

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE DENİZLİ'DE DOKUMACILIĞIN
GELİŞİMİ**

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Funda AKOĞLU

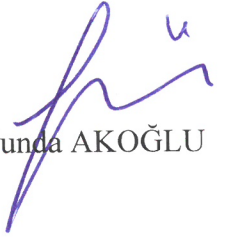
Danışman: Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU

Temmuz 2020

Denizli

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Funda AKOĞLU

ÖNSÖZ

Türkiye ekonomisinde önemli yere sahip olan Denizli, tarihin en eski çağlarından günümüze kadar taşımayı başardığı dokuma kültürü ile tanınmıştır. Öyle ki günümüz Denizli bölgesinde yer alan Laodikeia'dan itibaren varlığını sürdüren dokumacılık, Türklerin beraberlerinde taşımış oldukları dokuma kültürü ile zenginleşerek zirveye ulaşmıştır. Denizli dokumacılığı, Türkiye Cumhuriyeti döneminde hak ettiği değeri kazanmıştır. Denizli'de 1950'lerde başlayan sermaye birikimi 1970'lerde kentin sanayileşmesinde önemli bir etken olmuştur. 1980'lerin getirmiş olduğu küreselleşme ve değişim dalgalarını anlayan sektörün girişimcileri Denizli'de ihracatın önünü açan öncüler olmuşlardır. 1990'larda Denizli "Anadolu Kaplanları" arasında kendisine yer edinirken bunun en temel nedeni dokumadaki başarısı olmuştur.

Yaşanan bu tarihi süreç içerisinde Denizli'nin dokuma alanındaki gelişmelerini geçmişten günümüze kadar ulaşabildiğimiz bilgiler ile değerlendirmeye çalıştık. Denizli'de dokumacılığın etkili olduğu yılları ve geçirmiş olduğu süreçleri dönemsel olarak izah etmeye çalıştık. Denizli dokumacılığını ortaya koymaya yönelik çalışmamızda arşiv belgeleri, gazeteler, yazılı kaynaklar, dijital kaynaklar ve sözlü tarih çalışmaları –mülakatlar- ile günümüze kadar gelen ekonomik gelişmeler ve değişimler göz önüne sermek için çaba harcadık.

Tez konusu belirleme aşamasına geldiğimizde hocam Prof. Dr. Ercan Haytoğlu, Denizli dokumacılığına dair yakın dönemde derli toplu çalışma olmadığını belirterek, bu konuda çalışmanın isabetli olacağını belirtti. Aynı zamanda elinde bulunan belgeler ile bir kısım gazete bilgilerini benimle paylaşacağını söyledi. Bende hem hocamın isteği hem de Denizli kent tarihine damgasını vuran dokumacılığı araştırmak için heyecan duydum. Önce verileri toplamak için yoğun bir çalışma içine girdim. Hocamın tavsiyesi ile sınırlıda olsa tezimi sözlü tarih çalışması ile zenginleştirmeye çalıştım. Konu üzerine erişimi olan tüm kaynaklara ulaşmaya, kaynaklardaki bilgilere tezimde yer vermeye çalıştım.

Çalışmanın planlanmasında, yürütülmesinde yardımlarını şahsımdan esirgemeyen, ilgi ve desteğini daima hissettiğim, bilgi ve tecrübeleri ile çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren çok değerli hocam Prof. Dr. Ercan Haytoğlu'na teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Aynı zamanda Denizli gazetesi arşivini tarama imkânı veren Denizli gazetesi yönetimi ve Muhammet Karaçay'a, dokuma kültürünün

tanıtılması amacıyla bilgi vermektan çekinmeyen Buldan Belediyesi ve Babadağ Belediyesi çalışanlarına, Kale'de mülakat gerçekleştirmek amacıyla dokumacılar ile buluşturan Halil Pekküznel'e teşekkür ederim. Ayrıca Denizli'nin pek çok ilçesini benimle karış karış gezerek benden desteğini esirgemeyen sevgili kardeşim Muhammet Zeki Öner'e, bu süreçte vaktinden çaldığım kızım Ecem Su Akoğlu ile eşim Hasan Akoğlu'na, sevgili annem Nurgül Öner ile babam Turgay Öner'e ve fikrine daima ihtiyaç duyduğum ablam Tuba İncihacılar'a, teşekkür ederim.

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİNDE DENİZLİ'DE DOKUMACILIĞIN GELİŞİMİ

Akoğlu, Funda
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ercan Haytoğlu
Temmuz 2020, IX + 342 Sayfa

İnsanoğlunun giyinme ihtiyacından doğan dokuma, günümüze kadar devamlılığını sürdürmüştür. Günümüze kadar giyinme ihtiyacına bağlı olarak yapılan her dokumada ayrı bir dokuma hikayesi var olmuştur. Denizli antik çağdan günümüze kadar bu alanda önemli başarılarla imza atmıştır. Orta Asya'dan itibaren köklü dokuma kültürüne sahip olan Türkler, Denizli'dedokumanın daha ileriye taşınmasını sağlamışlardır. Bu durum Osmanlı Devleti dokumalarının XIX. yy'de Avrupa sanayisi karşısında zor duruma düşüne kadar devam etmiştir. Cumhuriyetin kurulmasının ardından hak ettiği değeri yeniden gören Denizli dokumacılığı, II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu olumsuzluklar karşısında birlik olmayı başarmış ve Türkiye'ye de örnek olmuştur.

Denizli'de uzun yıllar geleneksel dokumacılık bozulmadan devam etmiştir. Denizli'de ilk dokuma fabrikası 1953'te devlet desteği ile kurulurken bu adıma pek çok girişimci ilgisiz kalmıştır. Ancak 1970'lerde çok ortaklı şirketler ile sermaye birikimini arttıran kent, 1980'lerde ihracata öncülük etmeyi başarmıştır. Öyle ki 1980'lerde uluslararası sahaya da açılmayı başaran Denizli dokumacılığı, kendisinden sonraki kuşaklara da örnek teşkil etmiştir. Ayrıca dokumacılık Denizli sanayisinde adeta lokomotif görevi görerek Denizli'nin gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1990'larda özellikle dokuma alanında zirveye ulaşan kent, "Anadolu Kaplanları" arasında yer almıştır. 2001 krizinin etkileri Denizli'de dokumacılığın ihracata yönelik olması nedeniyle her ne kadar hissedilmese de 2008'de yaşanan kriz sonrasında köklü pek çok dokuma fabrikası kapanmak zorunda kalmıştır. Ancak 2010'dan sonra iş alanında yeni sahalar bulmayı başaran Denizli dokumacılığı, yeniden parlamaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Denizli, Dokuma, Denizli Dokumacılığı, Tekstil, Dokuma Sanayi

ABSTRACT**DEVELOPMENT OF WEAVING IN DENİZLİ AT THE REPUBLICAN
PERIOD**

Akoğlu, Funda
Master Thesis
History Department
Turkish Republican History Programme
Adviser of Thesis: Proffessor Ercan Haytoğlu
July 2020, IX+ 342 Pages

The weaving, born out of the need of mankind to dress, has continued to last to this day. Until present day, there has been a separate weaving story in every weaving made depending on the need for dressing. Denizli has achieved significant achievements in this field from ancient times to the present day. Turks with a deep-rooted weaving culture from Central Asia have ensured that weaving is moved further in Denizli. This situation continued until the Ottoman State weavings had a difficult situation against the European industry in the 19th century. Denizli weaving, which resaw the value it deserved after the establishment of the Republic, was founded during World War II, it managed to unite in the face of the negativity of World War II and set an example for Turkey.

For many years traditional weaving continued intact in Denizli. While the first weaving factory in Denizli was established in 1953 with state support, many entrepreneurs remained uninterested in this step. The city, which increased its capital accumulation with multi-partner companies in the 1970s, managed to lead exports in the 1980s. So much so that Denizli weaving, which also managed to open up to the international field in the 1980s, set an example for the generations after itself. In addition, weaving has contributed to the development of Denizli by acting as a locomotive in Denizli industry. The city reached its peak especially in the field of weaving in the 1990s, also was among of the "Anatolian Tigers". Although the effects of the 2001 crisis are not felt because weaving is aimed at exports in Denizli, many well-established weaving factories have had to close since the crisis in 2008. However, after 2010, Denizli weaving which managed to find new fields in the field of business, began to shine again.

Keywords: Denizli, Woven, Denizli Weaving, Textile, Export, Weaving Industry

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DENİZLİ'DE ANTİK DÖNEMDEN CUMHURİYET DÖNEMİNE DOKUMANIN TARİHİ KÖKENLERİ

1.1.Antik ÇağdaDokuma.....	37
1.1.1.Laodikeia'da Dokuma.....	37
1.1.2.Hierapolis'te Dokuma.....	42
1.1.3.Tripolis'te Dokuma.....	45
1.2.Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dokuma.....	48
1.3.Osmanlı Devleti Döneminde Dokuma.....	52
1.3.1.Denizli Sancağında Dokuma.....	62
1.3.2.Denizli Dokumasının Avrupa Sanayisi Karşısındaki Durumu.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE DENİZLİ'DE GELENEKSELDOKUMACILIK (1923-1950)

2.1. Atatürk Döneminde El Dokumacılığı.....	70
2.1.1.İpek Böcekçiliği ve Dokumacılığı.....	86
2.2.Dokuma Kooperatifleri ve II. Dünya Savaşı Yıllarında Dokumacılık.....	88
2.2.1.Dokuma Kooperatifleri.....	88
2.2.2. II. Dünya Savaşı YıllarındaDokumacılık.....	93
2.2.2.1. II. Dünya Savaşı YıllarındaKooperatifler.....	104

2.2.2.1.1. Birlik Kooperatifi.....	109
2.3. Denizli’de II. Dünya Savaşı Sonrasında Dokumacılık.....	120
2.4. Fabrikalaşmaya Giden Yol.....	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SANAYİLEŞME SÜRECİNDE DENİZLİ’DE DOKUMACILIK (1950-1980)

3.1. Demokrat Parti DönemindeDokumacılık.....	128
3.1.1. 1950 -1960 Arasında Kurulan Dokuma Sanayi	130
3.1.1.1. Sümerbank Denizli İplik Fabrikası.....	130
3.1.1.2. Küçüker Tekstil.....	136
3.1.1.3. Sarayköy Pamuklu Sanayi.....	138
3.1.2. 1950-1960 Arasında Sanayi Dışı Dokumacılık.....	141
3.2. Planlı Kalkınma Döneminde Dokumacılık.....	145
3.2.1. 1950 – 1960’larda Kurulan ve Günümüzde Devam Eden Dokuma Şirketleri.....	158
3.3. 1970’lerde Denizli’de Dokumacılık.....	158
3.3.1. 1970’lerde Dokuma Sanayi.....	178
3.3.1.1. 1970’lerde Açılan Dokuma Fabrikaları.....	182
3.3.1.1.1. Göveçlik İplik Sanayii ve Anonim Şirketi.....	182
3.3.1.1.2. Denizli Basma ve Boya Sanayi Anonim Şirketi.....	187
3.3.1.1.3. Pamuklu Tekstil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi.....	192
3.3.1.1.4. Denizli Tekstil ve Anonim Şirketi.....	192
3.3.1.2. 1970’lerin Sonunda Dokuma Sanayi.....	195
3.3.1.3.1970’lerde Açılan Günümüze Kadar Devam Eden Dokuma Şirketleri.....	196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İHRACAAT DÖNEMİNDE DENİZLİ’DE DOKUMACILIK (1980-2019)

4.1. 1980’lerde Denizli’de Dokumacılık.....	197
4.1.1.Başlıca Tekstil Firmalarının 1987’deki Durumu.....	214

4.1.1.1.Sümerbank Denizli Pamuklu Müessesesi.....	214
4.1.1.2. Tümteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.....	214
4.1.1.3. Denteks Denizli Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.....	215
4.1.1.4. Gökhan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.....	215
4.2. 1990’larda Denizli’de Dokumacılık.....	217
4.2.1. 1990’larda Dokuma Sanayi İhracatı.....	242
4.3. 2000’lerde Denizli’de Dokumacılık.....	252
4.3.1. Kriz Döneminde Dokumacılık.....	257
4.3.2. 2000’lerde Dokuma Sanayi İhracatı.....	268
4.3.3. 2000’lerde İlçelerde Dokumacılık.....	277
SONUÇ	281
KAYNAKÇA	284
EKLER	318
FOTOĞRAFLAR	335
ÖZGEÇMİŞ	344

KISALTMALAR

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı Geçen Makale
agt.	Adı Geçen Tez
AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
BASİAD	Babadağlı Sanayi ve İş Adamları Derneği
DEBA	Denizli Basma ve Boya Sanayi Ticaret A.ř.
DETGİS	Denizli Tekstil Giyim Sanayicileri Derneği
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GİAD	Genç İş Adamları Derneği
GSMH	Gayri Safi Millî Hasıla
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
SİAD	Sanayici ve İş Adamları Derneği
OSB	Organize Sanayi Bölgesi

GİRİŞ

Giyim, tarihin en eski zamanlarından günümüzekadar, beslenmeden sonra en önemli ihtiyaç olmuştur. İlk insanlar eti için avladıkları hayvanların derilerini, doğa şartlarına karşı korunma amacı ile kullanmışlardır. İnsanoğlu, yüzyıllar boyu devam eden denemeleri ardından, organ, örtü, kumaş yapımında kullanabilmek için hayvansal ve bitkisel lif kaynaklarını keşfetmiştir¹. Ancak elde ettiği ham maddeyi işleyecek düzeye gelmesi Neolitik Çağda mümkün olmuştur². Neolitik dönemin insanları, hayvanları evcilleştirmiş, yerleşik hayata geçmiş ve çiftçiliğe başlamışlardır. Aynı zamanda bu dönemde, dokumayı da geliştirmişlerdir³.

*“En az iki iplik grubunun aynı düzlemde belli kurallara bağlı olarak ve birbirleri ile dik açı oluşturacak şekilde, birbirlerinin altından ve üstünden geçerek bağlantı yapımlarıyla bir tekstil yüzeyi oluşturmaları işlemine ‘dokuma’ adı verilir.”*⁴Dokuma; iplikleri bez kumaş ve benzeri ürünlere dönüştürme eylemi ve bu eylem sonucunda ortaya konulan ürünlerin genel adı olarak açıklanmıştır⁵.Dokumacılığın piri olarak Şit Aleyhisselâm⁶ anılmıştır. Dünyanın en eski dokuma parçası Çatalhöyük’te yapılan kazılarda bulunmuştur. M.Ö. 7500⁷e tarihlenen dokuma parçasının renkli iplikler ile

¹Banu Hatice Gürcüm, *Tekstil Malzeme Bilgisi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2005, s. 4.

² İsmail Fazlıoğlu, *Eskiçağda Dokuma*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1997, s. 1.

³ Jennifer Harris, *5000 Years Of Textiles*, *The British Museum Press*, London 2006, s. 16.

⁴ Gürcüm, *age.*, s. 209.

⁵Nurhan Özkan - Burca Başaran, “Denizli Dokumalarında Giysi Tasarımları”, *III. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) ve Gelenekli Sanatlar Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Konya 2011, s.387.

⁶ Hikayeye göre;

Dokumacılığın pîri Şit Aleyhisselâm olarak anılmıştır. Onun zamanına gelinceye değin insanlar örtünmek için yemiş yapraklarını kullanmışlardır. İlk defa dikişsiz gömleği o giymiştir. Şit Aleyhisselâm, ipleri germiş ve onları teker teker geçirerek dokumayı yapmaya başlamıştır. Ancak istediği gibi yapmayı başaramamıştır.

Bir gün İblis onun yanına gelmiş ve onunla dokumayı tam anlamı ile başaramadığı için dalga geçmiştir. Dokuduklarından bir kısmını verirse, ona bildiklerini öğreteceğini söylemiştir. Bunun üzerine Şit Aleyhisselâm, çırağı İbrahim Aleyhisselâm’ı iblisin yanına göndermiş ve iblisin soruları karşısında olumlu cevaplar vermesini tembih etmiştir. İblis ile İbrahim Aleyhisselâm arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

Ustan iş işlemeyi biliyor mu?

Evet biliyor.

Yalan söylüyorsun, bilemez.

.....

Öyle ise arpa unundan (haşıl) yaptınız.

Bu bilgidен yararlanarak Şit Aleyhisselâm, dokuyamadığı iplikleri haşılamaş (kola ile terbiye etmiş) ve dokumayı başarmıştır. Şükrü Elçin, “Denizli Dokumacılığı Üzerine Notlar”, *Denizli Sempozyum Bildirileri*, Denizli Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Denizli 1989, s.86.

⁷ Belkıs Balpınar, 1. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumunda sunduğu “Geleneksel Kilim Dokumacılığı Konusunda Üretilebilecek Projeler Ve Bu Konuda Yeni Üretim Yapan Halı Tüccarlarının Katılım Olanakları” adlı bildirisinde ilk dokuma parçasının tarihini MÖ. 7500 olarak vermiştir. Ancak Halil Rifat Alpay Dokuma Makinaları adlı kitabında M.Ö. 6500’ü vermiştir. Bkz. Halil Rifat Alpay, *Dokuma Makinaları*, TMMOB, 1985, s.11.

dokunduğu görülmüştür⁸. Bu kumaş parçasının hasır örme tekniğinden esinlenilerek dokunmuş olduğu iddia edilmiştir⁹. Kıbrıs, Girit ve Yunanistan'da ise M.Ö. 5.500'lere ait dokuma bulguları elde edilmiştir¹⁰. Irak'ta M.Ö. 4.200'e ait yünden yapılmış kumaş parçaları bulunmuştur. Aynı şekilde yünlü kumaş kalıntılarında Mısır ve Babil kazılarında, piramit mezarlarında ve Peru tapınaklarında da rastlanmıştır¹¹.

Bulunan dokuma kalıntılarında rağmen, insanoğlunun hayvan postlarının kullanımını terk ederek, yerine dokuma sanatını tam olarak ne zaman geliştirdiği anlaşılamamıştır. İnsanların koyun yünlerinin keçelediğini fark ederek, dokuma düşüncesine ulaştıkları tahmin edilmektedir. Ancak dokumadan önce, eğirmenin önemi fark edilmiş ve iplik yapabilmek için doğadaki ham maddelerden yararlanılmıştır¹². Dokuma lifleri arasında en eski doğal lif keten olmuştur. Doğu Anadolu Bölgesinde Çayönü'nde yapılan kazılarda M.Ö. 7200-6500'lere ait keten bezi bulunmuştur. M.Ö. 3400'de Mısır'da keten bezi üretimi halk arasında sanat olarak kabul edilmiştir. Hatta mumyalama sırasında kullanılan keten bezinin inceliği ve uzunluğu kişinin sosyal statüsü ve zenginliğini belirlemiştir¹³.

İpek lifinden kumaş üretimi uzun yıllar boyunca Çin'de imparatorluk sırrı olarak saklanmıştır. Bu sırrı korumak için, ipek böceklerinin imparatorluk dışına çıkarılması yasaklanmış ve bu eylemi gerçekleştirenler idam ile cezalandırılmıştır. M.Ö. 2000'de Çin'den Kore'ye gelenler ipek kültürünü de beraberlerinde buraya taşımışlardır. İpek kültürünün Asya ve Avrupa'da yayılması ise M.S. 300'demümkün olabilmıştır¹⁴. İpek, ilk olarak Shang hanedanlığı döneminde M.Ö. 1700'de ticari meta haline gelmiştir. Mısır'da M.Ö. 1070'e ait mumyaların ipekle sarılı bulunması o dönemdeki ipek ticaretinin varlığını ispatlamıştır. İpek yolu, Roma İmparatorluğu ile Han Hanedanlığı

⁸ Belkıs Balpınar, "Geleneksel Kilim Dokumacılığı Konusunda Üretilebilecek Projeler Ve Bu Konuda Yeni Üretim Yapan Halı Tüccarlarının Katılım Olanakları", *1. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Konya 1998, s.52.

⁹ Alpay, *age.* s.11.

¹⁰ Fazlıoğlu, *age.*, s.2.

¹¹ Yün ilk olarak M.Ö. 3000'de kullanılmaya başlanmıştır. M.Ö. 7000' de yün boyamacılığı saygın meslek olarak anılmıştır. M.Ö. 2000'de Romalılar koyun sürüsü oluşturmuş ve cinslerini iyileştirme çalışmaları yapmışlardır. Gürcüm, *age.*, s.5.

¹² <https://www.makinaegitimi.com/imalat-islemleri/dokumacilik-tarihi.html> (18.02.2019).

¹³ Gürcüm, *age.*, s.5.

¹⁴ İpek, M.S. VI. yy kadar ulaşım, bazı ekonomik ve siyasi nedenlerle İstanbul'a gelememiştir. Bizans İmparatoru Justinian, iki rahibi Çin'e göndererek ipeğin gerçek niteliğini öğrenmeleri için görevlendirmiştir. İranlı ve Aynarozlu iki rahip, kamyış bastonları içerisinde dut ve ipek böceği tohumlarını kaçırmayı başarmışlardır. Böylece ipek böcekçiliği Anadolu'da ilk olarak İstanbul'da başlamış, daha sonra Gemlik ve Mudanya gibi pek çok bölgeye yayılmıştır. Çetin Aytaç, *El Dokumacılığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1932, s.157.

döneminde oluşmuştur. İpek ticareti o dönemde çok önemlidir. Çünkü ipekle dokunan giysileri almaya sadece zenginlerin gücü yetmiştir. Öyle ki bu giysiler ağırlığınca altın hesabıyla dahi satılmıştır¹⁵.

Günümüzde en çok dokuma hammaddesi olarak kullanılan pamuk, ilk kez M.Ö. 3000'de kullanılmaya başlanmıştır. İlk pamuklu kumaşlar, Hindistan'daki mezar kazılarında bulunmuştur. Eski Hint kültüründe pamuğun üretimi ve kullanımı önemli olmuştur. Pamuk üreticiliği, Büyük İskender döneminde gelişmiş ve İskender'in kazandığı zafer kadar, Hint kumaşlarının muhteşemliği de kaynaklarda kendisini göstermiştir¹⁶.

Binlerce yıl, doğadaki ham maddeler ile ilkel usullerde dokuma yapıldıktan sonra zamanla bu kalıplar aşılmış, dokumalar sanat eseri şeklinde daha seçkin yapılmaya başlanmıştır. Gelişim süreci içerisinde farklı kültürler ile etkileşim içerisinde olmuş ve onlardan etkilenmiştir¹⁷.

Antik dönemde evler kendi içlerinde kapalı bir ekonomiye sahip olmuşlardır. Bunun için evin dokuma ihtiyacı, bahçenin hemen içerisinde fakat oturma birimlerinden ayrı bir bölümde karşılanmıştır. Dokuma tezgâhı, dokumacı kadının evin içerisinde olanları görebileceği bir şekilde yerleştirilmiştir. Elbette bu durum sadece kadınların dokuma ile uğraştığı anlamına gelmemektedir. Ancak kadınlar dokuma yaparken, örnek çıkarmada adeta beceri yarışı içerisine girmiş ve duygularını motiflerle anlatmışlardır. Ortaya çıkan eserler sanat eseri niteliği taşımıştır. Bu nedenden antik dönemde, dokuma işini kadınlara bağışlayan ve onları koruyan, sanatçıların koruyucusu olan Athena¹⁸ olduğuna inanılmıştır. Birçok dokuma tezgâhının üzerinde Athena'nın kutsal hayvanı

¹⁵ Gürcüm, *age.*, s.6-7.

¹⁶ Gürcüm, *age.*, s 8.

¹⁷Sevim Arslan, "Kirkitli Dokuma Teknikleri", *1. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, Konya 2007, s.77-79.

¹⁸ Athena sadece dokuyan kadınların koruyucusu olarak anılmamıştır. Aynı zamanda mitlerde kendisinin dokuma yaptığı anlatılmıştır. Bunlardan en önemlisi Athena ile Arakhne arasında gerçekleşen dokuma yarışıdır. Kolophonlu kumaş boyacısının kızı olan Arakhne, ip eğirmede ve dokumada çok ileri gitmiştir. Kendisi Tanrıça Athena'dan iyi olduğunu söylemiş ve onunla yarışmak istemiştir. Athena yaşlı bir kadın kılığında yarışmayı kabul etmiştir. Her iki dokumada çok güzel dokunmuştur. Athena, Olimposta bulunan on iki tanrıyı dokurken, Arakhne da Tanrıların aşkları ile yaptıkları kötülükleri dokumuştur. Athena, Arakhne'nın dokumasında eksik bulamayınca onun bu cüretine hiddetlenerek onu örümceğe çevirmiştir. Ancak görülen odur ki Arakhne, örümcek halinde iken bile dokumaya devam etmektedir. Fazlıoğlu, *age.*, s.9-10.

olarak anılan baykuş figürüne rastlanılmıştır. Aynı dönemde başka tanrı ve tanrıçalar da dokuma ile ilişkilendirilmiştir¹⁹.

M.Ö. 4000’de ilkel dokuma tezgâhları ilk kez kullanılmaya başlanmıştır. Doğuda insan gücü ile çalışan, yatay dokuma düzlemine sahip dokuma tezgâhları kullanılmıştır. Dokumacılığın teknolojik gelişimi ise son 850 yıl içerisinde olmuştur. XII. yy’da standart el dokuma tezgâhı²⁰ olarak bilinen en basit dokuma sistemi kullanılmıştır²¹.

XII. yy’da pamuk endüstrisi Hollanda’da yer alan Flanders’de kabul edilmiş ve bu endüstriyi geliştirebilmek adına teknolojik çalışmalar yapılmıştır. XII. yy’da İtalya’da gelişmekte olan bankacılık sistemi dokuma endüstrisini desteklemiş ve gerekli finans yardımını yapmıştır. Bunun sonucunda Floransa, XIV.yy’da kaliteli kumaşları üretebilen bir dokuma merkezi konumuna yükselmiştir²².

1500’de Leonardo Da Vinci’nin, iplik eğirme işlemi için yaptığı tasarım dokuma teknolojisine hız kazandırmıştır. 1530’da Johan Jürgens, pedallı ilk iplik eğirme makinasını bulmuştur. Ancak iplikteki sıçrama noktası XV. ve XVI.yy’da olmuştur. XVIII. yy İngiltere’de görülen büyük teknolojik gelişmeler ve Endüstri Devrimi²³, dokuma alanında çok önemli değişimlere yol açmıştır. İngiltere’de görülen olağanüstü teknolojik gelişmeler özellikle dokumacılık ile ilgili iş alanlarında odaklanmıştır. Yaşanan teknolojik ilerleme dokuma fabrikalarının yeni dokuma makinalarını çalıştırabilecek güce sahip buhar makinaları icat etmelerine neden olmuştur. Böylece yeni birçok endüstri alanı doğmuş ve yeni malların yapılması sağlanmıştır. Aynı şekilde yeni teknolojilerin dayandığı temelleri oluşturan kömür ve çelik endüstrileri de İngiltere’de kurulmuştur. Aynı zamanda diğer pek çok buluş gibi, dokuma makinaları

¹⁹ Fazlıoğlu, *age.*, s.9-10.

²⁰ Çözgü levendi arkaya, kumaş silindiri ise öne takılan, çözgüleri yatay düzlemde gerilen basit tezgâhlardır. Alpay, *age.*, s.11.

²¹ Alpay, *age.*, s.12.

²² Gürcüm, *age.*, s.20.

²³ XIII. yy’dan itibaren (1750-1850) gerçekleşen hızlı makineleşme ile birlikte gerçekleşen sosyal, ekonomik ve kültürel değişimleri de barındıran Endüstri Devrimi, İngiltere’de başladığı için, İngiliz Devrimi adını da almaktadır. O dönemki sanayileşme önce Avrupa’yı sonra tüm dünyayı etkilemiştir. İngiltere ise XIX. yy ortalarına kadar diğer ülkelerden önde yer almıştır. Bu nedenle İngiltere dünyanın atölyesi olarak anılmıştır. Artık dönüm noktasını ifade eden bu dönemde insan-doğa ilişkisinin yerini insan-makine ilişkisi almıştır. Semra Gür Üstüner, “Tekstil Tasarım Tarihine Genel Bir Bakış”, *Sanat Tasarım Dergisi*, Sayı:8, 2017, s. 49.

da İngiltere’de icat edilmiştir²⁴.1764’de İngiliz James Hargreaves dokuma makinasını icat etmiştir²⁵. Yaşanan bu gelişmeler dokumayı Avrupa’da geliştirmiş ve yaymıştır²⁶. Böylece endüstri alanları gelişme gösterdikçe el yapımı yerini makine yapımına terk etmiştir. Üretim tekniklerinde görülen köklü değişiklikler, üretilen malların aynı olmasını sağlamıştır²⁷.

Yeni kullanılmaya başlayan dokuma makinaları ile seri üretime geçilmiştir. John Kay 1733’de uçan mekik de denilen “çabuk mekikleri” bulmuştur. Dokuma tezgâhının her iki tarafına yerleştiği kutuda bulunan bu mekikler, el gücünden çok daha hızlı çalışmıştır. Dokumacılar bu mekikler sayesinde daha hızlı işlerini bitirebilmiş ve o güne kadar dokuduklarından bir kat daha fazla genişlikte kumaş dokuyabilmişlerdir²⁸.

Edmund Cartwright, 1786’da çözümlü ipliklerini yatay konuma getirdiği ilk mekanik dokuma tezgâhının patentini almayı başarmıştır. 1792’de Cartwright’ın pamuk tarama ve 1794’de Eli Withney’in çırçır makinasını icat etmesi ile pamuğun işlenmesinde ve pamuklu dokuma üretiminde çok önemli bir gelişme kaydedilmiştir. 1801’de Joseph-Marie Jacquard, “Jackuqard tezgâhı”²⁹’nı bulmuştur³⁰. 1822’de E. Roberts tüm Avrupa’da benimsenilen otomatik bir dokuma tezgâhını geliştirmiştir. Ancak yaşanan bu gelişmeler beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Dokuma esnasında ipliğin kopuşu veya arıza anında tezgâhın durdurulması ve masuranın bitmesi durumunda mekiği değiştirebilmek için de çalışmanın kesilmesi gerekmiştir. Zamanla atkı koptuğunda ya da masura bittiğinde otomatik olarak bobin değiştiren mekanizmalar da geliştirilmiştir³¹.

1895’de J.H. Northrop patentli otomatik dokuma tezgâhını daha da geliştirerek, günümüzde kullanılan dokuma makinalarının atası sayılabilecek makinayı icat etmiştir.

²⁴William H. McNeil, *Dünya Tarihi*, (Çeviri: Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, 16. Baskı, Ankara, 2015, s. 591-593.

²⁵ Hargreaves’in Spinning Jeny olarak isimlendirdiği dokuma makinası, 8 veya 16 iğle çalışabilen ve aynı anda iğn sayısı kadar iplik üreten bir makine olduğu için el dokumacıları tarafından kabul görmemiştir. El dokumacılarının saldırılarına uğramış ve yok edilmiştir. Fakat yine de başlayan bu gelişmeler durmamış ve Avrupa’nın pek çok bölgesine yayılmıştır.

²⁶ Gürcüm, *age.*, s.22.

²⁷ McNeil, *age.*, s.591-593.

²⁸“Dokuma Makinaları Neydi Ne Oldu?”, *Moment Expo (Makine İhracat Birliği Aylık Dergisi)*, Sayı:101, 2016, <http://www.moment-expo.com/dokuma-makineleri-neydi-ne-oldu>, (18.02.2019).

²⁹Jaquard tezgâhı, desenin dokumaya başlanmadan önce kartlar üzerinde hazırlanmasını ve tezgah üzerinde hızlı değişiklikler yapılabilmesini sağlamıştır. Bu durum dokuma üzerinde yoğun desenler yapılmasına imkân vermiştir.

³⁰Semra Gür Üstüner, “Tekstil Tasarım Tarihine Bir Bakış”, *Sanat Tasarım Dergisi*, 2007, s.50.

³¹“Dokuma Makinaları Neydi Ne Oldu?”, *Moment Expo (Makine İhracat Birliği Aylık Dergisi)*, Sayı:101, 2016, <http://www.moment-expo.com/dokuma-makineleri-neydi-ne-oldu>, (18.02.2019).

En gelişmiş ülkelerdeki dokuma endüstrisinde, sadece bir dokumacı ile çalıştırılabilen dokuma tezgâhı sayısı arttırılmış ve böylece dokumada büyük bir devrim gerçekleştirilmiştir³².

Başta dokuma olmak üzere endüstri alanlarında yaşanan bu gelişmeler eski mal yapım yöntemlerine de köklü değişiklikler getirmiştir. Fabrikadan çıkan mallar sadece Batı dünyasındaki küçük zanaatları değil aynı zaman da diğer toplumlardaki küçük zanaatları de silip süpürerek tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Öyle ki başta dokumacılar olmak üzere çoğu zanaat sahibi artık fabrika gücü ile yarışamayacaklarını fark etmişlerdir. Fabrikada daha fazla dokuma üretilmesi üretimin çapında büyük artışlara neden olmuştur. Endüstrinin gittikçe daha büyük boyutlara ulaşması, ulaştırmanın ve iletişimde görülmemiş biçimde yoğunlaşmasını gerekli kılmıştır. Böylece Avrupa ve Amerika'nın pek çok yol ve kanal yapımında önemli gelişmeler yaşanmıştır³³.

Dokuma endüstrisinde yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde, son 125 yılda 100 metre dokumayı yapmak için gerekli çalışma saati 20 saatten 15 dakikaya kadar düşmüştür. Son 40 yılda ise standart bir ünite başına çalışma saatlerinde %95 azalma gerçekleşmiştir³⁴. Böylece dokuma endüstrisinde görülen gelişmeler, daha az çalışarak daha fazla üretime neden olmuştur.

Dokumacılığın Esasları

Dokuma işlemi el tezgâhları ya da dokuma makinaları aracılığı ile yapılmaktadır. Bir dokuma sistemi çözümlü iplikleri, atkı iplikleri ve dokuma konstrüksiyonundan oluşmaktadır.

Kumaşın boyuna doğru uzanan iplik;“çözümlü” adını almaktadır. Sayısı kumaşın enine ve iplik sıklığına göre belirlenmekte ve “levant” adı verilen büyük bir makaraya sarılarak hazırlanmaktadır. Bu ipliklerin, atkı iplikleri ile bağlantı oluşturabilmesi için gücü tellerinin³⁵ gözlerinden geçirilmesi gerekmekte ve ardından “tarak” adı verilen

³²Allan Ormerod ve Walter S. Sondhelm, *Weaving Technology and Operations*, The Textile Institute, Manchester 1998, s.1.

³³ Mcneil, *age.*, s.592-596.

³⁴ Ormerod ve Sondhelm, *age.*, s.180.

³⁵ Gücü Telleri: Dokuma tezgâhlarında çerçevelerde bulunan gücü askısına takılarak, çözümlü ipliklerinin bağlı oldukları çerçeve ile hareket etmesini sağlayan tellere denir. *El Sanatları Teknolojisi Bez Ayağı Dokuma*, MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 2007, s.5.

dokuma makinesi parçalarından da geçirilmesi gerekmektedir.Çözgü ipliklerinin bir kısmı yukarıya kaldırılmakta, bir kısmı aşağı indirilmekte ve bir kısımda sabit olarak yerinde tutulmaktadır. Bu şekilde bir ağızlık meydana getirilmekte ve oluşan bu ağızlıktan atkı ipliği geçirilmektedir. Dokumada kumaşın enine doğru yerleşen ipliklere “atkı ipliği” denilmektedir. Atkı iplikleri, dokuma işlemine tek tek katılmaktadır.Tek başına çözgü ve atkı iplikleri, dokuma kumaşının oluşabilmesi için yeterli değildir. Kumaş oluşumu için bu ipliklerin belli bir düzen içerisinde bağlanmasını sağlayan bağlantı noktalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktalar ise “dokuma konstrüksiyonu” adını alır. Her bir dokuma örgüsü çeşitli büyüklüklerden oluşan bir rapora sahiptir. Bu raporun pek çok kez tekrar edilmesi ile dokuma kumaşının bağlantıları oluşmaktadır³⁶.

İplik kumaşın yapı taşlarından birini oluşturur. Ham madde ve iplik türü kumaşın oluşmasında ilk aşamadır. Karmaşık bir eylem gerektiren dokuma esnasında, farklı iplik türlerinin kullanımı farklı dokuma parçalarının elde edilmesine neden olmuştur. Ham maddeye bağlı olarak lif ve iplik özellikleri dokunan kumaşın daha farklı görünmesine neden olmuştur³⁷. Bu bakımdan seçilen ipliğin türü dolayısıyla yapımı önem taşımıştır.

Pamuktan yapılan ipliğin aşamaları şu şekildedir:Ekildikten yedi ay sonra olgunlaşan pamuk,dokumada en çok kullanılan ham maddelerin başında gelmiştir. Dünyadaki pek çok ülkede (Amerika, Hindistan, Çin, Mısır, Yunanistan, Türkiye) yetiştirilmiştir. Toplama zamanı, iklime göre değişmekle birlikte daima sıcak mevsimden sonra olmuştur. Pamuk elle ya da makine ile toplanmıştır. Pamuğun kalitesine ve fiyatına etki eden en önemli etken lif uzunluğu olmuştur. Lifi uzunluğu pamuğun kalitesini arttırmıştır³⁸. Pamuk bitkisinde koza ve çekirdek özel araçlarla elyaftan ayrılır buna “pamuğun çırçırlanması”³⁹ denir. Çırçırlanan pamuk balya haline getirilir.

Yünden dokunan ipliğin aşamaları ise şu şekildedir:Mayıs ayında gerçekleştirilerek yapağı adını alan kırkım ile Eylül ayında yapılarak güz yünü adını alan kırkım işlemi iplik yapımı için ilk basamağı oluşturur. Kırkılan yünler

³⁶ Gürcüm, *age.*, s. 209-210.

³⁷Neslihan Yaşar, “Dokuma Kumaşlarında İplik Özelliklerinin Giysi Form Ve Görünümlerine Etkileri”, *Yedi: Sanat Tasarım Ve Bilim Dergisi*, Sayı:16, 2016, s.174.

³⁸BaşakÖzkendirici, “Pamuk Elyaftan İplik Üretimi”, <http://dokumatasarim.blogspot.com/2008/12/pamuk-elyaftan-iplik-uretimi.html>, (21.02.2019).

³⁹ 1793’de Eli Whitney tarafından pamuk çırçır makinesi icat edilmiştir. 1884’de pamuklu tezgâhların icadı ile pamuklu kumaşlara yenilikler ve çeşitlilikler gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda pamuk elyafının kullanımı artmıştır. Gürcüm, *age.*, s.66.

havalandırıldıktan sonra bir akarsu ya da çeşme yardımı ile yıkandıktan sonraasılarak kurutulur. Kurutulan yünlere hallaç atma işlemi uygulanır. Hallaçlanmış yünler yün tarağında taranarak, yapışan yabancı maddelerden temizlenir ve son olarak eğirme araçları ile iplik haline getirilir⁴⁰.

Dokumada kullanılacak olan ipliğin yapımı için farklı araçlarda kullanılmıştır. Bu araçlar yörelere göre değişiklikler göstermiştir. Fakat genel olarak incelendiğinde iğ⁴¹, öreke⁴², kirman⁴³, çıkırık⁴⁴ gibi araçların daha sık kullanıldığı gözlemlenmiştir⁴⁵.

Dokumanın temellerinden birini de iplik boyamacılığı oluşturmuştur.İplik boyamacılığı yüzyıllardır Anadolu'da geleneksel yöntemlerle devam etmiştir. İpliğin eğrilmesinden başlanarak, boyanmasında, dokumada kullanılan teknikler ile renk- desen uyumuyla eşsiz eserler ortaya konulmuştur. Bu eşsiz tasarımlar ustadan – çırağa, anneden – kızına aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. 1800'lü yıllara kadar dokumada doğal boyalar kullanılırken,XVIII. yy'ın sonuna doğru teknolojide yaşanan gelişmelerin boyacılığı etkilemesi ile doğal boyaların yerini kimyasal boyalar⁴⁶almaya başlamıştır⁴⁷.

XIX. yy ortalarına gelene kadar, bitkisel kökenli, madensel ya da böceklerden elde edilerek oluşturulan doğal boyalar kullanılmaya devam edilmiştir. Doğal boyalar, kök, kabuk, çiçek, yaprak veya tohum gibi bitkisel kökenli ya da böcekkabukları, toprak gibi doğal maddelerden elde edilmiştir. Bu maddelerin bulunmasında ve uygulanmasında yaşanan zorluklar zamanla bu boyama tekniğinin ortadan kalkmasına

⁴⁰Aysen Soysaldı, *Düz Dokuma Teknikleri Ve Teknik Desen Çizimleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2009, s.10.

⁴¹İplik elde etmek için, insan elinden sonra ilk defa kullanılan araç iğdir. İğ iki kısımdan oluşur. İpliğin sarıldığı ucu çengel takılı olan bir gövde ve ağırlık vermeye yarayan, gövdeye geçirilmiş yuvarlak bir tahtadan oluşur. Çetin Aytaç, *El Dokumacılığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1932, s.6.

⁴²Çatala benzeyen ve iki dişi bulunan bir araçtır. Yün lifi çatala geçirilir ve örekeden gelen yün fitili eğrilir. Soysaldı, *age.*, s.14.

⁴³Orta eksenli oluşturan ince bir çubuk ve uçları aşağı eğrilmiş iki ahşap parçanın birbirine geçerek artı şekline benzeyen bir iplik yapım aracıdır. Soysaldı, *age.*, s.13.

⁴⁴T şekline benzeyen ahşaptan bir iskeletin üzerine, bir eksen etrafında dönen çark ve çarkın ucunda iplik sarmak için masura takılan bir iği bulunduran iplik yapım aracıdır. Soysaldı, *age.*, s.14.

⁴⁵İsmail Öztürk, *Dokumaya Giriş (Halı, Düz Dokumalar ve Dokuma Kumaşların Üretim Teknikleri)*, Mor Fil Yayınları, Ankara 2007, s.28.

⁴⁶Günümüzde dünya pazarlarında, kimyasal boyalar yerine el eğirmesi ipliklerin doğal boyalarla renklendirilerek elde edilen dokumalara yeniden rağbet artmıştır. Ahmet Aytaç, “Değişik Miktarlardaki Galium Verum L. Bitkisi İle Farklı Mordan Maddeleri Oranlarının Yün Halı İpliği Boyanmasında Renk Oluşumuna Ve Hasırlık Derecesine Etkisi”, *2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.66.

⁴⁷Ahmet Aytaç, “Rhamnus Tinctotia W. Et. K. İle Halı İpliği Boyanmasında Konya İçme Suyu Ve De İyonize Cihazında Arıtılmış Konya İçme Suyunun Renk Oluşumuna Etkisi”, *1. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Konya 1998, s.26.

neden olmuştur. Daha sonra doğal boyaların yerini daha kolay elde edilen ve daha kolay uygulanabilen kimyasal boyalar almıştır⁴⁸.

Boyama; içerisinde boyanın bulunduğu tekneye, boyanmak istenen dokuma malzemesi daldırılması ile yapılmıştır. Malzeme elde ileri ve geri hareket ettirilerek boyama gerçekleştirilmiştir. Ancak bu yöntem yakın zamanlara kadar uygulandığı halde günümüzde terk edilmiştir. Onun yerine boyahanelerde bulunan boyama cihazları ile boyama işlemi yapımı yaygınlaşmıştır. Boyama tekniği, dokuma malzemesinin ip, lif veya kumaş halinde olmasına göre farklılık göstermektedir. Temelde ise boyanın yapılacağı sıvı ortama, lif ve boyar maddenin uygun şartlarda konulmasıyla boya işlemi gerçekleştirilmektedir⁴⁹.

Dokumanın ilk yapılışı, dalların ve kamışların basitçe birbiri ile örülmesiyle gerçekleşmiştir. Onu takip eden süreçte, yumuşak ve daha kolayca bükülme özelliğine sahip olan bitkisel ve hayvansal liflerin kullanılması tercih edilmiştir⁵⁰. Dokumanın gerçekleştirilebilmesi için bazı araçlardan yararlanılmaya başlanmıştır. Dokumada, hammaddenin elde edilmesinden, dokuma hazırlığına, dokuma sürecinden sonrasına kadar ki aşamalarda farklı araçlar kullanılmıştır⁵¹.

Geleneksel dokumada kullanılan araçların yerini artık seri üretimde kullanılan makinalar almıştır. Bu makinalar fabrikalarda geleneksel araçların görevlerini yerine getirerek daha hızlı dokuma yapmışlardır.

Türkler'de Dokuma Kültürü

Ön ve Orta Asya'da, XIX. yy sonları ile XX. yy başlarında gerçekleştirilen kazılar ile Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarından önce, bu bölgede yaşayan insanların pek çok eser bırakmış olduğu ortaya çıkmıştır. Orta Asya'nın en ücra köşelerinden dağlarına kadar olan bölgelerde Türklere ait kurganlar bulunmuştur⁵². Bu bölgede

---

⁴⁸Öztürk, *age.*, s.30.

⁴⁹Öztürk, *age.*, s.31.

⁵⁰Fazlıoğlu, *age.*, s.5.

⁵¹Öztürk, *age.*, s.34.

⁵²Batı Türkistan'da Aşabat civarında bulunan Anav bölgesi Orta Asya'nın en eski kültürünü barındırmıştır. Bu kültür dört farklı devreye ayrılmıştır. Birinci Devre M.Ö. 4500 yıllarında başlamıştır. En geç devre ise M.Ö. I. yy kadar ulaşmıştır. R. Pumpelly'nin gerçekleştirmiş olduğu kazıdan itibaren bu bölgelerin en geç devrelerden itibaren önemli uygarlıklara sahne olduğu anlaşılmıştır. Ç. Aytaç, *age.*, s.155.

yaşayan insanların, tarım ve hayvancılık alanında gerçekleştirdikleri ilerleme sonucunda iplik bükülmesi ve dokuma başlamıştır⁵³.

Orta Asya'da M.Ö. III. yy ile M.S. III. yy Büyük Hun İmparatorluğunun egemenliği altında geçen dönem olmuştur⁵⁴. Bu dönemde Türklerin dokumayı bildikleri ve ileri seviyeye taşıdıkları anlaşılmıştır. Kurganların içerisine giren suların donmuş olması, ağaç yapıtların içerisinde bulunan kumaşlar için uzun süre saklanma alanı oluşturmuştur. Kurganlarda bulunan tabutların özellikle ipek kumaşlarla kaplanmış olması Türklerin o dönemde ipeği dokuyabildiklerinin ispatı sayılmıştır. Ayrıca mezar koridorlarının içerisinde bir matem işareti olarak yağlı kumaşlara da rastlanmıştır. Bu mezar yapıtları içerisinde, Moğolistan da Selenga Nehri kıyısında bulunan yirmi beşinci Noin-Ula kurganında, üzerinde bir Hun portresi görülen dokuma parçası çok ünlü olmuştur. Keçeler üzerinde yün iplikler ile yapılmış applike süslemeler bulunmuştur. Bu süslemeler, genellikle hayvan mücadele sahnelerini anlatan görsellerinde dokunmasından oluşmuştur. Bu teknik, Hun dokumasının önemli özelliklerinden biri olarak tarihe mâl olmuştur⁵⁵.

Hun İmparatorluğundan sonra tarih sahnesine çıkan Göktürkler, ataları Hunlar gibi genel olarak göçebe yaşam tarzını benimsemişlerdir. Aynı zamanda Uygurlardan önce bir kısmı yerleşik yaşamı denemiş ve yerleşik yaşama geçmiştir. Orta Asya'da hüküm sürdükleri VI. ve VIII. yy'lar arasında ekonomik, kültürel ve sanatsal gelişmelere beşiklik etmişlerdir. Atlı bozkır kültürüne sahip olan Göktürkler; malları, hayvan sürüleri, zaferler kazanan ordularının ülkelerine getirmiş oldukları ganimetler ve kervanlarının ticaret kapasitesi ile yıllar içerisinde zenginleşmişlerdir. Tarihin en eski çağlarından itibaren Türk kültürünün yeşerip çoğaldığı bir bölge olarak, Çin, Hindistan ve Sasani'den gelmiş olan sanat akımlarının kavşak noktası olmayı başarmıştır. Bütünleştirici bir etki sağlayarak Türk sanatına büyük bir zenginlik katmıştır⁵⁶.

Göktürkler, Orta Asya'dan Karadeniz'e kadar hükmetmiş ve İpek yolunun egemenliğini kendi bünyesinde bulundurmuştur. Özellikle ipek ticareti, Bizans ile yaptığı anlaşma sonucunda gelişmiş, ipek kumaşlar Bizans'a ve oradan da İspanya'ya

⁵³Ç. Aytaç, *age.*, s. 155.

⁵⁴Özellikle bu döneme ait çok önemli buluntular, Altay Dağlarındaki kurganlardan çıkarılmıştır. Günümüzde Leningrad Hermitaj Müzesinde özel salonda sergilenmektedir. Ç. Aytaç, *age.*, s.155.

⁵⁵ Ç. Aytaç, *age.*, s.155.

⁵⁶El Sanatları Teknolojisi, *Geleneksel Türk Dokuma Sanatları*, MEB, Ankara 2012, s.28.

kadar ulaşmıştır⁵⁷. O dönemden kalan kurganlardan çıkarılan eserlerden anlaşıldığı üzere VI. yy'da halı ve kumaş dokumada ileri bir seviyeye ulaşmışlardır. Kurganlardan çıkarılan kumaş ve keçe örtüler üzerinde, dini ve sembolik anlamdaki motifler yer almış, özellikle yırtıcı hayvanlar, kartal ejderha gibi figürleri dokunmuştur. Bu dönemdehalı üzerinde hayvan figürlerinin işlenmesi⁵⁸ Hunların geleneksel dokumayı devam ettiklerinin göstergesi olmuştur⁵⁹.

745'de bugünkü Moğolistan'da Selenge Nehrinin doğu kıyısında kurulmuş olan Uygur Devleti, yerleşik yaşam özellikleri ile Türk sanatının yerleşik bir sanat özelliği kazanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Öyle ki Uygur Devleti'nin süslemeleri İslamiyet'ten sonra da Selçuklu ve Osmanlı Türk sanatının önemli bir dayanak noktasını oluşturmuştur. Kent uygarlığına bağlı olarak varlıklarını sürdüren Uygurlar, süslemelerin yanı sıra kumaş ve dokuma alanında da ileri bir merkez oluşturmuşlardır. Özellikle halı dokumasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Düğümlü halı ve kilim kalıntılarının çoğu Uygur alfabesi ile yazılmış Türkçe yazıların bulunduğu evlerden çıkarılmıştır⁶⁰.

Uygur Döneminde, Doğu Türkistan'da keçe yapımına başlanmıştır. Bir Uygur kenti olan Khotan'da (Hotan'da) ve Buhara'da VIII. yy'da halı dokunmuştur. Buhara'nın halıcılık ile olan ünü X. yy kadar devam etmiştir. İslam kaynakları bu dönemde, Buhara'da çok güzel halı ve seccadelerin satıldığından bahsetmiştir⁶¹. Maveraünnehir bölgesinde Çağaniyana bağlı Darzenli kasabasında, Karabağ ve Doğu Anadolu'da da halı dokunmuştur. Aynı dönemde Bargari (Van-Özalp), Erciş, Ahlat, Nahcivan, Bitlis ve Khoy'da kaliteli zili dokumalar⁶² yapılmıştır. Sözü geçen bu bölgeler nüfusça kalabalık olan, önemli ve gelişmiş bir ticaret merkezi konumunda olmuşlardır⁶³.

⁵⁷Bekir Deniz, "Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı:16, 2005, s.79.

⁵⁸Göktürk Döneminden kalma bir Çin masalında, Göktürklerin çimenler üzerine şöenler esnasında yün halılar serdiği anlatılmıştır. Nitekim Göktürk zamanında Koço bölgesi halı üretim merkezi olarak var olmuştur. *El Sanatları Teknolojisi*, *age.*, s.28.

⁵⁹ *El Sanatları Teknolojisi*, *age.*, s.28.

⁶⁰ *El Sanatları Teknolojisi*, *age.*, s.29.

⁶¹ *El Sanatları Teknolojisi*, *age.*, s.29.

⁶²Zili Dokuma: Motiflerin içini ve dışını farklı renkler ile doldurarak yapılan düz dokuma tekniğine denir. Dokuma sırasında her desen ipliği kendi desen alanında enine olarak üç üstten bir alttan geçirilir. *El sanatları teknolojisi*, *age.*, s.17.

⁶³ Deniz, *agm.*, s.80.

Görüldüğü üzere, Orta Asya’da yaşayan göçebeler tarafından çok uzun zaman dokuma yapılmıştır. Çünkü bu bölgede yaşayan göçebe toplumlar, artan nüfusun baskısı ile Orta Asya’nın batı bölgelerine doğru hareketlenmiş ve kendilerine yaşam için yeni yerler aramışlardır. Bu esnada şiddetli kış gibi olumsuz hava koşulları ile karşılaşmışlardır. Bu hava koşullarından kurtulabilmek adına, çadır yapabilmek için ilk olarak keçi yünü kullanmaya başlamışlardır. Keçi yünü, koyun yününe göre daha uzun ve sıkı bir yapıya sahiptir. Bu yünü dokuyabilmek için düz dokuma tekniğini⁶⁴ kullanmışlardır⁶⁵.

Düz dokumalar içerisinde en ilkel olanı keçedir. Keçe Orta Asya’da yaşayan insanlar tarafından hem çadır ve iç örtüsü, hem de bir süsleme aracı olarak kullanılmıştır. Orta Asya Türkleri evlerinin dışını keçenin yanında kırmızı renkli aşu toprağı ile süslemişlerdir. Bu boya, Anadolu’nun bazı bölgelerinde halen aşu boyası adı ile kullanılmaktadır⁶⁶. Orta Asya’da çadırın en temel malzemesi keçe ya da halı olmuştur. Yaylacılık ile geçinen Türkler tarafından kolayca taşınmış olan bu malzemeler evin refah seviyesinin⁶⁷ bir göstergesi olarak kabul edilmiştir⁶⁸.

Orta Asya’da keçe yapılması için gerekli olan malzeme halkın kendi koyunlarından elde edilmiştir. Elde edilen yünün sıkıştırılmasıyla de keçe elde edilmiştir. Keçe, halı ve kilimden yapısı itibari ile farklı özellik taşımıştır⁶⁹. Türklerde

⁶⁴ Düz dokuma tekniği denilince kilim, cicim, zili, sumak gibi dokuma çeşitleri akla gelir.

⁶⁵ El sanatları Teknolojisi, *age.*, s.30.

⁶⁶Türkler, XI. yy’da süsler ve süsleme için “bezemek” kelimesini kullanmışlardır. Duvarlarını halı, kilim, çarşaf gibi dokuma ürünlerini asarak süslemişlerdir. Duvar örtülerine XI. yy Türkçesinde kerim ya da bunun duvar anlamına gelen tam (dam) kelimesi ile birleşmesi sonucunda oluşan “Tam Kerim” denilmiştir. Duvarlara nakışlı çarşaf ya da halı gibi düz dokuma yaygıları asma geleneği günümüz Anadolu’nun bazı yörelerinde hâlen yaşatılmaktadır. Bekir Deniz, “Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz-> (22.02.2019).

⁶⁷ Günümüzde Anadolu’da, Söke yöresinde göçebe olarak yaşamakta olan Teke, Karakeçili, Sarikeçili, Varsak ve Avşar yürükleri halen halının zenginlik simgesi olduğunu kabul etmektedirler. Bu yürükler kilim, cicim, zili dokumaların orta halli, keçe ve çul gibi dokumaların fakirliğin işareti olduğuna inanmaktadırlar. Bekir Deniz, “Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz-> (22.02.2019).

⁶⁸ Bekir Deniz, “Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz-> (22.02.2019).

⁶⁹ Nitekim ifade edilen kelimelerde de bu farklılık ortaya konulmuştur. Öyle ki Türkler keçeye “Kidhiz” kelimesini kullanmışlardır. Bu kelime “*Türkmenlerin çadır örtülerinin veya göç zamanı bürgülerinin yapıldığı keçe*” olarak ifadesini bulmuştur. Kaşgarlı Mahmud’un Divanü Lügati’t Türk’ünde halı ve kilim “Kiviz” kelimesi olarak kullanılmıştır. XI. yy’a geldiğinde Oğuz boyları artık keçe kelimesini kullanmışlardır. Bekir Deniz, “Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları”,

düz renkli keçelerin dışında nakışlı ve renkli keçelerde yapılmıştır. O dönemlerde Kaşgar'da üretilen ve "Kimişke" diye adlandırılan keçe çok ünlü olmuştur. Kaplan postu şeklinde keçeler de imal edilmiştir. Aynı zamanda Türkler, "Oyma" adını verdikleri keçeden çizme, "caydam" adını verdikleri keçeden yağmurluk ve yatak içi yapmışlardır. Bunların haricinde keçeden börk, kaftan, çarık ve palto da imal etmişlerdir. Ayrıca ince keçelerden elbise yapmışlar ve buna "kedügkidhiz" adını vermişlerdir. Keçeyi sadece bir yaygı (yere serilen) ya da giyim eşyası olarak görmemişler, çadır şeklinde de kullanmışlardır. Türk hakanları tahta çıkma törenleri esnasında, keçeyi üzerine konulan tahta oturmuşlardır. Bu durum devlet sembolü⁷⁰ olarak da kullanıldığının ispatı olmuştur⁷¹.

Türklerde keçeciliğin çok ileri bir seviyede olduğu, Pazırık kurganlarından anlaşılmıştır. Özellikle keçe üzerine dokunan hayvan ve insan figürleri çok dikkat çekici olup, hayvanlar ve insanların mücadelelerini anlatmıştır. Bu figürlerin o denli güzel yapılabilmiş olması dönemindeki büyük sanat ustalığını göstermesi açısından önemlidir. Keçeler üzerinde işlenen hayvan figürlerinde özellikle tılsımlı kabul edilen aslan, kartal ve geyik gibi hayvan⁷² görselleri yer almıştır. Bazen tek olarak işlense de genel olarak bir kartal veya bir aslan ile geyiğin mücadeleleri işlenmiştir. Bu mücadelelerde Türklerin düşmanları ile olan savaşları sembolik olarak aktarılmıştır. Bu mücadele sahneleri daha sonra Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Döneminde halı ve düz dokumalarda kullanılmış ve böylece geleneğin devamı sağlanmıştır⁷³.

Keçeden sonra düz dokuma tekniği ile dokunan keçi yünü, çadır yapımında kullanılmıştır. Böylece kullanılan bu dokuma kumaşı çadırın tüm deliklerini kapatmıştır. Çadır adeta su geçirmez bir hal almıştır. Kendilerini çadırın alt kısmında bulunan rutubetli havadan korumak adına "kilim" adını verdikleri zemin kaplamalarını

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz->, (22.02.2019).

⁷⁰ Bugün hâlâ Türk dünyasında ve Anadolu'nun pek çok bölgesinde keçe, yer sergisi ve giyim eşyası olarak kullanılmaya devam etmektedir.

⁷¹ Bekir Deniz, "Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz->, (22.02.2019).

⁷² Hemen hemen tüm İlkçağ devletlerinde, aslan ve kartal gücü ve kuvveti sembolize etmiştir. Bu durum Orta Asya Türk mitolojisinde de aynı olmuştur. Bekir Deniz, "Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz->, (22.02.2019).

⁷³ Bekir Deniz, "Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz->, (22.02.2019).

üretmişlerdir. Bu dönemde pagan inanışı daha yaygın olduğu için kilimler üzerine tapınılan bir takım sembol betimlemeleri dokunmuştur. Bir zaman sonra dokuma gelişmiş ve günlük eşyaların kullanımı içerisine de girmiştir⁷⁴.

Kilim gibi dokumalarda kullanılan malzemeler yün, tiftik (keçi kılı), devetüyü, pamuk olmuştur. Yünü kendi besledikleri koyunlardan elde etmişlerdir. Devetüyü ve keçi kılı, yün kadar çok tercih edilmemiştir. Pamuk⁷⁵ ise en az kullanılan dokuma malzemesi olmuştur⁷⁶.

Koyunun ve devenin kırılmasıyla sonra yün elde edilmiştir. Elde edilen yün yıkanmış ve ardından “yeten” ya da “yeteng” adı verilen atımcı yayı ile atılmıştır. “Çeçge” denilen dokumacı tarağı ile taranmış ve yün kabartılmıştır. Aynı zamanda kabartma işlemi “sağ” denilen çubuklarda yapılmıştır. Yün eğirmek için sümek (Eğirilmek için hazırlanan yün) yapılmıştır. Kola geçirilen veya dolanan yün sümeği iğ ile eğrilmiştir. İğün üst kısmında bulunan yuvarlağa XI. yy’da ağırşak ya da arguşak denilmiştir. Eğirme işi sadece iğ ile yapılmamıştır. Türkler o dönemde kirmanı da eğirme için kullanmışlardır. İplikler eğirme işi bitirildikten sonra yumak haline getirilmiştir. Dokuyacakları kumaşa göre iplik eğirmişler ve onu göz önünde tutarak yumak yapmışlardır. Elde edilen iplikler örüldüğü gibi daha fazlası dokuma işleminde kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmud eserinde bez dokumasından sıkça bahsetmiştir. Aynı şekilde Divanülügati’t-Türk’te iplik eğirme işlemi için pek çok kaydın bulunması dokumanın Türklerin günlük hayatında da önemli yer tuttuğunun önemli bir kanıtı olmuştur⁷⁷.

Türkler, başlarda yün ve pamuk dokurken zamanla ipek dokumaya başlamıştır. Yün, pamuk veya ipek ile dokunarak elde edilen kumaş, halı ve seccade gibi ürünlerde genelde yeşil, sarı, koyu kırmızı, mavi ve mor renkler kullanmışlardır. Pazırık kurganlarından çıkarılan M.Ö. III. ve M.S. II. yy’lara ait dokumalarda koyu kırmızı,

⁷⁴ El Sanatları Teknolojisi, *age.*, s.30.

⁷⁵ Oğuzların pamuğa “pambuk”, Karahanlıların ise “Kepez” dediği bilinmektedir. Pamuk Selçuklular zamanında önem kazanmış ve önemli bir ihraç malzemesi haline almıştır. Bekir Deniz, “Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları”, [https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz-, \(22.02.2019\).](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz-, (22.02.2019).)

⁷⁶ Bekir Deniz, “Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları”, [https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz-, \(22.02.2019\).](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz-, (22.02.2019).)

⁷⁷ Reşat Genç, “Kaşgarlı Mahmud’a Göre 11. Yüzyılda Türklerde Dokuma Ve Yaygı İşleri”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara 1997, s. 8-10.

kırmızı, yeşil, sarı ve mor renkleri yoğun olarak kullanılmıştır. Analizleri yapılan bu kumaşlarda Hun Türklerinin mavi ve yeşil renk için indigoyu⁷⁸, mor ve kırmızı renk için alizarin⁷⁹ gibi doğal maddeleri⁸⁰ kullanarak elde ettikleri anlaşılmıştır. Hoço buluntularından çıkan kumaş örneklerinden anlaşıldığı üzere, Pazırık kurganlarında kullanılan boya maddelerinin aynıları M.S. X. yy'da Uygurlar⁸¹ tarafından da kullanılmıştır. Uygurlar, dokuma ürünlerinde Hun Türklerinin kullanmış olduğu mor renk dışında açık pembe, açık sarı, açık mavi gibi renkleri de kullanmışlardır. Türklerin en meşhur boyaması kökten elde ettikleri kırmızı boya⁸² olmuştur⁸³.

Orta Asya'da Türkler konar-göçer hayat biçiminin bir gereği olarak sürekli hareket halinde olmuşlardır. Bu nedenle de dokuma işlemlerinde kolay sökülüp takılabilen yatay dokuma tezgâhlarını kullanmışlardır. İlk zamanlarda kullanılan dokuma tezgâhları, kalınlıkları ve uzunlukları birbirinden farklı boyutlarda olan ve bazı zamanlarda çadır ihtiyaçları için de kullanılan basit ahşap şeklindeki değneklerden meydana gelmiştir. Yatay durumdaki tezgâhlar, dar ve geniş olarak iki kırıklıdır. Geniş kırıklı olan tezgâhlarda halılar dokunmuştur. Tezgâhların daha verimli çalışabilmesi adına, çadırdan ayrı olarak bahçeye küçük keçe çadırları inşa edilmiş ve tezgâhlar oraya yerleştirilmiştir. Ancak genelde küçük tezgâhlar tercih edilmiş ve kendi çadırları içerisinde kullanılmıştır⁸⁴.

XI. yy'da tezgâha sarılmış olan ve uzunlamasına atılmış bulunan iplere “eriş”, enlemesine atılan iplere ise “arka” denilmiştir. Dokuma işlerinde kullanılan bir başka

⁷⁸Doğal indigo boyası tropik bir bitki olan indigoferadan elde edilir.

⁷⁹ Alizarin: Kökboya bitkisinin köklerinden elde edilir.

⁸⁰ Orta Asya'dan göç yoluyla Anadolu topraklarına taşınmış olan doğal boyacılık sanatı, Osmanlı Devleti zamanında en ihtişamlı yıllarını yaşamıştır. Bursa, İstanbul, Edirne, Tokat, Kayseri, Teselya gibi yöreler bu sanatın çok gelişme gösterdiği yerler olmuştur. Özellikle Bursa'da XI. yy'de boyamacılık çok meşhurdur. İran'dan Bursa'da boyanmak üzere ipek getirilmiş ve boyandıktan sonra tekrar götürülmüştür. Bursa'da, boyacılık sanatı ile meşgul olanlar 1641'e kadar Müslüman Türkler olmuştur. Ancak 1641'de padişaha yapılan bir şikâyet üzerine azınlıkların boyacılığa katılmalarına izin verilmiştir. Zahide İmer, “Türklerin Dokuma Sanatında Boyacılık”, *Erdem Dergisi*, Cilt:10, Sayı:29, Dumat Ofset Yayıncılık, Ankara 1999, s. 333.

⁸¹Dokuma alanında çok ileri bir seviyeye ulaşmış olan Uygurlar, dokuma malzemesi olarak sadece yün veya ipeği değil, aynı zamanda pamuk ve keteni de başarı ile kullanmışlardır. İmer, *agm.*, s.332.

⁸²Kök boya ile boyama yöntemini Avrupa'da ilk uygulamayı başaranlar Fransızlar olmuştur (1715). Fesquet adlı bir Fransız şirketi Osmanlı Devleti'nden getirdiği boyacılarla ilk boyahaneyi Rouen civarında Darnetak'da kurmuştur. Dokuz ay sonra başka bir Fransız, İzmir'den getirdiği boyacı ustaları ile ikinci bir boyahaneyi Fransa'da kurmuştur. Böylece Fransa'da kök boyacılık sanatının gelişmesini sağlamışlardır. 1765-1770 yılları arasında, Fransız hükümetinin bir sefiri Babıali'den aldığı boya reçetelerini açıklamıştır. Böylece gizli tutulan Türk kırmızısı boyama yöntemi Avrupa'ya yayılmıştır. İmer, *agm.*, s.333.

⁸³İmer, *agm.*, s.332-333.

⁸⁴Nalan Türkmen, “Orta Asya Türkmen Halılarına Genel Bir Bakış”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara 1997, s. 84.

alet ise muhtemelen bugün “mekik” olarak adlandırdığımız alet olmuştur. Bu alette pamuklu ve ipekli dokumalar yapılmıştır. Hem bu alete hem de bu dokuma işini yapan dokumacılara “közek” adı verilmiştir. Bu dönemde Türklerin yün ve pamuk karışımı olarak dokudukları ve “yatuk” adını alan özel bir kumaşları bulunmuştur. “Çek” adını verdikleri ve bazı boyların elbise yaparak giydiği, bazı boyların ise örtü yaparak kullandıkları bir kumaşları da bulunmuştur. Ayrıca bir çeşit çizgili ve pamuklu bir kumaştan Kıpçaklar yağmurluk dokumuşlardır. Elde edilen kayıtlarda ham ipek, ipekli dokuma gibi kayıtlar da bulunmuştur⁸⁵.

Türklerin siyasi tarihi kadar eski olan halı⁸⁶, en gözde dokumalarımızdan biri olmuştur. Kullanım alanlarına bakıldığında yer, duvar, sedir, minder, yastık, kapı örtüsü gibi pek çok çeşitli alanda kullanıldığı görülmüştür. Özellikle Orta Asya’da en dikkat çeken tür binek hayvanları için dokunmuş örtüler şeklinde olanlar olmuştur. Türk topluluklarında at hayatın vazgeçilmez bir temel taşı olmuştur. Taşıt, binek, besi ya da savaş gibi pek çok alanda kullanılmıştır. Türk sultanı ya da devlet adamlarının kıymetli binek hayvanlarını hava şartlarından koruyabilmek ve sahibinin şanına yakışır bir vaziyette donatabilmek için zengin motifli halılar dokunmuştur. Nitekim ilk Türk halısı olarak düşünülen PazırıkHalısı’da (Ek-2) bu amaçla dokunmuştur⁸⁷.

Türklerin yaşadığı bir bölge olan Sibiry’a da Altay Dağları eteklerinde, buzul içerisinde ve Pazırık Kurganlarının beşincisinde bulunan halı Türk düğümü ile dokunmuştur. Bu halı dünyanın en eski halısı olma özelliğini taşımaktadır⁸⁸. M.Ö. V. ve IV. yy’larda dokunduğu ve Hun kavimlerine ait olduğu kabul edilmiştir. Pazırık Halısı, hayvan ve insan figürleri ile bitkisel ve geometrik motifler kullanılarak dokunmuştur. Halının ortası bir dama tahtası şeklini andırmıştır. 4 kare en ve 6 kare boy olmak üzere toplam 24 kare şeklinde dokunmuştur. Halının göbek desenlerini oluşturan motifler içerisinde dört yapraklı bir motif dikkati çekmiştir. Halıya geyik ve aslan gibi figürler

⁸⁵Genç, *agm.*, s.8-12.

⁸⁶Bugünkü dokuma ürünleri içerisinde ana yapısı fazla değişikliğe uğramadan 3000 yıldır kendi özelliğini korumayı başarmış tek ürün halıdır. Halı kelimesi Ural-Altay Dil ailesinde “kalın”, Kırım Türkçesinde “kilem”, Anadolu Türkçesinde “kalı”, Bulgarca “Halıya”, Farsçada “kalice”, Yakutçada “kalın” olarak söylenmiştir. Divan-ı Lügatit Türk’de “kalığ veya kalın=mehr (çeyiz)” karşılığı olarak belirtilmiştir. Çeyiz uzun zaman kalan bir şey olduğu için, zamanla kalı kelimesi çeyiz kelimesi yerine kullanılmıştır. Türkçe kalmak masterından “kalı” kelimesi yavaş yavaş “halı” kelimesine dönüşmüştür. Bülent Yılmaz, “Pazırık’dan Günümüze Türk Halı Sanatı”, *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2017, s.99.

⁸⁷Ergül Önge, “Üretimi Duran Bir Grup Konya Halısı”, *1. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Konya 1998, s.36.

⁸⁸Oktay Aslanapa, “Türk Halı Sanatının Tarihi Gelişmesi”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara 1997, s.18.

yerleştirilmiştir. Halının en geniş kenarında 28 tane at ve insan figürleri dokunmuştur⁸⁹. Kullanılan renkler incelendiğinde zeminde koyu kırmızı, onun üzerinde koyu kahverengi, sarı, lacivert ve krem renkleri kullanılmıştır⁹⁰.

Pazırık Halısında kullanılan simetrik düğüm ve halının içerisindeki bütünlük onun bilinen ilk Türk halısı olduğunun kesin ispatı olmuştur. Turfan, Kara Hoça, Hotan gibi eski Türk kentleri ile Türkistan ve Horasan kentlerinde de bulunan pek çok halı Türk halı sanatını üslubu ve teknikleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır⁹¹.

Orta Asya Türklerinin en önem verdiği eşyaların başında, yarı göçebe yaşam şekilleri ile uyum sağlayan ve her türlü ihtiyaçlarına cevap veren zengin dokuma ürünleri gelmiştir. Kadınlar, çadırın içerisinde kullandıkları neredeyse bütün malzemeleri kendi yetiştirmiş oldukları hayvanların yünlerini kullanarak dokumuştur. Bu şartlar altında halı büyük bir özenle dokunmuştur⁹². Orta Asya’da Türklerin yaşadığı bölgede ortaya çıkmış olan halı, gelişimini ve İslam dünyasında da yayılmasını yine Türklere borçludur. Türk halı sanatı, 2500 yıllık sürekliliği, sağlam düğüm teknikleri ve motifleri ile günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır⁹³. Nitekim geçmişte ticari bir kaygı taşımadan dokunmuş olan halılar üzerinde sembolik bir dil ve milli, kültürel dini bir anlatım şekli yoğun olarak görülmüştür⁹⁴.

Halıların üzerinde bulunan motifler, Türklerin Anadolu’ya gelmeden önce nasıl yaşadıklarının ve hangi kültür çevreleri ile alışverişte bulduklarının belgesi olarak

⁸⁹Pazırık Halısı 183*196 cm ölçülerinde 3.58 m² bir halıdır. Gördes düğümü ile dokunmuştur. Halının argaç ve atıkları yünden oluşmuştur. Halının kenarlarında tırsla giden at figürleri dikkati çekmiştir. Bu atlara binmiş olan ya da atların yanında yürüyen insan figürleri dokunmuştur. İnsanların kıyafetleri birbiri ile aynı şekilde dokunmuştur. Atların ise hepsinin rengi aynı ve yeleleri traşlı olarak kuyrukları bağlı dokunmuştur. Atların kuyruklarının bu şekilde bağlanmış olması ve yelelerinin kesik olması Türklere bir yas işareti olarak kabul edilmiştir. (Alparslan Malazgirt Savaşına giderken şehit olmak manası ile atının kuyruğunu bağlamıştır.) Bu bakımdan Pazırık Halısının ölüm kültürü ile yapıldığı düşünülmüştür. Halının alt kenarında bulunan tekerlek motifi de hayatın bütünlüğünü ve öldükten sonra hayatın devam edeceği inancının yansıması olarak dokunmuştur. Beyhan Karamağaralı, “Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara 1997, s.28.

⁹⁰Bülent Yılmaz, “Pazırık’dan Günümüze Türk Halı Sanatı”, *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2017, s.99-102.

⁹¹Yılmaz, *agm.*, s.102.

⁹²Nalan Türkmen, “Orta Asya Türkmen Halılarına Genel Bir Bakış”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara 1997, s.80.

⁹³Türk kültürünün ayrılmayan bir parçası olarak kabul edilmiş olan Orta Asya kökenli dokuma ürünleri, sahip oldukları renk uyumları, motiflerinin dikkat çekiciliği ve sembolik dili ile günümüzde tüm dünyada tanınmaktadır. Ahmet Aytaç, “Türk Medeniyetinde Dokuma Kültürü ve Yabancı Resim Sanatı Üzerindeki Tarihsel Yeri”, *38. İcanas Uluslararası Asyave Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2008, s. 203-220.

⁹⁴Aytaç, “Türk Medeniyetinde Dokuma Kültürü ve Yabancı Resim Sanatı Üzerindeki Tarihsel Yeri”, s.203-210.

görülmüştür⁹⁵. Eski halıları dokuyan eller, dokudukları bu ürünün gelecek kuşaklara aktarıldığının farkında olmuşlardır. Bu nedenle en iyi bildikleri simgeleri biçimlendirmiş ve halıların üzerine dokumuşlardır⁹⁶. Örneğin Türkmen hayatının vazgeçilmezi olan su ve sulama teması, çadır hayatları, ekonomilerinin en temeli olan hayvancılık, boylar arası görülen mücadeleler halılara dokunmuştur⁹⁷. Halının dokunması sadece teknik bir düğüm teknolojisi gibi düşülmemelidir. Çünkü düğüm teknolojisinin çok ötesinde, karmaşık desenleri matematiksel bir düzen içerisinde her defasında yeniden sıralamak ve bunu hiç hata yapmadan son deyim kadar sürdürebilmek çok önemli olmuştur. Aylarca süren bir emek sonucunda dokunmuş olan halıdaki ufak bir hata gelecek nesillere aktarılacak olan kimliğin zarar görmesine neden olabileceğinden dokumacı çok dikkatli davranmıştır⁹⁸.

Orta Asya'da ortaya çıkıp gelişme gösteren halı, Selçuklular aracılığı ile İran'dan Anadolu'ya kadar ulaşmış ve bu bölgede kendisinden önce yaşamış olan medeniyetlerin kalıntıları ile karşılaşmıştır. Anadolu'da yerleşik bir hayat düzeni kuran Türkler, komşularından gördüklerini ve Orta Asya'dan getirdikleri kültürlerini tasavvuf inancı ile de bütünleştirerek kullanmışlardır. Bu nedenle, Türklerin geleneksel dokuma motiflerinde, İslam süslemelerindeki geometrik denge temeline dayanan katı matematik düzeni ya da Bizans'ın kurallar altında ezilmiş kötümserliği görülmemiştir⁹⁹. Selçuklu halıları XII. yy başlangıcında dokunmaya devam ederken, Oğuzlar Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Gelen topluluklar kendi yurtlarındaki örf - adet ve geleneklerini de yerleştikleri yerlere taşımışlardır. Bunların en başında ise halı dokuma gelmiştir. Zamanla bu gelenek gelişerek, Şirvan, Karabağ, Kazak ve Azerbaycan topraklarından, Anadolu'ya düzgün nakışlı ve süslü halı dokuma geleneği yayılmıştır¹⁰⁰. Anadolu'da Türk halı sanatı XII. yy'dan XIX. yy'a kadar sürekli ve düzenli bir gelişmeye sahne olmuştur. Bu durum yeni tip halıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. XVI. yy'akadar

⁹⁵ Karamağaralı, *agm.*, s.30.

⁹⁶ Önder Küçükerman, "Türk Halıcılığında Kimlik Korunması", *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara 1997, s.40-42.

⁹⁷ Türkmen, *agm.*, s.80.

⁹⁸ Küçükerman, *agm.*, s.40-42.

⁹⁹ Ayşe Üstün, "Türk El Dokumalarından Halı ve Kitap Sanatları Arasında Tasarım Benzerlikleri", *1. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, Konya, 2007, s.109.

¹⁰⁰ Nermine Tağıyeva, "Azerbeycan, Orta Asya ve Türkiye Halılarının Kıyaslı İncelemesi", *III. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) ve Gelenekli Sanatlar Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Selçuklu Üniversitesi, Selçuklu Araştırma Merkezi, Konya 2011. s. 47-51.

dokunan halılarda, daha çok dokuyanın kendi zevkini ifade eden ve sipariş üzerine yapılmayan yarı ticari ürünler dikkati çekmiştir¹⁰¹.

XIII. yy'de çok geniş topraklara yayılmayı başarmış olan Büyük Selçuklular özellikle mimari alanda çok eser vermiştir. Ancak halı ve düz dokuma yaygıları günümüze kadar ulaşamamıştır. Bunun sebebi Moğolların istilası sırasında, mimari eserlere göre çok dayanıksız bir yapıda olan dokuma ürünlerinin, Moğollar tarafından yağmalanmış olmasıdır. Selçuklu halılarının benzerleri “Selçuklu Çıgırı” adı ile toplanmış olan XIII. yy yazmalarındaki minyatürlerde bulunan halılarda gözlenmiştir. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Yazmaları Kitaplığı içerisinde 2916 numaralı Makamat yazmasının minyatürlerinde görülmüş olan halı tasviri Selçuklu halılarının geometrik dolgularını yansıtmıştır¹⁰².

Görüldüğü üzere dokumacılık, yüzlerce yıl yaylak ve kışlak şeklinde hayat sürmüş olan Orta Asya kökenli Türklerin en vazgeçilmezleri arasında yer almıştır¹⁰³. Halı, Türklerin yaşadığı coğrafyada doğmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda halının tüm dünyaya Türkler aracılığı ile yayıldığı ispatlanmıştır¹⁰⁴.

Anadolu Selçuklu Devleti dönemine gelindiğinde, devletin ana siyasetini belirleyen başlıca unsurların başında ticaret gelmiştir. Haçlı Seferleri nedeniyle doğuda özellikle Suriye’de meydana gelen karışıklıklar ve Moğol istilası, Orta Asya ve kuzey Karadeniz bölgesinin Akdeniz ile olan ticaretine darbe vurmuştur. Dünyanın düştüğü bu sıkıntılı durumda, Anadolu’nun önemini anlamış olan Selçuklu hükümdarları Anadolu’yu kıtalararası transit merkezi haline getirmeye çalışmışlardır. Oluşturulan bu yollarda her türlü tedbirler alınmış, tüccarların canı ve malı devlet tarafından garanti altına alınmış, ülkede eşkıya baskınlarına veya denizlerde korsan hücumlarına karşın bir nevi devlet sigortası uygulanmıştır. Hanlar ve kapalı çarşılar, büyük konak yerleri ile pazar mahallelerinde inşa edilmiştir. Ticari ve iktisadi amaçlar düşünülerek Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde fetihler yapılmıştır¹⁰⁵. Bazıları sanat bakımından bir şaheser

¹⁰¹ Üstün, *agm.*, s.109-116.

¹⁰² Üstün, *agm.*, s.109-116.

¹⁰³ Ahmet Aytaç, “Kırgızistanda Çarpna ve Kolon Dokumacılığında Örnekler”, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırma Dergisi*, Sayı:87, s.191.

¹⁰⁴ Mehmet Başbuğ ve Fatih Başbuğ, “Flaman Resiminde Türk Halı Sanat Örnekleri”, *I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, Konya 2007, s.124-127.

¹⁰⁵ I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1207’de Antalya’yı ve İzzeddin Keykavus 1214’de Sinop’u fethetmiştir. Böylece Selçuklu ekonomisi Avrupa ticaretine açılmış ve Akdeniz - Karadeniz ülkeleri ile doğrudan ticari faaliyetlere başlama imkanına sahip olmuştur. Ticari amaçlarla I.Aleaddin Keykubat Anamur ve Alâiye gibi bazı önemli mevkiileri fethetmiştir. Doğu Anadolu’da Kâhta, Çemişgezek, Erzincan, Erzurum ve

konumunda olan kervansaraylar yollar boyunca inşa edilmiştir¹⁰⁶. II. Kılıçarslan tarafından ilk defa bastırılan altın para ile beraber Anadolu Selçuklu Devleti'nin zenginliği adeta Avrupa'da bir efsane olmuştur¹⁰⁷.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin gelişmiş olan sanayisi zirai ve hayvani ürünleri değerlendirmiş, madenleri işlemiş ve ticari faaliyetleri beslemiştir. Selçukluların sanayi sistemi Ahiler tarafından düzenlenmiştir¹⁰⁸. Kent ahilerinin temel birimini debbağlar oluşturmuştur. Bunun yanında halıcılık ve kilimcilik gibi küçük sanayi dalları ileri düzeye ulaşmıştır. Deri ve dokuma sanayi yan kolları ile birlikte en önemli sanayi kollarını oluşturmuştur. Pamuklu, yünlü ve ipekli dokumalar dünya pazarlarında tercih edilen ve aranan malların başında gelmiştir¹⁰⁹.

Selçuklu döneminde çok dikkat çeken dokuma parçaları olmuştur. Bunların başında, olağanüstü bir işçiliğe sahip “Gördes düğümü” ile dokunmuş olan halılar gelmiştir. Tezgâha sarılı çözümlü ipliklerinin arasından geçirilen bir yün ipliğinin, ortadan ipliğin oluşturduğu köprü altından çekilerek düğümlenmesi ile oluşturulan “Gördes düğümü” Türk düğümü olarak bilinmiştir. Halıların dışında, ipek ve metal bükümlü ipliklerle dokunmuş kumaş parçaları da o dönem çok ünlü olmuştur¹¹⁰.

Yün, deri, reçine, ham ipek, pamuk, ilaç ve dokuma Avrupa'ya ihraç edilen sanayi ham maddeleri arasında yer almıştır. Bu ürünler arasında en önemli kalemi dokuma ürünleri oluşturmuştur. Pek çoğu göçebeler tarafından dokunmuş olan halılar Avrupa ve İslam ülkelerine ihraç edilmiştir. Aynı zamanda, Bursa ve Balıkesir'de

---

Ahlat gibi merkezleri fethetmiştir. Ancak Anadolu Selçuklu Devleti'nin, önemli limanları fethetmiş olmasına rağmen, güçlü deniz kuvvetinden yoksun oldukları için deniz ticareti ile doğrudan ilgilenememişlerdir. Bu limanlarda çok güçlü dış ticaret merkezleri oluşturamamışlardır. Çünkü Avrupa-Asya ticaretinin ana yolları Küçük Ermenistan'ın Yumurtalık ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Trabzon limanlarına ulaşmıştır. Bu yollar sadece transit ticaret için değil, dış ticaret için de önemli merkez olma özelliği taşımışlardır. Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1986, s.153.

¹⁰⁶ Selçuklular, Anadolu'yu 30-35 km'de bir kurulmuş kervansaray ağı ile örmüştür. Böylece kervanların yaz – kış aksamadan gidip gelmelerini sağlamıştır. Mehmet Altay Köymen, “Türkiye Selçukluları Devleti (1075 – 1308)”, *Tarihte Türk Devletleri*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987, s. 383.

¹⁰⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Basımevi, İstanbul 1972, s.154-155.

¹⁰⁸ Anadolu'nun meslek hayatı belirli kurallara bağlı olarak loncalar üzerine kurulmuştur. Bu kurumlarda, her zanaat kolunda çalışan kimseler pîrin manevi üstünlüğü altında, mesleği öğrenerek ve kurallara bağlı müridler olarak yetiştirilmişlerdir. Kurumun en usta ve en çok hürmet edilen kişisi loncanın başkanı da olarak ahi unvanını taşımıştır. Ayrıca bir kentteki ahilerin başkanına da “ahi baba” adı verilmiştir. Bu kuruluş dini temellere dayanarak belli günlerde toplanmış ve mesleğin sıkıntılarını konuşmuştur. Bu kuruluşlara gayr-i Müslümler kabul edilmemiş ve bu durum Müslümanları meslek sahasında imtiyazlı hale getirmiştir. Kafesoğlu, *age.*, s.155-157.

¹⁰⁹ Tabakoğlu, *age.*, s.160-161.

¹¹⁰ H. Örcün Barışta, *Türk El Sanatları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015, Cilt:II, s.71-74.

üretmiş olan ipekli dokuma ürünleri Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Bu ürünler arasında Antalya kemhaları (ipekli), Erzincan buharinleri, Mardin ve Muş pamukluları, Karaman renkli kumaşları ve Denizli altın işlemeli (ak-alemlü) kumaşları en dikkat çekenleri olmuştur. Türkmenlerin ürettikleri başlıklar Fransa ve İngiltere'de kullanılmıştır¹¹¹. Selçuklu Sultanları, Kayseri ve Sivas'ta değerli ipek dokumaları dokutarak Avrupa krallarına armağan etmiştir. Günümüzde bu kumaşlar Avrupa müzelerinde yer almaktadır¹¹². İhraç edilen dokuma ürünleri dışında Anadolu Selçuklu Devleti bazı dokumaları da ithal etmiştir. Mısır, Bağdat, Şam ve Tebriz'de üretilmiş olan çeşitli kumaşlar, kuzeyde yaşayan Türk halklarının ürettiği oldukları kürkler ve Rus ketenleri ithal edilmiştir¹¹³.

Görüldüğü üzere Selçuklular kendilerinden öncede Anadolu topraklarında var olan dokuma sanatını geliştirmişlerdir. Selçuklu Sultanı Aleaddin Keykubat tarafından Osman Bey'e gönderilen hediyeler arasında "Selçuklu Dibası" adında meşhur bir kumaş yer almıştır. Çatma, çatma-i kadife-i Pelengi gibi özel kumaş türlerine Selçuklularda rastlanmıştır.¹¹⁴ 1271'de Anadolu'dan geçmiş olan Marco Polo "*Dünyanın en güzel ve en zarif halılarının, Muhammed'e hayran olan Türkmenler tarafından Türkomonya yani Anadolu'da dokunduğundan*" bahsetmiştir¹¹⁵. Selçuklu halıların zeminindeki, renk ve desen bakımından ilgi çekici olan ayrımlar günümüzde de onun başarısını arttırmıştır. Selçuklu halılarının çizdiği yolu izleyerek dokunan Uşak halıları, Batı Avrupa ülkelerine ihraç edilmiş, çok tutulup sevilmiş ve taklitleri yapılmıştır¹¹⁶.

1300 civarında Selçuklu Sultanlığı ile Bizans Devleti arasındaki sınırda bir uc beyliği olarak ortaya çıkmış olan Osmanlı Devleti'nin¹¹⁷, yıkılış sürecine girdiği XIX. yy sonlarına kadar ki ekonomik yapısında dokuma birinci derecede göz önünde tutulması gereken bir konu olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti, dokuma ürünlerini sadece Balkanlar ve Karadeniz'e değil, aynı zamanda Batıya da ihraç edebilen önemli dokuma merkezi olma özelliğini taşımıştır. XIII. yy'da Türk halıları Suriye, Mısır ve Avrupa'ya ihraç edilen lüks mallar arasında yer almıştır. Osmanlı Devletinden ihraç

¹¹¹ Tabakoğlu, *age.*, s.155-156.

¹¹² Ayşe Özkan, "Konya'da İpekçilik ve El Sanatlarına Yansımaları", *I. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Konya 1998, s.41.

¹¹³ Tabakoğlu, *age.*, s.155-156.

¹¹⁴ Ç. Aytaç, *El Dokumacılığı.*, s.179-180.

¹¹⁵ Ahmet Aytaç, *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, 3. Baskı, Konya 2006, s.6.

¹¹⁶ *El sanatları Teknolojisi*, Selçuklu Halı Desenleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014, s.14.

¹¹⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, 2009, Cilt:1, s.39.

edilen kemhalar¹¹⁸ ve sof kumaşlar, Rus çarları¹¹⁹, İtalyan ve Fransız prens – prensesleri, İsveç psikoposları gibi Avrupalı seçkinlerinin tercih ettiği lüks dokuma ürünleri olmuştur. Yalnız lüks ipekliler değil, İtalya ve Fransa’da ‘’ boucassin – bocassino’’adıyla bilinen ince pamuklular ihracat listesinde önde gelmiştir. Bazı kentler dokumaları ile ünlenmişlerdir. Ankara soflarıyla, Bursa ipekli üretimde, Aksaray, Gördes, Uşak halı dokumacılığında uzmanlaşmıştır. Denizli, Isparta, Karaman, Tire, Menemen, Çorum, Tokat ve Kastamonu gibi kentlerde yapılan dokumalar tüm dünyayı ulaşmıştır¹²⁰. Avrupa’nın makine ürünü dokumalarının Türk pazarlarını istilasına kadar Osmanlı Devleti’nin dokumaları dünyada en çok tercih edilen dokumalar arasında yer almıştır. Elbette bu durum, Türklerin köklü dokuma gelenekleri ile de yakından ilişkili olmuştur¹²¹.

İstanbul’da saray teşkilatının kurulduğu zamandan itibaren halı dokunmuş ve saray teşkilatında sanatkâr cemaatleri (Ehl-i Hıref) arasında Halı Dokuyanlar Cemaati de (Cemâat-i KalîçeBâfân-ı Hâssa) bulunmuştur¹²². Osmanlı Devleti Sanatkârlar Cemaati Teşkilatı’nı Bursa Sarayı’ndan Edirne Sarayı’na ve ardından İstanbul Sarayı’na taşımıştır¹²³. Osmanlı Devleti’nde “kaliçe” adı verilen küçük ebatlı halı imalatı geniş ölçüde yaygın olmuştur. Bu halılar ülkenin farklı bölgelerinde bulunan halı tezgâhlarında dokunmuştur¹²⁴.

¹¹⁸ Kemha: İpekli dokumalar arasında yer alan, sarayın ve halkın beğendiği ağır ve gösterişli kumaşa verilen addır. Hülya Tezcan, “Osmanlı Dokumacılığı”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384551>, (21.09.2019).

¹¹⁹ Günümüzde en büyük Bursa kemha koleksiyonlarından biri Moskova’da yer almaktadır. Halil İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s.13.

¹²⁰ İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s. 13; Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmnalı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klasik Dönem(1302-1606): Siyasal, Kurumsal Ve Ekonomik Gelişim)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 303-304.

¹²¹ Dokumanın bu denli gelişmiş olmasında ülkede yetiştirilen küçükbaş hayvanların da önemli katkıları bulunmuştur. Çünkü küçükbaş hayvanlardan elde edilen yapağı dokuma sanayinin ham maddesini oluşturmuştur. XIX. yy sonlarında Osmanlı Devleti’nde ortalama olarak yılda 1 koyundan 950 gr yün, 1 tiftik keçisinden 1900 gr tiftik ve 1 kıl keçisinden 375 gr kıl elde edilebilmiştir. 1907 tarım istatistiğine göre Rumeli’de ortalama 1 koyundan 1 kg yün ve 1 kıl keçisinden 340 gr kıl elde edilmiştir. 1909 tarım istatistiğinde ise Anadolu’da ortalama olarak yılda 1 koyundan 1.4 kg yün, 1 tiftik keçisinden 1.3 kg tiftik ve 1 kıl keçisinden 450 gr kıl elde edilmiştir. Elde edilen yün, kıl, yapağı gibi ürünlerin büyük bir bölümü ya doğrudan ham madde olarak ya da halı ve kilim dokumasında kullanılıp pazarlarda satılmıştır. Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınevi, İstanbul 1998, s.104.

¹²² Sarayda aylık alanlar defterinde 1495 yılında 18 dokumacı çıraqları ile beraber kayıtlı bulunmuştur. Dokumacıların aylık maaşları 2.288 akçe olarak kayıt edilmiştir. İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s. 46.

¹²³ Bahadır Öztürk, “Tezgâhtan Saraya: Osmanlı Saray Halıları”, *Yedi: Sanat Tasarım Ve Bilim Dergisi*, Sayı:16, 2016, s.123.

¹²⁴ Ayten Ardel, “Osmanlı Arşivindeki Türk El Dokumalarına Dair Belgeler”, *I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi (1 – 2 Kasım 2007)*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 2007, s.266-268.

Halı dünyaya Türkler tarafından yayılmış olan dokuma çeşidi olmuştur. Günümüzde halen Türk dünyası içerisinde önemini korumayı başarmıştır¹²⁵. Türkler tarafından kurulmuş olan Osmanlı Devleti de Selçuklulardan almış oldukları mirası geliştirerek gelecek kuşaklara taşımıştır. Geçmişin izlerini taşıyan halı, bir ihracat ürünü olarak da çok kullanılmıştır. Anadolu’da ticaret eşyası olarak kullanılan halının üçte ikisi Uşak merkez olmak üzere Gediz Havzasında yoğunlaşmıştır. Talebi karşılayabilmek adına zamanla kilim dokuması azalarak halı dokumasında artış izlenmiştir. Gördes’te halı dokumacılığı pamuklu dokumayı bile geride bırakmıştır. Uşak’ta yaşayan binlerce aile tüccar için peşin ödeme usulü ile dokuma yapmıştır.¹²⁶

Türk halılarının batıda tanınması¹²⁷ Batı ile kurulan ticari ilişkiler ve dönemin ressamlarında Türk halılarına verilen ayrı bir önem ile olmuştur¹²⁸. Doğu – Batı ticaretinde önde gelen ülkelerden biri olan Venedik, halı ihracatında önemli bir konum teşkil etmiştir. 1604’de yirmi üç halı Venedik’te bulunan Francesco Vrins’in terekesinde bulunmuştur. Sakız Adası XV. ve XVI. yy’larda Anadolu ve Doğu mallarının geçiş merkezi olmuştur. Halı ticareti ile uğraşan Antonio Gallo, satın aldığı elli Türk halısının kırk adedini Londra’ya göndermiş ve İngiliz yün kumaşları ile değiştirmiştir. Bu ticaretten çok kâr elde etmiştir. 1534’de İngiliz gemi yükleri içerisinde Doğu halıları kayıtları tespit edilmiştir. 1588’te İngiliz gemisinin taşıdığı eşyalar arasında on üç Türk halısı bulunmuştur¹²⁹.

Ticareti yapılan Türk halılarının sanatsal değerleri de onların özellikle Batıda tanınmalarının önemli nedenlerinden birini oluşturmuştur. Öyle ki günümüzde çeşitli müzelerde örnekleri bulunan Osmanlı halılarının da klasik Osmanlı Dönemi motifleri işlenmiştir. Günümüze kadar ulaşan en eski halı örnekleri XVI. yy’dan kalmıştır. Bu

¹²⁵ Orta Asya’da varlığını devam ettiren Türk ülkelerinden biri olan Türkmenistan’da, halı günümüzde halen Türkmen kültürünün çok önemli bir parçasıdır. Türkmen halıları zengin motif çeşitliliğine sahip olmuştur. Halı Bakanı Ogulnabat Meridova dokumacıları “ezber elli gelin kızlar” olarak tanımlamıştır. Halı dokuyan dokumacılar duydukları halk hikayelerini de halının üzerine dokumuşlardır. Türkmen halkının birleştirici unsuru olarak varlığını devam ettiren halı, devlet sembolü olarak bayraklarında da yer almıştır. Serap Leleoğlu Ünal, “Aşkabat Müzelerindeki Halılar”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara 1997, s.68.

¹²⁶ İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.36.

¹²⁷ Osmanlı halıları, Batı sanatçılarının eserlerine yansımıştır. Batı edebiyatında yer alan öykü ve romanlar içerisinde Türk halılarından bahsedilmiştir. Bu yazarlar arasında Lady Mary Wortley, Edith Nesbit, Puşkin, Hans Christian Andersen, Balzac, Charles Dickens, Aleksandr Dumas yer almıştır. Fırat Başbuğ ve Metin Özdemir, “Batı Edebiyatında Romantik Bir Doğu İmgesi: Türk Halıları”, *1. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, Konya 2007, s.216-220.

¹²⁸ Günümüzde bile Türk halıları tarihlendirilirken bu ressamların tabloları ölçüt olarak alınmaktadır. Erol Kalender, “Türk Halı Sanat Tarihinde Savonnerie Ve Aubusson Halılarının Yeri”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara 1997, s.48.

¹²⁹ İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.30.

halılar üzerine Osmanlı sanatının klasik üslubu olan rumi motifleri ve helezon dallar üzerine yerleştirilmiş stilize (hatayi, gonca gül) ve yarı stilize (lale, sümbül, karanfil, narçiçeği) çiçekler ile hançer yapraklardan meydana gelen bezeme tarzı döşenmiştir¹³⁰.

1840'larda Osmanlı Devleti Hükümeti halı dokuması ile ilgilenmeye başlamıştır. Geleneksel modellerin terk edilmesini önleyebilmek için önlemler almıştır. 1895'deHereke'de halı fabrikası açılmıştır. Bini aşkın Türk ve Rum bu fabrikada çalışmıştır. Fabrikada ısmarlama halı dokunmuştur. Ham iplik Karamüsel'de kurulmuş olan fabrikada eğrilmiş ve boyama işlemleri için Alman uzman çalıştırılmıştır. Karamüsel iplik fabrikası haricinde Bandırma ve Uşak'da da iki iplik fabrikası açılmıştır¹³¹. Bu fabrikalarda büyük çoğunluğu kadın olan iki bin işçi çalışmıştır. 1850'de halı ticareti yapan özel firmalar, İzmir ve İstanbul gibi kentlerde geleneksel halı dokumacılığının dışında halı dokunması için teşviklerde bulunmuşlardır. Tüccarlar Kütahya ve Kayseri'de tezgâh ve malzemesini kendileri temin ederek Rum ve Ermeni kadınların dokuma yapmalarını için teşvik etmişlerdir. 1890'larda yeni dokuma merkezleri doğmaya ve bu alanlarda daha ucuz işçilik yapılmaya başlanmıştır. XX. yy başlarında Gediz havzasında tüccarlara ait dokuma merkezlerinde üç bin altı yüz tezgâh çalışmıştır. 1908'de bazı halı tüccarları "OrientalCarpetManufacturers Ltd." ortaklığını kurmuş ve üretimi daha sıkı kontrol altında tutarak, üretimin büyük bölümüne sahip olmuşlardır¹³².

Osmanlı Devleti'nde halı dokuma kadar pamuklu dokumada gelişim göstermiştir. Nitekim Avrupa'ya ham pamuk, Batı Anadolu'da Efes ve Balat'tan, Güney Anadolu'da Alanya, Antalya ve Ayas'tan sevk edilmiştir. Anadolu pamuğunu toplayan Cenevizliler Sakız Adası'ndan pamukları diğer Avrupa ülkelerine satmıştır. XV. yy'da Venedik Lombardia'ya 250.000 düka değerinde pamuk satılmıştır. XVI. yy'da Venedik yılda 14.000 balya Kıbrıs ve 6.000 balya İzmir olmak üzere toplam 20.000 balya pamuğu Levant'tan ithal etmiştir. XV. ve XVI. yy'da Anadolu'da pamuk yetiştiren bölgelerde pamuklu dokuma gelişmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde özellikle dar gelirli kesim giyim ve ev eşyası olarak pamuklu dokumayı sık kullanmıştır. Büyüyen Osmanlı kentlerinde de donanma ihtiyacının artması ile pamuklu tüketim artış

¹³⁰ Öztürk, *agm.*, s.122.

¹³¹ Bu fabrikalar, köylü ve göçebe iplik eğirenler ile rekabet durumuna girmiştir. İşlerini kaybetmiş olan çoğu kadın ve çocuklardan oluşan bir grup, 1908'de fabrikaya girerek makinelere zarar vermiştir. İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.37.

¹³² İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s. 36-37.

göstermiştir. Pamuk sanayi hububattan sonra en önemli sektörü oluşturmuştur. Vilayet tahrir defterleri incelendiğinde pamuk aşarı yüksek olan bölgeler, Batı Anadolu’da Hüdâvendigar, Kütahya, Aydın; İç Anadolu’da Hamideli, Karaman; Güney Anadolu’da İçel, Adana, Sis, Özer, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da; Malatya, Arabgir, Kemah, Ergani, Mardin, Urfa, Diyarbakır olmuştur¹³³.

Kefe limanı başta olmak üzere kuzeye pamuklu dokumaların ihraç edildiği en önemli merkezler Kili ve Akkerman olmuştur. Buraya gelen pamuklu dokumalar Osmanlı’nın dört bir yanından gelerek çok çeşitli ürünlerden oluşmuştur. Drama – Serez Bölgesi XVII. yy’da pamukluları ile tanınmıştır. Edirne bu dönemde Rumeli’ye ve kuzey bölgelerine ihracat yapabilen önemli pamuklu dokuma bölgelerinin merkezlerinden biri olmuştur. Nitekim Edirne’nin boyama tekniğini çok meşhur olmuş ve boyahaneleri bu şöhretleriyle önemli bir yer edinmiştir. XVIII. yy’da Fransız ve Hollandalı boyama ustaları bu tekniği çalmak için çok çaba sarf etmişler, hatta Edirne’den gizlice getirdikleri Rum ustalar sayesinde bu tekniği öğrenmişlerdir¹³⁴.

XVIII. yy’da İzmir limanından Marsilya’ya büyük oranda kaba mavi pamuklu dokuma ihraç edilmiştir. Dayanıklı ve ucuz bir yapıya sahip olan mavi pamuklu dokumalar, İspanyol ve Portekizler tarafından Güney Amerika plantasyonlarında çalıştırılan kölelere giydirilmiştir. Anadolu’da yetiştirilen pamuk çeşitlerinin lifleri kaba ve sağlam oluşu için kaba pamuklu dokumaya elverişli olmuştur. Başlangıçta kölelerin ve işçilerin giysisi olan kaba mavi pamuklu dokuma zamanla moda haline gelmiş ve “Blue Jean¹³⁵” adı ile Amerika’da aydınlar arasında çok tercih edilen bir dokuma ürünü olmuştur. Bu sürecin hızlanmasında II. Dünya Savaşı sonrasında sosyalist hareketin hızlanması ile beraber, işçi sınıfına yakınlık gösteren genç üniversitelerin bu dokuma ürününü çok tercih etmeleri etkili olmuştur¹³⁶. Zamanla “Blue Jean” adı ile moda olan ve tüm dünyayı saran mavi kaba pamuklu dokumanın menşei aslında Türk toprakları olmuştur. Bu durum Osmanlı döneminde Türklerin özellikle pamuklu dokuma alanında ne denli ileride olduklarının ispatı sayılmıştır.

¹³³ İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.78.

¹³⁴ İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.82.

¹³⁵Blue Jean’in boyanmasında kullanılan ve Batı dillerinde indigo adıyla anılan mavi boya, XV. yy’da Osmanlı Devleti’nde en çok ithal edilen malların başında yer almıştır. Bu boya türü Orta Çağdan beri Levant’a getirilen ve çok kullanılan bir boya maddesidir. İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, s.307; İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.123.

¹³⁶ İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.123.

Osmanlı Devleti'nin dokuma sahasında gelişmişliği XIX. yy'a kadar devam etmiştir. Ancak XVII. yy'da Hindistan'dan ve XIX. yy'da İngiltere'den ithal edilen pamuklular¹³⁷ Osmanlı Devleti'nin ekonomik dengesini bozan etkenlerin başında gelmiştir.¹³⁸

Osmanlı Devleti döneminde halı ve pamuklu dokuma kadar ipekli dokuma da önemli bir yer edinmiştir. Çünkü Bizans ve Selçuklu Anadolu'sunda ipekli dokuma sanayi gelişmiştir¹³⁹. 1250'li yıllardan itibaren dünya siyasetine etki eden ekonomik uğraşlardan biri de ipek ticareti olmuştur. Osmanlı Devleti, İran ve İtalyan kent devletleri ipek ticaretinin kendi ekonomileri açısından taşıdığı önemin farkında olmuşlardır. Tebriz ve Bursa arasındaki ipek yolunun kontrolü için Osmanlılar ile Kastamonu, Amasya ve Tokat'ta bulunan beyler arasında mücadeleler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu siyasi birliğini sağlamasının ardından bu mücadeleler Osmanlı ve İran arasında yaşanmaya başlamıştır. İpek ticaretini elinde tutmaya çalışan hükümdarlar bunun için bir dizi önlemlere başvurmuştur¹⁴⁰. Osmanlı Devleti'nde Balkanlarda, Mora, Prizren ve Arnavutluk'da Anadolu'da Bursa, Bilecik ve Amasya'da ipek üretimi yapılmıştır. Ancak ucuz olan İran ipeğinin özellikle Bursa'da bol miktarda bulunmuş olması Osmanlı Devleti'nde ipek üretimini kısıtlayan bir etken olmuştur. XVII. ve XVIII. yy'da savaş zamanlarında İran'dan yeterli ipek sağlanamamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde ham ipek üretiminin artmasına neden olmuştur. Başta Bursa olmak üzere Lübnan ve Suriye'de geniş alanlarda dut yetiştirilmiş ve ham ipek üreticiliği önemli bir sektör haline almıştır. Kâr getirmesi sonucunda bazı dokumacılar ham ipek üretim işine girmiştir¹⁴¹.

Milletlerarası antrepo konumunda olan Bursa, aynı zamanda üretim hacmi yüksek ve kaliteli ipekli kumaş merkezi olmuştur. XV. yy sonlarında Bursa'da 1.000

¹³⁷ İngiltere'den pamuklu dokuma ithalatı Osmanlı Devleti üzerinde yıkıcı etkilere neden olmuştur. Öyle ki 1830'da Üsküdar'da bulunan 600 tezgâhtan 21'i, Teselya'da Tournova'da bulunan 2.000 tezgâhtan 200'ü ayakta kalmayı başarabilmiştir. İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.141.

¹³⁸ Halil İnalçık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan Ve İngiltere", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 1980, s.2.

¹³⁹ Bizans döneminde Alakent, hil'at kenarı yapılan kırmızı ipeklileri ile meşhur olmuştur. Bilecik'te ipekli kumaş sanayi kurulmuştur. İbn-i Batuta, Aydın Beyi olan Mehmed'in sarayında ipekli kıyafet içerisindeki gulamların hizmetinden bahsetmiştir. İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.245.

¹⁴⁰ II. Mehmed tarafından yeni bir gümrükhane kurulmuş olan Tokat, 1472'de Uzun Hasan tarafından bilinçli olarak yerle bir edilmiştir. Doğu ile barışı korumayı amaç edinmiş olan II. Bayezid döneminde ipek ticaretinde rekor seviyede artışlar izlenmiştir. Buna karşın Şah İsmail ile savaşan I. Selim, ipek ticaretini yasaklamıştır. İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.233.

¹⁴¹ İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.233-240.

ipekli dokuma tezgâhı faaliyet göstermiştir¹⁴². 1678’de 300 ipekli tezgâhın 150’si kadınlar tarafından kullanılmıştır. Kadınlar bir lonca teşkilatına sahip olmadıkları için pazar ile olan bağlantılarını tüccar aracılığı ile kurmuşlardır. Bursa Valisi İzzet Paşa tarafından ipek üretimi için Avrupa’dan tezgâhlar ve makinalar getirtilmiştir. 1847 – 1868 yılları arasında Bursa civarında özel teşebbüsün desteği ile 21 adet ibrişim makinası kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nin dokuma imalatı; XIX. yy’da düşmüş olan fiyatlara, değişen teknolojik gelişmelere ve moda ya rağmen yabancı üreticilerle rekabet etmeye ve direnmeye çalışmıştır. Kaynaklarda XVI. yy’dan itibaren Tafta, valâ, atlas, kutnu, kadife, kemha, seraser, futa gibi kumaş çeşitleri yer almıştır¹⁴³.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti’nin kurulmasından, güçlenmesine ve genişlemesine paralel olarak özellikle sarayın ve ordunun giyim gereksinimindeki artış ile beraber dokuma sektöründe de gelişmeler hızlı yaşanmıştır¹⁴⁴.

Denizli Tarihi

Denizli, Anadolu’da erken zamanlardan itibaren Türkçe ada sahip olan nadir kentlerden biri olmuştur. XIII.yy başından beri bu isim kullanılmaya başlanmışsa da günümüzdeki şeklini alması XVI. yy sonlarına denk gelmiştir. Denizli, hem bir iskân yerinin hem de bir vilayetin adını oluşturmuştur¹⁴⁵. Günümüzde kullanılan “Denizli” adının nereden gelmiş olduğuna dair çok farklı görüşler bulunmaktadır.¹⁴⁶

İç Anadolu ve Antalya yollarına hâkim bir alanda kurulmuş olan Laodikea kentin adı, Selevkoslar (Suriye) Kralı II. Antiochos’un eşi Kraliçe Laodike’nin adını taşımıştır. Özellikle dokuma alanında ileri bir seviyede bulunan kent, M.Ö. 494’de büyük bir deprem sonucunda yıkıma uğramıştır. Bu depremin sonucu olarak kent toparlanamamış ve bugünkü Denizli’nin bulunduğu alana taşınmıştır. Eski ve yeni kentin iletişimleri kopmuştur ancak her iki yer içinde Laodikeia adı kullanılmaya devam etmiştir¹⁴⁷. Türklere geçişi sırasında Laodikeia adı Ladik’e dönüşmüştür. Selçuklu kayıtlarına

¹⁴²Halil İnalçık, “15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı:15, 1953, s. 51-67

¹⁴³Ahmet Aytaç, “Osmanlı Döneminde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri”, *Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, Sayı:13, 2015, s. 4.

¹⁴⁴Ç. Aytaç *age.*, s.161-162.

¹⁴⁵Tuncer Baykara, “Denizli Hakkında Tarihi ve Kültürel Bilgiler”, *Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu Bildiriler*’, Denizli Valiliği Yayınları, Denizli 1989, s.11.

¹⁴⁶Mümtaz Başkaya, *Denizli Adının Anlamı ve Çivril İlçesindeki Bazı Yer Adlarının Tarihsel Gerçekleri*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli, 2008, s.19.

¹⁴⁷Mehmet Ali Uysal, *Her Yönüyle Denizli Kazası*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016, s.19.

Ladik adı ile geçmiştir. Fakat bu isim zamanla değişmiş ve Süryani kaynaklarında Thongouzalo veya Tangazlu şeklinde yer almıştır¹⁴⁸.

Günümüzde Ege Bölgesinin doğusunda yer alan Denizli, doğudan Burdur ve Afyon, batıdan Aydın ve Manisa, kuzeyden Uşak ve güneyden ise Muğla ili ile çevrilmiştir. Denizli'nin yerleşim tarihi Anadolu'nun en eski tarihi zamanlarına kadar gitmiştir¹⁴⁹. Denizli'nin tarih öncesindeki dönemlerini gün ışığına çıkaran kazılar Çivril'in Beycesultan Höyüğünde yapılmıştır. Kentteki yerleşme Kalkolitik (Bakırtaş) Dönem ile başlamıştır¹⁵⁰. İlk Tunç, Orta Tunç ve Son Tunç çağları ile sürmüştür¹⁵¹. Kazıda bulunan çanak çömleklerin benzerleri ile karşılaştırılması sonucunda bahsi geçen dönemin M.Ö.5000-4000 arasına denk geldiği saptanmıştır. Daha sonraki dönemlerde yapıldığı tespit edilen evlerin yapısından anlaşıldığı üzere Beycesultan ve çevresinin Balkanlarla kültür ilişkisi bulunmuştur. Bu nedenlerden Beycesultan, Batı Anadolu Kültürü içerisinde yer almıştır¹⁵².

Tarihi eski zamanlara kadar uzanan Denizli, Hititlere komşu olan Arzava¹⁵³ siyasal birliği içerisinde yer almıştır. Bu bölge Hitit İmparatorluğunun etkisi altında kalmıştır¹⁵⁴. Aynı zamanda, Denizli yöresini kapsayan dağlık kesime Herodotos Döneminde Milyas denilmiştir. Bölgenin en eski halkı Milyaslılar ve Solimaslılar olmuştur¹⁵⁵. Bölgede Trakya'dan gelen göç dalgaları yaşanmıştır¹⁵⁶. Trakya'dan gelen Aka, Dor ve Frig akınları ise Hitit Devletini M.Ö. 1100'lerde

¹⁴⁸ Baykara, *age.*, s.43.

¹⁴⁹ Tarhan Toker, *Her Yönü İle Denizli İli ve Turizm Klavuzu*, Turizm Derneği Yayınları, Denizli 1984, s.8.

¹⁵⁰ 1954-1959 yılları arasında Seton Lloyd ve James Mellaart tarafından Beycesultan'da yapılan kazılar yerleşmedeki kültürel gelişmeyi ortaya koymuştur. Bu dönemde yaşayan topluluğun ekonomik biçimini avcılığın yanı sıra tarımın da oluşturduğu anlaşılmıştır. Ayrıca hayvanlarında evcilleştirildiği saptanmıştır. Madenin silah ve araç yapımında kullanıldığı tespit edilmiştir. *Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık AŞ. İstanbul 1972, Cilt:3, s.2131.

¹⁵¹ Kodal, *Atatürk Ve Denizli*, s.8.

¹⁵² *Yurt Ansiklopedisi*, s.2131; Kodal, *Atatürk Ve Denizli*, s.8-9.

¹⁵³ Arzava siyasal birliği, Mira, Happala, Pitassa, Kuvalia, Hariati, Appavia, Seha Nehri, Viluşa, Zıpalşa bölgelerini kapsamıştır. Denizli ise Mira adı verilen yöre içerisinde yer almıştır. *Yurt Ansiklopedisi*, s.2134.

¹⁵⁴ *Yurt Ansiklopedisi*, s.2134.; Feryal Beykal, *Denizli İlinde 19. Yüzyılda Yapılan Duvar Resimli Yapılar*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 1996, s.3; Ercan Haytoğlu, *Denizli'de Tabaklık (Dünden Bugüne)*, Fakülte Kitapevi, Denizli, 2006, s.12.

¹⁵⁵ *Yurt Ansiklopedisi*, s.2134.; Kodal, *Atatürk Ve Denizli*, s.9; Tahir Kodal, *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2015, s.7.

¹⁵⁶ M.Ö. XIV. yy ve XII. yy'da Dalmaçya yöresinden gelen Dorlar, Yunanistan'ı istila etmişler ve Anadolu'ya yönelmişlerdir. İlk gelenler gemici olan Aka'lar olmuştur. Akalar Giritlilerden bağımsız olarak Ege kıyılarında kendi kolonilerini kurmuşlardır. M.Ö. XIII. yy'da Dorların Yunanistan'ı istila etmesi oradan kaçan toplulukların Anadolu'ya yığılmalarına neden olmuştur. Bu arada Hititlerde Frig göçünün etkisi altında kalmıştır. Akalar, Dorlar, Frigler ve onlarla beraber gelen topluluklar Hitit Devletini ortadan kaldırmıştır (M.Ö. 1100). *Yurt Ansiklopedisi*, s.2134.

yıkılmıştır¹⁵⁷. Hitit Devleti yıkıldıktan sonra, Frigler Büyük Menderes'in çıkış kaynakları çevresinde, Karyalılar Büyük Menderes ve Çürüksu Çayının güneyinde, Lidyalılar ise Büyük Menderes'in kuzeyinde yer almışlardır. M.Ö. 600'de Friglerin İskitler ve Kimmerlere yenilmeleri ile bölgede saldırı ve yağlamalama yaşanmıştır. Fakat bu ortamda güçlenen Lidyalılar bölgeye hâkim olmayı başarmıştır¹⁵⁸. Lidya Krallığının toprakları Karya ve Lidya bölgelerini kapsamıştır. Ancak güçlü bir devlet olarak ortaya çıkan Persler, Lidya krallığına son vermiştir. Lidya Krallığı ele geçirildikten sonra, Pers Devleti Ege kıyılarının ele geçirilmesini komutanlarına devretmiştir. Ortaya çıkan bu yeni durumdan huzursuzluk yaşayan yerli halk, bölgelerini terk etmiş ve adalara gitmiştir. Bu durum Pers Devletinin bölgeye hâkim olmasını kolaylaştırmıştır. Ancak Denizli bölgesinin yerli halkı olan Milyaslılar, Perslilere çok fazla direnmişlerdir. Bu arada Pers Devleti denizaşırı siyaset izlemeye başlamıştır. Bu amaçla Fenikeliler ile anlaşmıştır. Ancak M.Ö. 490'da Yunanistan ile olan savaşı kaybetmişlerdir. Pers Devleti içerisinde çözümlerin başladığı bir dönemde Makedonya Kralı Büyük İskender tarih sahnesine çıkmış ve Perslilerin elindeki Ege kıyılarını teker teker ele geçirmiştir. Böylece bölgede Pers egemenliğine son vermiştir¹⁵⁹.

M.Ö. 323'de Makedonya Kralı İskender'in ölümü üzerine komutanları arasında iktidar savaşları baş göstermiştir. Bu savaşta, Batı Anadolu'ya egemen olan komutan Lisimakos (Lysimakhos) olmuştur. Bu sırada Mısır'daki Lagid Sülalesi Lidya ve Karya kıyılarına seferler düzenlemiştir. Selokid Kralı II. Antiokos'da Lagid ordularına karşı savaşmıştır. II. Suriye Savaşları olarak adlandırılan bu savaşlarda, bölgedeki beylikler büyük devletlerin egemenliğinden kurtularak özerklik elde etmeye çabalamışlardır¹⁶⁰. Şimdilerde Eskihisar Köyü yakınlarındaki Laodikeiakenti ise M.Ö. 261-246'da II. Antiokos'un eski eşi Laodike'nin adına kurulmuştur. Halkı hem sanatkâr hem de toprak konusunda iyi olduğu için, kent kısa sürede gelişmiştir. Zamanla Frigya'nın en güzel kent konumuna yükselmiştir¹⁶¹.

M.Ö. 192'de Antiochus'un Romalılar ile yaptığı savaşta yenilmesi üzerine kentin yönetimi Roma Devletine geçmiştir. Bu kent Roma Döneminde daha da gelişmiş

¹⁵⁷ Yurt ansiklopedisi, s.2134; Haytoğlu, *age.*, s.12; Beykal, *agt.* s.3.

¹⁵⁸ Denizli Valiliği, *Denizli Turizm Değerleri*, Denizli 2013, s.10.

¹⁵⁹ Yurt Ansiklopedisi, s.2134.

¹⁶⁰ Yurt Ansiklopedisi, s.2134.

¹⁶¹ Kemal Şakir, *Tarihî, Coğrafi, İctima'î, Sıhî, İktisâdî, Nokta'-î Nazardan Denizli*, Yayına Hazırlayan: Tahir Kodal, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2014, s 33.

büyümüş, zenginleşmiş ve parlak bir dönem yaşamıştır. Hristiyanlığın yayılma döneminde dini bir merkez konumunda olmuştur¹⁶². Roma Döneminde kent halkı özellikle dokumacılık, bağcılık ve boyacılıkta çok ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Özellikle dokumacılıkta “Birraz” adı verilen pamuklu dokumaları ve “Dal Motika” adlı çamaşırlıkları çok öneme ve üne sahip olmuştur¹⁶³. Bölgede siyah, yumuşak ve parlak tüylü bir koyun cinsi yetiştirilmiştir. Yetiştirilen bu koyun cinsi yünlü dokuma alanında Laodikeia’nın çok ileri gitmesine neden olmuştur. Laodikeia’da yapılan yünlü dokuma hakkında, M.S. III yy’da Roma Döneminde hazırlanmış olan bir fiyat çizelgesinden bilgi elde edilmiştir. Hazırlanan çizelgede, Laodikeia’da üretilmiş olan yünlü dokumagiyeler sıralanmıştır. Giysiler arasında o dönem çok ünlü olan paltolar, pelerinler ve tunikler yer almıştır¹⁶⁴.

Laodikeia’nın yönetimi, Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması ile Bizanslılara geçmiştir. Bizans yönetiminde kent gerilemiştir¹⁶⁵. Roma döneminde batıda Efes limanına uzanan yol düzeni Menderes vadisinde hareketli bir yaşama imkân tanımıştır. Roma’nın ikiye ayrılıp İstanbul’un Bizans Döneminde merkez olması, Anadolu’da yeni şartları oluşturmuştur. Bu şartlar Denizli üzerinde olumsuz etki yapmış ve kentteki canlılık giderek kaybolmuştur. Ayrıca bu dönemde kentler giderek küçülmüş, halk ise tepe üzerinde inşa edilen kalelere veya vadi içlerine çekilmiştir. Laodikeia bu dönemde eski önemini yitirmiştir¹⁶⁶.

Yurt arayışında olan Türkler için, XI. yy’da Anadolu önemli bir merkez haline gelmiştir. Çağrı Bey ile başlamış olan bu akınlar, Malazgirt Savaşı’nın kazanılmasının ardından son bulmuş ve Anadolu Türkler için yurt şeklini almaya başlamıştır. Denizli bu dönemde akınlar yapılan kentlerden biri olmuştur¹⁶⁷. Türklerin Denizli ile ilk

¹⁶² Laodikya halkının zengin oluşu sebebiyle Hristiyanlık ilk önceleri bu bölgede zor bir yayılım göstermiştir. Fakat daha sonra önemli bir Hristiyanlık merkezi konumuna yükselmiştir. Laodikea, vahiy kitabında adı geçen yedi Asya kentinden biri olmuştur. M.S. 324’de Hristiyanlık resmi din olmuş ve en eski kiliselerden biri olma özelliği taşıyan Laodikya Büyük Kilise bu topraklarda inşa edilmiştir. M.S. 4 yy’de bu kilisede Hristiyanlığın evrensel meclisi toplanmıştır. Uysal, *age.*, s.21-22.

¹⁶³ Ahmet Fuat Özkan, *Bölgemiz ve İlimiz Denizli*, Özlem Kitabevi, Denizli 1999, s.25-26.

¹⁶⁴ Hasan Malay, “Antik Devirde Denizli Yöresinde Ekonomik Durum”, *Denizli Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu (27-30 Eylül 1988)*, Denizli Valiliği Yayınları, Bilal Ofsat Matbaası, Denizli 1985 ,s.296.

¹⁶⁵ Kodal, *Atatürk ve Denizli*, s.10.

¹⁶⁶ Tuncer Baykara, “Denizli”, *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/denizli>, (19.02.2019).

¹⁶⁷ Mustafa Yılmaz, *Ortaçağda Denizli (Selçuklu ve İnançoğulları Dönemi)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar 2010, s.12.

temasları 1070'e denk gelmiştir¹⁶⁸. Afşin Bey, kendisine verilen takip görevini yerine getirmek ve Anadolu'nun o dönemki durumuna anlamak için Denizli'ye gelmiştir. Honaz'a kadar gelen Afşin Bey, burayı fethetmiş ise de bu durum kalıcı olmamıştır¹⁶⁹. 1071'de Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya egemen olan Türkler, Denizli ve çevresine Kutalmışoğlu Süleyman'ın emrindeki beyler ile fethetmiştir. Denizli'yi fetheden ilk Türk kumandanının adı bilinmemektedir. Bu bölge yirmiyıl kadar Türk egemenliğini yaşamış daha sonra ise yeniden Bizans eline geçmiştir¹⁷⁰.

1097'de gerçekleşen I. Haçlı Seferinde, Haçlı ordularının Selçuklu Devleti ile olan mücadelesinden faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru I. Alexis Komnenos, komutanını Batı Anadolu bölgesindeki toprakları ele geçirmek üzere görevlendirmiştir. Komutan Dukas, Efes'i, Salihli'yi ve Alakenti alarak Denizli'ye gelmiştir. Denizli'de çarpışma yaşamadan ordusu ile bu kenti ele geçirmiştir. Fakat bu durum kısa sürmüştür. Çünkü 1102'de Kılıçarslan tekrar Denizli'yi fethetmiştir. Bizans İmparatoru komutanı olan Philocal'ı Denizli'yi almak üzere görevlendirmiştir. Philocal bölgeyi ele geçirmiştir, fakat bu esnada Türklere zulüm uygulanmıştır. Bu durum Türkler üzerinde intikam alma isteği uyandırmıştır. Çukurova Bölgesinde bulunan Atabeg Hasan 24.000 kişilik ordusu ile bu topraklara gelmiştir. Denizli'yi tekrar Türk hâkimiyetine vermiştir. Denizli 1109'dan itibaren Türklerin önemli bir merkezi olmuştur¹⁷¹.

I. Haçlı Seferi Eskikent yolu ile yapılmıştır. Haçlı ordusu bu yol üzerinde ağır kayıplar vermiştir. Bunun için Haçlılar, Türkler ile karşılaşma ihtimali daha düşük olan bir yoldan Haçlı Seferini yapmayı planlamışlardır. Laodikeia üzerinden Antalya'ya geçmeyi planlayan Haçlı ordusu, Laodikeia'da beklemedikleri bir manzara ile karşılaşmıştır. Kentin Bizanslı komutanı, Türkler ile işbirliği yaparak kenti boşaltmıştır. Bu durumda erzak alacak yerleri kalmamıştır. Antalya'ya doğru ilerleyen Haçlı Ordusu Kazıkbeli Geçidinde Türklerin saldırılarına uğramış ve ağır kayıp vermiştir. Nitekim

¹⁶⁸ Afşin Bey, Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'a karşı ayaklanan ve ardından Bizans'a sığınmış bulunan Yıva Oğuz Beyi Erbasganoğlu'nu izlemek için Anadolu içlerine gelmiştir. İlerleyerek Denizli'ye kadar ulaşmıştır. Burada Honaz'ı ele geçirmiş ve Ege kıyılarına doğru yönelmiştir. Fakat bu esnada amaçları bu topraklara yerleşmek olmadığı için Denizli ile olan temasları kısa sürmüştür. Yurt Ansiklopedisi, s.2135.

¹⁶⁹ Tuncer Baykara, "Denizli", *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/denizli>, (19.02.2019).

¹⁷⁰ Baykara, *age.*, s.13; Yurt Ansiklopedisi, s.2135; Uysal, *age.*, s.22; Koray Özcan ve Zekiye Yenen, "Anadolu Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (12. Yüzyılın Başından 13. Yüzyılın Sonuna Dek)", *Megaron*, Cilt:5, Sayı:2, s.57; Osman Çetin, "Anadolu'nun İslamlaşmasında Kadınların Rolü", *III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1994, s.61.

¹⁷¹ Yurt Ansiklopedisi, s.2135; Baykara, *Denizli Tarihi*, s.14.

onlara göre “Fransa’nın en güzel çiçekleri, Şam duvarları altında meyve vermeden solmuşlardı”¹⁷².

Selçuklu kumandanlarından olan Mehmed Gazi ve Server Gazi Laodikeia üzerine gönderilmiştir. Türkler yapılan savaşı kazanmış olmalarına karşın, Mehmed Gazi ve ardından Server Gazi burada şehit olmuştur¹⁷³. Denizli’nin Türk topraklarına kesin olarak katılışı ise Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde olmuştur¹⁷⁴. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1210’da Bizans İmparatoru Theodor Lascaris ile savaşmış ve Alakent’e kadar ilerleyerek Bizanslıları orada yenmiştir. Ordusu, düşman ordusunu yağma ile meşgulken, kendisi bir düşman askeri tarafından şehit edilmiştir¹⁷⁵. 1094’den 1210’a kadar Laodikea için Bizanslılar ve Türkler arasında savaşlar yaşanmıştır. Bu süreçte kent, Türkler ve Bizanslılar arasında el değiştirmiştir. Fakat 1210’dan sonra Laodikea bir daha Bizanslıların eline geçmemiş ve burası nihayet bir Türk yurdu olmuştur¹⁷⁶.

Laodikeia’ya yerleşen Türkler buranın adını değiştirmiş ve Ladik demişlerdir. Selçuklular sahip oldukları toprakların adlarını değiştirerek bu toprakları İslamlaştırma ve Türkleştirme amacı gütmüşlerdir¹⁷⁷. İlk Ladik Beyinin kim olduğuna dair kesin bir bilgi elde edilememiştir. Kitabelerde adı geçen kişi Seyfettin Karasungur Bey olmuştur. Onun döneminde Kervansaray, çeşme, han, hamam gibi bayındırlık çalışmaları yürütülmüştür¹⁷⁸. Karasungur Bey, Şam kuvvetlerine esir düşene kadar, Ladik’i yönetimi altında tutmuştur. Kentin yönetimi daha sonra Sahip Ataoğullarına geçmiştir. Cimri olayında Sahip Ataoğulları’nın (Sahip Ataoğlu Taceddin Hüseyin ve Nasreddin Hasan) öldürülmesine kadar kent onların yönetiminde kalmıştır¹⁷⁹.

¹⁷² Baykara, *age.*, s.17-18.

¹⁷³ Laodikeia’nın 4. kez fethi sırasında Selçuklu tümen komutanlarından olan Mehmed Gazi Denizli yöresine gönderilmiştir. Bizans ordusu ile yapmış oldukları savaşta yaralanmıştır. Savaşı yaralı olarak yöneten Mehmed Gazi’nin yardımına Selçuklu komutanı Server Gazi gelmiştir. Gerzele köyü etrafında Bizans ordusu yenilirken, Mehmed Gazi şehit olmuştur. Türk ordusu Server Gazi’nin emrine girmiştir. Askerlerine örnek olarak en önde savaşan Server Gazi’de bu savaşta şehit olmuştur. Tarhan Toker, *Denizli İli Kültür Hayatı*, s.32.

¹⁷⁴ Baykara, *age.*, s.23-24.

¹⁷⁵ Fahri Akçakoca Akça, *Küçük Denizli Tarihi (Yunanlılardan Osmanlılara- 1434 M. 832 H. – Kadar)*, Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, İstanbul 1945, s.18.

¹⁷⁶ Akça, *age.*, s.18-19

¹⁷⁷ Tarhan Toker, *Denizli Tarihi*, Yenigün Matbaası, Denizli 1967, s 70.

¹⁷⁸ Toker, *age.*, s.70.

¹⁷⁹ Ercan Haytoğlu, *age.*, s.16.

Ladik, Sahib Ata oğullarından sonra Ali Beye¹⁸⁰ geçmiştir. Cimri Vakası¹⁸¹ sırasında Ali Bey, Konya Selçuklularının yardımına gitmemiş ve Karamanoğullarına yakınlık göstermiştir¹⁸². Bu nedenden, Cimri ayaklanmasını bastıran III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Ali Bey beylikten uzaklaştırılmıştır¹⁸³. Ali Bey, Afyon'a sürgün edilmiştir. Bu yöre Sahib Ata Fahreddin'in kızının büyük oğluna geçmişse de yöredeki egemenlik Türkmen Beylerinde kalmıştır¹⁸⁴. Ladik'in korumasız kaldığını düşünen Germiyanlılar, Ladik'i işgal ederek Bedrettin Murad'ı emir olarak görevlendirmişlerdir. Selçuklular tarafından bu durum kabul görmemiş ve aralarında yapılan savaşta Bedrettin Murad öldürülmüştür. Ladik böylece Sahib Ata'nın torunlarına bırakılmıştır¹⁸⁵.

Anadolu'da Moğolların baskı ve egemenlikleri arttıkça, Selçuklu hükümdarları Moğolların elinde oyuncak olmuştur. XIII. yy sonlarına gelindiğinde Selçuklu Devleti dağılma sürecine girmiş ve iç karışıklıklar yaşamıştır. Böyle bir ortamda uc beyleri bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. Bağımsızlıklarını ilan eden uc beylerinden biri de Ladik'de İnanç Bey olmuştur¹⁸⁶. İnançoğullarını, Germiyanogulları kuzeyden ve doğudan, Aydınogulları batıdan, Tavas, Menteşe ve Hamidoğulları güneyden çevreleyip sarmıştır. İnanç Beyden sonra sırasıyla Murad Aslan Bey, İshak Bey Denizli Beyi olmuşlardır. Fakat 1336'da yaşanan bir deprem ile kent yerle bir olmuştur. Kent üzerinde her geçen gün baskıları artan Germiyanogulları bu tarihten sonra kente hâkim olmuştur¹⁸⁷.

Süleyman Şah zamanında, Osmanlı Devleti her geçen gün güçlenmiştir. Germiyanogulları yaklaşan tehlikenin farkına varmıştır. Böylece Osmanlı Devleti ile akraba bağı tesis edebilmek için, Süleyman Şahın kızı olan Devlet Hatun ile I. Bayezid

¹⁸⁰ Paris Milli Kütüphanesinde el yazması olarak bulunan Ali'nin (Âli Selçuk) adlı eserinde Ali Bey'in Germiyanlı olduğu yazılmıştır. Fakat Tarihî Osmanî Encümenî Mecmuasında Ali Bey'in Selçuklu ailesinden olduğu yazılmıştır. Fahri Akçakoca Akça "Küçük Denizli Tarihi (Yunanlılardan Osmanlılara - 1434M. 832 H.- Kadar) adlı eserinde Ali Bey'in Germiyanlı değil, aksine Selçuklu ailesinden olduğunu kabul etmiştir. Akça, *age.*, s.32-33. Fakat Tarhan Toker "Denizli Tarihi" adlı eserinde Ali Bey'i Germiyanlı olarak kabul etmiştir. Toker, *age.*, s.70-71.

¹⁸¹ 1277'de Karamanoğulları, Menteşeoğulları, Eşrefoğulları Konyayı almıştır. Selçuklu tahtına ise Cimri'yi çıkarmışlardır. Sahib Ata Fahreddin'in oğulları Karamanoğullarının üzerine yürümüşken Ali Bey bu harekete katılmamıştır. Cimri Ayaklanması III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından bastırılmıştır. Yurt Ansiklopedisi, s.2136.

¹⁸² Toker, *Denizli Tarihi*, s.71; Haytoğlu, *age.*, s.17.

¹⁸³ Toker, *Denizli Tarihi*, s.71.

¹⁸⁴ Yurt Ansiklopedisi, s.2136.

¹⁸⁵ Toker, *Denizli Tarihi*, s.71; Haytoğlu, *age.*, s.18.

¹⁸⁶ Toker, *Denizli Tarihi*, s.71-72.

¹⁸⁷ Baykara, *age.*, s.38-40.

evlendirilmiştir¹⁸⁸. Bu arada Denizli’de çeyiz olarak Osmanlı Devletine verilmiştir¹⁸⁹. Osmanlı tahtına Yıldırım Bayezid geçtikten sonra, Anadolu’daki karışıklıklara son vermek amacıyla, Candaroğlu Süleyman Paşanın da yardımı ile Germiyan Beyliğine son vermiş ve 1391’de Denizli’yi Osmanlı topraklarına katmıştır¹⁹⁰.

1402’de Timur ile Yıldırım Bayezid arasında yapılan, Ankara Savaşını Yıldırım Bayezid kaybetmiştir. Timur savaşı kazandıktan sonra kışı geçirmek için Denizli’ye gelmiştir. Oradan Aydın ve Tire’ye geçmiştir. Anadolu’daki beylere topraklarını geri vermiş, böylece Denizli tekrar 1403’de Gemiyanoğlu hakimiyeti altına girmiştir. Daha sonra 1411’de Karamanoğlu hâkimiyetine giren Denizli, 1429’da tekrar Osmanlı Devleti’ne bağlanmıştır¹⁹¹.

Bir zamanlar şehzade kenti olan Denizli’de II. Bayezid’in oğullarından Şehzade Alem Şah, sancak beyi olarak ikamet etmiştir. Zamanla Denizli’nin bu özelliği unutulmuştur. Denizli, XVI. yy’ın ikinci çeyreğinden itibaren sancak olma özelliğini yitirmiştir¹⁹². Nitekim Osmanlı Devleti’nde, ülke eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalarda nahiyelere ayrılmıştır. Denizli ise coğrafi konum ve özellikleri itibari ile üçe ayrılarak, kazalar halinde sancaklara bağlanmıştır. Bu açıdan, Garbikaraağaç, Hamid, Tavas, Menteşe, Homa, Işıkli, Çal, Baklan, Denizli, Honaz, Sarayköy, Buldan ise Kütahya Sancağına bağlanmıştır¹⁹³. Fakat Denizlililer özellikle XIX. yy’a gelindiğinde sancak olma isteklerini daha sesli olarak İstanbul’a duyurmak istemişlerdir. Bu nedenle, Denizli’nin neden sancak olması gerektiğini açıklayan çok sayıda mektubu İstanbul’a ısrarla göndermişlerdir. Onların bu çabası II. Abdülhamid’in de dikkatini çekmiş ve sancak statüsüne yükseltilmesi için bir araştırma yapılmasını istemiştir¹⁹⁴. Bu çabalar sonucunda XIX.yy sonlarında sancak olarak¹⁹⁵, merkezi İzmir

¹⁸⁸ Germiyanoğlu Süleyman Şah, Devlet Hatun ile şehzade Bayezid’in evlendirilmesini görüşmek üzere bir heyet göndermiştir. Heyetin Osmanlı sarayına getirdiği hediyeler arasında Denizli’nin tülbentlik ve Akalem adı verilen beyaz kumaşları bulunmuştur. Bu kumaşlar sarayda çok beğenilmiş ve hoşnutluk ile karşılanmıştır. Tarhan Toker, “Tarihte Denizli Dokumacılığı”, *İnanç Sanat- Kültür Dergisi*, Sayı: 82-89, Denizli 1944, s.8.

¹⁸⁹ Akça, *age.*, s.55.

¹⁹⁰ Yurt Ansiklopedisi, s.2137

¹⁹¹ Yurt Ansiklopedisi, s.2137.

¹⁹² Tuncer Baykara, “Bir Zamanlar Şezâde Kenti Ve Sancağı Denizli”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:37, Denizli 2013, s.17-18.

¹⁹³ Tahir Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2014, s.25.

¹⁹⁴ M. Yaşar Ertaş, “Kazadan Livâya Geçişte Denizli”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:11, Denizli 2006, s.75.

¹⁹⁵ II. Abdülhamid zamanında, Buldan, Tavas, Sarayköy kazaları eklenerek 1883’de sancak statüsüne yükseltilmiştir. 1884’de Çal, 1888’de Garbi Karaağaç Denizli’ye dâhil edilmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra ise 1924’de Çivril Denizli’ye bağlanmış ve böylece günümüzdeki sınırlarına

olan Aydın vilayetine bağlanmış ve cumhuriyet döneminde il olma özelliğine kavuşmuştur¹⁹⁶.

Osmanlı Devleti ardı arkasına Trablusgarp, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nı yaşamış, I. Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile çıkmıştır. Savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesine dayanılarak 15 Mayıs 1919 günü sabahı Yunan askeri İzmir'e çıkmıştır. Yunan askerinin İzmir'e çıktığını haber veren telgraflar tüm yurtla beraber İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından Denizli'ye de çekilmiştir¹⁹⁷. Böylece Yunan askerinin İzmir'e ayak basmasından 4 saat 10 dakika sonra¹⁹⁸ Bayramyerinde Denizli halkının katılımı ile büyük bir protesto mitingi düzenlenmiştir. Denizli halkı, işgale karşı verdiği bu ilk tepki ile ilk andan itibaren Milli Mücadele¹⁹⁹içerisinde yer almıştır²⁰⁰. Müftü Ahmet Hulusi Efendi²⁰¹ Bayramyerinde hazır bulunan halka yaptığı hitabet büyük bir heyecana neden olmuştur. Ahmet Hulusi Efendi:

*“Muhterem Denizlililer... Bugün Sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikâb edebilecek cürümlerin allah ve tarih önünde affi imkansız günahdır. Cihâd, tam manasıyla teşekkül etmiş dini farize olarak karşınızdadır. ...”*²⁰² demiştir.

---

kavuşmuştur. M. Yaşar Ertaş, “Kazadan Livâya Geçişte Denizli”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:11, 2006, s. 74.

¹⁹⁶Halil İbrahim Babaoğlu, *XX. Yüzyıl başlarında Aydın Salnamelerinde Denizli Sancağı*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 1996, s.18.

¹⁹⁷Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Semih Ofset Basımevi, Ankara 1999, s.51.

¹⁹⁸Avni İlhan, “Milli Mücadele'de Denizli: Yaşayanlardan Dinlediklerim”, *Merkez Edendi Sempozyumu*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Şafak Basımevi, Manisa 1988, s.189.

¹⁹⁹“*Milli Mücadele, Türk milletinin varlığını ve bağımsızlığını korumak için iç ve dış düşmanlara karşı maddi ve manevi bütün gücünü ortaya koyduğu ve sonunda zafere ulaştığı fevkalade bir dönemin adıdır.*” Münir Sayhan, *Milli Mücadele'de Çivril (1919-1922)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2018, s.9.

²⁰⁰Tahir Kodal, *Atatürk ve Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, 2017, s. 23-24.

²⁰¹ Ahmet Hulusi Efendi, 13 Eylül 1861'de Denizli- Kayalık mahallesinde doğmuştur. 1895'de Denizli Müftüsü iken vefat etmiş olan Osman Nuri Efendi'nin oğludur. Denizli'de Milli Mücadele ruhunun ateşlenmesinde önemli katkıları olmuştur. 22 Kasım 1931'de 70 yaşında vefat etmiştir. Ali Sarıkoyuncu “Milli Mücadelede Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi”, *Milli Mücadelede Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu Bildirileri*, Türk Ocağı Yayınları, Denizli 1992, s.25-26.

²⁰²Haluk Müftüler, *Milli Mücadelede Dedem Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi (1861 – 1931)*, Ankara 1995, s.36; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1987, Cilt:1, s.79.

Bu fetva ile beraber işgal karşısında tepkisiz kalınmayacağı vurgulanmış ve Milli Mücadele'nin ilk cihat fetvası Denizli'den yükselmiştir²⁰³. Nitekim Yunanlılar Aydın işgalini gerçekleştirdiklerinde Denizli halkı Aydınlıların yardımına koşmuştur. Aydın'a ekonomik açıdan yardım ettikleri gibi, Denizli'den Aydın cephesine giden gönüllüler Yunan askerine karşı verilen savaşlara katılmışlardır²⁰⁴. Denizli'de kurulan Heyet-i Milliye Sivas Kongresine “Belevli Yusuf, Küçükağazade Ali Necip, Dalamanlızade Mehmet Şükrü Beyleri” yollamıştır. Yoldaki güçlülere rağmen temsilciler Sivas Kongresine varmayı başarmıştır. Onlara, kongre başkanı olan Mustafa Kemal Paşa: *“İstanbul'da şurada burada mitingler yapıldı; devletlerce Yunan işgali protesto edildi. Fakat sizin Aydın Kuvayi Milliye Cephesinde patlattığımız silahların sesleri Versay Sarayını çınlattı. Şu hareketinizle vatan ve millete iyi hizmetler yaptınız. Sizleri tebrik ederim.”* demiştir²⁰⁵.

Denizli, Milli Mücadele içerisinde en başından itibaren aktif rol almıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde cumhuriyet ilan edildikten sonra da ülkenin her köşesinde izlenen iktisadi kalkınmada Denizli aktif rol almaya devam etmiştir.

---

²⁰³Tahir Kodal, “Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa ve Denizli İlişkileri”, *Belgi Dergisi*, Sayı:3, 2012, s.244.

²⁰⁴Saadettin Demirayak, *Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu: Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe'nin Faaliyetleri*, Tuna Ofset Matbaacılık, Aydın 2007, s.408.

²⁰⁵Ercüment Kuran, “Milli Mücadele’de Aydın ve Nazilli Cephesi”, *Merkez Edendi Sempozyumu*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Şafak Basımevi, Manisa 1988, s.185.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DENİZLİ'DE DOKUMANIN TARİHİ KÖKENLERİ

1.1. Antik Çağda Dokuma

Dokuma, antik çağdan günümüze kadar önemini koruyarak hayatın ve mitlerin önemli bir parçasını oluşturmayı başarmıştır. Tarihin derinliklerinde dokuma merkezi olarak anılan il ve ilçeler günümüzde de bu özelliklerini korumaya devam etmişlerdir. Bu durum, Anadolu'da yaygın olarak bulunan dokuma kültüründen ve bu kültürün kalıcı öğelerinden bahsetmemizi sağlamıştır. Anadolu dokumacılığının müzelerde ve koleksiyonlarda yer alan örnekleri, yaşayan bir kaynak olarak kültür mirasımızın temelini oluşturmuştur²⁰⁶. Bu kültür mirasının önemli bir halkası da Denizli'dir. Denizli, "Laodikeia" olarak anıldığı dönemden günümüze kadar dokumada vazgeçilmez bir merkez olma özelliğini korumuştur. Nitekim dokumanın tarihi kökleri Laodikeia'nın ticaretine ve günlük yaşantısına kadar uzanmıştır.

1.1.1. Laodikeia'da Dokuma

Lykos (Çürüksu) Ovası'nın merkezine yerleşmiş bulunan Laodikeiakenti, coğrafi ve stratejik konumu itibari ile kurulduğu ilk dönemden bu yana daima önemini koruyabilen sayılı kentlerden biri olmuştur²⁰⁷. Mezopotamya'dan (Persepolis, Susa, Ekbatana) başlayan ve Sardes'e kadar uzanan kral yolu Laodikeia üzerinden geçmiştir²⁰⁸.

İlk Çağ'dan itibaren başlıca medeniyet merkezlerinden olan Laodikeia da²⁰⁹, dokuma ticareti kent'in en önemli ticaret merkezini oluşturmuştur²¹⁰. Bu durum Antik kaynaklarda vurgulandığı gibi yapılan kazılarda da ortaya çıkarılmıştır²¹¹. Çok gelişmiş bir ticaret ağına sahip olan Laodikeia'da, sarraflık ile bankerlik ileri bir düzeye erişmiştir. Uzaktan gelen seyyahlar ve yolcular paralarını burada bozdurmuşlar ya da

²⁰⁶Günay Atalayer, "Anadolu'da Yaşayan Geleneksel Dokumacılık – Bir Kumaş Bir Teknik", *I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi (01-02 Kasım 2007)*, Konya 2007 s.2-6.

²⁰⁷Celal Şimşek, "Geç Antik Çağda Lykos Vadisi Ve Çevresi", *Geç Antik Çağda Laodikeia, Laodikeia Çalışmaları (Ek Yayın Dizisi 1)*, Ege Yayınları, İstanbul 2018, s.81.

²⁰⁸Okan İlhan, *Adım Adım Denizli*, Horoz Medya Kültür Yayınları, Ankara 2005, s. 120.

²⁰⁹Necip Ali Küçük, "Leodicia", *İnanç Dergisi*, Sayı:6, Denizli 1937, s. 4.

²¹⁰Fahriye Bayram, "Laodikeia'da Hristiyanlık ve Kiliseler", *Geç Antik Çağda Laodikeia, Laodikeia Çalışmaları (Ek Yayın Dizisi 1)* Ege Yayınları, İstanbul 2018, s.117.

²¹¹ Tarihi dokusunu günümüze ulaştırmayı başarmış olan Laodikeia'da, binlerce yıl öncesine ait kalıntılara rastlanmıştır. Yapılan kazı çalışmalarında bulunan eserlerin ışığında görenleri kendisine hayran bırakmıştır. Mehmet Çağrı Sebzeci (Yayın Yönetmeni), Antik Kent Laodikeia "Her Yeni Güne Yeni Işıklarla Uyanıyor", *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2010, s.70

çeklerini burada paraya çevirmişlerdir.²¹²Cicero, tahvillerini Laodikeia’da paraya çevirmekten söz etmiştir. Bölgenin zengin maden ve mermer ocakları, bereketli topraklarından elde edilen tarım ürünleri ve en önemlisi ise günümüzde de varlığını sürdüren dokuma sanatı o dönemin en önemli gelir kaynaklarından sayılmıştır. Roma Döneminde Laodikeia adı dokuma ile bir anılmıştır. Bu bölgede üretilen mallar, Ege kıyılarındaki Ephesos ve Miletos gibi büyük limanlara ve oradan Yunanistan’a ardından İtalya’ya kadar gönderilmiştir²¹³. Bu geniş ticaret ağı içerisinde Laodikeia’da basılan paralar meşhur olmuş, özellikle altın paraları her yerde kullanılmıştır²¹⁴.

Ticaretin bu denli gelişmesinde, burada yerleşik olan Yahudilerin varlığının katkısı bulunmuştur. Anadolu’daki pek çok kentte bu durum geçerli olmuştur. Ancak Yahudilerin Anadolu’ya ne zaman gelip yerleştikleri tam olarak bilinmemektedir. Yine de Flavius Josephus ve Maccabe’ye göre M.Ö. 210 ve M.Ö. 205 yıllarında, Seleukos Kralı III. Anthiokhos tarafından 2000 aile Babil’den getirilmiş ve bu bölgeye yerleştirilmiştir. Bu Yahudiler paralı asker olarak Bergama ile yapılan savaşlara katılmışlardır. Laodikeia’ya bu dönemde yerleşen Yahudilerin buradaki varlığı ticaretin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır²¹⁵.

Gelişen ticareti ile Laodikeia, Akdeniz bölgesinde yer alan yirmikent içerisinde en ünlü olanı olmayı başarmıştır. Roma İmparatorluğu zamanında gelişmişlik düzeyi yüksek olan kent, ileri bir seviyeye ulaşmıştır. İmparatorların ve Roma valilerinin sık sık ziyaret ettikleri bir yer konumuna gelmiştir²¹⁶. Roma döneminde yüksek bir yaşam standardı sergileyen kentte, stadyum²¹⁷, tiyatrolar²¹⁸ ve mükemmel çalışan bir kanalizasyon sistemi kurulmuştur. Bu durum planlanmış bir toplumsal yaşayış, sanat ve sporun oluşturularak insana ne denli değer verildiğinin bir göstergesi olmuştur. Bu yönüyle bile kent Anadolu’daki diğer Antik kentlerden kendisini ayırmıştır. Sütunlarla

²¹² Toker, *Denizli Tarihi*, s.11.

²¹³ Hasan Malay, *agm.*, s.295; Süleyman Altıparmak, *Cumhuriyet Dönemi Denizli’nin Sosyal Tarihi (1923-1950)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2008, s. 133.

²¹⁴ Toker, *Denizli Tarihi*, s.11.

²¹⁵ Bayram, *agm.*, s.118.

²¹⁶ Fahri Akçakoca Akça, *Laodikeia (Yunanlılardan – Selçukluların inkırazına kadar)*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1937, s. 13.

²¹⁷ 285*70 metre boyutlarında Anadolu’nun en büyük Roma stadyumuna sahiptir. Bu stadyum kent yönetimi ve insanların spora verdikleri değeri ortaya koymuştur. Celal Şimşek, “Lykos’u Aydınlatan Işık”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:35, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2013, s. 8.

²¹⁸ Helenistik ve Roma İmparatorluk Döneminde yapılmış iki tiyatroya sahip olan Anadolu’nun tek kentidir. Şimşek, “Lykos’u Aydınlatan Işık” s. 8.

çevrili iç avlulu olarak planlanan evlerde, caddelerin kenarlarında dükkânlar inşa edilmiş ve yaşam ile ticaret bir arada iç içe geçmiş olarak sürdürülmüştür. Günümüzde ticaretin gelişmiş olduğu Denizli kenti, ticaret ruhunu binlerce yıl öncesinde buradan almıştır²¹⁹.

Ticarette ve kentin gelişiminde çok önemli yere sahip olan dokuma kültürü, kentin Pagan inancına sahip olduğu Hristiyanlık dönemi öncesinde de kendisini hissettirmiştir. Yapılan kazılarda Dokuma Tanrıçası Athena için inşa edilen tapınağa²²⁰ ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen yazıtlarda, kentte Dokuma Tanrıçası Athena için festivaller düzenlendiği ortaya çıkarılmıştır. Asopos Tepesinde Kült Heykel olarak adlandırılan ve normal boyutların çok üstünde Dokuma Tanrıçası Athena'ya ait heykel parçaları bulunmuştur. Aynı bölgede 4000 yıl öncesine ait dokuma tezgâhı ağırlıkları varlığını korumuştur. Loadikeia'da boyaların elde edildiği bölüm gün yüzüne çıkarılmış ve erguvan renkli boya kalıntıları ile karşılaşılmıştır²²¹. 1600 yıl öncesine ait boyahane ve kumaş parçaları da bulunmuştur²²².

Laodikeia dönemin en zengin kentleri arasında kendisine yer bulmayı başarmıştır. Bu durumu kentten birinin yazmış olduğu bir mektup açıkça ortaya konulmuştur. Mektupta Laodikeialı; "*Mesudum, servetim var ve hiçbir şeye ihtiyacım yok.*" demiştir. Oluşan bu devasa zenginliğinin önemli nedeni dokuma olmuştur²²³. Bölgede bulunan otlakların fazlalığı orada koyunların sayısını arttırmış ve halkın dokuma sanatına yönelmesini teşvik etmiştir. Çobanlık bu bölgede önemli ve iyi gelir getiren bir meslek kolu olmuştur. Bölgedeki çobanlar bir mesleki örgüt meydana getirmişlerdir. O bölgede bulunan iki Grekçe yazıt ile Romalı yetkililerin arazi sahipleri ve çobanlar arasında oluşan bir anlaşmazlık sonucunda önlem alınmış olduğu halka duyurulmuştur. Aynı yazıtta bağ ve bahçe sahipleri, hayvanların kendi mallarına vermiş oldukları zarardan dolayı bu durumu yetkililere şikâyet etmişlerdir²²⁴.

²¹⁹ Şimşek, "Lykos'u Aydınlatan Işık", s. 8.

²²⁰ 250*100 m ebatlarında kutsal alan olarak tespit edilen bölgede uzun zaman devam eden çalışmaların sonucunda, üç tapınaktan birinin dokuma tanrıçası Athena adına inşa edildiği ispat edilmiştir. Bu tapınağın Hristiyanlık Dönemi öncesi bir pagan tapınağı olduğu anlaşılmıştır. Mehmet Çağrı Sebzeci (Yayın Yönetmeni), "Laodikeia Antik Kentinin Kutsal Yolu Kuzey Agora Doğu Potriği", *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2014, s.21-22.

²²¹ Mehmet Çağrı Sebzeci (Yayın Yönetmeni), "Laodikeia Antik Kentinin Kutsal Yolu Kuzey Agora Doğu Potriği", *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli, 2014, S. 21-22.

²²² Şimşek, "Lykos'u Aydınlatan Işık" s. 8.

²²³ Akça, *Laodikeia (Yunanlılardan – Selçukluların inkırazına kadar)*, s. 15.

²²⁴ Malay, *agm.*, s.296.

Strabonkentteki hayvancılık için şunları aktarmıştır:

“*Laodikeia civarında bol koyun yetiştirilmektedir ve bu koyunlar sadece kaliteli yünleri ile değil, aynı zamanda siyah kuzguni renkleri ile de büyük değer taşırlar.*” Strabon’un belirttiği gibi kentte siyah, yumuşak, parlak yünlü bir koyun türü²²⁵yetiştirilmiştir²²⁶. Yetiştirilen koyun cinsi kuzguni renkli olup yünü çok yumuşak bir özelliğe sahip olmuştur. Antik yazar Vitruvius’a göre, koyunların yünlerinin bu kadar yumuşak olması bölgede içtikleri çürük kokulu sudan kaynaklanmıştır²²⁷. Bu koyun türü tüm bölgede çok ünlü olmuştur. Bölgede yetişen bu koyun türü sadece Laodikei da değil komşu kentlerde de yetiştirilmiştir. Örneğin Kolossai de bu yönde ünlenmiştir. Parlak siyah koyun yününe Kolassai adından üretilen “Colossenum” adı verilmiştir²²⁸.

Loadikeia’da yapılan yünlü dokuma hakkında bilgi, M.S. III. yy’da Roma İmparatoru Diocletianus zamanında hazırlanan bir fiyat genelgesinde görülmüştür. Hazırlanan listede, Loadikeia’da üretilmiş olan yünlü dokuma giysiler sıralanmış ve fiyatları belirlenmiştir. Bu dokumalar arasında, yağmura karşı dirençli sık dokunmuş paltolar, pelerinler, tunikler yer almıştır²²⁹.

Loadikeia’da yaşayan dokumacılar usta insanlar olup her çeşit dokumayı başarmışlardır. İnce bez, halı ve her türlü kumaş bu bölgede ustalıkla dokunmuş ve çok meşhur olmuştur. Laodikea’nın ustaları kendilerine özgü bazı kumaşlar dokumuşlardır. Bunlardan “Laodicia” ensiz bir çeşit kumaş olup iğne ile tutturulmuştur. Vücudun yukarı kısmında kullanılan “Birras” adlı kumaşları, mavi kurdela ve işlemeli olan iç elbisesi “Delmotica”, ayak ucunun kenarlarından mavi bir şerit geçen “Paraguasia” adlı paltolar dokunmuştur. Bu paltonun fiyatı mavi şeridinin genişliğine göre atırttırılmış ve öyle satılmıştır. “Phainula” denilen ve bir çeşit üst elbisesi olan dokuma Laodikeia’nın en meşhur ürünlerinden birini oluşturmuştur. (Bu kumaş, yağmura karşı çok iyi dayanma özelliğine sahiptir.) Öyle ki bu bölgede yaşayan Romalı kendi dilinde: “*Nonpluit, nonopusesttibi, si buluit ipse utar, paenulas = Yağmur yağmıyor sana*

²²⁵Bu koyun türünden günümüzde de izler olup olmadığı araştırılmış ancak hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu bilgi 1987 Tavas doğumlu Veteriner Hekimi Hasan Akoğlu’ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.05.2019).

²²⁶ Malay, *agm.*, s.296.

²²⁷Mehmet Çağrı Sebzeci (Yayın Yönetmeni), “Kralların Kenti Laodikeia”, *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2010, s.10; Celal Şimşek, “Laodikeia’da Tekstil Ve Üretim Atölyeleri”, *Home Tekstil 86*, Denizli 2015, s.140.

²²⁸Malay, *agm.*, s.296.

²²⁹ Malay, *agm.*, s.296.

ihtiyacım yok; eğer yağarsa seni o zaman kullanacağım” demiştir. Laodikeia’da beyaz renkli elbiselerde dokunmuş ve satılmıştır. Kentten kiliseye yazılan bir mektupta: “*Laodikeia’nın parlak ve siyah renkli لباسlarını değil, beyaz لباسlarını satın al ki kendini örtesin.*” denilmiştir²³⁰.

Antik Çağda dokumanın kalbi olan Laodikeia’da üretilen ve “Trimita” adı alan tunikler neredeyse tüm dünyada tanınmıştır. Çok kaliteli olan bu tunikler, o kadar ünlenmiştir ki Laodikeia’ya bir dönem “Trimitaria” denilmiştir²³¹. 323’de gerçekleştirilen İznik Konsiline, Laodikeia’yı temsilen Psikopos Nunehius katılmıştır. Psikoposun burada yaptığı konuşmalar kayıt altına alınırken, Laodikea’nın dokuma ticaretindeki önemini belirten “Trimitaria” unvanı kullanılarak “*Laodikeia Trimitaria Psikoposu Nunechius*” biçiminde yazılmıştır²³². Geç Roma dönemindeki fermanlarda özel olarak bu dokumalardan bahsedilmiştir²³³.

Pamuklu, yünlü ve ipekli dokumada merkezi olma özelliğini taşıyan Laodikeia yününü ve pamuğunu kendisi yetiştirmiştir. Ceviz kabuğu, ceviz yaprağı, soğan kabuğu, sumak, palamut gibi doğal bitkilerden bitkisel boya elde edilerek kumaşlar bu boyalar ile boyanmıştır²³⁴. Böylece dokumanın yan dallarını da hayat sahası içine almayı başarmış ve canlı bir ekonomiye sahip olmuştur. Gelişen ekonomik yapısı ile dünya ekonomisi üzerinde de önemli izler bırakmıştır. Bu toprakların çalışkan insanları, üretmiş oldukları kaliteli ürünleri dünyanın dört bir yanına ihraç etmişlerdir. Antik kazılarda bulunan ve günümüzden 1500 yıl öncesine ait olan kumaş tomarı ve dokuma malzemeleri bu durumun en büyük kanıtı olmuştur²³⁵.

Uzun zaman boyunca ürettikleri ürünleri Sardes’e gönderip oradan dünyaya pazarlayan Laodikeia, Lykos Vadisinde bulunan diğer kentler ile anlaşarak bir ticaret birliği meydana getirmiştir. Bu birliğin oluşumundan sonra Laodikei’da üretilen dokuma ürünleri Efes limanına taşınmış Samos, Atina ve İtalya’ya pazarlanmıştır. Uzun zaman çeşitli ekonomik birliklerin içerisinde de yer almıştır. M.S. III. yy’e kadar Kibyra Konventus Birliği’ne katılmış ve Frigya Pacantianiasının başkenti olmuştur. Böylece Antik Çağın en güçlü birliklerinden birine başkentlik yapmıştır. Nikomedia,

²³⁰ Akça, *Laodikeia (Yunanlılardan – Selçukluların inkırazına kadar)*, s.15-16.

²³¹ Tuba Çitişli, “Tarih Gün Yüzüne Çıkmaya Devam Ediyor”, *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2016, s.22-23.

²³² Bayram, *agm.*, s.119.

²³³ Çitişli, *agm.*, s.23.

²³⁴ Toker, *Denizli Ekonomisi*, s.92.

²³⁵ Çitişli, *agm.*, s. 23.

Smyrna, Efes, Bergama, Colossae, Tripolis ile olan ortaklığı adına sikke bastırmış ve bu sikke tüm dünyayı dolaşmış, kabul görmüştür²³⁶.

1.1.2. Hierapolis'te Dokuma

Coğrafi konum itibari ile stratejik noktada yer alan Lykos Vadisi üzerine kurulan kentlerden biri de Hierapolis olmuştur. Bilindiği gibi, Lykos Vadisi üzerindeki yaşam Kalkolitik dönem ile başlamıştır²³⁷. Hierapolis ise Bergama kralı II. Eumenes tarafından M.Ö. 190'da kurulmuştur²³⁸. Bergama'nın kurucusu Telephos'un karısı Amazonlar Kraliçesi Hieera'dan dolayı kente Hierapolis adı verilmiştir. Kentte Helenistik dönem öncesinde de yaşam bulunmuştur. Özellikle Magna Mater (Ana Tanrıça) kültürü bu durumun ispatı olarak sayılmıştır²³⁹. Kentte çok fazla sayıda tapınak ve dinsel yapıların oluşu onun Arkeolojik literatürde "Holy City (Kutsal Kent)" olarak adlandırılmasına neden olmuştur²⁴⁰.

Coğrafi konumu itibari ile Hierapolis, kendisini saran çeşitli tarihi bölgeler arasında yer almıştır. Laodikeia ve Tripolis kentlerine çok yakın bir noktada kurulmuştur. Hierapolis, M.S. 60'da Roma İmparatoru Neron dönemindeki büyük depreme kadar Helenistik Dönemin özgün bir dokusu içerisinde yaşamayı başarmıştır. Deprem kuşağının içerisinde yer alan kent, bu depremden sonra Helenistik dokusunu kaybetmiş ve tipik bir Roma Kenti özelliğine bürünmüştür²⁴¹. Roma döneminden sonra Bizans döneminde de önemli bir merkez konumunda olma özelliğini sürdürmüştür²⁴². M.S. 60'da Hz. İsa'nın havarilerinden olan Aziz Philippus, Hierapolis'e Hz. İsa'nın sözlerini yaymak için gelmiştir. Ancak burada idama mahkûm edilmiş ve öldürüldükten sonra Hierapolis'te gömülmüştür²⁴³. Kent, M.S. VI. yy'de Doğu Roma İmparatorluğuna bağlanınca, Aziz Philippus adına Martyrium olarak isimlendirilen sekizgen planlı bir

²³⁶ Çıtışlı, *agm.*, s. 23

²³⁷ İlhan, *age.*, s.119.

²³⁸ Türkan Erdoğan – Ümit Şıracı, "Pamukkale (Hierapolis)'de Bulunan Ön Türk Damgaları: "Em-Am" Damgası İle "Ok-Oğ" Damgaları", *Turan-Sam Dergisi*, cilt:4, sayı:15, s.160.

²³⁹ İlhan, *age.*, s.125.

²⁴⁰ Denizli İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, "Pamukkale Hierapolis", <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/antik-kentler/pamukkale-hierapolis> (19.02.2019).

²⁴¹ Denizli İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, "Pamukkale Hierapolis", <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/antik-kentler/pamukkale-hierapolis> (19.02.2019).

²⁴² İlhan, *age.*, s.119.

²⁴³ Sekizgen Planlı, St. Philip Martyriumu ve çevresinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları esnasında, Hz. İsa'nın havarilerinden olan Aziz Philippus'a ait olduğu düşünülen mezar yapısı, Prof. Dr. Francesco D'Andria tarafından 2010'da ortaya çıkarılmıştır. Denizli Turizm Değerleri, Denizli Valiliği Denizli İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Denizli 2013, s. 60.

kilise inşa edilmiştir. Bu gelişmeden sonra Hierapolis kenti Metropolis unvanı almıştır. Bu bölge Hac Bölgesi²⁴⁴ olarak kabul edilmiş ve uzun yıllar boyunca ziyaret edilmiştir²⁴⁵.

Lykos vadisinin bereketli toprakları üzerine kurulan Hierapolis, bünyesinde barındırdığı termal kaynakları, sayısız mermer ve Pamukkale civarında traverten ocakları ile doğal kaynaklar tarafından desteklenmiştir²⁴⁶. Bu durum onun ekonomisinde canlılığın izlenmesine neden olmuştur. Doğal kaynakların desteklediği alanlardan biri de dokuma olmuştur. Boyayı sabitleştiren doğal termal suların özel nitelikleri ile yün üretmek büyük bir ekonomik uğraş haline gelmiş ve ticarete önemli bir yer tutmuştur²⁴⁷. Bu açıdan yün boyamada dönemin en ünlü kenti olmuştur. Strabon bu konu için şöyle demiştir: “*Hiesapolis’deki sular boya endüstrisi için son derece uygundur; öyle ki, burada bitkisel boylarla boyanan yünler, bir tür meşe ağacının tohumlarından ya da deniz ürünlerinden elde edilen ergüvani boylarla boyanan yünlerle boy ölçüşür.*” Yıkama ve boyama aşamasında bol su gerekmesi ve Hierapolis kentinin sularında boya için gerekli olan şap maddesinin oldukça fazla bulunması bu kentte dokumanın artmasının temel nedenlerinden olmuştur²⁴⁸. Kentteki termal su kaynakları ağır kireçli oluşu nedeniyle de ergüvani - mor yün boyamacılığında çok kullanılmıştır. Kırmızı köklerden elde edilen bu boylarla²⁴⁹ boyanan yünler her yerde ün yapmıştır²⁵⁰.

Dokuma ürünlerinin üretilmesi, boyanması, halı ve kilim dokunması yönünden Hierapolis büyük üretimlere imza atmıştır. Keten üretim ve dokuması fazlaca yapılmıştır. Onların geleneksel yazlık kıyafeti olan kadın Khlamsy’si ve Peplos’u,

²⁴⁴ Hierapolis’a hacılar Aziz Philippus’un mezarını ve onun adına yaptırılan kutsal mekânı görebilmek için gelmişlerdir. Bizans Kapısı’ndan başlayan, bütün kenti geçen ve Martyrian’a giden bir yolu takip etmişlerdir. Hacılar, köprüyü geçip sekizgen hamam yapısının yer aldığı yerde önce beklemiş, daha sonra burada yıkanmışlardır. Temizlendiklerine inana hacılar, traverten levhalardan oluşan büyük bir merdiven ile ibadethaneye tırmanmışlardır. Mermer çeşmenin olduğu yerde tekrar yıkanıp, Martyrian Kilisesinin olduğu alana tırmanmışlardır. Böylece kiliseye ulaşmayı başaran hacılar Hac ibadetlerini yapmışlardır. Denizli Turizm Değerleri, *age.*, s.60.

²⁴⁵ Denizli Turizm Değerleri, *age.*, s.60-61.

²⁴⁶ Güven Gümgüm, “Hierapolis of Phrygia: From Foundation to Feljuk Period”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 13, Sayı:22, Bursa 2012, s.149.

²⁴⁷ Ersal Yavi – Necla Yazıcıoğlu Yavi, *Türkiye’nin Parlayan Yıldızı*, Denizli Valiliği, İzmir 1998, s.41.

²⁴⁸ Malay, *agm.*, s.297-298.

²⁴⁹ XIX. yy ortalarına gelene kadar genelde bitkisel kökenli veya böceklerden elde edilen boya maddeleri kullanılmıştır. Ancak tamamen doğadan elde edilerek kullanılan bu maddelerin uygulanmasındaki zorluklar ve bilen ustaların bunları öğretmede isteksiz oluşları bu tekniğin terk edilmesine neden olmuştur. Onların yerine kolay bulunan ve kolay uygulanabilen kimyasal boylar tercih edilmiştir. Öztürk, *age.*, s.30.

²⁵⁰ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Seriüveni*, s.15.

erkeklerin geleneksel kıyafeti Toga'sında keten çok miktarda tercih edilmiştir. Öyle ki Hierapolis nekropol²⁵¹ alanında II.yy'dan kalma M.A.A. Menandrianos'a ait bir mermer lahitte, ketenciler loncası başkanlarına para bırakılması vasiyet edilmiştir²⁵². Yazıtların verdiği bilgilere göre, Hierapolis'te yün yıkayıcıları (eriplytai), yün boyayıcıları (bopheis), erguvani renk boyayıcıları (porphyrobaphoi), halı üreticileri (kairodapistai) ve koyun besleyicileri (ergasiathremmatike) üretimlerini mesleki loncaların himayesi ile gerçekleştirmişlerdir²⁵³. Erguvani boya üretilen yöresel bitkinin kullanımı, kentteki erguvani renk boyayıcıları (porphyrobaphoi) loncalarının itibarını ve zenginliğini arttırmıştır. Özellikle kralların, soyluların ve din adamlarının tercih ettiği bu renkte boyanmış olan kumaşlara imparatorluk genelinde önemli talepler olmuştur. Bu lonca giderek güçlenmiştir. Nitekim kentin zaman içerisinde ayakta kalmasında ve gelişmesinde bu loncaların büyük katkıları olmuştur. Çünkü Anadolu'da bulunan kentlere, Roma merkezi yönetiminin olağanüstü durumlarda yaptığı yardımlar dışında yardımı olmamıştır. Bölge tamamen halkın kendi emeği, parası ve çabası ile gelişmiştir. Bu durum bölge halkının gelişmiş bir ekonomiye ve yaşam standartlarına sahip olduklarının en güzel ispatı olmuştur²⁵⁴.

Özellikle iplik ve halı üretim merkezi olan Hierapolis kentinin²⁵⁵ ticaret ağı Anadolu dışına, imparatorluğun uzak diyarlarına kadar gitmiştir. Hierapolis, Laodikeia, Colossai antik kentleri dokuma üretiminde önemli birer merkez olmuşlardır. Aralarında kurdukları birlik ile ürettikleri dokuma ürünlerini Efes limanına taşımışlardır. Efes'ten büyük gemiler ile Samos (Sisam Adası), Atina ve İtalya'ya götürerek satmışlardır²⁵⁶. Antik kentin gelişmesine bağlı olarak, kentin nekropol alanları ekonomik ve aristokratik mücadeleleri de içeren çok sayıda yazıtı içermiştir²⁵⁷. Kentin nekropol bölgesinde Frontinus kapısı civarında I. yy tarihli mezar yazıtında, tüccar T.FlaviusZeusis'in İtalya'ya yaptığı deniz yolculukları ile Yunanistan'ın güneyinde bulunan Pelopennes bölgesini yetmiş iki defa gezdiği yazılmıştır. Aelianus veAcydinus kardeşlerin III.

²⁵¹ Batıdaki traverten alanların dışında kalan yerde nekropol alanları bulunmaktadır. Yörenin doğal kaynaklarına uygun olarak, mezarlarda daha çok kireç taşı ve mermer kullanılmıştır. Kuzey nekropolü, Geç Helenistik dönemden başlayarak erken Hristiyanlık dönemine kadar karakteristik lahitleri, mezar tiplerini ve mezar anıtlarını içermektedir. Konut mimarisini hatırlatan mezar tipleri kentin en önemli mezar yapılarını oluşturmuştur. Kentte büyük yer kaplayan bu mezarlardaki yazıtlardan, geçmiş dönem ile ilgili önemli bilgiler bulunmuştur. Denizli Turizm Değerleri, *age.*, s.64.

²⁵² Yavi, *a.g.e.*, s.38-39.

²⁵³ Malay, *agm.*, s.298.

²⁵⁴ Yavi, *age.*, s.41.

²⁵⁵ Toker, *Denizli Ekonomisi*, s.92.

²⁵⁶ Sebzeci, *agm.*, s.11.

²⁵⁷ Gümgüm, *agm.*, s.150-151.

yy'dan kalma mezarlarında yelkenli gemi kabartması ve lahidlerinin taciz edilmesi durumunda erguvani boyacılara tazminat ödenmesi hakkında bir yazı bulunmuştur. Soylulara ve iş adamlarına ait olan mezarlardaki yazılardan anlaşıldığı üzere Hierapolis özellikle dokuma sayesinde gelişmiş, zengin bir bölge olmuştur. Birkaç defa yıkılan kent zengin halk tarafından yeniden inşa edilmiştir²⁵⁸.

Hierapolis, Laodikeia ve Colessai arasında kurulan özel Dokumacılar Birliği kentin yaşamında çok etkili bir yere sahip olmuştur. Kentin ticaret alanındaki bu canlılık, kültür ve sanat alanını da etkilemeyi başarmıştır. Dokumacılar Birliğinin maddi destekleri ile antik tiyatro tamamlanabilmiştir. Bu tiyatro dönemin en önemli sanat ve kültür merkezlerinden biri olmuştur. Dönemin kültür etkinlikleri ve tiyatro gösterimleri bu sahnede sergilenmiştir. Aynı zamanda dönemin önemli mitolojik olaylarını da bünyesinde barındırmayı başarmıştır²⁵⁹.

1.1.3. Tripolis'te Dokuma

Denizli ili, Buldan ilçesi ve Yenicekent mahallesi sınırları içerisinde bulunan Tripolis antik kenti, Lykos Vadisinin kuzey batı ucunda, Aydın dağlarının bağlantısı olan Değirmentepe'nin güney yamacında yer almıştır²⁶⁰. Büyük Menderes yakınlarında Lidya, Karia ve Frigya bölgelerinin kesiştiği stratejik bir noktada yer almıştır²⁶¹. Aynı yıllarda kurulmuş olan Laodikeia'ya 30 km ve Hierapolis'e ise 20 km mesafede bulunan kent, Lidya bölgesi içerisinde, Karya ve Frigya bölgelerine ulaşımı sağlayan sınır ve ticaret merkezlerinden biri olmayı başarmıştır²⁶². Helenistik Dönemde ızgara plana sahip bir kent olan Tripolis, Roma Dönemindeki kent planlanması ile komşusu olan Laodikeia ve Hierapolis'e benzemiştir²⁶³.

Kentte yaşam izleri M.Ö. 3500'lere kadar dayanmıştır. Helenistik Dönemde Apollonia adıyla kurulmuş olan kent Antonopolis olarak anılmıştır. Kuruluş tarihi üzerinde tartışmalar olan kentin M.Ö. III. yy'da varlığına dair kanıt olarak Khios,

²⁵⁸ Yavi, *age.*, s.41.

²⁵⁹ Nizami Çubuk, "Ünlü Hierapolis Kabartmaları", *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2010, s.48.

²⁶⁰ Bahadır Duman, "Tripolis 2016 Kazı, Koruma Ve Onarım Çalışmaları", *39.Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Star Matbaacılık, Bursa 2017, s.261.

²⁶¹ Bahadır Duman – H. Hüseyin Baysal, "Tripolis 2015 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, Ankara 2017, s. 539.

²⁶² İlhan, *age.*, s.129.

²⁶³ Bahadır Duman, "Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis Ad Maendrum", *Cedrus Dergisi*, 179/200, 2013, s.179.

Miletos ve Tralleis gibi kentlerde kararname ve onurlandırma yazıtları bulunmuştur²⁶⁴. Bu bakımdan M.Ö. 260'da Bergama Kralı Eumenes tarafından üç ayrı yerleşim olan Apollonio yerleşimlerini birleştirerek, üç yerleşim yeri anlamına gelen Tripolis²⁶⁵ adı verilmiştir²⁶⁶.

Antik kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Pergamon/ Bergama, Germe üzerinden gelen ticaret yolu Thyatrea (Akhisar), Sardeis (Salihli), Philadelphia (Alakent) yolundan gelmiş ve Tripolis, Hierapolis ve Laodikeia'ya devam etmiştir. Bu önemli ticaret yolu Tripolis'in önemini çağlar boyunca korumuştur. Bölgede yapılan ticaret ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Öyle ki güzergâh üzerinde bulunan kentlerden biri olan Sardeis'te ele geçirilen sikke definesinde Tripolis sikkesi bulunmuştur. Atina'da ele geçirilen başka bir sikke definesinde de Tripolis sikkesine rastlanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere Tripolis'te ticaret Küçük Asya ile sınırlı kalmamıştır. Yaygın bir ticaret ağına sahip olmuştur²⁶⁷. Ticaret ile önemli bir bağlantıyı sağlayan veri ise kentte yapılan dokuma üretimi olmuştur. Özellikle son yıllarda kentte yapılan arkeolojik kazılar doğrultusunda pek çok dokuma malzemesi, taş ve pişmiş toprak gibi somut bulgular bulunmuştur²⁶⁸. Zemin katta yer alan, sokağa açılan küçük tabernalar bulunmuştur. Muhtemelen atölye ya da yerel satışlar için kullanılmıştır²⁶⁹. Önemli ticaret yolları üzerinde bulunması kentin üretime yönelik faaliyetlerinin devamlı olmasını sağlamıştır. Kentte gerçekleştirilen pazar faaliyetlerinin önemli bir kısmı 400 m² alana sahip olan Agora'da gerçekleştirilmiştir²⁷⁰.

Bölgenin bulunduğu coğrafi konum özellikleri dolayısıyla, dokuma için gerekli olan pamuk, yün, keten gibi maddelere ulaşım kolay olmuştur. Aynı zamanda bölgede bol miktarda bulunan sıcak su kaynakları dokumanın yapılmasını kolaylaştırmıştır. İpekli, yünlü, pamuklu kumaşlar dokunmuş ve bu kumaşların haricinde bunların

²⁶⁴ Duman, "Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis Ad Maendrum", s.180-181.

²⁶⁵ M.Ö. I. yy'da üç bölgenin kesim noktasında yer alması sebebiyle bu bölgelerden gelen halkların yerleşim yeri olmuştur. Bu nedenle de Tripolis adını almıştır. Duman, "Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis Ad Maendrum", s.181.

²⁶⁶ İlhan, *age.*, s.129.

²⁶⁷ Duman, "Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis Ad Maendrum", s.182.

²⁶⁸ Bahadır Duman, "Preliminary Remarks on Archaeological Evidence on Ancient Trade in Lydian Tripolis", *Archaeology and History of Lydia From The Early Lydian Period To Late Antiquity (8th century B.C.-6th century A.D.). An International Symposium*, İzmir 2017, s.39.

²⁶⁹ Bahadır Duman, "Taberna İn Tripolis", *Landscape and History in the Lykos Valley: Laodikeia and Hierapolis in Phrygia*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle Upon Tyne 2017, s.109.

²⁷⁰ Bahadır Duman, "Menderes Tripolisindeki Arkeolojik keşifler", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:38, Denizli 2013, s.43.

karışımı olan özel kumaşlar da dokunmuştur. İpek ile pamuğun beraber kullanılması ile ortaya çıkan bir kumaş olan “hoşgör” günümüzde de Buldan’da dokunmaktadır.²⁷¹

Sütunlu caddede bulunan dükkânlardan anlaşıldığı üzere dokuma o dönemde de ön planda olan uğraşlar arasında olmuştur. Son yıllarda yapılan kazılarda bölgede bulunan iki pazar yerine ilaveten onlardan daha büyük olan üçüncü bir pazar yeri bulunmuştur. Özellikle bu pazar yerinde dokuma ticaretinin yapıldığına dair bulgular saptanmıştır²⁷². Dokumacılık yapıldığına dair dokuma parçaları ele geçirilmiştir. Bunlar arasında ipek çileler²⁷³ve dokuma boya atölyesi²⁷⁴ bulunmuştur²⁷⁵. Bulunan verilerde dokuma ürünlerinin satıldığı saptanmıştır.²⁷⁶ Bu bakımdan kentin, bölgenin dokuma ticareti konusunda ileri bir seviyede olduğu anlaşılmıştır²⁷⁷.

XIII. yy’de Türk akınları hızlanmış olan kent, Türkler ve Bizanslılar arasında el değiştirmiştir. İznik Kralı III. IoannesDucasVatatzestarafından, dağın zirvesinde bulunan bir kısım mimarisi günümüze kadar sağlam kalabilmiş olan kale inşa ettirilmiştir. Menderes Havzasında bulunan Bizans yerleşimlerinden Türklerin eline geçen son kalelerden biri de Tripolis Kalesi olmuştur. Ancak 1304-1306 tarihleri arasında bölgede Türk hâkimiyeti Germiyanogulları ile başlamıştır²⁷⁸.

Görüldüğü üzere Tripolis’in, bölgeyi batıya, Anadolu içlerine ve Mezopotamya’ya bağlayan Kral Yolu üzerinde kurulmuş olması ticaretin ve dokumacılığın gelişmesini sağlamıştır. Bölgeye gelen Türkler, kendi dokumacılık kültürlerini de buradaki birikim ile birleştirerek geliştirmiş ve günümüze kadar taşımayı

²⁷¹Denizli, “Tripolis Antik Kentinde Hoşgör’ü Dokuma Şenliği”, *Haber Denizli*, <https://www.haberdenizli.com/buldan/tripolis-antik-kentinde-hosgoru-dokuma-senligi-h40528.html>, (20.02.2019).

²⁷²“Tripolis Antik Kentinde Üçüncü Pazar Yeri Bulundu”, <http://arkeofili.com/tripolis-antik-kentinde-ucuncu-pazar-yeri-bulundu>, (20.02.2019).

²⁷³“Zamana Direnen Kent Tripolis-2”, *Denizli Haber*, <https://www.denizlihaber.com/ozgun/tarihin-pesinde/zamana-direnen-kent-tripolis-2>, (20.02.2019).

²⁷⁴“Tripoliste Boya Atölyesi ve Kuru Meyve Depoları Bulundu”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/tripoliste-boya-atolyesi-ve-kuru-meyve-depolar-40396731>, (20.02.2019).

²⁷⁵“Tripolis Antik Kentinde Dokuma Boya Atölyesi Ve Kuru Meyve Depoları Bulundu”, <http://aktuelarkeoloji.com.tr/tripolis-antik-kentinde-boya-atolyesi-ve-kuru-meyve-depolar-bulundu>, (20.02.2019).

²⁷⁶“Zamana Direnen Kent Tripolis-2”, *Denizli Haber*, <https://www.denizlihaber.com/ozgun/tarihin-pesinde/zamana-direnen-kent-tripolis-2>, (20.02.2019).

²⁷⁷“Tripolis Antik Kentinde Üçüncü Pazar Yeri Bulundu”, <http://arkeofili.com/tripolis-antik-kentinde-ucuncu-pazar-yeri-bulundu>, (20.02.2019).

²⁷⁸Bahadır Duman, “Büyük Menderes’in Kıyısındaki Yamaç Kent Tripolis”, *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2017, s.43.

başarmıştır. Nitekim günümüzde dokumacılık yöre halkının en önemli geçim kaynaklarının başında gelmektedir²⁷⁹.

XII. yy sonlarında Denizli ve çevresini fetheden Türkler, bu topraklara geldiklerinde yerleşmiş bir dokuma kültürü ile karşılaşmışlardır. Bu kültürü Asya'dan getirdikleri kendi kültürleri ile harmanlayarak daha da geliştirmeyi başarmışlardır. Böylece kentin dokuma kültürü antik çağlardan günümüze kadar uzanmayı başarmıştır.

1.2. Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dokuma

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında, uc, hududkenti anlamına gelen “Darü’s-suğr” ünvanına sahip kentlerden biri de Denizli olmuştur. Denizli, Bizans sınırında yer almış olan ilim, sanat, kültür ve ticaret merkezi olma özelliği taşımıştır. Aynı zamanda bu kent ahi teşkilatlanmasının da merkez kentlerinden biri olmuştur²⁸⁰.

Ahilik, Anadolu’ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşamış oldukları kent, kasaba ve köylerde kurmuş oldukları genç kardeşler teşkilatıdır. Dokuma gibi bir sanata sahip olan ve esnaflık ile uğraşan gençleri içerisine almıştır. Disiplin sahibi olan topluluk Tekke – Dergâh – Zaviye adını verdikleri merkez etrafında toplanmışlardır. Ahilik teşkilatı Denizli’de çok gelişmiş ve yayılmıştır. Ahi büyüklerinden olan Ahi Evran’ın Denizli ahileri ile ilişkisi olmuş ve tabak esnafı ile anıları bulunmuştur. Denizli’de ahi zaviyeleri yer almıştır²⁸¹.

Ahilik teşkilatında bir gencin ahileğe kabul edilmesi çok önemli sayılmıştır. Üye olmak isteyen çırak “talip” ve ustası da “matlub” adı ile anılmıştır. Üye olmak isteyen kişi öncelikle ahlaki yönden incelenmiş ve üyeliğine öyle karar verilmiştir. Bir çırağın yetişmesi için en başta ustası ve ardından çırağın ahi kardeşi sayılan iki kalfa önemli görev üstlenmiştir. Çıraklık genel olarak bin bir gün sayılmıştır. Çırağın ustasına itaat etme zorunluluğu olduğu gibi, ustasının da çırağına mesleğinin inceliklerini öğretme zorunluluğu olmuştur. Kalfalık bütün meslek gruplarında üç yıl olarak yapılmıştır. Kalfalar sadece meslek öğrenmemiş aynı zamanda kılıç tutmak, ata binmek gibi sporları

²⁷⁹Nesrin Önlü, “Ege Bölgesi El Dokuma Kaynakları”, *Sanat Dergisi*, Sayı:17, 2010, s.52.

²⁸⁰Kemal Göde, *Selçuklu Türkiye’si Kentlerinin Özellikleri*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1994, s.58.

²⁸¹Toker, *Denizli İli Kültür Hayatı*, s.113-115.

da öğrenmişlerdir. Kalfa ustalığa yükselirken kendi eliyle hazırlamış olduğu bir eseri ustalar meclisine sunmuş ve kabul edilirse ustalığa yükselmiştir²⁸².

El sanatları alanında gelişmiş bir kent olan Denizli de, otuz iki farklı alanda faaliyet gösteren esnaf erbabı bulunmuştur. Bu durum kent olmanın en büyük göstergesi sayılmıştır. Çünkü esnaflarkent içerisinde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi açısından önem teşkil etmiştir. Bu açıdan en önemli alanlardan birini dokuma oluşturmuştur. Türkler Denizli topraklarına geldikleri zaman dokuma, yerli Rumlar ve yeni gelen Türkler arasında karşılıklı etkileşim ile gelişme göstermiştir²⁸³. Türkler, beraberinde getirdikleri halı dokumacılığını Denizli bölgesine yerleştirmeyi başarmışlardır. Özellikle halı dokuma geleneksel el sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur²⁸⁴. 1274’de ölmüş olan İbn-i Said, KitâbBastFi’ttülVe’lArz adlı eserinde: “*Türkmenler Türk soyundan büyük bir kavim olup Selçuklular devrinde Rum ülkesini feth etmişlerdir. Bunlar sık sık kıyılara kadar giderek akınlarda bulunurlar. Türkmen halılarını dokuyan bu Türkmenlerdir. Bu halılar bütün ülkelere satılır. Antalya’nın kuzeyinde Tonguzlu (Denizli) Dağları vardır. Bu dağlarda kendilerine uç denilen Türkmenler yaşar. Bu Türkmenlerin 200.000 çadırı olduğu söylenir.*” ifadesi yer almıştır²⁸⁵.

Anadolu kilim motifi dokumanın en belirgin renklerinden birini oluşturmuş ve günümüzde bile Türk eliyle dokunduğu tanınacak kadar yayılmıştır²⁸⁶. XIII. yy ortalarında Denizli’ye hâkim olan Büyük Uc Beyi Mehmed Bey’in yeniçerilerin sonradan giymeye başlamış oldukları Ak-Börk’ü ilk giyen kişi olduğu düşünülmektedir. İç Anadolu bölgesinden Denizli’ye gelen halkın yaptığı katkı ile Denizli topraklarında var olan dokuma daha da gelişmiştir. Özellikle XIII.yy sonrasında bu bölgede hızlı bir

²⁸²Şerif Kutludağ, *Tavas Yöresi I. Kültür ve Üretim Festivali Bildirileri 8 – 12 Ağustos 2001*, Tavas Köy ve Belediyelere Hizmet Götürme Yayını, Denizli 2002, s. 96-99; Hasan Kallımcı, *Denizli’de Ahilik*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2010, s. 15-17.

²⁸³ Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, s. 247-248.

²⁸⁴ Türkiye’nin önemli halı üretim merkezlerinden biri olma özelliğini taşıyan Denizli bu özelliğini yüzlerce yıldır korumuştur. Bu özelliğini çalışkan ve girişimci ruhlu insanlarına borçludur. Halı dokuma alanında Türkiye’de marka olan bir kent olmuştur. Tavas, Pamukkale, Korucuk ve Cankurtaran’da bulunan halı üretim ve satış merkezleri ile turistlerin ilgisini çekmiştir. Bu mekânlarda, Denizli halısı ile tanışan turistler alışveriş yaparak, kent ekonomisine önemli katkıda bulunmuştur. Mehmet Çağrı Sebzeci (Yayın Yönetmeni), “Orta Asya’dan Günümüze Halıcılık”, *Hayat Dergisi*, Denizli Büyük Kent Belediyesi Yayınları, Denizli 2012, s.44.

²⁸⁵ Deniz, *agm.*, s.7.

²⁸⁶Mehmet Çağrı Sebzeci (Yayın Yönetmeni), “Orta Asya’dan Günümüze Halıcılık”, *Hayat Dergisi*, Denizli Büyük Kent Belediyesi Yayınları, Denizli 2014, s.60.

gelişme yaşanmıştır, öyle ki Osmanlı'nın erken dönem kayıtlarında Denizli'nin ak alemlî bezlerinden bahsedilmiştir²⁸⁷.

Denizli'de insanın pek çok ihtiyacını karşılaması açısından önemli olan hayvancılık yoğun olarak yapılan faaliyetlerin başında gelmiştir. Denizli'nin hayvancılığa elverişli otlakları küçükbaş hayvancılığın yapılmasına imkân sağlamıştır. Nitekim Türkler için hayvan beslemenin ilk unsurunu at, ikincisini ise koyun oluşturmuştur. Ancak koyun her ne kadar hayvancılığın ikinci unsuru olarak sayılmış olsa da aslında en önemli unsur olarak görülmüştür. Selçuklu çağından beri eti için çok tercih edilen koyun, yünleri sayesinde Denizli'de dokumanın da gelişmesine katkı sağlamıştır. Yün, bazı durumlarda yatak ve yorganların içlerinin doldurulması ile doğrudan kullanıldığı gibi keçe olarak da Denizli'de çok büyük bir üretim ve kullanım alanı bulmuştur. Yünün, kıl ve tüylerin eğrilmesi ile de iplik üretilmiştir. Üretilen iplikler dokumanın gelişmesini sağlamış ve onu beslemiştir. Yünden iplik yapımı ise zamanla Türk kadını için en önemli uğraş şeklini almıştır²⁸⁸.

XIII. yy ortalarından itibaren yepyeni bir Türk kenti olarak ortaya çıkmış olan Denizli kenti büyük bir ilerleme göstermiştir²⁸⁹. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde hareketlenmiş olan ticari hayat Denizli'de uygun bir pazar bulmuştur. Daha önceleri Anadolu'nun kuzeyinden güneyine uzanmış olan ticaret yolları, doğudan batıya doğru uzanmaya başlamıştır. Bu yolların bitiş noktasında yer alan Denizli'den, Gediz Vadisi yoluyla İzmir'e veya Menderes Vadisi yoluyla Bayat ve Ayasaluğ'a ticaret malları taşınmıştır. Özellikle İznik Rum Devleti zamanında gelişen bu ticaret Balat, Ayasaluğ, Foça limanları ve Denizli'ye büyük yararlar getirmiştir. Bu ticaret esnasındakentin kendi ürünü olan bezleri en önemli yeri almıştır. Denizli'de yapılan ticaretin 1197'de Bizans tarafından durdurulmuş olması Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans arasında savaş sebebi olarak görülmüştür. XIII. yy itibari ile Denizli kaynaklarda meşhur bir

²⁸⁷ Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, s. 247-248.

²⁸⁸ Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, s.237-239.

²⁸⁹Ladik yerine yeni bir mekanda kurulacak kent için arayışlar 30 yıl kadar sürmüştür. Arayışın göstergelerinden biri Hacı Eyüplü köyünde bir kervansarayın yapılmış olmasıdır. Seyfettin Karasungur tarafından inşa ettirilen kervansarayın yapım tarihi 1235 yılı olmuştur. 1243 Köseadağ Savaşı'nın ardından Menderes boylarına gelmiş olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Honaz kalesinde bir süre kalmış ve Ladik'in korumasız durumda olduğunun farkına varmıştır. Kent kurma tartışmalarının devam ettiği bu süreçte, yeni kentin kurulacağı yeri Kaleiçi mevki olarak belirlemiştir. Bu iş için de Seyfettin Karasungur görevlendirilmiştir. Böylece XIII. yy başlarında Denizli Kaleiçi'nde Selçuklu dönemi içerisinde Ladik adı ile yeni bir kent kurulmuştur. XI. yy'den itibaren Türklerin bölgeye gelmeleri ile beraber önce Ladik, sonraları Lazkiye adını alan Kaleiçi'ndeki yerleşme yeri, Türk-İslam özelliklerini barındıracak bir yapıda kurulmuştur. Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli (1070-1520)*, s.119-120.

kentolarak geçmiştir. Denizli'ye doğu yönünden gelen yol üzerine birçok kervansaray inşa edilmiştir. Böylece ticareti canlı tutmak hedeflenmiştir²⁹⁰. Anadolu dışında koyun, at sürüleri ve bu sürülerden elde edilen ürünler, Anadolu'da üretilmiş olan ipek ve çeşitli desenlerden pamuklu kumaşlar, halı ve kilimler, Denizli'nin işlemeli bezleri ve boya yapımında kullanılan şap madeni gibi ürünler Irak, İran ve Suriye gibi İslâm ülkeleri ile Avrupa ülkelerine ihraç edilmiştir²⁹¹.

Denizli, geçmiş bin yıllarından beri değişik tokuşa sahne olarak ticaretini canlı tutmayı başarabilmiştir. Paranın yeteri kadar etkili olamadığı toplumlarda görülmüş olan değiş-tokuş yöntemi Denizli'de de görülmüş,yörede dokunan bezler, değişilen nesne olarak tercih edilmiştir. Bu yöntem sadece kişiler arasında değil, pazarlarda da kullanılmıştır. Pazarlar bir açıdan toplumun en önemli kurumlarından birini oluşturmuştur. Önemli olan pazarlarda üreten toplumun ürettiğini satması ve ihtiyacı olanları da alabilmesi olmuştur.Burada güvenliği sağlamak devletin görevi sayılmıştır. Çünkü güvenliği tam olan pazarlar hem alıcılar hem de satıcılar için rahat bir ortam sağlamıştır²⁹². Bu rahat ortam iktisadi hayatın gelişmesine neden olmuştur²⁹³. Sayıca çok olan ve özellik olarak birbirinden ayrılmış olan Denizli pazarlarında halk tüm aradıklarını bulabilmiştir. Denizli'de dokunan ürünler burada satılarak sahiplerine ulaştırılmıştır. Öyle ki XII. yy sonları ile XIII. yy başlarında tamamen Türklere ait olan Baklan ovasının batı kesiminde yer alan sınırda kurulmuş olan Kayı pazarında, halı ticareti çok öne çıkmıştır. XVI. yy'a geldiğinde Cihannümada buradaki pazarın adını halı okunacak şekilde yazılmıştır²⁹⁴.

Denizli'de İnançoğulları Beyliği hakkındaki bilgileri Eflaki ve İbn-i Batuta vermiştir. Kaynaklardan anlaşıldığı üzere, bu hanedanın üyelerinden İnanç, Murat, Aslan ve İshak Bey zamanlarında kültür, sanat ve ekonomi ileri bir düzeye ulaşmıştır. Bu beyler kendi isimlerinde sikke bastırmışlardır. Kökü Orta Asya'ya dayanmış olan geleneksel el sanatları, dericilik ve dokumacılık gibi alanlarda ekonomik atılımlar

²⁹⁰ Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, s.145-146.

²⁹¹Mustafa Beyazıt, *Denizli'de Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2017, s.12-13.

²⁹² Osman Gazi'nin henüz XIII. yy sonlarında çevresinin dikkatini çeken bir bey olarak ortaya çıkmasında Eskikent pazarının güvenliğini sağlamış olması önemli etken olmuştur. Bu ise pazarlardan alınan bac vergisinin artması ve beyin zenginleşmesi anlamına gelmiştir. Bu açıdan pazarlar iktisadi hayatın temelini de oluşturmuştur. Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, s.255.

²⁹³ Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, s.255.

²⁹⁴ Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, s.247-248.

yapmışlardır²⁹⁵. 1333’de İbn-i Batuta Seyahatnamesinde “*Burası bölgenin en güzel, en büyük kentlerinden biridir. Cuma namazının kılındığı yedi büyük camii, bağ ve bahçeleri, düzenli akan çayları, memba suları ve şirin çarşıları var. Burada dünyada eşi benzeri olmayan altın işlemeli pamuk elbiseler dokunur. Yöre pamuğunun kaliteli oluşu ve iyi eğirilmesi uzun süre dayanmasını sağlıyor. Bu kumaşlar buranın adıyla [Ladiki, Dınguzli şeklinde] tanınmıştır.*”²⁹⁶ bilgisi yer almıştır. EbulFidaise “*Buralarda, başka yerlere gönderilen kilimler yapılır.*”²⁹⁷ bilgisine yer vermiştir. İbn-i Batuta notlarında Müslüman halkın dokuma yapmadığına dair bir kayıda yer vermemiş, dokumanın daha çok Rum kadınları tarafından yapıldığını ifade etmiştir²⁹⁸.

Görüldüğü üzere o dönem Denizli’de sadece yün ve ipek değil aynı zamanda pamuklu dokuma da yapılmıştır. Ayrıca Türklerin ileri bir seviyeye ulaşmış olduğu kilim dokuma da bu bölgede yaygın şekilde yapılmıştır. Denizli’nin hemen hemen her köşesinde kilim üretilmiştir. Bu bölgedeki kilim dokumacılığı yüzyıllarca devam etmiş olup²⁹⁹ günümüzde kaybolmaya yüz tutmuştur. Halı üretimi komşusu Uşak kadar tanınmamış olsa da Denizli kilim dokumaları Uşak tüccarları tarafından pazarlanmıştır.

Selçuklular döneminde dokuma, teknik ve ekonomik esaslar doğrultusunda düzenlenmiştir. Bu dönemde Ankara sofları, Merzifon bezleri, Bursa ipeklileri yanında Denizli’nin kırmızı ve beyaz bezleri kendisine önemli bir yer edinmiştir. Anlaşıldığı üzere Denizli, tarihinden getirmiş olduğu dokuma merkezi olma özelliğini Selçuklu, İnançoğulları ve Germiyanogulları döneminde de korumayı başarmıştır³⁰⁰.

1.3. Osmanlı Devleti Döneminde Dokuma

Osmanlı Devleti’nde pamuklu ya da ipekli pek çok dokuma türü dokunmuştur. Bunlardan bazıları dokundukları bölgenin adı ile anılmışlardır. Bunların arasında Halep ve Adana astarları, Şam damoskosu, İstanbul çuha, kadife ve peştamali sayılabilir³⁰¹. Denizli ise özellikle “Boğasi ve kirbas” dokumaları ile dünyaca tanınmıştır.

²⁹⁵ Yavi, *age.*, s.52.

²⁹⁶ Ebu Abdullah Muhammed bin Battuta Tanci, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, (Çeviri: A.Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.408.

²⁹⁷ Yavi, *age.*, s. 52

²⁹⁸ Mehmet Şeker, “İbn-i Batuta’ya Göre Denizli’nin Sosyal ve İktisadi Hayatı”, *Merkez Efendi Sempozyumu*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Denizli 1988, s.224.

²⁹⁹ Yavi, *age.*, s.53

³⁰⁰ Toker, “Tarihte Denizli Dokumacılığı” *İnanç Dergisi*, Sayı:82-89, 1944, s.8.

³⁰¹ Ç. Aytaç *age.*, s.162.

Henüz Osman Gazi döneminde sarıklık tülbent, ince beyaz iç çamaşırlık bezler ve bayraklık kırmızı dokumalar Denizli'den getirilmiştir. Osman Gazi'nin ölümünden sonra terekesinde³⁰² Denizli'nin o dönem çok ün yapmış olan Ladik dokumaları bulunmuştur. Elbette yalnız erkekler için değil, Sultanlar için de çamaşırlık bezler ve entarilik kumaşlar Denizli'den getirilmiştir. Bu dokumalar Osmanlı ve çevresinde büyük beğeni toplayan kumaşlar olmuştur³⁰³. 1368 – 1369 tarihlerinde Germiyanogulları hâkimiyetine girmiş olan Denizli, 1381'de Germiyanoglu Süleyman Şahın kızı olan Devlet Hatun'un I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid ile evlendirilmesi sonucunda çeyiz olarak Osmanlı Devleti'ne verilmiştir³⁰⁴. Süleyman Şah, kızı Devlet Hatunu Osmanlı şehzadesi Yıldırım Bayezid ile evlendirme istediğini bildirmek için heyet göndermiştir. Heyetin götürmüş olduğu hediyeler arasında Denizli'nin "tülbentlik" ve "akâlem" adı verilen beyaz dokumaları yer almıştır³⁰⁵. Öyle ki Cihannüma'da "*Ol zamanda Anatoh'da altun gümüş az olurdu. Muteber olan Tonuzlı'da alemlî ak bezler olurdu. Bir kimseye hil'at giyürseler, o bezden sırtak tekele diküb, Ala-Şehr'ün Kızıl vladısından zincefidüb anı giyürürlerdi. İshak Fakîh ol Tonuzh'm bezlerinden dahi mübalağa piş-keş getürmişdi.*" yazılmıştır³⁰⁶. Beyaz dokumalar Osmanlı sarayında çok beğenilmiş ve takdir toplamıştır. O dönem Büyük Menderes üzerinden işleyen gemilerle maruf kırmızı sahtivanları, şarabî ve akâlem denilen hilatlık beyaz bezleri Ege'den Avrupa ve Akdeniz'e ihraç edilmiştir. Yine bu dönemde I. Murad'ın ve Bizans'ın asil ailelerinin kullandıkları kumaşlar Denizli'de dokunmuştur. I. Murad'ın başına sarmış olduğu tülbentlik bez Denizli'nin beyaz bezi olmuştur. Giymiş olduğu kaftan ve cübbe Denizli'nin kırmızı ve renkli olarak dokunmuş olan kumaşlarından yapılmıştır³⁰⁷.

1402 Ankara Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni yenen Timur, Anadolu'yu ele geçirmiştir. Bu sırada Kütahya ve Altıntaş'tan geçmiş ve Denizli'ye gelmiştir. Timur bir süre Denizli'de kaldıktan sonra, Büyük Menderes üzerindeki Timurtaş köprüsünden geçerek Aydın'a doğru gitmiş ve Aydın - İzmir seferinin ardından Denizli'ye tekrar dönmüştür. Timur'un Denizli'de kaldığı günlerde Germiyanoglu Yakup Bey onu ziyaret

³⁰² Tereke Defteri: Diğer adıyla metrûkât defteri ölmüş Müslümanların bırakmış oldukları mallarını tespiti yapmak ve bu malların şeriat kurallarına göre bölüştürülmesini yapmak adına düzenlenen kadı defterine denir. İnalçık, "15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi Kaynakları", s.52.

³⁰³ Toker, "Denizli Ekonomisi", s.93.

³⁰⁴ Özçelik, *agm.*, s.32.

³⁰⁵ Özçelik, *agm.*, s.32.

³⁰⁶ Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, (Yayına Hazırlayan: Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949, Cilt:1, s. 205.

³⁰⁷ Toker, "Tarihte Denizli Dokumacılığı", s.8.

etmiştir. Kütahya ve Denizli'nin yönetimini istemiştir³⁰⁸. Yakup Bey'in vasiyeti üzerine, gelişip güçlenmekte olan Osmanlı Devletine Yakup Bey öldükten sonra Germiyanogulları toprakları ile beraber Denizli'de katılmıştır. Böylece 1429'da Denizli nihai olarak Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Osmanlı Devleti, Denizli ve çevresini üçe bölmüştür. Asikaraağacı Hamid, Tavas-ı Menteşe ve Homa, Işıklı, Çal, Baklan, Honaz, Sarayköy, Buldan ve Denizli'yi Kütahya sancağına bağlamıştır. Denizli o zamanki "Lazkiye" adı ile Kütahya Sancağına bağlı kadılık merkezi halini almıştır. Bugünkü vilayet sınırlarına yakın bir sınır içerisinde İbsili (Sarayköy – Babadağ), Kaş – Yenice (Buldan – Güney) ve Aydos'u (Buldan – Güney'in kuzeyinde ve Ulubay – Eşme – Alakentin güneyindeki alan) kapsamıştır³⁰⁹.

Bir zamanlar şehzade kenti olma özelliğini taşımış olan Denizli³¹⁰, köklü geleneği halini almış olan dokumayı Osmanlı Devleti'ne katıldıktan sonra da devam ettirmiştir³¹¹. Aşıkpaşazade'deki rivayetlerde, "*muteber Donuzlu alemli akbezlerinden*" bahsedilmiştir³¹². Kanuni Sultan Süleyman, Rodos Seferine giderken Tavas ovasından geçmiştir. Kendisine Nikfer köyünde dokunan ve Nikfer bezi³¹³ adı verilen meşhur bezden hediye edilmiştir³¹⁴.

Osmanlı Devleti'nde başkentini öncelikle Bursa, Edirne ve ardından İstanbul'a taşınmış olması ile yatırım ve sermaye daha çok Marmara, Karadeniz ve Trakya'ya yönelmiştir. Yönetimin Batı Anadolu limanlarında bulunan Latin tüccarlara ait imtiyazlara son vermesi ile Antik çağda ve Orta çağda çok gelişme gösteren Efes, Milet, Foça ve İzmir gibi liman kentleri bu gelişmişliklerini kaybederek köy şeklini almışlardı. Bunun sonucunda Büyük ve Küçük Menderesler ile Gediz vadisinde bulunan Denizli dünya ekonomisine o dönem kapanırken, doğu – batı eksenindeki uluslararası ticaret

³⁰⁸1967 *Denizli İl Yıllığı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968, s.129 – 130; 1973 *Denizli İl Yıllığı*, Denizli Valiliği Yayınları, Denizli 1973, s.11.

³⁰⁹ Özçelik, *agm.*, s.31-32.

³¹⁰ Baykara, "Bir zamanlar Şehzâde Kenti ve Sancağı Denizli", s.16-19.

³¹¹ Toker, "Denizli Ekonomisi", s.93.

³¹² Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten*, Cilt:15, 1951, s. 633.

³¹³ Nikfer'de iki tür Nikfer bezi dokunmuştur. Nikfer bezi 5 cm veya başka renk, 5 cm mavi veya başka renk, araya beyaz renk dokunarak yapılan dokumalardır. Başlarda kadınlar bu bezi eteklik olarak kullanmaktaydılar. Ayrıca ham pamuktan kirli beyaz renkte dokunan Nikfer Bezleri de mevcuttur. Bu bez ilk başlarda zeytin sıkamak için çuval yapımında kullanılmıştır. Daha sonraları ise pantolon, ceket ve takım elbise için kullanılmıştır. Salih Aytekin, *Dağılan Köyün Hikayesi Attouda Hisar*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, (Yayına Hazırlayan Ercan Haytoğlu), Denizli 2017, s. 19.

³¹⁴ Ahmet Fuat Özkan, *Bölgemiz ve İlimiz Denizli*, Özlem Kitabevi, Denizli, 1999, s. 24-26; Funda Akoğlu, "Denizli'de Dokumacılık ve Dokuma Kooperatifinde İlkler: Kale Dokumacılar Kooperatifi ve Denizli Birlik Kooperatifi" *Belgi Dergisi*, Sayı:16, 2018, s.930.

yolları Osmanlı Devleti'nin iç ticareti için kullanılmıştır. Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde üretken ve canlı bir yapı sergileyen Denizli'nin ürettiği ürünler Osmanlı Devleti'nin ilgisini çekmiş ve daha içe kapalı bir ekonomik süreç izlenmiştir³¹⁵.

Denizli, Selçuklu Döneminde kazanmış olduğu kent kimliğini Osmanlı döneminde de korumayı başarmıştır.³¹⁶ Denizli halkının nüfusunun yaklaşık olarak % 90'ı bu yıllarda kırsal alanlarda yaşamıştır. Halk, küçük aile işletmeleri şeklinde tarımla uğraşmıştır. Kırsal nüfusun bir kısmı da aşiretler şeklinde göçebe olarak yaşamışlardır. Yerleşik ya da göçebe şeklinde yaşayan kırsal nüfus, gıda ve gereksinimleri olan giyim ve eşyalarını basit üretim araçları ile kendileri üretmiştir. Bu üretim içerisinde el üretimi ile yapılan iplik ve dokuma çok önemli bir yere sahip olmuştur. Kentlerde oturan nüfus esnaf loncalarına bağlı olarak tarım dışı ticari faaliyetlerle uğraşmışlardır. Bunlar bezâz (kumaş satıcısı), dokumacı, ipekçi, çuhacı, attar, terzi, muytab (kıldan heybe veya çuval dokuyan), demirci, bakırcı, debbağ, ayakkabıcı, boyacı (dokuma ürünleri için boyama yapan) gibi meslek dalları olmuştur³¹⁷.

Osmanlı loncaları merkezi hükümet tarafından zanaatkârları denetleyebilmek ve vergilendirebilmek için kurulmuş örgüt yapıları olmuştur³¹⁸. Topkapı sarayı arşivinde bulunan Ehl-i Hiref Defterine göre dönemin en kalabalık lonca örgütünü dokumacılar oluşturmuştur. Dokuma loncaları, başında Şeyh bulunan, Kethüda, Yiğitbaşı, İşçibaşı ve iki ehlihibreden (bilirkişi) oluşan örgüt olmuştur. Şeyh herkesin hürmet ettiği okur – yazar olan ve mali işleri yöneten biri olmuştur. Şeyhden sonra gelen kâhya ve kethüda mesleğin zirvesine çıkmış ustalardan seçilmiştir. Düzeni sağlayan ve kethüdadan sonra gelen kişi Yiğitbaşı olmuştur. Bu idari grubu kadı onaylayıp kayıttetmiştir. Başlıca görevleri arasında kontroller yaparak hilelerin önüne geçmek, kalitesiz olan kumaşın piyasaya çıkmasına engel olmak, kalitesi iyi olan dokumaları da mühürlemek sayılmıştır³¹⁹. Aynı zamanda çırakların kalfalığa, kalfaların ustalığa geçişlerini kontrol etmişlerdir³²⁰.

³¹⁵ Yavi, *age.*, s.56.

³¹⁶ Uğur Tanyeli, “Denizli Kentinin Yapısal Evrimi (11-15. YY)”, *Denizli Sempozyumu Bildirileri (27- 30 Eylül 1988)*, Denizli Valiliği Yayınları, Denizli, 1989, s.345.

³¹⁷ Yavi, *age.*, s.56.

³¹⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, Cilt:2, s.710.

³¹⁹ Hükümetin sivil ve askeri ihtiyaçlarını karşılayan malları üreten, vergi gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan loncalar devlet için önemli olmuştur. Ancak zamanla Batı'nın sanayileşmesi karşısında lonca örgütleri eski güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. 1860'lara geldiği özellikle ipekli kumaş dokuyan loncalarda çözümler gözlenmiştir. Ankara'da 1.000 – 2.000 arasında tezgâha sahip olan tiftik

Denizli’de köklü bir gelenek halini almış olan dokumayı öğrenebilmek için bir dizi eğitimden geçmek gerekmiştir. Dokumacılık babadan oğula geçen bir meslek olmasının yanında, dokumacı olmak isteyen her çocuk (7 – 10 yaş aralığında bulunan çocuklar) dokumayı öğrenebilmesi için dokuma ustasının yanına verilmiştir. Çocuğunu ustanın yanına bırakan baba ustaya “Eti senin kemiği benim” demiştir. Böylece dokuma ustasının elini öpen çocuk dükkânın ve ustanın bir parçası haline gelmiştir. Çocuğu emanetine alan usta, ilk iş olarak çocuğu çukriğin başına oturarak ona iplik koparmasını öğretmiştir. Ardından çırağa kapan ipliği yaptırılmıştır. Bu süreç çocuğun kabiliyetine göre 1 – 2 saat ile birkaç gün arasında değişmiştir. Çırak en çok iki yıl sonra tezgâhın başına geçmiştir. Tezgâhın başında ise 1,5 – 2 yıl daha eğitim almıştır. Az miktarda para alan çırak³²¹ tezgâh başında işi öğrendikten sonra kalfalığa geçmiştir³²².

Kalfalıkta tecrübesi artmış olan gençlerin yetiştiğine inanan ustalar “Erkan Heyeti’ne” başvurmuştur. Böylece onlara ustalık kazandıracak olan peştamal bağlama merasimi yapılmıştır. Bu merasim için ilkbahar, yaz ve güz ayları tercih edilmiştir. (Hıdırellezde (6 Mayıs) tercih edilmiştir.) En çok merasim için Cuma günleri seçilmiştir. Merasim törene Denizli merkezinde İncilipınar’da yapılmıştır. Önceden kararlaştırılan günde Türk bayrağını taşıyan gencin ardından Esnaf Şeyhi, Yiğitbaşı, hocalar, ustalar ve en yeni kıyafetleri ile kalfalar İncilipınar’agitmişlerdir³²³. İncilipınar’da yemekler yenilip ve namaz kılındıktan sonra, kalfalar boyunlarında kendi dokumuş oldukları peştemallar ile sıraya girmiştir. Şeyh sıra ile her birinin ustasına kalfanın maharet kazanıp kazanmadığını sormuştur. Ustanın verdiği “olumlu” cevap ile beraber peştamal kalfanın beline sarılmıştır. Usta “*El benim elim değil, Hazreti*

---

dokumacıları çöken loncalar için örnek teşkil etmiştir. Burada ham madde alan yabancılara karşı rekabette sorunlar yaşanmıştır. Hükümet ham tiftiğin Ankara esnafından başkasına satılmasını yasaklamasına rağmen, yabancılar ithal edebilmek için uğraşmışlardır. Avrupa’da makine ile dokunan tiftik dokuması Osmanlı Devletindeki fiyatların düşmesine neden olmuştur. İstanos’daki dokumacılar dışında (yüzyılın sonuna kadar dokumaya devam etmişlerdir.) Osmanlı Devleti’nde 1850’lerde tiftik dokuyan dokumacı kalmamıştır. Elbette lonca örgütleri her yerde ortadan kalkmamıştır. XX. yy sonuna kadar varlığını korumayı başaran loncalar da bulunmuştur. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, s. 1003 - 1005.

³²⁰Kevser Gürçan Yardımcı, “Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatından Örnekler”, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCS)*, 5. ISCS Konferansındaki Özel Sayı, Kazakistan 2016, s.221.

³²¹ Çıraklık sadece dokuma öğrenmek ile olmamıştır. Aynı zamanda çırak, boş zamanlarında ustanın evinin işlerini görmüştür. Ustaya mutlak itaat göstermiş ve hürmette kusur etmemiştir. Görevlerinden biri ustanın gündüz öğrettiği namaz surelerini gece ezberlemesi olmuştur. 9 – 10 yaşlarından itibaren namaz kılmak ve oruç tutmak çırağın mecburiyetleri arasında olmuştur. Elçin, *agm.*, s. 87.

³²² Elçin, *agm.*, s.87.

³²³ Sabah gün doğarken kazan kaldırılmış ve İncilipınar’da ananeye uygun olarak yemekler hazırlanmaya başlamıştır. Yemek çeşitleri olarak tas kapaması, kuzu tandırı, pilav ve keşkek yapılmıştır. Yemek zamanı gelene kadar gençler yerel ve milli oyunları oynamıştır. Elçin, *agm.*, s.88.

ŞitEfendimizin elidir.”diyerek peştemali kalfaya bağlamıştır. Bu merasimden sonra kalfalar usta olmuş ve dükkân açma beratını kazanmışlardır. (Bu merasim 1910’akadar Denizli’de devam etmiştir.)³²⁴.

Osmanlı toplumunda pamuklu dokumalar ve pamuk – ipek karışımı kumaşlar giyim ve döşemelik olarak çok sık kullanılmıştır. Sarıklar ile kadın başlıklarındaki tül ve tülbent çeşitleri, şalvar, iç çamaşırı, yorgan, mendil, yağlık, havlu, yastık, minder, duvar ve kapı askıları ile perdeler bu kumaştan yapılmıştır. Pamuklu dokumaya iç ve dış pazarda yoğun bir talep oluşmuştur. Bu yoğun talep dokumada uzmanlaşmış bölgelerce karşılanmış, dış pazarlara da ihraç edilmiştir. Dokumada uzman kabul edilen bölgelerden biri de Denizli olmuştur. Öyle ki kuzey ülkeleri ve Avrupa, Osmanlı Devleti’nde dokunan pamuklu dokumalara büyük rağbet göstermiştir³²⁵.

1487-1490 tarihleri arasında Kefe iskelesi gümrük bakâyâ defterine göre, Anadolu’dan Kefe limanına gönderilmiş olan pamuklu kumaş listesi:

ÇEŞİT	MİKTAR	FİYAT (Akça)	TACİRİN GELDİĞİ YER
Pamuk	9 tay veya 6.300 parça	-	Kayseri, Bursa, Kastamonu
Dülbend	11 parça	Parçası:275	İran
Boğasi	Yaklaşık 100 parça	Parçası: 40 - 60	Konya, Ankara, İstanbul, Bolu, Bursa, Karahisar, Gümüş, Tosya, Denizli
Kirbâs	Yaklaşık 160.000 parça	Parçası: 3 – 3.25	Tosya, Merzifon, Zile, Amasya, Gümüş, Küre, Kastamonu, Sinop, Bolu, Ankara, Konya, Kayseri, Niğde, Gördes, Denizli , Uşak, Samsun
Kirâs Çadır	53	Parçası: 56	Merzifon
Futa (Peştamal)	90	Parçası: 38	Bursa, İstanbul

³²⁴ Elçin, *agm.*, s.87- 88.

³²⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum Ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996, s.259-260.

Yorgan	9	Parçası: 100	Ankara
Döşek Yüzü	4	Parçası: 37.5	Kastomonu
Astarlık ve Örtü (Bitane)	1800	Parçası: 20 - 50	Ankara, Uşak, Bursa, Konya, Niğde
Bergama Bitanesi	352	Parçası: 30 - 50	Bursa, İstanbul
Mendil (Makrama)	246	Parçası: 7	Sinop
Makrama Harcı	76	-	İstanbul
Destâr (Sarı)	46	Parçası: 50 -100	Bursa, Konya, İstanbul
Mücevveze Destarı	20	Parçası: 20	İstanbul
Yor ganlık	34	Parçası: 50	İstanbul, Kastamonu
Pamuk İpliği	-	Batman: 150 Yükü: 100	Ankara, İstanbul, Niğde, Konya

Tablo1³²⁶

XVI. yy'de Denizli'de³²⁷ üretilmiş olan dokuma ürünleri arasında en meşhur olanlarından biri “eyazi” adı verilen, kadınların başlarına örttüğü bir tür peçe

³²⁶ 1487 – 1490 Kefe İskelesi Gümrük Bakâya Defteri. İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum Ve Ekonomi*, s.260 – 261.

³²⁷ Denizli, 1533'ler de düzenlenmiş olan İcmâl Tahrir Defterine göre Kütahya Sancağına bağlı kaza merkezi konumunda olmuştur. “Nefs-i Lazkiye” başlığı altında Denizli kenti incelenmiştir. Burada Nefs, kent ve kasaba anlamı taşımıştır. Denizli, biri “Kefere Mahallesi” adını taşıyan Hristiyan mahallesi olmak üzere kalan yirmi iki adet Türk mahallesinden oluşmuştur. Bu dönemde kentin genel görünümüne su değirmenleri, bağ – bahçeler ve dokuma atölyeleri hâkim olmuştur. Mehmet Ali Ünal, “Tahrir

olmuştur. Bu dokumaların üretilmiş olduğu eyazihanenin hassa ayrılmış olan 17000 akçelik yıllık geliri kaydedilmiştir³²⁸. 1640 tarihli Narh Defterindeki Esar'ıboğasıcıyan başlığı altındaki kayıtlarda:

Borlu boğası	Manisa'nın nar neftisi
Diyarbakır boğası	Denizli'nin beyaz boğası
Tokat boğası	Manisa alacası
Kastamonu boğası	Beykent alacası
Manisa'nın isperek neftisi	Mardin bezi

Tablo2³²⁹

Görüldüğü üzere 1640 tarihli narh defterindeki kayıtlarda, daha çok astar olarak kullanılan bir tür bez olan Denizli beyaz boğasına rastlanmıştır. Yine bu kayıtlardan bezin boyunun 8 zira, eninin 1 zira³³⁰ 2 rubu³³¹ ve İstanbul'daki satış fiyatının 25 akça olduğu öğrenilmiştir³³².

XVII. yy'da Denizli'yi ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi, Denizli'nin kalesinden, bol suları ve meyve ağaçları olan 3.200 kiremit damlı evden, 400 dükkândan, 7 bedestenden ve 7 handan söz etmiştir³³³. Aynı zamanda Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde:

*“Kentin memduhatından (methedilecek ve övülecek şey) ince Denizli boğası gibi nazîkpenbe beyaz olur.”*³³⁴*“Ve memduhatındanpenbesi ve penbe ipliği ve beyaz ve rakik ve nazîf sadelik bezi Acem bezlerinden latif olur. Nice bin yük bezi Rum vilayetine*

Defterlerine Göre Denizli Kenti”, *Merkez Efendi Sempozyumu (27- 28 – 29 Haziran 1988)*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Denizli 1988, s.205-206.

³²⁸ Mehmet Ali Ünal, “Tahrir Defterlerine Göre Denizli Kenti”, *Merkez Efendi Sempozyumu (27- 28 – 29 Haziran 1988)*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Denizli 1988, s.208.

³²⁹H. Örcün Barışta, *Türk El Sanatları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 497.

³³⁰ Zira: Arapça bir kelime olup Türkçeye “arşın” olarak geçmiştir. Dirsek ile orta parmak arasındaki mesafe kadar değerlendirilmiştir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arsin> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

³³¹ Rubu: Osmanlı Devleti döneminde yaklaşık 34 cm değerine sahip ölçü birimidir. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü Ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005, s.152.

³³²Tanju Demir, *Kadı Sicillerine Göre Denizli (1774 – 1812)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2017, s.82.

³³³ Yavi, *age.*, s.56.

³³⁴Hâfız Mehmet Zillî Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1935, Cilt:9, s.54.

müstevli olur. Başka bezirganları vardır ve cem'i halkının kör kusbeleri beyaz bezdir."³³⁵ ifadeleri yer almıştır. Aynı zamanda Evliya Çelebi eserinde Denizli halkının geçim kaynağının çok büyük oranda dokumacılık olduğunu da belirtmiştir³³⁶. O dönem Denizli'de çarşı merkezini oluşturan Bezistan'da; dokumacılık, keçecilik, hallaçlık kollarında çalışan esnaflar yer almıştır. Dokumacılığın boyacılık gibi yan kollarında çalışan esnaflar, boyacılar kapısı civarında bulunmuşlardır. Ahi Evran'ın başını çektiği debbağlık ise debbağlar mahallesinin varlığından anlaşıldığı üzere Denizli'de önemli bir iş kolu olmuştur³³⁷.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar ordu ve donanmanın ihtiyaç duyduğu dokuma İstanbul ya da ülkenin farklı bölgelerinde üretilmiş ve devlet tarafından satın alınmıştır. İstanbul'da dokunan kalyon yelkenlerinin pamuk iplikleri daha çok Aydın sancağından sağlanmışır³³⁸. Anadolu'da pamuk yetiştiren bölgelerde ise XV. ve XVI. yy'den itibaren pamuklu sanayi gelişmiştir. Vilayet Tahrir Defterleri incelendiğinde Batı Anadolu'da: Hüdavendigar, Karesi, Kütahya ve Aydın'da pamuk aşarının önemli ölçüde arttığı gözlenmiştir. Pamuklu dokumalar ve pamuk – ipek karışımı kumaşlar Osmanlı halkı tarafından çok geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Öyle ki sarıklarda ve kadın başlıklarında kullanılan tül ve tülbent çeşitlerinden, şalvar, kaftan, iç çamaşırları, yorganlar, hamam peştemalleri, havlular, minderler, kapı süsleri ve perdeler kadar pamuklu kumaştan dokunmuştur. Saray eşya defterleri, terekeler, gümrük ruznamçe kayıtları bu durumu açıkça belirtmiştir³³⁹.

XVII. yy'de Kadı Sicil Defterlerinin tereke ünitelerinde:

1. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil	İmros Kaftanı
2. İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil	Çalma – 1 Denizli, Çalma - 1 Denizli keten, Denizli dülbendi, Şamdestimal, Şam atlası, İstambul çukası, Selanik çukası, Şami çember

³³⁵ Çelebi, *age.*, s.194.

³³⁶ İsmail Çetişli, "Seyhâtnamelerde Denizli Ve Çevresi", *Merkez Efendi Sempozyumu (27- 28 – 29 Haziran 1988)*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Denizli 1988, s.233.

³³⁷ Özçelik, *agm.*, s.32.

³³⁸ Ardel, *agm.*, s.266-268.

³³⁹ İnalçık, *Tekstil Tarihi*, s.78 – 79.

3. Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil	Denizli dülbendi, makrama'ı siroz, Siroz alaca, Uskubi, keten
---	--

Tablo3³⁴⁰

Görüldüğü üzere XVII. yy'da İstanbul'da kaleme alınmış olan Kadı sicil defterlerinde dahi Denizli'nin dülbentlerine rastlanmıştır. Bu durum, Denizli'de üretilen dokuma ürünlerinin Denizli dışında da tercih edilen ürünler olduğunun ispatı sayılmıştır. Öyle ki Denizli'de üretilmiş olan “boğasi” ve “kirbas” gibi dokuma çeşitleri Kefe limanına tüccarlar aracılığı ile götürülmüştür³⁴¹. Kefe limanından, (Tuna ve Karadeniz'den) Osmanlı Devleti'nin sınırlarının dışına özellikle de Lehistan, Erdel ve Macaristan'a gönderilmiştir. 1685'de Erdel'de Tunu – Roşu gümrük defterine göre, ihraç edilen Osmanlı malları arasında pamuk ipliği, kaba bezler ve çeşitli boğasiler önemli yer tutmuştur. Bu bölgeden de önemli bir kısmı Lehistan'a sevk edilmiştir³⁴². Pamuktan dokunan ince bez durumundaki boğasi, elbisenin üzerinden giyilen manto ve palto için kullanılmıştır. Parça parça satışı yapılmış kumaşın düşük, orta ve yüksek kaliteleri bulunmuştur³⁴³.

Dokumacılık, Ege Bölgesi'nin birçok yerinde yaygın olarak yapılan bir meslek olmuştur. Ancak dokumanın yan dalı olarak sayılan boyamacılık sınırlı sayıda bölgede yoğunlaşmıştır³⁴⁴. Buldan, Manisa ve Denizli'de dokunmuş olan pamuklu kumaşlar Tire'de boyanmıştır³⁴⁵. Dokumacıdan ürünleri alan tüccar, Tire'deki boyahaneye pamuklu kumaşları götürmüştür³⁴⁶. Ancak zamanla kumaş boyama atölyeleri bizzat üretim merkezlerinde kurulmuş ve Tire boyacıları müşteri bulmakta zorlanmışlardır. Bu durumu düzeltmek isteyen Tireli boyacılar ve onların arkasındaki tüccarlar, özellikle Buldan, Manisa ve Denizli'de dokunan pamuklu kumaşların yeniden Tire'de boyanması için padişahтан ferman istemişlerdir. 1678 – 1679 yılında padişahтан bu fermanı almayı başarmışlardır. Bu fermanla Osmanlı Devleti her iki tarafı uzlaşmaya çağırmıştır³⁴⁷. Bu

³⁴⁰ İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi Kayıtları. Barışta, *age.*, s. 493.

³⁴¹ 1487-1490 tarihli Kefe iskelesi gümrük bakâyâ defterinde, boğasi ve kirbas çeşitleri içerisinde Denizli'nin de adı bulunmuştur (Tablo 1). İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.79-80.

³⁴² İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi*, s.82

³⁴³ Yücel Öztürk, “XVI. Yüzyılda Kefe'nin Yakın ve Uzak Hinterlandı İle Ticareti”, *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti Canik Samsun II*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2013, s.1161.

³⁴⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi Cilt:2*, s.589.

³⁴⁵ Surayı Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, 4. Baskı, s.26.

³⁴⁶ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi Cilt:2*, s.589.

³⁴⁷ Faroqhi, *age.*, s.26 – 27.

fermanı almadaki başarılarının altında tüccarların etkisi yatmıştır. Üretim sürecine boyama aşamasında müdahale etme şansı bulan tüccar, dokuma üzerindeki etkinliğini kaybetmek istememiştir.

XVIII. yy'de Denizli'nin üretmiş olduğu dokuma ürünleri yöresel ihtiyaçların yanında İzmir ve Siroz üzerinden ihraç ettiği mallar aracılığı ile diğer kentlerin de dokuma ihtiyacını karşılamayı başarmıştır. Bu dönemde dokuma için gerekli olan alet ve makineler esnafın satın alabileceği bir ucuzluk düzeyinde olmuştur. Ancak esnaf için pahalı sayılan bina ve sabit tesisler birçoğu devlet ya da vakıflara ait olmuştur³⁴⁸. Kumaşların satıldığı Bedesten Gedik Ahmet Paşa vakfına ait olmuştur. Kira bedelleri çok yüksek tutulmamıştır³⁴⁹.

Dokumacılık ile ilgilenen ve dokumacılığın ticaretini yapanlar içerisinde Denizli'nin bir mahallesinde oturan gayrimüslimler de yer almıştır. Acem Mahallesinde oturan Ermeniler dokumacılık ve boyacılık yapmıştır. Bunların dışında Müslüman halk yoğun olarak dokumacılık ile ilgilenmiştir. Özellikle kırsal bölgede oturan ve dokumayı ikinci gelir kaynağı olarak gören halkın dokumacılığa yoğun ilgisi olmuştur. Tarımın yeterince gelir sağlamadığı köylerde el dokumacılığı daha çok gelişmiştir. Denizli merkez ve yakın köyleri Kayalık, Değirmenönü ve Fesligan mahallelerinde yaşayan Müslüman halk tarafından da dokuma yapılmıştır. Karcı, Manastır, Saruhan, Çakmak ve Göveçlikte dokumacılık çok gelişmiştir.³⁵⁰

1.3.1. Denizli Sancağında Dokuma

1864'de çıkarılmış olan Vilayet Nizamnâmesi ile Osmanlı Devleti'nde mülki idareler paylaşımı yapılmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti Avrupa'da 10 vilayet 44 sancak, Asya'da 16 vilayet 74 sancak, Afrika'da 1 vilayet 5 sancaktan oluşmuştur. Bu süreçte Aydın Vilayeti 1864 Nizamnâmesine uygun olarak kurulmuş, Vilayetin sancak sayısı 1884'de Denizli'nin de eklenmesi ile 5'e yükselmiştir³⁵¹. Bu durumda Aydın

³⁴⁸ Örneğin bu dönemde 1779'da bir dokuma tezgâhı 5 kuruşa satılmıştır. Tezgâhlar ise Karcı köyünde ceviz ağacından üretilmiştir. Demir, *age.*, s.85.

³⁴⁹ Demir, *age.*, s.85.

³⁵⁰ Demir, *age.*, s.85-86.

³⁵¹ Tanzimat dönemi ile beraber idari sahada değişiklikler yapılmıştır. 1840'lı yıllarda uygulamaya konmuş olan yeni düzenlemelerin geliştirilip eksikliklerinin giderilmesi sonucunda 1864 Vilayet Nizamnâmesi ve 1871 İdare-i Umûmiye Vilayet Nizamnâmesi oluşturulmuştur. Yeni oluşan yönetim sistemi kapsamında Osmanlı Devleti vilayet, sancak (liva), kaza ve köy olmak üzere yeni idari birimlere ayrılmıştır. Denizli bir dönem Mentеше sancağına bağlanmış olmasına karşın daha sonra Aydın Vilayetine bağlı kaza konuma gelmiştir. Ancak çevresinde bulunan kazalardan özellikle ekonomik bakımdan daha gelişmiş bir konuma sahip olan Denizli'nin sancak olması konusunda Denizli'nin ileri gelenleri ısrarlı

Vilayetine İzmir, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Denizli sancakları bağlanmıştır³⁵². 1884’de Çal kazası, 1888’de Garbi Karaağaç (Acıpayam) kazası ve 1924’de Çivril Denizli’ye bağlanmıştır. Böylece Cumhuriyet döneminden önce Denizli’nin bugünkü sınırları hemen hemen oluşmuştur³⁵³.

Aydın Vilayeti yöneticileri tarafından 1878’den itibaren resmi olarak kenti ayrıntılı şekilde tanıtan salnameler (yıllık) yayınlanmıştır. Denizli sancağı, Aydın Vilayetinin sancakları arasında nüfus açısından 3. ve gelir açısından ise 4. sırada yer almıştır³⁵⁴. Salnameler doğrultusunda Denizli sancağında üretilen ürünler, ürünün miktarı, satıldıkları kentler ve ürünün sevk edildiği yerler aşağıda izah edilmiştir:

Ürünün Adı	Miktarı	Sevk Edildiği Yerler
Buğday Unu	(Kile) 130.000	İhtiyaç fazlası tren yolu üzeri ve etraf kazalar ile İzmir’e
Arpa	(Kile) 160.000	İhtiyaç fazlası İzmir’e
Mısır	(Eski Kile) 30.000	İzmir’e ve etraf kazalara
Susam	(Eski Kile) 30.000	İzmir, Karahisar, Kütahya, Akkent ve Yalvaç’a
Burçak	(Eski Kile) 540	İçeride
Pamuk	180.000	İhtiyaç fazlası İzmir’e ve etraf kazalara
Tütün	30.000	Reji Anbarına
Afyon	450	İzmir’e
İpek Kozası	10.000	İzmir ve yabancı ülkelere

davranmışlardır. Denizli’nin neden sancak olması gerektiğini açıklayan çok sayıda mektubu dönemin yöneticileri İstanbul’a göndermişlerdir. II. Abdülhamit konu ile ilgili irade-i seniyye çıkarmış ve durumun araştırılmasını istemiştir. Böylece Aydın Vilayeti tarafından bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmada bölgenin kaza durumuna gelmesinin bölgeyi geriletmiş olduğu ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmalar ışığında Denizli sancak konumuna yükseltilmiştir. Ertaş, *agm.*, s.74-76.

³⁵²Necmi Ülker, “XX. Yüzyıl Başlarında Denizli Sancağı”, *Merkez Efendi Sempozyumu (27- 28 – 29 Haziran 1988)*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Denizli 1988, s.167.

³⁵³ Ertaş, *agm.*, s.74.

³⁵⁴ Babaoğlu, *agt.*, s.4.

Çekirdeksiz Üzüm	20.000	İzmir'e
Siyah Üzüm	20.0000	İçeride
Patates	25.000	İhtiyaç fazlası İzmir'e
Süt	192.000	İçeride
Tereyağı	20.000	İçeride
Peynir	20.000	İçeride
Yapağı – Yün	33.000	İhtiyaç fazlası Uşak ve Isparta'ya
Keçi Kılı	10.000	İçeride
Ceviz	50.000	İhtiyaç fazlası İzmir'e

Tablo4³⁵⁵

Tablodan da anlaşıldığı üzere Denizli'de, dokuma için gerekli olan başta pamuk olmak üzere yapağı, ipek kozası ve keçi kılı üretimi de yapılmıştır. Tablo dikkatle incelendiği zaman pamuk üretiminin, süt gibi temel ve yaygın bir besin ürününün hemen ardından geldiği gözlenmiştir. Pamuk üretiminde gözlenen bu yüksek oran Denizli'de pamuklu dokumanın yoğun imalatı ile açıklanabilir.

Denizli'de özellikle pamuklu dokuma geleneğinin devam ettirilebilmesinde Denizli'nin Osmanlı Devleti'ndeki pamuk üretim merkezlerinden biri olmasının büyük etkileri olmuştur. Bu merkezlerde pamuklar ham olarak boyanmış, cendereye çekilmiş ve pazarlara sevk edilmiştir³⁵⁶.

1908 Vilayet Salnamesinde Denizli: “Üç tarafı dağlar olmak üzere ovaya hâkim yüksek bir yerde bulunan kasabanın evleri bağlar ve bahçeler arasında kalmış, iki metre ile bazı yerlerde kırk elli metreye varan aralıklarla sıralanmışlardır. Kasabanın sokaklarının hemen bütününde sular akmakta, her evde gece gündüz çağlayan arıklar bulunmaktadır”³⁵⁷ şeklinde tarif edilmiştir. Salnamelerden anlaşıldığı üzere kazada dokumacılık önemli bir iş kolu olmuştur. Alaca, peştamal ve dokuma bezleri

³⁵⁵ Babaoğlu, agt., s.261

³⁵⁶ Zeynep Tezel, “Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatına Genel Bir Bakış”, III. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) ve Gelenekli Sanatları Kongresi/Sanat Etkinlikleri, Konya 2011, s.243.

³⁵⁷ Babaoğlu, agt., s.201.

dokunmuştur. Kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra fazla dokuma ürünleri İzmir, Karahisar ve Konya'ya sevk edilmiştir. Bölgede halı tezgâhları bulunmuştur³⁵⁸.

Aydın Vilayet Salnamelerine Göre Denizli Kazalarında Dokuma:

Adı	Yılı	Yetişen Ürünler	Açıklama
Buldan	1319 H (1901- 1902)	Buğday, Arpa, Pamuk, Darı, Susam	Merkez kasaba dokumacılık ile meşgul olup, Alaca tezgâhı bulunmuştur. Güney'de 150 kadar halı tezgâhı bulunmuştur.
Buldan	1320 H (1902 – 1903)	Buğday, Arpa, Pamuk, Darı, Susam	Merkez kasaba dokumacılık ile meşgul olup, Alaca tezgâhı bulunmuştur. Güney'de 150 kadar halı tezgâhı bulunmuştur.
Saray	1317 H (1899 – 1900)	Buğday, Arpa, Pamuk, Mısır, Susam, Burçak	-
Saray	1326 H(1908)	Arpa, Buğday, Mısır, Kumdarı, Üzüm, İncir, Pamuk	Pamuk kozası, kazanın içerisinde bulunan 2 fabrikaya tasfiye edilip, kazaya 10 dk uzaklıktaki Aydın demiryolu aracılığı ile İzmir'e taşınmıştır. Alaca, Bez, ve kuşak dokunmuş. Ticaret maksadı ile önce Osmanlı içine daha sonra dışarıya ihraç edilmiştir.
Çal	1326 H (1908)	Buğday, Arpa, Pamuk, Afyon	Süller köyünde halı ve seccade dokunmuştur. Üçkuyu, Çakırlar, Denizler köyünde mükemmel bez dokuma yapılmıştır.

Tablo5³⁵⁹

Görüldüğü üzere Buldan, Saray ve Çal kazalarında dokumanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu kazaların dışında, Denizli sancağına bağlı olan Tavas'ta pamuk

³⁵⁸ Babaoğlu, agt., s.165.

³⁵⁹ Babaoğlu, agt., s.45 – 197; Ülker, agm., s. 171- 174.

üretimi fazlaca yapılmış ve fazlası ihraç edilmiştir. Garbi Karaağaçta ise kilim ve bez dokunmuş ancak bu dokumalar çok önemli bir yere sahip olmamıştır³⁶⁰.

Denizli’de Perşembe günleri büyük ve pazartesi günleri de küçük olmak üzere iki adet Pazar kurulmuştur. Pazar kurulan Denizli çarşısı çok kalabalık olmuştur ve üretilen ürünler bu pazarlarda satılmıştır. Kadınlar ise kurulan pazarlara girmemiştir³⁶¹. Kadınlar, “kadın pazarı” adı verilen başka bir pazar kurmuşlar ve dokuma ile ilgili olan ürünlerini bu pazarlarda satmışlardır. Ürünlerin bir kısmını yerlere, bir kısmını da duvardaki çivilere geçirmiş oldukları organlara dizmişlerdir³⁶². Satış esnasında laubalilik görülmemiş ve kadınlar oturdukları yerde örgü örmüşlerdir. Bu pazarda kadınlar mallarını satmak için bağırma gerekle duymamışlardır. Ürün yelpazeleri çok geniş olan kadınlar oya – dantel, peşkir, bohça ve çorapsatmışlardır³⁶³.

XIX. yy’de İzmir’in ileri gelen tüccarları, Batı Anadolu’nun İzmir’e bağlanması ile beraber ticaretin ve böylece kazançlarının artacağını farkında olmuşlardır. Bu nedenle İzmir – Aydın demiryolunun inşa edilmesini istemişlerdir. Ancak demiryolu yapımının tüccarların ve Osmanlı Devleti’nin ekonomisinin karşılayamayacağı bir maliyette olduğu düşüncesi ile girişim İngiltere’ye bırakılmıştır. 1855’de İzmir tüccarı olan İngiliz Robert Wilkindört ortağı ile birlikte imtiyaz talep etmiş ve 1856’da istenilen imtiyaz Osmanlı Devleti tarafından verilmiştir. Elde ettikleri imtiyazlarını İngiltere’de başka bir gruba satmışlardır. 1857’de “İzmir’den Aydın’a Demiryolu” adı ile bir şirket kurulmuştur. 1879 ve 1888’de alınan diğer imtiyazlar ile demiryolu Batı Anadolu’nun içlerine kadar girmeyi başarmıştır. Böylece Aydın – Kuyucak hattı 1882’de Sarayköy – Dinar – Çivril hattı ise 1889’da hizmete girmiştir³⁶⁴. Böylece Denizli’nin alaca denilen kumaşları, kırmızı kumaş, beyaz tülbentten sarıklık bezleri, pamuk kumaşları üzerine altın işlemeli kumaşlar, Buldan’da yapılan bez ve ipekli kumaşları İzmir – Aydın demiryolu aracılığı ile dışarıya sevk edilmiştir³⁶⁵.

³⁶⁰ Babadağ, agt., s.184 – 194.

³⁶¹ Şimşek, “Laodikeia’dan Ladik’e Denizli”, s.41.

³⁶² Azınlık kadınları ise sofrta takımları ve yün kuşaklar dokumuştur. Üçeteklere, silahbastılara, gelin bohçalarına sırma işlemişlerdir. Ancak onların kullandıkları süslerde, Türklerin çok kullandığı lale ve karanfil motifleri gözlenmemiştir. Müslüman köylü genelde lale ve karanfil motifine sahip yağlık ve üstlükleri kullanmayı fazlaca tercih etmiştir. Cevdet Şemsioğlu, *20. Yüzyıl Başlarında Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016, s.6.

³⁶³ Cevdet Şemsioğlu, *20. Yüzyıl Başlarında Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016, s.74- 76.

³⁶⁴ Yavi, age., s.63.

³⁶⁵ Yavi, age., s.62.

1.3.2. Denizli Dokumasının Avrupa Sanayisi Karşısındaki Durumu

Batı Avrupa'da gelişmiş olan fabrikasyon üretim ile beraber XIX. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nun ithalatı ihracatını geçmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde açıklar gözlenmeye başlamıştır. İngiltere'den ithal edilen pamuklu kumaş miktarlarında gittikçe artış gözlenmiştir. 1825'de 3.5 milyon olan ithal kumaş, 1835'te 16, 1850'de 28 ve 1880'de 318 milyon metre olmuştur. Osmanlı Devleti Batı'da yaşanan sanayileşmeye ve teknolojik gelişmeye uyum sağlamakta yavaş kalmıştır³⁶⁶. Osmanlı Devleti'nin 1838'de yapmış olduğu Serbest Ticaret Anlaşması bağımsız gümrük politikası takip edilmesini zorlaştırmıştır. Öyle ki anlaşmadan sonra ithalat gümrük vergileri %5'e düşerken, pamuklu kumaş ihracatında rayiç bedel üzerinden %12'lik gümrük vergisi alınmıştır. Ayrıca yine bu anlaşma ile beraber Osmanlı toprakları üzerinde bir malın bir yerden başka bir yere taşınması esnasında ödenecek olan vergi miktarı da %12 olarak belirlenmiştir. Böylece Osmanlı uyrukluhalk yabancılara göre daha ağır vergi vermek zorunda kaldığı için, varlıklı olan kesimden dahi sanayi hamleleri gelememiştir. Mevcut makineleşmiş sanayide, dokumadan, dericiliğe ve metal sanayiye kadar yok olmalar başlamıştır. Gözlenen olumsuz sonuçların giderilmesi adına bazı tedbir çalışmaları yapılmış, ancak bu çalışmalar yeterli olmamıştır. Sonuçta Muharrem Kararnamesi ile Duyun-u Umumiye, Batı'nın alacakları için Osmanlı ekonomisine el koymuştur. Osmanlı Devleti'ne yüksek gelir sağlayan bir kent olan Denizli'de beş Duyun-u Umumiye bürosu kurulmuştur³⁶⁷.

Denizli'de dokuma o dönem daha çok el emeğine dayanmıştır. Kırsal bölgede elde çırçır, iplik eğirme ve dokuma araçları basit ve pratik şekillerde olmuştur. Böylece bu araçlar istendiği zaman köyden kente taşınabilmiştir. Bu dönemde aile çevresinde yapılan dokumaya ek olarak tarım faaliyetleri de sürdürülmüştür. Bu bölgenin dokuma ihtiyaçları dış pazardan değil, kendi ürettiklerinden karşılanmıştır. Özellikle Buldan ve Kızılcabölük'de yapılmış olan dokumalar kendilerine has özellikleri ve süslemeleri nedeniyle fabrikasyon üretim olan dokumalardan daha çok tercih edilmiştir. Konsolosluk raporlarından anlaşıldığı üzere İngiliz Lancashire pamuklu tekstil sanayi, yaptıkları araştırmalara ve çalışmalara rağmen Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerindeki

³⁶⁶ Batıdan alınan borçlar ile 1809 – 1880 yılları arasında 6 büyük saray inşa edilmiştir. Bunların arasında Dolmabahçe Sarayı da bulunurken yapımı için harcanan para miktarı 3 milyon sterlinin üzerinde bir değer olmuştur. Yavi, *age.*, s.58.

³⁶⁷ Yavi, *age.*, s.58 – 59.

desenlere olan talepleri karşılamayı başaramamıştır. Buna karşın Denizli’de talep edilen desenleri üretmeyi başaran atölyeler faaliyet göstermiştir³⁶⁸.

Denizli’ye ilk yabancı bez 1872’de girmiştir. Yabancı fabrika ürünleri ile yerli dokumanın rekabeti 1900’e kadar devam etmiştir³⁶⁹. Kapitülasyonların etkisi ile Türk unsurlar, yabancı tüccarlar ile çalışan Yahudi ve Rum tüccarların insafına bırakılmıştır³⁷⁰. Ucuz ve kalitesiz yabancı mallar piyasaya hâkim olmuş ve Denizli dokumacılığı gün geçtikçe zayıflamıştır³⁷¹.

I. Dünya Savaşı’nda dokuma ustalarının askere gitmesi ile beraber Denizli’de dokumacılık büyük bir darbe yemiştir. Denizli’de yumağını bitirmeden askere giden dokumacıların yumakları yıllarca asılı kalmış ve onu dokuyacak usta bulunamamıştır. Böylece ustaların yerleri boş kalmış ve dokumacılık gerilemiştir. Bazı bölgelerde (Buldan gibi) dokumacılığı eşleri ve kızları sürdürmüştür. Ancak bu da dokunan malların estetik kıymetten yoksun kalmasına neden olmuştur. 1918’de I. Dünya Savaşı bitince dokumacılar, Denizli’ye dönmüştür. Döndüklerinde sadece 8 – 10 tezgâhın faaliyette olduğu görülmüştür. Bu dönemde dokumacıların yaşadığı sorunların başında değişen dokuma zevkleri ve dokuma cinsleri olmuştur. Yine Rusya ve Japonya’dan gelen ucuz pamuklu dokuma karşısında Denizli dokumacısı rekabet etmekte zorluk çekmiştir. Dokumacılık sanayiye dönüşmemiş ve küçük aile tezgâhlarında ev imalatı olarak Cumhuriyet dönemine kadar varlığını korumayı başarmıştır³⁷².

³⁶⁸ Yavi, *age.*, s.61-62.

³⁶⁹ Haluk Cillov, *Denizli El Dokumacılığı Sanayii*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1949, s.30.

³⁷⁰ Osmanlı Devleti’nde yaşayan azınlıklar kapitülasyonları kullanarak Osmanlı Devleti’nin ekonomisini ele geçirmeye çalışmıştır. Denizli’de ise İstasyon Caddesi ve İstiklal Mahallesi gibi zengin semtlerde oturan Rumlar bulunmuştur. Denizli’nin sanat ve ticaretini ele geçirmişlerdir. İzmir’den gelen Rum tüccar Kimon bu duruma açık örnek teşkil etmiştir. Bölgede bulunan su gücünden yararlanmış ve un fabrikası kurarak kısa zamanda zengin olmuştur. Bölgedeki buğdayları hileli ölçü kullanarak ucuza almış, un yaparak bütün Ege Bölgesine ihraç etmiştir. Toker, *age.*, s.93.

³⁷¹ Tarhan Toker, “İl Ekonomisine Genel Bakış”, *Denizli Ekonomisi*, Denizli Holding AŞ, 1967, s.93; Akoğlu, *agm.*, s.930.

³⁷² Cillov, *age.*, s.30.

İKİNCİ BÖLÜM

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE DENİZLİ'DE GELENEKSEL DOKUMACILIK(1923-1953)

2.1. Atatürk Döneminde El Dokumacılığı

Osmanlı Devleti son dönemini savaşlar, yenilgiler ve toprak kayıpları ile geçirmiştir. 1914'de yürürlükte olan fiyatlara bakıldığında gayri safi milli hasılanın 24.107 milyon kuruş olduğu görülmüştür. Bu rakamın 13.060 milyon kuruşu tarımdan sağlanırken sadece 2.443 milyon kuruşu sanayiden sağlanmıştır. 1913 – 1914'de dış ticaret açığı 2.024 milyon kuruşu bulmuştur. Bu açıkta %59.4'le sanayi ürünleri başı çekmiş ve %31.1 ile sanayi ürünleri arasında dış alımı en çok dokuma ürünleri oluşturmuştur³⁷³. Dokuma Sanayi, Cumhuriyet dönemine beşi yabancıların elinde bulunan sekiz pamuk ipliği fabrikası ile girmiştir. Bu fabrikaların toplam iş sayısı kapasitesi 82,44 iken tezgâh sayısı 762'dir³⁷⁴.

Milli Mücadele döneminde, Denizli'de yaşayan Türkler vatan savunmasında iken azınlıklar ticari hayatta serbest kalmış ve hâkimiyeti ele almıştır. Bu durum her alanda olduğu gibi dokumada da kendisini göstermiştir. Oysaki Milli Mücadele döneminden önce azınlıkların³⁷⁵ yapmış olduğu dokumalar ve süslemeler toplumda fazlaca tercih edilmemiştir. Örneğin azınlık kadınları, “güvül ya da bürüncük” gibi isimlerle tabir edilen ipekten gelin – damat iç çamaşırları, sofrta takımları ve yün kuşaklar dokumuştur. Tozluk ve mintanlara siyah şeritli süsler yapmışlar ve üçeteklere, gelin bohçalarına sırma işlemişlerdir. Ancak Türklerin tarihi motiflerinden olan karanfil ve lale gibi figürleri kullanmamışlardır. Bu durum ise Denizli halkının özellikle milli değerlerden yoksun olan bu dokumaları tercih etmemesine neden olmuştur. Mübadeleden itibaren azınlıkların yerini Türkler almıştır. İktisadi sahada savaş yıllarından kalan küçük esnaf oğulları, kura harici kalmış olan orta yaşlılar, kadınlar ya da yaşlılar onların yerine geçmiştir. Türk esnafı raftaki malının tozunu silkelemiş,

³⁷³Suna Kili, *Atatürk Devrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981, s. 82-83.

³⁷⁴Sanayi Teknoloji Bakanlığı, *50. Yılda Türk Sanayii*, Mars Matbaası, Ankara 1973, s. 145.

³⁷⁵ Denizli merkezinin güney batısında, Acıpayam şosesi üzerinde Denizli'den 359 m yüksekte olan ve Rum Mahallesi adı ile anılmış olan bölgede azınlıkların büyük çoğunluğu yaşamıştır. Sarayköy, Korucuk ve Honaz gibi bölgeler dışarıda bırakılarak merkezde oturan azınlık sayısı ortalama 2700 – 3000 civarında olmuştur. Rum ve Ermeniler Rum Mahallesinde, Yahudi olanlar ise Nafiz sokağında Belediye karşısında olan küçük konağın avlusundaki tahtadan evlerde, İstasyon Caddesi bölgesinde ve de Mevlevi Tekkesi civarında yaşamışlardır. Şemsioğlu, *age.*, s.2.

sanatkâr ustalar kollarını sıvamış ve duran dokuma tezgâhlarını yeniden çalıştırmaya başlamışlardır³⁷⁶.

Türk halkının Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde vermiş olduğu Milli Mücadelenin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde³⁷⁷ ekonomik kalkınma ön planda tutulmaya başlanmıştır. Öyle ki henüz cumhuriyet kurulmadan 17 Şubat 1923'de İzmir'de İktisat Kongresi toplanmıştır. Mustafa Kemal kongredeki konuşmasında “*Milli hâkimiyet iktisadi hâkimiyet ile sağlamaştırılmalıdır.*” demiştir³⁷⁸. Bu atmosfer içerisinde³⁷⁹ Denizli halkı da iktisadi yaralarını sarmak için kendi gayretlerini ortaya koymuştur³⁸⁰. Böylece cumhuriyet ilan edildikten sonra ülkenin pek çok köşesinde olduğu gibi Denizli'de de iktisadi ilerlemeler yaşanmıştır³⁸¹.

Cumhuriyet ilk yıllarında, kerpiçten yapılmış evleri ileadeta büyükçe bir köy görüntüsünde olan Denizli'de halk geçimini tarım ve dokumacılık ile sağlamıştır. Denizli'de tarıma ve el sanatlarına dayanan ekonomik hayatın yanında tekke ve zaviyelerin gücü toplumda devam etmiştir. Ancak bu dönemde Osmanlı döneminden kalma tarımsal üretim, el dokumacılığı devam ederken ticaretin belirlediği yapı değişmeye başlamıştır³⁸². Buldan ve Babadağ'da alaca ve ipekli dokuma, Güney'de ise halı dokuma çok ünlü olmuştur. Avrupa ürünleri karşısında çok zarif olmadıkları düşünülse de, Avrupa dokumalarına karşı sağlam ve daha uygun fiyatlı olmuşlardır. Örneğin Babadağ'da, jandarmalar için dokunan yazlık kumaştan bir ceket ve külot pantolonun toplam fiyatı iki liradan satılmıştır. Çünkü metresi elli kuruş olarak hesaplanmıştır. Aynı şekilde Buldan ve Babadağ'da dokunan yatak çarşafı ve ipekli dokumalar ucuz oldukları kadar çok zarif ve sağlam bir yapıya sahip olmuşlardır. Güney'de dokunan halılar ise özellikle İzmir'in halı piyasasında kendisine önemli yer

³⁷⁶ Şemsioğlu, *age.*, s. 6-15.

³⁷⁷ Türkiye'de 1911 – 1922 yılları arasındaki savaşlarda yüz binlerce genç şehit olurken, geri kalanlar 7 – 8 yıl askerlik yapmışlardır. Bu durum çalışan nüfusun can damarlarından birini kesmiştir. Bazı tarlalar da kadınlar, çocuklar ve yaşlılar çalışmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde nüfusun yaklaşık yüzde yetmiş köylerde yaşamıştır. İstanbul dışında nüfusu bir milyonu aşan kent bulunmadığı gibi mevcut işgücünün yüzde seksen dokuzu tarımda çalışmıştır. Sanayinin ise iş gücü üzerindeki payı yüzde beşi geçmeyi başaramamıştır. Ali Bayram, *Cumhuriyet Dönemi Sanayiinde Kim Kimdir Öyküleri İle İz Bırakan Girişimciler*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2016, s. 26.

³⁷⁸ 50. *Yılda Türk Sanayii*, s.3-4.

³⁷⁹ 1923'de Nuri Şeker'in öncülüğü ile yapılan Uşak Şeker Fabrikası Cumhuriyet döneminin ilk fabrikası olma özelliğini taşımıştır. Bu fabrika, yöresel dinamizmin ve özel teşebbüsün başarıya ulaşan önemli bir örneğini teşkil etmiştir. 50. *Yılda Türk Sanayii*, s.4.

³⁸⁰ Tahir Kodal, *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2015, s.118.

³⁸¹ Tahir Kodal, “Atatürk Döneminde (1923-1938) Denizli Sanayisi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Denizli 1998, s. 68.

³⁸² Kodal, “*Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*”, s.117-118.

bulmuştur. Denizli'nin merkezinde ise peştamal dokunmuştur. Denizli merkezde 100, Buldan'da 1.800, Babadağ'da 1.500 tezgâh yer almıştır. Babadağ'ın günlük üretim kapasitesi 15.000 metre olmuştur. Denizli'de yerel ihtiyacı karşılama da bakırcılık, keçecilik, demircilik gibi diğer sanat kolları da yer almış, fakat bu iş kollarının hiç biri dokumacılık kadar öne çıkmayı başaramamıştır³⁸³.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Denizli halkının geleneksel giyim alışkanlığı aynen devam etmiştir³⁸⁴. Erkek giysilerinde, yerli yünden köy tezgâhlarında dokunmuş olan ve şal adı verilen kaba kumaştan yapılmış şalvar ile çuhalar giyilmiştir. Daha sonra keçi kılından dokunmuş uçkurlu mavi şalvar, düğme pontur ve külot pantolon tercih edilmiştir. Yaz aylarında, dokunmuş kaput bezinden yapılan iç don ve kış aylarında ise günümüzde streç adı verilen pamuklu ve yünlü kumaştan yapılmış dizlikler giyilmiştir. Bel üzerine üst üste olacak şekilde şal kuşak dolanmıştır. Şal kuşağın üzerine “golan” adı verilen, üzerinde halkın işlev ve uğraşlarını sembolize eden işlemlerin yer aldığı kuşak sarılmıştır. Golan, kök boya ile boyanmış ibrişimden el tezgâhlarında dokunmuş 3 cm ene ve 3 m boya sahip olmuştur. Golanın üzerine ise işlemeli deriden yapılmış ve iki sıra kayışla bele bağlanılan “kütüklük” takılmıştır. Tavas yöresine ait en önemli parçalardan birini “kütüklük” oluşturmuştur. Üzerinde leğen ve su ibriği, karasaban, tırmık gibi figürler işlenmiştir. Böylece kişinin mesleği de belirtilmiştir³⁸⁵.

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'deki dokuma sanayini geliştirmek adına bazı atılımlar planlanmıştır. Böylece el dokumacılığı ile makine dokumacılığı arasında denge kurulması amaçlanmıştır. Ülkede yerli kumaş kullanımını teşvik etmek için kanun çıkarılmıştır³⁸⁶. Ancak o dönemde ülkede üretilen kumaş miktarı³⁸⁷ iç ihtiyacı

³⁸³ Kemal Şakir, *Tarihi, Coğrafi, İctimai, Sıhhi, İktisadi, Nokta-i Nazardan Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, (Yayına Hazırlayan: İbrahim Balık), Denizli 2012, s.50; Kemal Şakir, *Tarihî Coğrafi, İctima'î, Sıhhi, İktisâdî, Nokta-i Nazardan Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, (Yayına Hazırlayan: Tahir Kodal), Denizli 2014, s. 155-157.

³⁸⁴ 25 Kasım 1925'te çıkarılan şapka kanunu ve diğer kılık kıyafet düzenlemeleri ile Denizli'de en fazla kıyafet değişikliği erkeklerde görülmüştür. Özellikle başa giyilen fesin terk edilerek yerine şapkanın alması en büyük değişim sayılmıştır. Ancak yine de kişilerin giyimleri ile iktisadi durumlarının paralel gittiği göz önünde alınca cumhuriyetin ilk yıllarında, Denizli'de eski ve yeni giyim alışkanlıklarının beraber devam ettiği gözlenmiştir. Kodal, “*Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*”, s.120.

³⁸⁵ Bahriye Yalçınkaya ve Nesrin Kaçar, “Cumhuriyet Döneminden Günümüze Geleneksel Erkek Giysileri”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara 2007, s.490-495.

³⁸⁶ 1925'te “*Yerli Kumaştan Elbise Giyilmesine Dair Kanun*” kabul edilmiştir. *TBMM Kanunlar Dergisi*, Kanun Numarası:688, 9.12.1341, Cilt:4, s.34.

³⁸⁷ Bahsi geçen kanun teklifi mecliste görüşülürken, kanunun getirdiği zorunluluğun bütün memurlara uygulanması için milletvekilleri tarafından önerge verilmiştir. Ancak komisyonca Ticaret Bakanlığının

karşılamaya yeterli olmamıştır³⁸⁸. Bu gelişmenin ardından ise 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkati yeniden düzenlenerek 28 Mayıs 1927’de Sanayi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır³⁸⁹. Bu kanunla beraber sanayi kuruluşları makine gücü kullanıp kullanmadıklarına, makine gücü kullananların kullandığı güce ve de yılda ödemiş oldukları işçi yevmiyesine göre teşvik dâhiline alınmıştır. Teşvik Kanunu içerisinde, ithal malların fiyatından %10 oranında fazla olamamak şartı ile yerli malların kamu sektöründe alınması, ulaşım fiyatlarında %10 indirim uygulanması ya da bazı vergilerden muafiyet gibi önemli kalemler yer almıştır. Elbette bu kanun özel teşebbüs üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır³⁹⁰. 1927-1932 arasında Sanayi Teşvik kanunundan yararlanan şirket sayısı 342’den 1473’e yükselmiştir³⁹¹. 1932’de ülkede toplam sanayi tesisi sayısı 1.473 olup, bunların 1.088’i cumhuriyet ilan edildikten sonra açılmıştır. Toplam sanayi tesisleri arasında, %24 oranı ile 351’ini dokuma sanayi oluşturmuştur³⁹². Kanun dâhilinde dokuma için dışarıdan dokuma tezgâhı ithal edilmesi³⁹³ ya da pamuklu dokuma fabrikalarında temel madde olarak dışarıdan getirilmekte olan pamuk iplikleri için 67 kg pamuk ipliği muafiyeti tanınması³⁹⁴ gibi teşvikler uygulanmıştır. Ancak Denizli el dokumacılığı, Teşvik-i Sanayi Kanununun sağlamış olduğu imkânlardan yararlanamamıştır. Çünkü Denizli’deki dokuma, daha çok küçük ölçekli olup fazla iş gücü kullanmamıştır³⁹⁵.

1927 Sanayi sayımına göre Denizli’de 1.581 iş yeri bulunmuştur. Bu iş yerlerinde çalışan sayısı 3.784 olmuştur. Sanayi kollarının önemli bir kısmı tarıma dayalı sanayi ve onun ardından hemen dokuma sanayi tarafından oluşmuştur. Bu sanayi kollarını maden, inşaat ve kimya gibi sanayi dalları izlemiştir. Bu açıdan incelendiğinde Denizli’nin sanayi kolları arasında dokumanın ne denli önemli olduğu görülmüştür.

---

topladığı bilgiye göre Türkiye’de yılda iki milyon metre kumaş üretildiği ve bunun iç ihtiyacı karşılamayacağı belirtilmiştir. Öztürk, *age.*, s.82.

³⁸⁸ Öztürk, *age.*, s.82.

³⁸⁹ journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/downloadSuppFile/582/44 (27.04.2019).

³⁹⁰ Bırakmış olduğu önemli etkilerin yanında tam olarak istenilen sanayi atılımını gerçekleştirilememiştir. Elbette bu durumun nedenleri alt yapı da yaşanan eksiklikler, sermaye birikimindeki yoksunluklar, girişimci – teknik eleman sayısındaki yetersizlikler ve savaşın bırakmış olduğu derin yaraları saracak zamanın henüz geçmemiş olması sayılabilir. Kadir Kasalak, “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2012, Sayı:27, s.74.

³⁹¹ 50. *Yılda Türk Sanayii*, s.5.

³⁹² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.10.0.0.24.136.9.

³⁹³ BCA, 080.18.01.02.70.96.16.

³⁹⁴ BCA, 080.18.01.02.65.42.17.

³⁹⁵ Kodal, “Atatürk Döneminde (1923-1938) Denizli Sanayisi”, s.69.

Öyle ki 423 iş yeri sayısına ve 1.093 çalışan sayısına sahip olmuştur. Bu durum aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir³⁹⁶:

Sanayi Kolları	İş Yeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Ağaç ürünleri Sanayi	1	15
Dokuma Sanayi	423	1.093
İnşaat Sanayi	88	291
Kâğıt ve Basım Sanayi	1	1
Kimya Sanayi	10	10
Maden Çıkarma Sanayi	15	18
Maden, Maden işletme ve Makine Sanayi	279	594
Tarıma Dayalı Sanayi	681	1.608
Diğer Sanayi Kolları	1	15
TOPLAM	1.581	3.784

Tablo:6³⁹⁷

Denizli'nin 1927'deki dokuma sanayisini daha iyi anlayabilmek için o dönem Türkiye'nin dokuma sanayisine bakmak gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda 1927 Sanayi sayımına göre Türkiye'nin durumu görülmektedir:

Sanayi Kolları	İş Yeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Motor Kuvveti İle Çalışan İş Yeri Sayısı	4 Ve Daha Fazla İşçi Kullanan İş Yeri Sayısı
Maden Çıkarım Sanayi	556	18.932	45	339
Tarım Sanayi	28.439	110.480	1.279	6.255
Dokuma Sanayi	9.353	48.025	244	2.459
Kereste Sanayi	7.896	48.025	380	1.352
Kâğıt ve Karton Sanayi	348	2.792	117	176
Maden Sanayi	14.752	33.866	427	1.564
İnşaat Sanayi	2.877	12.345	31	1.245
Kimya Sanayi	697	3.107	94	197

³⁹⁶Kodal, *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, s.165-166; Akoğlu, *agm.*, s.931.

³⁹⁷ Kodal, *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, s.165-166; Akoğlu, *agm.*, s.931.

Çeşitli Sanayi	16	455	10	10
Çeşitli ve Belirsiz Sanayi	311	2.589	195	86
TOPLAM	65.245	256.855	2.822	13.683

Tablo7³⁹⁸

Yukarıda yer alan iki tablonun karşılaştırması yapıldığında, Denizli'deki dokuma sanayi işyeri sayısının Türkiye'nin %4.5'ini ve dokuma alanında çalışan kişi sayısının Türkiye'nin %2.27'sini oluşturduğu görülmüştür. Bu oranın az oluşundaki nedenin başında 1920'lerin sonuna kadar, Rus ve Japon dokumalarının yerli dokumalar karşısındaki yıkıcı rekabetinin devam etmiş olmasıdır. Öyle ki dışardan satın alınan iplik ve mamul mal, yerli üretimin giderek bırakılmasına neden olmuştur. 1920'lerde Denizli'de kullanılan pamuk ipliğinin dörtte üç gibi büyük bir oranı Japonya, Avusturya, Hindistan, İtalya ve İngiltere gibi dış ülkelere alınmıştır. Geriye kalan dörtte birlik kısım ise Adana, Tarsus ve İzmir'de bulunan fabrikalardan temin edilmiştir. Dokuma için kullanılan boya ise Almanya'dan getirilmiştir. Denizli'de yapılan dokumalar daha çok evlerde ve atölyelerde imal edilmiştir³⁹⁹.

1927'de Denizli'de 84.164 kişi çalışan nüfusu oluşturmuştur. Bu nüfus içerisinde tarım sektörü en fazla istihdama sahip alan olmuştur. Tarım ve hayvancılık sektöründe çalışan kişi sayısı 69.206'dır⁴⁰⁰. Bu dönemde Denizli'nin en iyi tarım ürünü pamuk olmuştur. Öyle ki dönüm başına elde edilen ürün, Adana pamuğundan daha üstün olmayı başarmıştır. Adana ve Adana çevresinde dönüm başına 150 okka koza elde edilirken, Denizli'de 200 – 600 okka koza elde edilmiştir. 1927'de Denizli'nin genelinde 42.783 dönüm pamuk ekimi yapılmıştır. Pamuk ekiminin 9.800 dönümü merkezde, 11.800'ü Sarayköy'de, 10.150'si Buldan'da, 11.333'ü Çal'da ve 500 dönümü de Tavas'ta yapılmıştır⁴⁰¹. Aşağıdaki tabloda Denizli'deki pamuk üretimi izah edilmiştir:

Yıllar	Ekilen Alan (Hektar)	Elde Edilen Ürün (Ton)
1928-1932	1.371	618
1933	2.347	755

³⁹⁸ Haluk Cillov, "Türkiye'de Sanayi İstatistikleri", *İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, İstanbul 1956, s. 180.

³⁹⁹ Yurt Ansiklopedisi, s.2163.

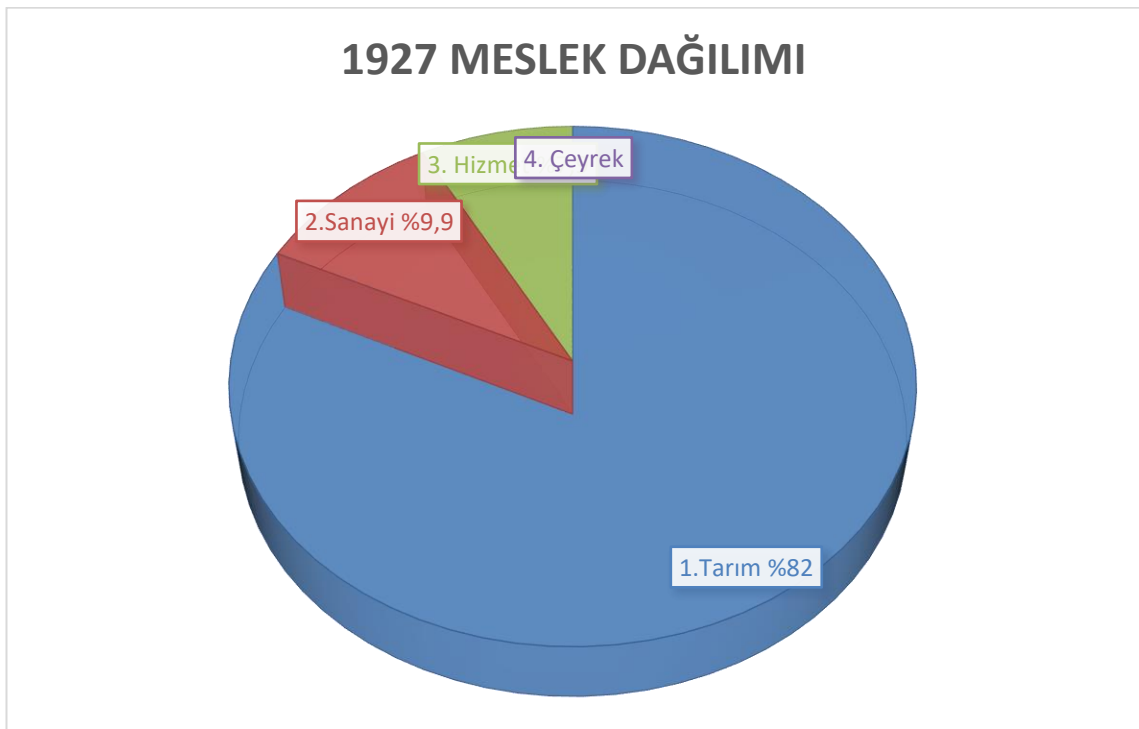
⁴⁰⁰ Tahir Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi 1923-2013*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2014, s.65.

⁴⁰¹ Şakir, *age.*, s.123.

1934	2.243	841
1935	2.568	1.087
1936	2.381	1.487
1937	2.962	2.209
1938	3.360	2.006
1939	6.730	3.920

Tablo8⁴⁰²

Tarım sektöründen sonra Denizli nüfusunun en fazla uğraştığı alan sanayi olmuştur. Bunun başlıca nedeni el dokumacılığının tarihinin çağlar boyunca Denizli’de vazgeçilmez bir alan oluşturmuş olmasıdır. Böylece sanayi alanında çalışan kişi sayısı 8.383 olmuştur. Bu sayının 5.745’ini erkekler ve 2.638’ini kadınlar oluşturmuştur. Denizli’de çalışan nüfus içerisindeki oran ise %9.9 olarak saptanmıştır⁴⁰³. Bu oranlar aşağıdaki grafikten daha iyi anlaşılmaktadır:

Grafik 1⁴⁰⁴

⁴⁰² 1928-1939 arasında Denizli’de pamuk üretimi. Nilgün Taşkın Karaçam, *Denizli Ekonomisi (1920 – 1980)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2006, s.63.

⁴⁰³ Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi 1923-2013*, s.65.

⁴⁰⁴ Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi 1923-2013*, s.65.

El dokumacılığı yüksek kâr elde edebilmek amacıyla doğmamıştır. Dokumayı yapan köylüler öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılama amacıyla dokuma yapmışlardır. Sonradan ihtiyaçlarının fazlasını satma ya da başka ihtiyaç için ile değiştirme yoluna gitmişlerdir. Denizli'deki dokumacılık asırlarca bu oluşumu muhafaza etmiştir. Dokuma ustasında kâr hırsı çok fazla gözlenmemiştir. Ancak dokumacının 1929'a kadar dış alım ile yapmış olduğu rekabet, dokumacılıktan başka geliri olmayan kişilerin kazançlarını en alt seviyeye kadar çekmiştir. Bu yıllarda dokuma, ustasının geçimine zorlukla yetecek kadar kâr bırakmıştır. Dokumanın dışarıya karşı verdiği rekabetin devam etmesinde, dokuma ustasının kazandığı bu az gelire kanaat etmiş olmasının rolü büyük olmuştur⁴⁰⁵.

1929'da gümrük vergileri⁴⁰⁶ ortalama %50 oranında arttırılmıştır⁴⁰⁷. Dokuma alanında ise⁴⁰⁸, pamuklu dokuma dış alımının gümrük vergisinde %154 ve pamuk ipliğinden %124 oranında artış sağlanmıştır⁴⁰⁹. 1931' de dokuma alanında atılım yapabilmek adına Hereke'deki dokuma fabrikası için iki adet dokuma tezgâhını kurmak üzere Alman Konrad Reichel ülkeye gelmiştir⁴¹⁰. Yapılan bu atılımlar ile Türkiye'de ve Denizli'de dokuma tekrar canlanmaya başlamıştır. Özellikle gümrük vergilerindeki artışlar Denizli'deki dokuma ustalarını dışarıya karşı korumuştur. Bu korumaya karşılık dokuma ustaları, ürettikleri ürünleri yeni ihtiyaçlar ve istekler doğrultusunda yenileyebilmek için çaba sarf etmeye başlamışlardır. Böylece 1930'larda Denizli'de dokuma alanında yeniden bir canlılık gözlenmiştir. Yeni dokumalar piyasada talep görmüş ve üretim gün geçtikçe artmıştır⁴¹¹.

1930'larda Denizli'nin büyük bir kısmı geçimini sağlamak için el dokumacılığı yapmıştır. Üretim şekli olarak daha çok evlerde üretim ve bağımsız küçük üretim yapılmıştır. Üretim, her üç şekilde de el tezgâhlarında yapılmıştır. Makineli üretime

⁴⁰⁵ Cillov, *age.*, s.135.

⁴⁰⁶ Lozan Antlaşması kapsamındaki Ticaret Sözleşmesi, Türkiye'nin beş yıl boyunca etkili bir himaye politikası uygulamasını kısıtlayan hükümler içermiştir. Bu hükme göre Türkiye, 24 Ağustos 1928'e kadar İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'ya 1 Eylül 1916'daki Osmanlı gümrük tarifelerini uygulamıştır. Böylece hükümet 1929'a kadar etkili bir dış ticaret izleyememiştir. Korkut Barotov, *Türkiye'de Devletçilik*, 2. Cilt, İmge Basımevi, Ankara 2006, s.34.

⁴⁰⁷ Cillov, *age.*, s.30.

⁴⁰⁸ Türkiye'de pamuklu dokuma ve iplik alımı,1930'dan önce dışarıdan alımın yaklaşık %30'unu oluşturmuştur. Kodal, *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, s.168.

⁴⁰⁹ Kodal, *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, s.168.

⁴¹⁰BCA, 030.1801.02.18.17.7.

⁴¹¹ Cillov, *age.*, s.30.

henüz geçilmemiştir⁴¹². Denizli’de “Çulha Odaları” adı verilen yerlerde dokuma yapılmıştır. Burada peştamal, yatak çarşafı, sofrta örtüsü, peşkir ve astar gibi ürünler dokunmuştur. Bu odalarda kullanılan tezgâhların hemen hemen hepsi çukur dokuma tezgâhlarından oluşmuştur. Dokuma ustası bütün gün bu çukur içerisinde çalışmış ve yemekleri ise ailesi tarafından ayağına getirilmiştir. Ustalar, namaz kılmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için tezgâhların yer aldığı bu çukurlardan çıkmışlardır. Gün içinde ise yorulan ve üşüyen dokuma ustalarının sıra ile güneşlenebilmek için çukurdan çıktığı olmuştur. Bu tezgâhlarda kullanılan iplikler ustanın kendi evindeki kişiler tarafından boyanmış ve el çıkırıkları ile küçük kamış masurlara sarılarak çocuklar ile çulha odalarına getirilmiştir. Bu odalarda dokuma satışı yapılmamış sadece dokuma işlemi yapılmıştır. Sayısı kesin sınırlar ile çizilmemekle beraber birden fazla dokumacı bu odalarda yer almış ve birbirleri ile hoş sohbet ederek işlerini yapmışlardır. Dokuma merkezi olan Denizli’de bazı mahalleler de fazla sayıda çulha odası var olmuştur. Beş çulha odası Gürcan Mahallesiinde olmak üzere Sofuoğlu, Yorgancıoğlu, Hafizoğlu, Küçükoğlu ve İbişoğlu isimleri ile yer almıştır. Çaybaşı Mahallesiinde Naili Küçüka’ya ait olan bir çulha odası yer almıştır. Aynı şekilde Kiretmitçi’de Emir Hüseyin ve Değirmenci Sadık’a ait olan çulha odaları yer almıştır. Yücebağ Mahallesiinde on iki odalı büyük Sarıkçı Çulha Loncası yer almıştır. Çarşıda ise birçok odası bulunan ve sundurmasında dokumaların satıldığı Çulha Hanı Loncası yer almıştır⁴¹³.

Aynı zamanda Denizli’de dokuma kişilerin kendi evlerinde de yapıldığı içinevlerde yapılan üretimde kullanılan dokuma tezgâhı dokuma ustasına ait olmuştur. İş yeri olarak ise oturdukları evin bir odasını kullanmışlardır⁴¹⁴. İmalat evde aile içerisinde yapılmıştır. Dokumacılık ailede esas iş ya da yardımcı iş olarak yapılmıştır. Yardımcı iş olarak yapıldığında kadın ve çocuklara çok fazla iş düşmemiştir. Çünkü yardımcı iş olarak yapıldığında boş zamanlar dokuma yapılmış ya da genel de kış ayları olmak üzere bez dokunmuştur. Oysaki temel iş olarak ailede dokuma yapılıyorsa kadın ve çocuğa büyük sorumluluk düşmüştür. Denizli’de çok büyük oranda dokumacılık temel geçim kaynağı olarak yapılmıştır. Bu durum kadın ve çocukların sorumluluğunu arttırarak dokuma ustasının en büyük yardımcıları konumuna getirmiştir⁴¹⁵.

---

⁴¹²Yurt Ansiklopedisi, s.2165.

⁴¹³ Şemsioğlu, *age.*, s.104-105.

⁴¹⁴Yurt Ansiklopedisi, s.2165.

⁴¹⁵ Cillov, *age.*, s.125.

Denizli’de insanların çoğu görücü usulü ile evlenmiştir. Bu evlilik içerisinde bazı kadınlar evlenecekleri kişinin mal varlığını hesaplarken, bazı erkekler de evleneceği kadının çalışma gücünü hesaplamıştır. Nerdeyse boğaz tokluğuna kölelik yapmış olan gelinler dokuma tezgâhının başına işçi olarak oturtulmuştur. Bu amaçla on üç on dört yaşlarındaki kız ve erkeklerin evlendirildiği olmuştur. Bazı durumlar da sayı yeterli gelmezse evlenilen kız sayısı arttırılmıştır. Böylece tezgâhın başına işçi almaya gerek kalmadan istenilen iş gücü elde edilmiştir⁴¹⁶. Kadınlar genelde tezgâhın başında mal dokumuştur. Özellikle Babadağ gibi bazı bölgelerde kadınlar genelde tezgâh başında dururken, erkekler dokumanın hazırlama kısmında çalışmıştır. Eğer erkeğin çiftçilik gibi başka bir işi varsa, kadın dokuma için gereken tüm aşamaları tek başına yapmak zorunda kalmıştır⁴¹⁷.

Dokuma bölgelerinde dokumacılar, daha fazla iş gücü düşüncesiyle üç ve üzeri çocuk yapmışlardır. Öyle ki çocuk henüz konuşmasını öğrenirken aynı zamanda tezgâhı da öğrenmiştir. Evinde tezgâh olan fakat okula giden çocuklar, okuldan boş kalan zamanlarını tezgâh başında geçirmişlerdir. Bazı ustaların çocuğu okula göndermek yerine evde dokumacı olarak yetiştirdiği de bilenen bir gerçektir. Çünkü dokumacı çocuğun evden gitmesini hem kaybolan bir iş gücü olarak hem de boşa masraf olarak görmüştür. Çocukların en önemli görevi atkılık ipliğini masura⁴¹⁸ sarmak olmuştur⁴¹⁹.

Dokumacıların dışarıdan işçi alımı az olmuştur. Ancak işçi alımı yapılacak ise bu işçi mutlaka erkekler arasından seçilmiştir. Bu kişiler kendi evlerinde kalmış ve sadece çalışma zamanlarında ustalarının evine gelmişlerdir. Dışarıdan alının işçiler kalfa ve çırak olarak ikiye ayrılmıştır. Kalfalar genelde tezgâhta çalışırken, çıraklar usta ve kalfaya atkılıklığini masura sarmıştır. Usta aldığı işçisine fazla ücret vermeyerek onun iş gücünden olabildiğince fazla yararlanmaya çalışmıştır. Usta, kalfa ve çırak arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kanun bulunmamıştır. Babadağ gibi bazı bölgelerde ustanın vermiş olduğu işi kalfa, kendi evinde yapmıştır. Bunu yaparken kendi tezgâhını ve kendi malzemelerini kullanmıştır. Bu durum boyanacak iplik için de geçerli olmuştur⁴²⁰.

---

⁴¹⁶ Şakir, *age.* s.153.

⁴¹⁷ Cillov, *age.*, s.126.

⁴¹⁸ Masura: Koni ya da silindir şeklinde olan, üzerine ipliğin sarıldığı karton, plastik ya da tahtadan yapılan araca denir. <http://www.tdk.gov.tr> (23.09.2019).

⁴¹⁹ Cillov, *age.*, s.127.

⁴²⁰ Cillov, *age.*, s.128.

Bu dönemde evde dokuma yaparken, iplik genelde tüccardan alınmıştır. Ancak burada belirtmek gerekir ki dokumacı yaptığı dokumayı tüccara satıp satmama konusunda özgür olmuştur. Eğer satış yaptığı pazarda tüccarın verdiği fiyattan daha fazla fiyat veren bulabilirse dokumasını ona satmıştır. Elbette bazı dokuma ustaları tüccara daha bağımlı kalmıştır. Ondan iplik temin ederken dokuyacağı ürünü ona satacağına dair anlaşma yapmıştır. Bu durum Denizli’de özellikle 1900-1914 ve 1930-1939 yılları arasında çok fazla yaygınlık göstermiştir. Çünkü Denizli’de 1929’dan sonra dokuma alanında tekrar ciddi bir canlanma izlenmiştir. Bu durumda eskiden dokuma yapan fakat durgunluk döneminde dokumayı bırakan ustalar tekrar işlerinin başına dönmek istemişlerdir. Bu durumda ise ellerinde ham madde bulunmadığı için bir tüccare bağlanma zorunluluğu hissetmişlerdir. Böylece tüccarlar dokumacılara ham madde temin ederek bir bakıma da dokumacılığın Denizli’de⁴²¹ yeniden canlanmasında rol oynamışlardır⁴²².

1929 Dünya Ekonomik Krizi⁴²³ içerisinde iktisadi olarak gelişme göstermeyi başarabilen tek ülke Sovyetler Birliği olmuştur. Sovyetler Birliği’nin bu başarısında uygulamış olduğu planlı sanayileşme politikası etkili olmuştur. Bu durumun farkında olan Türkiye, gelişmeleri gözlemleyebilmek adına Sovyetler Birliği’ne heyet göndermiştir⁴²⁴. Daha sonra 1932’de Sovyetler Birliği’nden Türkiye’ye çalışmalara yardımcı olmak için heyet gelmiştir⁴²⁵. Aynı yıl dokuma fabrikalarının kurulabilmesi için de Sovyetlerden gelen bir heyet Türkiye’de görev yapmıştır⁴²⁶. Bu çalışmalar ışığında 1933’de Türk Sanayisinin büyümesi için ilk beş yıllık sanayi planı hazırlanmıştır⁴²⁷. 17 Nisan 1934’de uygulanmaya başlayan plan üç ana amaç taşımıştır. Bu amaçlar: Hammaddesi Türkiye’de üretilen fakat yerli üretimin yeterli olmadığı alanlarda sanayi kuruluşları kurmak, yerli hammaddeleri ihracat için tam ya da yarı

⁴²¹Denizli’de gözlenen bu durum 1930-1939 arasında Türkiye’nin diğer dokuma merkezlerinde de gözlenmiştir. Cillov, *age.*, s.45.

⁴²² Cillov, *age.*, s.45.

⁴²³ 1927-1929 arasında ABD’de sanayi ve inşaat sahasındaki yatırımlar %25 oranında artmıştır. Ancak bu artış uzun süreli olmayı başaramamış ve üretim düşmüştür. Üretimdeki bu düşüş beraberinde işsizlik sayısında artış getirmiştir. Yaşanan bu olumsuzluklar New York Borsasını etkilemiş ve hisse senetleri çok yüksek oranda değer kaybetmiştir. Sonuçta ise 1929 sonbaharında Wall Street Borsası çökmüştür. Feyzullah Ezer, “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türkiye’ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:20, Sayı:1, Elazığ 2010, s.429.

⁴²⁴Türkiye’den Sovyetler Birliği’ne iki heyet gönderilmiştir. İlk heyetin başkanlığını Tevfik Rüştü Aras yapmıştır. Daha sonra 25 Nisan – 10 Mayıs 1932’de Hariciye Vekili ve mühendislerin eşlik ettiği İsmet İnönü Sovyetler Birliğine gitmiştir. Rüstem Barış Yeşilay, “Devletçiliğin Türkiye Ekonomisindeki İzdüşümleri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, 2005, s.122.

⁴²⁵ Rüstem Barış Yeşilay, “Devletçiliğin Türkiye Ekonomisindeki İzdüşümleri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, 2005, s.122.

⁴²⁶BCA, 030.18.01.02.31.69.3.

⁴²⁷Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Arkadaş Kitapevi, 6. Baskı, Ankara 2013, s.384.

işlenmiş hale getirebilecek sanayi kurmak ve ülkede büyük oranda tüketilen malların üretimini sağlamak olmuştur. Ağırlık verdiği sanayi dallarının en başında dokuma gelmiştir. Öyle ki Sovyetler sadece dokuma alanında kullanılmak üzere Türkiye'ye sekiz milyon dolarlık, faizsiz 20 yılda TL geri ödemeli kredi vermiştir⁴²⁸.

1930'larda dokuma sanayi için yapılan planlamaların içerisinde Denizli kenti de konulmuştur⁴²⁹. Bu dönemde kentin bütçesine ek ödenekler aktarılmıştır⁴³⁰. Öyle ki 1930'da yapılan Sanayi Kongresine sunulan raporlardan birinde Denizli, el tezgâhı ile dokuma alanında en gelişmiş beş kentten biri olarak kaydedilmiştir. Ancak 1931'de gerçekleştirilen Ziraat Kongresinde Denizli yer almamıştır⁴³¹. Ayrıca Denizli Sarayköy'de açılması beklenen basma fabrikasının temeli Nazilli'de atılmıştır. Denizli'ye dokuma alanında ivme kazandıracak olan bu girişim başarılı olamamıştır⁴³². Rusların büyük oranda kredi desteği ile 25 Ağustos 1935'de İktisat Vekili Celal Bayar'ın katılımı ile Nazilli Basma Fabrikası'nın temeli atılmıştır. 9 Ekim 1937'de Atatürk'ün de katılmış olduğu törenle açılan fabrika⁴³³, başta Denizli olmak üzere dışarıdan Nazilli'ye göçe neden olmuştur⁴³⁴. Bu fabrika Denizli'de de yeni bir uyanışa neden olmuş ve girişimci kaynakların harekete geçmesini sağlamıştır⁴³⁵.

Denizli'de 1935 nüfus sayımında 133.414 erkek ve 152.951 kadın ile toplamda 288.365 kişi yaşamıştır⁴³⁶. Bu kişilerin meslek gruplarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda izah edilmiştir:

⁴²⁸ Yeşilay, *agm.*, s.123.

⁴²⁹ BCA, 030.18.01.02.16.85.13; BCA, 030.18.01.02.17.5.17; BCA, 030.18.01.02.19.21.2.

⁴³⁰ BCA, 030.18.01.02.24.75.1; BCA, 030.18.01.02.20.32.3; BCA, 030.18.01.02.20.32.3; BCA, 030.18.01.02.20.32.4.

⁴³¹ Kongreye "pamuk" başlığı altında tek raporu Adana Pamuk Tecrübe İstasyonu Müdürü Kemal Bey sunmuştur. Raporda Adana pamuk üreticisinin son zamanlarda yaşadığı sıkıntılar belirtilmiştir. Mustafa Yahya Metintaş ve Mehmet Kayıran, "1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri Ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:23, 2016, s.59.

⁴³² Günver Güneş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli'de İktisadi ve Ticari Yaşam", *Uluslararası Denizli Ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu*, Denizli 2006, s.646-647.

⁴³³ "Atatürk Altın Anahtarla Fabrikayı Bizzat Açtılar", *Ulus*, 10 Ekim 1937.

⁴³⁴ Günver Güneş, "Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası", *Famaktüel*, Yıl:2, Sayı:18, Çağdaş Ofset Basımevi, İzmir 2007, s. 4-6.

⁴³⁵ Güneş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli'de İktisadi ve Ticari Yaşam", s.647.

⁴³⁶ Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 20 İkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Kentler ve Köyler İtibari İle Muvakkat Rakamlar*, Ankara 1935, s.10.

Meslekler	Mutlak Rakamlar			Nisbet		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
A. Toprak Mahsülleri	56.299	56.695	115.944	42,4	39,0	40,6
B. Sanayi Ve Küçük Sanatlar	-	-	-	-	-	-
Maden Ocakları	44	-	44	0	-	0
Taş ve Toprak Sanayi	232	38	270	0,2	0	0,1
İnşaat, Bina, Mobilya Sanayi	817	-	817	0,6	-	0,3
Ağaç İşleme Sanayi	905	384	1.289	0,7	0,3	0,5
Demir Sanayi	1.049	-	1.049	0,8	-	0,4
Makine, Cihaz ve Alet İmalatı Sanayi	108	-	108	0,1	-	0
Kimya Sanayi	1	2	3	0	0	0
Dokuma Sanayi	4.915	10.178	15.093	3,7	6,7	5,3
Kâğıt ve Tabii Sanayi	36	1	37	0	0	0
Deri, Kösele, Kauçuk, Seloit, Kemik, Kehribar Eşya Sanayi	677	24	701	0,5	0	0,2
Gıda, İçki, Tütün Sanayi	1.132	180	1312	0,9	0,1	0,5
Elbise Sanayi	1.520	516	2.036	1,1	0,3	0,7
Elektrik, Gaz, Su Üretim ve Dağıtım	76	-	76	0,1	-	0
Sanayi Müesseseleri Fen ve İdare Memurları	14	-	14	0	0	0
İhtisası Gayrı Muayyen Sanayi Amelesi	503	527	1.030	0,4	0,3	0,4
Çeşitli Sanayi Kolları	-	-	-	0	0	0
SANAYİ TOPLAMI	12.029	11.850	23.879	9,1	7,7	8,4

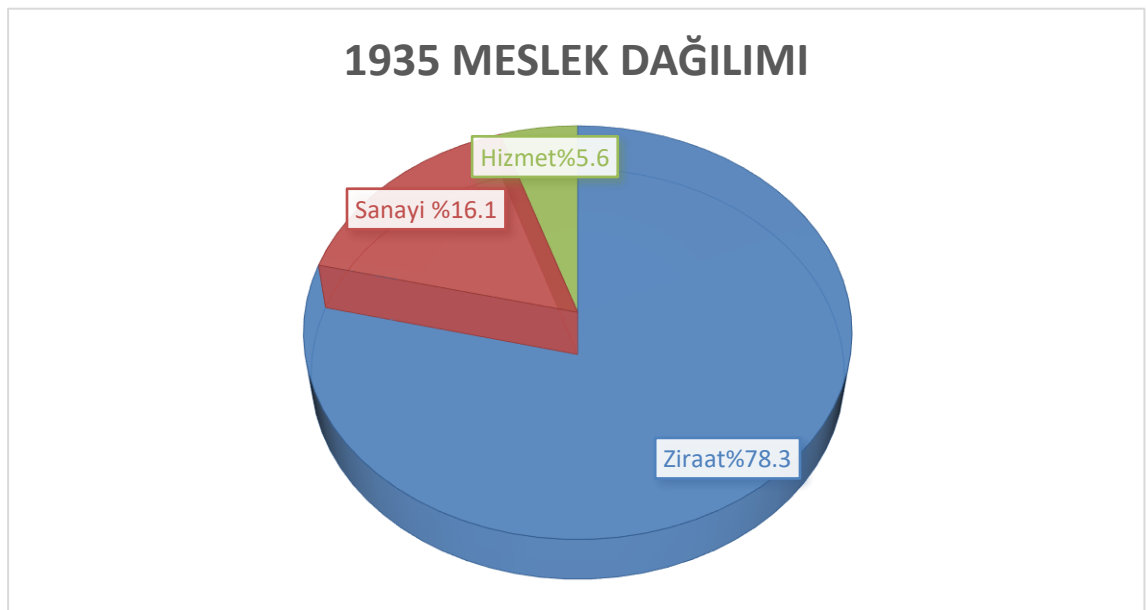
Tablo 9⁴³⁷

Görüldüğü üzere Denizli’de 1935’te toplam nüfusun büyük bir kısmını oluşturan 115.944 kişi, yani toplam nüfusun %40,55’i toprak işlerinde çalışmıştır. Onun ardından

⁴³⁷Karaçam, agt., s.22.

gelen sanayi ve küçük sanatlar alanında ise birinci sırada yer alan dokumada da 15.093 kişi ile %5,3 oranında çalışılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere 1935'te toplam nüfusun 288.365 olduğu göz önünde bulundurulduğunda dokumada çalışan kişi sayısının yani 15.093 kişinin azımsanmayacak bir çoğunluk olduğu gözlenmiştir.

Denizli'de çalışan toplam nüfus ise 147.979 kişidir. Yine çalışan kesim içerisinde de en fazla istihdama sahip alanı tarım sektörü olmuştur. Hemen onun ardından yavaş yavaş ilerleme kaydettiği sanayi alanı gelmiştir. Nitekim sanayi alanında çalışan nüfus sayısı 1927 sayımına göre artış göstermiştir⁴³⁸. Aşağıdaki grafikte bu durum daha açık görülmektedir:

Grafik 2⁴³⁹

Hükümetin sanayiye koruyacak tedbirleri almasından sonra bütün yurttan olduğu gibi Denizli'de de dokuma alanında gelişmeler gözlenmiştir⁴⁴⁰. Denizli halkının bu zaman zarfında özellikle yerli üretim olan dokuma mallarını tercih etmiş olması Denizli'de sermaye birikimine neden olmuştur. Bu dönemde, yaşanan canlılığın korunabilmesi ve alınan dokumaların güvenilir olabilmesi için sanayi ve ticaret odasının almış olduğu kararlar ile dokumaların boy, en, boya gibi konularda üretimleri belirli

⁴³⁸ Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi 1923-2013*, s.79.

⁴³⁹ Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi 1923-2013*, s.80.

⁴⁴⁰1930'lu yıllarda özellikle pamuklu dokuma alanında görülen bu gelişmeler pamuk ihtiyacının artmasına neden olmuştur. 1936'da yurt dışından pamuk, iğ ve tezgâh alımı yapılmıştır. BCA, 030.18.01.02.70.96.16.

şartlara bağlanmışır⁴⁴¹. Özellikle pamuklu dokuma ve onun içerisinde yer alan kaput bezinde rekabetten kaynaklanan kalite eksiliğinin giderilmesine dair çalışmalar yapılmıştır⁴⁴². Üretilen dokumalar kontrol edildikten sonra damgalanarak sevk edilmiştir. Dokuma tezgâhları ilkel şekillerden ayrılarak çekme tabir edilen tezgâhlara dönüştürülmüştür. Bu gelişimler sayesinde dokumada üretilen mal miktarında artış yaşanmıştır⁴⁴³.

1937'de Denizli'de ortalama 8.000'den fazla dokuma tezgâhı olup bu tezgâhlarda 20.000 civarında işçi çalışmıştır. Her yıl 3.114.335 kg pamuk ipliği ve 9.850 kg ipek kullanılmıştır. 27-28 milyon metre arasında ürün elde edilmiştir. Elde edilmiş olan bu ürünler Ankara, İzmir, İstanbul, Antalya, Burdur, Isparta ve Aydın ile Karadeniz sahillerinden doğu bölgelerine sevk edilmiştir. Dokuma imal edilen bölgelerde ondan fazla boyahane olmasına karşın bu sayı yeterli olmamıştır. Boyahanelerde siyah, kırmızı ve vişne renkleri genelde kullanılmıştır. Diğer renkler tam istenilen şekle getirilememiştir. Ancak dokuma ustaları da boyama işlemini evlerinde uygulamaya devam etmiştir. Bu dönemden çok üretilen ürünler, ipek iplikli karyola örtüleri, yorgan, yatak çarşafı, masa ve sofraya takımları, pencere perdeleri, kaput bezi, yünlü ve ipekli elbiselik kumaş, astar, havlu ve hamam takımları ile mendil gibi dokumalar olmuştur⁴⁴⁴. Bu dokuma ürünlerinden başka Denizli'de mutafık olarak adlandırılan dokumacılık da yapılmıştır. Özellikle Karcı, Manastır, Hallaçlar köyünde hemen hemen bütün köy halkı tarafından yaygın olarak dokunmuştur. Dokumada kullanılan keçi kılı ve derisi Denizli'deki tabaklardan sağlanmıştır. Döşemelik, çuval, at çuvalı, sabun ve yem torbaları, zeytin yağı fabrikalarında kullanılan yağ süzme torbaları, heybe ile paspaslar dokunmuştur. Yılda yaklaşık yüz tona yakın üretim sağlanmıştır⁴⁴⁵.

1937'de nüfusunun üçte ikisi dokumacılık ile meşgul olan Denizli halkı, dokuma için temel madde olan ipliğin uzak yerlerden getirilmesi konusunda sorun yaşamıştır. Dokuma yapabilmek adına istediği kadar ipliği bulmakta zorlanan Denizli dokumacılarının bu sıkıntısını gidermek için Denizli'de, İktisat Bankası tarafından, 2/1356 sayılı kararnameye bağlı kroki dışında bulunan beş yüz iğli bir iplik fabrikasının kurulmasına karar verilmiştir. Böylece Denizli dokumacılarının iplik ihtiyaçlarını

⁴⁴¹Niyazi Bayraktar, "Sanayi Vaziyet: Dokumacılık", *İnanç Dergisi*, Sayı:7, 1937, s.4-5.

⁴⁴²BCA, 030.18.01.02.69.81.7.

⁴⁴³ Bayraktar, *agm.*, s.4-5.

⁴⁴⁴ Bayraktar, *agm.*, s.5.

⁴⁴⁵ Tahir Kodal, "Atatürk Döneminde Denizli Sanayisi (1923-1938)", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, 1998, s.71; Kodal, *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, s.172.

yerinde ve bol miktarda sağlayabilmeleri amaç edinilmiştir⁴⁴⁶. Ancak bu girişim başarı ile sonuçlandırılmamıştır.

1937’de nüfusunun büyük çoğunluğu dokumacılık ile uğraşan Denizli halkının, el tezgâhında yapılan dokumacılıkta bez dokuma için yaklaşık 6.400 tezgâh sayısı, 21.000 çalışanı ve 5.000 ton iplik kullanımı ile toplamda 31.000 m²dokuma yapılmıştır. Yapılan bu üretim diğer pek çok ilde karşılaştırıldığında kendisine ilk sırada yer bulmuştur. Bu durum aşağıdaki tablodayer almaktadır⁴⁴⁷:

Dokuma Bölgeleri	Tezgâh Sayısı	Çalışan Sayısı	Yılda İplik Kullanımı (Ton)	Dokunan Bez (1.000 m²)
Aydın	1.500	4.000	450	2.500
Burdur	3.500	9.000	1.200	6.800
Denizli	6.400	21.000	5.000	31.000
Gaziantep	3.000	8.000	1.000	6.000
Isparta	1.600	4.000	500	3.000
İstanbul	3.500	4.000	1.200	7.000
Kastamonu	4.000	12.590	2.100	12.500
Mardin	1.000	3.000	350	1.800
Diğer Yerler	5.000	20.000	2.000	10.000
Toplam	35.000	90.590	14.000	83.600

Tablo10⁴⁴⁸

Atatürk Döneminde (1923-1938) Denizli el dokumacılığında en dikkat çekici unsurların başında girişimcilerin Denizlili olması gelmiştir. Ancak bu dönemde yer yer makineleşmeler görünse de üretim ilkel olarak ev sanayisi şeklinde devam etmiştir. Küçük üretimin fabrika- şirket üretimine geçişi bu dönemde görülememiştir. Aynı şekilde dokuma alanında tam bir kurumsallaşma yaşanmamıştır. Dokumacının ürettiği malın büyük bir bölümü tüccara gitmiştir⁴⁴⁹.

Dokuma alanında görülmüş olan kalkınmadan yararlanan tüccarlar, kârlarını arttırabilmek için 1938’den itibaren dokuma atölyeleri kurarak birkaç kalfayı kendileri

⁴⁴⁶ BCA, 030.18.01.02.72.14.16.

⁴⁴⁷ Tekeli ve İlkin, *age.*, s.315.

⁴⁴⁸ 1937’de El Dokuması Faaliyetinin Dağılımı. Tekeli ve İlkin, *age.*, s.315.

⁴⁴⁹ Kodal, *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, s.169.

için çalıştırmışlardır⁴⁵⁰. Yanlarında çalışan işçilere parça başına ücret ödemişlerdir. Burada çalışan dokumacılar, üretim sürecinin ara aşamalarını genelde kendisi yapmıştır. Ancak çalışanların almış oldukları ücretler makineli fabrikalarda üretim yapan işçilere göre oldukça düşük kalmıştır. Öyle ki 1938’de başka illerde dokuma fabrikasında çalışan işçiye ödenen ücret aylık 36,5 TL iken Denizli’deki el dokuması yapan çalışana 14 TL ödenmiştir.⁴⁵¹Buna rağmen tüccar tarafından kurulmuş olan işletmeler, Denizli’de iyi karşılanmış fakat henüz kuruluş aşamasında iken II. Dünya Savaşı çıkmıştır. Bu işletmeler ise 1940’dan sonra teker teker kapanmıştır. II. Dünya Savaşı ise dokumacılıkta yeni bir çığır açarak yeni dönemi başlatmıştır. O zamana kadar tüccar ile anlaşarak dokuma yapan ya da kendi için çalışan dokumacı o dönemden sonra tüccara karşı tamamen bağımsız olmuştur⁴⁵².

2.1.1. İpek Böcekçiliği ve Dokumacılığı

Dokumanın kıymetli ham maddelerinden birini oluşturan ipek, büyük ölçüde dutla beslenen ipek böceklerinin ürettikleri kozalardan elde edilmiştir⁴⁵³. Denizli’de de 1950’lere kadar ipek böcekçiliği yapılmıştır⁴⁵⁴.Çünkü Denizli arazi ve iklim bakımından ipek böceği yetiştirilmesi için elverişli olmuştur. Osmanlı döneminin sonlarına kadar bu gelenek devam etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yaşanan iplik sıkıntısı yüzünden dokuma tezgâhları sadece iplik bulunduğu zamanlarda çalışabilmiştir. Diğer zamanlarda boş kalan tezgâhlar ipekli dokumayı gerçekleştirememiştir⁴⁵⁵.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ipek böcekçiliğinin arttırılması için çalışmalar yürütülmüştür. Bazı bölgelerde dut ağacı fidanları ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Marmara, Ege ve Akdeniz’de ipek böcekçiliği faaliyetleri gözlenmiştir⁴⁵⁶. Denizli’de ipek böcekçiliği için en gerekli ham madde olan dut ağacı bol miktarda bulunmuş ve en çok Kayalık’tan Çaybaşı caddesine kadar olan bölgelerde yer almıştır.

⁴⁵⁰ Cillov, *age.*, s.45.

⁴⁵¹ *Yurt Ansiklopedisi*, s.2165.

⁴⁵² Cillov, *age.*, s.45.

⁴⁵³ <https://docplayer.biz.tr/11436538-Sekil-1-ipek-kozasi-ve-ipek-bocegi.html> (15.05.2019).

⁴⁵⁴ Atilla Sezener ve Süleyman Boz, *Anılarla Geçtik Çaldan Denizli’den*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2018, s. 45.

⁴⁵⁵ Karaçam, *agt.*, s.100.

⁴⁵⁶ Nadir Yurtoğlu, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de İpek Böcekçiliği (1923-1950)”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2017, s. 164.

Denizli merkez dışında Buldan'da da ipek böcekçiliği yoğun olarak yapılmış ve Buldan dokumalarında ipek sıklıkla kullanılmıştır⁴⁵⁷.

1934'de ipekçilik ve ipek dokumasını yapabilmek adına merkezi Denizli olmak üzere yirmi yıllık ve 20.000 TL sermaye ile "Denizli İpekçilik Türk Anonim Şirketi" kurulmuştur⁴⁵⁸. Şirketin kurucuları arasında Denizli milletvekilleri ve onların arkadaşları da yer almıştır. Denizli'de ipekçiliğin, buna bağlı olarak gelişmiş olan ipekli dokumanın ve de ipekli dokuma ticaretinin ilerlemesi amaç edinilmiştir⁴⁵⁹.

1935'de Denizli'de ipek böcekçiliğinin daha bilimsel yöntemlerle yapılabilmesi için Ziraat Bakanlığı aracılığı ile kurs açılmıştır. İpek dokumacılığı konusunda Türkiye'de önde kentlerden biri olan Denizli, Ege bölgesindeki ipek dokumacılığının geliştirilmesi için merkez seçilmiştir. İzmir, Manisa, Aydın, Muğla, Burdur ve Isparta'dan gelen üreticiler burada eğitim görmüştür. Okulda yetiştirilen öğrenci sayıları ise aşağıdaki tabloda izah edilmiştir:

Yıl	Mezun Sayısı	Bölgesi
1936	51	Denizli
1937	3	Denizli
1938	21	Ödemiş

Tablo11⁴⁶⁰

İpekböcekçiliği okulu 1937'de Ziraat Bankasının teşkilat kanununca "Ziraat Böcekçiliği İstasyonu" unvanını almıştır.1937'de 10.000 dut fidanı halka dağıtılmıştır. Aynı zamanda ülke içindeki satışlar kontrollü ve borsalar tarafından üreticinin lehine düzenlenmiştir. Denizli'de de satış Belediye ya da ticaret odalarının mizan alanlarında yapılmıştır⁴⁶¹.

1937'de üretilen ipek Bursa ipekleri kalitesinde olmuş ve piyasada çok fazla talep görmüştür. Ancak 1940'lı yıllara gelindiğinde "Hetredor Haşeresi" adı verilen bir hastalık nedeniyle Denizli'de dut fidanı dağıtımı yapılamamış ve zamanla Denizli'de ipek üretimi duraksamıştır. 1946'da Denizli halkı,CHP Genel Sekreterliğine dut fidanlıkları talep ettiklerine dair bir rapor sunmuşlardır. Böylece Denizli'de azalan ipek üretimi yüzünden boş kalan ipekli dokuma tezgâhlarının yeniden hayat

⁴⁵⁷ Sezener ve Boz, *age.*, s.45.

⁴⁵⁸ BCA, 030.18.01.02.47.53.5.

⁴⁵⁹ BCA, 030.18.01.02.47.184.108.

⁴⁶⁰ Denizli'de İpek Böcekçiliği için eğitim veren kursun mezun sayıları ve yılları. Karaçam, *agt.*, s.101.

⁴⁶¹ Yurtoğlu, *agm.*, 164-165.

bulması umulmuştur⁴⁶². Ancak Çaybaşında bulunan İpekböcekçiliği İstasyonunun son müdürü Hayri Tuncer olmuş ve bu istasyon 1950’li yıllarda kapatılmıştır⁴⁶³. İstasyonun kapatılması ile Denizli’de hem ipekböcekçiliği hem de onu bağlı gelişmiş olan ipekli dokuma zamanla unutulmuştur.

2.2. Dokuma Kooperatifleri ve II. Dünya Savaşı Yıllarında Dokumacılık

2.2.1. Dokuma Kooperatifleri

İngiltere’de Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkmış olan kooperatifler, Osmanlı Devleti’nde Mithat Paşa’nın memleket sandıkları ile hayat bulmuştur. 1924’de İtibari Zirai Birlikler Kanunu çıkarılmıştır. Böylece ortakların kişisel kefaletine dayalı kredi dağıtacak örgütlerin oluşturulması sağlanmıştır. 1926’da çıkarılan Türk Ticaret Kanunu ile de kooperatiflerin kurulması ve yaygınlaşması amaç edinilmiştir. Mustafa Kemal Paşa mecliste yaptığı konuşma ile tarım ve küçük sanat kooperatiflerinin kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa: *“Halkımızın bedii kabiliyetlerine ma’kes olan ve her günkü ihtiyaçlarımızın büyük bir kısmını karşılayan el ve küçük sanatlarının cumhuriyet rejiminde layık olduğu mertebeye yükseltilmesi icap eder. Bunun için teşvikler yapılmasını ve bu babdaki layihanın biran evvel müzakeresini tavsiyeye şayan olurum.”* demiştir⁴⁶⁴.

Denizli kooperatifleşme açısından hızlı ve bilinçli olan kentlerin başında gelmiştir. Küçük sanayi dalında kurulmuş olan kooperatiflerden tarımsal amaçlı kooperatiflere kadar pek çok kooperatif bu kentte hayat bulmuştur. Vilayetin sosyo-ekonomik kalkınmasında büyük pay sahibi olan kooperatiflere ihtiyaç hissedildikçe yenileri kurulmuştur. Denizli’de zamanla gelişmiş olan ileri ekonomide ve sanayide kooperatifler büyük rol oynamıştır. Aynı zamanda kırsal bölgede gözlenen ve kırsaldan kente birgöç nedeni olan gizli işsizliğin önlenmesinde de katkıları olmuştur. Çünkü köyde kalkınma kooperatifi kurulduğunda köylüler güçlerini birleştirmiş ve kendilerine yeni ekonomik alanlar açmayı başarmıştır⁴⁶⁵.

⁴⁶² Karaçam, *agt.*, s.102.

⁴⁶³ Sezener ve Boz, *age.*, s.45.

⁴⁶⁴ Seda Sarıkaya Sarıdemir, “Buldan Dokumacılarının Örgütlenmesi; Kooperatifleşme”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, Buldan Kaymakamlığı, Buldan 2006, s.657.

⁴⁶⁵ Tarhan Toker, *Denizli Ekonomisi*, Denizli Holding AŞ., Denizli 1977, s.110.

Türkiye ortalamasının üzerinde bir kooperatifleşme hareketine sahip olan Denizli⁴⁶⁶, yüzyıllardır dokumanın beşiği olma özelliğini korumayı başarmıştır. Dokuma alanında ilk kooperatif de yine Denizli’de kurulmuştur. Denizli’nin Tavas kazasına bağlı Kale nahiyesinde, bin lira sermaye ile Kale Dokumacılar Kooperatifi kurulmuştur⁴⁶⁷. 22 Aralık 1933’de kurulmuş olan Kale Dokumacılar Kooperatifi 15 Şubat 1935’de faaliyete geçebilmiştir⁴⁶⁸.

Kale kooperatifi, özellikle kuruluşunun ilk yıllarında verimli işler yapmayı başarmıştır. Öyle ki henüz yeni kurulmuş olduğu yıllarda 115.321 TL değerinde 475.278 m bez satmış ve 116.082 liralık iplik ve boya almıştır. Üyelerine ise 3.279 top iplik dağıtmıştır. 1935 bütçesine göre 2317 lira kâr elde etmiş ve kârının %65’ini üyelerine dağıtmıştır. 1939’da üyesi 753 ve sermayesi 7.880 TL’ye ulaşmıştır⁴⁶⁹.

1935’te faaliyete başlamış olan kooperatif, halk arasında daha çok “Eski Şirket” olarak anılmıştır. Kale halkının neredeyse tamamı o dönem dokumacılık ile geçinmiştir. Bu durum bölgede yaşayan dokumacıların bir araya gelmesinde önemli bir etken olmuştur. Kaleli olan ilk dokumacılar arasında “Gül Ailesi” önemli rol oynamış, Osman Gül kooperatifin kurucuları arasında yer almıştır. Daha sonraki süreçte onun oğulları olan İsmail Gül, Mustafa Gül ve Eşref Gül’de ilerleyen zamanlarda kooperatifin üyesi ve etkin isimleri olmuşlardır. İsimleri tam olarak bilinmemekle beraber “Celliler” lakabı ile anılan aile kooperatif faaliyetleri içerisinde yer almıştır. O dönemde Kale’de yüksek oranda kadınlardan oluşan dokumacılar bez dokumuşlardır. Nikfer bezi dokunan bezler arasında en meşhuru olmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında ise yağ torbası⁴⁷⁰, bez ceketlerin yanında en çok kaput dokunmuştur⁴⁷¹.

Kale Dokumacılar Kooperatifinin 1935’de ki ortaklarından biri de “Onat Ailesi” olup o dönem Hamdi Efendi ile çalışmışlardır⁴⁷². 1946’da Denizli Birlik Kooperatifi’nin dağılmasının ardından Kale Dokumacılar Kooperatifi varlığını sürdürmeye devam

⁴⁶⁶ Toker, *Denizli Ekonomisi*, s110.

⁴⁶⁷ BCA, 30.13.1.2.49.79.9; BCA 30.13.1.2.49.179.86.

⁴⁶⁸ Cillov, *age.*, s.90-91; Uysal, *age.*, s.295; Akoğlu, *agm.*, s.932-933.

⁴⁶⁹ Cillov, *age.*, s.90-91; Akoğlu, *agm.*, s933.

⁴⁷⁰ Yağ torbası: Zeytin sıkımında kullanılmak üzere üretilen çuvallar.

⁴⁷¹ Bu bilgi 1932 Tavas doğumlu Hasan Hüseyin Uçum’dan alınmıştır. (Mülakat tarihi: 18.05.2018); Akoğlu, *agm.*, s.933.

⁴⁷² 2019’da vefat etmiş olan Esat Onat’ın ailesi dokumacı olup, kurucu üyeler içerisinde yer almıştır. Özellikle babası kooperatif faaliyetleri içerisinde etkin rol oynamıştır. Ancak kooperatifin kayıt defterleri çıkan bir yangında yandığı için kayıtlar günümüze ulaşamamıştır. (Bu bilgi 1944 doğumlu Esat Onat’tan 18.05.2018’de alınmıştır.)

etmiştir. 1954'te başkan olan Ahmet Erdem, küçük yaşta dokumaya başlamış olan Kemalettin Onat'tan kooperatif ile çalışmasını istemiştir. Bu isteği kabul eden Kemalettin Onat, kooperatiften almış olduğu iplik karşılığı yapmış olduğu dokumadan ilk seferde 115 TL kâr elde etmiştir. Daha sonra 65 TL kazanan Kemalettin Onat, zarar etmeye başlayınca kooperatif ile çalışmaya son vermiştir⁴⁷³.

Kale Dokumacılar Kooperatifinin ilçede zamanla etkinliğini yitirmesinde çıkan söylentilerin büyük payı olmuştur. Öyle ki kooperatifin dokunan malların ücret olarak tam karşılığını vermediğine dair yapılan söylentiler, ilçe halkının kooperatife olan güvenini sarsmıştır. Bunun üzerine halk tüccar ile anlaşmış ve dokuduğu malı tüccara satmaya başlamıştır. Sonuçta Kale Dokumacılar Kooperatifi etkinliğini ve işlevselliğini yitirmiştir⁴⁷⁴.

1935'te Denizli'nin Kadıköy (Babadağ) nahiyesinde, dokuma işlerini yapmak, gerekli olan temel malzemeyi kendi ortaklarına temin etmek ve dokunmuş malları ortaklarının adına satmak amacı ile "Kadıköy Nahiyesi Dokumacılar Kooperatif Ortaklığı" kurulmuştur. Bu kooperatif, 800 TL sermaye ile otuz yıllık süre için kurulmuştur⁴⁷⁵. 24 Şubat 1935'te İktisat Vekâletine göndermiş oldukları kooperatifin ana sözleşmeleri onaylanmıştır. Böylece henüz 1935 gibi erken bir tarihten itibaren "Kadıköy Nahiyesi Dokumacılar Kooperatif Ortaklığı" çalışmalarına başlamıştır⁴⁷⁶.

17 Mayıs 1935'te Babadağ'da, "Babadağ Nahiyesi Köylü Dokumacılar Kooperatifi" kurulmuştur⁴⁷⁷. Babadağ'da halkın büyük katılımı ile kurulmuş olan kooperatif, 2.650 TL sermaye⁴⁷⁸ ve 53 üye ile çalışmalarına başlamıştır. 1939'da kooperatifin sermayesi 13.360 TL ve üye sayısı 253'e ulaşmıştır⁴⁷⁹. Dokumacıların ihtiyaç duydukları temel malzemeleri temin edebilmek ve alıp satabilmek amacıyla

⁴⁷³Bu bilgi 1944 Tavas doğumlu Kemalettin Onat'tan alınmıştır. (Mülakat tarihi:19.05.2018); Akoğlu, *agm.*, s.933.

⁴⁷⁴ Bu bilgi 1932 Tavas doğumlu Hasan Hüseyin Uçum'dan alınmıştır. (Mülakat tarihi:19.05.2018); Akoğlu, *agm.*, s.933.

⁴⁷⁵ BCA, 030.018.01.02.179.91.

⁴⁷⁶ BCA, 030.018.01.02.52.6.

⁴⁷⁷ Haluk Cillov'un "Denizli El Dokumacılığı Sanayi" adlı eserinde, Babadağ'da kurulmuş olan kooperatif Kale Dokumacılar Kooperatifinden sonra ikinci sırada yazılmıştır. Ancak arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere 24 Şubat 1935'te İktisat Vekâletince ana sözleşmesi onaylanmış olan Kadıköy Nahiyesi Dokumacılar Kooperatif Ortaklığı, yine Haluk Cillov'un eserinde 17 Mayıs 1935'de kurulduğu belirtilmiş olan Babadağ Nahiyesi Köylü Dokumacılar Kooperatifinden önce kurulmuştur. Sonuçta Kale Dokumacılar Kooperatifinden sonra Kadıköy Nahiyesi Dokumacılar Kooperatif Ortaklığının kurulduğu anlaşılmıştır.

⁴⁷⁸BCA, 030.18.01.02.95.69.6 numaralı ve 1941'e ait olan belgede "en az 1.500 Türk lirası sermaye ile teşkiline başlanan" ibaresinden kuruluş sermayesinin 1.500 TL olduğu anlaşılmıştır.

⁴⁷⁹ Cillov, *age.*, s.90.

kurulan kooperatif otuz yıl süre için kurulmuştur. 7 Ağustos 1941’de İktisat Vekaletince ana sözleşmesi incelenip onaylanmıştır⁴⁸⁰.

Babadağ Dokumacıları Kooperatifinin ana sözleşmesi,Ege gazetesinin ilk sayısı olan 19 Mayıs 1939’daki nüshasında yer almıştır.Ana sözleşme de amaç “*Cemiyetin ana amacı dokumacılığa olan rağbeti arttırmak ve dokumacılığın gelişimini sağlamak, dokumacılar arasında tam bir uyum oluşturmak, kendi aralarında oluşabilecek mesleki anlaşmazlıkları çözmek, zor durumda kalan dokumacılara yardım da bulanabilmek ve her ne şartta olursa olsun dokumacılığın gelişimine hizmet ederek dokuma alanında kooperatifleşmeyi yaymak.*” şeklinde genişçe izah edilmiştir⁴⁸¹. Anlaşıldığı üzere henüz çok erken bir dönem de Babadağlılar, kooperatif ve kooperatifçiliğin önemini anlamış ve sadece dokumayı geliştirmek için değil aynı zamanda dokumacıların da birliğini sağlayarak gelişmelerine hizmet etmekte faydalanmışlardır.Babadağ Dokumacılar Kooperatifi kurucu üyeleri Kâmil Panayır, Akif Selek, Osman Toydemir, Ali Rıza Yastıkçı, Osman Yüksel, Osman Özdemir, Hüseyin Güven, Bekir Atar ve Ali Rıza Arıkan iken idare heyeti Akif Selek, Osman Toydemir, Ali Arıkan, Bekir Atar, Yekta Memi, Ali Rıza Yastıkçı, Fuat Kâzımoğlan ve Salih Özdemir’dir. 5 Mayıs 1939’da Osman Toydemir idare heyeti başkanı olmuştur⁴⁸².

23 Eylül 1936 Çarşamba günü saat 15:00 ‘de Tavas’ta noter Süleyman Ahmet Güngör’ün tasdiki ile “Kızılcaölük Nahiyesi Gayri Mahdud Mesuliyetli Dokumacılar İstihlâk ve İstiksâl Kooperatif Şirketi” kurulmuştur. Kurucu üyeler: Tavas Orta mahallede oturan Terzi Bekir Küçükşahal, aynı mahallede oturan Hancı Mustafa Deveci, Kızılcaölük nahiyesinin Kavak mahallesinde oturan Osman Karayazıcı, İsmail Karaomca, Musa Varlı, İsmail Okul, Ali Mercan, Kızılcaölüğün Yukarı mahallesinde oturan İbrahim Bebeci, Arif Yağcı ve Ali Çilenk’ten oluşmuştur. Kooperatifin sermayesi 1.000 TL ve devam süresi ise yirmi bir yıl olarak belirlenmiştir. Kooperatifin ana sözleşmesini kabul ederek kooperatifin kendi mağazasından alışveriş yapan bütün dokumacılar kooperatife üye olma hakkına sahip olmuştur. Kooperatifin her bir hisse bedeli 5 TL olarak hesaplanmış olup, dokumacılar en çok altmış hisse alma hakkına sahip olmuşlardır⁴⁸³. Kooperatif kurulurken en az 1.000 TL belirlenmiş olmasına karşın

⁴⁸⁰ BCA, 030.18.01.02.95.69.6.

⁴⁸¹ Ege, “Babadağ Dokumacıları Cemiyeti Ana Nizamnamesidir”, Sayı:1, 19 Mayıs 1939, s.3.

⁴⁸² Ege, “Babadağ Dokumacıları Cemiyeti Ana Nizamnamesidir”, Sayı:1, 19 Mayıs 1939, s.4.

⁴⁸³ BCA, 030.18.1.2.70.94.425.

değişir sermayeli ve sınırsız ortaklı olarak kurulmuştur⁴⁸⁴. Ayrıca sermayesinin dörtte birini ödediği banka makbuzunu ve sözleşmesini İktisat Vekâletine sunduktan sonra 8 Aralık 1936'da İktisat Vekili Celal Bayar'ın onayı ile kooperatifin ana sözleşmesi onaylanmıştır⁴⁸⁵. 1939'da kooperatifin üye sayısı 200 ve sermayesi 1.500 TL'ye yükselmiştir⁴⁸⁶.

Dokuma için gereken temel malzemeleri ve işletme için gerekli gereçleri temin edebilmek, bunları kooperatif üyelerine dağıtmak amacı ile 1936'da merkezi Denizli olmak üzere "Denizli Dokumacılar Kooperatifi" kurulmuştur. Yirmi bir yıl süre ve 1.500 TL sermaye ile kurulmuş olan kooperatifin ana sözleşmesi⁴⁸⁷ 5 Aralık 1936'da onaylanmıştır⁴⁸⁸. 1939'da Denizli Kooperatifinin üye sayısı yüz elliye ulaşmıştır⁴⁸⁹.

1937'de dokuma için gerekli olan temel malzemeyi ortak olarak temin edebilmek, bu malzemeleri kooperatif üyeleri arasında pay edebilmek ve faydalı olarak görülen mali, ticari, sınai işleri yapmak amacıyla merkezi Buldan olmak üzere "Buldan Dokumacılar Kooperatifi" kurulmuştur. Bu kooperatif yirmi bir yıl süre ve en az 1.000 TL sermaye ile oluşturulmuştur. 12 Ocak 1937'de ana sözleşmesi İktisat Vekâletince onaylanmış olan kooperatif ortakların dokumasını geliştirebilmek adına bu tarihten sonra çalışmalara başlamıştır⁴⁹⁰. 1939'da Buldan Dokumacılar Kooperatifi, 400 üye ve 3.500 TL sermayeye ulaşmıştır⁴⁹¹.

1939'da Türkiye'de on bir küçük sanat kooperatifi bulunmuştur. Bu kooperatiflerden sekiz tanesi dokuma imal ve satışı için kurulmuştur. Beşi (Kadıköy Nahiyesi Dokumacılar Kooperatifi sayılmaz ise) Denizli'de, diğer üçü İstanbul, İzmir ve Burdur'da yer almıştır. Denizli dışında kalan üç dokumacılar kooperatifinin toplam üye sayısı 547 ve sermayesi 11.119 TL olmuştur. Oysa Denizli'de bulunan beş dokumacı kooperatifin toplam üye sayısı 1.156 ve sermayesi 27.140 TL olmuştur⁴⁹². Görüldüğü üzere Denizli'de kurulmuş olan dokumacı kooperatifleri, Türkiye'de kurulmuş olan diğer üç kooperatifin üye sayısının 2.11 ve sermayesinin ise 2.44 katı büyüklüğünde olmuştur. Bu durum II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartları başlamadan önce de

⁴⁸⁴ BCA, 030.18.1.2 70.94.13.

⁴⁸⁵ BCA, 030.18.1.2 70.179.111.

⁴⁸⁶ Cillov, *age.*, s.90.

⁴⁸⁷ BCA, 030.18.01.02.70.93.19.

⁴⁸⁸ BCA, 030.18.01.02.106.71.1.

⁴⁸⁹ Cillov, *age.*, s.90.

⁴⁹⁰ BCA, 030.18.01.02.71.3.7.

⁴⁹¹ Cillov, *age.*, s.90.

⁴⁹² Cillov, *age.*, s.90.

Denizli’de dokuma alanında kooperatifleşmenin ne derece ileri olduğunun ispatı sayılmıştır. Nitekim Denizli gibi dokuma tarihi eski çağlara dayanan bir kentte, dokumacıların bir araya gelerek kooperatif kurmuş olmaları tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. Buradaki en önemli etken Denizli’de birikmiş olan dokuma kültürünün varlığı olmuştur.

Bu kooperatiflerin genel özellikleri incelendiğinde ilk görülen, kooperatiflerin satın alma ve satma işlevlerinin baskınlığı olmuştur. En büyük amaçları dokumanın en temel malzemesi olan ipliği ortaklaşa temin ederek ortaklara dağıtmak olmuştur. Böylece üretilen dokumayı tüccar yerine kendileri satmış ve tüccarın elde ettiği kârı dokumacılara geçirmeyi planlamışlardır. İplik alabilmek için, ilk olarak sözleşmelerinde yer alan 5 – 10 TL arasında değişen katılım bedelini dokumacı ortaklardan her ay düzenli sağlamaya çalışmışlardır. Ancak dokumacıların gelir düzeyleri yüksek olmadığı için bu parayı ödemekte zorlananlar olmuştur. Bu durumda nakit akışında aksamalara yol açmış dolayısıyla iplik temininde sorunlar yaşanmıştır. Özellikle Denizli, Buldan ve Kızılcabölük kooperatiflerinde bu sorunlar daha sık yaşanmıştır. Ancak Kale ve Babadağ kooperatifleri iplik temininde daha başarılı sayılmıştır. Yine de sermayesizlik kooperatiflerin verimli çalışmalarına engel olmuş ve üç dört yıl içerisinde tüccar ile olan rekabette geride kalmalarına neden olmuştur⁴⁹³.

2.2.2. II. Dünya Savaşı Yıllarında Dokumacılık

Dokumacılık 1939’da halen halk arasında gelişim göstermeye devam eden bir meslek olmuştur. O dönem İtalyan tüccarların Denizli pazarlarından dokuma aldığını gören yaşlı insanlar dokumacılık hakkında gençlere anlatımlarda bulunmuşlardır. Bu tarz anlatımlar ise kentte dokumacılığa olan merakı arttırmış ve gelişimine katkı sağlamıştır. Binlerce dokuma ustası yetişmeye devam etmiş ve bu amaçla zirai üretim yönlendirilmiştir⁴⁹⁴. Öyle ki ovoidan akan Menderes kollarından istifa edilmiş ve arazide de sulama yapılarak başta pamuk olmak üzere her çeşit bitki yetiştirilmiştir⁴⁹⁵. Susuzluk nedeniyle arpa ve buğday yetiştiren, su ihtiyacına sahip olan pamuk, mısır, susam, pirinç gibi ürünleri yetiştiremeyen komşu iller ihtiyaçlarını Denizli’den karşılamıştır. Böylece Denizli’de doğal iklim koşullarının katkısı ile ziraat ve

⁴⁹³ Cillov, *age.*, s.91-92.

⁴⁹⁴ Osman Bayraktar, “Denizli’de Hayat Pahalılığı ve Nedenleri: Denizli’de Mensucat”, *Ege*, Sayı:12, 14 Haziran 1939, s.1-2.

⁴⁹⁵ Osman Bayraktar, “Denizli’de Hayat Pahalılığı ve Nedenleri: Denizli’de Zirai Vaziyet”, *Ege*, Sayı:7, 2 Haziran 1939, s.1-2.

ticaretkili şekilde II. Dünya Savaşı öncesinde de devam etmiştir. Böylece ham maddesi pamuk olan pamuklu dokuma varlığını sürdürmeyi başarmıştır⁴⁹⁶.

Denizli’de bu gelişmeler yaşanırken, 1939’dan itibaren başlayan II. Dünya Savaşı dünyada var olan siyasi, askeri ve ekonomik dengeleri alt üst etmeyi başarmıştır. Sadece savaşa katılan devletlerin değil, neredeyse bütün devletlerin ekonomik düzeni kökünden sarsılmıştır. Türkiye’nin stratejisi ise savaşa girmeden ülkenin toprak bütünlüğünü korumaya çalışmak olmuştur. Bu nedenle ülkede savaş ekonomisi politikası izlenerek ona uygun uygulamalar yapılmaya başlanmıştır⁴⁹⁷.

Bilindiği üzere bir ülkenin savaşa girmesinde askeri seferberlik yanında iktisadi seferberlikte gereklidir. Bu nedenle ülke ekonomisi savaş koşullarına uygun hale getirilmiştir. Savaş ekonomisine giren ülkede yeni fiyat sistemi, yeni vergilendirme⁴⁹⁸, vergilerin arttırılması⁴⁹⁹, ekonomi görevlerinin farklı tanımlanması ve de ekonomiye yeni bir bakış açısı ile müdahale edilmesi kaçınılmaz olmuştur⁵⁰⁰.

Bu açıdan Türkiye’de savaş başladıktan sonra “Savunma Ekonomisi” adı ile rapor hazırlanarak ülkenin gücü tespit edilmeye çalışılmıştır. Hükümet, kontrolleri sıkılaştırarak alınacak tedbirleri ortaya koymuştur. Seferberlik şeması hazırlanmış ve her alanda gerekli incelemeler yapılmıştır⁵⁰¹. Türkiye’nin savaş döneminde çözmesi gereken en önemli sorun: üretici iken silah altına alınarak tüketici haline getirilen bir milyonu aşan kişinin yaşesi olmuştur⁵⁰². Böyle bir zamanda yaşanan sorunları çözmek

⁴⁹⁶Ege, “Yeşil Denizli’imiz”, Sayı:18, 28 Haziran 1939, s.2.

⁴⁹⁷Müslime Güneş, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Denizli”, *Uluslararası Denizli Ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu*, Denizli 2006, s.661.

⁴⁹⁸ II. Dünya Savaşı başladığında, Türkiye’nin vergi sistemi 1927’de uygulanmaya başlanan “Kazanç Vergisi” idi. Ancak bu vergi sistemi temelde aksaklıklar barındırmış ve sakıncalar taşımıştır. Bazı vergi mükelleflerine güçlerinin üstünde çok ağır vergi verme zorunluluğu yüklerken, bazı mükelleflere ise çok düşük miktarda vergilendirme yapmıştır. Savaşın getirmiş olduğu yeni şartlar da göz önüne alınmış ve vergi sistemini değiştirmek için çalışmalar başlatılmıştır. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *İktisadi Politikaları ve Uygulamaları İle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, Cilt 2, s.36.

⁴⁹⁹ Savaşın getirmiş olduğu olağanüstü koşullarda 29 Mayıs 1941’de var olan vergilerin arttırılması yoluna gidilmiştir. *TBMM Kanunlar Dergisi*, Kanun Numarası:4040, 29.05.1941. Cilt:22, s.307-321.

⁵⁰⁰ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *İktisadi Politikaları ve Uygulamaları İle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, Cilt 2, s.12.

⁵⁰¹ Şinasi Sönmez, “II. Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 2011, s.608.

⁵⁰²Büyük bir ordu beslemek ekonomi üzerine yük getirmiştir. Nitekim askerdeki beslenme ve giyim ihtiyacı köydekine oranla daha fazla olmuştur. Aynı zamanda askerde iken üretim yapamayacak olan kişiler üretimden çekildiği için üretimde de azalma yaşanmıştır. Bu durum yurt içerisindeki üretim ve tüketim dengesinin yeniden kurulması gereğini doğurmuştur. Tekeli ve İlkin, *age.*, s.83-84.

için 18 Ocak 1940'da Milli Korunma Kanunu⁵⁰³ kabul edilmiştir⁵⁰⁴. Bu kanun ile hükümete, ülkenin savaşa girmesi halinde ekonomiyi devletin tek elinde toplama yetkisi tanınmıştır⁵⁰⁵. 20 Mayıs 1940'da kabul edilen kanun ile İktisat Vekaletinin gerekli görmüş olduğu; iplik ve dokuma sanayilerde günde üç saate kadar fazla mesai yapılması ve hafta tatili ile ilgili hususlarda kanunda istisnalara gidilmesine karar verilmiştir⁵⁰⁶.

Aynı dönemde dokumacılık önemli sayılmış ve bilmeyenlere öğretilmesi adına ustalara ücret verilmiştir⁵⁰⁷. Ayrıca 1940'da Lütfü Sungan ile Osman İrtem, Sümerbank yünlü ve pamuklu dokuma fabrikalarının işletme ve yedek malzemelerini incelemek ve satın almak için İngiltere'ye gönderilmiştir⁵⁰⁸. Yine de savaşın getirmiş olduğu şartlar altında iplik ve dokuma fiyatlarında artışlar yaşanmıştır. 1941'de iplik fiyatlarına %11,5 oranında zam uygulanmıştır⁵⁰⁹. 1942'de devlet memurlarına parasız giyim eşyası verilmiştir⁵¹⁰.

II. Dünya Savaşı devam ederken, savaşın getirmiş olduğu ağır şartlar altında İsmet İnönü 1 Kasım 1942'deki konuşmasında: *“Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklık çiftlik ağası, ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metası yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan bir kaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar. Üç, beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır.”*⁵¹¹ sözleri yer almıştır. Konuşmanın ardından, 9 Kasım 1942'de Varlık Vergisi Kanunu TBMM başkanlığına

⁵⁰³ Hükümet, parti grubuna daha önceden hazırlanmış olan layihaları dikkate alacakları bir kanun tasarısı hazırlama önerisi sunmuştur. Meclis Grubu İdare Heyetinin seçmiş olduğu komisyon, “Milli İktisadi Korunma Kanun Projesi” hazırlamıştır. Bu tasarı Başbakan tarafından Meclis Grup Başkanlığına sunulmuş ve kabul edilmiştir. Daha sonra tasarıyı Recep Peker başkanlığındaki komisyon anayasaya uygun olarak yeniden yazmıştır. Tasarı, 15 Ocak 1940'ta TBMM'ne gönderilmiştir. 18 Ocak 1940'ta mecliste görüşülerek kabul edilmiştir. Tasarı Dr. Refik Saydam'ın ifadesi ile üç ilke etrafında toplanmıştır: Birincisi, elden geldiği kadar vatandaşın olağan hayatını örselememek, ikincisi işi olan vatandaşların emeklerini ve kazançlarını mümkün olduğu kadar sınırlamamak ve son olarak özel teşebbüsü ilgilendiren konularda iş sahipleri ile görüşmek olarak belirlenmiştir. Tekeli ve İlkın, *age.*, s.95-97.

⁵⁰⁴ *TBMM Kanunlar Dergisi*, Kanun Numarası:3780, 18.01.1940, Cilt:21, s.167.

⁵⁰⁵ Bülent Duru, “1941: Kıtık Yılında Milli Korunma Kanunu Uygulamaları”, *Açıklamalı Yönetim Zamanizimi:1940-1949*, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA) AÜ SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2008, s.162.

⁵⁰⁶ BCA, 030.18.01.02.91.45.11.

⁵⁰⁷ BCA, 030.18.01.02.92.86.1.

⁵⁰⁸ BCA, 030.18.01.02.90.11.10.

⁵⁰⁹ BCA, 030.10.0.0.167.162.5.

⁵¹⁰ BCA, 030.10.0.0.15.87.28.

⁵¹¹ TBMM, *Zabit Ceridesi*, Devre:6, Cilt:28, 1.11.1942, s.4.

sunulmuştur. Meclis tarafından 12 Kasım 1942’de 4305 sayılı “Varlık Vergisi Kanunu” kabul edilmiştir. Kanunun 1. Maddesinde: “*Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (varlık vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.*”ifadesi ile amaç açıklanmıştır⁵¹². Yasanın kabul edilmesinden sonra komisyonlar oluşturulmuş ve ödenecek olan vergiler belirlenmiştir.

Denizli’de kurulmuş olan komisyona Vali Osman Nuri Tekeli, Defterdar Mehmet Salim Seçki katılmıştır. Aynı zamanda komisyonda ticaret odasının ve de ziraat odasının seçmiş olduğu ikişer kişi yer almıştır. Komisyonun çalışmaları sonucunda, on beş gün içerisinde vergi miktarları bildirilmiş ve vergiyi ödemekle yükümlü olanların vergilerini on beş gün içerisinde⁵¹³ödemeleri istenmiştir. Ancak burada belirtilmesi gereken bir nokta, varlık vergisinin kesin ve açık kıstaslar çerçevesinde belirlenmemiş olmasıdır. Öyle ki bu durum mükelleflerin ödeyebileceklerinden fazla miktarda vergilendirilmelerinin de yaşanmasına neden olmuştur⁵¹⁴.

Aşağıdaki tabloda dokuma ile ilgili meslek gruplarını icra eden ve Denizli 1 No’lu Varlık Vergisi Cetveli içerisinde yer alan kişiler listelenmiştir:

Sıra No	Adı – Soyadı	Tarih Olunan Vergi		Mesleği
		Lira	Kuruş	
14	Denizli Dokumacılar Kooperatifi	9.542	30	Dokuma Birliği
62	Cillov Kardeşler	13.500	00	İplikçi
71	Hamza Türkmen ve Mehmet Musaoğlu	5.000	00	Yerli Malcı ⁵¹⁵
72	Göveçlikli Tefvik Kaya	3.000	00	Yerli Malcı

⁵¹² TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Kanun Numarası:4.305,11.11.1942, Cilt:24, s.1.

⁵¹³ Kanuna göre, belirlenmiş olan vergi miktarlarının on beş gün içerisinde ödenmesi gerekmiştir. On beş gün içerisinde vergisini ödemeyenler için ilk bir haftalık gecikme de %1, daha sonraki bir hafta için de %1 oranında vergiye artış yansıtılmıştır. Bir ay içerisinde vergisini ödemeyenlerin, ev ve iş yerlerine gidilip mallarının satılması usulü ile verginin tahsilatı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu bir ay içerisinde borçlarını ödeyememiş olanlar, ödeme yapana kadar bedeni yetenekleri nispetince askeri olmayan işlerde çalıştırılmışlardır. Tekeli ve İkin, *age.*, s.46.

⁵¹⁴Ercan Haytoğlu, “Varlık Vergisi Denizli Uygulaması”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:11, Cilt:4, s.163.

⁵¹⁵ Yerli Malcı, Denizli’de el dokumalarını satan kişilere denmiştir. Haytoğlu, “Varlık Vergisi Denizli Uygulaması”, s.176.

73	Osman Bursalı Kızılcabölüklü	1.500	00	Yerli Malcı
80	Kazım Sivrioğlu	600	00	İplikçi
89	Bereketlerli Nuri Araç	750	00	DOKUMACI
100	Kaleli Ahmet Hamdi Tokgöz	3.000	00	Yerli Malcı
101	Kaleli Bekir Lütfü Özsoy ve Kardeşleri	6.500	00	Yerli Malcı
102	Tahir Kadıköylü	500	00	Yerli Malcı
103	Osman Kiraz	1.500	00	Yerli Malcı
118	Şibiroğlu Ahmet Atak	500	00	Yerli Malcı
132	Çil İsmail oğlu Ahmet Babadağlı	750	00	DOKUMACI

Tablo13⁵¹⁶

1942’de Denizli’de varlık vergisi ödeyenler arasında on yedi kişinin hangi meslek grubuna ait olduğu tam olarak belirlenememiştir. Ancak kesin olmamakla beraber dokuma ya da dericilik üzerine çalıştıkları tespit edilmiştir. Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere Varlık Vergisi, Denizli’de yaşayan dokumacıları ve el dokumaları satan kişileri de etkilemiştir. Öyle ki yerli malcı olan Kaleli Ahmet Hamdi Tokgöz, kendisine belirlenen 3.000TL’lık vergiyi ödemekte zorlanmış ve vergisini ödedikten sonra iflas etmiştir⁵¹⁷.

II. Dünya Savaşı döneminde makine tekniği önemli ölçüde gelişmiştir⁵¹⁸. Ayrıca bu savaş, dünyadaki makine üretim ve kullanımı her alanda arttırmıştır. Yine de bu dönemde Denizli’de dokuma fabrikası faaliyet göstermemiştir. Dokumacılar daha çok el tezgâhlarında üretim yapmış ve dokumacılığın genel üretim aracı yine tezgâh ve mekik olmuştur. Sadece durumu daha iyi olan ustalar bunların yanında çözme aleti denilen bir dokuma gerecine sahip olabilmıştır⁵¹⁹.

1942’de Denizli’de 11.200 adet bez dokuyan tezgâh bulunmuştur. Tezgâh sayısı 1.322 kendi bükmüş olduğu iplikle dokuma yapan, 1.773 kilim dokuyan ve 1.725 kıl işleri dokuması yapan olmak üzere toplam 15.020’ye ulaşmıştır. Bu tezgâhlardan sadece 8.800’ü Halk Bankası tarafından dağıtılan iplikle çalıştırılırken geri kalan

⁵¹⁶ Haytoğlu, “Varlık Vergisi Denizli Uygulaması”, ss.162-184.

⁵¹⁷ Haytoğlu, “Varlık Vergisi Denizli Uygulaması”, s.183.

⁵¹⁸ Celal Apti Kölüksüz, “Makine Tekniği ve Gelişimi”, *İnanç Dergisi*, Sayı:80, Ekim 1943, s.29.

⁵¹⁹ Cillov ,*age.*,s.57.

tezgâhlarda dokumacının kendi eğirdiği iplik kullanılmıştır. Babadan başlayarak çocuğa kadar neredeyse bütün ev halkının dokumanın bir aşamasında kendisine yer bulduğu göz önüne alınarak, tezgâh sayıları ile yapılan bir hesaplama da 80.000 kişinin dokuma ile geçindiği tespit edilmiştir. Bu tezgâhlarda, bir yılda 63.729.600 m iplik, 1.939.000 m yün, 200.000 m kıl, 80.000 m ipekli, 43.000 kendir⁵²⁰ ve 28.000 m kıvrak iplik dokunmuştur. Bu iplikler ile Denizli’de o dönem giyilen mintan, gömlek, sofrası, peçete, yatak ve yorgan çarşafı, baş örtüsü, kaput, mendil gibi toplam 67 çeşit bez dokunmuştur. Bunların dışında o dönem özellikle pazara eşya taşırken sıklıkla kullanılan çuval, heybe, harar ve urgan da dokunmuştur. Dokunan bu mallara talep ülke genelinde de yaygın olmuştur. Türkiye’nin dört tarafından gelen alıcılar Denizli’nin ünlü alacasını, ipekli üstlük ve peştemallarını, kıl heybe ve hararlarını satın almışlardır. Dokumalarmetre karesi en az atmış kuruştan satılmış; dokumacının, satıcının ve de alıcının kazançlı çıktığı alışverişler yapılmıştır. Böylece Denizli’nin gelir seviyesinde ciddi oranda artış yaşanmıştır⁵²¹.

Denizli’ye yüksek kazançlar sağlayan dokumaların üretildiği tezgâhlar iki tip olup, bunlar el ve ayak kuvveti ile çalışan ve gömme ve yüksek(kurma) tezgâhlar olmuştur. Gömme tezgâhlar⁵²² daha ucuz olduğu için kolay elde edilebilmiştir. Bazı durumlarda dokuma ustaları kendi gömme tezgâhlarını kendileri dahi yapabiliştir. Tezgâhlar, kalitelerine göre o dönem 25 TL ile 50 TL arasında değişen fiyatlara satın alınmıştır. Ancak bu tezgâhların en büyük sorunu dokumayı yapan kişinin ayaklarının çukur içerisinde olması nedeniyle ileri yaşlarda dokumacının romatizma hastalığına yakalanma ihtimalini oldukça arttırması olmuştur. 1936’dan itibaren kullanılmaya başlayan yüksek tezgâhlar ise fiyat olarak daha pahalı olup, kurma ve taşıma yönüyle zorluklar çıkarmıştır. Ancak sağlık açısından tehlikeli olmayışı tezgâhın hızla yayılmasına neden olmuştur. Öyle ki II. Dünya Savaşı yıllarında kullanılan tezgâhların neredeyse yarısı gömme ve diğer yarısı da yüksek tezgâh yapısına sahip olmuştur. Aşağıdaki tabloda 1946’da Denizli’de yapılan ankete göre Denizli’deki tezgâh cinsleri yer almıştır:

⁵²⁰Kendir: Kenevirden yapılmış olan anlamına gelmiştir <https://sozluk.gov.tr/>. (12.06.2019).

⁵²¹Rıza Akan, “Denizli’de Dokumacılık” *İnanç Dergisi*, Sayı:67, Eylül 1942, s.2-3.

⁵²² Gömme Tezgâhlara Denizlili dokumacılar daha çok çukur tezgâh demişlerdir. Çukur tezgâh ise dokuyucunun oturduğu yerin çukurun içinde bulunduğu el dokuma tezgâhına verilen isim olmuştur. Feyza Tokat, “Denizli Ağzındaki El Dokumacılığı İle İlgili Terimler”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyatve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2014, s.177.

Bölgeler	Gömme Tezgâh	Yüksek Tezgâh	İşletme Sayısı
Denizli (Merkez)	9	22	18
Sarayköy	2	4	5
Babadağ	-	35	25
Buldan	24	8	18
Tavas	7	1	7
Kızılcabölük	20	2	17
Kale	11	5	12
Toplam	75	77	102

Tablo14⁵²³

Görüldüğü üzere Denizli’de gömme tezgâh sayısı en fazla olan ilçe Buldan olurken ikinci sırada Kızılcabölük yer almıştır. Bu durum Buldan ve Kızılcabölük’te henüz yüksek tezgâh kullanımının yaygınlaşmaması ile açıklanabilir. Yüksek tezgâh kullanımının en yaygın olduğu ilçe Babadağ olurken ikinci sırada Denizli merkezi yer almıştır. Bu durum ise Babadağ’da tezgâh üretim miktarının fazla olması ile açıklanabilir.

El tezgâhlarının üretim kapasiteleri ise bölgeden bölgeye farklılık taşımıştır. Türkiye’de el tezgâhının üretim miktarının en fazla olarak belirlendiği yer Denizli’nin Babadağ ilçesi olmuştur. Babadağ’dan sonra Buldan, Gaziantep, Burdur, Kastamonu ve Karacasu gelmiştir. Bu durum Denizli’de dokumanın savaş yıllarında dahi nasıl devam ettiğinin önemli bir ispatı olarak sayılmıştır. Üretimin fazla olmasında pek çok etken bir arada çalışmıştır. Dokumayı yapan kişinin ustalığı, genç oluşu, işin süresi ve de çalışma şiddetinin fazlalığı bunların başında gelmiştir. Ancak burada hemen belirtmek gereken bir husus vardır ki dokumada önemli olan hızlı çalışmak değil, yavaş yavaş en iyi ürünü dokuyabilmek olmuştur. Çünkü çok hızlı dokuma yapan dokumacı çabuk yorulup, tezgâhını da ayarını bozmuştur. Bu ise dokuma da hiç istenmeyen bir durum oluşturmuştur. Normal olarak çalışan bir dokuma ustası dakikada 50-60 mekik atarken Babadağ’da çalışan genç ustaların dakikada 110 mekik attığı tespit edilmiştir. Bu hız her ne kadar fabrika hızına yakın gibi görünse de saatte en fazla 2,5 m bez dokunabilmiştir. Oysa Adana’daki bir dokuma fabrikası saatte 6 metre kaput bezi

---

⁵²³ Cillov, *age.*, s.57.

dokumuştur. Bir dokumanın üretim kapasitesini artıran önemli etkenlerden biri de tezgâhın şekil ve yapısı olmuştur. Örneğin Babadağ'daki tezgâhların şekil ve yapıları diğer tezgâhlara göre daha gelişmiş olması onun üretim kapasitesini arttırmıştır. Ancak Babadağ'daki üretimin fazla olma nedenlerinden biri de buradaki dokuma ustalarının gelişmiş dokumacılık bilgileri olmuştur⁵²⁴. Öyle ki Babadağ'a daha önce 65.000 paket iplik verilirken 1942'de 35.000 paket ipliğe düşürülmesine rağmen, dokumacılar aradaki farkı kapatmak için el eğirme iplikleri ile üretimi arttırmıştır⁵²⁵.

Genel olarak Denizli değerlendirildiğinde, el tezgâhlarında dokunan ortalama genişlikteki günlük imalat, tezgâh başına 15 ile 25 m arasında değişiklik göstermiştir. Aşağıdaki tabloda bir tezgâhın türlü ürünlere göre aylık üretim miktarları yer almıştır⁵²⁶:

Bölge	Boyut	Cins	Miktar (Ayda)
Babadağ	180 cm en	Çarşaf	400 m
Babadağ	200 cm en	Çarşaf	400 m
Babadağ	50 cm en	Kanaviçe	1.300 m
Babadağ	70 cm en	Tisör	600 m
Buldan	100 cm en	Astar	600 m
Güney	100 cm en	Potikare	400 m
Denizli (Merkez)	100 cm en	Yataklık	400 m
Denizli (Merkez)	50 cm en	Diril	600 m
Kızılcabölük	60 cm en	Jakarlı	500 m
Tavas	80 cm en	Kaput Bezi	700 m

Tablo 15⁵²⁷

Görüldüğü üzere Denizli'de dokuma üretiminin en fazla olduğu ilçe Babadağ olmuştur. Bu durum Babadağlıların gelişmiş tezgâh yapıları ve hızlı çalışma eğilimleri ile açıklanabilir.

2395 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu⁵²⁸ ile evindeki el tezgâhında üretim yapan dokumacı tamamen vergiden muaf tutulmuştur. Bir bakıma bu durum dokumacının korunmuş olduğunun göstergesi olmuştur. Öyle ki dokumayı ürettiği fiyat ile sattığı

⁵²⁴ Cillov, *age.*, s.62-63.

⁵²⁵ Akan, *agm* s.3.

⁵²⁶ Cillov, *age.*, s.63.

⁵²⁷ Cillov, *age.*, s.63.

⁵²⁸ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Kanun numarası:2395, 25 Mart 1934, Cilt:13, s.115-118.

fiyat arasındaki fark tamamen dokumacının saf kârı olmuştur. Ancak bu vergiye göre dokuma tezgâhı dokumacının evinde değil de dükkân ya da atölye de ise o zaman dokumacının vergi vermesi gerekmiştir. Ancak vergi miktarları yüksek tutulmadığı için⁵²⁹ bu durum dokumacının dükkân kiralamasına engel teşkil etmemiştir. Ancak 1944'de 4565 sayılı Fevkalâde Kazanç Vergisi⁵³⁰ çıkarılması ile kazanç vergisi mükelleflerinin ayrıca ikametgâhlarının kira bedeli ile saf gelirleri oranınca da vergi vermeleri kararlaştırılmıştır. Böylece daha önce 5 – 10 TL arasında olan vergi 30 – 40 TL'ye kadar yükselmiştir. Bu durum dokumacıların dükkân ve atölyelerini kapatarak tekrar ev ortamına taşınmalarına neden olmuştur⁵³¹.

Dokumada kullanılan önemli aletlerden biri de çözme aletleri olmuştur. Çözme, dokumanın ipliklerini düzenleyerek bağlama işine verilen addır. En yaygın olarak kullanılan usul duvarda ya da tavanda kullanılan çözme olmuştur. Çözme işi Denizli'de dokumacıları fazla meşgul etmiştir. Öyle ki bir paket iplik duvarda dört saat ve dolapta ise üç saat gibi sürelerde çözülmüştür. Oysa fabrikalar çözmeyi daha düzenli bir şekilde sadece on beş dakika gibi kısa bir süre de yapmışlardır. Denizli'de ustalar çözme işini yapmak için çok vakit harcadıklarından bu dönem de istedikleri kadar çok dokuma yapamamışlardır⁵³².

Bu dönem Denizli'de kullanılan önemli dokuma aletlerinden biri de silindir olmuştur. Silindir dokuma işlemi bittikten sonra dokunan bezin ütülenmesi için kullanılmıştır. Ancak Denizli'de yaygın olarak kullanım alanı bulamamış ve dokumalar genelde ham olarak ütülenmeden satışa sunulmuştur. Oysa silindirden geçirilen dokuma daha parlak, daha düzgün ve de daha göz alıcı bir hal kazanmıştır. Elbette silindirin bu denli az kullanılmasının başlıca nedeni Denizli'de 1935'te getirilen sadece bir silindir makinesinin olmasıdır. Bu makine özel bir girişimci tarafından Denizli'ye getirilmiş ve II. Dünya Savaşı başlayana kadar faal olarak çalışmıştır. 1941'de ise dokumacıların mallarını kooperatiflere devretmesi usulü üzerine o da kooperatife devredilmiştir. Ancak bir süre sonra eskimiş ve çalışamaz hale gelmiştir. Böylece elde dokunan ürün ile

⁵²⁹ Kazanç Vergisi Kanununa göre vergi, tezgâhın bulunduğu yerin yıllık kirasına göre belirlenmiş ve bu da genelde yılda 5 – 10 TL aşmamıştır. Cillov, *age.*, s.46.

⁵³⁰TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Kanun numarası:4565, 26 Mayıs 1944, Cilt:26, s.230.

⁵³¹ Cillov, *age.*, s.47.

⁵³² Cillov, *age.*, s.59.

fabrika dokuması arasındaki fark kendisini daha çok belli etmiştir. Çünkü fabrika dokumaları ütülü olmuş ve daha düzgün görünüme sahip olmuştur⁵³³.

1940'larda el tezgâhı ile fabrikaların arasındaki mücadele henüz yeni başlamıştır. Nitekim aradaki farkı kapatabilmek adına dokumacılar daha fazla çalışmaya başlamıştır. Aile içerisinde çalışanlar için çalışma saatleri tam olarak belirlenmemiştir. Usta ne kadar ve ne zaman çalışacağını kendisi belirlemiştir. Denizli'de de Haluk Cillov'un 1946'da yapmış olduğu ankete göre bir dokumacı en az sekiz saat çalışmakla beraber bu süre on, on iki hatta o dört saati bile bulmuştur. Denizli'de bölge bazında incelendiğinde en aşırı çalışma saatinin Babadağ'da olduğu gözlenmiştir. Babadağ'da çalışma saatleri genelde on iki saat olarak saptanmıştır. En az çalışma süresi ise Buldan'da olmuş, buradaki çalışma saatleri genelde sekiz ile on saat arasında sınırlı kalmıştır⁵³⁴.

Dokumacılıkta çalışma süreleri Türkiye ortalamasına yakın sürmüştür. Nitekim Türkiye'de de çalışma süresi ortalama olarak on ile on iki saat arasında değişmiştir. Ancak Denizli'de özellikle elektriğin var olduğu kent Merkez ile Buldan ve Babadağ gibi yerleşimlerde gece de çalışılmıştır. Oysaki elektriğin henüz yayımlanmadığı Kale ve Kızılcabölük gibi yerlerde ise kandil ışığında dokuma çok zor olmuş fakat yine de Kızılcabölük'de gece çalışması tercih edilmiştir⁵³⁵.

1940'da bez fiyatlarının yükselmiş olması ve iplik bulmada yaşanan sıkıntılar sonucunda Denizli'de dokuma ustalarının çalışma saatlerinde azalma yaşanmıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu yeni düzen dokumacıların hayat şartlarını düzeltmiş ve dokumacıların aylık kazançları 100 ile 150 TL arasında değişen miktarlara yükselmiştir. Metre başı 4-5 kuruş kâr elde eden ustanın kazancı 20-25 kuruşa kadar yükselmiştir. Fiyatlarda yaşanan artış Babadağ'da tezgâhların yenilenmesine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı içerisinde dokumacıların neredeyse hepsi eski tezgâhlarını yenileyerek yüksek tezgâha geçiş yapmıştır. Buldan da ise tasarruf yapma anlayışı hâkim olmuş, dokuma ustaları paralarını biriktirmiş ve geleceğin girişimcileri olarak ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki bu hava Denizli Merkezde görülemedi oradaki dokuma ustaları anlık olarak kazandıkları fazla parayı çabuk tüketmişler ve savaş sonrası fiyatlar normale dönünce eski hallerine yeniden dönmüşlerdir. Dokuma ustalarının kazanmış

⁵³³ Cillov, *age.*, s.61-62.

⁵³⁴ Cillov, *age.*, s.129-130.

⁵³⁵ Cillov, *age.*, s.131.

oldukları yüksek kârlar kendi yanında çalıştırdıkları kalfa ve çıraklara da yansımıştır⁵³⁶. 1940'dan önce çok az olan ücretleri biraz arttırılmış ve geçimlerini sağlayacak düzeye ulaşmıştır. Kalfaların metre başına aldıkları ücretleri 2-5 kuruş arasında değişmişken, 1941'de 10-15 kuruş arasına yükselmiştir. Çırakların gündelikleri ise 20-25 kuruştan 75 kuruşa kadar artış göstermiştir⁵³⁷. Ancak bu artış fabrikada çalışan dokuma işçileri ile kıyaslandığında önemsiz ve düşük kalmıştır. Aşağıdaki tabloda el dokumacılığında çalışan kalfa ve çırakların aylık olarak kazanmış oldukları ücret, aynı dönem fabrika da çalışan fabrika işçisinin kazançları ile kıyaslanarak verilmiştir:

Yıllar	Fabrika Dokumacılığı		El Dokumacılığı	
	Kalifiye İşçi	Acemi işçi	Kalfa	Çırak
1938	36,50	20	14	5
1939	38,50	23	18	5
1940	26,30	20	18	5
1941	76,20	34	25	6
1942	119	72	40	7
1943	162	33	50	9
1944	117	48	70	15
1945	200	60	80	20

Tablo16⁵³⁸

Görüldüğü üzere fabrika dokumacılığında çalışan işçiler, el dokumacılığı yapan kalfa ve çırağa göre daha fazla kazanç sağlamıştır.

8 Haziran 1936'da kabul edilmiş olan İş Kanununun⁵³⁹ altmış ikinci maddesinde her ne kadar iş yerlerinde banyo yerleri, yemek yerleri, dinlenme yerleri gibi düzenlemelerin yer alması zorunlu hale getirilmiş ise de bu düzenlemeler dokuma

⁵³⁶ Dokuma ustaları emeklerini para olarak vermek koşulu ile yanında kalfa ve çırak çalıştırmıştır. Kalfalar dokumuş oldukları malın metresi başına ücret almışlardır. Çıraklar ise gündelik hesabı ile çalışmışlardır. Ayrıca çalışanların öğle yemekleri usta tarafından karşılanmamıştır. Çalışanlar ya sabah yemeklerini yanlarında getirmiş ya da öğle arası özellikle evi yakın olanlar yemeklerini evde yemiştir. Cillov, *age.*, s.136.

⁵³⁷ Cillov, *age.*, s.s.132-136.

⁵³⁸ Cillov, *age.*, s.136.

⁵³⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre:5, Cilt:12, 8 Haziran 1936, ss.78-85.

çalışanlarını kapsamamıştır⁵⁴⁰. Yine aynı yasa kapsamında çıkarılmış olan 5 Şubat 1941’de kabul edilen “İşçilerin Sağlığını Koruma ve İş Emniyeti Nizamnamesi”⁵⁴¹ ve 28 Eylül 1943’de kabul edilen “İş Müddetleri İle İlgili Nizamname”⁵⁴² içerisinde de dokuma çalışanlarını kapsayan özel düzenlemeler yer almamıştır. Bu durum II. Dünya Savaşı içerisinde dokuma çalışanlarına özgü yasaların olmayışının ve de dokumacıların daha çok kendi inisiyatifleri dahilinde dokuma yapacakları saatleri ayarladıklarının ispatı sayılmıştır.

Denizli’de dokuma yapan usta, kalfa ve çırağın çalışma koşulları aynı sağlıksız şartlarda olmuştur. Çünkü Denizli’de dokuma çoğu zaman ailenin hatta beşikteki bebeğin yanı başında yapılmıştır. Dokuma yapılan odalara ipliğin tozu dolmuş bu da dokumacıların diğer meslek gruplarına göre daha çok ciğer hastalığına yakalanmalarına yol açmıştır. Kuru yerde ipliğin kopma ihtimali yüksek olduğu için, dokuma genelde rutubetli ortamda yapılmıştır. Rutubetli ortam ve halen bazı yörelerde sıklıkla tercih edilen gömme tezgâhlar özellikle romatizmal hastalıkların artmasına neden olmuştur. Özellikle Denizli’nin Göveçlik, Başkarcıve Manastır⁵⁴³ gibi köyleri ile Güney gibi ilçelerinde dokuma yapılan iş yerleri çok sağlıksız ortamlardan oluşmuştur. Genelde tek katlı ve üzeri toprak ile örtülü evlerde yapılan dokuma odası aynı zamanda aile üyelerinin yemek, oturma hatta yatma odası olmuştur. Elbette böylesine sağlıksız ortamlar dokumacının hastalanmasına neden olmuştur⁵⁴⁴.

2.2.2.1. II. Dünya Savaşı Yıllarında Kooperatifler

Cumhuriyet döneminde halkın un ve şekerden sonra en çok tükettiği mallar arasında bulunan pamuklu dokuma adeta üçüncü bir beyaz olarak değerlendirilmiş ve bunun için çalışmalar yapılmıştır⁵⁴⁵. Milli Korunma Kanunu içerisinde de dokumayı ilgilendiren pek çok karar alınmıştır. Milli Korunma Kanunu Madde 8: “*Hükümet, sanayi ve maadin müesseselerinden istihsal programları istemek veyahud bu müesseselere doğrudan doğruya bu yolda program vermek salâhiyetini haizdir. Bu maksadla sanayi ve maadin müesseselerinin istihsallerini ve bunların hacmini, miktarını, çeşitlerini, cinslerini ve nevilerini fevkalâde hallerin icablarına ve*

⁵⁴⁰TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Kanun numarası:3008, 8 Haziran 1936, Cilt:16, s.854.

⁵⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız. Resmi Gazete, Sayı:4736, 17 Şubat 1941, ss. 477-490.

⁵⁴² Ayrıntılı bilgi için bakınız. Resmi Gazete, Sayı:5.546, 3 Kasım 1943, s.5593-5594.

⁵⁴³ Manastır (Manasır Köyü): Bizans Döneminde kurulmuş olan köy günümüzde Çameli ilçesine bağlı Sarıkavak Mahallesi olmuştur. <http://www.cameli.gov.tr/tarihce>, (Erişim Tarihi:24.01.2020).

⁵⁴⁴ Cillov, *age.*, s.131-134.

⁵⁴⁵ Tekeli ve İlkin, *age.*, s.311.

müesseselerin tahammülü derecesine göre tayin edebilir."⁵⁴⁶ demiştir. Böylece Sümerbank ve fabrikalarda üretilecek olan ipliğin cins ve miktarını saptamak için İktisat Vekâletine yetki verilmiştir. Milli Korunma Kanunu 11. Madde: "*Hükümet, sanayi ve maadin müesseselerinin mamullerini ve istihallerini normal maliyetine yüzde muayyen bir kâr ilâve ederek satın alabilir. Bu malların Hükümete teslimi mecburidir.*" denmiş ve 28 Aralık 1940'da yapılan bir değişiklik ile maddeye "*Hükümet bunların satış, tevzi, toplama ve sevk işleri ile iştigal edilebilir.*"⁵⁴⁷ ifadesi eklenmiştir. Böylece yüzde bir kâr ile İktisat Vekâleti alımı yapmış, dağıtım işlerini ise Sümerbank gerçekleştirmiştir⁵⁴⁸. Sümerbank'ın pamuklu dokuma satış fiyatları ise piyasa fiyatlarına yakın olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda pamuk alım fiyatlarının düşük tutulmasından doğan kâr oranları devletin bütçesine önemli gelir getirmiştir⁵⁴⁹. 30 Ocak 1941 tarihli K/95⁵⁵⁰ ise, el tezgâhı dokumacılarının üretimlerini artırabilmek için İsmet İnönü'nün destekleri ile sayıları çoğaltılmış olan tezgâhlara iplik dağıtımını düzenlemek adına çıkarılmıştır⁵⁵¹.

1 Kasım 1941'de TBMM altıncı dönem dördüncü yasama yılı açılış konuşmasında İsmet İnönü: "*Türk köylüsünü, ziraat âlet ve araçları yanında bir de el tezgâhına sahip kılmak ve bu suretle boş zamanlarını kıymetlendirmek gayesi ile, geçen yıl yalnız 17 vilâyete tezgâh ve çıkırıklar gönderilmişti. Memleketin her tarafında gösterilen büyük ve memnun edici alâkaya, bu yıl imkân nispetinde cevap verilmesine çalışılmıştır. 25 vilâyete, herbirine yüzden aşağı olmamak üzere toplu olarak, ayrıca 61 vilâyet ve kaza bölgesine de örnek mahiyetinde olmak üzere, topu 3.923 takım tezgâh ve çıkırık gönderilmiştir*"⁵⁵².

El tezgâhı dokumacılığın çok bulunduğu yerlerden başlayarak dokumacıların kooperâtifleştirilmesi yolundaki çalışmalara bu yıl daha geniş bir ölçüde devam edilmiştir. Bunun neticesidir ki, geçen yıl yekûnu ancak sekize varan el tezgâhı dokumacı kooperatiflerinin sayısı, memleketin birçok bölgelerinde bu yıl yirmi beşe çıkmıştır. Bu suretle, kurulmaları bitmiş ve çalışmağa başlamış bulunan küçük sanat kooperatiflerinin sayısı otuz dördü bulmuştur. Bu kooperatiflerin artmasında, içinde

⁵⁴⁶ TBMM Kanunlar Dergisi, Kanun Numarası:3780, 18 Ocak 1940, Cilt:21, s.168.

⁵⁴⁷ TBMM Kanunlar Dergisi, Kanun Numarası:3954, 25 Aralık 1940, Cilt:22, s.61.

⁵⁴⁸ Tekeli ve İlkin, *age.*, s.122.

⁵⁴⁹ Korkut Baraton, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitapevi, Ankara 2006, s. 293.

⁵⁵⁰ Resmi Gazete, Sayı:4.735, 15 Şubat 1941, s.473.

⁵⁵¹ Tekeli ve İlkin, *age.*, s.122.

⁵⁵² Nitekim 1939 ve 1940'ta bazı illerin mali ve özel idare bütçelerine ek ödeme ve aktarma yapılmıştır. Denizli'de bu iller arasında yer almıştır. BCA, 030.18.01.02.89.130.18; BCA, 030.18.01.02.93.105.12.

bulduğumuz şartların ve Hükümetçe ele alınmış olan ham madde dağıtma işlerinin tesiri olduğu açıktır."⁵⁵³ demiştir.

Görüldüğü üzere devlet, iplik dağıtımını en iyi şekilde yapabilmenin yolunu dokumacı topluluklarının oluşmasında bulmuştur. Bu amaçla dokuma kooperatiflerinin kurulması teşvik edilmiştir. Böylece Türkiye’de 1939’dan sonra pek çok dokuma kooperatifi kurulmaya başlamıştır. Denizli’de de teşvik sayesinde on iki dokuma kooperatifi daha kurulmuştur. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta; 1939’dan önce Denizli’de kurulmuş olan dokuma kooperatiflerinin kendiliğinden kurulmuş olup dokuma ustalarının birleşme arzuları sonucunda hayat bulmuş olmalarıdır. Oysaki Denizli’de teşvik ile kurulmuş olan on iki dokuma kooperatifi savaşın getirdiği olağanüstü koşullarda, devletin desteği ile iplik alabilmek ve dokumalarını satabilmek amacı ile bir araya gelenlerce kurulmuştur⁵⁵⁴.

1939’un doğurmuş olduğu olağanüstü şartlarda kurulan ilk kooperatif, 5 Ağustos 1939’da Sarayköy’ün “HisarköyüDokumacılar Yapma ve Satma Kooperatif Şirketi” olmuştur. Bu kooperatif dokuma için gerekli olan temel malzemeleri ve işletme gereçlerini ortak olarak tedarik etmek, elde edilen dokumaları şirket adına satmak ve ortak bir imalathane oluşturabilmek amacıyla kurulmuştur. Merkezi Hisarköy olan kooperatif, yirmi bir yıllığına ve en az 1.500 TL sermaye ile kurulmuştur⁵⁵⁵.

O dönem kooperatifin kurulduğu yer Akkaşoğlu’nun kahvesi ile Hacı Mustafa Çavuş’un dükkânı olmuştur. Kahve o dönemlerde iplik deposu, vezne ve muhasebe olarak çalışmıştır. Dükkân ise dokuma deposu olarak iş görmüş ve banka işleri burada halledilmiştir. Gelen dokumalar dükkânda kontrol edilmiş ve sorunlu ürünlere “battal damgası”, iyi olanlara da “tipe uygundur” damgası vurulmuştur. Ayrıca ürünleri sorunlu olarak gelen dokumacılara ağır olmayan yaptırımlar uygulanmıştır. Öğretmen olan Ahmet Köseoğlu’nun önderliğinde kurulmuş olan kooperatifin idare heyetinde Salih Gürel, Hüseyin Deniz, Mehmet Uysal, Osman Dirik, Abdullah Hakan ve Abdullah Demirel yer almıştır. İlk başlangıçta beşer lira olarak belirlenmiş olan sermaye ile toplamda 156 ortaklı bir kooperatif olarak kurulmasına karşın daha sonraları sermaye miktarı arttırılarak 50 TL’ye çıkarılmıştır. İncilipınar’dan ya da Ketenlik Köyünden de

⁵⁵³TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre:6, Cilt:21, 1 Kasım 1941, s.6; *Ayın Tarihi*, No:96, Kasım 1941, s.30.

⁵⁵⁴ Cillov, *age.*, s.92-93.

⁵⁵⁵BCA, 030.018.01.02.88.77.9; BCA, 030.018.01.02.88.77.9/179; BCA, 030.018.01.02.88.77.9/145.

ortaklara sahip oldukları gibi bazı ortakların tek hissesi var iken bazıları dört hisseye (İsmail Alparslan gibi) kadar sahip olmuşlardır⁵⁵⁶.

İthalatın durmuş olması ülkede iplik sıkıntısı doğurmuştur. Bu nedenle iplik Sümerbank tarafından sınırlı kontenjan ile gönderilmiştir. Böylece kooperatifin her ortağına ayda üç top iplik dağıtılmıştır. Dağıtılan bu ipliği alan ancak dokuma yapmayan yaşlı dokumacılar, ipliklerini genç dokumacılara satmışlardır. Kooperatif ipliğin üç topunu yirmi liradan satmış ancak dokumacılık yapamayan yaşlı dokumacılar üç topunu altmış liraya oldukça yüksek bir kâr oranı ile satmışlardır. Öyle ki o dönem öğretmen maaşının yetmiş lira olduğu düşünüldüğünde iyi kârlar yapılmıştır⁵⁵⁷.

Denizli’de Birlik Kooperatifinin kurulmasının ardından “Hisarköyü Dokumacılar Yapma ve Satma Kooperatif Şirketi”birlik içerisine dâhil olmuştur⁵⁵⁸. Birlik Kooperatifine katıldıktan sonra dokumacıardan balya ile getirilen dokumalarsatışı için Denizli’ye develerile gönderilmiştir⁵⁵⁹. Böylece dokuma satışları Birlik Kooperatif’inin aracılığı ile gerçekleşmiştir. Kooperatif 1943’te yeni binasına taşınmıştır. Binanın tamamlanabilmesi için ustaya paranın yanında dokumada ödeme olarak verilmiştir. Bu durum bölgedeki dokumanın ne denli önemli ve para yerine geçerliliği olduğunu göstermiştir. Yıllık genel kurul toplantıları okul salonunda gerçekleştirilmiştir. 1939’dan 1946’ya kadar faal olarak çalışmış olan kooperatif, zamanla işlevselliğini kaybetmiştir. İşlevselliğini kaybetmesinde ortakların arasında çıkan anlaşmazlık, idare heyetinden başlamak üzere dokumaları denetleyenlere kadar görevlerin yeterince yerine getirilememiş olmasının payı oldukça büyük olmuştur. Nitekim 1946’dan sonra da dokumalarınaserbest satış imkânı bulan ortaklar kooperatiftan kopmaya başlamıştır. Elbette bunun başlıca nedeni II. Dünya Savaşı’nın bitmesi ve yerini yeni düzenin almış olmasıdır⁵⁶⁰.

II. Dünya Savaşı içerisinde kurulmuş olan kooperatiflerden biri de “Göveçlik Köyü Dokumacılar Yapma ve Satma Kooperatifi” olmuştur. Kooperatif için22 Şubat 1941’de bölgesindeki dokumacılığı geliştirmek, iplik gibi dokuma için gerekli olan

⁵⁵⁶ Haytoğlu, *age.*, s.34.

⁵⁵⁷ Haytoğlu, *age.*, s.34.

⁵⁵⁸BCA, 030.018.01.02.96.98.14.

⁵⁵⁹ Bu dönemde kooperatife General marka ve akü ile çalışan bir radyo alınmıştır. Ancak akünün her hafta Babadağ’da değiştirilmesi zorluk çıkarmış ve böylece bir de akü dolduran cihaz alınmıştır. Radyo Akkoşoğlu kahvesine kurulmuştur. Halk kooperatifin radyosuna yoğun ilgi göstermiş ve köy meydanında toplanarak haberleri dinlemiştir. Radyodan Alman ordularının o dönemki ilerleyişi büyük heyecan ile dinlenmiştir. Haytoğlu, *age.*, s.34.

⁵⁶⁰ Haytoğlu, *age.*, ss.34-36.

temel malzemelerin toptan ucuza satın alarak ortaklarına dağıtmak ve elde edilen dokuma ürünlerinin satışını sağlamak amacıyla Ticaret Vekâletine başvurulmuştur. 1 Mart 1941’de başvurusu kabul edilen Göveçlik Köyü Dokumacılar Yapma ve Satma Kooperatifinin sermayesi en az 1.500 TL olarak belirlenmiştir. Kooperatif otuz yıllığına kurulmuş olup, sermayesinin %25’lik kısmını Halk Bankasına yatırarak çalışmalarına başlamıştır⁵⁶¹.

Bölgesindeki dokumacılığı geliştirebilmek, iplik gibi temel malzemeleri toptan daha ucuza elde edebilmek, elde ettiği ürünleri ortaklarına dağıtabilmek ve de dokumalarını ortaklaşa satabilmek adına Denizli’nin Tavas ilçesinde de “Tavas Kazası Dokumacılar Yapma ve Satma Kooperatifi” adı ile dokuma kooperatifi kurulmak istenmiştir. Sermayesini 4.000 TL olarak belirlemişler ve sermayenin %25’lik kısmı olan 1.000 TL Halk Bankasına yatırdıktan sonra 30 Kasım 1940’da Ticaret Vekâletine başvurmuşlardır. Ancak Ticaret Vekâleti toplam altmış sayfadan oluşan sözleşmenin on dördüncü sayfada yer alan on yedinci maddesine ekte bulduktan sonra⁵⁶², kooperatifin 1 Mart 1941’de kurulmasını onaylamıştır⁵⁶³. 13 Kasım 1941 Perşembe gününde noter İhsan Yüksel’in kaydettiği üzere Tavas Kazası Dokumacılar Yapma ve Satma Kooperatifinin başkanı Bekir Sıtkı Sayıt olmuştur. İdare Heyetinde ise Tevfik Ertan, Mehmet Salih, Abdurrahim Çobanoğlu ve Hüdaverdi Meslek görev almıştır. Bu kişiler Ticaret Vekâletinin yapmış olduğu değişikliği kabul ederek çalışmalarına başlamışlardır⁵⁶⁴.

Denizli’nin Çal ilçesine bağlı Bekilli köyünde de otuz bir yıllığına ve en az 1.000 TL sermayeli dokuma kooperatifi kurulmuştur. 27 Ocak 1942’de Ticaret Vekâletine başvurmuş olan kooperatifin kurulması, Vekâletçe 9 Şubat 1942’de kabul edilmiştir. Kooperatif tıpkı kendinden önce kurulmuş olan diğer dokuma kooperatifleri gibi bölgesindeki dokumacılığı geliştirmek ve ucuza elde ettiği ipliği ortaklarına dağıttıktan sonra, elde edilen dokuma ürünlerini ortaklaşa satmayı amaç edinmiştir. Kooperatifin adı “Bekilli Köyü İplik Bükümü, Dokumacı ve Halıcı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi” olarak belirlenmiştir⁵⁶⁵. Adından da anlaşıldığı üzere Çalın Bekilli köyünde aynı zamanda halıcılık da ileri seviyeye taşınmıştır. 25 Mayıs 1942’de de tıpkı

⁵⁶¹ BCA, 030.18.01.02.94.16.1.

⁵⁶² BCA, 030.18.01.02.94.15.20/658.

⁵⁶³ BCA, 030.18.01.02.94.15.20.

⁵⁶⁴ BCA, 030.18.01.02.94.15.20/658.

⁵⁶⁵ BCA, 030.18.01.02.97.115.110.

Bekilli köyündeki amaçları taşıyan ve aynı sermayeye sahip olan, Denizli'nin merkez ilçesine bağlı Manastır köyünde “Manastır Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi” kurulmuştur⁵⁶⁶.

Yukarıda izah edilmeye çalışılmış olan kooperatifler daha önce de bahsedildiği gibi II. Dünya Savaşı'nın doğurmuş olduğu olağanüstü durumlarda ortaya çıkmıştır. Her kooperatifin kendi etki alanına ve gücüne göre belirlemiş olduğu bir sermayesi bulunmuştur. Her ortak belirli bir hisse oranında kooperatife girmiş ve hissesinin en az %25'ini yatırmıştır. Ayrıca bu kooperatifler sadece basit alım satım işini görmemiş hepsini bir arada yürütmeyi başarmış ve dokumacıya kredi de sağlamıştır. Sağlamış oldukları en büyük yardım ise dokumacıya ipliği ulaştırmaları olmuştur. Böylece o dönem Denizli'de dokumacılığın devam etmesinde tarihi bir rol oynamışlardır. Elbette bu denli önem arz eden kooperatiflere girmek belli şartlar gerektirmiştir. Bu şartlar aşağıdaki şekildedir⁵⁶⁷:

1. Kooperatifin ana uğraşı olan el dokumacılığının kendisini tamamen yapıyor olmak,
2. Kooperatifin faaliyet gösterdiği bölgede yer almak,
3. Kooperatifin uğraş alanını oluşturan dokuma maddeleri üzerinde ticaret veya komisyonculuk yapmamak,
4. Dokuma için gerekli temel malzemeyi kooperatiften satın almak ve elde ettiği ürününü kooperatif aracılığı ile satmak.⁵⁶⁸

2.2.2.1.1. Birlik Kooperatifi

Denizli, II. Dünya Savaşı öncesinde de kurmuş olduğu dokuma kooperatifler ile Türkiye'de öncü olmayı başarmıştır. Böylece bölgedeki dokumacılığın gelişimine katkıda bulunmak ve gelişmekte olan dokumacılığı savaş şartlarına uygun hale getirebilmek adına, Türkiye'de bir ilk olarak Denizli'de dokuma birliği hayat bulmuştur. Birliğin merkezi Denizli olmak üzere, 20.000 TL sermaye ile Denizli'de kurulmuş olan dokuma kooperatiflerinin ihtiyaçlarını toptan giderebilmek ve ürettikleri dokumaları tüketiciye kadar satmak amacıyla 16 Mayıs 1942'de “*Garbi Anadolu*

⁵⁶⁶BCA, 030.18.01.02.95.45.1.

⁵⁶⁷ Cillov, *age.*, s.94.

⁵⁶⁸ Ancak her ortak üretmiş olduğu bezden, yılda iki kere olmak üzere kendisinin ve ailesinin ihtiyacını karşılamak için en fazla iki paket ipliğe denk gelen kısmını ayırabilmiştir. Cillov, *age.*, s.93-94.

Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi” otuz yıllık bir süre için kurulmuştur⁵⁶⁹. Bu kuruluş hem Denizli hem de dokumacılar için çok önemli bir gelişme olarak görülmüştür. Öyle ki Eylül 1942’de İnanç Dergisi “Ayın Olayları” bölümünde:

“*Bütün Garbi Anadolu kooperatiflerini bünyesine alarak (500.000) lira sermaye ile hazırlıklarını bitiren Denizli Dokumacılar Kooperatifi, hemkentimiz ve ticaret vekilimiz Sayın Behçet Uz tarafından açılmış ve bir hususi törenden sonra kooperatif faaliyete geçmiştir. Memleketin iktisadi hayatında büyük bir değişiklik yaratacak olan kooperatif, Denizli’yi büyük bir dokuma endüstri merkezi olmağa namzet haline koymuştur*” yazısı yer almıştır⁵⁷⁰. Sadece Denizli sınırlı kalmaması ve diğer komşu illerden de dokumacı kaydı alması ve Batı Anadolu bölgesinde çalışması amaçlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı’nın doğurmuş olduğu şartlar dâhilinde Batı Anadolu bölgesinde büyümesi mümkün olmamıştır. Bu yüzden tüm üyeleri Denizli’den oluşmuştur⁵⁷¹.

Birliğe, dokuzu 1941’den önce kurulmuş olmak üzere toplamda on yedi kooperatif katılmıştır⁵⁷². Bu kooperatifler birliğe dâhil olmak için, küçük sanat kooperatifi statüsünü kabul etmiştir. Bu statüye göre birliğin amacı:

- a. Ortakların mesleki ihtiyaçlarını oluşturan her türlü temel malzemeyi temin etmek,
- b. Ortakları tarafından üretilen ürünü satmak,
- c. İhtiyaç ve imkânlar çerçevesinde piyasada fiyat düzenlemesi yapmak,
- d. Ortaklardan gelen ürünlerin kalitesini düzenlemek ve standartlaştırmak,
- e. Kooperatifin oluşturduğu sanattaki temel gelişmeleri takip ederek, bu gelişmelerden ortakların faydalanmasını sağlamak ve bunun için gereken malzeme ile makineyi temin etmek,
- f. Ortak imalathaneler veya yardımcı atölyeler açmak.

En az yedi katılımcı olmak üzere sınırsız ortak kooperatife katılma hakkına sahip olmuştur. Ortaklığa girerken katılım hissesinin dörtte birinin peşin olarak ödenmesi gerekmiştir. Ortaklığa katılanların üretim için gereken malzemeyi birlikten almak ya da ürettikleri malı yine birlik aracılığı ile satmak gibi görevleri olmuştur. Yine de ortaklıktan çıkmak isteyen bir ay önceden haber vermek şartı ile istediği zaman ortaklıktan çıkma hakkına sahip olmuştur. İstifayı gerektiren durumlar dışında

⁵⁶⁹BCA, 030.18.1.2.98.41.5.

⁵⁷⁰İnanç Dergisi, “Ayın Olayları”, Sayı:67, Ülkü Matbaası, Eylül 1942, s.2.

⁵⁷¹Kemal Atı, “Denizli Vilayeti Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifleri ve Birlik Kooperatifi Kooperatifçilik Hareketi”, İnanç Dergisi, Sayı:80, Ülkü Matbaası, Ekim 1943, s.26.

⁵⁷² M.Güneş, *agm.*, s.668; Akoglu, *agm.*, s.936.

ortaklıktan keyfi olarak ayrılanların yatırmış oldukları katılım sermayelerinin yarısı kooperatifin yedek kasasına gitmek üzere ayrılmıştır. Bunun dışında bazı durumlar ortaklıktan çıkmayı haklı neden olarak göstermiş ve ceza uygulanmamıştır. Bu durumlar şunlardır: Kooperatifi oluşturan sanatı yapmaktan vazgeçmek (Dokumacı için dokumayı bırakmak.), kooperatifin faaliyet alanı dışına çıkmak, kooperatifin dâhil olduğu birliğe dâhil ya da aynı statüde çalışan başka bir bölgedeki birliğe nakil olmak⁵⁷³.

Kooperatif genel heyet, idare meclisi, müdür ve denetleme heyeti olmak üzere dört organdan oluşmuştur. Kooperatifin hâkim organı genel heyet olmuştur. İdare meclisi ve denetleme heyetinin üyeleri genel heyette kullanılan oylar ile seçilmiştir. Ayrıca kooperatifin faaliyet programı da yine burada oluşturulmuştur. Kooperatifi resmi dairelerde, mahkemelerde ve üçüncü şahıslara karşı temsil eden organ ise idare meclisi olmuştur. Müdür ise bu meclisin kararlarını uygulamak ile görevlendirilmiştir. Denetleme heyeti de kooperatifin her türlü işlerini denetleme yetkisine sahip olmuştur⁵⁷⁴. Birliğe dâhil olmak isteyen dokuma kooperatifleri ise ana sözleşmelerini değiştirerek, küçük sanat kooperatifleri statüsünün maddelerini sırasıyla kabul etmiştir.

Birliğe dahil olan Acıpayam Dokumacılar Kooperatifi, bölgesindeki dokumacılığın gelişimine hizmette bulunmak, ipliği toptan ucuza mâl ederek ortaklara dağıtmak ve elde edilen ürünleri satmak amacıyla otuz bir yıllığına en az 1500 TL sermaye ile 9 Şubat 1941'de kurulmuştur⁵⁷⁵. Kooperatifin 68 üyesi bulunurken tezgâh sayısı da 68'den oluşmuştur. Babadağ Dokumacılar Kooperatifi, 24 Eylül 1941'de fevkalâde ortaklar genel heyet toplantısında küçük sanat kooperatifleri statüsünün maddelerini kabul etmeyi kararlaştırmıştır. 18 Aralık 1941'de İcra Vekilleri heyetince ana sözleşmelerinin değiştirilmesi onaylanmıştır⁵⁷⁶. Kooperatifin 1390 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 1835 olmuştur. Babadağ Köylüler Dokumacılar Kooperatifi, dokumacının ihtiyaç duyduğu temel malzemeyi alıp satmak amacıyla, 1500 TL sermaye ile otuz yıllığına 7 Ağustos 1941'de kurulmuştur⁵⁷⁷. Kooperatifin 208 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 228 olmuştur. Çal-Bekilli Dokumacılar Kooperatifi, bölgesindeki dokumacılığın gelişimine hizmet edebilmek, ipliği toptan ucuza elde edebilmek ve de dokunan malları

⁵⁷³ Ticaret Vekâleti Teşkilatlandırma Umum Müdürlüğü, *Küçük Sanat Kooperatifi Statüsü*, Alâeddin Kral Basımevi, Ankara 1941, s.11.

⁵⁷⁴ BCA, 030.18.01.02.105.24.3; Ticaret Vekâleti Teşkilatlandırma Umum Müdürlüğü, *Küçük Sanat Kooperatifi Statüsü*, Alâeddin Kral Basımevi, Ankara 1941, ss.8-25.

⁵⁷⁵ BCA, 030.18.01.02.97.115.12.

⁵⁷⁶ BCA, 030.18.01.02.97.101.11.

⁵⁷⁷ BCA, 030.18.01.02.95.69.6.

satmak amacıyla otuz bir yıllığına 1.000 TL sermaye ile 9 Şubat 1942'de kurulmuştur^{578, 579}. Kooperatifin 57 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 58 olmuştur. 1 Numaralı Buldan Dokumacılar Kooperatifi, 23 Eylül 1941'de fevkalâde ortaklar genel heyet toplantısında küçük sanat kooperatifleri statüsünün maddelerini kabul etmeyi kararlaştırmıştır. 18 Aralık 1941'de İcra Vekilleri heyetince ana sözleşmelerinin değiştirilmesi onaylanmıştır⁵⁸⁰. Kooperatifin 1276 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 2141 olmuştur. 2 Numaralı Buldan Dokumacılar Kooperatifi, bölgesindeki dokumacılığın gelişimine hizmette bulunmak, ipliği toptan ucuza mâl ederek ortaklara dağıtmak ve elde edilen ürünleri satmak amacıyla otuz bir yıllığına en az 1500 TL sermaye ile 18 Ekim 1941'de kurulmuştur⁵⁸¹. Kooperatifin 207 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 251 olmuştur. Burhaniye Dokumacılar Kooperatifi⁵⁸², bölgesindeki dokumacılığın gelişimine hizmet etmek, iplik ve gereken bütün temel malzemeleri ucuza temin ederek ortaklarına dağıtmak ve üretilen malları satmak amacıyla otuz yıllığına en az 1000 TL sermaye ile 14 Şubat 1942'de kurulmuştur⁵⁸³. Kooperatifin 20 üyesi bulunurken tezgâh sayısı da 20'den oluşmuştur. Denizli Dokumacılar Kooperatifi, 27 Eylül 1941'de fevkalâde ortaklar genel heyet toplantısında küçük sanat kooperatifleri statüsünün maddelerini kabul etmeyi kararlaştırmıştır. 25 Şubat 1942'de İcra Vekilleri Heyetince ana sözleşmeleri değiştirilmiş ve birliğe dâhil olmuşlardır⁵⁸⁴. Kooperatifin 831 üyesi bulunurken tezgâh sayısı da 831'den oluşmuştur. Güney Dokumacılar Kooperatifi, 1 Mart 1941'de bölgesindeki dokumacılığın gelişimine hizmet etmek amacıyla kurulmuş olan Güney Dokumacılar Kooperatifi, ana sözleşmesini tip statüye uygun olarak 18 Aralık 1941'de değiştirmiştir⁵⁸⁵. Kooperatifin 144 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 203 olmuştur. Göveçlik Dokumacılar Kooperatifi, 26 Eylül 1941'de fevkalâde ortaklar genel heyet toplantısında küçük sanat kooperatifleri statüsünün maddelerini kabul etmeyi kararlaştırmıştır. 19 Şubat 1942'de ana sözleşmesi değiştirilmiştir⁵⁸⁶. Kooperatifin 156 üyesi bulunurken tezgâh sayısı da 156 olmuştur. Kale Dokumacılar Kooperatifi, 20 Ekim 1941'de fevkalâde ortaklar genel heyet toplantısında küçük sanat kooperatifleri statüsünün maddelerini kabul etmeyi kararlaştırmıştır. 31 Ocak 1942'de ana sözleşmesi

⁵⁷⁸ BCA,030.18.01.02.97.115.10.

⁵⁷⁹ BCA,030.18.01.02.95.69.6.

⁵⁸⁰ BCA, 030.18.01.02.97.102.4.

⁵⁸¹ BCA,030.18.01.02.96.88.8.

⁵⁸² Burada bahsettiğimiz Burhaniye Balıkesir'deki Burhaniye olmayıp, Nazilli'ye bağlı olan bir köydür.

⁵⁸³ BCA, 030.18.01.02.97.118.3

⁵⁸⁴ BCA,030.18.01.02.97.121.5.

⁵⁸⁵ BCA,030.18.01.02.94.15.13; BCA,030.18.01.02.97.102.3.

⁵⁸⁶ BCA, 030.18.01.02.97.118.19.

değiştirilmiştir⁵⁸⁷.⁵⁸⁸. Kooperatifin 353 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 383 olmuştur. Hisar Dokumacılar Kooperatifi, 25 Eylül 1941'de fevkalâde ortaklar genel heyet toplantısında küçük sanat kooperatifleri statüsünün maddelerini kabul etmeyi kararlaştırmıştır. 8 Aralık 1941'de ana sözleşmesi değiştirilmiştir⁵⁸⁹. Kooperatifin 184 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 258 olmuştur. Karahisar Dokumacılar Kooperatifi, bölgesindeki dokumacılığın gelişimine hizmet etmekle beraber, iplik gibi temel malzemeleri toptan ucuza mal ederek ortaklarına dağıtmak ve üretilen ürünleri satmak amacıyla, otuz bir yıllığına ve 4.000 TL sermaye ile 1 Kasım 1941'de Tavas'a bağlı Karahisar Köyünde kurulmuştur⁵⁹⁰. Kooperatifin 245 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 223 olmuştur. Kızılcabölük Dokumacılar Kooperatifi, 18 Eylül 1941'de fevkalâde ortaklar genel heyet toplantısında küçük sanat kooperatifleri statüsünün maddelerini kabul etmeyi kararlaştırmıştır. 18 Aralık 1941'de ana sözleşmesi değiştirilmiştir⁵⁹¹. Kooperatifin 1085 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 1064 olmuştur. Tavas Dokumacılar Kooperatifi, 17 Eylül 1941'de fevkalâde ortaklar genel heyet toplantısında küçük sanat kooperatifleri statüsünün maddelerini kabul etmeyi kararlaştırmıştır. 19 Şubat 1942'de İcra Vekiller Heyetince bu istek kabul edilmiştir. Böylece ana sözleşmeleri değiştirilerek birliğe katılmışlardır⁵⁹². Kooperatifin 612 üyesi bulunurken tezgâh sayısı da 612 olmuştur. 24 Aralık 1941'de Kale Çulhalar Dokumacılar Kooperatifinin ana sözleşmesi değiştirilmiş ve böylece Birlik Kooperatifine katılmıştır⁵⁹³. Kooperatifin 410 üyesi bulunurken tezgâh sayısı 453 olmuştur.

Aşağıdaki tabloda yukarıda açıklanan kooperatiflere ait ortak ve tezgâh sayıları verilmiştir:

Kooperatifin Adı	Ortak Sayısı	Tezgâh Sayısı
Acıpayam Dokumacılar Kooperatifi	68	68
Babadağ Dokumacılar Kooperatifi	1390	1835
Babadağ Köylüleri Dokumacılar Kooperatifi		228
Çal-Bekilli Dokumacılar Kooperatifi	57	58
1 Numaralı Buldan Dokumacılar Kooperatifi	1276	2141

⁵⁸⁷BCA, 030.18.01.02.97.113.6.

⁵⁸⁸ BCA, 030.18.01.02.97.118.19.

⁵⁸⁹ BCA, 030.18.01.02.96.98.14

⁵⁹⁰ BCA, 030.18.01.02.96.89.6.

⁵⁹¹ BCA, 030.18.01.02.97.102.2.

⁵⁹²BCA,030.18.01.02.97.118.20.

⁵⁹³BCA, 030.18.01.02.97.106.4.

2 Numaralı Buldan Dokumacılar Kooperatifi	207	251
Burhaniye Dokumacılar Kooperatifi	20	20
Denizli Dokumacılar Kooperatifi	831	831
Güney Dokumacılar Kooperatifi	144	203
Göveçlik Dokumacılar Kooperatifi	156	156
Kale Dokumacılar Kooperatifi	353	383
Hisar Dokumacılar Kooperatifi	184	258
Karahisar Dokumacılar Kooperatifi	245	223
Kızılcabölük Dokumacılar Kooperatifi	1085	1064
Tavas Dokumacılar Kooperatifi	612	612
Kale Çulhalar Dokumacılar Kooperatifi	410	453
Vakıfköy Dokumacılar Kooperatifi	85	84
TOPLAM	7331	8971

Tablo17⁵⁹⁴

1942’de Denizli Halk Evinin ikinci katında, Ticaret Vekili ve Denizlili olan Behçet Uz⁵⁹⁵ ile kooperatif üyeleri dokumanın gelişimini konuşmak için toplanmışlardır. Bu toplantıda üyeler dönemin sorunlarını yansıtan durumlardan bahsetmişlerdir. Öyle ki bir üye iplik sıkıntısından ve karaborsadan şikayet etmiştir. Vekil, kooperatiflerin dokumacının hayatının her alanında yer alması gerektiğinden, işinin dışında dokumacının ahlaki ve ailevi durumları ile de ilgilenmesini istemiştir. Bu durum kooperatifin Denizli’de dokumacının hayatında ne kadar önemli olduğunun göstergesi olarak sayılmıştır. Yine bu toplantıda Denizli dokumacıları İstanbul’un değişen ve dalgalanan fiyatlarına karşın, artık daha çok dokumalarını Anadolu’ya satma kararı almıştır. Bu toplantıda Behçet Uz: “Denizli’nin istikbalini düşündüğüm zaman göğsüm kabarıyor. Çok çalışıyor, anlıyorum; istikbaliniz parlaktır arkadaşlar. Çalışın..” sözlerine yer vermiştir⁵⁹⁶.

Henüz 1943’te Birlik, 7331 üyeye ve 8971 tezgâh sayısına ulaşmıştır⁵⁹⁷. 1944’te Türkiye’de 113 Küçük Sanat Birliği ve toplamda 33.000 üyesi⁵⁹⁸ olduğu

⁵⁹⁴ Atlı, *agm.*, s.28.

⁵⁹⁵ Behçet Uz kooperatif üyeleri ile görüşürken, sağlam ve itinali başındaki, kendinden emin yüz ifadesi ile üyeler net ve keskin olarak isteklerini sormuştur. *İnanç Dergisi*, “Bir Vekilin Söyledikleri”, Sayı:68, Ekim 1942, s.15.

⁵⁹⁶ *İnanç Dergisi*, “Bir Vekilin Söyledikleri”, Sayı:68, Ekim 1942, s.15.

⁵⁹⁷ Bu tezgâhların dışında, serbest piyasadan iplik edinen ve edindikleri iplikleri işleyen 2600 dokumacı daha bulunmuştur. Bu dokumacıların tezgâhları da dâhil edilince toplamda 10.000’leri bulan tezgâhlarda çalışan ve sayıları 30.000’lere kadar yaklaşan işçiler de olmuştur. İşçiler, boya, masur sarma, kassar,

düşünüldüğünde bu sayının önemli bir oran olduğu dikkat çekmiştir. 1943'te Birliğe müdür olan isim eski milletvekili ve Denizlili Tahir Berkay olmuştur. 14 Mart 1943'te görevine başlamıştır. Birliğe müdür olduğu ilk andan itibaren kendisinden büyük başarılar beklenmiş ve ortaklara büyük kazançlar sağlayacağı düşünülmüştür. Böylece ülkede gelişmekte olan kooperatifleşme hareketine de katkı sağlanacağına inanılmıştır⁵⁹⁹. Yine aynı yıl hükümet Birliğe girmiş olan kooperatifleri geliştirmek adına, kooperatifleri korumuş ve yardımda bulunmuştur. Kooperatiflere her ay ucuz fiyattan 26.700 paket iplik dağıtmıştır. Ancak burada belirtmek gerekir ki kooperatifin bünyesi bu iplik kapasitesinden daha fazla ipliği dokumaya yetecek ölçüde olmuştur. Savaş şartlarında ise gereken ipliği bulmak zor bir mesele halini almıştır. Kooperatiflere dağıtılan ipliklerin maddi tutarıyaklaşık 600.000 TL'yi bulmuştur. Kooperatif tezgâhlarının bu iplikleri kullanarak yaptıkları dokumalardan elde ettikleri bezlerin değeri ise yaklaşık 1.250.000 TL'ye ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında Birliğin yıllık üretim değeri 15.000.000 TL'yi aşmıştır. Bu oran ekonomik açıdan çok önem arz etmiştir⁶⁰⁰. Artan gelir oranları ile Birlik, ciddi değişiklikler ve yenilikler yapmayı planlamıştır. Bu nedenle daha önceleri çeşit ve kalite olarak sınırlı olan bezlerin çeşitleri çoğaltılmış ve desenlerine modernlik katılmıştır. Çünkü Birlikten önce yapılan dokuma desenlerinde daha çok eski zamanlarda kullanılan desenler tercih edilmiştir⁶⁰¹.

Denizli'de üretilmiş olan dokumalar tek elden Birlik vasıtası ile müşteriyle buluşturulmuştur. Bu işlem yapılırken, İktisat Vekaletine bağlı Sanayi Tetkik Heyeti tarafından Türkiye'deki el dokumalarını standart tip ve fiyata bağlamak amacıyla kooperatiflere "Standart Tip ve Fiyat Cetveli" dağıtılmıştır. Bu cetvelde her çeşit malın kaç numara iplik kullanılarak üretileceği, atkı ve çözgüde kaç tel kullanılacağı, boyu - genişliğive bir top iplikten alınacak mal miktarı belirtilmiştir. Birlik,kooperatifin çalıştığı yıllarda bu cetvele tamamen uymuştur. Ayrıca dokumacılar arasında yerleşmiş,

---

çözgü, kalem sarma ve nakış gibi dokumanın sahalarında görev yapmışlardır. Bu durumda Denizli'nin o dönem nüfusu göz önüne alındığında bu sayının ne denli önemli bir oran olduğu görülmektedir. Atlı, *agm.*, s.28.

⁵⁹⁸John Sutherland, "Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketi", *Karınca Kooperatif Postası Dergisi*, Sayı:99, Ankara 1945, s.8.

⁵⁹⁹Akdeniz, "B. Tahir Berkay Birlik Müdürü Oldu", Sayı:517, Yeni Basımevi, Denizli 15 Mart 1943, s.1.

⁶⁰⁰ Bu oran başlıca tarım ürünlerimizden olan incir üretimi ile karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılacaktır. Öyle ki yıllık üretimi 50.000 ton olan incirin satışını ortalama bir fiyattan 30 kuruştan hesaplınsa bile en fazla 15.000.000 TL gelir elde edilmiş olur. Oysa Denizli Dokumacılar Birliği'nin üretim kapasitesi tek başına incirden bile fazla olmuştur. Fethi Aktan, "Denizli Dokumacılar Kooperatifleri Birliği", *Karınca Kooperatif Postası Dergisi*, Sayı:99, Ankara 1945, s.11.

⁶⁰¹Fethi Aktan, "Denizli Dokumacılar Kooperatifleri Birliği", *Karınca Kooperatif Postası Dergisi*, Sayı:99, Ankara 1945, s.10-11.

faydası görülmüş ve piyasa isteklerine uygun imalat programları geliştirmiş ve onları da takip etmiştir⁶⁰². Aşağıdaki tabloda Birliğin uygulamış olduğu cetvel izah edilmiştir:

Tip No	Malın İsmi	Malın Niteliği				Boyut		Bir Paket İplikten Alınacak Mal Miktarı		Malın Bir Metre Veya Parçasının Ağırlığı
		İplik No		Sıklık		En	Boy	Metre	Parça	Gram
		Çözgü	Atkı	Çözgü	Atkı					
1	Kaput Bezi	14	12	16	14	40	-	68,81	-	67,79
9	Diril %100 Boyalı	20	12	18	16	60	-	48,29	-	89,30
8	Fitilli Çarşaf	24	12	18	18	120*120	-	10,38	-	415,24

Tablo18⁶⁰³

II. Dünya Savaşı içerisinde Birlik Kooperatifine üye olmuş olan kişiler Birliğin sağlamış olduğu imkânlardan yararlanarak fazla paralar kazanmıştır. İpliğin kooperatifteki satış fiyatı 5 TL iken, karaborsadaki fiyatı 60 TL'ye kadar yükselmiştir. Birlik kooperatifinin en önemli amaçlarından biri de oluşan bu karaborsayı engellemek olmuştur. Karaborsayı engelleyebilmek için verdiği ipliği dokuma olarak geri alma şartı koymuştur. Dokumacı almış olduğu ipliği en geç üç ayda dokuyarak kooperatife geri vermek zorunda kalmıştır. Ürünü alan kooperatif, ürünün fiyatının %90'ını dokumacıya peşin olarak hemen ödemiştir. Kooperatif ise üyesinden satın almış olduğu ürünün üzerine kendi kâr oranını da koymuş ve tüccara öyle satmıştır. Dokumacı ise iplikten arttırabilmiş ise kâr oranını yükseltmiştir. Dört buçuk kilogram olan iplik paketi boyandıktan sonra işlenirken beş kilogram, kasarlandıktan sonra ise altı kilograma yükselmiştir. Böylece dokumacı bir paketten bir buçuk kilogram kâr sağlayabilmiştir⁶⁰⁴.

10 Nisan 1944'te Küçük Sanat Kooperatifleri ve bunların Birlik Kooperatifi kurulması hakkındaki K/513 sayılı ve 15 Mayıs 1944'te yürürlüğe giren 516 sayılı karar

⁶⁰² Cillov, *age.*, s.100.

⁶⁰³ Cillov, *age.*, s.100.

⁶⁰⁴ Sarıdemir, *agm.*, s.663.

ile Küçük Sanat Kooperatifleri statüsünde bazı değişiklikler yapılmıştır⁶⁰⁵. Halen faaliyette bulunan küçük sanat kooperatiflerinin sözleşmelerini, bu karar yürürlüğe girdikten en geç iki ay içerisinde değiştirmeleri istenmiştir⁶⁰⁶. Bu bağlamda Denizli Birlik Kooperatifini oluşturan Babadağ⁶⁰⁷, Babadağ 2⁶⁰⁸, Buldan⁶⁰⁹, Buldan 2⁶¹⁰, Denizli⁶¹¹, Tavas⁶¹², Kızılcabölük⁶¹³, Karahisar⁶¹⁴, Acıpayam⁶¹⁵, Güney⁶¹⁶, Göveçlik⁶¹⁷, Burhaniye⁶¹⁸, Kale⁶¹⁹, Kale Çulhalar⁶²⁰ ve Çal – Bekilli⁶²¹ Dokumacılar Kooperatifi ana sözleşmelerini değiştirerek 513 ve 516 sayılı kararnamelere uygun hale getirmiştir. Yine bu yılın sonlarında Ziraat Bankası müfettişlerinden Rıfat Gezen, Birlik Kooperatifinin başına geçmiştir. Kendisi Birlik Kooperatifi içerisinde bir kısım yenilikler yapmıştır⁶²². Ancak bu çabalara rağmen zamanla Birliğin etkinliği azalmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber, dış piyasada daha ucuza üretilmiş olan fabrika malı dokumalar ülkenin her yerinde yeniden görülmeye başlamıştır. Bu durum karşısında fabrika malının daha gerisinde kalan el dokumaları satılamamıştır. Küçük Sanat Kooperatifleri ise ortaklarından gelen malları satamayınca yüzbinlerce liralık mal stokları ile zor durumda kalmışlardır⁶²³. Bu kooperatiflerden biri de Denizli Birlik Kooperatifi olmuştur.

5 Haziran 1946'da Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na Buldan halkı adına Cemal Özen tarafından yazılan dilekçeden anlaşıldığı üzere, Denizli Dokumacılar Kooperatif Birliği, altı yüz bin liraya yakın Halk Bankasına borcu olduğu halde elinde bulunan üç

⁶⁰⁵ Bu kararın altıncı ve yedinci maddeleri kooperatiflerin ana sözleşmelerinde değiştirilmiştir. Altıncı madde gereğince, gerek görülürse Küçük Sanat Kooperatiflerinin ve Birlik Kooperatifinin idare meclisi üyelerinin hepsi veya bir bölümünün görevden uzaklaştırılabilmesi kabul edilmiştir. İktisat Vekâletince yapılan bu işlem ardından bu kişilerin yerlerine yedek üyeler seçileceği belirtilmiştir. Yedinci maddeye göre ise Küçük Sanat Kooperatifleri ve bunların Birlik Kooperatiflerinin müdürlerinin idare meclisinin teklifi ve ardından İktisat Vekâletinin onayı ile görevden uzaklaştırılabileceklerine karar verilmiştir. BCA, 030.18.01.02.105.24.3.

⁶⁰⁶ BCA, 030.18.01.02.105.24.3.

⁶⁰⁷ BCA, 030.18.01.02.102.39.11.

⁶⁰⁸ BCA, 030.18.01.02.106.71.20.

⁶⁰⁹ BCA, 030.18.01.02.106.79.19.

⁶¹⁰ BCA, 030.18.01.02.106.64.19.

⁶¹¹ BCA, 030.18.01.02.106.71.1.

⁶¹² BCA, 030.18.01.02.106.71.17.

⁶¹³ BCA, 030.18.01.02.106.71.19.

⁶¹⁴ BCA, 030.18.01.02.106.64.15.

⁶¹⁵ BCA, 030.18.01.02.107.83.7.

⁶¹⁶ BCA, 030.18.01.02.107.91.12.

⁶¹⁷ BCA, 030.18.01.02.106.71.8.

⁶¹⁸ BCA, 030.18.01.02.106.70.12.

⁶¹⁹ BCA, 030.18.01.02.106.71.4.

⁶²⁰ BCA, 030.18.01.02.106.71.10.

⁶²¹ BCA, 030.18.01.02.106.70.10.

⁶²² Aktan, *agm.*, s.11.

⁶²³ "Dokumacı Kooperatifleri Toplantısı", *Karınca Kooperatif Postası*, Sayı:167, Kasım 1950, s. 2.

milyon liralık stok mallarını satamamıştır. Halk Bankasından üç aylık ipliği alamayan Birlik, Buldan'a iplik dağıtımında bulanamamış ve Buldanlı dokumacıların üç ay işsiz kalmasına neden olmuştur⁶²⁴.

Yukarıda izah edilmiş duruma İktisat Vekaletince verilen cevapta bazı tedbirler sıralanmıştır. İlk olarak Denizli'de bekletilen ipliklerin kredi ile verilmesi için Halk Bankası ile görüşülmüştür. Ayrıca dokuma kooperatifleri ücretini ortaklarından toplamak şartıyla, bankadan ipliği kendileri alma hakkına sahip olmuştur. Almış oldukları iplikten üretilen dokumalarını Birliğe götürmeden tüccara satma özgürlüğüne kavuşmuşlardır⁶²⁵.

30 Nisan 1946'da Süleyman Tuncel ve dokumacı olan üç yüz bir Babadağlı tarafından imzalanarak TBMM başkanına çekilmiş olan telgrafta, Babadağlı dokumacılar kendilerine verilen ipliğin miktarını yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir. Babadağlı dokumacıların daha fazla iplik istekleri karşısında ise ayda ikişer iplik dağıtılan dokumacılar var iken ayda beş iplik alan Babadağlıların iplik kontenjanlarını arttırma istekleri kabul edilmemiştir. Ancak son kez olmak üzere tezgâh başına beşer paket kontenjan dışı iplik gönderimi yapılmıştır. Dilekçeden anlaşıldığı üzere bazı dokumacılar kendilerine verilen ipliği başka yerlere satmıştır⁶²⁶. Bu durum her ne kadar bakanlık tarafından önlenmek istense de bu tarz uygulamaların az da olsa olduğu bakanlık tarafından da bilinen bir gerçek olmuştur⁶²⁷. Böyle bir durum daha önce de izah edildiği gibi Hisar köyünde de yaşanmıştır⁶²⁸. Elbette bu durumu bütün dokumacılar yaymak haksız bir yaklaşım olacaktır. Sistemi kendi çıkarları doğrultusunda kötüye kullanan dokumacılar olduğu gibi⁶²⁹ hakkıyla ipliğini dokuyup parasını kazanan ve II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu sıkıntılı günlerde dokumanın gelişmesine katkıda bulunan pek çok dokumacı var olmuştur.

⁶²⁴ BCA, 030.18.0.0.76.478.11.

⁶²⁵ BCA, 030.18.0.0.76.478.11.

⁶²⁶ Dokumacılar dağıtmakta olan ipliğin dokunmadan satılmasını önlemek amacıyla, 612 sayılı kararda ipliğin bir yerden başka bir yere taşınması, satılması ve başkalarına verilmesi yasaklanmıştır. BCA, 030.01.0.0.76.478.14.

⁶²⁷ BCA, 030.01.0.0.76.478.14.

⁶²⁸ AYTEKİN, *age.*, s.34.

⁶²⁹ İplik azlığı dolayısıyla iplik kontenjanlara bağlanmış ve tezgâh başına ayda iki ile üç paket arasında dağıtım yapılmıştır. Ancak burada dikkati çeken bir husus bu hesaplamanın tezgâh başına yapılmış olmasıdır. Bu durum da elinde fazla tezgâh bulunduran patronlar daha fazla iplik almıştır. Misal kendisi adına otuz, oğlu adına otuz, damadı adına yirmi ve küçük kızı adına yirmi tezgâh sahibi bir kişi elde etmiş olduğu üç yüz ipliği otuz lira kâr ile Babadağ pazarında satmış ve çok büyük miktarda paralar kazanmıştır. Ancak ilk tezgâh sayımları yapılırken askeride olan ya da kızının yanında olan ya da vergi verme korkusuyla adını yazdırmayan dokumacılar bu haktan mahrum kalmıştır. Akil Koyuncu, "Dokumacılar ve Kooperatifleri", *Karınca Kooperatif Postası*, Sayı:167, Kasım 1950, s. 3.

Birliğin yok oluşuna giden süreçte sermayenin az oluşunun önemli bir payı olmuştur. Öyle ki yapmaya çalışılan işler için ortak kooperatiflerden alınan 1.000.000 TL'ye yakın para ve Halk Bankasının açmış olduğu 500.000 TL kredi yeterli olmamıştır. Özellikle apre fabrikası için yapmış olduğu yatırımlar Birliğin sermayesinin zamanla iyice azalmasına ve sıkıntıya düşmesine neden olmuştur. 17 kooperatifin alışverişinin tek elden yapılması ise Birliğin iş hacminde büyümeye neden olmuştur. Örneğin 1945'te üretimi aylık 1.500.000 TL ve iplik kontenjanı 750.000 TL'ye kadar yükselmiştir. Ancak satışlar artmış gibi görünmesine rağmen, serbest piyasanın etkisi ile istenilen dokumalar üyeler tarafından üretilenmemiştir⁶³⁰.

Birlik iç yapılanmasında da sorunlar yaşamıştır. İdareciler uzun süren seyahatlere çıkarak Birliğin idaresini boş bırakmıştır. Sık sık değişen müdürler ile sık sık prensip değişiklikleri yaşanırken idarede istikrar sağlanamamıştır. Birliğe üye olan kooperatifler zamanla Birliğin isteklerini yerine getirmemiştir. Birliğin üretim programına rağmen, kooperatiflerden gelen dokumalar gelişigüzel yapılarak teslim edilmiştir. Böylece bu dokumalar satılmadığı için deponun zararlı stoklar ile dolmasına neden olmuştur⁶³¹.

Dokumacılığın savaş sırasında ekonomik açıdan oynamış olduğu önemli rol dolayısıyla, savaş sonrasında da değişen konjonktür karşısında tedbir almak gerekliliği ile Türkiye'de dokuma kongreleri düzenlenmiştir. 1945 Kongresine katılan Birlik Kooperatifi, bu kongreden sonra dağılma kararı almıştır⁶³². Nitekim değişen şartları ve piyasayı öne süren ortak kooperatiflerin isteği ile Birlik Temmuz 1946'da son bulmuştur⁶³³.

Denizli'deki kooperatifler "Garbi Anadolu Dokumacılar Kooperatifleri Birliği" sayesinde daha ciddi ve sorumluluk alarak çalışmışlardır. Ev ve aile sanatı şeklinde çalışmakta olan dokumacılar, Birliğin sağlamış olduğu imkânlar dâhilinde Türkiye'ye hitap eder konuma gelmiştir. Birlik böylece kendi halinde çalışan Denizli'yi haritada Denizli'nin yerini bilen bilmeyen insanlara tanıtmıştır⁶³⁴.

---

⁶³⁰ Cillov, *age.*, s.101.

⁶³¹ Cillov, *age.*, s.101-102.

⁶³² Koyuncu, *agm.*, s.2.

⁶³³ Cillov, *age.*, s.102.

⁶³⁴ Ali Fuat Dağdeviren, "Denizli'deki Dokumacılıkta Birlik", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:1, Denizli 2004, s.15.

2.3.Denizli’de II. Dünya Savaşı Sonrasında Dokumacılık

II. Dünya Savaşı 7 Mayıs 1945’de Avrupa’da ve 2 Eylül 1945’de Asya’da bitmiştir. Ancak savaşın bitmesi ile kıtalar arasındaki güç dengesinde boşluklar yaşanmıştır. Elbette bunun nedeni sadece Almanya, İtalya ve Japonya’nın yenilmiş olması değil aynı zamanda İngiltere ve Fransa’nın da savaştan yorgun çıkması olmuştur. Savaştan sonra güçlü olarak ayakta kalabilen, siyasi ve ekonomik doktrinleri birbiri ile çatışan iki devlet olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği karşı karşıya kalmıştır⁶³⁵.

Savaş sonrasında Türkiye tercihini Batı devletlerinden yana kullanmıştır. Oluşan yeni ekonomik düzen içerisinde Türkiyede yerini almak istemiştir. Bu doğrultu da adımlar atılmış ve yeni kararlar alınmıştır. Nitekim Ticaret Vekili olan Tahsin Bekir Balta⁶³⁶: “*Şimdiye kadarki Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri gibi hükümetimiz de yine dünya şartlarının bahsettiği imkânlardan faydalanmak suretiyle esaslı bir sanayileşme ve kalkınma programı hazırlama yolundadır. Zaten bu hazırlık harp şartlarının iktisadi sıkıntılarını giderme tedbirleriyle beraber bizden evvelki Hükümetçe yapılmış ve harp sonu şartlarının ilk imkânlarından faydalanmak suretiyle tatbik yolları araştırılmış bulunmakta idi*⁶³⁷.” demiştir. Nitekim henüz savaşın yeni bittiği yıllarda dokuma fiyatları yüksek bulunmuş ve bakanlık tarafından indirim yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda Denizli’de de uygulanmış olan 1945’e ait dokuma fiyatları yer almaktadır:

Dokumanın Cinsi	Dokumanın Bir Metresinin Üyeden Satın Alma Fiyatı	Dokumanın Tüccara Satış Fiyatı
80 cm Kaput Bezi	105,5 Kuruş	112,74 Kuruş
100 cm Astar	110 Kuruş	117,54 Kuruş
120 cm Yataklık	170 Kuruş	192,33 Kuruş
70*70 cm Mendil	59 Kuruş	63,04 Kuruş
50 cm Siyah Diril	71 Kuruş	75,86 Kuruş

Tablo19⁶³⁸

Ancak 1945’e ait olan bu fiyatlar piyasanın üzerinde olduğu için 1946’da %10 oranında indirilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi 1946 başında başlayan dokuma

⁶³⁵Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, DER Yayınları, İstanbul 2015, s.930

⁶³⁶İlhan Tekeli ve Selim İlkin, “*Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*”, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara 1974, s.1-6.

⁶³⁷TBMM, *Zabit Ceridesi*, Devre:8, Cilt:3, 26.12.1946. s.540.

⁶³⁸ Cillov, *age.*, s.119.

fiyatlarındaki düşüş olmuştur. Ancak 1946'nın ilerleyen aylarında mahsül iyi olmuş ve Temmuz 1946'da iase maddelerinin fiyat ve satışları serbest bırakılmıştır. Ardından 7 Eylül 1946 Kararları alınmıştır⁶³⁹. Devlet yeniden serbest politikaya geçmiştir. Dış dünyaya yapılan satışların artması ile köylünün alım gücü yükselmiş ve dokumaya olan talebi artmıştır⁶⁴⁰. Bu durum dokuma fiyatlarında yeniden yükselmeye neden olmuş ve dokumacının yüzü bir kez daha gülmüştür. Burada belirtilmesi gereken bir husus da; 1946'da Türkiye'de el tezgâhlarında yapılan dokumacılığın coğrafi dağılışı incelendiğinde Denizli'nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Çünkü Ekim 1946'da iplik dağıtımından faydalanmakta olan 49.597 el tezgâhının 9.038'i, yani %18,22 'lik bir bölümü Denizli'de faal olarak çalışmıştır⁶⁴¹.

1947'de İktisat Vekaletince, pamuk ipliği ve pamuklu dokuma darlığını önlemek amacıyla Sümerbank tarafından yapılan ithalat teşebbüsleri hakkında rapor hazırlanmıştır. Bu rapora göre: 15 Mayıs 1946'dan itibaren yünlü kumaşların satışı serbest bırakılmıştır⁶⁴². Kaput bezi ile basma üzerindeki sınırlamalar 1 Ekim 1946'da kaldırılmıştır. Bu çeşitler ile birlikte ortalama fiyatları %10-25 arasında indirilmiş olan patiska, diril, kazalina, saten gibi pamuklu dokumalar, resmi dairelerin ihtiyacı ayrıldıktan sonra halka dağıtılmıştır. Bu dokumaların dağıtılan kısmı seksen milyon metreyi bulmuştur. Yılda kişi başına dört metre bez düşecek şekilde ayarlanmış ve tüm illere dağıtım yapılmıştır. Ayrıca bu dokumaların tüketicinin eline kolayca geçmesi için valiliklerce tedbirler alınmıştır. Türkiye'de başlayan pamuklu dokuma sıkıntısını giderebilmek için de Sümerbank'a dışarıdan bez ithal etme yetkisi verilmiştir⁶⁴³.

El dokumacılarının iplik fiyatlarından şikâyeti 8 Ekim 1947'de İktisat Vekaletinde karşılık bulmuş, Temmuz ve Ağustos aylarına ait olan iplik kontenjanlarındaki iplik fiyatlarında ortalama bir lira ve Eylül 1947'den itibaren ise üç lira indirim yapılmıştır. Temmuz ve Ağustostaki bankadan iplik çekme süresi bir aydan üç aya, Eylül ayınıniki ise iki aya çıkarılmıştır⁶⁴⁴. Dokumacılar tarafından ithal iplikler

⁶³⁹ Türk iktisat tarihinin en önemli kararlarından biri olmasının yanı sıra Cumhuriyet ekonomisinin ilk devalüasyon düzenlemesi olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD önderliğinde kurulmuş olan ekonomik düzene katılabilmek için üretimi artırma politikaları güden ve dış ticareti sağlıklı hale getirmeye çalışan kararlar olmuştur. Serkan Tuna, "Cumhuriyet Ekonomisinin ilk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2007, s.86.

⁶⁴⁰ Cillov, *age.*, s.120.

⁶⁴¹ Cillov, *age.*, s.20.

⁶⁴² İthal olan yünlü kumaşlar ise 18 Eylül 1946'dan itibaren serbest satılmaya başlamıştır. BCA, 030.10.0.0.014.81.4.

⁶⁴³ BCA, 030.10.0.0.014.81.4.

⁶⁴⁴ Arttırılan bu süreler sadece üç ay için geçerli olmuştur. Diğer aylarda yine bir ay içinde ipliğin bankadan çekilmesi gerekmiştir. BCA, 490.01.0.0.8.40.12.

alınmaktanmediğinden Sümerbank tarafından dışarıdan iplik getirilmesi durdurulmuştur. Ancak bu dönemde iplik sıkıntısı devam ettiği için tezgâh başına altı paket alan dokumacılara üç, dört paket alan dokumacılara ise iki paket iplik dağıtımı yapılmıştır. Aynı zamanda dokumacının bankadan alamadığı ipliği serbest piyasadan alması kararlaştırılmıştır⁶⁴⁵.

Denizli'deki dokumanın durumunu çok iyi bilen Denizli Milletvekili Kemal Cemal Öncel 30 Aralık 1947'de dokumacıların sıkıntılarını meclise taşımıştır. Bu sıkıntıların başında dokumacının iplik bulmada yaşadığı zorluklar gelmiştir. Öyle ki dokumacı iplik bulamadığı ve alamadığı için ayın on beş yirmi gününü işsiz geçirmiştir⁶⁴⁶. Dokumacının en büyük sorun yaşadığı ikinci mesele ise ipliği bulsa bile pahalı olması olmuştur. İplikte yaşanan bu pahalılığın dokumayı korumak ve teşvik etmek adına giderilmesi gerektiğini dile getirmiş ve hükümete bu hususta çağrıda bulunmuştur. Ayrıca dokumacıdan fenni tesis adı altında %2'lik oranda para alınmıştır. Alınan bu paralar ve Halk Bankasının desteği ile Denizli'de Boyama ve Apre Fabrikası kurulmuştur. Ancak bu fabrikanın boyama kısmı az da olsa çalışmasına karşın apre kısmı çalıştırılamamıştır. Oysaki bu dönemde başta Denizli olmak üzere dokumanın en büyük eksiği apre olmuştur. Apre yapılmadan satışa sunulan dokumanın fiyatları ve kalitesi düşmüştür. Bu nedenleİktisat Vekaletinden Denizli'de kurulmuş olan bu fabrikaya bir an evvel apre tesisi kurulması istenmiştir⁶⁴⁷.

İstanbul Milletvekili Ali Rıza Arı, 28 Ocak 1948'de İktisat Vekaletine dokuma ile ilgili soru önergeleri vermiştir. Öyle ki 1945'de iplik ithalatının başlaması ile beraber, dokuma fabrikaları 35 TL'den geniş ölçüde iplik ithal etmiştir. Oysa 1947 Ağustos ayına kadar bazı fabrikalara ipliğin fiyatı on yedi liradan dağıtım yapıldığı söylentisi mevcut olmuştur. Buradan da anlaşıldığı üzere Temmuz- Ağustos 1947'den itibaren el dokumacılığını desteklemek adına yerli ipliklerin sadece tezgâhlara dağıtılması şartı konulmuştur⁶⁴⁸.

6 Şubat 1948'de, Ekonomi Bakanı Cavit Ekin, Ali Rıza Arı'nın soru önergesini yanıtlamıştır. Buna göre Haziran 1947'den itibaren dokuma fabrikalarına yerli iplik dağıtımından vazgeçilmiştir.Fabrikaların ithalat sıkıntısı yaşayacağı düşüncesi ile talep

⁶⁴⁵BCA, 490.01.0.0.8.40.12.

⁶⁴⁶ 1947'de Türkiye'de 50.000'e yakın tezgâh var olmuştur. Ancak üretilen iplik bu tezgâhların dokuma yapmasına yetecek kadar olamamıştır. Bu durum karşısında İktisat Vekaleti şu an fazladan iplik verme imkânı olmadığını bildirmiştir. (30.12.1947'de, Kütahya Milletvekili olan Ahmet Bozbay'ın TBMM'de dokumacıların sıkıntılarını dile getirdiği konuşmasından.) TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre:8, Cilt:8, 30.12.1947. s.692.

⁶⁴⁷ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre:8, Cilt:8, 30.12.1947. s.680.

⁶⁴⁸ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre:8, Cilt:10, 6.02.1948. s.49.

eden bazı fabrikalara Japonya'dan getirilen iplikler dağıtılmıştır⁶⁴⁹. Bu işlem son kez yapılmış olup aşağıdaki tabloda miktarları izah edilmiştir:

Dağıtım Yapılan Aylar	Paket Miktarı
Haziran Ayı	4067 Paket
Temmuz Ayı	994 Paket
Ağustos Ayı	720 Paket
Eylül Ayı	720 Paket
Ekim Ayı	720 Paket
TOPLAM	7221 Paket

Tablo20⁶⁵⁰

Denizli'de o dönemde bir dokuma fabrikası bulunmadığı için fabrikalar için iplik ithalinden olumsuz etkilenmemiştir. Ancak Denizli'de el dokumacılığı o dönem tezgâhlarda devam ettiğinden yerli iplik dağıtımından faydalanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi ithal edilen iplik yerli iplikten çok daha pahalıya mal olmuş ve dokumacılar bu iplikleri satın almak istememiştir. Kooperatifler ise iplik azlığı yaşadığı için ipliğe ortalama bir fiyat biçmek istemişler ve yirmi numara ipliğe 26 TL fiyatı belirlemişlerdir. Ancak her ne kadar iplik ithalatı serbest bırakılmış olsa da pamuk fiyatlarında yaşanan artışlar yine iplik fiyatlarında artışa neden olmuştur. Bu artışlar yine dokumacıyı sıkıntıya sürüklemiştir⁶⁵¹.

Denizli halkının 1948'de halen büyük bir kısmının dokumacılık ile meşgul olduğu görülmüştür. İlde, başta merkez olmak üzere Babadağ, Buldan, Kızılcabölük (Tavas'a bağlı), Kale ve Sarayköy gibi ilçelerde geniş bir dokumacılık ağı devam etmiştir. Aşağıdaki tabloda Denizli'deki dokumacılar ile tezgâhlarının sayısı, bölgedeki nüfus ve nüfusa olan oranları ilçeler bazında izah edilmiştir⁶⁵².

⁶⁴⁹ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre:8, Cilt:10, 6.02.1948. s.50.

⁶⁵⁰ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre:8, Cilt:10, 6.02.1948. s.50.

⁶⁵¹ BCA, 490.01.0.0.8.43.18.

⁶⁵² Cillov, *age.*, s.31-32.

Bölgeler	Dokumacı Sayısı	Tezgâh Sayısı	Bölgedeki Genel Nüfus (1945)	Genel Nüfusun Dokumacı Oranı	Tezgâh Başına Düşen Dokumacı Sayısı
Denizli	4.369	1.008	26.073	16,75	4,3
Sarayköy	1.261	414	13.583	9,28	3,0
Babadağ	4.950	1.993	10.375	47,71	2,4
Buldan	6.009	2.299	10.163	59,12	2,6
Güney	612	273	5.838	10,48	2,2
Tavas	1.900	604	28.086	6,76	3,1
Kızılcabölük	3.300	1.492	8.958	36,83	2,2
Kale	1.800	841	10.410	17,29	2,1
Çal	1.100	63	31.789	3,46	17,5
Acıpayam	660	66	35.453	1,86	10,0
Ara Toplam	25.961	9.053	180.728	14,36	2,8
Yaygın Olmayan Diğer Bölgeler	-	-	180.728	-	-
Toplam	25.961	9.053	315.934	8,22	2,8

Tablo21⁶⁵³

Görüldüğü üzere dokumacı sayısının en fazla olduğu yer Buldan iken onu Babadağ ve Denizli Merkez takip etmiştir. Bu durum genel nüfusun dokumacı oranında da devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı ardından değişen koşullar sonucunda dokumacılar Denizli’de zor günler yaşamıştır. 1946’ya kadar tam ve standart ürün çıkarılmışsa da 1946’dan sonra bu durum değişmiştir. Çünkü ürünler üzerindeki kontrol mekanizması devre dışı kalmıştır. Denizli’de bu dönem dokumanın gelişmesine engel olan nedenlerden biri de Denizli’deki elektrik sorunu olmuştur. Denizli’deki su kaynakları değerlendirilememiş ve mazotla çalışan bir elektrik santrali kurulmuştur. Bu santral evlere bile yeterince

⁶⁵³ Cillov, *age.*, s.32.

enerji sağlayamadığı için el tezgâhlarını beslemeye ve boya ile apre işlemlerini makineleştirmeye yetecek kadar güce sahip olamamıştır⁶⁵⁴.

2.4.Fabrikalaşmaya Giden Yol

Denizli’de fabrika kurma çabaları İkinci Dünya Savaşı yıllarına dayanmıştır. Ancak bölgede öteden beri yaşanan elektrik sıkıntısı⁶⁵⁵, bu çabaların sonuca ulaşmasına engel olmuştur. Öyle ki 1938’de kentin aydınlatılması ve sanayisi için yetecek kadar elektrik üretimi yapılamamıştır⁶⁵⁶. Ancak ana caddenin aydınlatılması için direk dikilebilmiştir. Denizli’nin önemli sanayi kollarından biri sayılan un fabrikaları bile su debisinin düşük olduğu yaz aylarında motorlarını çalıştırabilmek adına gaz yağı kullanmak zorunda kalmışlardır⁶⁵⁷.Denizli’de elektrik üretimi için kullanılacak olan kaynak konusunda fikir ayrılıkları yaşanmıştır. 1939’da Denizli elektriğinin kömür yerine Gökpınar’dan sağlanmasına karar verilmiştir⁶⁵⁸. Denizli Belediyesi tarafından 13 Mayıs 1939’da:

“Denizli Belediyesi Reisliğinden:

Denizli kenti elektrik tesisatının 41899 lira 66 kuruş keşif bedelli su veya yapı işlerinin ihalesi 5 Haziran 939 Pazartesi günü saat on beşte Denizli Belediye Encümenince yapılmak üzere kapalı zarfla eksiltmiye konulmuştur.” ilanı verilmiştir. Sonuçta 29 Ekim 1939’da Gökpınar Hidroelektrik Santrali binasının temeli atılmıştır⁶⁵⁹. 1939’da elektrik santralının biteceğine dair olan inanç ile kentte iplik fabrikası kurma çalışmaları başlamış ve bu nedenle anonim şirket kurulmak istenmiştir. Katılımcılar kendilerine düşen %10’luk payı bankaya yatırmışlardır⁶⁶⁰. Ancak Eylül’de İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmış olması, fiyatlarda yaşanan artış ve istenilen malzemelerin gelmemiş

⁶⁵⁴ Cillov, *age.*, s.158.

⁶⁵⁵ Denizli’de ilk elektrik üretimi 1915’te gerçekleştirilmiştir. 1924’te “Denizli Sanayi Şirketi” elektrik üretim imtiyazını almıştır. Elektrik sıkıntısını çözüme kavuşturabilmek adına Denizli Belediyesi ve İktisat Bankası beraber hareket etmiştir. Böylece 1932’de elektrik üretim imtiyazı İktisat Bankasına verilmiştir. 1934’te “Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketi” kurulmuştur. Ancak Belediye banka ile çalışmayı aynı yıl bırakmıştır. 1948’de Gökpınar I Hidroelektrik Santrali hayata geçene kadar Denizli’deki elektrik sorunu devam etmiştir. Ercan Haytoğlu, “Denizli Kenti’nin Elektrik Tarihine Bir Bakış”, *Belgi Dergisi*, Sayı:16, Denizli 2018, s.896.

⁶⁵⁶ 1938’de Türkiye’de yer alan beş yüz otuz yedi belediyeden sadece yüz ellisinde elektrik var olmuştur. Var olan elektrik de ihtiyacı karşılamaya yetmemiştir. Haytoğlu, “Denizli Kenti’nin Elektrik Tarihine Bir Bakış”, s.905.

⁶⁵⁷ Ayfer Özçelik, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara 2007, s.541.

⁶⁵⁸ Tahir Berkay, “Denizli Vilayeti Dokumları ve İplik Fabrikası”, *Akdeniz*, Sayı:445, Yeni Basımevi, Denizli 1 Ekim 1942, s.1.

⁶⁵⁹ Haytoğlu, “Denizli Kenti’nin Elektrik Tarihine Bir Bakış”, s.905.

⁶⁶⁰ Berkay, “Denizli Vilayeti Dokumları ve İplik Fabrikası”, *Akdeniz*, 1 Ekim 1942.

olması ihaleyi almış olan müteahhit Ağaoğlu ile belediye arasında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. 1942’de henüz hidroelektrik santrali kurulmamasına rağmen, belediyenin Denizli’nin aydınlatılması için vermiş olduğu çaba Denizlilerin umutlarının yeniden artmasına neden olmuştur⁶⁶¹.

Bu ümit uyandırıcı hava içerisinde 1942’de dokumacılıkta gözlenen gelişmeler kapsamında daha çok artan iplik ihtiyacına cevap verebilmek için Denizli’de iplik fabrikası kurma çalışmaları başlamıştır. Bu fabrika Denizli ve Denizli dokumacıları için hayati öneme sahip olarak görülmüştür. Bu nedenle bir milyon liralık sermayeye sahip olan anonim şirketi için hayali adımlar atılmıştır. Bu paranın Denizlili kişilerden kolayca toplanacağı düşünülmüş ve dokumacıların bu fabrikaya ortak olmaları istenmiştir⁶⁶².

İkinci Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu olağanüstü durumlar ile artmış olan dokuma fiyatları dokumacıya oldukça yüksek kazançlar sağlamıştır. Oysa savaş bitip de her şey eski haline döndüğünde dokumacı zor bir durumda kalmıştır. Çünkü savaşın getirmiş olduğu koşullar el dokumacılığına sarılmayı gerekli kılmıştır. Oysa savaş sonrası piyasa serbestleşip ticaret yeniden canlandığında Denizli’nin el dokumaları, fabrika dokumaları karşısında tutunmak da zorlanmıştır. Bunu gören ve bilen Denizli halkı Denizli dokumacılığının ilerlemesini istedikleri için Denizli’de fabrika kurma çabasına girişmişlerdir. Tahir Berkay 1942’de Denizli dokumacılarını tasarruf yapmaya ve kurulmakta olan İplik Fabrikasını Türk Anonim Şirketine katılmaya davet etmiştir. Bu şirketin bir hisse bedeli yüz lira olarak belirlenmiştir. O dönem dokuz bine yakın tezgâh olduğu hesaba katılınca her tezgâhın katılımı ile gereken sermayenin %90’a varan oranda sağlanacağı düşünülmüştür. Kurulmaya çalışan fabrikanın amacını Tahir Berkay şöyle izah etmiştir:

“Bu fabrikanın iyi idaresi ve ucuza iplik istihsal etmesi, bu ipliği dokuma haline getirecek olan çulhalarımızın iyi kazançla ve devamlı bir şekilde durumlarını muhafaza etmesine yardım edeceği gibi ayrıca fabrika kazancından da istifade edecekleri muhakkaktır.”⁶⁶³

1943’e gelindiğinde henüz Denizli’de bir iplik fabrikası kurulamamıştır. Dönemin gazetesi Akdeniz, bu durum hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Öyle ki dokumacılara Denizli’de en çok pamuklu dokuma yapıldığını ve ipliğin serbest

⁶⁶¹ Haytoğlu, “Denizli Kenti’nin Elektrik Tarihine Bir Bakış”, s.905-910.

⁶⁶² Berkay, agm, s.1.

⁶⁶³ Berkay, agm, s.1.

piyasada bulunamadığını hatırlatmıştır. İplik azlığının dokumanın en önemli sorunlarından biri olduğunu belirterek bunun çözümü için iplik fabrikasının Denizli’de şart olduğundan bahsetmiştir. Bu fabrikanın kurulabilmesi için katılımcıların vermesi gereken 100 TL hissenin daha da parçalara ayrılarak halka indirgenmesi ve böylece sermayenin toplanması için öneride bulunmuştur⁶⁶⁴. Denizli halkının dokumaya ve kurulacak olan fabrikaya vermiş olduğu önem ve çabaları sonucunda 12 Temmuz 1943’de Denizli Pamuk ve İplik Sanatları İşletmesi Türk Anonim Şirketi kurulmuştur. Merkezi Denizli olan şirketin sermayesi 1.000.000 TL olup, pamuk alım, satım, üretim ve işletmesi için gereken bütün işlemleri yapmak amacıyla otuz yıllığına kurulmuştur⁶⁶⁵.

1946’da Denizli halkının iplik ihtiyacını karşılamak ve dokumacılığın gelişimini sağlamak adına Denizli’de fabrika kurulması istekleri devam etmiştir. Bu durum Denizli Sanayi ve Ticaret Odası Başkanlığı tarafından İktisat Vekâletine yazılmış mektupta da kendisini göstermiştir. Mektuba verilmiş olan cevaptan anlaşıldığı üzere o yıllarda halen fabrikanın bünyesi ve kurulacağı yer hakkında incelemeler yapılmaktadır⁶⁶⁶.

1948’de Sümerbank’ın Nazilliye bir fabrika daha kurma isteği belirlemiştir. Bu durumu öğrenen Denizli Belediye Başkanı Hüsnü Örnek “*pamuk Denizli’den gidecek ise neden fabrika Denizli’de kurulmasın*” düşüncesi ile yola çıkmıştır. Böylece 1948’de düşünülen fabrikanın Denizli’de kurulması için girişimlerde bulunmuş ve İsmet İnönü ile görüşmüştür. Bu girişimler sonuç vermiş ve Sümerbank İplik Fabrikasının Denizli’de kurulmasına karar verilmiştir. 5 Kasım 1949’da Şemsettin Günaltay’ın katılmış olduğu bir tören ile fabrikanın temelleri atılmıştır. Ancak Sümerbank ile yapılan anlaşmaya göre yapılacak olan fabrikanın elektrik enerjisi belediye tarafından sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu nedenle elektrik ihtiyacı Denizli’nin tümünün elektrik ihtiyacından fazla olan fabrikanın bu ihtiyacını karşılamak için Gökpınar Santrali’nin yeterli düzeye getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 1953’te Sümerbank Denizli İplik Fabrikası açılmıştır⁶⁶⁷. Gökpınar Elektrik Santrali ise Celal Bayar tarafından 27 Eylül 1954’te kurdelesi kesilerek açılmıştır⁶⁶⁸.

⁶⁶⁴Berkay, *agm*, s.1-2.

⁶⁶⁵ BCA 030.18.01.02.102.52.11.

⁶⁶⁶ BCA 030.1.0.0.76.478.3.

⁶⁶⁷Hüsametdin Ataman, “Denizli’de Elektrik Kullanımına Başlanması”, EMO Denizli Şubesi, Haziran 2011, s.16, www.emo.org.tr/ekler/8809be084b12556_ek.pdf?dergi=655, (5.07.2019); Haytoğlu, “Denizli Kenti’nin Elektrik Tarihine Bir Bakış”, s.912.

⁶⁶⁸Denizli, “Devlet Reisi Celal Bayar Kentimizi Şereflendirdiler”, Sayı:134, Ege Matbaacılık T.A.Ş., 28 Eylül 1954, s.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SANAYİLEŞME SÜRECİNDE DENİZLİ'DE DOKUMACILIK

(1950 – 1980)

3.1. Demokrat Parti Döneminde Dokumacılık

Demokrat Parti'nin (DP) 14 Mayıs 1950'de iktidara gelişi, Türk tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte İsmet İnönü, DP'ye geçiş ve devir işlemleri için her türlü kolaylığı sağlamıştır⁶⁶⁹. Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Denizli'de de seçimler yapılmış ve seçim sonucunda DP sekiz milletvekilliği kazanarak Denizli'de de üstünlük sağlamıştır. Öyle ki oyları kullanan 133.807 seçmenin %40,3 oranındaki 51.728'i CHP'ye oy verirken, %59,7 oranındaki 76.760 kişi DP'ye oy vermiştir⁶⁷⁰.

1950 ve 1960 arasını kapsayan dönemde Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları daha önceki devletçi ve müdahaleci politikalardan farklılık göstermiştir. DP programında devletçiliği daraltarak, devletin ekonomi üzerindeki müdahalesinin en aza indirileceğini belirtmiştir⁶⁷¹. Ekonomik gelişmenin özel kesim desteklenerek sağlanacağı ortaya konulmuştur. DP, iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren ekonomide özel girişimi arttırmak adına adımlar atmıştır. Öyle ki henüz 1950'de ithalatı %60-%65 oranında serbest bırakarak fiyat kontrollerini ortadan kaldırmıştır. Banka kredi faizlerini düşürerek özel kesimin daha fazla kredi kullanmasını sağlamıştır⁶⁷². Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1950'de kurulmuş ve 1951'de çalışmalarına başlamıştır⁶⁷³. Özel sektörün yoğun olarak başta dokuma⁶⁷⁴, inşaat ve gıda alanlarına yönelmesine neden olmuştur⁶⁷⁵.

⁶⁶⁹Talip Kabadayı v.dğr., *Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, Başkar Ofset, Aydın 2012, s. 24.

⁶⁷⁰Tahir Kodal, "Demokrasi Sürecinde Denizli (1946-1950)", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara 2007, s.618.

⁶⁷¹Talip Kabadayı (Editör), *Türk Tarihinde Adnan Menderes*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, Aydın Tuna Matbaacılık, Aydın 2012, Cilt:1, s.350.

⁶⁷²Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 2000, s. 97-98.

⁶⁷³ Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, özel sanayi tesislerinin kurulmasına ve gelişmesine yardımcı olmak, yerli – yabancı ortaklar ile kurulacak olan sanayi alanlarını desteklemek ve sermaye piyasasının gelişmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914 – 2004)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2004, s.145.

⁶⁷⁴DP döneminde tarım ürünlerinin desteklenmesiyle, pamuk ihracı yapan üreticiler fazla para kazanmışlardır. Verilen desteklerden yararlanan özel kesim sayesinde önce dokuma sektörüne yönelik yatırımlar hızla büyümüştür. Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Açlık Fukaralık ve Yoksulluk Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara 2015, s.156.

⁶⁷⁵Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914 – 2004)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2004, s.145.

Bu dönemde özel sektörde artış yaşanırken, kamu sektörü de varlığını korumayı başarmıştır. Ancak kamu sektörünün piyasada olması özel sektörü olumsuz etkilememiştir. Sanayide bu iki kesim arasında rekabet yaşanmamış, tersine aralarında doğal bir iş birliği yaşanmıştır. İç talep özel kesimin yatırımlarını belirleyen önemli bir etken olmuştur⁶⁷⁶. Bu süreçte iç pazarın korunmuş olması sayesinde pamuklu ve yünlü dokuma da kapasite artışı yaşanmıştır⁶⁷⁷.

DP'nin iktidara geldikten sonra yapmış olduğu çalışmalardan biri de genel nüfus sayımı olmuştur⁶⁷⁸. Bu sayım sonucunda Denizli'nin nüfusu sekiz ilçesi ile toplam 340.277 kişi olduğu anlaşılmıştır. Dokuma sektöründe çalışan nüfus içerisindeki oranı %11,7'dir. Bu oran Denizli'de el dokumacılığının ve dokuma sektörünün gelişmiş olduğunun ispatı sayılabilir⁶⁷⁹.

1950'lilerde Türkiye'de yaşanan serbestlik ve liberallik dalgası ile Denizli'de de çok eskiden beri dokumacılık yapan kişiler daha iyi eğitim alabilmek ve daha iyi şartlarda yaşayabilmek için Denizli'ye göç etmeye başlamışlardır. Bu kişilerin en başında işleri ve tezgâhları ile merkeze gelen Babadağlılar yer almıştır⁶⁸⁰. Babadağlılar özellikle diğer ilçeler ile kıyaslandığında daha çok iş disiplini olan dokumacılar olarak tanınmıştır. Bu inanış günümüzde de devam etmektedir⁶⁸¹. Öyle ki simgesi bile dokuma olan Babadağ'da⁶⁸² dokumacılar günün yirmi dört saatini içeren bir iş bölümü ile toplu olarak çalışmışlardır. Böylece kendi aralarında aile işletmeciliği sistemini yürütmeyi başarmışlardır. Babadağ'ı diğer ilçelerden Denizli'ye yapılan göçler izlemiştir. Bu

⁶⁷⁶ 1950 - 1953'de art arda iyi hasat yıllarının geçirilmesi, Kore Savaşı nedeniyle tarımsal ürünlerin dünya piyasasında fiyatlarının artmış olması ve tarım sektörüne verilen desteğin artırılması köylünün alım gücünün artmasına neden olmuştur. Köyde yaşanan gelişmeler köyden kente göç olgusunu meydana getirmiştir. Tarımda yaşanan büyük değişiklikler iç piyasada genişlemeye ve ardından sanayide büyümeye neden olmuştur. Bu durum 1956'da yaşanan döviz sıkıntısına kadar devam etmiştir. Şahin, *age.*, s.105-106.

⁶⁷⁷ Unutulmamalıdır ki hemen savaş sonrasında 1947'de Türkiye İktisadi Kalkınma Planında pamuklu dokuma başta olmak üzere, yünlü ve ipekli dokumanın artırılması için gerekli çalışmalara yer verilmiştir. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Savaş sonrası Ortamda 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Kalite Yayınevi, Ankara 1974, s. 21-22.

⁶⁷⁸ 1950 Genel Nüfus Sayımında, Türkiye'deki toplam nüfus 20.947.188 kişiden oluşmuştur. Nüfusun 10.527.085'i erkek 10.527.085'i kadındır. Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi*, s.122.

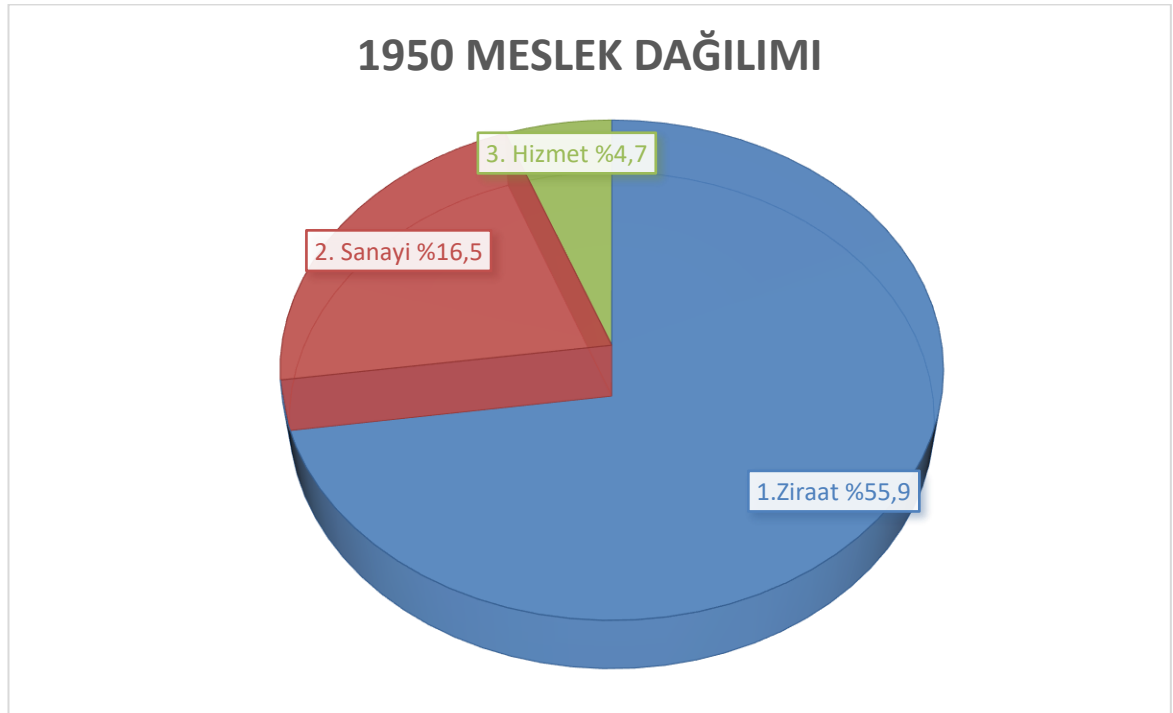
⁶⁷⁹ Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi*, s.137-138.

⁶⁸⁰ Babadağ günümüzde de dokumanın başkenti olarak sayıldığı gibi, sanayi, sanayici ve iş adamı kavramları ile anılmaktadır. Şükrü Tekin Kaptan, "Babadağ Deyince", *Basiad Dergisi*, Yıl:5, Sayı:14, Gültürk Ofset, Denizli, s.26.

⁶⁸¹ Tez çalışması için Babadağ, Buldan, Kale, Tavas ve Kızılcabölük'te yaşayan dokumacılar ile mülakatlar yapılmıştır. Bahsi geçen ilçedeki dokumacılar Babadağlıları diğer ilçelere göre daha iş disiplinine sahip olarak nitelendirmişlerdir.

⁶⁸² Sadık Dağdeviren, *Tarihi ve Tabii Güzellikleri İle Denizli*, Denizli Şoförler ve Otomobilciler Odası, Denizli 2003, s.240.

göçün bir diğer önemli nedeni ise Kaleiçi⁶⁸³'nin Denizli'de yer alıp, büyük dokuma satışlarının bu merkezden yapılıyor olmasıdır. Kaleiçi, toptancılık ve perakendecilik şeklindeki ticarete en önemli satış yeri olmuştur. Sonuç olarak 1950'lerde Denizli'de sanayileşmeyi başlatacak duayenler bir araya gelmeye başlamıştır⁶⁸⁴. Böylece 1950'lilerde Denizli'de sanayileşmenin temelleri atılmıştır. Aşağıdaki grafikte Denizli'de artan sanayi sektörü görülmektedir:

Grafik 3⁶⁸⁵

3.1.1. 1950 -1960 Arasında Kurulan Dokuma Sanayi

1950 – 1960 yılları arasında Denizli'de devlet desteği ile ilk kurulan fabrika Sümerbank Denizli İplik Fabrikası olmuştur. Daha sonra ise dokumacı bir ailenin şirketleşmesi ile Küçükler Tekstil, ardından da Sarayköy Kaymakamı'nın katkıları ile Sarayköy Pamuklu Sanayi kurulmuştur.

3.1.1.1. Sümerbank Denizli İplik Fabrikası

Türkiye'de uygulanan devletçilik anlayışı ve bu anlayış çerçevesinde, ülkede var olan yerli malları ile sanayileşme çabaları Denizli'de dokuma sektörünün

⁶⁸³ Kaleiçi, yaklaşık dört futbol sahası genişliğinde olup o dönem esnaf ve zanaatkarların toplandığı yer olmuştur. Ana kapıdan başka giriş ve çıkışı sağlayan dokumacılar kapısı da olmak üzere beş kapı daha yer almıştır. Kaleiçini bekleyen bekçiler her sabah sabah ezanı ile kapıları açmışlardır. Sabah ezanı ile gelen esnaf ise yatsı ezanından sonra evine gitmiştir. Terzi Lütfi Usta, *Altın Makas Gümüş İğne*, Okullar Yayınevi, Denizli 2005, s.31.

⁶⁸⁴ Feyzullah Eroğlu, "Denizli Ekonomisinin Gelecek Yönetimi", *Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998, s.185-188.

⁶⁸⁵ Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi*, s.138.

gelişmesinisolağlayan önemli bir etken olmuştur. Ancak kentin tam anlamıyla kapitalist bir üretime geçişi 1950'lerde mümkün olmuştur⁶⁸⁶.

Denizli İplik Fabrikası'nın temeli 5 Kasım 1949'da dönemin başbakanı Şemsettin Günaltay, İşletmeler Bakanı Münir Birsnel ve Denizli milletvekilleri Hulisi Oral, Reşat Aydınli, Behçet Uz'un katılımı ile atılmıştır⁶⁸⁷. Cevdet Şemsioğlu tarafından kendi el yazısı ile bir kâğıda “Sayın İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı zamanında Sayın Şemsettin Günaltay tarafından 5 Kasım 1949'da Sümerbank Denizli İplik Fabrikasının temeli burada atıldı.” yazılmıştır⁶⁸⁸. 1952'de makinaların montajı ile çalışmaya başlamış olan fabrikanın resmi açılış töreni 6 Kasım 1953'de gerçekleşmiştir. Açılışa Devlet Bakanı Celal Yardımcı, İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı ve Sümerbank Genel Müdürü Hamit Pekcan katılmıştır. Törenden sonra fabrikanın içi gezilerek teknik elemanlar ve işçilerden bilgi alınmıştır. Akşam ise DP'lilerin, bakanların ve bazı önemli kişilerin yer aldığı bir balo düzenlenmiştir⁶⁸⁹.

Fabrika istasyona yakın geniş bir alan üzerine⁶⁹⁰ 15.080 iğ⁶⁹¹ kapasitesi ile faaliyete başlamıştır⁶⁹². Fabrikanın merkezinde yönetim binası, onun arkasında üretim alanı olan iplikhane ve dokuma ünitesi, İzmir yolu tarafında misafirhane ve havuzu olan yemekhane (sosyal faaliyetler salonu), pamuk ambarı ve barakalar, fabrikanın kuzeyinde futbol sahası, Çal yolunun paraleline düşen yerde de idareci ve şeflerin kaldığı lojmanlar yer almıştır⁶⁹³.

Fabrika Denizli'de yaygın olarak yapılan dokumacılığın iplik ihtiyacını karşılamak için ilk olarak iplik fabrikası şeklinde faaliyete geçmiştir. İzmir'in büyük liman kenti olması nedeniyle Denizli Sümerbank İplik Fabrikası, İzmir Basma Sanayi Müessesine bağlanmıştır⁶⁹⁴. 25 Haziran 1954'de Sümerbank Denizli İplik Fabrikası, seferberlik esnasında kapanması genel hayatı etkileyecek olan fabrika ve işletmeler arasına alınmıştır⁶⁹⁵. 27 Mart 1956'da İktisat ve Ticaret Vekâletince onaylandığı üzere, satın alacağı malzemeleri ortaklarına ve tüketicilere dağıtmak ayrıca ortakların

⁶⁸⁶Nagihan Durusoy Öztepe, “Denizli İş Gücü Piyasasının Genel Görünümü ve Sosyal Güvenlik”, *Denizli Kent Ekonomisi*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli Basımevi, Denizli 2017, s.166.

⁶⁸⁷Süleyman İnan, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank – Bir Sözlü Tarih Çalışması-” *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara 2007, s.653.

⁶⁸⁸Şemsioğlu, *age.*, s.153.

⁶⁸⁹İnan, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s. 653-654.

⁶⁹⁰İnan, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.654.

⁶⁹¹İğ: Yün eğirme düzeneği.

⁶⁹²1967 *Denizli İl Yıllığı*, s.180.

⁶⁹³İnan, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.654.

⁶⁹⁴İnan, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.655.

⁶⁹⁵BCA, 030.18.01.82.136.62.13.

ihtiyaçlarını karşılayacak başka girişimlerde bulunmak amacıyla “Sümerbank Denizli İplik Fabrikası Mensupları Hudutlu Sorumlu İstihlâk Kooperatifi” kurulmuştur. Denizli Sümerbank Fabrikası adına kurulan kooperatifin süresi 30 yıl olup sermayesi en az 450 TL olarak belirlenmiştir⁶⁹⁶.

22 Eylül 1956’da Fabrikanın kapasitesini artırmak için, başbakan Adnan Menderes’in ve İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu’nun katılımı ile ek bina temeli atılmıştır. Kurdeleyi kendi elleri ile kesen Adnan Menderes’in katılımı dolayısıyla bu tören 1953’teki açılıştan daha görkemli ve coşkulu yaşanmıştır⁶⁹⁷.

Sümerbank, 1963’te Birinci Beş Yıllık Plan’ın uygulamaya geçmesiyle beraber yeniden değerlendirilmiştir. Böylece fabrikanın iplik ünitesi genişletilerek dokuma ünitesi de eklenmiştir. 1963’ten itibaren fabrikanın adı “Denizli Bez Fabrikası” olarak anılmıştır⁶⁹⁸. Denizli Bez Fabrikasının yönetim şeması aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

FABRİKA MÜDÜRÜ	
1. İDARİ MÜDÜR	2. TEKNİK MÜDÜR
A. Sivil Savunma Uzmanlığı	a. Planlama Müdürü
	- Merkez Büro Şefliği
	- Laboratuvar Şefliği
B. Muhasebe Müdürlüğü	- Kalite Kontrol Şefliği
- Genel Muhasebe Müdürlüğü	- Eğitim Şefliği
- İşletme Muhasebe Müdürlüğü	- Etüt Şefliği
C. Personel Müdürlüğü	- Ham Kontrol Şefliği
- Sicil Şefliği	b. İletme Müdürlüğü
- Tahakkuk Şefliği	- İplik Şefliği
D. Ticaret Müdürlüğü	- Dokuma Şefliği
- Alım Şefliği	c. Makine Enerji Müdürlüğü

Tablo22⁶⁹⁹

1953’te 500 işçi ile açılan fabrika, zamanla binleri aşan işçi sayısı ile kentte önemli bir gelir kapısı haline gelmiştir. Diğer Sümerbank Fabrikalarında olduğu gibi ileri teknoloji, teknik eleman, nitelikli iş gücü ve profesyonel yöneticileri ile Denizli’nin

⁶⁹⁶ BCA, 030.18.01.02.142.32.17.

⁶⁹⁷Seval Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, Laodikya Yayınevi, İstanbul 2013, s.25.

⁶⁹⁸Süleyman İnan, “Denizli’nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.656.

⁶⁹⁹İnan, “Denizli’nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.656.

sanayisine büyük katkıda bulunarak, sanayi dönüşümünü başlatmıştır. Zamanla artan işçi ihtiyacı kentin köylerinden ve çevre illerden gelen göçlerle karşılanmıştır. Fabrikada çalışan işçiler kendi aralarında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma birinci sınıf işçi, ikinci sınıf işçi, üçüncü sınıf işçi, niteliksiz hizmet işçisi, akort⁷⁰⁰ işçiler, ve yedek işçiler biçiminde yapılmıştır⁷⁰¹. Bunların dışında “Te Ne” biçiminde okunması yaygınlık kazanmış olan Teknik Nezaretçiler (Teknisyenler, Ustabaşı ve Ustalar) ve diğer teknik elemanlar yer almıştır. Bu elemanlar, genelde “ESE” kısa adıyla bilinen Erkek Sanat Enstitüsünden mezun olanlardan oluşmuştur. İşçiler arasında tam anlamıyla bir cinsiyet ayırımından söz edilemese de kadınlar fiziksel güçlerine uygun işlerde çalıştırılmışlardır. İşçilerin çalışma saatleri vardiyalı ya da devamlı gündüz biçiminde olmuştur. Vardiyalı işçilerin çalışma saatleri 7 – 11, 11 – 15, 15 – 23 olarak düzenlenmiştir. Daha çok bakım işçilerinin çalıştığı gündüz saatleri ise 8-17 olarak düzenlenmiştir⁷⁰².

İşçiler sendikalaşma sürecinde 1951’de kurulmuş olan “Türkiye Tekstil, Örne ve Giyim Sanayi İşçileri (TEKSİF)” üyesi olmuşlardır. İşçiler sendikanın bütün vaatlerini gerçekleştirdiğine inanmasa da haklarını koruduğuna inanmışlardır⁷⁰³. Sonuçta Denizli Sümerbank Bez Fabrikasında çalışmak ayrıcalık olarak nitelendirilmiştir⁷⁰⁴. Fabrikanın çalışma koşulları o dönem için Türkiye geneli ile kıyaslandığında daha olumlu görülmüştür. İşçilere tanınan sosyal güvenceler ve düzenli gelir olanağı fabrikayı cazibe merkezi haline getirmiştir⁷⁰⁵. Aşağıdaki tabloda fabrika da çalışan işçi sayıları yer almaktadır:

Yıl	Memur	İşçi
1953	30	500
1963	37	501
1964	47	1342
1972	58	1375
1985	68	1017

Tablo23⁷⁰⁶

⁷⁰⁰ Akort Ücret: Yapılan işin sonucuna göre hesaplanan paraya akort ücret adı verilir. Örneğin bir işçinin dokuduğu ürünün uzunluğuna göre parasının hesaplanması gibi. Metin Polat, “Akort ücret nedir?”, <https://metinpolat.av.tr/akort-ucret-nedir.html>, (2.10.2019).

⁷⁰¹ Seval Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.26-27.

⁷⁰² İnan, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.657.

⁷⁰³ İnan, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.657.

⁷⁰⁴ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.27.

⁷⁰⁵ İnan, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.657.

⁷⁰⁶ İnan, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.657.

Sümerbank Fabrikası kentin gelişmesinde çok önemli katkılarda bulunmuştur. Öyle ki fabrikaya “sanayi mektebi” denilmiştir⁷⁰⁷. 1968’de Sümerbank Marşı için açılan güfte yarışmasına katılan Cihat Akkan’ın göndermiş olduğu şiirde “*Başta sosyal hizmetler en önemli işidir / Sümerbank mensupları mutlu birer kişidir.*” dizeleri yer almıştır. Fabrikanın bin kişilik yemek salonu, düğün bayram gibi zamanlarda, konferans veya panel gibi etkinliklerde ya da toplantı salonu olarak kullanılmıştır⁷⁰⁸.

Denizli Sümerbank Fabrikası güreş başta olmak üzere kentteki pek çok spor faaliyetini desteklemiştir. Özellikle güreşte dünya şampiyonları çıkmasına yardımcı olmuştur. Öyle ki 1955- 1965 arası Denizli Güreş takımının en güçlü zamanları olmuştur. Bu dönemde güreşçiler Sümerbank Fabrikasında işçi olarak görülmüş ancak Sümerbank Takımı olarak antrenmanlarına devam etmişlerdir⁷⁰⁹. Aşağıdaki tabloda bu sporcuların isimleri bulunmaktadır:

1. Kuşak Minderciler	2. Kuşak Minderciler
Hamza Pehlivan	Hasan Güngör
Akif Kurt	Ramazan Güngör
Kel Osman	Bayram Uysal
Mahmut....	Ahmet Öz
Süllü Güngör	Bedr Güngör
Salih Ercan	Fazıl Akyol
İzzet Çaybaşı	Hilmi Gezici
İbrahim Pay	Turhan Şahin
Ali Yiğ	İsa Acar
Bayram Şit	

Tablo24⁷¹⁰

1964’te fabrikaya yapılan eklemeler ile iş sayısı 36.300’e çıkarılırken, 540 yeni dokuma tezgâhı eklenmiştir. 1967’de ise fabrika yılda 3.950 ton iplik ve 17.000.000 m basmalık kumaş dokumuştur⁷¹¹. 1968’de fabrikanın iş sayısı 34.408’e yükseltilmiş ve

⁷⁰⁷ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.26.

⁷⁰⁸ İnan, “Denizli’nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.659.

⁷⁰⁹ Ahmet Özyılmaz, “Denizli’de Güreşin Kısa Tarihi”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi Sayı: 4 (Ekim- Kasım – Aralık 2004)*, Denizli 2004, s.12.

⁷¹⁰ Özyılmaz, *agm.*, s.12.

⁷¹¹ 1967 *Denizli İl Yıllığı*, s. 260.

504 dokuma tezgâhı daha eklenmiştir⁷¹². Aşağıdaki tabloda Denizli Sümerbank Bez Fabrikasının 1968 – 1972 yılları arasındaki üretim miktarı yer almaktadır:

Yıllar	İplik Üretimi (Ton)	Dokuma Üretimi (Metre)
1968	4.878	17.036.198
1969	5.279	15.913.988
1970	5.150	15.604.212
1971	5.076	16.036.408
1972	5.058	16.248.836

Tablo25⁷¹³

1976’da Denizli Bez Fabrikası, bağlı olduğu İzmir Basma Sanayi Müessesinden ayrılarak “işletme” pozisyonundan “müessese” statüsüne geçirilmiştir. Tüzel kişilik kazanan fabrikanın adı “Denizli Pamuklu Sanayi Müessesesi” olmuştur. Fabrika artık kendi içerisinde yer alan icra organları ile tek başına karar alma yetkisine erişmiştir. Böylece işlerin İzmir’e danışılarak yürütülmesine gerek kalmamış vedoğrudan Ankara’daki Genel Müdürlüğe bağlı hale gelmiştir⁷¹⁴. Aşağıdaki tabloda fabrikanın Sümerbank ve Müesseselerinin onayına sunulan bilanço hesapları içerisinde, Sümerbank Denizli Pamuklu Sanayi Müessesinin 1976 yılına ait bilançosu yer almaktadır:

Genel Bilgileri	Yılı (1976)
Öz Sermaye	85.000 TL
Öz Kaynaklar	79.386 TL
Yabancı Kaynaklar	159.901 TL
Yabancı Duran Varlıklar (Net Değer)	14.106 TL
Yatırımlar İçin Yapılan Nakit Ödeme	356 TL
Yatırımlar İçin Gerçekleşme Oranı	% 11,6
Memur Sayısı	62 Kişi
İşçi Sayısı	1.340 Kişi
Memur Başına Yapılan Gider (Aylık Ortalama)	8.697 TL
İşçi Başına Yapılan Gider (Aylık Ortalama)	4.156 TL

⁷¹²1973 Denizli İl Yıllığı, s. 180.

⁷¹³1973 Denizli İl Yıllığı, s. 180.

⁷¹⁴ İnan, “Denizli’nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank”, s.656.

Üretim Miktarı	
- İplik	4.591 ton
- Dokuma	16.674 m
Üretim Tutarı	282.009 TL
Dönem Sonucu	- 6.190 TL

Tablo26⁷¹⁵

1976'dan itibaren Sümerbank Denizli Pamuklu Sanayi Müessesinde yer alan bezler İzmir Basma Sanayi Müessesince alınmamaya başlamıştır. Bu durum fabrikadaki ham bez stoklarında artışa neden olmuştur. Bu nedenle doğan finansman ihtiyacı, tahsis edilen sermaye ile karşılanamadığından fabrikaya Sümerbank tarafından açılan kredi 106.100.000 TL'ye yükseltilmiştir⁷¹⁶.

23 Aralık 1989'da Sümerbank Holding Anonim Şirketi yönetim kurulunun almış olduğu bir kararla müesseselerinin tüzel kişiliğine son verilmiştir. Böylece Sümerbank Denizli Pamuklu Sanayi Müessesesi tekrar "işletme" statüsüne dönüştürülmüştür. 28 Mayıs 1986'da Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) kaldırılması hakkında kanun kabul edilmiştir⁷¹⁷. Bu kanun çerçevesinde Sümerbank Fabrikaları özelleştirme kapsamına alınmıştır. Sonuç olarak Denizli Pamuklu Sanayi İşletmesi 2 Mart 1998'de özel sektöre satılmıştır⁷¹⁸.

3.1.1.2.KüçükerTekstil

Babadağ tarih boyunca en önemli dokuma merkezlerinden biri olmayı başarmıştır. 1950'lerde de Babadağ'da dokumacılık hâlâ canlıdır. Nitekim o dönem Babadağ'da yaşayan herkes neredeyse dokumacılık ile uğraşmıştır. Bütün çocuklar dokuma işinin başında doğarak doğuştan bu işi yapmışlardır. İlkokula başlamaları ile kalem ve masur sarmaya başlamışlardır⁷¹⁹.

KüçükerDokuma'nın ilk kurucusu sayılan Mehmet Küçüker 1947'ye kadar eski usul el tezgahlarında dokuma yaparken, bu tarihten sonra Babadağ'a ilk mekanik tezgâhı getirmeyi başarmıştır. Ancak Babadağ'da yaşanan elektrik sıkıntısı dolayısıyla 1948'de ailesiyle beraber Denizli merkeze taşınmıştır⁷²⁰. Denizli'de SaltakMahallesinde

⁷¹⁵Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt:43, Birleşim:71, 31.05.1979, s.29.

⁷¹⁶Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt:43, Birleşim:71, 31.05.1979, s.29.

⁷¹⁷Resmî Gazete, Sayı: 19126, 3 Haziran 1986, s.1.

⁷¹⁸İnan, "Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank", s.656.

⁷¹⁹Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019); Bu bilgi 1941 Babadağ doğumlu Zilşan Doğatepe'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019); Atilla Özdemir, "Tekstilin İçine Doğduk", *Basiad Dergisi*, Sayı:15, Gültürk Ofset, Denizli 2007, s.22.

⁷²⁰Besalet Küçüker, "Çıraklıktan Tekstil Patronluğuna", *Basiad Dergisi*, Gültürk Ofset, Sayı:2, Denizli 2002, s.8.

evinin bir odasında başlayan üretim zamanla; önce atölye tipi, ardından da fabrika tarzı üretime dönüşmüştür. Mehmet Küçükler'in büyük oğlu Besalet Küçükler 1953'te çıraklık için İstanbul'a eğitime gitmiştir. 1954'te uç tezgâh daha alarak atölye kurmuşlardır. Sait Küçükler⁷²¹daha çok makineler ile ilgilenmiş ve makine ustası olmuştur. Böylece Küçüklerler kendi aralarında kollektif bir şirket kurmayı başarmışlardır. Atölyede yüzlerce kişi çalışmış ve mahalle aralarında pek çok dokumacı parça başı hesabı ile Küçüklerler için dokuma yapmışlardır⁷²².

1957'de aile olarak şirketleşmenin ilk adımını atmışlardır. Böylece dokuma sektöründe yaşanan gelişmeler takip edilmeye başlanarak, dokuma pazarına hâkim olunmaya çalışılmıştır. Firma 1963'te ilk haşıl makinesini kurmuş ve 1985'e kadar Türkiye'nin mendil ihtiyacının %60'ını karşılamıştır⁷²³. 1969'da Birinci Sanayi Bölgesindeki fabrikaya geçmişlerdir. Fabrikada dokuma, iplik, boyahane ve konfeksiyon bölümleri yer almıştır. Dokuma, iplik, boyahane bölümleri 7 – 11, 11 – 15, 15 – 23 olarak üç vardiya biçiminde çalışırken, konfeksiyon bölümü sadece gündüz çalışmıştır⁷²⁴. 1975'te ilk havlu dokumasına başlanmış ve 1979'da ilk ihracat çalışmaları yapılmıştır. 1980'de ilk mekiksiz dokuma makinaları fabrikaya kurulmuştur. 1990'dan itibaren ikinci el makinalar yerine teknolojinin en son ürünü olan makinalar yurt dışından getirilerek kullanılmıştır. 1991'de ilk elektronik jakar makinası ile dokuma yapılarak yurt dışına satışlar yapılmış ve Denizli'nin adı duyurulmuştur⁷²⁵.

Küçükler Tekstil, Sümerbank Denizli İplik Fabrikasından sonra Denizli'deki en büyük dokuma merkezi olmuştur. Bu açıdan Denizli'de yaşayan dokumacılar için efsane konumuna yükselmiştir. Öyle ki atölyelerde en fazla 5 – 10 kişi çalışmışken, Küçükler Tekstil 100'den fazla işçiye istihdam sağlamıştır. Ancak Küçükler Tekstil'in çalışma şartları Sümerbank Denizli İplik Fabrikası kadar iyi olmamıştır. Bu nedenle Küçükler Tekstil'de işi öğrenenler daha iyi fırsat çıktığında fabrikayı bırakmışlardır. Bu açıdan fabrika pek çok işçi yetiştirerek kentin büyük kısmına dokumayı öğretmiştir.

⁷²¹ Sait Küçükler, 1944 Babadağ doğumludur. Ailesiyle Denizli'ye taşındıklarında henüz 4 yaşındadır. Dokumanın içinde doğan Sait Küçükler için onu tanıyanlar müthiş bir “yetenek” olarak nitelendirmiştir. Gördüğü makinelerin taklitlerini yaparak, geliştirmekte başarılı olmuştur. Henüz 24 yaşında iken bobin boyama makinesi yapmıştır. Onun makine piyasasındakilere korku saldığı ve yurt dışındaki fuarlarda makinayı taklit edecek diye istenmediği dokumacılar arasında anlatılmıştır. Ancak 19 Temmuz 2000'de İzmir'de geçirmiş olduğu trafik kazası sonucunda hayatını yitirmiştir. Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.52.

⁷²² Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.27.

⁷²³ Küçükler, *agm.*, s.8.

⁷²⁴ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.25-26.

⁷²⁵ Küçükler, *agm.*, s.8.

Zamanla kendi işinin patronu olacak olan dokumacılar da adeta “halk üniversitesi” olarak görülen Küçüker Tekstil’den yetişmiştir⁷²⁶.

3.1.1.3. Sarayköy Pamuklu Sanayi

1950’lilerde ortasından Menderes Nehrinin geçtiği ve bataklıklardan oluşan Sarayköy ovası,devletin yaptırmış olduğu kanallar ile verimli bir ovaya dönüşmüştür.Sarayköy ovasında bol ve kaliteli pamuk yetiştirilmiştir⁷²⁷. 1951’de Sarayköy’de Akseller Pamuklu Mensucat Anonim Şirketine ait çırçır fabrikası kurulmuştur⁷²⁸. Aile Anonim Şirketi statüsünde kurulan fabrikanın sermayesi 3.000.000 TL olmuştur. 1967’de 2.400 iş ve 30 rolerjin çırçır makinasına sahip olan fabrika, 300 ton iplik üretmiştir. 95 – 105 arasında işçiye sahipken bunların dışında 30’da mevsimlik işçisi çalışmıştır. Üretilen iplikler, Denizli’deki dokumacıların yanı sıra İstanbul ve Uşak’a da satılmıştır. Aynı zamanda İstanbul’da bir satış ofisi yer almıştır⁷²⁹.

1955’te Sarayköy’e atanan Kaymakam Cevat Vural, ilçeyi ve halkını tanıdıktan sonra ileri gelen pamuk üreticilerini makamına toplayarak “*niçin bir tekstil fabrikası kurarak bu güzelim pamukları burada işleyip değerlendirmediklerini*” sormuştur⁷³⁰. Yaşanan gelişmeler sonucunda Akseller Çırçır Fabrikasının sahibi olan Hüseyin ve Kemal Aksel kardeşler⁷³¹ tarafından 1956’da Sarayköy Pamuklu Sanayi Anonim Şirketine ait iplik fabrikası kurulmuştur⁷³².

Sarayköy’de on dokuz ay görev yapan Cevat Vural’ın ilçede fabrika kurma çalışmaları yaşanırken tayini çıkmıştır. Bu gelişme fabrika yönetim kurulunu endişelendirerek hemen hükümet konağına gitmelerine neden olmuştur. Akseller, Cevat Vural’a “*Kaymakam Bey, siz devlet memuriyetinden istifa edin fabrikanın başına müdür olun. Gerekirse mecburi hizmet borcunuzu biz öderiz. Bizi böyle yüzüstü*

⁷²⁶ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.25-28.

⁷²⁷ Hakkı Hakan Tok, “*Sohbetlerde Sarayköy*”, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2017, s.211.

⁷²⁸ Ayfer Özçelik, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli’nin Sosyo – Ekonomik Yapısı”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara 2007, s.545.

⁷²⁹ *1967 Denizli İl Yıllığı*, s.260.

⁷³⁰ Hakkı Hakan Tok, “Cevat Vural, Akseller ve Bir Fabrika Hikayesi”, <https://saraykoyozlemi.weebly.com/cevat-vural-akseller-ve-b304r-fabr304ka-h304kayes304---hakk305-hakan-tok.html>, (5.10.2019).

⁷³¹ Aksel ailesinin lideri Hüseyin Aksel, ortaokul eğitiminden sonra okulu bırakmıştır. Zeki, kurnaz ve ileri görüşlü yapısıyla Sarayköy halkından saygı gören aynı zamanda da çekinilen biri olmuştur. 1948-1950 ile 1951-1956 yılları arasında belediye başkanlığı yapmıştır. Tok, *age.*, s.211.

⁷³² Özçelik, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli’nin Sosyo – Ekonomik Yapısı”, s.545; Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.29.

bırakamazsınız.” demişlerdir. Ceval Vural, Sarayköy’ün gelişimi adına kaymakamlıktan istifa ederek fabrikaya müdür olmuştur⁷³³. Böylece 1956’da başlangıçta 10 – 15 ortaklı 1.500.000 TL’ye sahip Sarayköy Pamuklu Sanayi A.Ş. kurulmuştur. Cevat Vural ortak olmamasına rağmen ilçeyi gezerek çiftçilerin fabrikaya ortak olmasını istenmiştir. Fabrika kurulduktan bir ay sonra ortak sayısı 116’ya ulaşmış ve fabrikanın %40’lık oranı ise Aksel kardeşlerde kalmıştır⁷³⁴.

Fabrika, 4.000 TL ödenmiş ve 5.000 TL ödenmemiş toplamda 9.000 TL sermaye ile 5.500 m² arazi üzerine inşa edilmiştir. Temel atma törenine başbakan Adnan Menderes katılmıştır⁷³⁵. Adnan Menderes’e Cahit Akay, Vehmi Merzeciler ve Ahmet Baban eşlik etmiştir. İki yıl sonra fabrikanın teknik, idari binaları ve lojmanları tamamlanmıştır. Makinalar İtalya’dan dövizle satın alınmıştır⁷³⁶. İnşaat devam ederken Adnan Menderes iki kere fabrikayı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerinden birinde kendisine ikram edilmiş olan kahveyi Cevat Vural’a uzatarak *“Bu kahve önce müdürümüzün hakkıdır. Bana bir başkasını yapın”* demiştir. Elbette bu sözler fabrika yönetimi için motive edici olmuştur⁷³⁷.

1958’de üretime geçen fabrika, 80 civarında tam otomatik dokuma tezgâhına ve 700-800 arasında çalışana sahip olmuştur. Daha çok döşemelikte kullanılan krep ile masa örtüsü dokunmuştur⁷³⁸. Ancak 1958’e kadar Türkiye’nin içerisinde bulunduğu ekonomik durum gittikçe kötüleşmiştir. Öyle ki hükümet, 11 Haziran 1956’da Milli Korunma Kanununu yeniden düzenleyerek *“Hükümet, dâhilde lüzum gördüğü maddelerin maliyet unsurlarını, bu maliyete zammedilecek azami kâr hadlerini veya azami satış fiyatlarını ve bu maddelerin cinslerini, nevilerini ve vasıflarını tespit ve tayin edebileceği gibi komisyon, nakliye ve nakliye komisyonu, tellaliye, simsariye gibi ücretler ile bir hizmet veya sanat veya emek karşılığında alınacak sair ücretleri ve bilûmum fiyat ve ücret tarifelerini tayin edebilir ve muayyen kanunlara göre tutulması icabeden defterlerden başka lüzumlu göreceği defterleri tutmaya tüccar, esnaf ve sair alâkalıları mecbur kılabilir”*maddesini eklemiştir.⁷³⁹ Hükümet böylece ekonomide yaşanan istikrarsızlıkları aşmak istemiştir. Yine de 1958’de resmi kuru 280 kuruş olan

⁷³³ Cevat Vural işe başladığı ilk gün dokuz aylık olan kızı Özden Vural’ı ishalden dolayı kaybetmiştir. Kızını defnettikten sonra daha önceden ayarlanmış bir randevu olmasından dolayı Ankara’ya gitmiştir. Ankara’da fabrika adına 300.000 dolar kredi almayı başarmıştır. Tok, *age.*, s.214.

⁷³⁴ Tok, *age.*, s.211-213.

⁷³⁵ Tok, *age.*, s.215.

⁷³⁶ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.29.

⁷³⁷ Tok, *age.*, s.215.

⁷³⁸ Tok, *age.*, s.215.

⁷³⁹ Resmi Gazete, Sayı: 9.329, 11 Haziran 1956, s.14.521.

ABD doları kara borsada 15 TL olmuş ve ithal edilen malların maliyeti yüksek gösterilerek döviz kaçakçılığı yapılmıştır⁷⁴⁰. Bunların sonucunda Eylül 1958’de yapılan devalüasyon ile bir ABD doları 2,82 TL’den 9,20 TL’ye yükselmiştir. Böylece fabrikanın borcu bir anda üç katına yükselmiştir. Bankalar ise kredi vermedikleri gibi İş Bankası, Ziraat Bankası ve Raybank vermiş oldukları kredileri geri istemişlerdir. Henüz tam anlamıyla elektrik ve suyun bile getirilemediği fabrikaya icra konulmuştur. Ülkenin gittikçe kaosa sürüklendiği 1960’larda sermayesi sığırına inen fabrika üretime ara vermiştir. Cevat Vural ise memuriyete geri dönmüştür⁷⁴¹.

1964’te fabrikaya su ve elektrik tam anlamıyla getirilmiştir. Borçlarında taksitlendirilerek kontrol altına alınması ile sınırlı sayıda üretim yeniden başlamıştır. 1967’de Hüseyin ve Kemal Akseller, siyasetçi ve bürokratlarla arası iyi olan Denizlili iş adamı Esat Sivri’ye ortaklık teklif etmişlerdir⁷⁴². Böylece 1967’de Esat Sivri Sarayköy Pamuklu Sanayinin sermayesine ortak olmuştur⁷⁴³. Mesut Cillov, Burhan Uzunoglu ve Zikri Güdüm de ek sermaye koyarak fabrikanın yönetim kuruluna dahil olmuşlardır⁷⁴⁴. 1967’de 5.184 iğ, 800 flatör iğ, 50 geniş ve 50 dar dokuma tezgâhına sahip olmuştur. Fabrikada 1 mühendis, 1 muhasebe müdürü, 1 fabrika müdürü, 3 – 4 teknisyen ve 300 – 350 arasında işçi çalışmıştır. Ortalama dokuması 2.500.000 m’ye denk gelmiştir. Boya ve apre dairesinin kapasitesi ise yıllık 9.000.000m olmuştur. Denizli, İzmir ve İstanbul’a satış yapmıştır⁷⁴⁵.

Konulan yeni sermayeler ile fabrika yeniden üretime geçmiş, Esat Sivri’nin bağlantıları dolayısıyla Başbakan Süleyman Demirel ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Sağlanan bazı krediler ile bir süre fabrikanın ayakta kalması sağlanmış ise de zamanla fabrika yeniden iflasın eşiğine gelmiştir. Ortaklar arasında yaşanan anlaşmazlıklar ile yeni katılan ortaklar da fabrikadan ayrılmıştır⁷⁴⁶. Esat Sivri o günleri şöyle ifade etmiştir:

⁷⁴⁰ Tokgöz, age., s.152.

⁷⁴¹ Tok, age., s.215-216.

⁷⁴² Tok, age., s. 216.

⁷⁴³ Denizli, “Denizli’nin Tekstil Duayeni Esat Sivri Hayatını Kaybetti”, <https://www.denizligazetesi.com/guncel/denizlinin-tekstil-duayeni-esat-sivri-hayatini-kaybetti-h81678.html>, (05.10.2019); Denizli Haber, “Esat Sivri Kimdir”, <https://www.denizlihaber.com/yasam/insan/esat-sivri-kimdir/>, (05.10.2019), Hürriyet, “Duayen İş İnsanı Esat Sivri 86 Yaşında Hayatını Kaybetti”, <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/denizli/duayen-is-insani-esat-sivri-86-yasinda-hayatini-41256319>, (05.10.2019).

⁷⁴⁴ Tok, age., s. 216.

⁷⁴⁵ 1967 Denizli İl Yıllığı, s.261.

⁷⁴⁶ Tok, age., s.217.

“Ne yaptıysak zorlukların üstesinden gelemedik. İş Bankası ve Ziraat Bankası genel müdürleri ile görüşmeler yaptık. Süleyman Demirel ile iyi ilişkiler kurduk. Hatta onunla ilişkileri daha iyi tutmak için kardeşi Şevket Demirel’in Isparta’daki kereste fabrikasından ortaklık hissesi bile aldık. Zorlukların üstesinden gelemedik. 1972’de ortaklar arasında anlaşmazlıklar çıktı, kovulmadan kendi isteğim ile ayrıldım.”⁷⁴⁷

Yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlığa daha fazla dayanamayan fabrika 1980’de satılarak “Menderes Tekstil” olmuştur⁷⁴⁸.

3.1.2. 1950-1960 Arasında Sanayi Dışı Dokumacılık

Denizli’de el dokumacılığı 1950’lerde de yaygın olarak ev ve atölye tarzında yapılmaya devam etmiştir. Öyle ki Denizli’de açılan çırçır fabrikaları ile iplik fabrikaları el dokumacılarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim yapmıştır⁷⁴⁹. 11 Kasım 1950’de Buldanlı dokumacı Süleyman Aybek, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına Buldan’daki dokumacıların iplik sıkıntısı çektiği, aracı olan tüccarların paket başına 4 – 5 TL fark koyarak dokumacıya pahalıya sattığı ve alım gücü düşmüş olan dokumacıların yokluk içinde kaldıkları yönünde bir şikayet mektubu göndermiştir. Başbakan Adnan Menderes’e de sunulan mektup sonucunda, tüccara göre Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatiflerinin iplik bulmakta ve dokumacıya ulaştırmakta sıkıntı çektiği anlaşılmıştır. Bu yüzden iplik fabrikaları Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatiflerinin aylık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla fabrikaların normal kapasitelerine göre satış ipliği üretiminin %30 oranında ve istenilen iplik numaralarına göre üretim yapmışlar ve üretilen iplikler kooperatif ortaklarına verilmek üzere Halk Bankası emrine verilmiştir⁷⁵⁰. Böylece 1950’ye kadar iplik sıkıntısı yaşamış olan dokumacılar, iplik temini için Halk Bankasının aracılığı ile butarihten sonra daha az iplik sıkıntısı çekmişlerdir⁷⁵¹.

Denizli’nin Babadağ başta olmak üzere Buldan, Kızılcabölük ve Kale ilçelerinde bu dönemde yaygın olarak el dokumacılığı devam etmiştir. 1950’lerde de dokumacılığın anne babadan çocuğa geçmesi devam ettiği için adeta bebekler bu mesleğin içine doğmuştur. Öyle ki her gelen nesil öğrendiklerinin üzerine ekleyerek biraz daha farklı ürünler dokumuşlardır. Özellikle Babadağ’da neredeyse bütün ilçe halkı bu işle

⁷⁴⁷Uysal, *age.*, s.30.

⁷⁴⁸Uysal, *age.*, s.30; Tok, *age.*, s.217.

⁷⁴⁹Yavi, *age.*, s.72.

⁷⁵⁰BCA, 030.01.0.0.84.532.4.

⁷⁵¹Sarıdemir, *agm.*, s.663.

uğraştığı için hayatlarının her alanına dokumacılık ve onunla ilgili meseleler sinmiştir. Bu dönemde Babadağ'da birçok türkü ve hikaye dokuma ile ilgili olmuştur⁷⁵². “Doğar doğmaz ayağıma iplik dolaştı⁷⁵³” sözleriyle türkülerde dokuma kendisine yer bulmuştur⁷⁵⁴.

Çocuklar ilkokula başladıklarında aynı zamanda bu işi de öğrenmeye başlamışlardır. Tezgâh başına geçmeden öncemasur ve kalem sarmışlardır. Genelde bir top ipliğin sarılması ile başlanırken ve ardından 20 ağızlık masurları sarmaya geçmişlerdir. Evde çok fazla tezgâh bulunduramayan dokumacılar, önce büyük çocuklarını tezgâh başına oturtmuş sonra onlar evlenip gittikçe sıra diğer kardeşlere gelmiştir. Elbette tezgâhı boş buldukça dönüşümlü olarak herkes bu işi yapmıştır. Babadağ'da 1950'lerde neredeyse bütün dokumacılar evde kendi ipliğini boyayarak kendi ürettiği ürününü kendisi satmıştır. 1956'da 13 yaşında olan Mehmet Cengiz Yılmaz ilk dokuması olan çarşafı Mehmet Oral adlı tüccara 675 kuruşa satmıştır⁷⁵⁵.

Yaz dönemi gelince Babadağ'da yaylaya ve Buldan'da bağa çıkan dokumacılar bu süre içerisinde de tezgâhlarını yanlarında götürmüşlerdir. Normal zamanda evin içerisinde olan tezgâhlar yaz döneminde de bağlardaki ve yayladaki evler içerisine yerleştirilmiştir⁷⁵⁶. Buldan'da bağ evinin içerisine, basit ortalama bir masa boyutunda kazılan çukura düvelerle (direk) belli aralıklarla çiviler çakararak basit el tezgâhları yapılmıştır. O dönem özellikle Buldan'da çukur tezgâh kullanan dokumacı sayısı fazla olmuştur⁷⁵⁷.

Bahsi geçen dönemde dokuma yapanlar çok çalışmışlar, adeta yerlerinden kalkıp da bahçedeki tavuğa kış diyememişlerdir. Bu söz bütün dokumacılar arasında ne kadar çok ve aralıksız çalıştıklarını diğer insanlara anlatmak için sık sık kullanılmıştır. Çünkü dokumacılar yerlerinden kalktıkları takdirde zaman kaybederek işlerinin geri kalacağını düşünmüşlerdir. Ev halkı tek bir birey gibi bütün olarak çalışmıştır. Kadınlar ev işini yaparken ya da tek eliyle beşikte çocuk sallarken, bir taraftan da kocasının yaptığı dokumanın düzeltmelerini yapmıştır. Bu durum özellikle kadınların ne denli özverili

⁷⁵² Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019)

⁷⁵³ Ayrıca bu dönemde Buldan'da doğan her yeni çocuğun ayağına ip bağlanması geleneği de yer almıştır. Kenan Mortan ve İbrahim Atalay, Türkiye'nin Kültür Atlası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s.435.

⁷⁵⁴ Habibe Kahvecioğlu, “Buldan Dokumalarının Bazı Mekaniksel Özellikleri Üzerine Bir Araştırma”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri (23 – 24 Kasım 2006)*, Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Cilt:2, s.623

⁷⁵⁵ Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁷⁵⁶ Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁷⁵⁷ Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019); Bu bilgi 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu'ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

çalıştıklarını gösretmektedir⁷⁵⁸. Başta Buldan'da olmak üzere, ev ekonomisinin bir parçası olan çocuklar ağır çalışma yükü ile erken yaşta tanışmışlardır. Yaşam ve dokumacılık Denizli'de iç içe geçerek insanların hayatlarını şekillendirmiştir. O dönemde ipliğin tozunu yutmak, fason ürünlerin yetiştirilmesi için ağır ve zor şartlarda hızla çalışmak dokumacıların sorunlarının başında gelmiştir. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen dokumacılığı diri tutmayı başarmışlardır⁷⁵⁹.

Üretilen dokumalar ilçelerde kurulan pazarlarda ya da Denizli'de satılmıştır. Bu pazarların en önemlilerinden biri 1970'lere kadar büyük tüccarlarında da sık sık geldiği Babadağ pazarı olmuştur. Babadağ pazarı günümüzde Belediye binasının bulunduğu yer olan çarşı meydanında kurulmuştur. Pazar çok rağbet görerek, diğer dokuma ilçelerinin pazarlarına göre daha canlı bir yapıya sahip olmuştur. Büyük tüccarlar bu pazardan yüklü miktarda dokuma alarak Denizli'de ya da diğer illerde satış yapmıştır. O dönemin önemli tüccarları Mustafa Mutçalı, Necip Mutçalı, Zeki Mutçalıoğlu, Abdullah Gedizlioğlu, Koşaf Mehmet, Osman Yastıkçı, Mehmet Gürcan, Mehmet Yılmaz, Cevat Yılmaz⁷⁶⁰, Mehmet Oral, Nevzat Panayır, İhsan Yastıkçı, Mehmet Yalınkılıç, Fahri Dayıoğlu, Ahmet Demirci ve Mehmet Zorlu olmuştur⁷⁶¹. Bu tüccarlar arasından Necip Mutçalı, daha çok "Necip Ağa" olarak anılmıştır. Necip Ağa, 1950'lerde pazarın açılışını yapmış, ürünlerin fiyatlarını belirlemiş ve herkese kefil sayılmıştır⁷⁶².

Tüccarlar, Salı günleri kurulan pazara gelerek dokumacıdan ürününü alabildiği gibi hiç pazara gelmeden direk sipariş ile de dokuma satın alabilmiştir. Öyle ki dokumacıya dokuması için gereken ipliği tüccar vermiştir. Tüccardan ipliği alan dokumacı, önce ipliği özel taşlarında döverek boyanacak hale getirmiştir. Boya olarak solmayacak özellikte boyalar kullanılmıştır. Bu boyalar tüccardan alınabildiği gibi o dönem bakkallardan da kolayca temin edilebilmiştir. Sentetik olan boyalar gramlarına göre özel şekilde ayarlanarak ipliğin boyaması yapılmıştır. İpliği hazır olan dokumacı ürününü üretmeye başlamıştır. Dokumacının elde ettiği bu ürün bazı zamanlarda hiç pazara girmeden direk tüccar tarafından satın alınmıştır. Çünkü tüccarlar 12-13 yaşlarında yanlarında çalıştırdıkları elemanları, Cumartesi günleri önceden hazırlamış oldukları listedeki dokumacıların yanlarına göndermiştir. Bu dokumacıardan

⁷⁵⁸ Bu bilgi 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu'ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

⁷⁵⁹ Zehra Günay, "Buldan'da Dokumacılık ve Toplumsal Tabakalaşma Değişimi", *Buldan Sempozyumu Bildirileri* (23 – 24 Kasım 2006), Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Cilt:2, s.650.

⁷⁶⁰ Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁷⁶¹ Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁷⁶² Hüdaverdi Akbeyik, "Hacı Ahmet Kundak", *Basiad Dergisi*, Sayı:20, Gültürk Ofset, Denizli 2010, s.13.

ellerindeki ürünleri Pazartesi günü öğleden sonra ya da Salı sabah erkenden tüccara teslim etmesi istenmiştir. Babadağ'da özellikle Mehmet Zorlu için 1960'lara kadar el tezgâhlarında zarif çarşaf ve ipek takımları bu usul ile dokunmuştur⁷⁶³.

Buldan'da kurulan pazarlar, 1970'lere kadar Çarşamba günü başlamış Perşembe günü de devam etmiştir. Dokumacılar genelde mallarını Çarşamba gününden pazara götürmüşler eğer satılmaz ise Perşembe de satışa devam etmişlerdir. 1970'lerden itibaren Çarşamba pazarları kurulmamıştır. Daha sonra ilçenin meydanına "Dört Kapılı Lonca" adını verdikleri bir pazar yeri kurulmuştur. Bu pazar yerinin orta yerinde yer alan dibek taşında keşkek dövülmüş ve insanların neredeyse bütün ihtiyaçlarını karşıladıkları bir yer olmuştur⁷⁶⁴. Perşembe pazarında yağ pazarı, un pazarı, odun pazarı ve dokuma pazarı gibi bölümler yer almıştır. Perşembe günleri pazarda nakit akışı gerçekleştiği için "Perşembe görüşürüz, Perşembe hallederiz" sözü tüm ilçede sıkça kullanılmıştır⁷⁶⁵. Pazarda dokumasını satan dokumacı, ardından yine pazarda dokumak için iplik almıştır. Cuma sabahı erkenden kalkarak ya evinin önünden geçen su arkında ya da az sayıda bulunan ilçe çeşmelerinde aldığı ipliği çiğneyerek, döverek ve kaynatarak boyama için hazır hale getirmiştir. Böylece dokumacı yeni ürünler dokuyabilmek için hazır hale gelmiştir⁷⁶⁶.

1950'lerin ortasına kadar Kızılcabölük'te günümüzde Atatürk heykelinin yer aldığı meydana Kızılcabölük dokuma pazarı kurulmuştur. Perşembe günleri kurulan pazarda her şey satılmasına rağmen dokumacıların yer aldığı bölüm dokuma pazarı adı ile diğerlerinden ayrılmıştır. Öyle ki karakolun yanına denk düşen bu alanın üzeri sergideki dokumalar zarar görmesin diye örtülmüştür. Daha sonra Denizli'ye Kaleiçi'ne taşınan pazar Kızılcabölüklülerin dokumalarını sattıkları önemli bir merkez halini almıştır. Daha çok Kaleiçi'nde Bakırlar Caddesi denilen yerde satış yapan Kızılcabölüklü, Babadağlı, Buldanlı dokumacılar toplanarak tüccara malını ulaştırmayı başarmıştır⁷⁶⁷.

⁷⁶³ Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁷⁶⁴ Bu bilgi 1941 Buldan doğumlu İsmet Boyacı'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019); Bu bilgi 1949 doğumlu Atilla Arabacı'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

⁷⁶⁵ Bu bilgi 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürçüoğlu'ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

⁷⁶⁶ Bu bilgi 1941 Buldan doğumlu İsmet Boyacı'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

⁷⁶⁷ Bu bilgi 1931 Tavas- Kızılcabölük doğumlu Halil İbrahim Görücü'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

3.2. Planlı Kalkınma Döneminde Dokumacılık

1950’de iktidara gelmiş olan DP, 1953 ve 1957 seçimlerini de kazanmayı başarmıştır. Demokratikleşme adına önemli adımların atıldığı bu dönemde muhalefet ve iktidar arasındaki kurumsallaşma tam anlamıyla sağlanamamıştır. Bozulan muhalefet-iktidar ilişkileri ile toplumdaki sosyal huzursuzluk sonucunda 27 Mayıs 1960’ta kendilerine “Milli Birlik Komitesi” adı veren grup tarafından DP yönetimine karşı askeri bir darbe gerçekleştirilmiştir⁷⁶⁸. Darbe haberi Türkiye’deki pek çok gazetede manşetten verilmiştir. Öyle ki Cumhuriyet: “*Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı*”, Hürriyet: “*Türk Ordusu Vazife Başında*” Vatan: “*Ordu İdareyi Ele Aldı*” başlıkları ile bütün halka duyurulmuştur⁷⁶⁹.

1950-1960 arasında Türkiye ekonomisi plansız ve dengesiz bir büyüme göstermiştir. Dönemin ikinci yarısında ekonomi, enflasyon ve dış ödemedeki açıklar sonucunda bunalıma girmiştir. Ekonomik bunalımın nedeni olarak Türkiye’nin dengesiz, koordinasyonsuz kalkınma çabası ile kaynakları etkin şekilde kullanamayışı görülmüştür. Bu nedenle 1960’ta hükümet değişikliğinden sonra ekonominin plana bağlanması fikri kabul görmüş ve planlı ekonomi 1961 Anayasasında yer bulmuştur. Türkiye’de ekonominin karma ekonomik sistem çerçevesinde kamu ve özel kesimin birbirlerini tamamlayacak biçimde yan yana olması kararlaştırılmıştır. 1961’de çıkarılan kanun ile kalkınma planlarını hazırlamak ve yürütmek amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur⁷⁷⁰. 1962’den itibaren de Türkiye’de planlı kalkınma dönemi başlamıştır⁷⁷¹.

1963-1967 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1968-1972 yılları arasındaki İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı on beş yıllık bir perspektif ile istikrarlı büyüme hızı ve kalkınma sağlanması amacıyla hazırlanmıştır⁷⁷². 1963’de Denizli “tarımsal kalkınmada pilot il” seçilmiştir. Bu durum başta pamuk olmak üzere ildeki tarımsal kalkınmayı hızlandıran bir etki göstermiştir. 1950’lerde Denizli’de

⁷⁶⁸Abdulvahap Akıncı, Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri, *Eskikent Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Say:1, Ocak 2014, Cilt:9, s.59-61.

⁷⁶⁹Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960; Hürriyet, 27 Mayıs 1960; Vatan, 27 Mayıs 1960.

⁷⁷⁰DPT, “*Memleketin tabii, beşerî ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tespit ederek takip edilecek iktisadi sosyal politikayı ve hedefleri tayinde hükümete yardımcı olmak*” amacıyla 30 Eylül 1960’ta kurulmuştur. *TBMM Kanunlar Dergisi*, Kanun Numarası:91, 30 Eylül 1960, Cilt:43, s.221.

⁷⁷¹Şahin, *age*, s.125-127.

⁷⁷²Sevinç Akbulak ve Yavuz Akbulak, *Türkiye’de Reel Ve Mali Sektör (Genel Durum, Sorunlar ve Öneriler)*, Beta Basımevi, İstanbul 2005, s.58.

ekilmekte olan Akala türü pamuk 1963’de yerini daha verimli olan Coker⁷⁷³ türü pamuğa bırakmıştır⁷⁷⁴. Pamukta yaşanan verim artışı ildeki dokumacılığında gelişmesine katkı sağlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında madencilik üretiminin yılda %8,7 imalat %11,5 ve enerjinin %12, 8 oranında artış göstermesi öngörülmüştür. Gerçekleşen artış ise imalat %8,1 maden de %13,3 ve enerji de %11,8 olmuştur. 1964 – 1966 yılları arasında imalat sektöründe 10 ve daha az işçi çalıştıran iş yerleri %98 oranında iken kalan %2’lik kesim dokuma, matbaa ve kimyacılık gibi alanlardan oluşmuştur⁷⁷⁵.

Günden güne gelişmekte olan imalat sanayi Denizli’de tarım sektöründeki iş gücünü imalat sektörüne çekerek gittikçe büyümeyi başarmıştır. Büyüme kendisini daha çok dokuma endüstrisi alanında göstererek ev endüstrisinden fabrikalaşmaya doğru yol almıştır⁷⁷⁶. Aşağıdaki tabloda 1960’da Denizli nüfusunun ekonomik açıdan dağılışı görülmektedir:

Meslek Kolları	Nüfus
Ziraat, Ormancılık, Balıkçılık ve Avcılık	149.678
Maden Ve Taş Sanayi	334
İmalat Sanayi	29.239
İnşaat Sanayi	4.000
Elektrik, Gaz, Su Üretim ve Dağıtım ve Temizlik Hizmetleri	117
Ticaret, Banka, Sigorta ve gayri Menkul Satışları	4.946
Nakliye, Depolama ve Haberleşme	2.286
Genel Hizmetler	8.070
Diğer Meslekler	8.966
Toplam	207.636

Tablo27⁷⁷⁷

1960’da imalat sanayi Türkiye genelinde olduğu gibi Denizli’de de tarım sektöründen sonra gelmiştir. Türkiye genelinde imalat sanayide çalışan sayısı 884.659

⁷⁷³ 1963’te özellikle Çukurova, Antalya, Güneydoğu yöreleri başta olmak üzere Akala’nın yerini daha verimli olan “Coker Carolina Queen” pamukları almıştır. Ayrıca bu dönemde Ege Bölgesinde Koker 100A/2 pamuğuna da yer verilerek pamuğun verimi artırılmış ve ülkenin pamuk alanında sıçrama yaşaması sağlanmıştır. Aynur Gürel v.dğr, “Türkiye Lif Bitkileri (Pamuk Tarımı, Teknolojisine Genel Bakış ve Diğer Lif Bitkileri)” *Türkiye Ziraat Mühendisliği Ve Teknik Kongresi*, 2.000, s.527.

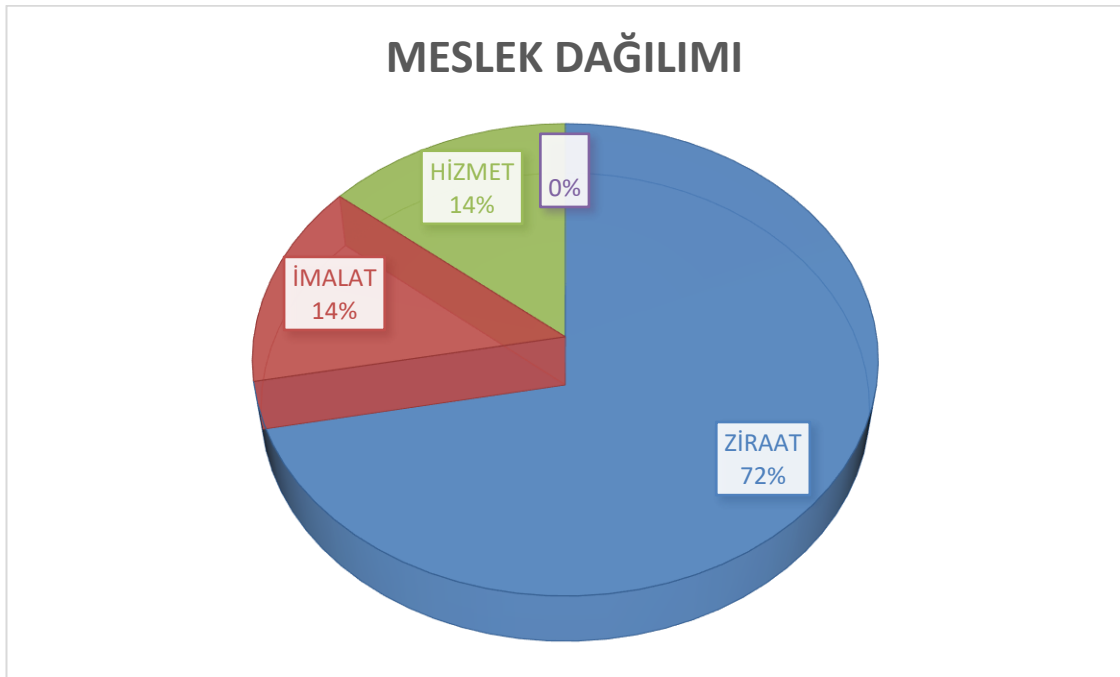
⁷⁷⁴ Yurt Ansiklopedisi, s.2151-2157.

⁷⁷⁵ 50 Yılda Türk Sanayii, s.8-9.

⁷⁷⁶ 1967 Denizli İl Yıllığı, s.258-259.

⁷⁷⁷ Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi 1923-2013*, s.178.

kişi ile %6,8 oranında olmuştur. Denizli’de ise bu sahada çalışan sayısı 29.239 kişi ile %14’e denk gelmiştir. Görüldüğü üzere Denizli’de imalat sanayinde çalışan sayısı neredeyse Türkiye genelinin iki katı sayıya sahip olmuştur. Bu durum Denizli’de 1950’lerde açılan dokuma fabrikaları ile gelişen dokuma sektörünün sonucudur⁷⁷⁸. Öyle ki Denizli’de 1964 Sanayi ve İş Yeri Sayımına göre, 10’dan fazla çalışanı olan 22 iş yerinin 14’ü dokuma, 5’i gıda, 1’i deri ve 2’si de metal alanında olmuştur. Bu işyerleri içerisinde Denizli Bez Fabrikası devlete ait olup 543 çalışanı bulunmuştur. Onun dışında kalan 13 özel dokuma iş yerinde toplam 215 işçi yer almıştır. Buradan anlaşılacağı üzere Sümerbank tek başına dokuma sanayide çalışanların yaklaşık %58’ini oluştururken özel sektörde yer alanlar toplam %42’sini oluşturabilmiştir⁷⁷⁹. Aşağıdaki grafikte Denizli’nin meslek dağılımı izah edilmiştir:

Grafik4⁷⁸⁰

1950’lerden itibaren dokuma alanında görülen fabrikalaşma, kentin merkezine yaşanan göç hareketinin de başlangıcı olmuştur. Kent merkezine doğru yapılan göçler Denizli’nin mekânsal gelişimine ilişkin sorunlar doğurmuştur. 1955’te Denizli – İzmir karayolunun açılması 1958’de elektriğin yaygın olarak kullanılmaya başlanması

⁷⁷⁸ Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi 1923-2013*, s.179.

⁷⁷⁹ Yurt Ansiklopedisi, s.2166.

⁷⁸⁰ Kodal, *Denizli Nüfus Tarihi 1923-2013*, s.178.

Denizli'deki küçük atölyelerin yayılmasında etkili olmuştur⁷⁸¹. Ancak 1960'larda el tezgâhları halen kent ekonomisinde önemli bir yere sahip olarak kentin her köşesine dağılmıştır⁷⁸². Bu yıllarda Denizli adeta dışarıdan bakıldığında açık hava atölyesini andırmıştır. Öyle ki Saltak, Günbattı, Karaman, Gürcan, Sarıkapılar, Değirmenönü, Kayalık mahallerinde her evden dokuma tezgâhlarının sesi yükselmiştir⁷⁸³. Bu tezgâhlarda en fazla pamuklu dokuma yapılarak peştamal ve alaca bezleri dokunmuş ve bunlar da çevrede satılmıştır. Denizli'de ticaret daha çok Aydın demiryolu üzerinden İzmir'e gerçekleştirilmiştir. Denizli – Uşak ve Denizli – İzmir karayollarının açılması ile ulaşım demiryolundan ziyade karayolu ile yapılmaya başlanmıştır. Bu durum ticareti olumlu yönde etkilemiştir⁷⁸⁴.

Ancak Denizli'de mahalle aralarından gelen tezgâh sesleri zaman zaman dokumacılık yapmayan kent sakinleri tarafından Belediye'ye şikâyet edilmiştir. Bu durum Belediye ile dokumacıların karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Belediye Meclis'inde tezgâh seslerine çare aranırken Muammer Kahraman duruma karşı çıkarak "*Bizi sürün geldiğimiz yere. Biz yarışamayacaksa o zaman gidelim Babadağ'a.*" demiştir. Yaşanan sorunlara çözüm bulabilmek için dokumacı esnafın bir araya toplanabileceği bir sanayi sitesinin kurulmasına karar verilmiştir. Böylece 1958'de inşaatı başlayan ancak yarım kalan proje 1963'de çalışma bakanı olan Bülent Ecevit'in Denizli ziyareti sonrası hazineden aktardığı 1.980.000 TL ile tamamlanabilmiştir⁷⁸⁵. Böylece 1963'de 5.500.000 TL'ye mâl olan 249 dükkâna sahip 1. Sanayi Sitesi açılmıştır⁷⁸⁶. Dokumacı esnafın bir arada toplanması Denizli'de dokumacılığın gelişimini hızlandırmıştır.

Denizli merkezinde dokuma gündün güne gelişmeye devam ederken ilçelerde de özellikle elektriğin yaygın hale gelmesi ile dokumacılıkta dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Bu dönüşümü ilk olarak yaşayan ilçe Babadağ olmuştur. Nitekim Babadağ aydınlanma için kullanılan elektrik ile henüz 1928 gibi erken bir tarihte tanışmıştır. 1928'de Mehmet Işılak tarafından elektrik dinamosu ilk kez ilçeye getirilmiştir. Bu elektrik sadece aydınlanma için kullanılırken Mehmet Işılak büyük tüccarlardan olan

⁷⁸¹Pınar Savaş Yavuzçehre, Kentsel Mekânda Değişim Denizli, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2011, s.177.

⁷⁸²1967 Denizli İl Yıllığı, s.258-259.

⁷⁸³Seval Uysal, *Kentin İzleri Denizli'nin Kentleşme Süreci*, Mavi Nefes Kitapevi, Denizli 2017, s.30.

⁷⁸⁴Osman Yalçın, *Denizli*, Özyürek Yayınevi, İstanbul 1960, s.20-23.

⁷⁸⁵ 11 Şubat 1963'te ilgili bakanlıklarca kabul edildiği üzere, Ankara, Diyarbakır, Giresun, İzmir, Kırklareli, Konya, Mardin, Ordu, Rize, Trabzon, Zonguldak ile Denizli'nin de 1962 İl Özel İdaresi bütçesine ek yapılmasına karar verilmiştir. BCA, 030.18.01.0.168.11.7.

⁷⁸⁶ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni* s.38-40.

Necip Mutçalı'ya elektrik sistemini devretmiştir. Rus yapımı olan ve ilçede çok büyük üne sahip olan bu dinamoya halk arasında “Necip Ağa'nın Motoru” denilmiştir. Daha sonra gelişen bu motorlara sadece ilçede imkân sahibi olanlar erişebilmiştir. 1950'de Akçay üzerinde Kemer Barajının yapılması ile ilçede elektrik kullanımı tam anlamıyla başlamıştır. 1960'lardan itibaren tezgâh yapılarında yaşanan değişim ile motorlu tezgâhlara geçiş başlamıştır⁷⁸⁷. Zamanla el dokumacılığı yerini motorlu dokumacılığa bırakmıştır⁷⁸⁸. Babadağ'da bu dönemde Sait Atıcı başta olmak üzere Babadağlı marangozlar ağaç tezgâh üretmeyi başarmıştır. Ağaç tezgahlar demir tezgahlara göre daha ucuz ve elektrik tüketimi daha ekonomik olduğu için dokumacılar tarafından çok tercih edilen bir ürün haline gelmiştir. Bu icat öncelikle ilçenin ve ardından da Denizli'nin dokuma alanındaki ilerleyişinin önemli bir parçasını oluşturmuştur⁷⁸⁹. Babadağ'da dokumacılık yapan Mehmet Cengiz Yılmaz 1965'de ağaç tezgâhlardan almıştır. El tezgahında haftada 40-50 arası dokuma yaparken, ağaç tezgâhta bu sayı haftada 90-100 dokumaya kadar çıkmıştır⁷⁹⁰. Bu dönemde fazla dokuma yapınca dokumacı üretim fazlası ile karşılaşmıştır. Bu da özellikle tüccarların yeni pazar aramasına neden olmuştur⁷⁹¹.

Denizli'nin diğer önemli dokuma merkezlerinden biri olan Buldan'da dönüşüm benzer şekilde gerçekleşmiştir. 1960'larda ilçeye elektrik için motorhanekurularak günde 3 saat elektrik verilmiştir. Günün kalan diğer saatlerinde kandil ışığında dokumasını yapan dokumacılar elektriğin yaygınlaşması ile motorlu tezgâh kullanıma başlamışlardır. Almanya'dan dönen işçilerin Buldan'da motorlu tezgâh kullanımına geçişte büyük etkisi olmuştur⁷⁹². 30 Ekim 1961'de yapılan Türk-Alman Anlaşması ile Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü başlamıştır⁷⁹³. Buldan'dan da Almanya'ya çok sayıda kişi çalışmaya gitmiştir. Ancak Buldanlılar henüz 1960'ların ortalarında Almanya'daki ağır yaşam koşullarına alışmakta zorluk çektikleri için ilçeye tekrar

⁷⁸⁷ Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019); Pelin Şensöz (Editör), Söyleşi, “Necati Şensöz”, *Basiad Dergisi*, Sayı:17, Gültürk Ofset, 2008 Denizli, s.10.

⁷⁸⁸ Özdemir, *agm.*, s.22.

⁷⁸⁹ Şeref Kavak, “Çalışma Sermayesi Tüccarda Duran Varlıklar Ve İşçilik Dokumacıdan Ortaklık Olmayan Ortaklık Tekstilde Babadağ Modeli Kalkınma”, *I. Babadağ Sempozyumu Tarihte Ve Günümüzde Babadağ 1-2-3 Aralık 1999 Bildirileri Metinleri*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli 1999, s.242.

⁷⁹⁰ Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁷⁹¹ Kavar, *agm.*, s. 242.

⁷⁹² Bu bilgi 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürçüoğlu'ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

⁷⁹³ Tokgöz, *age.*, s.167; O. Can Üner, “Almanya'ya Türk İşçi Göçü- Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkanlar Ve Fırsatlar”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:45, 2003, s.178.

dönmüşlerdir. Almanya’da oldukları sürede para biriktiren dokumacılar yurda döndüklerinde el tezgâhını bırakarak motorlu tezgâha yönelmişlerdir. Öyle ki 1960’larda Sümerbank tezgâhlarını yenilemek için elindeki tezgâhları iç pazara sürmüştür. “ŞohnerRocherTeksima” markalı olan bu tezgâhlar Demirci İzzet Bey tarafından Buldan’a getirilmiştir. Bu tezgâhlarda fazla insan gücü kullanılmasına gerek duyulmamıştır. El tezgâhında günde 3 gerem⁷⁹⁴ dokuma yapılırsa bu tezgâhta çok daha hızlı olarak bitirilmiştir. Bu dönemde dokumacılar “iki günde bir gerem çulfadır benim yârem” sözleriyle tezgâh başında beklerken türküler söylemişlerdir. Bu tezgâhlar ilk ilçeye geldiğinde hazır kurulu şekilde gelmiştir. Ancak dokumacılar bir araya gelerek nasıl söküp takılacağını kendilerince çözmüşlerdir. Monte yerlerine koydukları işaretler ile daha sonra tezgâhı sökmeyi başarmışlardır⁷⁹⁵.

1960’larda Babadağ ve Buldan’da otomatik tezgâhlara geçiş sağlanmış iken Kale’de⁷⁹⁶ dokumacıların büyük bir kısmı el tezgâhları ile çalışmaya devam etmiştir. 1960’larda henüz yeterli elektriğe erişilemediği için bu yıllarda motorlu tezgâhlara geçiş sağlanamamıştır. Denizli’nin diğer dokumacı bölgelerinde olduğu gibi Kale’de de dokumacılar küçük yaşta bu işle tanışmışlardır. Ancak Kale’de diğer bölgelerden farklı olarak dokumacılık daha çok kadınların uğraş alanı olarak görülmüştür. Kızlar dokumacılığı ilkokul çağında genelde annelerinden öğrenmişlerdir. Erkekler ise dokumanın yanında semerci, helvacı, bakkal, gündelikçi ya da terzilik gibi farklı iş alanları ile ilgilenmişlerdir.⁷⁹⁷

Mustafa Uzundemir, 1964’te henüz elektrik olmadığı için benzin ile çalışan motorlu tezgâhı Kale’ye kurmuştur. 1967-1968 yıllarında camide müezzin olan Turgut Karaayvaz caminin hemen yanına motorlu tezgâh kurmuştur. Böylece gün içerisinde de sık sık dokuma yapma şansını yakalamıştır⁷⁹⁸.

1953’te Tavas – Kızılcabölük çevresinde bulunan yerleşim yerlerinin elektrik ihtiyacını karşılamak üzere, 2.500 kilovat gücüne sahip “Yenidere-Kızılcabölük-Tavas

⁷⁹⁴Gerem: Buldan’da dokumanın özellikle peştamalin boy ölçüsünü ifade etmek için dokumacılar arasında halk ağzı ile söylenen ölçü birimidir.

⁷⁹⁵ Bu bilgi 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu’ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

⁷⁹⁶1960’ların başında henüz Tavas’a bağlı olan Kale’de toprak kayması yaşanmıştır. Bucağın yeri değiştirilerek yeni inşa edilen binalara 1962’de kura usulü ile halkın yerleştirilmesi sağlanmıştır. BCA, 030.18.01.0.166.39.13.

⁷⁹⁷Bu bilgi 1935 Kale doğumlu Gülsüm Uzundemir’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019); Bu bilgi 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

⁷⁹⁸ Bu bilgi 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

Hidroelektrik Santrali” projelendirme çalışmaları başlamıştır⁷⁹⁹. Ayrıca 1959’da ilçeye kurulan büyük jeneratör ile ilk elektrikli tezgâhlar üretime başlamıştır. 1968’de normal elektrik şebekesinin tamamen faaliyete geçmesiyle de otomatik tezgâhlarda artış yaşanmıştır⁸⁰⁰. Ancak Kızılcabölükher ne kadar dokuma alanında Tavas’tan daha ileri seviyede olsa da Tavas’ta otomatik tezgâh o dönem daha yaygın olarak kullanılmıştır. Kızılcabölük’ten Tavas’a gelen bazı dokuma ustaları Tavas’ta bulunan tezgâh sahiplerinden otomatik tezgâhlar kiralamışlardır. Öyle ki bu yıllarda geçimini dokumacılık ile sağlayan Halil İbrahim Görücü yarı yarıya olmak üzere Tavas’ta bir tezgâh sahibi ile anlaşmıştır. Ancakanlaşma gereğince ipliğin yapımından ürünün ortaya çıkarılmasına kadar her aşama dokumacıya ait olmuştur. Başkasının tezgâhında çalışma uygulaması Denizli merkezde de özellikle ilçelerden gelen dokumacılar tarafından sürdürülmüştür⁸⁰¹. Otomatik tezgâh fiyatları çok yüksek olduğu için hızla yayılmamıştır. Kızılcabölük’te otomatik tezgâha ilk sahip olanlardan Ahmet Dobulga ailesi o dönem tezgâhı 9.000 TL’ye satın almışlardır. Halk arasında “1960’larda tezgâh alabilmek için 10 dönüm tarla satmak gerekirdi”⁸⁰² düşüncesi yerleşmiştir. Bu açıdan tezgâhların pahalı olduğu ve ancak ekonomik gücü fazla olan dokumacıların satın alabildiği anlaşılmıştır⁸⁰³. Yine de ağır şartlarda az kazanç sağlayan ustalar para biriktirerek zamanla kendi tezgâhlarını almayı başarmıştır.⁸⁰⁴

1967’e gelindiğinde Denizli’de 2.486 motorlu olmak üzere toplam 22.486 dokuma tezgâhı faaliyet göstermiştir. Dokumacılık alanında çalışanların ise %96’sı henüz organize olmayı başaramamıştır. Aşağıdaki tabloda Denizli’de yer alan dokuma tezgâhlarının cinsleri yer almaktadır⁸⁰⁵:

Dokuma Tezgâh Cinsi	El Tezgâhı	Motorlu Tezgâh
Pamuklu Dokuma Tezgâhı	14.229 adet	1.973 adet
İpekli Dokuma Tezgâhı	5.771 adet	513 adet

⁷⁹⁹Nadir Yurtoğlu, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Elektrik Enerjisi Üretimi Enerji Politikaları (1923 – 1960)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:98, Cilt:34, 2018, s.255-256.

⁸⁰⁰Mehmet Ali Eroğlu ve İmren Ali Barutçu, “Kızılcabölük Dokumalarına Çağdaş Yaklaşımlar ve Giysi Tasarımları”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli 2008, s.115.

⁸⁰¹Bu bilgi 1931 Tavas – Kızılcabölük doğumlu Halil İbrahim Görücü’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20:08.2019).

⁸⁰²Bu bilgi 1984 Denizli doğumlu Murat Ongun’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

⁸⁰³Bu bilgi 1956 Tavas – Kızılcabölük doğumlu Ahmet Dobulga’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

⁸⁰⁴ Bu bilgi 1931 Tavas – Kızılcabölük doğumlu Halil İbrahim Görücü’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20:08.2019).

⁸⁰⁵1967 *Denizli İl Yıllığı*, s.259.

TOPLAM	20.000	2.486
---------------	---------------	--------------

Tablo28⁸⁰⁶

Aşağıdaki tabloda dokuma tezgahlarında çalışan ailelerin haftalık üretimleri görülmektedir:

Dokuma Yerleri	Çalışan Aile Sayısı	Haftalık Üretim (TL)
Denizli Merkez İlçe	3.000	2.000.000
Babadağ	1.700	1.000.000
Buldan	2.800	600.000
Tavas	950	400.000
Kale	300	60.000
Tavas Merkez	70	30.000
Acıpayam-Akalan	70	25.000
Çal-Bekilli	50	15.000
Toplam	8.950	4.130.000

Tablo29⁸⁰⁷

Görüldüğü üzereen fazla çalışan aile sayısı ve haftalık üretim miktarı Denizli Merkezde iken ardından Buldan ikinci ve Babadağ üçüncü sırada yer almıştır.

Aşağıdaki tabloda Denizli’de dokuma endüstrisinin sekiz saatlik pamuklu ve ipekli dokuma kapasitesi yer almaktadır.

Dokuma Cinsi	Toplam Kapasite (KG)
Pamuklu Dokuma	8.323.320
İpekli Dokuma	659.981
Toplam	8.983.301

Tablo30⁸⁰⁸

Denizli’de dokunan ürünler yöreden yöreye farklılık göstermiştir. Bu dokumalar bazı bölgelerde çok ün sahibi olmuştur. Unutulmamalıdır ki Denizli’nin bir dokuma sanayi merkezi olması yöreye özgü dokunan kumaşların değerlendirilmiş olması ile yakından ilgili olmuştur⁸⁰⁹. Öyle ki 1960’larda Babadağ’da büyük emekler ile çok zor şekilde dokunan “Kuyruklu Alcası” bölgeye özgüdür.Rengarenk kuşak şeklinde

⁸⁰⁶1967 Denizli İl Yıllığı, s.259.

⁸⁰⁷1967 Denizli İl Yıllığı, s.260.

⁸⁰⁸1967 Denizli İl Yıllığı, s.260.

⁸⁰⁹Zümrüt Bahadır Ünal, “Geleneksel Kumaşların Turizme Yönelik Olarak Değerlendirilmesi”, *Kızılcaölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli 2008, s.130.

dokunan bu türü satın almak için çevre il ve ilçelerden çok sayıda gelen olmuştur⁸¹⁰. “Hasse” adını verdikleri dokuma çeşidi ile özel tezgâhları olan kanaviçelerde bölgeye özgü dokuma çeşitlerinden sayılmıştır⁸¹¹. Ayrıca moda alcası, karyola çarşafı ve yorgan çarşafı sıkça dokunan ürünler arasında yer almıştır⁸¹².

1960’lı yıllar Babadağlı dokumacılar için değişimin ve dönüşümün yaşandığı yıllar olmuştur. Motorlu tezgâhların kullanımı ile dokunan ürünlerin boyutları ve çeşitlerinde önemli artışlar yaşanmıştır. Aynı zamanda dokumaların kalitelerinde de gelişmeler gözlenmiştir. Bu açıdan ilçenin sermaye birikimi 1960’larda dokumacılık ile başlamıştır. Çünkü 1960’lı yıllara kadar neredeyse tüm tezgâh sahipleri en az bir yumaklık sermayeye sahip olmuştur. 1960’dan önce el dokumacılığının yaygın olduğu dönemde ipliğini alan hazırlayan dokuyan ve satan her dokumacı küçük çaplı bir tüccar görünümüne sahip iken bu tarihten sonra üretimin artması ile dengeler bozulmuştur. Üretimde yaşanan artışa dayanamayan küçük sermaye sahibi dokumacının yerini, çok çalışan dokumacı ile varlık sahibi tüccar almıştır⁸¹³. Yaşanan üretim fazlalığı ilk olarak 1960’larda dokuma pazarına yön veren Babadağ pazarında giderilmek istenmiştir. Dokumacıların ürünlerini sergilediği yerli ve yabancı tüccarların bir arada olduğu bu pazarda “Babadağ Pusulası” adını alan önemli bir pusula (çek) sıkça kullanılmıştır⁸¹⁴.

Babadağ’da başlayan ancak zamanla tüm ile yayılan pusula tüccar ile dokumacı arasındaki güvenin bir göstergesi olmuştur. Öyle ki ürünü alan tüccar herhangi bir kâğıta da bir takvim yaprağı gibi üzerine aldığı malın para olarak karşılığını borç niteliğinde yazmıştır. Kâğıdın üzerine tüccarın adı soyadı ile tarih yazılarak tüccarın kaşesi basılmıştır⁸¹⁵. Böylece malını satmak isteyen dokumacı ürünü satarak almak isteyen tüccar da ürünü tedarik ederek kazançlı olmuştur. Pusulalar genelde bir haftalık yazılmakla beraber bir iki ya da üç haftalık yazıldıkları da olmuştur. Adeta senet görevi gören pusula aradaki itimadın önemli göstergesi sayılmıştır. Pusulasını vaktinde ödemeyen tüccara güven azalmış piyasada onun pusulası geçerliliğini zamanla yitirmiştir. Özellikle Babadağlılar arasında “pusula demek söz demek” şeklinde kullanılmıştır⁸¹⁶. Kullanılan pusula piyasada para yerine geçtiği için hareketliliğin devamını da sağlamıştır. Öyle ki pusulayı alan dokumacı pusulayı iplik tüccarına

⁸¹⁰ Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁸¹¹ Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁸¹² Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁸¹³ Kavak, agm, s.238-239

⁸¹⁴ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.48.

⁸¹⁵ Kavak, agm, s.240; Şensöz, agm, s.12.

⁸¹⁶ Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

vererek karşılığında iplik almış ve dokumasına devam etmiştir. Zamanla o kadar yayılmış ki Denizli dışında İstanbullu Bursalı tüccarlar arasında da kullanılmaya başlanmıştır⁸¹⁷. Dokumacı olan Mehmet Cengiz Yılmaz, tanesi 1TL'den hesaplanmak üzere Mehmet Zorlu için haftalık 120 çarşaf dokumuştur. Aynı zamanda iplik tüccarlığı da yapan Mehmet Zorlu'dan 40 TL karşılığında iplik almıştır. Geriye kalan 80 TL'nin 40 TL'sipeşin alınırken, kalan 40 TL için yazılan Mehmet Zorlu Pusulasını kabul etmiştir. Pusula zamanla sadece dokuma işinde değil başka alış-verişler için de kullanılmaya başlanmıştır. Öyle ki o dönem dokumacılık yapan Tevfik Tuncel araba alabilmek için pusula kullanmıştır. 15.000 TL peşin veren Tevfik Tuncel paranın kalanını tanesi 7.500 TL'den olmak üzere 10 pusula vererek ödemiştir. Arabayı satan galerici ilk olarak pusula kabul etmekte tereddüt yaşarken her ay sorunsuz bu çekleri paraya çevirebildiği için memnum olmuştur. Sonuç olarak Tevfik Tuncel'i arayarak pusula ile daha fazla araç satmak istediğini belirtmiştir⁸¹⁸.

Zamanla pusulayı ödemek için verilen süre uzayarak altı ayı bulmuştur. Bu durum dokumacıyı zora sokarak bu uygulamadan vazgeçmeye yöneltmiştir. Ayrıca söz verdiği tarihte ödeme yapmayan tüccarların artması ve banka gibi uygulamaların gittikçe yaygınlaşması ile pusula uygulamasından 1970'lerin ortasında vazgeçilmiştir⁸¹⁹.

1960'larda büyük oranda dokumacılık ile geçinen Buldan halkı yöreye özgü pek çok dokuma ortaya koymuştur. Sofra bezi, astar, cibinlik, gelinlik, perde, iç giyim çamaşır yapımında kullanılan bezler sıklıkla dokunmuştur. Ancak günümüzde dahi Buldan'ın coğrafi işareti olma özelliğini taşıyan ve pek çok kişi tarafından bilinen "Buldan Bezi"⁸²⁰ dokunanlar arasında en önemlisi olmuştur⁸²¹. İlk zamanlar

⁸¹⁷ Kavak, *agm.*, s.240.

⁸¹⁸ Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁸¹⁹ Bu bilgi 1941 Buldan doğumlu İsmet Boyacı'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019); Bu bilgi 1949 doğumlu Atilla Arabacı'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

⁸²⁰ Buldan Bezine aynı zamanda "Bürümcük" ya da "Şile Bezi" de denilmektedir. Nitekim, bu bezin kaynağı Karadeniz'in kıyısında yer alan Şile ilçesinden gelmektedir. Ancak Buldan'a ne zaman ve kimler tarafından getirildiği bilinmemektedir. Emine Baykara Zorlu, *Buldan'ın Geleneksel Ritüelleri*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2015, s.19; Her ne kadar Emine Baykara Zorlu kitabında böyle açıklamış ise de başta Buldan Ticaret Odası Başkanı Halil Baştürkmen olmak üzere pek çok Buldanlı bu görüşe tamamen karşı çıkmıştır. Öyle ki ilk çıkış noktası Buldan olan bez, yüzyıllardır Buldan'da üretilmeye devam etmektedir. Halil Baştürkmen: "Şile'ye yolluyoruz Şile bezi oluyor, Rize'ye gönderiyoruz, Rize bezi oluyor. Dokuma yeri Buldan, bundan rahatsızsız. Çünkü emek bizim" sözleri ile bu duruma tepki göstermiştir. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/buldanli-tekstilcinin-sile-bezi-tepkisi-23634354> (Erişim Tarihi:22.05.2020).

⁸²¹ Mehmet Marangoz ve Murat Akyıldız, "Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Açısından Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Buldan Bezi Örneği", *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, Buldan Kaymakamlığı, 2006 Buldan, s.286.

“Bürümcük”⁸²² adı ile dokunan bezyün, keten, ipek ve pamuktan dokunmuştur. Zamanla ipeğin arasına pamuk ve keten iplikler katılarak çubuklu ve çizgili olarak dokunan bu türe “Helali” adı verilmiştir. Cumhuriyet döneminde “Grapon” adını alan bez düz renkli çizgili ve kareli olarak dokunmuştur⁸²³. Vali Kazım Dirik’in emri ile 1930’larda İzmir’in bütün okullarında önlük olarak kullanılmıştır⁸²⁴. 1950’lerden itibaren ipek ve pamuk karışımı olarak dokunan bükülünün adı “Hoşgör” olmuştur⁸²⁵. Kıvrak iplik ile dokunduğu için elastik olup, kıvrımlar arasındaki hava boşlukları vücudu serin tutmuştur. Pamuk kalitesi sayesinde ter emiciliği yüksek olan bez vücudu da sararak sağlığa uygun olmuştur⁸²⁶. Bu dokuma çeşidi 1960’larda yoğun olmak üzere günümüze kadar dokunmaya devam etmiştir.

Dokumanın önemli merkezlerinden biri olarak görülen Kızılcabölük 1960’larda yaşamış olduğu dönüşüm sayesinde daha fazla üretim gerçekleştirmiştir. Bu dönemde, eski çağlardan beri ilçede dokunmaya devam eden “Kızılcabölük Bezi” sıkça dokunmuştur. Kızılcabölük bezinden nevresim, çarşaf, masa örtüsü gibi ürünler elde edilmiştir⁸²⁷. Denizli merkezde olduğu gibi Kızılcabölük’te mendil dokuması sıkça yapılmıştır. Özellikle 1965 – 1973 yılları arasında sıkça dokunan mendil dokumacıya iyi gelir sağlamıştır. İlk olarak Kızılcabölük pazarında satılmaya başlanan mendiller daha sonra Denizli Kaleiçi’nde satılmıştır. Kaleiçi’nde satış yapan dokumacıların başında Babadağlı, Buldanlı ve Kızılcabölüklü olanlar başı çekmiştir. Kendi aralarında

⁸²² Aslında Bürümcük bir dokuma tekniği olup, dokumanın en basit ve en sağlam çeşidi olan bez ayağı tekniği kullanılarak yapılmıştır. Genelde çok bükümlü olan iplikler atkı olarak kullanılsa da çok bükümlü ipliklerin hem atkı hem de çözüde kullanıldığı örneklerde var olmuştur. Dokumanın kendine özgü buruşuk yapısı sıcak sabunlu suda yıkanmasından kaynaklanmıştır. İpliklerin bükümünden dolayı eni dar olan dokumalarda buruşuk yapısı sayesinde vücut ile kumaş arasında mesafe kalarak ısı yalıtımı sağlanmıştır. Bu nedenle daha çok iç çamaşırı yapımında kullanılmıştır. Uğurlu, *agm.*, s.277.

⁸²³ Aydın Uğurlu ve Servet Uğurlu, “Yörenin Kültürel Kimliği Olarak Buldan Bezi”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, Buldan Kaymakamlığı, 2006 Buldan, s.277-280; Semra Özbek Ve Songül Aral, “Buldan Bezi Üretilebilir Tasarımları Ve Uygulamalarından Örnekler,” *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, Buldan Kaymakamlığı, 2006 Buldan, s.637; Emine Baykara Zorlu, *Buldan’ın Geleneksel Ritüelleri*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2015, s.19-20.

⁸²⁴ Uğurlu, *agm.*, s.280; Zorlu, *age.*, s.20.

⁸²⁵ Uğurlu, *agm.*, s.280.

⁸²⁶ İrfan Ertuğrul ve Emine Utkun, *Buldan Tekstil Sanayinin Gelişimi ve Envanter Araştırması*, Ekim Basımevi, Buldan 2009, s.26.; Buldan Belediyesi, *Buldan Turizm Tanıtım Stratejisi 2014*, Buldan 2014, s.32; Buldan Belediyesi, *Buldan Tekstil Sanayinin Gelişimi ve Envanter Araştırması 2015*, Buldan 20015, s.24; Emine Utkun ve Melek Arpacı Gündoğan, “Buldan Dokumalarının Kullanım Alanının Artırılmasına Yönelik Bir Uygulama Çalışması”, *Ejovac (Electronic Journal of Vocational Colleges) Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 4, 2014, s.74.

⁸²⁷ Şule Çivitçi ve Zeynep Atmaca, “Kızılcabölük Geleneksel Kadın Giysilerinin Teknik ve Desen Açısından İncelenmesi”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli 2008, s.146.

dostluk oluşturan dokumacılar arasında yaygın bir dayanışma yaşanmıştır⁸²⁸. Yine bu yıllarda peştamal dokumacılığı da sıkça yapılmıştır. Ancak özellikle 1965’lerden sonra ilçe de doğal boya kullanımı tamamen terk edilmiştir⁸²⁹. 1970’lerden itibaren ise mendil dokumacılığından ziyade çarşaf dokumacılığı Kızılcabölük’te daha çok yapılmıştır⁸³⁰.

1960’larda Kale’de Kaput bezi, yorgan, yatak, çarşaf örtüleri, mendil, zeytin bezi denilen zeytini çiğnemek için kullanılan düz beyaz kalın bez ve mendil sıkça dokunmuştur⁸³¹. Yine Kale’de ancak beş altı ailenin dokuyabildiği, Denizli merkezde de fazla tanınmayan Kale’ye özgü damalı kareli kumaş dokunmuştur⁸³². Sayılan dokuma çeşitlerinin dışında kalan “İşbilen Bürgüsü”⁸³³ 1960’larda dokumacı olan Mehmet Pekgüzel tarafından dokunmuştur⁸³⁴. İşbilen Bürgüsü, dört ayaklı olan çukur tezgâhta atkısında ve çözgüsünde iki katlı pamuk ipliği kullanılarak dokunmuştur. 172*86 cm boyutuna sahip olan bürgü beyazın üzerine siyah kırmızı ve vişne renk tonundaki iplikler ile çizgi oluşturarak dokunmuştur⁸³⁵. Dokunan bürgüler ilçede çok rağbet görmüş ve kadınlar için özel olarak dokunmuştur. Muğla’da ilgi uyandıran ve talep edilen bürgünün orada da satışı gerçekleştirilmiştir⁸³⁶.

Verilen bilgiler ışığında aşağıdaki tabloda, Denizli’de 1967’de 8 saatte dokunan dokuma türleri ile üretim durumları yer almaktadır:

DOKUMA TÜRLERİNİN ÜRETİM DURUMU	
Dokumanın Cinsi	Üretim Durumu
Astarlık Çeşitli Pamuklu Dokuma	12.354.500 metre
Skoç ⁸³⁷	575.000 metre

⁸²⁸ Bu bilgi 1931 Tavas- Kızılcabölük doğumlu Halil İbrahim Görücü’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

⁸²⁹Ercan Kavcı Özdemir, “İki Ustanın Anlatımıyla Kızılcabölük Dokumalarının Dünü – Bugünü”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli 2008, s.69.

⁸³⁰Bu bilgi 1931 Tavas- Kızılcabölük doğumlu Halil İbrahim Görücü’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

⁸³¹ Bu bilgi 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019); Bu bilgi 1941 Kale doğumlu Mustafa Kemal Gül’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019); Bu bilgi 1956 Kale doğumlu Mehmet Salih Örneği’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

⁸³²Bu bilgi 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

⁸³³ Bürgü kasaba ve ilçelerde kadınların dini bir örtünme aracı olarak başlarına örttükları örtüye denmiştir. Günümüzde halen Tavas ve Kale’de sıklıkla kullanılmaktadır. Habibe Kahvecioğlu Sarı, “Kaledavaz’da El Dokumacılığı Ve İki Dokuma Örneği İşbilen Bürgüsü Ve Su Bürgüsü”, *Kaledavaz Sempozyum Bildirileri (2 -3 Nisan 2012)*, Türmatsan Matbaacılık, Denizli 2013, s.340.

⁸³⁴ Bu bilgi 1945 Kale doğumlu Raziye Karataban’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

⁸³⁵ Habibe Kahvecioğlu Sarı, “Kaledavaz’da El Dokumacılığı Ve İki Dokuma Örneği İşbilen Bürgüsü Ve Su Bürgüsü”, *Kaledavaz Sempozyum Bildirileri (2 -3 Nisan 2012)*, Türmatsan Matbaacılık, Denizli 2013, s.340.

⁸³⁶ Bu bilgi 1945 Kale doğumlu Raziye Karataban’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019)

⁸³⁷ Kareli desenlere sahip dokuma türü.

Tülbent	50.000 metre
Döşemelik	100.000 metre
Kanaviçe	150.000 metre
Çeşitli İpek	100.000 metre
Mendil ve Mendillik	900.000 adet
Çeşitli Elbiselik	800.000 adet
Pike	50.000 adet
Havlu	1.350.000 adet
Çarşaf	2.000.000 adet

Tablo 31⁸³⁸

Denizli özellikle dokuma kooperatifçiliği kapsamında gelişmiş bir kent olmuştur. Her sanat koluna ait bir kooperatif kurulmayı başarmıştır. Aşağıdaki tabloda Denizli’de kurulan kooperatif çeşitleri ve sayıları gösterilmektedir:

Kooperatif Türü	Sayı
Dokumacılar ve Küçük Sanat Kooperatifi	67
Esanaf – Kefalet Kooperatifi	4
Kredili Sanat Kooperatifi (Bıçakçılık)	1
Ağdacılar Kooperatifi	1
Mahdut ve Sorumlu Tarımsal Sulama, Toprak Koruma ve Arazi Islahı, Toprak Su Kooperatifi	28
Sınırlı, Sorumlu Üretim, Pazarlama, Yapı Kooperatifi	5
Halicilik Küçük Sanat Kooperatifi	1
Tarım Satış Kooperatifi	1
Tarım Kredi Kooperatifi	27
Pancar Ekicileri Kooperatifi (Merkez Burdur’da)	1
Çulhalar Kooperatifi	1
TOPLAM	137

Tablo32⁸³⁹

Tablodan anlaşıldığı üzere toplam 137 kooperatifin 67’sini oluşturan dokumacılar kooperatifi,⁸⁴⁰%49 gibi yüksek bir oranla ilk sırada yer alırken Halıcılık

⁸³⁸1967 Denizli İl Yıllığı, s.260.

⁸³⁹1967 Denizli İl Yıllığı, s.281.

⁸⁴⁰ Denizli’de bulunan 67 Dokuma Kooperatifi içerisinde II. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu koşullar altında kurulanlar olduğu gibi daha sonra kurulanlarda olmuştur. Bu kooperatifler arasında 18 Mart

Küçük Sanat Kooperatifi ile Çulhalar Kooperatifi de Denizli'deki kooperatifler içerisinde yer almıştır. Bu denli fazla dokuma kooperatifinin olması Denizli'de yerleşmiş bir dokuma kooperatifçiliği ile açıklanabilir. Ancak kentte mevcut olan dokuma kooperatifleri pek çok zorlukla karşılaşmıştır. Öyle ki büyük dokuma fabrikalarının piyasaya uygun şartlarda ve vadeli olarak sürmüş olduğu ürünler karşısında peşin satış yapan dokuma kooperatifleri pazar rekabetini kaybetmiştir⁸⁴¹.

3.2.1. 1950 – 1960'larda Kurulan ve Günümüzde Devam Eden Dokuma Şirketleri

1950-1960 yılları arasında kurulan ve günümüzde varlığını sürdüren pek çok dokuma şirketi bulunmaktadır. Öyle ki, 14 Şubat 1958'de Pamuklu dokuma imalatı gerçekleştiren “Yastıkçı Tekstil Nakış Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi” kurulmuştur. 28 Şubat 1958'de yatak örtü takımları, yatak çarşafı, yastık kılıfları, masa örtüsü ile tuvalet ve mutfakta kullanılan örtü imalatını gerçekleştiren “Kanaat Tekstil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi” kurulmuştur. 7 Şubat 1963'te kumaş toptan ticareti gerçekleştiren “Mehmet Başgün ve Oğlu Kollektif Şirketi” kurulmuştur. 30 Nisan 1967'de ise pamuk elyafının bükülmesi ve iplik haline getirilmesi işlemini yapan “Uğurlular Tekstil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi” kurulmuştur⁸⁴².

3.3. 1970'ler'de Dokumacılık

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı⁸⁴³ Adalet Partisi hükümeti tarafından hazırlanmıştır⁸⁴⁴. 1967'den itibaren ülkenin ekonomisi üzerinde Başbakan Süleyman Demirel ve Müsteşar Turgut Özal'ın etkisi büyük olmuştur. Öyle ki Başbakan Süleyman Demirel temel hedefi “İkinci Plan” kitabına yazdığı önsözde *“İkinci Beş Yıllık Plan, Türkiye'yi ham madde satıp, mamul madde alan iptidai bir ekonomik bünyeden; mamul madde yapıp satan sanayileşmiş bir bünyeye götürme*

1950'de kurulan Denizli 1 Nolu Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi ve Denizli Merkez Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi, 26 Şubat 1951'de kurulan Denizli Saruhan Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi, 26 Mart 1951'de kurulan Vakıflar Köyü Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi ve 29 Mart 1951'de kurulan İsabey Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi yer almıştır. BCA, 030.18.01.02.122.26.19; BCA, 030.18.01.02.122.26.16; BCA, 030.18.01.02.125.15.11; BCA, 030.18.01.02.125.25.20; BCA, 030.18.01.02.125.26.1.

⁸⁴¹1967 Denizli İl Yıllığı, s.261.

⁸⁴²Denizli Ticaret Odası Kayıtları, Bilgi İşlem Birimi, Sicil Dosyası.

⁸⁴³BCA, 30.18.1.2.206.36.8; BCA, 30.1.0.0.106.663.1.

⁸⁴⁴ Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planların uygulanmaya konması ile dokuma sektöründe de gelişmeler yaşanmıştır. Öyle ki dokuma malları ülkenin neredeyse tamamen kendine yetecek seviyeye geldiği gibi en çok ihraç edilen kalemlerin başında da kendisine yer bulmuştur. BCA, 030.01.0.0.106.663.3.

yönünde mühim bir adımdır.” sözleri ile açıklamıştır⁸⁴⁵. Böylece hükümet genel anlamda özel sektör yatırımlarını destekleyerek özellikle sanayi yatırımlarını kolaylaştırmak amacıyla 28 Temmuz 1967’de çıkarılmış olan “Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun⁸⁴⁶”u yürürlüğe koymuştur⁸⁴⁷. Devlet Planlama Teşkilatında (DPT) “Teşvik ve Uygulama Dairesi” faaliyete geçirilerek “teşvik belgesi” dönemi başlatılmıştır. Bu belgeyi alabilen kişi ve kuruluşlara kredi ve döviz bulma konusunda devlet tarafından yardım sağlanmıştır⁸⁴⁸. 1973 – 1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı⁸⁴⁹ ise Nihat Erim Hükümeti tarafından hazırlanmıştır. Ancak bu dönem Türkiye’nin siyasi tarihi açısından çok karışık bir dönem olmuştur. Öyle ki Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını kapsayan dönem boyunca yedi kere hükümet değişikliği yaşanmıştır⁸⁵⁰.

İkinci ve Üçüncü Kalkınma Planını kapsayan 1970’li yıllar Denizli açısından da pek çok gelişmenin birbirini izlediği yıllar olmuştur. 1970’in henüz başında Denizli’de tasarı projeleri hazırlanarak ilin yol, su elektrik ve imar gibi sorunları çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır⁸⁵¹. Bu kapsamda pek çok köye elektrik ulaştırabilmek amacıyla 13.000.000 TL yatırım yapılmıştır⁸⁵². 1970’in sonuna doğru toplam 204 köy elektriğe kavuşturulmuştur⁸⁵³. Sanayileşme hızı yılda %2 oranında artış gösteren Denizli’de⁸⁵⁴ özel sektör yatırımları artırılmış⁸⁵⁵ ve dokuma sanayisinin geliştirilmesi için özel sektöre ait dokuma fabrikası kurma düşüncesi gündeme getirilmiştir⁸⁵⁶.

1965-1970 yılları arasında 20.000.000 TL özel ve kamu sektörü yatırımı gerçekleştirilmiştir. Bunların başında iplik fabrikası olmak üzere tuğla ve kiremit fabrikaları ile dokuma ve şeker sanayisinde büyük imalat atölyeleri oluşturmuştur. Son bir yıl içerisinde ise toplam 1.500.000 TL’lik sanayi yatırımı gerçekleştirilmiştir⁸⁵⁷. Bir

⁸⁴⁵ Tokgöz, *age.*, s.179-181.

⁸⁴⁶ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt:43, Birleşim:90, 28.07.1967, s.196; Ayrıntılı bilgi için bakınız. *Resmî Gazete*, Sayı:12.671, 11.08.1967, s.5.

⁸⁴⁷ Tokgöz, *age.*, s.181; İbrahim Organ, *Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikaları ve Denizli Örneği*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 1998, s.36-37.

⁸⁴⁸ Tokgöz, *age.*, s.181.

⁸⁴⁹ BCA, 30.18.1.2.300.47.7; BCA, 30.18.1.2.290.87.5.

⁸⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız. Cezmi Eraslan, “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, s.611-625.

⁸⁵¹ *Denizli*, 3 Şubat 1970, Sayı: 5802; *Denizli*, 11 Şubat 1970, Sayı: 5810.

⁸⁵² *Denizli*, 15 Ocak 1970, Sayı: 5784.

⁸⁵³ *Denizli*, 25 Ağustos 1970, Sayı: 5974.

⁸⁵⁴ *Denizli*, 10 Haziran 1970, Sayı: 5904.

⁸⁵⁵ *Denizli*, 14 Mayıs 1970, Sayı: 5882; *Denizli*, 29 Haziran 1970, Sayı: 5920.

⁸⁵⁶ *Denizli*, 1 Ağustos 1970, Sayı: 5949.

⁸⁵⁷ *Denizli*, 19 Haziran 1970, Sayı: 5912.

yandan yurt dışına işçi göndermeye devam eden⁸⁵⁸ kentnin merkezi de yaşanan gelişmeler dolayısıyla göç almaya devam etmiştir⁸⁵⁹. Böylece Ekim 1970’de yapılan sayıma göre Denizli’nin nüfusu 80.000’i geçmiştir⁸⁶⁰.

Bu sektörde 1970’lerden itibaren uluslararası sahada dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Standart mallarda bol ve ucuz emeğe sahip olan ülkeler öne çıkarken, gelişmiş ülkeler kaybetmeye başladıkları rekabet şansını yakalayabilmek için moda ve tasarım ürünlerine yönelmişlerdir⁸⁶¹. Denizli emek yoğun ülkeler içerisinde de yer almasına karşın dönemin Denizli gazetesinde özellikle gelişmiş ülkelerin moda haberleri sıkça yer almıştır⁸⁶². Öyle ki o dönemin ünlü Fransız modası⁸⁶³ ile Fransız modacı ChristianDior’un moda hakkındaki görüşleri gazetelerde yer bulmuştur⁸⁶⁴. Denizli gazetesinin 1 Mayıs 1973’teki haberinde İngiliz modacıların erkek giyimi için yorumları ile erkeklere İngiliz stili tek düğmeli ceketlerin satışı yapılmaya çalışılmıştır⁸⁶⁵. Dokumaları ile adını duyurmuş olan Denizli’de de moda kavramı ile tüketim alışkanlıklarında değişim göze çarpmıştır. Öyle ki 1973’de Çal’a bağlı sakızlar köyünde biçki dikiş kursu öğrencileri kendi diktikleri kumaşları defilede sergileyerek satışa sunmuştur⁸⁶⁶.

Ocak 1970’de Denizli’de iplik fiyatlarına %15 oranında zam yapılmıştır. Bir yıl önce 56 – 57 TL arasında satılan iplikler bu tarihten itibaren 60 – 65 TL arasındaki fiyatlarla satılmıştır. Bu durum kentteki dokumacıları etkilediği gibi aynı zamanda dokumaların fiyatlarında da artışa neden olmuştur.⁸⁶⁷ İplik fiyatlarının artırılması ise en çok tezgâh başında dokumacılık yapanları etkilemiştir. Tüccarlar daha yüksek fiyatla iplik satmak isteyerek Sümerbank İplik Fabrikasındaki ipliklerin çoğunu satın almıştır. Bu durum dönemin Denizli gazetesine “*Denizli Dokumacıları Perişan Oldu*” başlığı ile yansıtılmıştır⁸⁶⁸. Yaşanan artışı olumlu karşılamayan dokumacılar Sümerbank İplik Fabrikasına ve bazı iplik üreticilerine karşı birlik olarak direniş göstermiştir. Denizli

⁸⁵⁸Denizli, 7 Ocak 1970, Sayı: 5777; Denizli, 14 Ocak 1970, Sayı: 5783.

⁸⁵⁹Denizli, 11 Nisan 1970, Sayı: 5854.

⁸⁶⁰Denizli, 29 Mayıs 1970, Sayı: 5895.

⁸⁶¹Asuman Türkün Erendil, “Mıt ve Gerçeklik Olarak Denizli - Üretim Ve İşgücünün Değişen Yapısı: Eleştirel Kuram Açısından Bir Değerlendirme”, *Toplum Ve Bilim*, 2000, s.97.

⁸⁶²Denizli, Sayı: 5840, Denizli, 26 Mart 1970. Denizli, Sayı: 5.822, Denizli, 23 Şubat 1970; Denizli, Sayı: 6775, Denizli, 6 Nisan 1973; Denizli, Sayı: 6783, Denizli, 14 Nisan 1973; Denizli, Sayı: 6785, Denizli, 16 Nisan 1973; Denizli, Sayı: 6900, Denizli, 30 Ağustos 1973.

⁸⁶³Denizli, 23 Ocak 1973, Sayı: 6713; Denizli, 31 Ocak 1973, Sayı: 6721.

⁸⁶⁴Denizli, 22 Ocak 1973, Sayı: 6712.

⁸⁶⁵Denizli, 1 Mayıs 1973, Sayı: 6796.

⁸⁶⁶Denizli, 14 Mayıs 1973, Sayı: 6807.

⁸⁶⁷Denizli, 17 Ocak 1970, Sayı: 5786.

⁸⁶⁸Denizli, 20 Ocak 1970, Sayı: 5790.

dokumacı esnaf ve sanatkârları 25 Mart 1970’de Esnaf Sarayı’nda toplanarak seslerini hükümete duyurmaya çalışmıştır. Toplantıya katılan CHP Milletvekili İlhan Açıkalın’dan kendilerine yardımcı olmasını istemişlerdir. Dokumacılar sorunlarını “*Bütün Denizli halkı iyi bilir ki, şirin Denizli’imizin olağanüstü gelişmesi, kısa zamanda Ege’nin ikinci büyük kenti haline gelmesinde dokuma sanayinin payı büyüktür. Denizli’de dokuma sanayi el ve motorlu tezgâhlar halindedir. Denizli’de ticari hareket dokuma tezgâhlarından elde edilen mamuller sayesinde. Hâl böyle iken, bugün Denizli’de dokuma esnafının durumu tam manasıyla feci haldedir. Mamul fiyatlarında en küçük bir artış yok iken iplik fiyatları bir ay içinde 50 liradan 70 liraya çıkmıştır. Özel sektör fabrikaları bu yüzden sevinçlidir. Çünkü milyonlarına yeni milyonlar katacaklardır. Devlet Müessesesi olan Sümerbank’ta özel sektöre yardım etmektedir. Sümerbank’ın fiyatı 64 lira 60 kuruştur. Fakat piyasaya mal vermemektedir. Sümerbank ipliklerini ihraçetmektedir. Hükümet buna seyirci kalmaktadır. Sümerbank’ın 64 lira 60 kurusluk fiyatı ortada mal olmadığı için özel sektörün 70 lira istemesine mâni olamamaktadır.*” sözleri ile açıklanmıştır⁸⁶⁹.

125.000 ailenin dokumacılık ile geçimini sağladığı Denizli’de iplik fiyatlarının 59 TL’den 70 TL’ye çıkarılması üzerine dokumacılar pazara mal çıkarmama kararı almışlardır. 30 Mart 1970’de 2.000 dokuma tezgahının durdurulacağı ve eğer fiyatlarda düşüş yaşanmaz ise bu durumun üç hafta süreceği ilan edilmiştir. Valilik dokumacıların direnişi üzerine konu ile yakından ilgilenmiş ve fiyatlar konusunda düzenleme yapılmıştır⁸⁷⁰. Nitekim aynı yıl içerisinde Sümerbank İplik Fabrikası 5.500 ton iplik imalatının yerine 6.500 ton iplik imalatı gerçekleştirmiştir⁸⁷¹.

1970’ler enflasyonun artışa geçtiği ve küçük üreticilerin kendi iplik sermayelerini sağlamakta zorlandıkları yıllar olmuştur⁸⁷². Daha önce iplik ya da bez ticareti yapan, ham bezi bitmiş ürün olarak yurt içerisinde pazarlayanların sermaye birikimi sağlayarak dokumacılar üzerinde fason ağı kurdukları yıllar olmuştur. 1970’lerin henüz ilk yarısında daha önce dokumasını bağımsız yaparak pazarda tüccara kendisi satan dokumacılar, bu yıllardan sonra artık tamamen tüccara bağlı olarak dokumasının neredeyse tümüne metre başı ücret alarak tüccar için dokumaya başlamıştır⁸⁷³.

⁸⁶⁹ Denizli, 26 Mart 1970, Sayı: 5840.

⁸⁷⁰ Denizli, 30 Mart 1970, Sayı: 5845.

⁸⁷¹ Denizli, 13 Temmuz 1970, Sayı: 5932.

⁸⁷² Denizli, 2 Ocak 1970, Sayı: 5772; Denizli, 2 Mart 1970, Sayı: 5.819; Denizli, 4 Nisan 1970, Sayı: 5847.

⁸⁷³ Türkün, *agm.*, s.98.

Bu dönemde dokumacı ve tüccar kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Çünkü ham bez baskı işlemleri artan enflasyon dolayısıyla önemli bir sermaye birikimini gerekli kılmıştır. Bu sermayeye sahip olmayan ya da sadece birkaç tezgâhı olan dokumacı, sistemin dışında kalarak kendi tezgâhı ve işgücü ile tüccara ham bez dokumaya başlamıştır. Çünkü sermayesi yeterli olmayan dokumacı iplik alımından dokumayı ürettiği aşamaya kadar olan zorluklardan kurtulmak istediği gibi ham bez dokumak usta bir dokumacı için çok kolay bir işlem olmuştur. Nitekim bu yıllarda dokumayı alan kişilerin tüketim alışkanlıklarında da değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin daha önce klasik kaba yatak yorgan çarşafı kullanan tüketici artık nevresim takımı gibi ürünleri tercih etmeye başlamıştır. Bu açıdan ya dokumacı olarak kalmışlar ya da tüccarlığı seçerek ileride fabrika kurmalarına yetecek sermaye birikimini oluşturmaya başlamışlardır⁸⁷⁴.

Tüccarlar, bu dönemde daha çok Denizli'ye yerleşmeye başlayarak bu sistemi civar ilçelerde yürütmüşlerdir. Öyle ki ilçelerde 100 – 300 arası tezgâhı kendilerine bağlamışlardır. Bu ilişki ağı sadece ilçelerde değil Denizli merkezde mahalle aralarında da görülmüş ve kısa zamanda yayılım göstermiştir. Bu açıdan incelendiğinde Denizli adeta açık hava fabrikası gibi çalışmıştır⁸⁷⁵.

Fason üretimin yoğun olarak yapıldığı ilçelerden biri de Babadağ olmuştur. Babadağ 1970'lerin başında önemli değişim yaşayarak başta Denizli olmak üzere pek çok ile göç veren bir ilçe olma özelliği taşımıştır. Denizli'den sonra en çok dokumacıların gitmeyi tercih ettiği kent İstanbul olmuştur. Babadağ'da yaşanan göçler daha çok ilçenin coğrafi ve fiziki özelliklerinden kaynaklanmıştır. İlçe Babadağ Dağı'nın yakın eteklerinde ortalama 800 m yükseklikte kurulmuştur. 1970'de ilçe 13 km'lik kısa, oldukça dik ve tehlikeli yola sahip olmuştur. Arazi jeolojik yapısı ile de çöküntüye müsait olup ilçeyi ile bağlayan yolda da yer yer heyelanlar oluşmuştur. Ayrıca tarıma elverişli toprakları da olmadığı içindokumacılık ile uğraşan halk, ilçede yeterli kazancı sağlayamadığı ve yapılaşma alanları riskli olduğu Denizli'ye göç etmiştir. Ham madde alımı vedokumaların pazarlanması genelde ilçe dışında yapılmıştır. Bu durum Babadağlıların sık sık merkeze gitmelerine neden olmuştur⁸⁷⁶.

⁸⁷⁴Türkmen Taşer Akbaş, *Sosyo – Kültürel Değerlerin Denizli Sanayi Kalkınmasındaki Etkiler Açısından Babadağ Örneği*, Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze, 2000, s.32.

⁸⁷⁵ Türkün, *agm.*, s.98.

⁸⁷⁶ 1968 – 1971 yıllarını kapsayan Şevki Güler'in Babadağlı dokumacılar üzerinde yaptığı araştırmaya göre, bölgede hem insan hem de eşya hareketlenmesi oldukça fazla olmuştur. Nitekim ilçenin %2,2'si günde bir kere, %27, 2 'si haftada bir kere, %13,6'sı 15 günde bir kere, %15,8'i ayda bir kere, %32,3'ü

Dokumacının yaşadığı en büyük sorun Denizli'deki bütün dokumacılar gibi iplik bulmada yaşanan zorluklar olmuştur. Bu nedenle dokumacıların çoğu ipliğini tüccardan satın almış ve fason olarak tüccar için dokuma yapmıştır. Öyle ki 1970'de Babadağlı dokumacıların %85'i ipliği tüccardan alarak ona bağlanmıştır⁸⁷⁷. Aşağıdaki tabloda bu durum görülmektedir:

Satın Alınan Yer	Cevap Veren Kişi Sayısı	Yüzdelik Oranı
Kooperatif	6	3
Tüccar	170	85
Bazen Kooperatif Bazen Tüccar	18	9
Başka	4	2
Cevapsız	2	1
TOPLAM	200	100

Tablo33⁸⁷⁸

Görüldüğü üzere dokumacılar en çok ham maddeyi tüccardan almıştır. Dokumacıların %40'a yakını tüccara borçlanarak dokumasını yapmıştır. Bazen peşin bazen borçlanarak yapan ustalar da eklenirse bu oran %60'a çıkmıştır. Bu durum dokumacının tüccar karşısında pazarlık gücünü öldüren bir etken olmuştur. Bilindiği üzere dokumacının bir de elde ettiği ürünü satması gerekmektedir. 1970'te Babadağ'da dokumacıların neredeyse tamamı ürünlerini tüccara satmıştır. Kooperatiflerin işlevselliğini yitirmesine karşın dokumacılar ürünlerini satmada zorluk yaşamamıştır. Halbuki 1970'in başında halen kurulmakta olan Babadağ Pazarı büyük dokuma pazarı olma özelliğini yitirirken Denizli o dönem revaçta olan dokuma pazarı olmuştur. Öyle ki Babadağ'da bile Babadağlı dokumacıların sadece %23'ü ürünlerini satabilmiştir⁸⁷⁹.

1970'lerde Babadağ'da kaliteli mallar üretilmeye başlanmıştır. Ham bez şeklindeki olan dokumalar Nazilli'deki Köytaş ile Denizli'deki Denizli Basma Sanayi'nde (DEBA) baskı yapılarak yatak çarşafı, nevresim, yatak kılıfı ve bu gibi ürünler olarak üretilmiştir. Bu nedenle Babadağ'daki dokuma ürünlerinde çeşitlilik azalmıştır. Dokumacılar tarafından o güne kadar dokudukları patiska çarşafı, "ayaklı"

ise yılda bir kere buldukları çevreden merkeze inmişlerdir. Hane reislerinin %43'ü yani yarısına kadar birkaç gün ile 15 gün arasında değişen bir zaman aralığında merkeze gitmişlerdir. Şevki Güler, "Türkiye'de Küçük Pamuklu Dokuma Sanayinde Çalışan Sosyo- Ekonomik Motifli Gruplarla İlgili Olarak Babadağlı Dokumacılar Üzerinde Yapılan Bir Araştırmanın Bazı Sonuçları", *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt:9, 1971, s.135.

⁸⁷⁷ Güler, *agm.*, s.135-138.

⁸⁷⁸ Dokumacı Üreticilerin Genellikle Ham Maddelerini Satın Aldıkları Yerler. Güler, *agm.*, s.138.

⁸⁷⁹ Güler, *agm.*, s. 139-143.

dedikleri ipek yorganları, yastık, yatak ve çarşaflarının dokunması bırakılarak daha çok istenilen ürünler dokunmaya başlanmıştır. Bu durum fasonculuğun hızla yayılmasına neden olsa da, artan fasonculuk nedeniyle yaşanan rekabet dokumacının kârını azaltmıştır⁸⁸⁰.

Ancak yine de dokuma tezgâhlarında görülen ilerleme ve fazla üretim sayesinde Babadağlı dokumacıların aldıkları ücret dolgun olmuştur⁸⁸¹. Öyle ki dokumacılık ilçede diğer mesleklere göre daha çok tercih edilmiştir. 1970’lerde Babadağlı dokumacı olan Nuri Doğatepe ile Arif Hoca dedikleri arkadaşı imam olmak için sınava girmiştir. Ancak Nuri Doğatepe dokumacılığın gelirini daha fazla bulduğu için kendisi imam olmaktan vazgeçmiştir. Bu durum, dokumacıların kazancının 1970’lerde fazla olduğunun göstermesi açısından önemlidir⁸⁸². Aşağıdaki tabloda dokumacıların aylık kazançları yer almaktadır:

Meslek	Cevapsız		500 TL’den Az		500-999 TL Arası		1000-1499 TL Arası	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Dokumacı	0	0	59	29.5	82	41	33	16
Dokuma İşçisi	0	0	16	84.2	3	15.8	0	0
Tüccar	0	0	0	0	0	0	0	0
Memur	0	0	0	0	1	33.3	2	66.7
Başka	3	25	3	25	3	25	1	8.3
Toplam	3	1.3	78	33.2	89	37.8	35	14.9

Tablo34⁸⁸³

Meslek	1500-1999 Arası		2.000 ve Fazlası		Cevap Vermeyen		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Dokumacı	10	5	4	2	13	6.5	200	85.1
Dokuma	0	0	0	0	0	0	19	8.1

⁸⁸⁰ Atilla Özdemir, “Babadağlılar Ve Tekstil”, *Basiad Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2, Gültürk Ofset, Denizli, s.5.

⁸⁸¹ Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019); Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁸⁸² Bu bilgi 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

⁸⁸³ Güler, *agm.*, s. 144.

İşçisi								
Tüccar	0	0	1	100	0	0	1	0.4
Memur	0	0	0	0	0	0	3	1.3
Başka	0	0	0	0	2	16.7	12	5.1
Toplam	10	4.3	5	2.1	15	6.4	235	100

Tablo35⁸⁸⁴

Dokumacıların yarısına yakını 500- 999 TL arasında kazanca sahip olmuşlardır. Bu kazanç yüksek olarak görülse de dokumacıların ailece 12 – 14 saat arasında çalıştıkları varsayıldığında çok yüksek olmadığı anlaşılmıştır. Öyle ki aynı dönem Ege Bölgesinde bir dokuma fabrikasında çalışan dokuma işçisi 8 saatlik çalışmasının karşılığında yaklaşık 1.000 TL maaş almıştır. 1970'in başında Babadağ'dan pek çok aile bu nedenle Denizli'ye göç etmiştir. Göç edenlerin ilk sırasında %35.5'lik oranla dokumacılar, ikinci sırada %17'lik oranla ticaretle uğraşanlar yer almıştır. Babadağ'dan Denizli'ye gelen dokumacı ve tüccarlar merkezde de bu işi yapmaya devam etmiştir⁸⁸⁵.

Babadağ'da kalan dokumacıların sayısı da az olmadığı halde Babadağ'daki üretim kalitesinde azalma meydana gelmiştir. Bunun başlıca sebebi kooperatif mekanizmasının tıpkı tüm Denizli'de olduğu gibi Babadağ'da da azalmış olmasından kaynaklanmıştır. Çünkü 1970'lerde Denizli'de kooperatiflerin birleşerek bir çatı altında toplanmasına yönelik yapılan çalışmalar durmuştur. Genel olarak kooperatifleşme faaliyetlerinde durağanlık baş göstermiştir⁸⁸⁶. Oysa 1970'lerin başında Denizli'de beklenen sanayi atılımlarının kooperatifler yardımı ile yapılacağına inanılmıştır⁸⁸⁷. Halka yönelik çok ortaklı şirketlerin açılmasında kooperatiflerin öncülük etmesi istenirken kooperatif bakanlığının kurulması dahi talep edilmiştir⁸⁸⁸. Özellikle küçük el tezgâhlarının geliştirilerek sağlanan krediler⁸⁸⁹ ile büyük atölyelere dönüştürülmesinde kooperatifleşmenin önemi vurgulanmıştır⁸⁹⁰. Üyelerin her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak kooperatif adına atölyeler kurulmuş, üyelerin ihtiyaçlar karşılanmış ve üyelerden gelen ürünler dış piyasaya satılmaya çalışılmıştır⁸⁹¹.

⁸⁸⁴ Güler, *agm.*, s. 144.

⁸⁸⁵ Güler, *agm.*, s. 156.

⁸⁸⁶ *Denizli*, 21 Mayıs 1970, Sayı: 5894.

⁸⁸⁷ *Denizli*, 11 Nisan 1973, Sayı: 6780.

⁸⁸⁸ Kemal Gölemezli, "Emek Sermaye En Büyük Kuvvettir: Kooperatif Bakanlığı", *Denizli*, 1 Şubat 1971, s.3.

⁸⁸⁹ *Denizli*, 22 Nisan 1974, Sayı: 7095.

⁸⁹⁰ Tarhan Toker, "İlimizde Kooperatifçilik", *Denizli*, 16 Mart 1974. Sayı: 7064.

⁸⁹¹ Ahmet Ergün, "Köylerde Kooperatifçilik", *Denizli*, 26 Şubat 1971.

Yapılan çalışmalar⁸⁹² sonucunda dokumacılıkta beklenen gelişme olmamış ancak Bozkurt ilçesinde kurulan halı kooperatifi tarafından yılda 5.000 m² Isparta ve Kula tarzında halılar dokunmuştur⁸⁹³. Ancak 1970'lerde tüm çalışmalara rağmen Denizli'de kooperatifleşme faaliyetleri dokuma alanı başta olmak üzere zayıflamıştır. Örneğin dokumacıların %55'i halen kayıtlı olmasına rağmen dokuma kooperatifleri iplik temini dışında pek çok işlevini kaybetmiştir⁸⁹⁴. Kızılcabölük gibi bazı ilçelerde ise kooperatifler ortaklarının iplik sermayesini bile karşılamayı başaramamışlardır⁸⁹⁵. Babadağ'da ise ipliği kooperatiften temin eden dokumacı oranı yalnızca %4,5 olarak kalmıştır. Geri kalan dokumacılar genelde ipliği tüccardan temin etmiştir⁸⁹⁶.

Kooperatiflerin bu denli güçsüzleşmesinde pek çok etken bir arada bulunmuştur. Bunların başında üyelerin dokuma kooperatifinin varlığının kendi çıkarlarını korumak adına olduğunun farkına varamamış olmaları gelmiştir. Kooperatiflerin organizasyonundan ve yönetiminden dolayı yaşanan bazı sorunlar olmuştur. Öyle ki üyelerin çıkarlarının yanında parti faaliyetleri ve şahsi çıkarlar da yer almıştır. Yine kooperatiflerin devlet ile olan ilişkilerindeki değişiklik onların etkinliklerini azaltmıştır⁸⁹⁷. Nitekim bu ödemde dokumacı ile kooperatiflerin arası açılmıştır⁸⁹⁸.

Kooperatifler her ne kadar Denizli ekonomisindeki işlevselliğini yitirmiş olsa da Denizli ekonomisi her geçen gün gelişme göstermiştir. Başta dokuma olmak üzere iplik, yem, deri gibi pek çok ürün kent ekonomisine katkı sağlamıştır. Denizli'nin endüstri potansiyeli fazla olması ticaret potansiyelini de etkileyerek her geçen gün artmasına neden olmuştur. Dış ticareti genel olarak İzmir, İstanbul ve Mersin limanları üzerinden yürütülmüştür. İhracat hacmi fazla olan kentin ihracat ürünleri de oldukça fazla olmuştur. Aşağıdaki tabloda 1972'de Denizli'nin ihracat kalemleri yer almıştır:

Sanayi	Hacim (TL)
Yerli Dokuma	300.500.000
Mamül Deri ve Kösele	90.000.250

⁸⁹² 1973'te Denizli Köy Birliği Kooperatifi tarafından yılda 8.500.000 TL gelir sağlayacak halı ipliği ve battaniye fabrikası kurulması amaçlanmıştır. 40 kooperatifçi ortağı ile 1.000 kişilik işçi kapasitesine sahip fabrikanın tesislerinde 50 – 60 arasında kişi çalıştırılması amaçlanmıştır. *Denizli*, 19 Nisan 1973, Sayı: 6786.

⁸⁹³ Tarhan Toker, "Bozkurt İmal ve Kalkınma Kooperatifi", *Denizli*, 27 Mart 1974, Sayı: 7073.

⁸⁹⁴ Güler, *agm.*, s. 146-147.

⁸⁹⁵ Yüksel Marım, "Kızılcabölük'teki Dokuma Kooperatiflerinin El Dokumacılığına Etkileri", *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli 2008, s.259.

⁸⁹⁶ Güler, *agm.*, s. 146-147.

⁸⁹⁷ Güler, *agm.*, s. 146-149.

⁸⁹⁸ Bu bilgi 1956 Tavas – Kızılcabölük doğumlu Ahmet Dobulga'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

Mamül Bakır	100.000.150
Tahin, Helve, Şekerleme	65.850.000
Radyo ve Kablo	86.250.000
Şarap	18.550.000
Un ve Kepek	61.000.000
İnşaat Demiri	73.000.000
Yün, Yapağı	21.148.000
Kereste	52.157.000
Nebati Yağlar ve Küspe	26.000.000
Deterjan	17.000.000
Plastik Eşya	13.000.00

Tablo 36⁸⁹⁹

Tablodan da anlaşıldığı üzere ihracat kalemleri arasında yerli dokuma en büyük hacime sahip olmuştur. Bu durum Denizli'den elde edilerek yurt dışına ihraç edilen kalemler arasında dokuma sektörü için önemli olan pamukta da geçerliliğini sürdürmüştür. Aşağıdaki tabloda bu durum izah edilmiştir:

Ürünün Adı	Değeri (TL)
Pamuk	3.370.000
Ceviz İçi	1.600.000
Leblebi	800.000
Leblebi (Sakız)	1.200.000
Badem İçi	2.500.000
Anason	1.400.000
Nohut	600.000
Çörekotu	300.000
Yosun	100.000
Salyangoz	670.000
Toplam	12.540.000

Tablo45⁹⁰⁰

⁸⁹⁹1973 Denizli İl Yıllığı, s. 167.

⁹⁰⁰1973 Denizli İl Yıllığı, s. 167.

Ham pamuk ihraç edilen kalemlerin başında gelmesine karşın Denizli’de 1972’de pamuk ipliği ve boya ithal edilen kalemler içerisinde yer almıştır. Aşağıdaki tabloda ithal edilen kalemler görülmektedir:

Ürünün Adı	Değeri (TL)
Pamuk İpliği ve Boya	75.800.500
Manifatura ve Tuhafiye	250.000.000
İnşaat Malzemeleri	240.250.000
Kavafiye	50.000.000
Kantariye ve Yağlar	173.000.000
Linyit Kömürü ve Odun	27.102.250
Halı ve Kilim	15.150.400
Akaryakıt ve Yağlar	84.000.00
Motorlu Vasıtalar	47.000.000
Şeker, Glikoz	82.000.100

Tablo37⁹⁰¹

Tablodan da anlaşıldığı üzere Denizli’de pamuk ipliği ve boya ithal edilmiştir. Bu durum, Denizli’de çok yapılan pamuklu dokumacılıkta pamuk ipliği ve boyanın yeterli gelmemesi ile açıklanabilir.

1972’de Denizli’de dokuma alanı ile ilgili ihracat yapan kişi ve kurumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Ticaret Unvanı	İhraç Ürünleri
Ocak Kolektif Şti. (Burhan ve Şerafettin Gülerçir, Salih Gümüştas, Nurettin Panayır)	Dokuma malzemeleri, Kimyevi Madde ve Boya Malzemeleri
Edip Gedizoğlu	Dokuma Malzemeleri
Mehmet Ali Dinç	Halı, Yaş ve Kuru Sebze, Kuru İncir – Üzüm vb. Pamuk, Yün
Abaloğlu Ticaret ve Sanayi Kollektif Şti.	Pamuk ve Pamuk Tohumu
Mehmet Muammer Kahraman	Dokuma Malzemeleri
Göveçlik Köyü 3. Nolu Dokumacılar	Dokuma Malzemeleri

⁹⁰¹1973 Denizli İl Yıllığı, s. 168.

Küçük Sanat Kooperatifi	
-------------------------	--

Tablo38⁹⁰²

Yapılan istatistikler ve var olan veriler doğrultusunda 1972’de faaliyette bulunan işletmeler içerisinde en büyük pay dokuma alanına ait olmuştur. Aynı zamanda dokumacılık çırçır fabrikaları, apre fabrikaları ve boya fabrikaları ile kent ekonomisinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Kentin ekonomik yapısı hakkında bilgiler veren aşağıdaki tabloda bu durum görülmektedir:

Yatırım Alanı	Kuruluş Adedi	Sermaye (TL)	İşçi Sayısı
Maden Arama	1	600.000	20
Linyit Çıkarma	1	500.000	50
Diğer Metal Çıkarım	1	200.000	20
Krom Çıkarım	2	510.000	290
Taş ve Kireç Ocakları	1	70.000	30
Un Fabrikaları	4	8.100.000	150
Ekmek Fabrikaları	5	250.000	40
Bisküvi Fabrikaları	1	575.000	30
Şekerleme – Lokum İmalatı	10	3.987.000	150
Baharat Öğütülmesi	2	350.000	40
Şarap İmalatı	1	200.000	10
Gazoz İmalatı	1	400.000	10
Pamuk Çırçır Fabrikaları	6	4.000.000	385
Pamuk İpliği Fabrikaları	5	98.150.000	4.805
Boya ve Apre	8	207.000	65
Doğrama Atölyeleri	3	195.000	40
Deri İmalathaneleri	5	3.500.000	86
Kimyevi Madde İmalatı	2	252.000	15
Nebati Yağ ve Sabun İmalatı	2	950.000	35
Tuğla- Kiremit	4	1.750.000	80
Demir Çekme – Eritme Fabrikaları	16	7.000.000	310

⁹⁰²1973 Denizli İl Yıllığı, s. 169-170.

Bakır Eritme Fabrikaları	4	3.000.000	57
Torna, Tamir, Yedek Parça	6	400.000	84
Soğuk Demir İşçileri	5	750.000	45
Madeni Eşya İmalatı	2	600.000	27
Dokuma Sanayi	66	2.000.000	22.000
Bakır Eşya İmalatı	2	2.185.000	45
Radyo Montaj	2	2.100.000	47
Karoseri ve Römork	2	220.000	14
Plastik Eşya İmalatı	9	1.000.000	50
İnşaat Malzemeleri	6	900.000	350
Elektrik Santralleri	1	90.000	40
Buz Fabrikası	1	1.100.000	20
Matbaacılık	3	1.000.000	23
TOPLAM	190	147.091.000	29.646

Tablo38⁹⁰³

Aşağıdaki grafikte ise Denizli’de İkinci Beş Yıllık Kalkınma döneminde kurulan tesislerin sektörel dağılımları gösterilmiştir:

Grafik5⁹⁰⁴

Dokuma alanında çalışan çok fazla kişi olmasına rağmen dokumacılık 1972’de daha çok evlerde yapılmıştır. Merkez ve ilçelerde yaşayan nüfusun büyük bir çoğunluğu

⁹⁰³1973 Denizli İl Yıllığı, s. 179.

⁹⁰⁴Mustafa Mutluer, *Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayii*, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1995, s.33.

dokumacılık ile uğraşmıştır. Öyle ki aynı yıl verilerine göre kişiye ya da kooperatife ait 14.835 el tezgâhına karşılık 2.486 motorlu tezgâh bulunmuştur. El tezgâhlarının 14.229'u pamuklu dokumaya ait iken 606 tanesi ise ipekli dokuma için kullanılmıştır. Motorlu tezgâhların 1.973'ü tanesi pamuklu dokumaya ait olup geri kalan 513'ü ipekli dokumaya ait olmuştur⁹⁰⁵.

Bu dönemde ilçelerde de motorlu tezgâh yayılımı fazla olmuştur. Örneğin Kale'de motorlu tezgâh kullanımı 1970'lerde başlamıştır⁹⁰⁶. Özellikle 1972'de Kaleli Mustafa Kemal Gül gibi pek çok dokumacı aile evine motorlu tezgâh kurmuştur⁹⁰⁷. 1975'e gelindiğinde ise motorlu tezgâh kullanımı ilçede oturmuştur. Gelen yeni tezgâhlar ile çarşaf başta olmak üzere pek çok dokuma ürünü elde edilmiştir. Mendil, zeytin bezi (zeytini sıkmak için kullandıkları dokuma),sofra bezi, kaput bezi, bürgü dokumaya devam etmiştir⁹⁰⁸. Bu dönemde genel olarak Denizli'de ise astarlık, tülbentlik, kanaviçe, pike, mendil, havlu ve çarşaf türlerinin üretim oranları yüksek olmuştur. Aşağıdaki tabloda bu dönem Denizli'de üretilen dokuma türleri ve üretim miktarlarına yer verilmiştir:

Dokumanın Türü	Üretim Oranı (Metre)
Astarlık ve Muhtelif Pamuklu Dokuma	12.345.500
Skoç (Genelde Kareli Olan Dokuma)	575.000
Tülbent	50.000
Döşemelik	100.000
Kanaviçe	150.000
Muhtelif İpekli	100.000
Mendil ve Mendillik	900.000
Muhtelif Elbiselik	800.000
Pike	50.000 Adet
Havlu	1.350.000
Çarşaf	2.000.000

Tablo39⁹⁰⁹

⁹⁰⁵ 1973 Denizli İl Yıllığı, s. 179.

⁹⁰⁶ Bu bilgi 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

⁹⁰⁷ Bu bilgi 1941 Kale doğumlu Mustafa Kemal Gül'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

⁹⁰⁸ Bu bilgi 1956 Kale doğumlu Mehmet Salih Örnekeçi'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

⁹⁰⁹ 1973 Denizli İl Yıllığı, s.179.

1973'e gelindiğinde her ne kadar Ocak ayındaki kötü hava şartlarından dolayı pamuk üreticileri⁹¹⁰ zarar görmüş olsada⁹¹¹, Denizli halkı 1973'e huzur ve mutluluk içinde girmiştir⁹¹². "1968 Program Kararnamesi" ile Türkiye'de 22 il "Kalkınmada Öncelikli Yörelere"⁹¹³ olarak belirlenmiştir. Denizli ise "1973 Program Kararnamesi" ile "Bilecik, Tokat, Kırkent, Uşak, Bolu ve Çanakkale" illeri ile bu gruba dahil edilmiştir⁹¹⁴. Böylece Denizli'nin "Kalkınmada Öncelikli İller" statüsüne alınması ile sıçrama dönemi başlamıştır⁹¹⁵. 27 Nisan 1973'te program, yatırım ve teşvik⁹¹⁶ konularını görüşmek için Vali Münir Güney başkanlığında İl Koordinasyon Kurulu toplanmıştır. Toplantının amacı Denizli'nin plan ve program ilkelerine uygun olarak yapılacak olan yatırımların gerçekleştirilmesini sağlamak adına gerekli uyum ve birliğini sağlanması ile karşılaşılabilecek sorunların çözümünü bulmak olmuştur⁹¹⁷.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973- 1995 arasını kapsayan büyük planın ilk kısmı olarak hazırlanmıştır⁹¹⁸. Bu planda yılda ortalama olarak %7,9 oranında büyüme ve kişi başı 5.000 TL olan gayri safi milli hasılanın 1977'de 6.640 TL'ye çıkarılması hedeflenmiştir. Hedeflere ulaşılabilmesi için 291.000.000.000 TL yatırım yapılması amaçlanmıştır. 281.000.000.000 TL sabit sermaye yatırımının %45'i madencilik, imalat ve enerji sektörlerini kapsamıştır. Öyle ki Başbakan Ferit Melen Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planına yazmış olduğu önsözde "*Yeni stratejide özel kesime çok büyük bir yer verilmiştir. Müteşebbislerimizin her sektörde yoğun bir yatırım faaliyeti içine girmesini bekliyoruz. Makina ve maden imalat, kimya sanayileri kurmak isteyenleri özellikle teşvik edeceğiz. Tecrübeli ve başarılı müteşebbislerimizin küçük tasarruf sahiplerinin*

⁹¹⁰ 1972 – 1973' te Denizli'de pamuk üretimi %15 oranında azalarak 205 tona düşmüştür. *Denizli*, 1 Mayıs 1973, Sayı: 6796.

⁹¹¹ *Denizli*, 19 Ocak 1973, Sayı: 6709.

⁹¹² *Denizli*, 1 Ocak 1973, Sayı: 6697.

⁹¹³ Kalkınmada Öncelikli İllerin saptanmasına 2 Ağustos 1963 gün ve 202 sayılı kanun ile karar verilmiştir. Ancak ilk kez 1968 Program Kararnamesi ile kentler belirlenmeye başlanmıştır. Mutluer, *age.*, s.70.

⁹¹⁴ Ahmet Gökçen, "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanan Gelişme Politikaları", *İstanbul İktisat Dergisi*, Cilt:45, Sayı: 1 – 4, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1987, s.372-373.

⁹¹⁵ İsmail Şengün, "Denizli Ekonomisine Tarihsel Bir Bakış", *Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998, s.94.

⁹¹⁶ Bir bölgenin ya da belirli bir sanayi kolunun gelişmesini uyaran gerekli etkenler tam anlamıyla sağlanamadığında hükümetlerce teşvik tedbirlerine başvurulmuştur. Öyle ki mali ve vergiye ilişkin tedbirler özellikle özel sektör için cazip olmuştur. Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model*, TOBB Yayınları, Ankara 1989, s.11.

⁹¹⁷ *Denizli*, 27 Nisan 1973, Sayı: 6793.

⁹¹⁸ Nihat Batmaz, *Gelişimi Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Ekonomisi*, Betaş Yayınları Denizli 2008, s.81.

birikmiş paralarını sanayi alanında değerlendirmesini istiyoruz. Bu yönelimdeki hazırlık çabalarını dikkat ve memnuniyetle izliyorum. Teşvik Kanunu Tasarısını bu maksatla hazırladık. Açıklık, güvenlik, sürat ve kararlılık getiren bir sistem içinde yatırımları teşvik edeceğiz.” sözleri ile izah etmiştir⁹¹⁹.

Denizli’de Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma döneminde yatırımlar arttırılarak yaklaşık 934.000.000 TL yatırım gerçekleştirilmiştir. Yatırımların büyük çoğunluğu ise %38,1 oranı ile imalat sanayine yapılmıştır. Oysaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Döneminde Denizli’ye 172.000.000 TL yatırım yapılarak %24,1 enerji, %20,7 tarım, %17,7 eğitim, %11,7 hizmet, %9,7 sağlık ve %8,2 imalat sektörüne yönlendirilmesi sağlanmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise yaklaşık 207.000.000 TL yatırımların %24,4 enerji, %20,7 eğitim, %19 hizmet, %12 tarım sektörü olmak üzere imalat sanayine yarım yapılmamıştır. Ancak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Denizli’ye yapılan toplam 934.000.000 TL yatırımın %38,1’i imalat sanayisine ayrılmıştır⁹²⁰. Bu durum aşağıdaki tabloda da görülmektedir:

Alanlar	Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi	İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi	Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi
Tarım	20,7	12,2	5,1
Madencilik	0,1	6,5	0,1
İmalat Sanayi	8,2	0	38,1
Enerji	24,1	24,4	10,4
Ulaştırma	3,3	3,6	6,7
Turizm	1,6	0,3	0,9
Konut	2,9	6,5	0,7
Eğitim	17,7	20,7	12,7
Sağlık	9,7	6,8	2,5
Hizmetler	11,7	19	22,8
Toplam (%)	100	100	100
Toplam (TL)	171.906.000	207.023.000	934.611.000

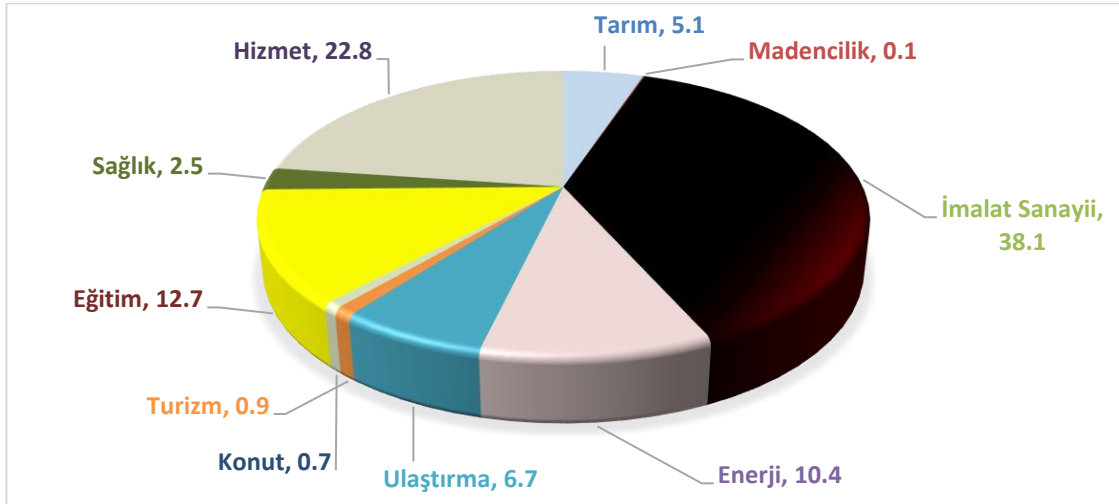
Tablo40⁹²¹

⁹¹⁹Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara 1973, s.4-7.

⁹²⁰ Mutluer, *age.*, s.70-71.

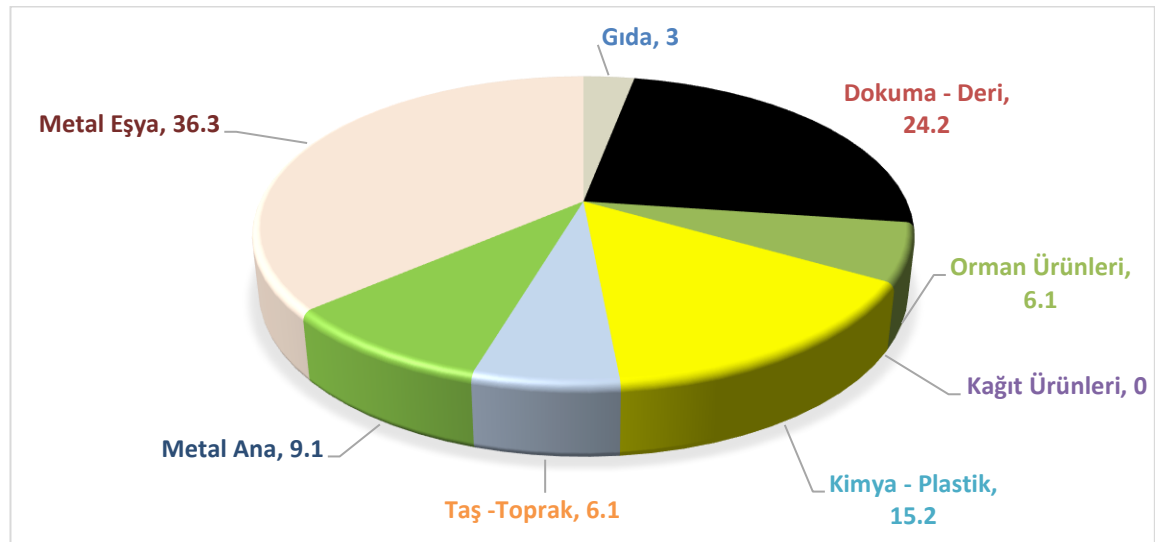
⁹²¹ Mutluer, *age.*, s.71.

Bu durum aşağıdaki grafikte de izah olunmuştur:

Grafik6⁹²²

Denizli yapılan teşviklerden yararlanarak sanayisini geliştirmeye başlamıştır. Bu dönemde toplam 33 sanayi kuruluşu faaliyete başlarken metal eşya sanayi birinci sırada yer almıştır⁹²³. Kurulan 33 sanayi kuruluşunun 14'ü 1973 ve 1974 yılları arasında açılmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma döneminde Denizli'de kurulan tesislerin, %36,3'ü 12 tesis sayısı ile metal eşya alanında olurken, 8 tesis ile %24,2'lik orana sahip dokuma ikinci sırada yer almıştır⁹²⁴. Bu durum aşağıdaki grafikte de izah edilmiştir:

Grafik7⁹²⁵

⁹²² Mutluer, age., s.71.

⁹²³ Ali İhsan Kararalp ve Nihat Batmaz, "Denizli Ekonomisinin Sanayileşme Süreci ve Dış Ticaretteki Payı", *Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998, s.104.

⁹²⁴ Mutluer, age., s. 33-34.

⁹²⁵ Mutluer, age., s. 34.

Bu dönem ekonomik açıdan Denizli'nin dönüm noktası olmuştur⁹²⁶. Öyle ki 1972'de 18.000.000 TL olan belediye bütçesi 1973'te yaklaşık olarak 24.500.000 TL⁹²⁷ olarak belirlenmiştir⁹²⁸. Denizli Orman Müdürlüğü tarafından Çameli'nin yirmi bir Kale'nin ise on yedi olmak üzere orman içi köylerinin kalkınma planları hazırlanmıştır⁹²⁹. Henüz elektriğe kavuşmamış yüz köye daha elektrik ulaştırılmıştır⁹³⁰. Elbette bu durum elektriğin yaygınlaşmasını sağlayarak özellikle dokuma alanında motorlu tezgâh kullanımını artıran nedenlerin başında gelmiştir. Denizli Kooperatifler Birliği tarafından 10.000 dönüm arazi üzerine 18.000.000 TL yatırım ile yapılması planlanan yün ipliği fabrikasının projeleri yine bu yıl Devlet Planlama Teşkilatına gönderilmiştir⁹³¹. Ayrıca ilçelerde yatırım çalışmaları yapılarak Bozkurt⁹³² ve Buldan'da 25.000 İğlik İplik Fabrikası kurma düşüncesi oluşmuştur⁹³³.

1973'te Denizli Ticaret ve Sanayi Odalarının kayıtlarına göre yaklaşık 9.000 aile dokumacılık ile uğraşmıştır. Yaklaşık 16.800 motorlu tezgâh ile Sümerbank Dokuma Fabrikası'nın geliri 16.000.000 TL civarında olmuştur. Ancak Mayıs ayında dokuma ipliğine %10-%15 arasında zam yapılması planlanarak Denizlili iplik tüccarları tarafından satışlar durdurulmuştur. İplik tüccarlarından olan Nafiz Dirlik konu ile ilgili olarak: *"Son aylarda çiğitsiz pamuk fiyatlarına fasılalarla (aralıklarla) üst üste zam yapıldı. Fabrikalar ellerindeki pamuk stoklarını bitirinceye kadar, piyasanın ağır durumunu dikkate alarak iplik fiyatlarını yerinde tuttular, ancak stoklar bitti, yeni fiyatlarla aldıkları pamukları işlemeye başladılar, maliyet arttı, haliyle iplik fiyatlarına ilave yapacaklar."* sözleri ile izah etmiştir. Böylece zam ile bobin ipliğinin kilosu 25 lira 75 kuruştan 28 liraya çıkmıştır⁹³⁴. Böylece beklenen zammın yapılması ile iplik fiyatlarındaki artışa bağlı olarak pamuklu dokuma fiyatlarında da artış yaşanmıştır. Sümerbank Dokuma Fabrikası zamsız satışlarına devam etmiştir. Bu nedenle Sümerbank'ın üretmiş olduğu ürünlere hücum başlamıştır. Bu durum Sümerbank

⁹²⁶ 1972'de yapılması planlanan yatırımların %95'lik kısmı gerçekleştirilmiştir. *Denizli*, Sayı: 6.744, Denizli, 28 Şubat 1973.

⁹²⁷ Denizli gazetesinin 15 Şubat 1973' teki haberine göre belediyenin tam bütçesi 24.663.465 TL olarak belirtilmiştir. *Denizli*, 15 Şubat 1973, Sayı: 6732.

⁹²⁸ *Denizli*, 6 Şubat 1973, Sayı: 6724.

⁹²⁹ *Denizli*, 16 Şubat 1973, Sayı: 6733.

⁹³⁰ *Denizli*, 19 Şubat 1973, Sayı: 6735.

⁹³¹ *Denizli*, 22 Şubat 1973, Sayı: 6738.

⁹³² *Denizli*, 9 Mart 1973, Sayı: 6751.

⁹³³ *Denizli*, 30 Nisan 1973, Sayı: 6795.

⁹³⁴ *Denizli*, 30 Mayıs 1973, Sayı: 6.821.

Fabrikası yetkililerini tedbir almayazorlamıştır⁹³⁵. Artan talebi karşılamak için sürümünü arttıran Sümerbank Fabrikası Pazartesi ve Perşembe günleri iki parti diğer günler bir parti ürünü satışa çıkarmıştır⁹³⁶.

1975’deTürkiye’de imalat sanayi alanında 16.349.380 çalışan %7,6’lık kısmı oluştururken, Denizli’de bu oran 246.823 çalışan ile %10,6 olmuştur. Denizli’de imalat sanayi alanında çalışan oranı 1965’te %6,4 iken 1975’te daha artmıştır⁹³⁷. Bu durum aşağıdaki tabloda da görülmektedir:

İş Kolları	1955		1965		1975	
	Türkiye 12.205.272	Denizli 188.585	Türkiye 13.557.860	Denizli 208.560	Türkiye 16.349.380	Denizli 246.823
Tarım, Ormancılık, Avcılık, Balıkçılık	77,4	75,9	71,9	72,9	64,1	69
Maden Çıkarma	0,5	0,2	0,6	0,2	0,7	0,7
İmalat Sanayi	6,0	13,9	7,1	6,4	7,6	10,6
İnşaat Sanayi	1,6	0,9	2,6	2,1	2,7	3,1
Elektrik, Gaz,Su	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Ticaret, Lokanta, Otel, Sigorta vb.	2,8	2,1	2,9	2,1	6,1	4,1
Ulaştırma, Haberleşme, Depolama	1,5	0,9	2,1	1,4	3,1	2,5
Toplum	4,1	2,9	6,2	4,7	11,4	8,3

⁹³⁵Piyasada yaşanan pamuklu dokuma sıkıntısından dolayı bazı mağaza sahipleri Sümerbank Fabrikası’nın satış mağazalarından alıcı kılığına girerek zamsız alışveriş yapmıştır. Ancak aldıkları ürünleri kendi mağazalarında zamlı olarak pahalya satmışlardır. Bu duruma engel olmak için bir alıcının beş metreden fazla kumaş alması yasaklanmıştır. *Denizli*, 24 Ağustos 1973, Sayı:6895.

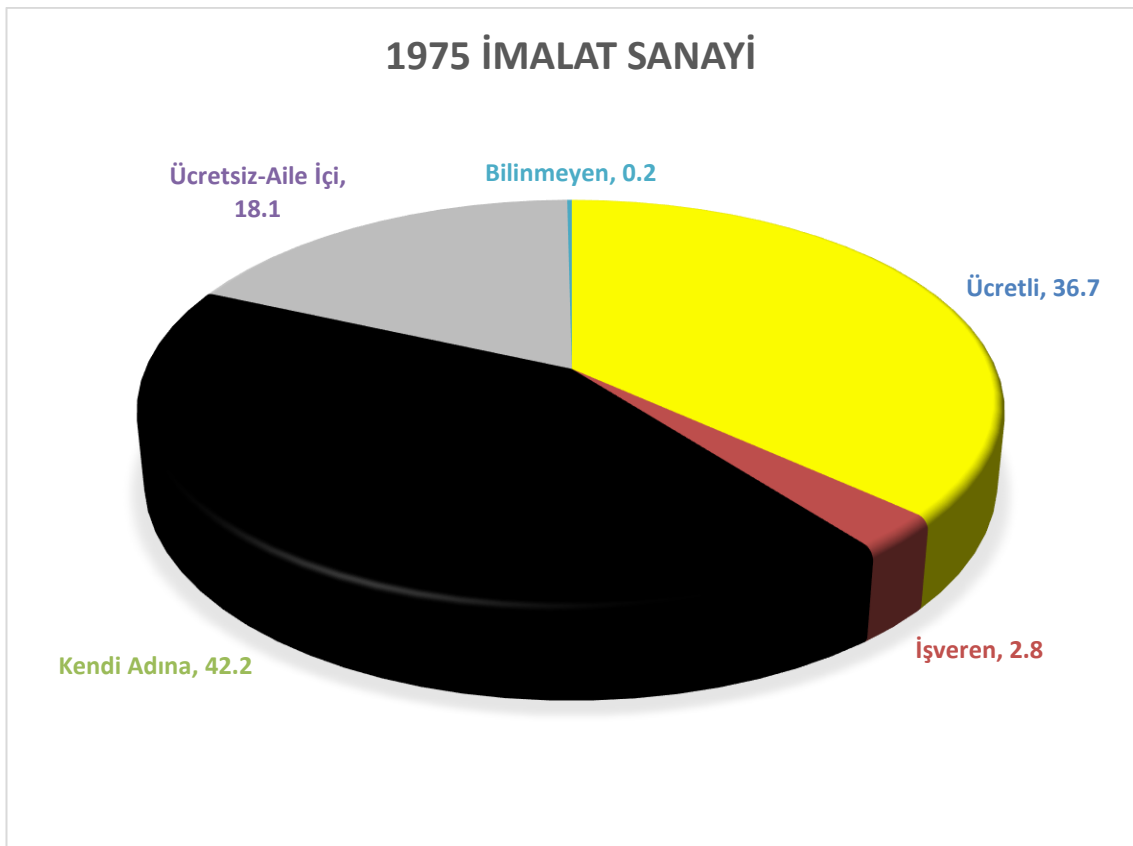
⁹³⁶*Denizli*, 21 Eylül 1973, Sayı: 6919.

⁹³⁷ Yurt Ansiklopedisi, s.2151.

Hizmetleri						
Diğer	6	3,1	6,4	10,1	4,2	2,3
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo41⁹³⁸

Denizli’de 1975’te imalat sanayi alanında çalışan aktif nüfusun %36,7’si ücretli, %2,8’i işveren, %42,2’si kendi adına, %18,1’i ücret almadan aile içinde çalışanlardan oluşmuştur. Kendi adına çalışanların %40’ın üzerinde oluşu ile aile içi çalışanların oranının yaklaşık %18 olmasının başlıca nedenleri arasında özellikle dokuma alanında küçük işletmeler şeklinde görülen örgüt yapısından kaynaklanmıştır⁹³⁹. Aşağıdaki grafikte bu durum izah olunmuştur:

Grafik8⁹⁴⁰

⁹³⁸ Türkiye ve Denizli’de çalışan nüfusun iş kollarına göre dağılımını gösteren tablo. Yurt Ansiklopedisi, s.2151.

⁹³⁹ Yurt Ansiklopedisi, s.2151-2.152.

⁹⁴⁰ Yurt Ansiklopedisi, s.2151-2.152.

3.3.1. 1970'lerde Dokuma Sanayi

1973'te sanayi alanında gelişme gösteren Denizli, İzmir'e bağlı olan sanayisini bağımsız hale getirebilmek için kendi sanayi odasını kurma çalışmalarına başlamıştır. Bilindiği gibi 1927'de İzmir Sanayi adı ile kurulan, 1950'de İzmir Sanayi Odasına dönüşen Ege Bölgesi Sanayi Odası 1954'de İzmir, Aydın, Muğla, Manisa ve Balıkesiri'ine almıştır⁹⁴¹. Ancak sanayisi gelişme gösteren Denizli 2 Ocak 1973'te Vali Münir Güney başkanlığında yapılan gizli seçim ile kendi sanayi odasını kurmuştur⁹⁴². Meclis başkanlığına Nevzat Şarkayavekilliğe ise İsmail Demiroğlu getirilmiştir. Yönetim kurulu Bekir Karakurt, Orhan Mazıoğlu, Aslan Konyalıoğlu, Ekrem Başar ve Şükrü Ak'dan oluşmuştur. Daha sonra Bekir Karakurt yönetim kurulu başkanı ve Orhan Mazıoğlu başkan vekili olmuştur⁹⁴³. DEBA'nın kurucusu olan Esat Sivri, Denizli Sanayi Odası'nın kurucuları içerisinde yer almış ve meclisile yönetim kurullarında görev yapmıştır⁹⁴⁴.

Denizli Sanayi Odası kısa süre içerisinde yoğun çalışma dönemine girmiştir. Öyle ki Bekir Karakurt bu durumu gazetecilere: *“Denizli'miz için bu olayı büyük bir aşama olarak kabul ediyor, odamızın bir an önce aktif faaliyete geçebilmesi için kesif (yoğun) bir çalışma içerisine girmiş bulunuyoruz.”* sözleri ile izah etmiştir. Aynı dönemde yüz yetmiş sekiz üyesi bulunan Sanayi Odası'nın yüz üyenin daha kaydolma potansiyeli doğmuştur. Odanın kurulmasında Vali Münir Güney ile Belediye Başkanı Ali Dartanel'in büyük katkıları olmuştur. Odanın bütçesi yaklaşık 500.000 TL olarak hesaplanmıştır⁹⁴⁵.

Denizli Sanayi Odası kurulmasının üzerinden çok kısa süre geçmesine rağmen çok güçlenmiştir. Ege Bölgesi Sanayi Odası anlaşma karşılığında Denizli Sanayi Odasına 275.000 TL⁹⁴⁶, İstanbul Sanayi Odası 10.000 TL, Eskikent Sanayi Odası 5.000 TL yardımda bulunmuştur. Yapılan yardımlarla bütçesini geliştirmeye başaran oda, henüz yeni kurulmasına rağmen Denizli'deki sanayicilerin sorunlarına hızla çözüm bulmaya başlamıştır. Öyle ki piyasada bazı iş kollarında başlayan hammadde sorununu

⁹⁴¹ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.42.

⁹⁴² Denizli Sanayi Odası seçimlerinde partizanlık değil, akliselimlik galip gelerek sanayicileri memnun etmiştir. *Denizli*, 5 Ocak 1973, Sayı: 6701.

⁹⁴³ *Denizli*, 3 Ocak 1973, Sayı: 6699.

⁹⁴⁴“Sanayi Odasının Kurucusu Vefat Etti”, <http://www.sanayigazetesi.com.tr/sanayi/sanayi-odasinin-kurucusu-vefat-etti-h20304.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2020); <https://www.gozlemgazetesi.com/HaberDetay/252/1115340/esat-sivri-hayatini-kaybetti-esat-sivri-kimdir-kac-yasindaydi.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2020).

⁹⁴⁵ *Denizli*, 8 Ocak 1973, Sayı: 6703.

⁹⁴⁶ Ege Sanayi Odasının vereceği 275.000 TL'nin 75.000 TL'si hemen alınmış, kalan 200.000 TL'si ise taksit şeklinde bilhare alınmıştır. *Denizli*, 2 Mart 1973, Sayı: 6745.

(iplik gibi) giderebilmek için çalışmalar yapmıştır. Yine bu süreçte Denizli’de Organize Sanayi Bölgesinin kurulabilmesi için gerekli adımlar atılarak Ankara’da görüşmelere başlanmıştır⁹⁴⁷.

Gelişen Denizli Sanayi Odası 6 – 7 Nisan 1973’te Bursa’da yapılmış olan Denizli Sanayi ve Ticaret Odası bölge toplantısına altı temsilci göndermiştir⁹⁴⁸. Aynı zamanda Adana’da toplanan Sanayi Odaları Yönetim Kuruluna katılım⁹⁴⁹ gerçekleştirmiştir⁹⁵⁰. 24 Nisan 1973’te gerçekleştirilen toplantıda Denizli’nin elektrik enerjisi ve sanayici sorunlarına da yer verilmiştir⁹⁵¹.

Denizli’de gelişen sanayi faaliyetleri ile Organize Sanayi Bölgesi⁹⁵² kurulması için çalışmalara başlanmıştır. Öyle ki 25 Mayıs 1973’te Vali Münir Güney başkanlığında sanayi ve ticaret odaları başkanları ile Esnaf Dernekleri Birliği başkanının da yer aldığı toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda organize sanayi bölgesinin kuruluş hazırlıklarını yürütecek olan kurulun tüzük ve resmi işlemleri görüşülmüştür⁹⁵³. Temmuz ayının başında Sanayi Bakanlığı müsteşarı Mehmet Gölhan, Sanayi Dairesi Başkanı Ahmet Selçuk, Çimento Sanayi Genel Müdürü Süha Tamel ve Demir – Çelik Sanayi Genel Müdürü Orhan Acarlar Denizli’ye gelerek organize sanayi bölgesinin yerini tespit edebilmek için incelemelerde bulunmuştur. Aynı zamanda Vali Münir Güney ile Ticaret ve Sanayi Odaları da ziyaret edilerek sanayicilerin sorunları hakkında görüşmeler yapılmıştır⁹⁵⁴. 11 Ekim 1973’te İmar İskân Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğünden yüksek mimar Gural Açıl ile jeolog Halil Ünlüsoy Sanayi Odası Başkanı Bekir Karakurt’tan bilgi alarak yer çalışması yapmıştır. Ancak kentte spekülasyonlara neden olmaması için inceleme yapılan yerler kamuoyundan gizlenmiştir⁹⁵⁵.

⁹⁴⁷Denizli, 2 Mart 1973, Sayı: 6745.

⁹⁴⁸Denizli, 3 Nisan 1973, ayı: 6.772.

⁹⁴⁹ Toplantıya Denizli’den Bekir Karakurt, Orhan Mazıoğlu, Aslan Konyalıoğlu ve Mehmet Kansay katılmıştır. *Denizli*, 24 Nisan 1973, Sayı: 6790.

⁹⁵⁰Denizli, 19 Nisan 1973, Sayı: 6788.

⁹⁵¹Denizli, 24 Nisan 1973, Sayı: 6790.

⁹⁵² Organize Sanayi Bölgeleri, gelişmiş bölgelerde yoğun sanayileşmenin oluşturduğu düzensiz kentleşmenin ve çevre kirliliğinin önlenmesi için kurulurken; geri kalmış bölgelerde ise daha çok sanayi teşvikinin sağlanması amacıyla kurulmuştur. Nitekim birbirini tamamlayan veya birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayi kuruluşlarının bir arada üretim yapması kâr oranlarında artış sağlamıştır. Hasan Kocabatmaz, *Organize Sanayi Bölgeleri*”, *Denizli’de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu 15-16-17 Ekim 1999 Bildiriler Kitabı*, TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara 1999, s.79-80.

⁹⁵³Denizli, 26 Mayıs 1973, Sayı: 6818.

⁹⁵⁴Denizli, 10 Temmuz 1973, Sayı: 6856.

⁹⁵⁵Denizli, 13 Ekim 1973, Sayı: 6938.

Yapılan çalışmalar sonucunda, 28 Temmuz 1967 tarihli 933 sayılı “Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun”⁹⁵⁶ gereğince Yüksek Planlama Kurulu’nun hazırlamış olduğu rapor doğrultusunda 24 Aralık 1975’te Denizli’de organize sanayi bölgesinin kurulmasına karar verilmiştir⁹⁵⁷. Denizli’ye 18 km uzaklıkta 3.000 dönüm alana sahip olan organize sanayi bölgesinin kamulaştırma çalışmalarına Arsa Ofisi ile başlanmıştır. Ancak 1988’de kamulaştırma çalışmaları bitirilerek arsalar Denizli Sanayi Odasına teslim edilmiştir. Alt yapı inşaatları ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın kredi desteği ile aynı yıl bitirilmiştir⁹⁵⁸.

Sanayi Odasının çalışmaları ile Denizli’de dokuma sanayi başta olmak üzere önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öyle ki 1973’te Vali Münir Güney’in katılımı ile gerçekleştirilenecekte Denizli’nin yirmi başarılı sanayicisine Denizli Sanayi Odası tarafından şilt⁹⁵⁹ verilmiştir. Şilt alanlar arasında Mehmet Küçüker, Mehmet Ali Tan, Sümerbank İplik ve Bez Fabrikası, Babadağ 2. No’lu Dokuma Kooperatifi, Sarayköy Pamuklu Sanayi ve Akseller Mensucat gibi pek çok dokuma şirketi ve patronu yer almıştır⁹⁶⁰.

Bu dönemde dokuma sanayinin gelişmesinde pek çok etken bir arada bulunmuştur. Nitelim Denizlili dokumacılar bilgi ve becerilerini aile işletmelerinin etkisiyle el tezgâhlarından itibaren yeni kuşaklarına aktarmayı başarmışlardır. Böylece özellikle babadan oğula bizzat öğretilerek gelişen dokuma mirası aile şirketlerinin oluşmasına neden olmuştur⁹⁶¹. Denizli’de aile işletmeciliğine dayanan üretim modeli, sanayileşme ile devam ederek “işini başkasına emanet etmeme” biçimindeki düşünce şekli korunmuştur⁹⁶². Böylece yetmişli yıllar üretimin her aşamasını çok iyi bilen üreticilerin, üretim, emek ve pazarlama konusunda uzmanlaşmayı başardığı ve girişimciliği pekiştirebildiği yıllar olmuştur⁹⁶³.

⁹⁵⁶Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi, Cilt:50, 11 Ağustos 1967, s.587-590; Resmi Gazete, Sayı:12.671, 11 Ağustos 1967, s.5-6.

⁹⁵⁷BCA, 30.18.1.2.325.6.9.

⁹⁵⁸<http://www.dosb.org.tr/2/18/kurumsal/tarihce/> (Erişim Tarihi:14.01.2020).

⁹⁵⁹ Şilt: Üzerine kurum ve kuruluşun adı, işareti kazınarak oluşturulan levha, armağan. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> (Erişim Tarihi:14.01.2020).

⁹⁶⁰Denizli, 26 Eylül 1973, Sayı: 6926.

⁹⁶¹Hande Şahin, *Küreselleşme Sürecinde İşçilerin Dayanma ve Hayatta Kalma Stratejileri: Denizli Tekstil İşçileri Örneği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2012, s.101.

⁹⁶² Eroğlu, *agm.*, s.194.

⁹⁶³ Erendil, *agm.*, s.100.

Bu dönemde çok ortaklı işçi şirketleri kurularak kente sermaye akışı sağlanmıştır⁹⁶⁴. Almanya’da çalışan işçilerin ortaklığı ile kurulan çok ortaklı işletmeler hem Türkiye hem de Almanya hükümeti tarafından desteklenmiştir⁹⁶⁵. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Çok Ortaklı Şirketler⁹⁶⁶ yöresel tasarrufların değerlendirilerek geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için düşünülmüştür. Bir çeşit hayır şirketleri olarak görülen işletmelerde hayır yapma güdüsü ile halk tarafından da destek görmüştür⁹⁶⁷. Özellikle küçük tasarrufları sermayeye çevirebilme imkânı sunan çok ortaklı şirketler Almanya’da işçi olarak⁹⁶⁸ çalışanlar tarafından desteklenmiştir. Denizli 35.000 kişi ile yurt dışına işçi gönderen yedinci il olmuştur⁹⁶⁹. Yoksulluk gerekçesi ile Denizli’den Almanya⁹⁷⁰ başta olmak üzere yurt dışına giden çok sayıda işçi olmuştur⁹⁷¹. 1973’te tatile gelen Denizlili işçiler yaklaşık 16.000.000 TL döviz getirmiştir⁹⁷². Ancak Çalışma Bakanlığında Denizli İş ve İşçi Bulma Kurumuna gönderilen genelge ile 1973’te Almanya’ya işçi sevki durdurulmuştur⁹⁷³.

Bilindiği gibi Türkiye’de çok ortaklı ve işçi şirketlerinin bu denli yaygınlaşmasında Türkiye ve Almanya arasında yapılan anlaşmaların etkisi büyük olmuştur. Öyle ki Almanya İktisadi İşbirliği Bakanlığının desteği ile Bonn’da işçi şirketleri kurularak fizibilite çalışmaları yapılmıştır. Türkiye ve Almanya arasında yapılan anlaşma ile fon kurularak, harcama yetkisi Halk Bankası’na verilmiştir. Bu kapsamda Denizli’de 1971 ve 1982 arasında on dokuz sanayi tesisi kurulmuştur.

⁹⁶⁴ Erendil, *agm.*, s.99.

⁹⁶⁵ Ömer Kürsaz Tüfekçi, *Pazar Tabanlı Stratejik İşbirlikleri ve Denizli Tekstil İşletmelerinde Bir Uygulama*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2004, s.97.

⁹⁶⁶ Çok Ortaklı Şirketler yapılarından dolayı farklı isimlerle anılmıştır. Öyle ki ortakların yarısından fazlası yurt dışındaki işçiler tarafından oluşturulanlar “işçi şirketleri” adını alırken ortakların yarısından fazlası yurt içinde olanlar “halk şirketi” adını almıştır. Yapılan tanımlarının dışında kalan ve en az yüz ortaklı olan şirketlere ise “halka açık anonim şirketleri” adı verilmiştir. Mutluer, *age.*, s.74.

⁹⁶⁷ İlhan Tekeli, *Sanayi Toplumunu İçin Sanayi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yeni güven Matbaacılık, İstanbul, 2010, s.88- 89

⁹⁶⁸ Türkiye’den yurt dışına yapılan resmi iş göçleri Federal Almanya hükümeti ile 1961’de imzalanan “Türk – Alman İşçi Mübadele Anlaşması” kapsamında yapılmıştır. 1964’ de Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965’ de Fransa, 1967’de İsveç ve 1971’de İsviçre ile anlaşmalar imzalanmıştır. Böylece bu anlaşmalar ile Türkiye’den yaklaşık 800.000 kişi 1961 – 1973 arasında Avrupa’ya çalışmak için gitmiştir. Mutluer, *age.*, s.75.

⁹⁶⁹ Mutluer, *age.*, s.74-76.

⁹⁷⁰ 1973’te Federal Almanya’da çalışan yabancı uyruklu kişilerin sayısı aileleri hariç tutulduğunda dahi 2.300.000 kişi olmuştur. Ancak Federal Almanya’da vatandaşlığa geçen işçi sayısı fazla olmamıştır. Çünkü Federal Almanya’da vatandaş olabilmek için en az on yıl orada yaşamak ve Almanca biliyor olmak şartı aranmıştır. *Denizli*, 6 Şubat 1973, Sayı: 6724.

⁹⁷¹ Nihat Demirezen, “Bir Türk İşçisinin Avrupa Serüveni”, *Denizli*, 9 Ocak 1973, Sayı: 6704, s.2.

⁹⁷² Yaz tatiline gelen işçiler Denizli banklarına 16.000.000 TL mevduat yatırmıştır. Öyle ki Denizli İş ve İşçi Kurumunun verilerine göre Haziran başından itibaren 2.056 kişi Denizli’ye izne gelerek Türk Ticaret ve İş Bankasının mevduat hesaplarında 4.000.000 TL’lik artışa neden olmuştur. *Denizli*, 1 Ağustos 1973, Sayı:6875.

⁹⁷³ *Denizli*, 29 Kasım 1973, Sayı: 6976.

Tesisler arasında Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi gibi dokuma şirketleri de yer almıştır⁹⁷⁴. Öyle ki 1970'lerin başlarında devlet teşviklerinden yararlanarak diğer illere karşı avantaj sağlanmıştır. Böylece özellikle dokuma sektöründe atılım gerçekleştirilerek özel sektörde girişimler hızlanmıştır⁹⁷⁵.

3.3.1.1.1970'lerde Açılan Dokuma Fabrikaları

3.3.1.1.1. Göveçlik İplik Sanayi Ve Anonim Şirketi

Devlet yatırımı olan Sümerbank Fabrikasından sonra Denizli'de sanayileşme yolunda özel sektör tarafından atılan ilk adım Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi olmuştur. İlder Panayır, Cevdet Panayır, Ekrem Başer, Lütfi Özgermi ve Ahmet Işılak fabrikanın kurucuları arasında yer almıştır. Kurucular fabrikanın 50.112 iğlik kapasitesiyle 233.000.000 TL yatırım yapılarak toplamda 600 işçinin çalıştırılacağını öngörmüştür. Tahmin edilen yatırım miktarı neredeyse Denizli'nin o güne kadar yapılan yatırımlarının toplamına denk gelmiştir. 22 Aralık 1972'de saat 14:00'de dönemin Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mesut Erez, Ticaret Bakanı Naim Talu, Vali Münir Güney, Yönetim Kurulu İdare Meclisi Başkanı Lütfi Özgermi ve diğer kurucu üyelerin katılımı ile fabrikanın temeli atılmıştır. Fabrikanın kurucu ortakları arasında olan İlder Panayır kuruluş için: *“Denizli geri kalmış bölge ilan edilmişti⁹⁷⁶. 1972'ye kadar Denizli'de sanayi de yoktu. Teşviklerden ve muafiyetlerden faydalanarak sanayileşme için ilk adım atıldı. Bu arada bizim mesleğimiz iplikçilik – Tekstilcilik olduğu için biz tekstil üzerine hamle yaptık. Bizimle beraber 2 – 3 tane kuruluşun oluşması için çalışmalar aynı zamanda başladı. Önce biz Göveçlik İplik Fabrikasını kurduk ve Göveçlik İplik Fabrikası ilk kurulan fabrika oldu.”*sözleri ile izah etmiştir⁹⁷⁷. Fabrikanın üyeleri sadece Denizli içerisinde yer almamıştır. Osman Nuri Yılmaz gibi başka kentte (İstanbul) ikamet ederek yönetim kurulu üyeliğinden dolayı ise Denizli'ye sık sık gelen ortaklar olmuştur. Osman Nuri Yılmaz 3.000.000 TL katılım payı ile büyük hissedarlar içerisinde yer almıştır⁹⁷⁸.

⁹⁷⁴ Mutluer, *age.*, s.76-77.

⁹⁷⁵ Yavuzçehre, *age.*, s.217-218.

⁹⁷⁶Gerçekten de Denizli Devlet Planlama Teşkilatı ekonomistlerinden Dr. Barlas Tolan'ın yaptığı çalışmaya göre, sosyoekonomik gelişim yönünden 1963'te dokuzuncu sırada yer alırken 1970'te on dokuzuncu sığaya gerilemiştir. *Denizli*, Sayı: 6.806, Denizli, 12 Mayıs 1973.

⁹⁷⁷Ercan Haytoğlu - Henda Altınöz, “Denizli'de Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: Göveçlik İplik Sanayi Ve Anonim Şirketi”, *Belgi Dergisi*, Sayı:4, Denizli 2012, s.392-393.

⁹⁷⁸Pelin Şensöz (Editör), “Osman Nuri Yılmaz Hayatı”, *Basiad Dergisi*, Sayı:21, Gültürk Ofset, 2010 Denizli, s.16.

Dönemin Göveçlik Köyü muhtarı Sadık Avcı ve kurucu ortaklardan Ekrem Başer'in katkıları ile fabrikanın kuruluş yeri olarak Göveçlik Köyü seçilmiştir. Arsa fiyatlarının daha uygun olması ve işçi bulmanın kolay olacağına dair inanç Göveçlik Köyünün seçilmesinin başlıca nedenleri olmuştur⁹⁷⁹. Nitekim yaklaşık 110'u Almanya'da işçi olarak çalışan 450 haneli Göveçlik Köyü sakinleri arsalarını daha uygun fiyata satarak fabrikanın köylerinde kurulmasını istemiştir. Fabrika çalışmalarına yeni başlanırken Teknik Müdürlüğe getirilen Mete Kantar'ın iş yolunu kısaltarak genel alanı küçülten yerleşme planı onaylanmıştır. Böylece fabrikada yaklaşık 7.000 m² lik alanda küçülme sağlanmıştır. Ayrıca iplik fabrikasında boş kovalar ile dolu kovaların buldukları yerler saptanarak kovaların bekleyecekleri yerler en iyi şekilde düzene sokulmuştur. Bu durum yaklaşık daha az yüz işçi ile aynı işin yapılmasına olanak sağlamıştır⁹⁸⁰.

Fabrikanın proje yapımında Mimar Cengiz Bektaş ile İnşaat Mühendisi Metin Saydal görev yapmıştır. Fabrika kurucuları makine temini için çalışmalara başlamıştır⁹⁸¹. Ancak makine almak için gerekli kredi hemen bulunamamıştır⁹⁸².

6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu"⁹⁸³ kapsamında ve 933 sayılı "Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun"⁹⁸⁴ gereğince Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi'nin dış finansman ihtiyacı karşılanmıştır. Yatırım konusunu 50.112 iğlik işleme ve boya tesisleri oluşturmuştur. Fabrikaya İsviçre – SchweiterEngineeringWork Ltd. firmasından 96 otomatik koni sarma makinesi ile Amerikan Export – İmport Bank aracılığıyla WhitinInternational Limited Firmasından 50.112 iğlik pamuk ipliği işleme makine ve ekipmanları alınmıştır. İsviçre – SchweiterEngineeringWork Ltd. firmasından alınan ekipmanın toplam maliyeti 5.281.092,60 İsviçre Frangı olmuştur. Toplam tutarın %20'si (1.027.200 İsviçre Frangı) peşin geri kalan %80'lik dilimi (4.108.800 İsviçre Frangı) ise on eşit taksitler halinde ödenen kredi ile karşılanmıştır. Eximbank-WhitinInternational Ltd. Firmasından alınan makinelerin toplam değeri 5.281.092,60 Amerikan Doları olmuştur. Tutarın %10'u

⁹⁷⁹ Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.393.

⁹⁸⁰ Cengiz Bektaş, "Göveçlik İplik Fabrikası", *Mimarlık Dergisi*, Sayı:8, Ağustos 1974, s.32.

⁹⁸¹ Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.393.

⁹⁸² Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.35.

⁹⁸³ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt:36, 18 Ocak 1954, s.88-91.

⁹⁸⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt:50, 11 Ağustos 1967, s.587-590; *Resmi Gazete*, Sayı:12.671, 11 Ağustos 1967, s.5-6.

(588.109,26 Amerikan Doları) peşin olarak geri kalan %90'lık (4.752.983,34 Amerikan Doları) kısmı ise 1974'ten itibaren on dört taksitle ödenmiştir⁹⁸⁵.

23 Mart 1974'te Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi sözleşmesinin yirmi altıncı maddesi gereğince hissedarlar arasında yapılan heyet toplantısı gerçekleştirilmiştir. Hissedarların kendileri ya da temsilcilerinin⁹⁸⁶ toplantıdan en az bir hafta önce sahip oldukları hisse miktarını belirten giriş kartını almaları gerekmiştir. Toplantıda başkanlık divanı seçilerek geride kalan yılın kâr zarar bilançosu çıkarılmıştır⁹⁸⁷.

Müdürlüğünü İlder Panayır'ın yapmış olduğu fabrika 1975'de deneme üretime başlayarak 1976'da tam kapasite çalışmaya başlamıştır. Kurucu ortaklardan olan Ekrem Başer fabrikanın Sosyal İşler Müdürlüğünü yapmıştır. 1975'de 44.000 m² 'lık kapalı alana sahip olan fabrikada yaklaşık 750 işçi üç vardiya çalışmıştır. Bilindiği gibi Göveçlik İplik Sanayi aynı zamanda halka açık bir şirket olarak kurulmuştur. Bu açıdan şirkette sadece kurucu ortakların hisseleri değil Hollanda, Almanya, Belçika gibi yurt dışında çalışan Denizlili işçilerin de payı olmuştur⁹⁸⁸.

1977'de fabrika gittikçe büyümeye devam ederek 800 işçi ve 450.000.000 TL sermayeye ulaşmıştır⁹⁸⁹. Ancak aynı yıl fabrikanın kurucu ortaklarından olan Cevdet Panayır'ın prostat kanserinden vefat etmiştir. Bu olaydan biraz sonra da ortaklar arasında ahenk bozularak ayrışmalar baş göstermiştir⁹⁹⁰.

Kurucu ortaklardan hisselerini ilk satan Süha Özgermi olmuş ve hissesini Ali Baysal⁹⁹¹ satın almıştır. Fabrikanın ihtiyaç duyduğu pamuk Hatay'dan toplanarak Ali

⁹⁸⁵BCA, 30.18.1.2.297.26.10.

⁹⁸⁶ Yurt dışında ya da farklı kentte olan hissedarlar yıllık toplantılara katılmadıklarında kendi yerlerine kendilerini temsil edecek başka kişileri göndermiştir. Ancak bu kişilerin aşağıda örneği bulunan vekâletnameyi doldurmaları şart koşulmuştur. Vekâletname Örneği:

Hissedarı bulunduğum Göveçlik İplik Sanayi ve A.Ş'nin 23.03.174 tarihli yapacağı yıllık adi umumi heyet toplantısında esas mukavelename T. Ticaret Kanunu hükümleri dairesinde beni temsile haiz olduğum (taşıdığım) hak selahiyetleri (yetkileri) namıma kullanmaya mezuun olmak üzere Bay ..... vekil tayin ettim.

Ortağın:

Ad-Soyad:

İmza

Adres:

Pay Adedi:

Denizli, Sayı: 6.751, Denizli, 1 Mart 1974.

⁹⁸⁷Denizli, Sayı: 6.751, Denizli, 1 Mart 1974.

⁹⁸⁸ Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.394.

⁹⁸⁹ "Osman Nuri Yılmaz Hayatı", *Basiad Dergisi*, *agm.*, s.16.

⁹⁹⁰ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.35.

⁹⁹¹ Ali Baysal 1 Mart 1928'de Kayseri'de doğmuştur. Göveçlik İplik Fabrikası kurucularından Cevdet Panayır ile Denizli'ye iplik satarken tanışmışlardır. Kendisine fabrikaya ortak olması için teklifte

Baysal'ın çırçır fabrikasında işlenmiştir. Oradan Denizli'ye getirilen kaliteli pamuk 12 numaradan 30 numaraya Denizli'nin ihtiyacı olan ring ipliği olarak üretilmiştir. Fabrikaya boyahane kurulmuş ancak köylüler ve fabrika arasında yaşanan su sorunu dolayısıyla bir süre boyahane faaliyet gösterememiştir⁹⁹².

30 ton iplik ile ilk ihracatını İtalya'ya yapan fabrika ihracattan 800.000 TL kazanmıştır. Daha sonra Almanya, İngiltere, Finlandiya, Hollanda, Fransa ve Norveç gibi pek çok ülkeye ihracat gerçekleştirilmiştir. 1977'de yaşanan iplik krizi pek çok fabrikayı zorda bırakarak kapanmasına neden olmuştur. Ancak Göveçlik İplik Sanayi üretimine devam ederek üç vardiya olan çalışmasını iki vardiyaya indirmiştir. İplik fiyatlarının tekrar eski düzenine dönmesi ile de fabrika tekrar kendi üretim şekline dönebilmiştir. 1978'de Fabrika Genel Müdürü Fikri Özmen tarafından fabrikaya 299.632.000 TL yatırım yapılacağı haberi paylaşılmıştır. Öyle ki Fikri Özmen: *“Yatırımdan sonra Göveçlik Fabrikalarında çalışan işçi sayısı 1346 kişiyi bulacaktır. Halen 50.112 iğlik Göveçlik İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş. bünyesinde yılda 18.000.000 metre dokuma, beyazlatma, boya, ve apre tesisler ilave edilecektir. Bu maksatla şirket sermayesi: 125.000.000 TL'den 50.000.000 TL artırılarak 175.000.000 TL'ye çıkarılmıştır. İlk etapta 6.000.000 metre kapasiteli 216 tezgahlık bir yatırım düşünülmüştür. Fabrikanın ihracat kısmı ilk kuruluşta 18.000.000 metre kapasiteli olacaktır. İkinci ve üçüncü etap yatırımlarından yalnız dokuma tezgâhı ilavesi yapılacaktır. Boya ve Apre yatırımlarında da aynı yöntem benimsenmiştir. Dokuma Fabrikası Göveçlik İplik Fabrikası bünyesinde, Boya ve Apre Fabrikası ise Honaz ve Kaklık civarında düşünülmektedir.”* sözleri ile izah etmiştir. Yapılan yatırım hamlelerinden sonra 1979'da Belçika'ya 20 ton pamuk ipliği ihraç edilmiştir⁹⁹³.

Yörenin en büyük sanayi kuruluşlarının başında gelen Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi Türkiye'deki 300 kuruluş arasında 223. sırada yer almıştır. Özel sermayesi 153.266.000 TL olan fabrikanın 1979'da üretimden elde ettiği gelir 506.799.000 TL'ye ulaşmıştır. 532.279.000 TL satış hasılatı ile 224. sırada yer alırken 37.684.000 TL kâr ile 203. sırada yer almıştır. 665 işçisi ile 124. sırada yer alan fabrika çalışanlarının huzuru için de önemli tedbirlere başvurmuştur. Öyle ki anne olanlar düşünülerek kreş ve çocuk emzirme odaları faaliyete geçirilmiştir⁹⁹⁴.

---

bulunulmuştur. Vali Münir Güney'in kendisine açtığı telefon sonucunda fabrikaya ortak olmayı kabul etmiştir. Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.395; Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.192.

⁹⁹² Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.395.

⁹⁹³ Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.397.

⁹⁹⁴ Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.398.

Fabrikanın üretime başladığı yıllarda pamuk 8 TL iken iplik 24 TL olmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda pamuğun bollaşması ile iplik daha fazla üretilerek fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Bu durum kâr oranını düşürerek ortakların memnuniyetsizliğine yol açmıştır. 1978 – 1980 arasında da yaşanan ekonomik dalgalanmalar ortakları huzursuz etmeye başlamıştır. Fabrikada özellikle 1978 – 1979 ‘da yaşanan yangın olayları⁹⁹⁵ hisse satışlarının hızlanmasına neden olmuştur. Arif Yalınkaya’nın hisseleri Kazım Kaynak tarafından alınırken Süha Özgermi’ninkiler Ali Baysal tarafından alınmıştır⁹⁹⁶. Özellikle 1977 – 1980 arasında İş Bankası ve Emekli Sandığının hisselerini de alarak fabrikanın başına geçmiştir⁹⁹⁷. Ardından 1983’te Ekrem Başer, 1985’ de İlter Panayır ve Cevdet Panayır’ın oğlu Meşhut Panayır hisselerini Ali Baysal’a devretmiştir. Böylece 1980 – 1985 arasında hisselerin %90’nına sahip olan Ali Baysal fabrikayı tek başına yönetmeye başlamıştır⁹⁹⁸.

1990’ların yaşattığı ekonomik krizler Göveçlik İplik Fabrikasında da hissedilirken alınan tedbirler sayesinde sıkıntılar kısa sürede aşılmıştır. Öyle ki krizden sonra fabrika revizyona sokularak 2.000’e kadar makinelerin büyük kısmı yenilenmiştir. Böylece iplik kalitesi dünya standartlarına yükseltilerek üretim ihracata yönelik olarak yapılmaya başlanmıştır⁹⁹⁹. Fabrika 1997- 2003 yılları arasında Türkiye’nin İkinci Beş Yüz Büyük Sanayi Kuruluşu içerisinde yer almıştır. Fabrikanın üretimden satışlar, özkaynak ve kâr – zarar oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Yıllar	Üretimden Satışlar		Öz Kaynak		Kâr- Zarar	
	Sıra	TL	Sıra	TL	Sıra	TL
1997	240	2.354.046	142	1.054.593	203	149.892
1998	435	2.604.139	186	1.676.580	180	291.391
1999	382	4.375.671	96	3.558.450	78	763.258
2000	277	8.744.155	204	3.593.754	373	43.838
2001	263	16.194.392	154	6.462.859	290	161.232
2002	301	22.662.153	172	10.322.546	379	186.452

⁹⁹⁵ 1 Mart 1978 sabah saat 07:30’da fabrikanın büyük bir kısmına mâl olan bir yangın çıkmıştır. Beş saat süren çabalar sonucunda kontrol altına alınabilen yangının nedeni fabrikanın filtre dairesindeki makinelerden sıçrayan kıvılcımın pamukları tutuşturması olduğu anlaşılmıştır. Olaydan bir yıl sonra 17 Mart 1979’da gece saat 01:00’de zemin kattaki elektrik tesisatının kontakt yapmasıyla yeni bir yangın daha çıkmıştır. Yangında 8 filtre yanarak 400.000 TL maddi zarara neden olmuştur. Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.405.

⁹⁹⁶ Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.398.

⁹⁹⁷ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.257.

⁹⁹⁸ Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.399.

⁹⁹⁹ Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.399.

2003	456	22.430.840	186	13.492.190	379	201.833
-------------	-----	------------	-----	------------	-----	---------

Tablo42¹⁰⁰⁰

Ayrıca fabrikaya ait yıllara göre ihracat sırası, parasal miktarı ve çalışan sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Yıllar	İhracat		Çalışan Sayısı	
	Sıra	Bin Dolar	Sıra	Sayı
1997	104	8.243	108	420
1998	124	8.155	125	402
1999	44	13.072	110	385
2000	79	11.745	117	400
2001	24	16.300	169	300
2002	111	11.748	178	305
2003	113	15.299	215	285

Tablo52¹⁰⁰¹

2001’de yaşanan ekonomik krizin etkileri kendisini 2002’de fabrika üzerinde iyice göstermiştir. Ayrıca Ali Baysal 2001’de fabrika yönetiminden ayrılmıştır¹⁰⁰². 2002’de fabrika yönetimi yaşanan ekonomik bunalımları aşmak için çaba sarf ederken, düşük kur, yüksek enerji maliyeti vergi ve SSK primlerindeki artış gibi etkenlere baş etmeyi başaramamıştır. Böylece Göveçlik İplik Sanayi 2008’de kapatılmıştır. 2008 – 2010 arasında zaman zaman üretime devam eden fabrikanın 2010’da makineleri satılarak fabrika binası Lider İplik tarafından kiralanmıştır¹⁰⁰³.

3.3.1.1.2. Denizli Basma Ve Boya Sanayi Anonim Şirketi

Denizli ve çevresinde çok büyük bir dokuma potansiyeli daima var olmuştur. Bunun bilincinde olan Esat Sivri de entegre bir boya baskı fabrikası kurma düşüncesi ile

¹⁰⁰⁰ 1997 – 2003 arasında Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi’nin Türkiye’nin İkinci Beş Yüz Büyük Sanayi Kuruluşu içerisindeki yerini gösteren tablo. <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim Tarihi: 17.01.2020).

¹⁰⁰¹ 1997 – 2003 arasında Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi’nin Türkiye’nin İkinci Beş Yüz Büyük Sanayi Kuruluşu içerisindeki yerini gösteren tablo. <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim Tarihi: 17.01.2020).

¹⁰⁰² Ali Baysal eşi vefat ettikten sonra Denizli’de daha fazla yaşayamamıştır. Kendi tabiri ile “Ben gidiyorum işte fabrika!” diyerek fabrikadan fiilen ayrılmıştır. Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.195.

¹⁰⁰³ Haytoğlu - Altınöz, *agm.*, s.398.

yola çıkmıştır¹⁰⁰⁴.Etrafına güvendiği Denizlilileri alarak projesinden bahseden Esat Sivri'ye istediği destek verilerek, yüz ortaklı 17.000.000 TL sermayeli fabrika kurulmuştur. Ortaklar arasında Ahmet Kundak, Mehmet Ali Tan, İhsan Cem, Kazım Manasır ve Mete Kireççi yer almıştır. Fabrikanın kurulduğu alan 40 dönüm arsası ve hazır olan suyu ile Esat Sivri'nin dedesi Mehmet Kayalıoğlu'na ait eski bir deri fabrikası olmuştur. Fabrikanın projesi Cengiz Bektaş tarafından çizilerek inşaata 1973'te başlanılmıştır¹⁰⁰⁵.

1973'te yılda 12.000.000 metre terbiye ve baskı,6.000.000 metre terbiye ve düz boya olmak üzere yaklaşık 18.000.000 metre bezin terbiye, boya ve baskı işlemleri için yatırım yapılmıştır. Boya, basma ve bez tesisi için bütün makine ve teçhizatın miktarı 7.317.540 DM (DeutscheMark - Alman Markı) tutmuştur. Tutarın %15'i (1.097.631 DM) özel sektör yatırım kontenjanından yararlanılarak, kalan %85'lik (6.219.909) kredi kısmı ise Batı Almanya'dan "Handel Skontor" firması tarafından makine teçhizatı olarak karşılanmıştır. 5 yıl 4 ay vade ile alınan kredinin %15'i peşin¹⁰⁰⁶ kalan %85'i malların tesliminden 10 ay sonra başlayarak 6 aylık 10 eşit taksit biçiminde ödenmiştir¹⁰⁰⁷.

21 Haziran 1974'te temelinin atılışının üzerinden sadece bir yıl geçen fabrika deneme üretimlerine başlamıştır. Öyle ki fabrikanın kurucusu Esat Sivri bu durumu: *"Fabrikamızın ana binası, kazan dairesi, atölye ve ana ambar binaları ile kazan, buhar tesisleri, trafo, elektrik ve su tesisleri tamamlanmıştır. Yönetim bloku inşaatları ile çevre yolu düzenlemesi hızla ilerlemektedir. Gerek teknik gerekse idari personelin görevlerini bilinçli şekilde yerine getirmeleri idare meclisimizi güçlendirmekte, dolayısıyla fabrikanın öncelikle üretime geçmesini sağlamaktadır."* sözleri ile izah etmiştir. Esat Sivri ardından fabrikanın makine dairesini gazetecilere gezdirmiştir¹⁰⁰⁸.

İlk üretime başladığı anda işçi sayısı 250 olan fabrika aynı yılın sonlarına doğru işçi sayısını 400'e ulaştırmıştır. 1980'li yıllarda kapasitesini arttırarak çalışan sayısını 1.000 taşımıştır¹⁰⁰⁹. Türk dokuma sektörünün vizyonunun gelişmesinde önemli

¹⁰⁰⁴ Esat Sivri, 1972'de Sanayide Çok Ortaklı Anonim Şirketlerinin destekleneceğine dair haberi İzmir'e seyahat ederken kendi aracı içerisinde duymuştur. Kendi ifadesi ile o kadar sevinmiş ki arabayı durdurup oynayarak "Tamam oldu bu iş." demiştir. Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.218.

¹⁰⁰⁵ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.218.

¹⁰⁰⁶ %15'lik peşinatın %10'u anlaşmanın yapılmasının hemen ardından kalan %5'i ise malın tesliminden sonra ödenmiştir. BCA, 30.18.1.2.295.15.3.

¹⁰⁰⁷BCA, 30.18.1.2.295.15.3.

¹⁰⁰⁸Denizli, Sayı:7.147, Denizli, 21 Haziran 1974.

¹⁰⁰⁹ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.36.

katkıları olan Esat Sivri 1980’li yıllarda Ege HazırGiyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği’nde yönetim kurulu üyeliği yapmıştır¹⁰¹⁰.

1976’da Denizli Basma Sanayinde (DEBA), DİSK örgütlenerek greve gitmiştir. Grevi ve sendikayı kabul etmeyen DEBA lokavt ilan ederek kırk beş günlük grevi sonlandırmıştır. Bu olaydan sonra yeni işçiler olarak üretime geçen fabrika 1980’li yılların başında kendi isteği ile Türk – İş Genel Merkezine bağlı TEKSİF’in örgütlenmesini sağlamıştır¹⁰¹¹. Ardından DEBA işçiler arasında efsane halini almış ve DEBA’da çalışmak geleceği güvence altına alma anlamı taşımaya başlamıştır. Yılda iki maaş ikramiye, çocuk parası ve yakacak yardımı veren fabrika devlet kapısından iyi görülerek çalışmak için Uşak, Burdur, Isparta gibi il dışından işçiyi dahi kendisine çekmiştir. Aynı zamanda 1980’li yıllar üretimin oldukça arttığı verimli yıllar olmuştur. Öyle ki üretimde kaliteyi yakalayan fabrikanın yolları bile neredeyse bez dolmuştur. İhracata verilen teşvik ile Denizli’deki diğer fabrikalar ile DEBA’nındaihracat oranlarında hızla artış yaşanmıştır¹⁰¹². 1980’li yıllarda Denizli sanayisinin lokomotifi olma görevini başarı ile yerine getirmiştir¹⁰¹³.

1990’lara yüksek kâr oranları ile giren DEBA, dünyada ve Türkiye’de yaşanan krizlerden etkilenerek 1990’ların sonuna doğru kâr oranlarında oldukça fazla düşüşler yaşamıştır. Fabrikanın üretimden kaynaklanan öz kaynak ve kâr – zarar oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Yıllar	Üretimden Satışlar		Öz Kaynak		Kâr- Zarar	
	Sıra	TL	Sıra	TL	Sıra	TL
1993	205	585.126	235	125.849	239	41.181
1994	199	1.238.689	287	213.694	239	107.422
1995	164	2.946.498	295	607.531	376	59.532
1996	190	4.914.843	345	892.433	383	73.128
1997	248	7.614.749	314	2.037.869	435	31.625

¹⁰¹⁰“Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Esat Sivri’nin Vefatının Büyük Üzüntüsü Yaşanıyor”, <https://www.finansgundem.com/haber/tekstil-dunyasinda-esat-sivri-uzuntusu/1417525> (Erişim Tarihi:17.01.2020).

¹⁰¹¹ 1980’de yaşanan darbenin ardından grev, lokavt, toplu sözleşme gibi sendikal haklar yasaklanmıştır. Esat Sivri ise kendi fabrikasında sendikanın örgütlenmesini sağlamıştır. Öyle ki sendika temsilcisini kendisi çağırarak isteğini sormuştur. Esat Sivri bu durumu: “*İste işte dedim. Tuz, un, sabun sıvı yağ, kuru yiyecektek olušan bir torba yemek yardımını üstüne koydum vergisi olmasın diye. Gel sen bunu benden iste dedim. Gitti işçilere aynısını söyledi. Patronan istedim dedi.*” sözleri ile izah etmiştir. Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.219.

¹⁰¹² Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.118-220.

¹⁰¹³Mustafa Kemal Kaya, “Eğer Çalıp Çırpmadıysan Batman’ın Bile Şerefi Vardır”, *Denizli*, Denizli 29 Haziran 2019.

1998	261	12.805.077	373	2.427.708	439	-724.7247
1999	230	21.268.939	-	-4.699.091	477	-8.753.155
2.000	284	27.534.819	-	-11.929.374	473	-9.264.971

Tablo43¹⁰¹⁴

Ayrıca fabrikaya ait yıllara göre ihracat sırası, parasal miktarı ve çalışan sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Yıllar	İhracat		Çalışan Sayısı	
	Sıra	Bin Dolar	Sıra	Sayı
1993	113	16.489	402	254
1994	145	17.066	196	700
1995	100	28.6303	172	780
1996	110	27.663	190	780
1997	155	22.363	198	784
1998	130	26.2558	199	784
1999	108	30.227	200	741
2.000	133	26.588	203	716

Tablo44¹⁰¹⁵

1999’da yaşanan Marmara depreminde etkisiyle oluşan ekonomik dalgalanmalarda hazır kredilerini dahi alamayan Esat Sivri’nin borçları her geçen gün artmıştır¹⁰¹⁶. Ardından gelen 2001 krizinden ikinci kez etkilenen fabrika İş Bankası ile yapılandırma anlaşmaları yapmıştır. Ancak 2007’de yaşanan ekonomik sıkıntıların etkisiyle yeniden düzenlenen yapılandırmaları ödeyemeyen fabrika yönetimi fabrikanın bulunduğu arsayı güvence olarak bankaya vermiştir. Yetkili sendika ile yaşadığı problemleri de aşamayan yönetim 320 kişi¹⁰¹⁷ olan çalışanın 300’ünü işten çıkararak üretimi durdurmuştur. Böylece fabrikada sadece muhasebe kayıtları, borçlar ve resmi

¹⁰¹⁴ 1993 – 2000 arasında DEBA’nın “Türkiye’nin Birinci Beş Yüz Büyük Sanayi Kuruluşu” içerisindeki yerini gösteren tablo. <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

¹⁰¹⁵ 1993 – 2000 arasında Denizli Basma ve Boya Sanayii Anonim Şirketinin Türkiye’nin Birinci Beş Yüz Büyük Sanayi Kuruluşu içerisindeki yerini gösteren tablo. <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

¹⁰¹⁶ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.221.

¹⁰¹⁷ Ekim – Kasım 2.000 tarihinde DEBA’da Şirketinde çalışan işçilerin üzerinde yapılan bir araştırmada işçi sayısı 700 olmuştur. Ancak 2008’de üretim durdurulduğunda toplam çalışan sayısı 320 kişi olmuştur. Bu durum fabrikanın her geçen gün kötüleşen ekonomisi ile işçi azaltma yoluna başvurduğunun önemli bir göstergesi sayılmıştır. Esmâ Alkış vd., “Denizli’de Bir Tekstil Fabrikası Çalışanlarında Hipertansiyon ve Obezite Sıklığı”, *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi*, Cilt:6, Sayı:23, 2005, s.34.

kayıtlar ile ilgili işlemlerin yapılabilmesi adına sadece muhasebe servisi elemanları kalmıştır¹⁰¹⁸. Fabrikanın kapanmasının ardından ücretlerini alamayan işçiler eylem yapmıştır¹⁰¹⁹. 2015'te fabrikanın arsası Bereket Enerjiye satılmıştır¹⁰²⁰. 27 Haziran 2019'da da geçirdiği mide kanaması sonucunda Esat Sivri hayatını kaybetmiştir¹⁰²¹.

3.3.1.1.3. Pamukkale Tekstil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi

Denizlili iş adamları arasında en ciddi yatırlardan biri olarak görülen Pamukkale Dokuma ve Tekstil Fabrikasının temelini Cumhuriyet'in kuruluşunun 50. Yılı olan 1973'te atılmasına karar verilmiştir. Üretim ise en geç 1974 sonbaharında başlaması kararlaştırılmıştır. Resmi açıklamada bulunan fabrika idare meclis başkanı Nevzat Koru: *“Tekstil sanayide tröstlüğü¹⁰²² yeni ülkeler ele almaya başlayacaktır. Hammadde ve istihdam imkanlarının müspet olması yönünden adayların içinde en favori olanı Türkiye'dir. Yarını tekstil ve dokuma dünya pazarlarını elinde tutacak Türkiye'sinin aynı alandaki en gelişmiş bölgesinin Denizli olmasına çalışıyoruz.”* sözleri ile izah etmiştir. Pamukkale Dokuma ve Tekstil Fabrikası kendisinden önce kurulan diğer fabrikalar gibi halka açık olarak çok ortaklı şirketler kapsamında kurulması planlanmıştır. Bu açıdan 2 Haziran 1973'e kadar ortak olacakların Denizli İktisat Bankasına başvurmaları gerekmiştir. Teşvik belgesini almayı başaran fabrikaya toplam 217.000.000 TL yatırım yapılması düşünülmüştür¹⁰²³.

15 Mart 1974'te Pamukkale Tekstil Sanayi ve Anonim Şirketi tarafından 1973'teki faaliyetlerini değerlendirmek üzere toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya ortaklar ya da onların temsilcileri katılmıştır. Toplantıda başkanlık divanı belirlenerek 1973 bilanço kâr ve zarar hesabı yapılmıştır¹⁰²⁴. Şirketin ortakları arasında Cafer Sadık

¹⁰¹⁸ Osman Nuri Boyacı, “Denizli'nin Devi DEBA Krize Dayanamadı”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/denizlinin-devi-deba-krize-dayanamadi-12571245> (Erişim Tarihi: 18.01.2020)

¹⁰¹⁹ “DEBA İşçilerine Gözaltı”, <https://www.denizlihaber.com/yasam/polis-adliye/deba-iscilerine-gozalti/> (Erişim Tarihi: 18.01.2020); “DEBA işçisi Patronun Kapısına Dayandı”, <http://www.ulusal.com.tr/emek/deba-iscisi-patronun-kapisina-dayandi-h31797.html> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

¹⁰²⁰ “DEBA'nın Mirası Bereket Enerjiye Kaldı.”, <https://www.denizlihaber.com/ozgun/isin-asli/debanin-mirasi-bereket-enerjiye-kaldi/> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

¹⁰²¹ “Denizli Tekstilinin Duayeni Esat Sivri Hayata Veda Etti”, *Denizli*, 28 Haziran 2019, s.3; “Duayen İş İnsanı Esat Sivri 86 Yaşında Hayatını Kaybetti”, <https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/duayen-is-insani-esat-sivri-86-yasinda-hayatini-kaybetti-5200380/> (Erişim Tarihi: 18.01.2020); “Denizli'nin Tekstil Duayeni Esat Sivri Hayatını Kaybetti”, <https://www.denizligazetesi.com/guncel/denizlinin-tekstil-duayeni-esat-sivri-hayatini-kaybetti-h81678.html> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

¹⁰²² Tröstlük: Belirli bir grup firmanın rekabeti ortadan kaldırabilmek için birlikte hareket etmesine denir. <https://piyasarehberi.org/sozluk/trost> (Erişim Tarihi:20.01.2020).

¹⁰²³ *Denizli*, 25 Mayıs 1973, Sayı: 6817.

¹⁰²⁴ *Denizli*, 6 Mart 1974, Sayı: 7064.

Abalıoğlu da yer almıştır¹⁰²⁵. Cafer Sadık Abalıoğlu, Bekir Karakurt, Nevzat Kuru ve Nail Özkardeş'ten oluşan dört kişilik heyet 1974'ün Mayıs ayında fabrikaya makine ve teçhizat almak için Japonya'ya gitmiştir¹⁰²⁶. Japonya'da ortaklığın devam edemeyeceğini anlayan Cafer Sadık Abalıoğlu Türkiye'ye döndükten sonra ortaklığını bitirerek hisselerini başkasına satmıştır¹⁰²⁷. İplik fabrikası kurmaktan vazgeçen Cafer Sadık Abalıoğlu, Dentaş Mukavva Oluklu Sanayi A.Ş.'ye ortak olmuştur¹⁰²⁸. Cafer Sadık Abalıoğlu'nun ortaklıktan ayrılması ile diğer bazı ortaklarda ortaklığı bırakmıştır. Böylece şirket tam anlamıyla kurulamadan dağılmıştır¹⁰²⁹.

3.3.1.1.4. Denizli Tekstil ve Anonim Şirketi

1978'in Haziran ayında Ali İhsan Kasapoğlu, İsmail Tosunoğlu, Osman Yenigör ve Fahrettin Sayın tarafından teşvik belgesi ile Denizli Tekstil Sanayi ve Anonim Şirketi kurulmuştur. Daha sonra ortaklığa Fahrettin Sayıntürk, Hasan Kanat, Yılmaz Kanat ve Nevzat Özel'de katılmıştır. Fabrika 40.000.000 TL sermaye ve toplam yirmi iki ortağa sahip olmuştur. Üretim faaliyetine Denizli'deki Cillov Apartmanının bodrum katında başlayan fabrikanın yazıhanesi bir üst katta yer almıştır. İlk ihracat 1979'da Ali İhsan Kasapoğlu tarafından Arabistan'a gerçekleştirilmiştir. Ardından Almanya, Avrupa ve Amerika'yada pek çok ihracat yapılmıştır¹⁰³⁰. Özellikle kuruluşunun ilk beş yılında çok ortaklı şirketler bazında altın çağını yaşamıştır¹⁰³¹.

Zamanla büyüyen fabrikaya Cillov apartmanındaki yer yetersiz gelmeye başlayınca İzmir asfaltı üzerinde daha büyük binaya taşınmıştır. Yeni yer için Adana'daki eski bir fabrikanın tezgâhları satın alınmıştır. Ancak 1982'de ortaklar arasında ayrılık yaşanarak İsmail Tosunoğlu, Osman Yenigör ve Fahrettin Sayıntürk ortaklıktan ayrılmıştır¹⁰³². 1986'da Denizli Organize Sanayi Bölgesine (OSB) taşınan ilk fabrika olarak¹⁰³³ 39.994 m² alan üzerine kurulmuştur. Yaklaşık 450 işçi

¹⁰²⁵“Denizli Sanayisi Patinaj Yapıyor.” <https://www.denizlihaber.com/ozgun/kahve-sohbetleri/denizli-sanayisi-patinaj-yapiyor/> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

¹⁰²⁶Denizli, Sayı: 7.108, Denizli, 7 Mayıs 1974.

¹⁰²⁷“Denizli Sanayisi Patinaj Yapıyor.” <https://www.denizlihaber.com/ozgun/kahve-sohbetleri/denizli-sanayisi-patinaj-yapiyor/> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

¹⁰²⁸Önder Göçgün, “Denizli’de Yetişen Değerler; Cafer Sadık Abalıoğlu”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:10, 2006, s.5.

¹⁰²⁹ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.38.

¹⁰³⁰ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.199.

¹⁰³¹ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.37.

¹⁰³² Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.199-200.

¹⁰³³Güngör Uras, “Denizli’de Çok Firma Marka Oldu Ama Markayı Koruyamadı”, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/denizli-de-cok-firma-marka-oldu-ama-markayi-koruyamadi-1176661>, 22 Aralık 2009, (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

kapasitesine sahip olan fabrikanın üretimi her geçen gün daha çok artış göstermiştir. 1994'te Nevzat Özel ortaklıktan ayrılarak şirketi tek başına Ali İhsan Kasapoğlu'na bırakmıştır¹⁰³⁴.

1994'te Türkiye'nin en büyük ilk 500 sanayi kuruluşu içerisinde toplamda 443. sırada yer almayı başaran fabrikanın üretimden kaynaklı satışları 611.721 TL, net satışları 648.981 TL, kârı 143.288 TL, ihracatı 16.130 TL ve çalışan sayısı da 469 kişi olmuştur¹⁰³⁵. Özellikle 1990'lı yıllarda fabrikanın üretiminde artış yaşanarak Türkiye'nin en büyük ikinci 500 sanayi kuruluşu içerisine girmeyi başarmıştır. Fabrikanın üretimden satışlar, özkaynak ve kâr – zarar oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Yıllar	Üretimden Satışlar		Öz Kaynak		Kâr- Zarar	
	Sıra	TL	Sıra	TL	Sıra	TL
1997	319	1.912.843	412	202.786	381	28.355
1998	313	3.571.758	344	724.510	291	102.634
1999	281	5.320.319	420	522.616	417	-287.247
2000	134	12.487.717	390	1.141.803	293	162.006
2001	17	26.406.592	250	3.717.963	93	2.037.821

Tablo45¹⁰³⁶

Ayrıca fabrikaya ait yıllara göre ihracat sırası, parasal miktarı ve çalışan sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Yıllar	İhracat		Çalışan Sayısı	
	Sıra	Bin Dolar	Sıra	Sayı
1997	58	11.558	97	435
1998	73	11.890	93	455
1999	71	11.363	77	444
2000	20	18.697	97	445
2001	9	19.200	87	445

Tablom 46¹⁰³⁷

¹⁰³⁴ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, s.37.

¹⁰³⁵ Türkiye'nin Birinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

¹⁰³⁶ Denizli Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin 1997 -2001 arasında Türkiye'nin İkinci 500 Sanayi Kuruluşu İçerisindeki Yerini Gösteren Tablo. <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

Ekonomist Dergisinin yapmış olduğu araştırmaya göre 1999'da Ali İhsan Kasapoğlu Türkiye'nin en zenginleri arasında 91. Sırada yer almıştır. Bu durum fabrikanın ne denli gelişim gösterdiğinin ispatı sayılmıştır¹⁰³⁸. Ancak Türkiye'de yaşanan 2001 krizinden sonra dokuma alanı dışında yatırım yapmaya karar veren Ali İhsan Kasapoğlu 2005' de alışveriş merkezi olan Marketix'i¹⁰³⁹ 10.000.000 dolar yatırım yaparak kurmuştur¹⁰⁴⁰. Ancak Marketix batarak Denizli Tekstil Sanayi'nin batmasına da zemin hazırlamıştır. Öyle ki 2008'de firmaya olan borçlarını ödeyemeyen fabrika, işçileri çıkararak üretimi durdurmak zorunda kalmıştır¹⁰⁴¹. 10 Ocak 2010'da icra yolu ile satılması kesinleşen fabrikanın mahkemenin malları ile satılmaması yönündeki kararından dolayı sadece fabrika binası satışa çıkarılmıştır. Honaz İcra Müdürlüğü'nde yapılan satışta 7.000.000 TL'lik fabrika binası alıcı bulamayarak fiyatı 2.800.000 TL'ye indirilmiştir¹⁰⁴².

12 Temmuz'da gerçekleştirilen açık arttırmada tek teklif alacaklı tarafın avukatı İsmail Akbaba tarafından verilmiştir¹⁰⁴³. Böylece Denizli Tekstil Sanayi binası Gaziantep'te üretim yapan Sanko Holding'e satılmıştır¹⁰⁴⁴.

3.3.1.2. 1970'lerin Sonunda Dokuma Sanayi

1970'lerin sonunda en fazla katma değere sahip olarak en fazla işçi çalıştıran alan dokuma sanayi olmuştur. Denizli'de yaklaşık 15.000 el tezgâhının yanında çok sayıda atölye ve fabrikada da dokumacılık devam ettirilmiştir. Dokuma sanayi işbölümünü, kendi arasında geliştirmiştir. Öyle ki bazı atölye ve fabrikalar çırçır tesisi, bazıları boya ve apre işinde uzmanlaşmış tesisler olurken, bazıları da iplik üretimi

¹⁰³⁷ Denizli Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin 1997 -2001 arasında Türkiye'nin İkinci 500 Sanayi Kuruluşu İçerisindeki Yerini Gösteren Tablo. <http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

¹⁰³⁸“Denteks'e Alıcı Çıkmadı.”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dentekse-alici-cikmadi-14121607>, 16 Mart 2010, (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

¹⁰³⁹ Marketix 24 Eylül 2005'te Akhan yolu üzerinde açılarak buz pateni, 6 sinema salonu ve yiyecek içecek bölümleri le Denizli'nin en büyük alışveriş merkezi olmuştur. Yaklaşık 650 kişiye iş imkânı sağlamıştır. Ancak Denizli Tekstil Sanayi ile beraber Marketix'de batmıştır. “Denizli'de Bir Dev Daha Battı.”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/denizlide-bir-dev-daha-batti-13196611>, 14 Aralık 2009, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

¹⁰⁴⁰ “Bir Yıldır Üretim Yapamayan Denteks İcra İle Satılacak”, <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/bir-yildir-uretim-yapmayan-denteks-icra-ile-satilacak-1173889>, 15.12.2009, (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

¹⁰⁴¹ “Batık Tekstil Devi İçin Alıcı Çıkmadı” <https://www.yenisafak.com/politika/batik-tekstil-devi-icin-alici-cikmadi-247140> , 17 Mart 2010, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

¹⁰⁴² “Denizli'de Bir Dev Daha Battı, Denteks İcradan Satılıyor.”, <https://www.haberler.com/denizli-de-bir-dev-daha-batti-denteks-icradan-satiliyor/>, 15 Aralık 2009, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

¹⁰⁴³“Denteks Yok Pahasına Satıldı”, <https://www.denizlihaber.com/ekonomi/ekonomi-genel/denteks-yok-pahasina-satildi/>, 13 Temmuz 2010, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

¹⁰⁴⁴ “Denizli'nin Batık Devini Satın Aldı”. <https://www.borsagundem.com/haber/denizlinin-batik-devini-satin-aldi/125140>, 14 Temmuz 2010, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

üzerinde uzmanlaşanlardan oluşmuştur. 1979’da dokuma sanayinde biri devletin olmak üzere toplam yirmi iki adet büyük işletmede 3.600 işçi çalışmıştır. Dokuma sanayinin ilin imalat sanayi içerisindeki katma değeri %47 iken, bu katma değer %67’si sadece özel sektöre ait olmuştur¹⁰⁴⁵. İş yerlerinin, ücretli işçilerin, katma değer ve ücretlilere yapılan ödemelerin dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

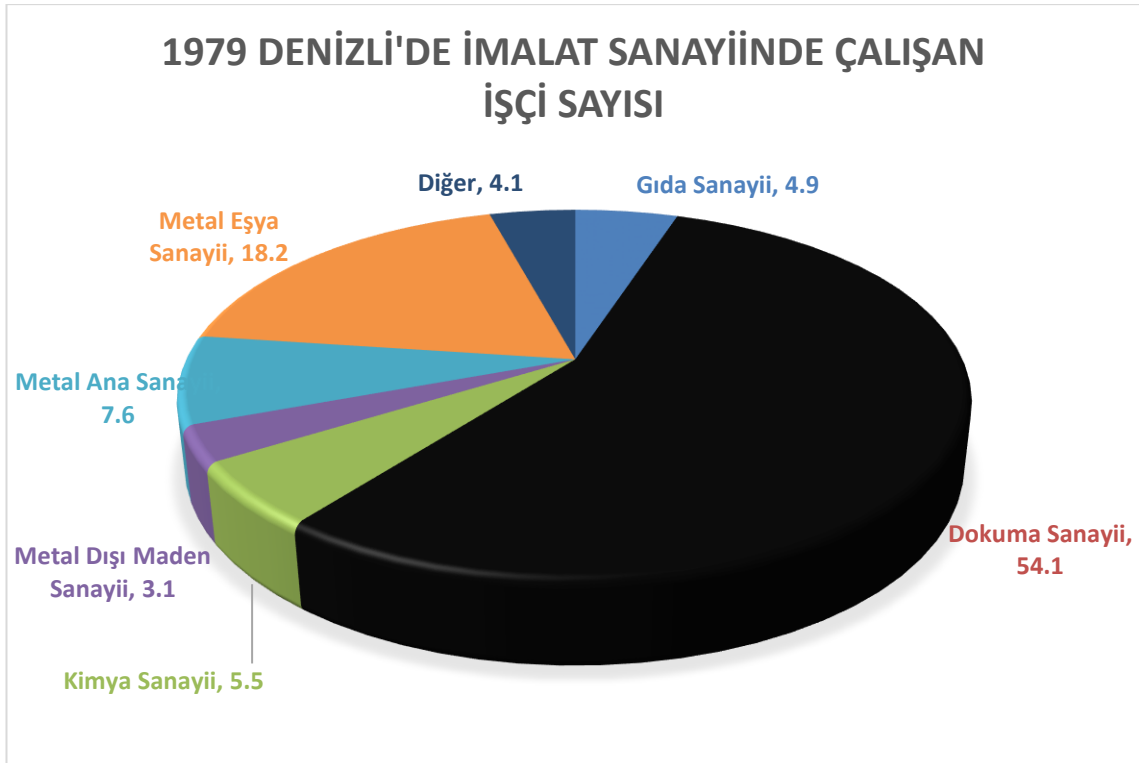
	İş Yerlerinin Dağılımı	Ücretli İşçilerin Dağılımı	Katma Değerin Dağılımı	Ücretlilere Yapılan Ödemelerin Dağılımı
Özel	97,9	83	84,1	71,5
Devlet	2,1	17	15,9	28,5
Toplam	100	100	100	100
Sektörlerin Payı				
Gıda Sanayi	12,4	4,9	5	3,4
Dokuma Sanayi	22,7	54,1	47,4	59,2
Kimya Sanayi	11,3	5,5	5,1	5,9
Metal Dışı Maden Sanayi	5,2	3,1	0,8	1,8
Metal Ana Sanayi	26,8	7,6	7,1	5,1
Metal Eşya Sanayi	13,4	18,2	24,8	17,9
Diğer	8,2	4,1	9,8	4,2
Toplam	100	100	100	100
Toplam Sayı	97	6.760	2.475.025	676.932

Tablo47¹⁰⁴⁶

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere Denizli’deki bütün sektörler içerisinde dokuma sanayi 54,1’lik oran ile en fazla istihdam sağlayan alan olmayı başarmıştır. Aşağıdaki grafikte de bu durum görülmektedir:

¹⁰⁴⁵ Yurt Ansiklopedisi, s.2166.

¹⁰⁴⁶ Yurt Ansiklopedisi, s.2167.

Grafik9¹⁰⁴⁷

3.3.1.3. Denizli’de 1970’lerde Açılan Günümüzde de Devam Eden Dokuma Şirketleri

1970’lerde kurulan ve günümüzde varlığını sürdüren pek çok dokuma şirketi bulunmaktadır. Öyle ki günümüzde üretim faaliyetine devam etmekte olan çarşaf, yatak takımı, yastık kılıfı, masa örtüsü, havlu, battaniye, yorgan gibi ürünlerin ticaretini gerçekleştiren “Dokur Tekstil Kollektif Şirketi” 14 Ekim 1970’te kurulmuştur. 2 Şubat 1972’de kumaş ve tekstil ürünlerini ağartma ve boyama hizmetleri veren “Tan Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi” kurulmuştur. 29 Ağustos 1972’de pamuklu dokuma kumaş imalatı gerçekleştiren “Denizli Mensucat Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi” kurulmuştur. 21 Mart 1973’te pamuklu dokuma yapan “Ozanteks Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi” kurulmuştur. 02 Mayıs 1973’te pamuklu dokuma yapan “Kaynak Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi” kurulmuştur. 14 Mart 1979’da kumaş ve tekstil ürünlerini ağartma ve boyama hizmetleri veren “Güvenç Tekstil Boya Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi” kurulmuştur¹⁰⁴⁸.

¹⁰⁴⁷ Yurt Ansiklopedisi, s.2167.

¹⁰⁴⁸ Denizli Ticaret Odası Kayıtları, Bilgi İşlem Birimi, Sicil Dosyası.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İHRACAT DÖNEMİNDE DENİZLİ'DE DOKUMACILIK(1980-2019)

4.1.1980'lerde Denizli'de Dokumacılık

1970'lerin ortasında özellikle yaşanan petrol krizi ile Türkiye ekonomisi ciddi sorunlar ile karşılaşmıştır¹⁰⁴⁹.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1970'lerin sonuna doğru yaşanan sosyo-ekonomik bunalımların hızlandığı bir dönemde hazırlanarak 1979'da yürürlüğe konulmuştur. Plan dahilinde büyük ölçekli yatırımlar kamu tarafından gerçekleştirilirken, orta ve küçük ölçekli yatırımların özel girişimcilerce sağlanması için teşvik tedbirlerine başvurulmuştur¹⁰⁵⁰.Üçüncü Kalkınma Planı döneminde dokuma sanayi hızla gelişerek büyük dış satım olanaklarına ulaşan sektörlerin başında gelmiştir¹⁰⁵¹. Bu açıdan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma döneminde de üretim ve dışsatım hedeflerine ulaşabilmek için dokuma ve giyim sektörüne 24.700.000.000 TL yatırım yapılması hedeflenmiştir. Bu miktar ile mevcut tesisleri yenileme, geliştirme ve iyileştirme yatırımları ile hedeflere ulaşmak için mevcut tesislere eklenmesi gereken yeni kapasitelerin yatırımlarının yapılması planlanmıştır¹⁰⁵².

1980'li yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve bilginin üretimdeki ağırlığının artması ile yaşanan değişim dalgaları dünyadaki tüm ekonomileri etkisi altına almıştır. Öyle ki 1970'li yıllarda yeterli olan teknik bilgi ve yeteneklerin yanına 1980'lerde finans becerisi de eklenmiştir¹⁰⁵³. Bu yıllarda artan küreselleşme ile rekabet koşullarında yaşanan değişimler de ekonomileri farklı açılardan bakmaya zorlamıştır¹⁰⁵⁴. Küreselleşmenin ve sıkı rekabetin yaşanmaya başladığı bu yıllarda Türkiye değişen ekonomik koşulların farkına erken varan ülkeler arasında yer

¹⁰⁴⁹Savaş Erdoğan, "Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması", *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:10, Yıl:9, Haziran 2006, s.31.

¹⁰⁵⁰ Mutluer, *age.*, s.70-71.

¹⁰⁵¹ Sektörün en önemli kolunu oluşturan pamuk ipliğinde 1977'de 3.003.850 iğ kapasitesine ulaşmayı başarmıştır. Üçüncü Kalkınma Planı döneminin sonunda pamuk ipliği üretimi 300.000 tona ulaşırken pamuklu dokuma üretimi 1.300.000 metreye yükselmiştir. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara 1979, s.503.

¹⁰⁵² Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara 1979, s.510.

¹⁰⁵³Faruk Türkoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Sanayiinde Kim Kimdir? Öyküleri İle İz Birakan Girişimciler*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2016, s.209.

¹⁰⁵⁴Ömer Gürkan ve Necla Ayaş, *Denizli Tekstil Kümesinde Bölgesel Rekabet Gücünün Belirleyenleri*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2004, s.1.

almıştır¹⁰⁵⁵. Yaşanan tüm bu değişim dalgalarından Türkiye'deki girişimcilerde etkilenmiştir¹⁰⁵⁶.

Ekonomide yaşanan olumsuzlukları gidermek ve ekonomiye işlerlik kazandırmak adına “24 Ocak Kararları” adı ile tarihe geçen geniş kapsamlı ekonomi paketi kabul edilmiştir¹⁰⁵⁷. Bu kararlar dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanarak yeni ekonomik politikalar geliştirmeyi amaçlamıştır¹⁰⁵⁸. Yeni anlayış ile dışa açık, rekabetçi ve dinamik bir ekonomi politikası geliştirilmeye çalışılmıştır¹⁰⁵⁹. Nitekim dokuma sektörü 1980’li yıllara kadar genelde iç piyasaya yönelik üretim yaparken bu yıllardan sonra dışarıya açık büyüme politikaları ile büyüyerek ihracatta önemli atılımlar sağlamıştır. Böylece dokuma sektörü Türkiye’nin üretim- ihracat dengesi ile istihdam sağlama açısından gerekli bir alan olmayı başarmıştır¹⁰⁶⁰. Öyle ki bu yıllar Türkiye’deki ithal ikamesine dayalı koruma amaçlı sanayileşme stratejilerinin terk edilerek ihracata dayalı sanayileşme stratejilerinin uygulandığı yıllar olmuştur¹⁰⁶¹.

1980’li yıllarda ihracatın artmasıyla yeni modern tesisler kurulmaya başlanmıştır¹⁰⁶². Denizlili dokuma sanayi patronları özellikle 1980 – 1983 arasında gruplar halinde yurt dışına çıkmaya ve de ihracat yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde Tümteks’te Kadir Uslu, Küçüker Tekstil’de Besalet Küçüker, DEBA’da Esat Sivri ve Denizli Tekstil’de Ali İhsan Kasapoğlu ihracata öncülük eden isimler olmayı başarmışlardır. Özellikle Esat Sivri o dönem Denizlili iş adamlarının yurtdışına

¹⁰⁵⁵Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, Ticaret Odası Yayınları:25, 1998, s.2.

¹⁰⁵⁶ Türkoğlu, *age*, s.209.

¹⁰⁵⁷ Erdoğan, *agm.*, s.31.

¹⁰⁵⁸ 1980’li yıllar tüm dünyada devletçilik politikalarının terk edildiği yıllar olmuştur. Buna karşılık serbest devlet ekonomisi ile sınırlı devlet ekonomisini savunan neoliberal politikalar tercih edilmiştir. Bu politikaların az gelişmiş ülkelerde yaygınlaşmasında Dünya Bankası’nın yapısal uyum kredilerinin etkisi büyük olmuştur. Türkiye’de bahsi geçen politikalar 24 Ocak Kararları ile ortaya çıkarılmıştır. Kararların uygulanmasında 43. Hükümet döneminde Süleyman Demirel’in müsteşarı olarak görev yapan Turgut Özal’ın önemli katkıları olmuştur. Öyle ki askeri darbe rejimi esnasında da ekonomiden sorumlu devlet bakanı ve başbakan yardımcılığı gibi önemli yerlerde görev almıştır. Askeri rejim sonrasında da 1983-1989 arasında iktidarda olan Turgut Özal Türkiye’de liberal politikaların yerleşerek dünya ile entegrasyonun sağlanması konusunda çalışmalar yapmıştır. Muharrem Doğançay, “Neoliberal Kuram Bağlamında Turgut Özal ve 24 Ocak Kararları”, *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, s.150.

¹⁰⁵⁹Hasan Alpıgu, “24 Ocak Kararları ve Turgut Özal Döneminin Yansımaları”, *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, s.129.

¹⁰⁶⁰Aslı Karataş, *Türkiye’de Kadın İşgücünün Durumu: Denizli Tekstil Sektöründe Kadın İşgücü Örneği*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla 2006, s.88.

¹⁰⁶¹ Nuri Sözkese, “İhracata Dayalı Kalkınma Modeli ve Denizli”, *Anadolu’da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998, s.97; Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, s.2.

¹⁰⁶²Pelin Şensöz (Editör), “Denizli’de Tekstil ve Bölgesel Kalkınma”, *Basiad Dergisi*, Yıl:5, Sayı:14, Gültürk Ofset, Denizli, s.7.

açılmalarına yardımcı olarak onlara yol göstermiştir. Genel olarak 1980'lerin getirmiş olduğu hava ile kendi kabuğunu kıran Denizlili tekstilciler ihracata yönelerek büyük oranda kazanç elde etmişlerdir¹⁰⁶³.

Dokuma ve konfeksiyon sektörüne önem verilen bu yıllarda devletin sağladığı teşviklerle işletmelerin teknolojilerinde yenilenmelere gidilerek otomatik, bilgisayarlı dokuma tezgâhlarına geçiş sağlanmıştır. Böylece üretimin kalitesinde ve miktarında artış yaşanırken üretim örgütlenmesi biçiminde de değişimler görülmüştür¹⁰⁶⁴.1980 sonrasında Denizli'de iki farklı üretim biçimi gözlemiştir. İlki benzer standartta mal üreten firmaların kendi aralarında oluşturmuş oldukları ilişki ağı ile ihracata yönelik üretim yapanlardan meydana gelmiştir. Diğer grup ise teknolojisini yenileme imkânı bulamayan ve daha çok alt ve orta gelir grubuna yönelik olarak Anadolu pazarları için üretim yapan firmalardan oluşmuştur. Oysa 1970'li yıllarda bu iki grup genel olarak fason üretim yapan üreticileri temsil ederken 1980'lerden itibaren aralarında ayrışma yaşanmıştır. Öyle ki yaşadıkları sorunlar, kullandıkları kaynaklar, ekonomik – politik – toplumsal güç ilişkileri ve hitap ettikleri kesim birbirinden ayrılmıştır. Çünkü bu yıllarda ihracata yönelik üretim yapan firmalar yurt dışından gelen talebe uygun üretim gerçekleştirirken benzer teknoloji düzeyindeki küçük ya da orta ölçekli firmalar ilde fason üretim ağı kapsamında devam etmiştir. Yurt dışı üretim yapan firmaların kâr oranları ulusal para politikalarından, diğer ülkelerin koymuş oldukları kotalardan etkilenirken yurt içi üretim yapan firmalar alt ve orta gelirlerin alım gücündeki değişimden etkilenmiştir¹⁰⁶⁵.

Denizli'de sanayileşme sürecinde en ideal sektör olarak görülen dokuma sektörü 1980'lerden sonra gelişmiş ülkelerin dünya ekonomisindeki değişimlerin etkisi ile katma değeri düşük, emek yoğun ve geniş üretim alanına sahip olan ürünleri dış ekonomilerden satın almaları ile gelişmiştir. Denizli ve benzeri özelliklere sahip olan kent ekonomileri bu ülkeler için üretim yapar hale gelmiştir¹⁰⁶⁶.Dokuma endüstrisinin bu denli gelişmesinde uzmanlaşmaya bağlı olarak dış pazarlara açılmayı başaran girişimcilerin büyük katkısı olmuştur. Bu süreçte oluşan firmalarda büyük entegre imalat ünitelerinin yanında büyük firmalar küçük firmalar ile fason ilişkisi kurmuşlardır. Nitekim küçük firmaların kullandıkları tezgâhlar aslında büyük firmaların makine

¹⁰⁶³Durdu Karaman Dinç (Editör.), *Denizli'yi 2023'e Taşıyacak 20 Değer*, Küçüker Mucizeler Yayıncılık, Mart 2014, s.11-117.

¹⁰⁶⁴ Erendil, *agm.*, s.100.

¹⁰⁶⁵ Erendil, *agm.*, s.101-102.

¹⁰⁶⁶ Eroğlu, *agm.*, s.194.

teçhizatlarını yenilerken değiştirdikleri tezgâhlardan oluşmuştur. Bu açıdan benzeyen teknolojik durum firmaların ilişki ağını güçlendirmiştir¹⁰⁶⁷.

Ancak sayıları artan büyük işletmelerin yanında on kişiden az işçi çalıştıran küçük ölçekli işletmelerde 1980'lerin başında halen varlığını sürdürmüştür. Nitekim 1980 Sanayi ve İşyeri Sayımına göre 1.333'ünde 1 çalışan ve 3.170'inde 2 – 9 çalışanı olmak üzere toplam 4.503 küçük işletme bulunmuştur. Küçük işletmeler içerisinde en büyük kalem 2.044 işletme sayısı ile dokuma sanayinin olmuştur. Evlerde yaygın olarak halen sürdürülmekte olan dokuma sanayinin işletmelerinin 643'ünde yalnızca 1 kişi çalışmıştır. Aşağıdaki tabloda 1980'de Denizli'de çalışan işçi sayısına göre işyerleri yer almaktadır¹⁰⁶⁸:

Sektörler	İş Yeri Sayısı	1 Kişilik	2-9 Kişilik	10 + Kişilik
Toplam	4.793	1.333	3.170	290
Gıda, İki ve Tütün Sanayi	649	204	403	42
Dokuma, Giyim Eşyası ve Giyim Sanayi	2.113	643	1.401	69
Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	518	120	389	9
Kağıt ve Basın Sanayi	42	7	27	8
Kimya Sanayi	131	28	57	46
Taş ve Toprağa Bağlı Sanayi	107	26	71	10
Metal Ana Sanayi	56	1	14	41
Metal Eşya – Makine İmali Sanayi	1.177	304	808	65

Tablo48¹⁰⁶⁹

1981'de Denizli,kalkınmada öncelikli iller kapsamında çıkarılmıştır. Ancak bu tarihten sonra Denizli'de pek çok sanayi kuruluşu teşvik belgelerinden yararlanarak yatırım gerçekleştirmiştir¹⁰⁷⁰. Çünkü 24 Ocak Kararları ile ithal ikameci sanayi politikasından vazgeçilerek ihracata yönelik sanayi politikası benimsenmiştir. Türk ekonomisinde teşvikler bu kararların önemli bir tamamlayıcısı olarak görülmüş ve arttırılmıştır. 1981'de 3.245 teşvik belgesi verilerek 1.686.000.000 TL'lik yatırımın

¹⁰⁶⁷Hasan Kazdağlı, “Yeni Bölgesel Gelişme Yaklaşımları Doğrultusunda Denizli Ekonomisi”, *Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998, s.90-91.

¹⁰⁶⁸ Yurt Ansiklopedisi, s.2167.

¹⁰⁶⁹ Yurt Ansiklopedisi, s.2167.

¹⁰⁷⁰ Mutluer, *age.*, s.72.

yapılması planlanmıştır. Bu dönemde toplam 136.534 kişiye de istihdam sağlanmıştır¹⁰⁷¹. Denizli’de ise verilen teşvikler sonucunda 1981’de 15.068.000 TL yatırım ve 1.008 kişiye istihdam sağlanmıştır¹⁰⁷².

1980’lerden itibaren tarım sektörüne verilen teşvik hızla düşerken imalat sanayiye verilen teşviklerde artış görülmüştür. Öyle ki imalat sanayinin 1981’de teşvikli toplam yatırım tutarları içerisindeki payı %46 olmuştur. Aşağıdaki tabloda teşvik belgelerinin sektörel dağılımları yer almaktadır¹⁰⁷³:

Yıllar	Tarım	Maden	İmalat	Enerji	Hizmet
1981	50	187	777	1	671
	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL
1985	39	46	443	714	653
	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL
1987	276	489	5.777	1.439	7.837
	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL
1990	841	255	10.309	1.704	2.314
	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL	Milyar TL

Tablo49¹⁰⁷⁴

Denizli’de 1980 sonrasında teşviklerin yarısına yakını imalat sanayine verilmiştir. Öyle ki 1981’de Denizli’de imalat sanayinin aldığı teşvik belge sayısı 10, yatırım miktarı 12.958.000 TL olurken istihdam 788 kişi olmuştur. 1985’te teşvik belge sayısı yine 10 olurken, yatırım miktarı 2.397.000 TL ve istihdam 305 kişi olmuştur. 1987’de teşvik belge sayısı 20’ye çıkarken, yatırım oranı 43.341.000 TL’ye ve istihdam sayısı 1893’e yükselmiştir. 1988’de teşvik belge sayısı 42 olan Denizli’de 134.383.000 TL yatırım gerçekleştirilirken istihdam sayısı ise 1767’e düşmüştür. Aşağıdaki tabloda Denizli’de imalat Sanayinin 1980-1990 arasında almış oldukları teşviklerin sayısı tutarı ve sağlanan istihdam yer almaktadır¹⁰⁷⁵:

Yıllar	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam
1981	10	12.978.000 TL	788
1985	10	2.397.000 TL	305

¹⁰⁷¹Organ, agt., s.73-77.

¹⁰⁷²Halis Ödel, *Denizli’de Tekstil Sanayii ve Geleneksel Tekstil Üretim Merkezleri (Kamu Yönetimi-Ekonomi-Tarih-Kültür)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999, s.137.

¹⁰⁷³Organ, agt., s.73-77.

¹⁰⁷⁴Organ, agt., s.76.

¹⁰⁷⁵Ödel, agt., s.138.

1987	20	43.341.000 TL	1893
1988	42	134.383.000 TL	1767
1990	20	91.541.000 TL	1990

Tablo50¹⁰⁷⁶

Denizli’de 1980’de gıda sektörü iki, dokuma ve deri sektörü bir, taş ve toprak sektörü bir olmak üzere toplam beş kuruluş teşvik belgesi almıştır. 1981’de dokuma ve deri iki, gıda bir, orman ürünleri bir, kimya ve plastik bir, taş ve toprak bir, metal ana malzemeleri bir, metal eşya üç olmak üzere toplam on teşvik belgesi alınmıştır. 1982’de dokuma ve deri üç, taş ve toprak bir, metal eşya dört olmak üzere toplam sekiz teşvik belgesi alınmıştır. 1984’te gıda bir, dokuma ve deri dört, kimya ve plastik bir, metal eşya bir olmak üzere toplam sekiz teşvik belgesi alınmıştır. 1985’te gıda bir, dokuma ve deri altı, kâğıt ürünleri bir, metal ana malzemesi bir ve metal eşya bir olmak üzere toplam on teşvik belgesi alınmıştır. 1986’da dokuma ve deri on sekiz, kâğıt ürünleri bir, kimya ve plastik iki, taş ve toprak üç, metal ana malzemesi bir ve metal eşya dört olmak üzere toplam yirmi dokuz teşvik belgesi alınmıştır. 1987’de gıda bir, dokuma ve deri on altı, kimya ve plastik bir, taş ve toprak bir ve metal eşya bir olmak üzere toplam yirmi teşvik belgesi alınmıştır. 1988’de gıda üç, dokuma ve deri otuz iki, orman ürünleri bir, kâğıt ürünleri bir, kimya ve plastik bir ve taş ve toprak dört olmak üzere toplam kırk iki teşvik belgesi alınmıştır. 1989’da dokuma ve deri otuz bir, kâğıt ürünleri üç, kimya ve plastik bir, metal ana malzemeleri bir ve metal eşya altı olmak üzere toplam kırk iki teşvik belgesi alınmıştır¹⁰⁷⁷. Verilen teşvik sayılarından da anlaşıldığı üzere Denizli’de 1980 – 1990 arasında Denizli’de en fazla teşvik belgesi dokuma ve deri sanayi tarafından alınmıştır.

Denizli’de fason üretim 1960’larda başlamış 1970’lerde yaygınlık kazanmış ve 1980’lerde de değişikliğe uğramıştır. Sanayileşme ile paralel devam eden fason üretim 1980’den sonra ihracata yönelik yapılan üretim sürecinde fabrikalara taşınmıştır. Böylece sermaye birikimi sağlanarak emek giderleri azaltılmıştır. Dünya pazarlarına yönelik üretim yapan işletmeler gelen talepleri karşılamak adına uzmanlaşmaya yönelik olan fason üretime başvurmuşlardır. Bu şirketler kitlesel üretim yapmadan bu sayede dünya pazarına oldukça fazla ürün ihraç edebilmişlerdir. Özellikle dokuma ve boyama fason üretimde en çok tercih edilen kollar olmuşlardır. Denizli’de uluslararası piyasalara girebilmenin en önemli yollarından biri büyük işletmelere fason üretim vermek

¹⁰⁷⁶ Ödel, *agt.*, s.138.

¹⁰⁷⁷ Ödel, *agt.*, s.140.

olmuştur. Ancak yeterli sermaye elde edildikten sonra büyük ölçekli yatırımlar gerçekleştirilebilmiştir. Elbette bazı fabrikalar düşük asgari ücret ile sermaye birikimini fason üretime başvurmadan da elde edebilmiştir¹⁰⁷⁸.

O dönem Denizli'nin dokuması ile ünlü olan pek çok ilçesinde fason üretim devam ederken kazançlarda artış yaşanmıştır¹⁰⁷⁹. Örneğin Buldan'da özellikle tezgâhlarda yaşanan dönüşüm ile fason üretim oranı artmıştır. Öyle ki jakarlıarmürlü tezgâh pek çok dokumacı tarafından satın alınmıştır¹⁰⁸⁰. Bursalı tezgâh ustası İdris İbrahim Bilgin tarafından yapılan tezgâhlar ilçede en çok tercih edilen tezgâh türü olmayı başarmıştır. Ancak bu tezgâhlar daha çok tüccarlar tarafından peşin paraya alınarak dokumacılara taksitle çok pahalıya satılmıştır. Aynı dönem ünlü iş adamları (Küçükler Tekstilin Müdürü Sait Ergün gibi) Buldan'a gelerek fason mal sipariş vermişlerdir¹⁰⁸¹.

1980'li yıllarda Babadağ'da Buldan'da olduğu gibi yüksek kazançlar sağlanmıştır. Özellikle Turgut Özal döneminde Denizli'nin almış olduğu teşvikler Babadağ'da dokumanın daha çok gelişmesini sağlamıştır. Öyle ki Babadağlı dokuma ustası Mustafa Nuri Doğatepe bu durumu "*O dönemde Özal'ın teşvikleri vardı. Kazancımız doyurucu ve iyiydi. O yıllarda Turgut Özal Denizli'ye gelmişti ve ben de hem karşılamaya hem de dinlemeye gitmiştim. Kendisi bizlere; dünyanın günün şartları ile üretim yaptığını ve bizlerin de günün şartlarına uygun olarak eski, geleneksel yöntem ile üretim yapmamız gerektiğini, aksi takdirde geri kalıp ayak uyduramayacağımızı söyledi. Bizler de ta ki kriz dönemine çokça üretim yaparak iyi kazanç elde ettik. 1996 yılına kadar işler tıkırındaydı diyebilirim.*" sözleri ile izah etmiştir¹⁰⁸².

¹⁰⁷⁸Şahin, *agt.*, s.103.

¹⁰⁷⁹ Buldan'da yapılan mülakatta 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu bu durumu "*Buldan 1983-1996 arasında adeta Paris gibiydi. Memurun bir ayda kazanacağını bir haftada kazanırdık*" sözleri ile izah etmiştir. Bu bilgi 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu'ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

¹⁰⁸⁰ Bu dönemde Kızılcabölük'te de tezgâh değişimi hız kazanmıştır. Kızılcabölüklü dokuma ustası Halil İbrahim Görücü 1984'te 16.000 TL'ye tezgâh almıştır. Denizli'nin diğer yerlerinde olduğu gibi Kızılcabölükte'de Bursa'dan gelen tezgâhlar tercih edilmiştir. 1986'da Denizlili tezgâh ustaları tarafından bu yeni tip tezgâhlar imal edilmeye başlanmıştır. O dönem yapılan tezgâhlardan biri de "Kemal Eker" markalı tezgâhlar olmuştur. Bu bilgi 1931 Tavas - Kızılcabölük doğumlu Halil İbrahim Görücü'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

¹⁰⁸¹ Bu bilgi 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu'ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

¹⁰⁸² Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

1980'lerin başında Denizli genelinde yaşanan değişimden etkilenerek Kale'de de tezgâhlar yenilenmeye başlanmıştır. Kaleli dokumacı Mediha Erdem ve eşi 1982'de yaklaşık bir Renault parasına denk gelen fiyat ile armürlüjakarlı dokuma tezgâhı almışlardır¹⁰⁸³. Yine aynı yıl Bursa'dan çok gelişmiş bir otomatik masur sarma makinesini 850.000 TL'ye almışlardır¹⁰⁸⁴. Özellikle yenilenen tezgâhların ve dokumaya olan ilginin de artması ile ilçede bu dönem kazanç hızla artmıştır. Dokumacılar verilen fason üretimleri yetiştirebilmek için kendi aralarında dört, beş, altı ve yedi adet tezgâhlar ile küçük atölyeler kurmuşlardır¹⁰⁸⁵. Bu atölyelerde özellikle genç kızlar gece-gündüz dokuma yapmayı sürdürmüşlerdir¹⁰⁸⁶.

Bu dönemde başta Denizlilisanayiciler olmak üzere yurt dışına pek çok ürün ihraç edilmiştir. Artan yurt dışı satışları ve Türkiye'nin uluslararasıyeri göz önüne alınarak 1615 sayılı Gümrük Kanunu'nda değişiklik yapılmasına karar verilmiştir. Öyle ki 22 Aralık 1982'de gerçekleştirilen oturum ile ülkenin ekonomik yapısına uygun olarak özellikle sanayici ve ihracatçıların gümrükte karşılaştıkları zorlukları aşmak için kanunda değişiklikler kabul edilmiştir. Yeni tasarının hazırlanmasında Danışma Meclisi Denizli üyesi İsmail Şengün'ün büyük katkıları olmuştur. İsmail Şengün Mali İşler Komisyonu Sözcüsü olarak görev yapmıştır¹⁰⁸⁷. Böylece kanunda yapılan değişiklikler ile sanayiciler ihracata teşvik edilmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Denizli'ye en büyük katkısı 1978-1984 yılları arasında sanayiciye verilen teşviklerin de etkisi ile sanayileşme sürecine hız

¹⁰⁸³ Ancak bu dönemde Kale'de genel olarak dokumacılık önceden olduğu gibi daha çok kadınlar tarafından yapılmaya devam edilmiştir. Bu bilgi 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

¹⁰⁸⁴ 1980'lerde Kızılcabölükte'de yeni çıkan tezgâhları almak için on dönüm tarla satanların olduğu anlatılmıştır. Yine bu dönemde Kızılcabölükte "1980'de bir yumak bir yumağı kazandırdı" söylemi ile 1980'lerde Kızılcabölüklü dokumacıların fazla kazandıkları izah edilmiştir. Bu bilgi 1984 Tavas - Kızılcabölük doğumlu Murat Ongun'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

¹⁰⁸⁵ Bu bilgi 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

¹⁰⁸⁶ Günümüzde ilçede anlatılan bir olaya göre 1985'te Kale'de genç kızlar almış oldukları ürünleri yetiştirebilmek için gece bir iki sularına kadar dokuma yapmaya devam etmişlerdir. Bunun farkına varan diğer dokumacı kızlar özellikle kendilerinden de bu denli çok çalışma beklenince gece yarısı onları başlarına geçirmiş oldukları beyaz çuval ile korkutmuşlardır. Yaşanan bu olayın ardından ilçede gece on ikiden sonra tezgâh seslerine ara verilmesine karar verilmiştir. Bu bilgi 1987 Kale doğumlu Halil Pekgüzel'den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

¹⁰⁸⁷ *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Danışma Meclisi, Birleşim:33, Cilt:13, 22 Aralık 1982, s.103-107; Resmi Gazete, Sayı:18.024, 20 Nisan 1983, ss. 1-11.

katması olmuştur¹⁰⁸⁸. Bu dönemde Denizli’de dokuzu dokuma olmak üzere toplam otuz beş yeni sanayi tesisi kurulmuştur¹⁰⁸⁹. Aşağıdaki grafikte bu durum izah edilmiştir:

Grafik20¹⁰⁹⁰

Denizli’de asıl sanayi patlaması ise Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı¹⁰⁹¹ döneminde dokuma sektörüne verilen teşviklerle yaşanmıştır. Bu dönemde Denizli’nin dokumaları dünya pazarlarına büyük kabul gören ürünler olmayı başarmıştır¹⁰⁹². Nitekim Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında dokuma ve giyim sanayi ihracatının yılda ortalama %13,8 oranında artırılması planlanmıştır. İç talepte ve ihracatta yaşanan talepleri karşılamak için dokuma ve giyim sanayinin üretim oranının yılda % 6,9 artırılması hedeflenmiştir. Böylece dokuma ve giyim sanayinin ihracata yönelik olarak geliştirilip rekabet gücünün artırılması desteklenmiştir. Dokuma sektörünün

¹⁰⁸⁸Mustafa Terzioğlu, Mehmet Avcı ve Ümmühan Gökova, “İşletmelerde Yenilik Yeteneği: Denizli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Örneği”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cil:17, Sayı:3, 2008, s.380-381.

¹⁰⁸⁹ Mutluer, *age.*, s.36.

¹⁰⁹⁰ Mutluer, *age.*, s.36.

¹⁰⁹¹ Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının hedefi: “Türk Milletinin refahının artırılması, verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birikimi değerlendiren ve geliştiren, tarımsal gelişme potansiyelini ve millî savunma gereklerini gözetilen bir yapı içinde sanai üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğinin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesidir...” şeklinde izah edilmiştir. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1990*, Ankara 1985, s.1.

¹⁰⁹² Tüfekçi, *agt.*, s.98.

yenipazarlara da ihtiyaç duyduğu göz önüne alınarak sektörün yeni pazara girme çabalarının desteklenmesi amaçlanmıştır¹⁰⁹³.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının dokuma alanına vermiş olduğu destek sayesinde Denizli’de 1985-1990 arasında açılan altmış yeni fabrikanın %70’i (42 tanesi) dokuma sanayine ait olmuştur¹⁰⁹⁴. Aynı zamanda yeni açılan işletmelerde de yaşanan ekonomik gelişmeler ile dışa açılma hız kazanmıştır. Bu duruma en güzel örneklerden biri Pamuklu Dokuma Sanayi Fabrikası olmuştur. Öyle ki fabrika 1985’de ABD’ye 300.820.827- TL ihracat gerçekleştirmeyi başarmıştır. 1985’de fabrikada 209’u kadın olmak üzere toplam 1.003 işçi çalışmıştır. 504 dokuma tezgâhının dokuma üretimi yılda 14.202.101 m olmuştur¹⁰⁹⁵.

Bu dönemde Denizli’de gerçekleştirilen yatırımların dokuma alanında ortaya çıkması tesadüfi bir olgu olmamıştır. Nitekim Denizlili girişimciler geçmişten gelen bilgi birikimleri ile dokuma alanında tecrübeye sahip olmuşlardır. Bu açıdan Denizli yatırımcısı yatırımına karar verirken kendisinin bildiği ve tecrübe ettiği iş kolu ya da gözlediği başka bir iş kolunu seçmiştir. Böylece Denizli yatırımcısı bir yandan daha iyi tanınan koluna yönelme psikoloji, bir yandan da dokuma gibi bir alanda daha kalifiye işçi bulma ihtimali ile bilinmeyenin ardında koşmak yerine geçmişi olan dokuma sektörünü modernize etme yönünde hareket etmiştir¹⁰⁹⁶.

Dünya ekonomisindeki küreselleşme olgusu ülkelerde bazı kentlerin sanayileşme aşamasında diğer kentlere daha önemli potansiyele sahip olduklarını göstererek onların daha çok gelişmesini sağlamıştır. 1980’lerin getirmiş olduğu politikalar bölgelere önemli ekonomik gelişme fırsatları tanımıştır. Girişimciler yapılacak yatırımlara karar verirken ürünün çeşidi, hedeflenen pazarlar ve rekabet avantajları gibi konuları göz önünde bulundurmuştur¹⁰⁹⁷. Denizli ise fırsatlardan yararlanarak kendi ekonomik gücünü ve yeteneklerini harekete geçirmeyi başaran

¹⁰⁹³ Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *age.*, s.79.

¹⁰⁹⁴ Hafize Meder Çakır, *Denizli İmalat Sanayiinin Finansal Yapısı*, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Denizli 2003, s.5; Nihat Batmaz, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Ekonomisi*, Beta Yayınevi, İstanbul 2001, s.82.

¹⁰⁹⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1986*, Ticaret Odası Yayınları:13, 1986, s.51.

¹⁰⁹⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, s.3.

¹⁰⁹⁷ Girişimciler yeni bir yatırıma karar verirken bazı noktalara dikkat etmelidir. Örneğin hangi ürünün ne kadar maliyete neden olacağı, hangi pazarda kimlere hitap edeceği ve rekabet alanında nasıl avantaj sağlayacağı bilinmesi gerekir. Ayrıca büyük ya da küçük bütün firmaların kuruluş yeri önemlidir. Kuruluş için Denizli örneğinde olduğu gibi hızlı sanayileşme ve dinamik bir ekonomik yapı gösteren kentlerin tercih edilmesi gerekir. Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, s.5.

kentlerin başında yer almıştır. Bu açıdan kentin geleneksel iş kolu olan dokuma sektörü kent ekonomisinin lokomotif pozisyonuna gelmiştir. Ayrıca Denizli’de dokuma sanayinin bu denli artmasında sanayi işletmelerinin kuruluşunu başlatan, sevk ve idaresini yapan işletme sahipleri ya da ortaklarının neredeyse tamamının Denizlidoğumlu kişilerden oluşması önemli bir etken olmuştur¹⁰⁹⁸.

Denizli’de 1985’de yatırımlar planlanırken 1980 öncesine göre farklı yollar izlenmiştir. Öyle ki sanayicilerde özellikle 1985 sonrası sadece iç piyasanın istekleri değil dış piyasadaki konjektür ve rekabet şartlarını göz önünde bulundurma prensibi yerleşmiştir. Dışa açılım artık bir zorunluluk olarak görülmüş ve bunun için planlamalar yapılmıştır¹⁰⁹⁹. Çünkü bu dönemde Türkiye’de yalnızca sanayileşme ihtiyacı değil aynı zamanda sanayi ürünlerinin ihraç edilmesi düşüncesi yerleşmiştir. Dışa açılma ekonomisinin Türkiye’ye dinamizm getirmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan devletin rolü ve dış dünya ile ilgili olan kuramsal çerçeveler Türkiye’de değişikliğe uğratarak yeniden düzenlenmiştir¹¹⁰⁰. Denizli’de de yatırımlara hız kazandırmak adına öz kaynak finansmanları yetersiz görülerek dış kaynak arayışları hız kazanmıştır. Hem iç hem de dış pazarda rekabet edebilmek için uzmanlaşma prensibi sanayiciler arasında hızla yayılmıştır. Çünkü üretim ve pazarlama çalışmalarının aynı elden yapılması her geçen gün daha da zorlaşmıştır. Bu durum sanayicileri uzmanlaşmaya sevk etmiştir¹¹⁰¹.

Denizli’nin artan üretim kapasitesi ile özellikle 1985 sonrasında göstermiş olduğu ekonomik sıçrayış, kentin dokuma sektörüne yönelik sanayi alt yapısı ve ihracata dayalı rekabet edebilirlik düzeyi sayesinde kenti Anadolu’nun yeni ve yerel sanayi odaklarından biri haline getirmiştir¹¹⁰².

¹⁰⁹⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, s.3-4.

¹⁰⁹⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1986*, s.51.

¹¹⁰⁰ Gürcan Şevket Avcıoğlu, *Sanayileşme ve Küreselleşme (Denizli Tekstil Sanayii Örneği)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2003, s.16

¹¹⁰¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1986*, s.51-52.

¹¹⁰² 1980’li yıllara kadar Denizli’nin yoğun konut ve ticaret bölgesi Kaleiçi- Bayramyeri ve ona bağlı olarak gelişen Çınar Caddesi – Lise Caddesi olmuştur. Ancak 1976’da meydana gelen bir deprem sonucunda Denizli’nin özellikle güneydoğusunda yer alan bölgeler hasar görerek kentin yeniden imar edilmesine neden olmuştur. Depremden dolayı oluşan konut açığı, kentin hızla sanayileşmesi, sanayi alanlarına yönelik çalışmalar ve sanayileşmenin yaratmış olduğu göçün neden olduğu gecekondulaşma gibi sorunlar 1980’li yılların ortasına kadar uzanmıştır. Yaşanan kent sorunları zamanla çeşitli planlama çalışmalarının yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Öyle ki Dokuzkavaklar, Binevler gibi afet içerikli ve gecekondu önleme gibi alanlar, Sümerbank ve çevresi ya da Esnaf Sitesi gibi sanayi sahalarına yönelik imar planları bu amaçla hayata geçirilmiştir. Pınar Enginçan, “Küresel Kent Mekanları ve Gündelik Yaşam: “Sanayi Kenti” Olarak Küreselleşen Denizli”, *II. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi – Küresel ile Yerel Arasında Kentler*, İdeal Kent Yayınları, 2016, s.246-247.

1985’de faaliyette bulunan ve KOBİ özelliği taşıyan 4.701 adet işletme bulunmuştur. Bu sektörler göz önüne alındığında dokuma ve deri sanayi Türkiye genelinde %4,07 oran ile İstanbul, İzmir ve Bursa’dan sonra dördüncü sırada olmayı başarmıştır. Aşağıdaki tabloda Denizli’de 1985’de faaliyette olan işletmelerin sektörel dağılımları ve sayıları yer almaktadır¹¹⁰³:

Sektörler	İşletme Sayısı	Sektörün İl İmalât Sanayi İçindeki Payı (%)	Sektörün Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Payı (%)	Sektörün Türkiye İçindeki Payı (%)
Gıda İçki ve Tütün Sanayi	582	12,38	2,65	11,25
Dokuma, Giyim ve Deri Sanayi	2.488	52,92	4,07	31,42
Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	485	10,32	1,29	19,25
Kağıt ürünleri ve Basım Sanayi	37	0,79	0,75	2,53
Kimya ve Petrol Ürünleri Sanayi	148	3,15	1,73	4,39
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	65	1,35	1,11	3,02
Metal Ana Sanayi	114	2,43	3,55	1,65
Metal Eşya Sanayi	758	16,12	1,63	23,86
Diğer İmalat Sanayi	24	0,51	0,47	2,60

Tablo51¹¹⁰⁴

Denizli’de açılan yeni endüstriler coğrafi alanlarda kümelenerek endüstriyel bölgeler oluşturmuşlardır. Belirli bir endüstri alanında küçük ve orta ölçekli firmaların başarılı endüstriyel yığılmalar oluşturması yeni bir büyüme dalgasına neden olmuştur. Bu durumda tipik bir endüstriyel bölge ya da endüstriyel yığılma sürecini yaşatmıştır.

¹¹⁰³ Karaalp ve Batmaz, *agm.*, s.106.

¹¹⁰⁴ Karaalp ve Batmaz, *agm.*, s.106.

Endüstriyel bölge olarak dokuma sanayi başı çekerek yoğunluk kazanmıştır. Bu durum Denizli'nin kent ekonomisine damga vurmuştur. Ticari gelenekler, ticari itibar, karşılıklı güvene bağlı ilişkiler ve girişimciliğin yanı sıra Denizli'de bölgesel sosyo-kültürel ortam endüstriyel bölgeyi karakterize etmiştir¹¹⁰⁵. Böylece artan dokuma sanayi pek çok işçiyi de kente çekmeye başlamıştır¹¹⁰⁶.

1985'te hızla yükselen dokuma ağırlıklı sanayileşme ve buna bağlı olarak kentte gözlenen sosyo-ekonomik gelişme ve canlılık Denizli'yi Anadolu kentleri içerisinde çekim noktası haline getirmiştir. Denizli'de diğer Batı illerinde olduğu gibi göç ve kentleşme olgusunu ve de buna bağlı olarak yaşanan sorunları hisseder konuma gelmiştir. 1985'te Türkiye nüfusu 44.587.257 kişi, Ege Bölgesi nüfusu 6.075.596 kişi iken Denizli'de 579.763 kişi olmuştur. Bu dönemde Denizli'ye göç edenlerin yaklaşık %54-55'lik kısmı erkek ağırlıklı olarak daha çok köyden kente çalışma amacıyla göç edenlerden oluşmuştur¹¹⁰⁷. Sanayileşmesine paralel olarak cazibe merkezi haline gelen Denizli'de 9.691 çalışan ile en fazla istihdam dokuma sanayine ait olmuştur. Aşağıdaki tabloda bu durum görülmektedir¹¹⁰⁸:

Sektörler	Çalışan Sayısı	Sektörün İl İmalat Sanayi İçindeki Payı (%)	Sektörün Türkiye İçindeki Payı (%)	Sektörün Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Payı (%)
Gıda İçki ve Tütün Sanayi	2.188	10,76	18,02	0,82
Dokuma, Giyim ve Deri Sanayi	9.691	47,67	26,13	2,51
Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	1.377	6,77	8,26	1,29

¹¹⁰⁵Celal Küçükler, "Giriş", *Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998, s.6-9.

¹¹⁰⁶Zuhal Çiçek, *Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Yoksulluk: Denizli Örneği*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2010, s.55.

¹¹⁰⁷Ferhat Erarı, "Göç ve Kentleşme Sürecinde Denizli", *Denizli'de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu 15-16-17 Ekim 1999 Bildiriler Kitabı*, TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara 1999, s.309-311.

¹¹⁰⁸Karaalp ve Batmaz, *agm.*, s.107.

Kağıt ürünleri ve Basım Sanayi	396	1,95	3,47	0,77
Kimya ve Petrol Ürünleri Sanayi	682	3,35	7,78	0,59
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	813	4	6,12	0,90
Metal Ana Sanayi	966	4,75	6,98	0,94
Metal Eşya Sanayi	4.144	20,38	22,08	1,27
Diğer İmalat Sanayi	74	0,36	1,17	0,43

Tablo52¹¹⁰⁹

1985’de özellikle iplik, hambez dokuma, havlu ve konfeksiyon üretim yapan dokuma tesislerinde dış piyasaya uygun kalitede dokumalar üretilmiştir. 1985’te iplik fiyatlarında yaşanan istikrarın etkisi ile dokumada olumlu dönem yaşanmıştır. Özellikle ham bez dışında bu yılda kurulan yeni tezgâhlar sayesinde havlu ve bornoz üretiminde artış yaşanmıştır¹¹¹⁰. Dış pazardan havlu ve bornoz üretimi adına artan talep küçük üreticilerin de fason üretim ağı içerisinde üretim döngüsüne katılmasına neden olmuştur. Bu durum küçük firmalarında dış pazarlarda yer alma cesareti göstermelerini desteklemiştir. Denizli’deki üretim kültürü ve yerel bölgeye gönüllü güvene dayalı sosyal ilişkiler başarılı örneklerin taklit edilmesini sağlamıştır. Bu dönemde hemkentilik ya da akrabalık olgusu ile tanıdık olma ortak hareket etme ve ilişki ağlarını sağlama da önemli bir etken olmuştur. Yerel ilişki ağları bilgi ve teknoloji aktarımında, işçi bulmada, makine ödünç alıp vermede ve finansal destek konusunda faydalar sağlamıştır. Bu dönemde bahsi geçen ağlar dışında hammadde temini, üretim ve pazarlama aşamasında üreticilerin yeni fırsatlara ulaşmasına katkı sağlayan araçlar, komisyoncular ve yabancı firma temsilcileri bulunmuştur¹¹¹¹.

1985’te Denizli Ticaret Odasına kayıtlı olan pek çok firma Denizli Ticaret odasından mal ihraç edebilmek için “İhracat Belgesi” almıştır¹¹¹². İhracat yapan firmalar

¹¹⁰⁹ Karaalp ve Batmaz, *agm.*, s.107.

¹¹¹⁰ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1986*, s.54.

¹¹¹¹ Çiğdem Varol ve Tanyel Eceral, “Denizli Tekstil Sanayi: Yerel Kalkınmada Bir Başarı Hikayesi Mi?”, *İdeal Kent Dergisi*, Sayı:8, Ocak 2013, s.186-187.

¹¹¹² İhracat Belgesinin evrakları Ticaret Odası tarafından hazırlanmıştır. Ancak belge Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından ihracatçılara verilmiştir. 1985’te Denizli’de ihracat belgesi olmasına rağmen ihracat yapmayan ihracatçılar yer almıştır. Ancak Denizli Ticaret Odası tarafından bu üyelere ihracat pazarı ve ihracat işlemlerini nasıl yapacakları hakkında yardımda bulunulmuştur. Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1986*, s.57.

arasında Küçükler Tekstil, Denizli Denteks A.Ş., Tümteks Tekstil Sanayi, Göveçlik İplik Fabrikası, DEBA, Gökhan Tekstil A.Ş., Faysal Tekstil Ltd., Denka Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş., Tosunoğlu Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş. ve Sümerbank Pamuklu Sanayi yer almıştır¹¹¹³.Aşağıdaki tabloda Denizli’de 1 Ocak 1985’ten 31 Aralık 1985’e kadar geçen bir yıllık süreçte Denizli Ticaret Odası aracılığı ile yapılan ihracat tutarları yer almaktadır:

Ürünün Cinsi	Tutarı
Dokuma (Muhtelif Giyim Eşyası vb.)	3.707.984.788.- TL
Pamuk İpliği	3.371.837.185.- TL
Havlu ve Bornoz	1.643.674.039.- TL
Baharat (Tohumlu ve Yağlı Bitkiler)	727.820.927.- TL
Demir vb. Sanayi Ürünleri	395.258.045.- TL
Muhtelif Gıda Maddeleri	252.042.765.- TL
Kuzu Göbeği Mantarı	179.020.236.- TL
Halı ve Kilim	204.555.925.- TL
Nohut ve Leblebi	156.557.925.- TL
Kuruyemiş vb.	81.392.717.- TL
Bal, Lokum vb. Şekerleme	40.828.692.- TL
Yaş Meyve ve Sebze	40.828.692.- TL
Çeşitli Mutfak Gereçleri	52.875.810.- TL
Oto Yedek Parçası	50.776.760.- TL
Müzik Aletleri	11.420.185.- TL
Mobilya	6.160.696.- TL
Su Ürünleri	818.027.- TL
Vazo, Biblo ve Hediyelik Eşya	445.228.- TL
TOPLAM	10.926.157.040.- TL

Tablo53¹¹¹⁴

1985’ten itibaren başta dokuma sektörü olmak üzere Türkiye ihracatının dünya ihracatı içerisindeki payında artış yaşanmıştır. 1980’de Türkiye’nin dünya ihracatı

¹¹¹³ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1986*, s.58-59.

¹¹¹⁴ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1986*, s.60.

içerisindeki payı 0,15 iken bu oran 1985'te 0,44'e yükselmiştir. Aşağıdaki tabloda bu durum görülmektedir¹¹¹⁵:

Yıllar	İthalat (Milyon Dolar)	İhracat (Milyon Dolar)	Dünya İhracatı İçerisindeki Pay (%)
1938	115	119	0.49
1948	197	275	0.49
1958	247	315	0.23
1963	368	688	0.26
1973	1.317	2.086	0.24
1979	2.261	5.069	0.14
1980	2.910	7.909	0.15
1985	7.958	11.343	0.44
1990	12.959	22.356	0.40

Tablo54¹¹¹⁶

1987'ye gelindiğinde Denizli ekonomisindeki işletmecilik anlayışında çok köklü değişimler yaşanmıştır. Öyle ki üretim, ambalajlama ve satışın aynı yerde yapıldığı işletmeler terk edilmiştir. Dağınık halde bulunan sanayi kuruluşlarından alt yapısını tamamlayarak tesisini kurabilen işletmelerin bir bölümü Denizli OSB'deki¹¹¹⁷ yerine taşınmıştır. Bölgeye taşınan işletmelerin büyük çoğunluğunu ise dokuma sektörü oluşturmuştur¹¹¹⁸.

1986'da Türkiye'de gerçekleştirilen pamuk ihracatının piyasada oluşturmuş olduğu fiyat dalgalanması 1987'de kendisini hissettirmiştir. Özellikle pamuk miktarındaki düşüşten dolayı yaşanan fiyat artışları genel fiyat seviyesinde ciddi dalgalanmalara neden olmuştur. Bu durum en çok küçük ev ekonomisi modeli ile dokumacılığa devam eden kesimi etkisi altına almıştır. Pamuk, iplik ve ham bezde yaşanan fiyat artışları başta havlu ve bornoz olmak üzere dokuma sanayinde üretilen

¹¹¹⁵ Avcioğlu, agt., s.19.

¹¹¹⁶ Türkiye ihracatının dünya pazarındaki payı. Avcioğlu, agt., s.19.

¹¹¹⁷ Denizli'ye 17 km uzaklıkta Denizli – Afyon karayolu üzerinde bulunan Organize Sanayi Bölgesinin ihalesi 1984'te yapılmıştır. Ancak inşaat çalışmaları 1985'te başlamış ve 1988'de tamamlanabilmiştir. Denizli Valiliği İl Çevre Müdürlüğü, *Denizli İli Çevre Durum Raporu*, İl Çevre Koruma Vakfı, Süra Yayıncılık, Denizli 1997, s.130.

¹¹¹⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, Ticaret Odası Yayınları: 15, 1988, s.63.

pek çok ürünün fiyatında artışa neden olmuştur. Bu durum özellikle havlu ve bornoz ihracatına yönelik üretim yapan firmaların dünya piyasasındaki rekabet şansını azaltmıştır. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen 1987'de Denizli'de dokuma sanayinde yatırım, üretim ve ihracat alanında önemli artış yaşanmıştır. Nitekim yeni kurulan işletmeler ihracata dönük daha çok orta çapta kurumlardan oluşmuştur. Kısa sürede devreye girerek üretime geçebilen bu tesisler, daha çok doğrudan ihracata yönelirken dolaylı olarak ihracatçı firmalar aracılığıyla da gerçekleştirmişlerdir¹¹¹⁹.

1987'de Denizli'de 36.216.000.000 TL Denizli gümrüğü aracılığıyla olmak üzere toplam 45.036.334.059 TL tutarında ihracat yapılmıştır¹¹²⁰. Aşağıdaki tabloda Denizli'de 1 Ocak 1987'ten 31 Aralık 1987'e kadar geçen bir yıllık süreçte Denizli Ticaret Odası aracılığı ile yapılan ihracat tutarları verilmiştir:

Ürünün Cinsi	Tutarı (TL)
Havlu, Bornoz	18.440.778.943.-
Bakır Filmaşın (Yuvarlak, dikdörtgen, kara gibi şekillerde yarı metal çubuk)	7.098.361.886.-
Tekstil Ürünleri (Hazır Giyim Eşyaları)	6.618.507.254.-
Pamuk İpliği	4.762.796.391.-
Tohumlu ve Yağlı Bitkiler	2.912.232.825.-
Sanayi Ürünleri	1.298.656.728.-
Mufak Eşyaları (Cam vb.)	1.230.460.193.-
Halı-Kilim (Çuval, Heybe vb.)	945.909.300.-
Leblebi, Nohut ve Benzer Kuruyemişler	850.691.341.-
Baharatlar	309.652.962.-
Çeşitli Gıda Maddeleri	283.326.375.-
Yedek Parçalar	195.260.990.-
Oluklu Mukavva Kutu	70.672.536.-
Av Tüfekleri ve Ev Kundakları	14.772.200.-
Mobilya	2.551.560.-

¹¹¹⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, s.70.

¹¹²⁰ Denizli gümrüğünden gerçekleştirilen ithalat miktarı 14.906.000.000 TL olmuştur. Gerçekleştirilen ihracat ve ithalat sırasında 1.950.000.000TL gümrük vergisi ile 1.699.000.000 TL katma değer vergisi alınmıştır. Aynı zamanda Denizli'de 24 Eylül 1986'dan itibaren çalışmalarını başlatarak Ege İhracatçılar Birliğine bağlı İzmir İhracatçılar Birliği Denizli Şubesinin 138 üyesi bulunmuştur. Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, s.64.

Değirmen Taşı	1.702.575.-
TOPLAM	45.036.334.059.-

Tablo67¹¹²¹

Görüldüğü üzere 1987’de en fazla ihracatı gerçekleştirilen ürün havlu ve bornoz olmuştur. Havlu, bornoz, tekstil ürünleri ve pamuk ipliği ihracatı toplamı 29.822.082.588 TL ile Denizli ihracatının yarısından fazlasına denk gelmiştir. Bu durum Denizli’nin dokuma ihracatında göstermiş olduğu başarı ile açıklanabilir. Öyle ki 1987’de Küçüker Tekstil A.Ş., Denizli Denteks A.Ş., Tümteks Tekstil Sanayi, Göveçlik İplik Fabrikası A.Ş., DEBA, İpek Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş., Faysal Tekstil Ltd., Denka Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş., Sümerbank Pamuklu Sanayi Müessesesi, Gürteks Tekstil Sanayi Ltd. Şti. ve Havsan Havlu Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş. ihracat yapan tekstil firmalarıdır¹¹²².

4.1.1. Denizli’de Başlıca Tekstil Firmalarının 1987’deki Durumu

4.1.1.1.Sümerbank Denizli Pamuklu Müessesesi

Temeli 5 Kasım 1949’da atılan fabrika 1987’ye kadar Denizli ekonomisine önemli katkılar sağlamayı başarmıştır. 1987’de 278 kadın ve 670 erkek olmak üzere toplam 948 kişiye istihdam sağlamıştır. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere 1987’de 2.757.380 dolar turarında ihracat gerçekleştirmiştir. Yine aynı yıl 22.148 iğ, 126 rotar bulunan fabrikada 6.880 ton pamuk ipliği ile 504 dokuma tezgâhında toplam 2.0071.000 m ham bez üretimi yapılmıştır¹¹²³.

4.1.1.2.Tümteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.

1980’de kurulan Tümteks Tekstil Fabrikası Organize Sanayi Bölgesi’ndeki (OSB) dokuma fabrikası ile Gümüşçay’daki konfeksiyon fabrikasında havlu ve bornoz gibi ürünleri üretmiştir. 1987’de OSB’deki fabrikasında elektrik ve makine mühendisi, beş idari personel ve yüz yirmi işçi çalışmıştır. 40 dokuma tezgahı ve yardımcı tesisat ile kalite kontrol laboratuvarı bulunan fabrikada işçiler üç vardiya çalışarak günlük 2-2,5 ton arasında havlu ve bornozluk kumaş üretimi gerçekleştirmişlerdir. Konfeksiyon ve kalite kontrol ambalaj işlemlerinin yapıldığı Gümüşçay tesislerinde 3.950 m² alanda tek vardiya ile 350 işçi çalışmıştır. 125 dikiş makinesi ile günde 2.000 – 3.000 arasında

¹¹²¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, s.82.

¹¹²² Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, s.79-81.

¹¹²³ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, s.72.

bornoz ve 8.000 – 10.000 arasında havlu dikimi gerçekleştirilmiştir. Yapılan üretimlerden 1987’de 9.000.000 dolar ihracat yapılmıştır¹¹²⁴.

4.1.1.3. Denteks Denizli Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Havlu ve bornoz üretimi ile diğer tekstil ürünleri alanında üretim yapmak amacıyla kurulmuş olan fabrika 1987’de OSB’de 20 dönüm açık ve 4 dönüm kapalı alanda üretim gerçekleştirmiştir. Aynı yıl 200 çalışanı ile yılda üretim kapasitesi 600.000 olmasına karşın 400.000 adet üretim gerçekleştirmiştir. Üretilen ürünlerin neredeyse tamamı başta Avrupa Ekonomi Topluluğu ülkeleri olmak üzere ihraç edilmiştir. Firmanın 1987’deki ihracattan geliri 5.000.000 dolar tutarında olmuştur¹¹²⁵.

4.1.1.4. Gökhan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.

1987’nin başlarında üretime başlayan Gökhan Tekstil Sanayi dönemin en modern dokuma tezgahları ile donatılmıştır. En modern teknoloji ile çalışan havalı dokuma tezgahlarında bornoz, havlu ve kese üretilerek tamamı yurt dışına ihraç edilmiştir. Bünyesinde 150 işçi çalıştıran fabrikanın yıllık bornoz üretimi 250.000 adet olmuştur. Yıllık 3.000.000 dolar ihracat kapasitesine sahip olan Gökhan Tekstil Sanayi tarafından 1987’de 1.500.000 dolar ihracat gerçekleştirilmiştir¹¹²⁶.

Denizli’de yukarıda izah edilen başlıca fabrikalar dışında da pek çok fabrikada dokuma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Nitekim 1980’lerin sonunda dokuma sanayinin kazandırdığı kazanç nedeniyle bu alanda pek çok fabrika açılmaya başlamıştır¹¹²⁷. Aşağıdaki tabloda 1987’de kurulan dokuma sanayi fabrikaları isimleri, sermaye ve üretim alanları verilmiştir:

Adları	Sermaye (TL)	Üretim Alanları
Gürcan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	40.000.000	Sentetik Elyaf
Gürcan Konfeksiyon Sanayi Ticaret A.Ş.	30.000.000	Yünlü, pamuklu üretim
Göktepe Tekstil Ürünleri Ticaret ve	5.000.000	Tekstil ürünleri alım ve

¹¹²⁴ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, s.72.

¹¹²⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, s.72.

¹¹²⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, s.72.

¹¹²⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2018*, Denizli Ticaret Odası Yayınları:45, Denizli 2018, s. 47.

Sanayi A.Ş.		satım
Ünallar Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	10.000.000	Tekstil ürünleri alım ve satım
Karabulut İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	100.000.000	Tekstil ürünleri alım ve satım
Kayabir Boya ve Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	2.000.000	Tekstil ürünlerinin boyanması
Kaynak İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	120.000.000	Pamuklu ve yünlü
Zümrü Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	500.000.000	Her çeşit kumaş üretimi
Tayfun Pamuklu Mensucat Sanayi A.Ş.	10.000.000	Konfeksiyon
Çizmeci Makine ve İmalat Sanayi Ticaret A.Ş.	150.000.000	Dokuma tezgâhı makine imalatı
Tamteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	100.000.000	Tekstil ürünlerinin alım satımı
Avcılar Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	100.000.000	Pamuk, yün
Başer İplik Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	60.000.000	İplik Ticareti
Neşe Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	115.000.000	Tekstil ürünleri üretimi

Tablo55¹¹²⁸

1988’de Türkiye 3.750.000 pamuk iğ ihracatı ile dünya pazarında %2,4 oranında paya sahip olarak Avrupada ilk sırada yer almıştır. 1989’da 50.970 tezgâh sayısı ile dünya pazarında %1,3 oranında paya sahip olarak Avrupa’da birinci sırada yer alırken 624.000 yünlü iğ ihracatı ve %9,9 oranındaki pay ile de İtalya’dan sonra ikinci sırada yer almıştır¹¹²⁹.

Dokuma sektörüne dayalı sanayi büyüme sürecine giren Denizli, 1980’lerin sonuna gelindiğinde dünya ölçeğinde önemli bir havlu ve bornoz üretim merkezi olmayı başarmıştır. 1990’da ise tekstil sektörüne yapılan yatırımın niceliğinin yanında niteliği de göz önüne alınarak teknolojik düzeyde ilerlemeler kaydedilmiştir¹¹³⁰. Bu dönemde

¹¹²⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, s.85-86.

¹¹²⁹ Avcioğlu, *agt.*, s.22.

¹¹³⁰ Metin Özarslan, “Denizli’nin Kalkınma Sürecinin Tarihsel Aşamaları: Birikimsel Bir Süreç Olarak Yerel Kalkınma”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara 2007, s.592.

ulusal ya da dış piyasalarda oluşması mümkün olan riskleri bünyesinde barındıran dışa açılma süreci, kentin yerel kurumları arasında iş birliğini ve dayanışmayı geliştirmiştir. Daha önce bulunan yerel ekonomik gelişme kurumları daha aktif çalışırken ortak dayanışma ve işbirliğini amaç edinen yeni kurumlarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Nitekim sanayici ve iş adamlarının temsilcisi konumundaki yarı kamu niteliği taşıyan oda ve birlikler daha aktif çalışırken Sanayici ve İş Adamları (SİAD) ve Genç İş Adamları (GİAD) gibi yerel kurumlar kurulmuştur¹¹³¹.

4.2. 1990'larda Denizli'de Dokumacılık

Turgut Özal'ın 31 Ekim 1989'da cumhurbaşkanı seçilmesi ile başlayan 1990'lar Türkiye için çok sesli toplum yapısına geçtiği yıllar olmuştur¹¹³². Ancak bu dönem boyunca birbirini takip eden siyasi ve ekonomik krizler ile çok sayıda kurulan koalisyon hükümetleri 1990'lara damgasını vurmuştur¹¹³³. 1990 – 1994 arasını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı büyük hedefler güdülerek¹¹³⁴ bu dönem içerisinde hayata geçirilmiştir¹¹³⁵. Yıllık yurt içi telebin %8 oranında artması beklenen dokuma sanayi ihracatının yılda %11,4 oranında artarak plan dönemi sonunda 6,2 milyar dolara ulaşması hedeflenmiştir. Plan dahilinde dış pazara dönük, modern teknoloji ile donatılmış ekonomik yatırımlar teşvik edilmiştir¹¹³⁶. Türk dokuma ürünlerinin yurt dışı pazarda da rekabet edebilmesi için yeni tasarımların pazara girmesi teşvik edilmiştir¹¹³⁷.

Denizli'de Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulamaya konulduğu ilk yıllardan itibaren dokuma sektöründe önemli gelişmeler gözlenmiştir. Öyle ki 1993'e

¹¹³¹ Özarslan, *agm.*, s.592-593.

¹¹³² Süleyman İnan, "1960 Sonrası Türkiye", *İnkılâp Derstleri*, Gökçe Yayınevi, Denizli 2011, s.325-326

¹¹³³ Birol Akgün, "Türkiye'de Siyasal Güven: Nedenleri ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:56, Sayı: 4, 2001, s.2.

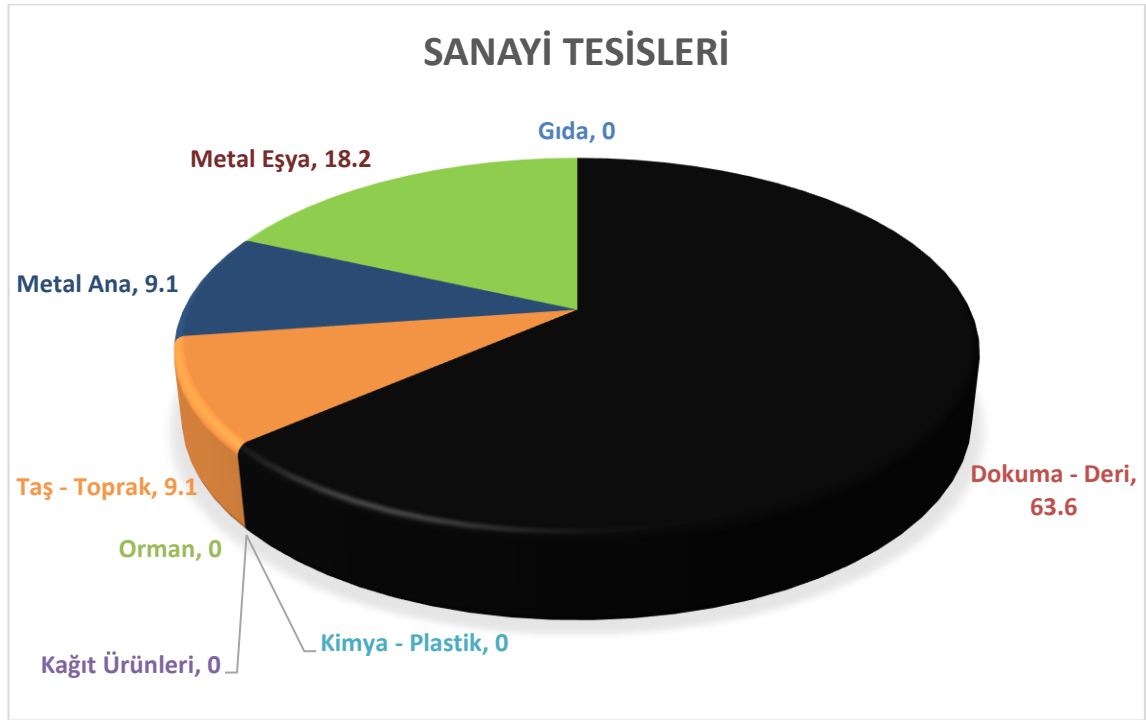
¹¹³⁴ Büyüme ve yapısal değişmeyi gerçekleştirebilmek adına 155.388,4 milyar TL yatırım yapılması planlanmıştır. Kamu kesiminde 60.996,5 milyar TL yatırım gerçekleştirilirken özel kesimde 94.391,9 milyar TL yatırım yapılması amaçlanmıştır. Özel kesim yatırımlarının artış hızı %11,3 olurken kamu kesiminin artış hızı % 5 olarak hesaplanmıştır. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, Ankara 1989, s.8.

¹¹³⁵ Mutluer, *age.*, s.38.

¹¹³⁶ Türkiye ekonomisi 1980'den itibaren özellikle 1990'lar boyunca önemli ölçüde ihracata bağımlı çizgide ilerlemiştir. Denizli ekonomisi ise zaman içerisinde ihracat bağımlılığı en fazla olan iller biri olmuştur. Çelik Aruoba, "Tekstil Ticaretinde Korumacılık", *Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998, s.146.

¹¹³⁷ Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, s.124.

kadar Denizli’de kurulan on bir yeni sanayi kuruluşunun %63,6’sı dokuma sektörüne ait olmuştur¹¹³⁸. Bu durum aşağıdaki grafikte de açıkça görülmektedir:

Grafik10¹¹³⁹

Bu dönem içerisinde Denizli 1980’lerde başlayan ve 1990’larda hızlanan bölgesel yapılanma süreci içerisinde, geleneksel sanayi ve ticaret merkezlerinin dışında ekonomik açıdan sıçrama göstermeyi başarmıştır¹¹⁴⁰. Büyük sanayi atılımı gerçekleştirmeyi başaran kentulusal ve uluslararası üretim zincirinde önemli yer edinmiştir¹¹⁴¹. Nitekim 1990’larla beraber Denizli kendine özgü gelişim süreci ile ticarete öne çıkan kentler için kullanılan “Anadolu Kaplanları”¹¹⁴² içerisinde yer almıştır¹¹⁴³. Bilindiği gibi Türkiye’de bazı Anadolu kentleri dokuma sanayinin öncülüğünde gelişim göstermiştir. Adana, Kahraman Maraş, Gaziantep ve Kayseri’nin başını çekmiş olduğu bu grup daha çok pamuk ham maddesine dayalı olarak iplik

¹¹³⁸ Mutluer, *age.*, s.38.

¹¹³⁹ Mutluer, *age.*, s.38.

¹¹⁴⁰ Kazdağlı, *agm.*, s.90-91.

¹¹⁴¹ Öztepe, *agm.*, s.165.

¹¹⁴² Yusuf Kaya, “Denizli’de Girişimcilik”, *Denizli Kent Ekonomisi*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli Basımevi, Denizli 2017, s.61.

¹¹⁴³ 1980’ler üretilen ürünlerin neredeyse hepsinin alıcı bulduğu yıllar olmuştur. Bu açıdan dünya nüfusu artarken üretim kapasitesi talebi karşılamakta yetersiz kalmıştır. 1990’lara gelindiğinde ise bütün dünya üretimi arttırmak için yeni yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu dönem dünyada “Asya Kaplanları” olarak anılırken Türkiye’de “Anadolu Kaplanları” olarak anılmıştır. Erdoğan Güzeldal, “Yeni Dünya Düzeni ve Uluslararası Ticaret”, *Basıad Dergisi*, Sayı:21, Gültürk Ofset, Denizli 2010 s.14.

bölgesi konumunda yükseliş göstermiştir. Oysa Denizli ham madde bölgesi olmaktan ziyade uzmanlaşmaya dayalı ve dış pazarlara açılmayı başaran dinamik girişimcilik ruhu ile yükselmiştir. Aşağıdan yukarı tipte sanayileşme süreci yaşayan kentte kurulan firmalar büyük ölçekli entegre imalat tesisleri kurmayarak büyük firmalar küçük firmalarla yoğun fason ilişki içerisine girmeyi tercih etmiştir¹¹⁴⁴. Nitekim büyük firmalara fason iş yaparak düşük kâr oranları ve ucuz emek karşılığında çok sayıda firma çalışmıştır. Piyasaya yeni giren küçük firmalar ilk olarak yurt dışına ihracat yapan diğer firmalara fason üretim gerçekleştirmiştir. Ardından sermayelerini güçlendirerek yeterli makine seviyesine sahip olduktan sonra kendi başlarına yurt dışı bağlantısı kurmaya çalışmışlardır. Ancak piyasada talep darlığı yaşandığında bundan en çok etkilenen grup ise fason üretim şeklinde çalışan küçük firmalar olmuştur¹¹⁴⁵.

1990’lardan itibaren bölgesel kalkınma¹¹⁴⁶ modellerine tüm dünyada destek verilmiştir. Çünkü yaşanan küreselleşme yerel ekonomilerin de küresel ekonomiye eklenmesini zorunlu hale getirmiştir. Böylece küresel ekonomiye entegre olmayı başaran bölgeler kalkınma hızlarını arttırmıştır. Ancak Denizli gibi küresel sermayeyi kendi bölgesine çekebilen ve teknolojik gelişmeleri takip edebilen bölgeler uluslararası rekabette avantaj sağlayabilmiştir¹¹⁴⁷. Nitekim Denizli’deki imalat sanayi iş yerlerinin %56,3 ‘ü 1990 yılından sonra kurulurken 1984-1989 dönemi arasında kurulanlar ise toplam iş yeri sayısının %23,6’sını oluşturmuştur¹¹⁴⁸.

İmalat sanayi içerisinde yer alan dokuma sanayi kent gelişmesinin öncülüğünü yaparak istihdamın sektör dağılımı üzerinde etkili olmuştur. Aynı zamanda emek yoğun üretim teknolojisine sahip olması kadın işgücü istihdam edebilmede iş olanakları yaratmıştır. Nitekim emek yoğun üretim teknolojilerinin kullanılması çok fazla vasıflı iş gücü gerektirmediğinden pek çok kişiye iş olanakları sağlamıştır¹¹⁴⁹. Aşağıdaki tabloda

¹¹⁴⁴ Kazdağlı, *agm.*, s.90-91.

¹¹⁴⁵Öztepe, *agm.*, s.168.

¹¹⁴⁶ Bölgesel kalkınma, merkezi yönetimin yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen yaklaşımı yerine daha çok bölgelerin ve sınırları belirli ekonomik bir alanın sanayileşmesi ve sosyal yapısının iyileştirilmesi olarak tanımlanmıştır. Nihal Yayla, “Bölgesel Kalkınma Sürecinde Denizli”, *Denizli Kent Ekonomisi*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli Basımevi, Denizli 2017, s.324-325

¹¹⁴⁷Nihal Yayla, “Bölgesel Kalkınma Sürecinde Denizli”, *Denizli Kent Ekonomisi*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli Basımevi, Denizli 2017, s.323.

¹¹⁴⁸İnci Kayhan Kuzgun – Yusuf Özel, “Denizli’de Kadının Ücret Karşılığı İşgücüne Katılımı”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara 2007, s.528-529.

¹¹⁴⁹ Kuzgun-Özel, *agm.*, s.531.

1980-2000 arasında kadın işgücünün 1980, 1990 ve 2000’li yıllarda istihdam sektör dağılımı görülmektedir:

Yıllar	Tarım Sektörü	Sanayi Sektörü	Hizmet Sektörü
1980	84,6	9,7	5,3
1990	82,1	10,3	7,6
2000	74,2	15,1	10,6

Tablo56¹¹⁵⁰

1980, 1990 ve 2000 yıllarında tarım, sanayi ve hizmet sektörü incelendiğinde tarım sektöründe azalma yaşanırken sanayi ve hizmet sektöründe artış gözlenmiştir. Özellikle 2000’lere gelindiğinde sanayi sektörü 1990’daki oranının neredeyse bir buçuk katına çıkmıştır. Bu durum Denizli’deki sanayileşme ile açıklanabilir.

1990 - 2000 arasında yapılan Genel Nüfus Sayımı sonuçları bu dönemde Denizli’nin yapmış olduğu sanayi sıçramasını imalat sanayi istihdamı göstergeleri açısından doğrulamıştır. Öyle ki imalat sanayi istihdam oranı 1990’da Türkiye’de %12,8 iken Denizli’de %14,24 oranında olmuştur. 2000’e gelindiğinde Türkiye genelinde imalat sanayi istihdam oranı 13,35 iken Denizli’de %18,98 oranına yükselmiştir. İmalat sanayi sahasında Denizli kendi bölgesinde yer alan illerin de üzerinde yer almayı başarmıştır. İmalat sanayinin alt dalı olan dokuma sanayinin istihdam oranı üzerinde önemli katkıları olmuştur¹¹⁵¹. Aşağıdaki tabloda Denizli’nin imalat sanayi işyerleri, istihdam oranı ve katma değerleri yer almaktadır:

DENİZLİ									
Sektörler	İş Yerleri			İstihdam			Katma Değer		
	1980	1990	2000	1980	1990	2000	1980	1990	2000
Tekstil	24,79	36,36	68,27	51,87	54,41	79,89	37,27	36,17	68,32
Metal Eşya	16,24	16,16	7,45	19,91	13,77	3,68	37,41	22,18	4,97
Gıda	18,80	12,12	6,25	7,62	4,07	2,43	7,89	6,18	2,48
Taş – Toprak	3,42	7,07	5,77	2,64	10,77	5,83	0,56	15,23	7,63
Metal Ana	21,37	14,14	4,81	6,74	7,06	3,37	4,19	9,74	6,66
Kimya	7,69	8,08	4,57	6,11	3,56	2,36	4,73	3,91	5,39

¹¹⁵⁰ Kuzgun-Özel, *agm.*, s.534.

¹¹⁵¹ Özaslan, *agm.*, s.583.

Orman Ürünleri	4,27	3,03	1,20	2,47	1,87	-	3,22	1,84	-
Kağıt	2,56	2,02	1,20	-	-	1,57	-	-	3,97
Diğer	0,85	1,01	0,48	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablo56¹¹⁵²

Görüldüğü üzere Denizli'deki dokuma sektörü, 1980'lerden 2000'lere gelene kadar iş yeri, istihdam ve katma değer oranlarında diğer sektörlerin önünde yer alarak birinci sırada yer almıştır. Ayrıca Denizli'de dokuma sektörü, 1980'lerden 2000'lere gelene kadar iş yeri, istihdam ve katma değer oranlarında da daima artış yaşanmıştır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin imalat sanayi işyerleri, istihdam oranı ve katma değerleri yer almaktadır:

TÜRKİYE									
Sektörler	İş Yerleri			İstihdam			Katma Değer		
	1980	1990	2000	1980	1990	2000	1980	1990	2000
Tekstil	19,39	26,30	30,51	23,35	28,80	34,17	15,20	14,99	16,57
Metal Eşya	26,8	22,58	25,22	20,54	21,20	22,77	17,55	19,57	22,40
Gıda	21,26	21,35	15,37	23,65	18,32	15,43	18,42	16,17	15,70
Taş – Toprak	6,85	7,73	7,69	7,45	7,54	6,53	6,84	8,11	6,89
Metal Ana	5,65	4,34	3,45	9,38	8,20	5,37	9,94	6,80	5,69
Kimya	11,59	9,27	9,18	9,50	9,85	9,58	27,83	29,65	27,55
Orman Ürünleri	4,04	3,55	3,89	2,16	1,97	2,39	1,24	0,97	1,50
Kağıt	4,21	3,84	3,55	3,58	3,61	2,99	2,71	3,44	3,07
Diğer	0,93	1,04	1,12	0,39	0,51	0,77	0,26	0,30	0,64
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100

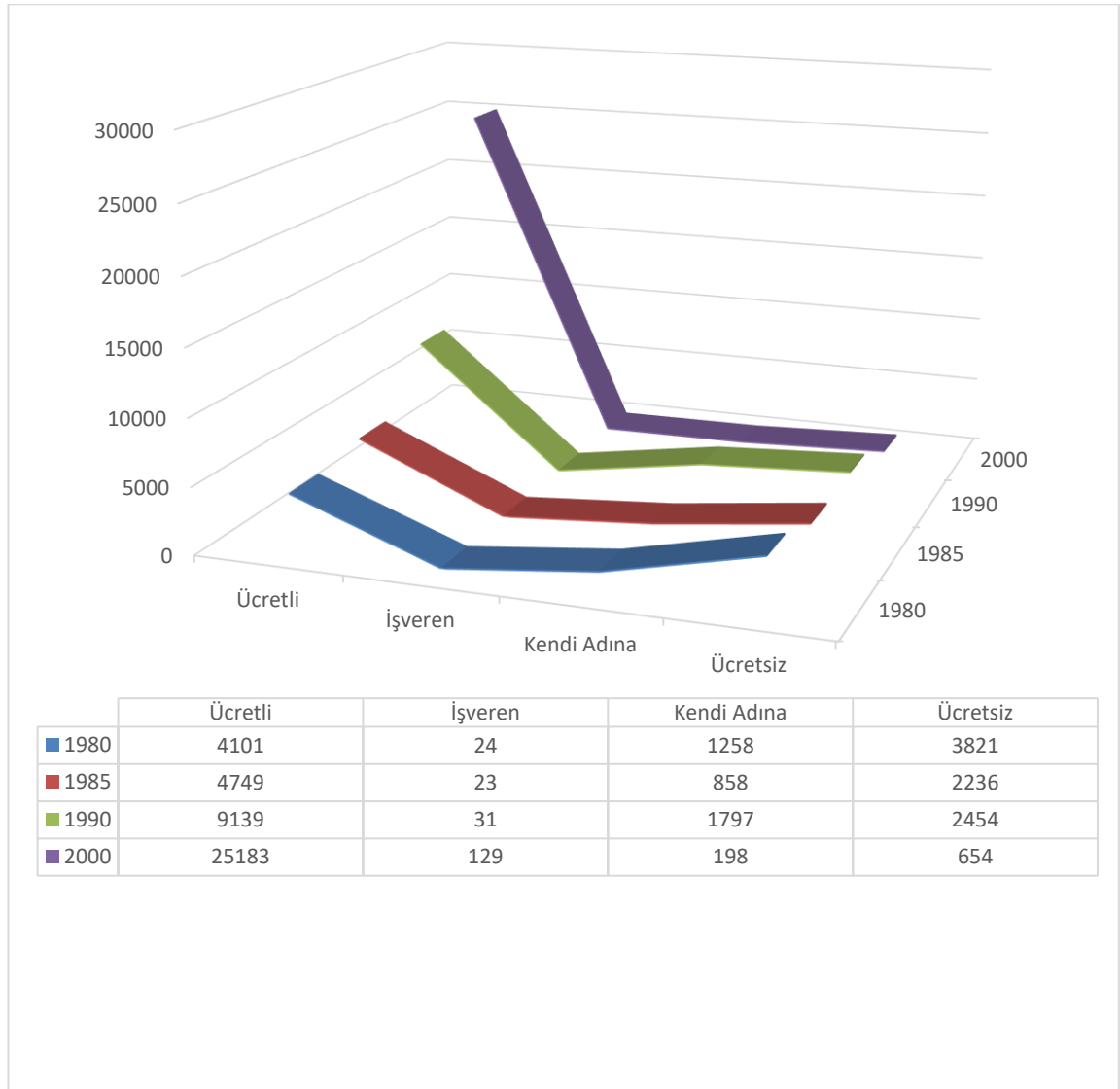
Tablo57¹¹⁵³

Görüldüğü üzere 1980'den 2000'lere kadar, Türkiye'deki sektörler içerisinde dokuma sektörünün iş yerleri, istihdam ve katma değer oranları Denizli'nin oranlarının altında seyretmiştir.

¹¹⁵² Özasan, *agm.*, s.595

¹¹⁵³ Özasan, *agm.*, s.595.

Aşağıdaki grafikte dokuma ve deri sanayinde çalışan kadın işgücünün işteki statü itibariyle dağılımı gösterilmiştir:

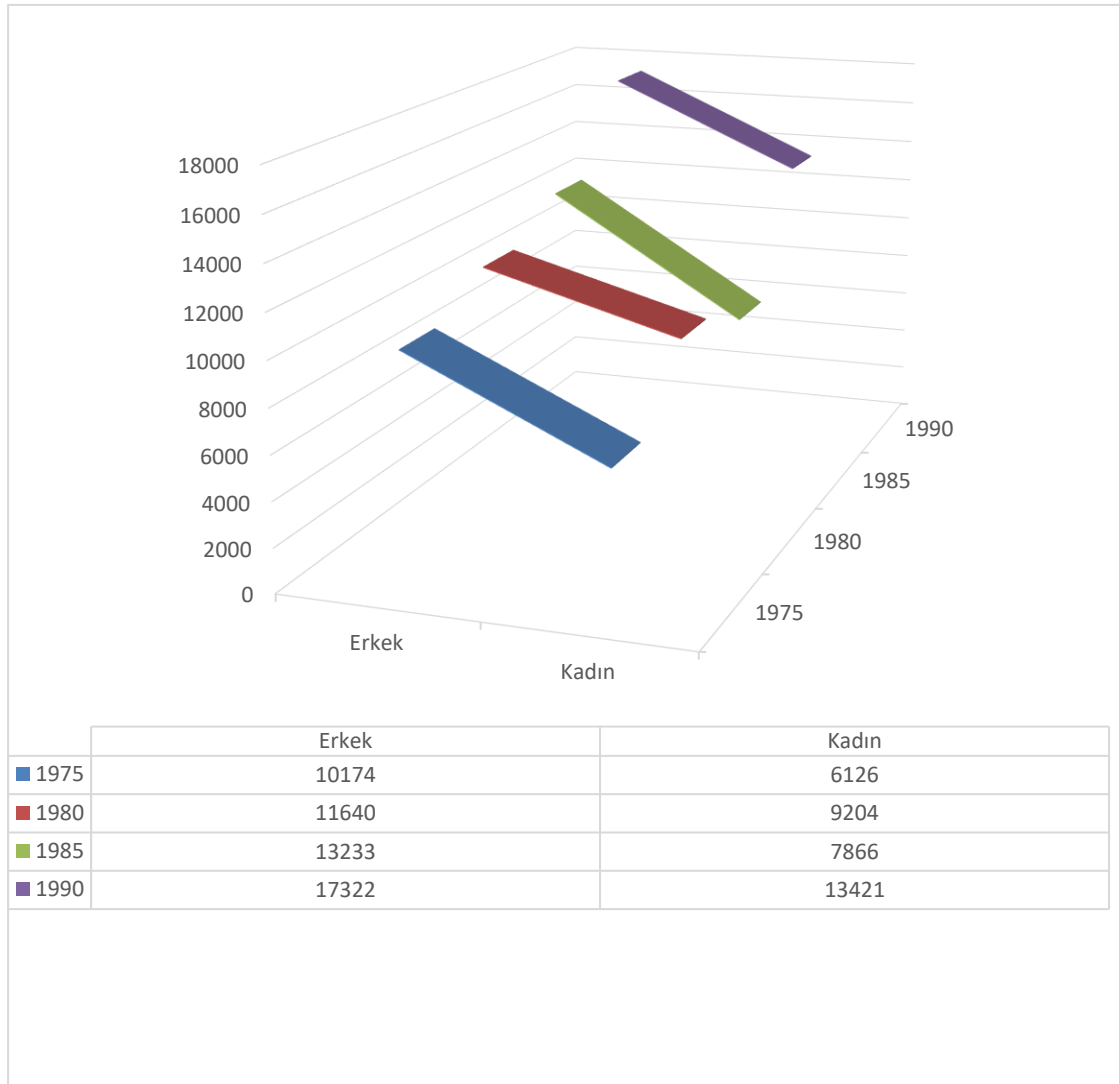

Grafik11¹¹⁵⁴

Görüldüğü üzere 1980'den 2000'e gelene kadar geçen sürede dokuma ve deri sanayinde ücretsiz çalışan kadın iş gücü azalırken ücretli çalışanlarda artış yaşanmıştır. Bu durum evlerde yapılan dokumacılığın güngeçtikçe azalıp yok olmasıyla evde eşine yardım eden kadının artık fabrikada çalışmaya başlaması ile açıklanabilir.

Aşağıdaki grafikte Denizli'de dokuma ve deri sanayide istihdam edilen işgücünün cinsiyet dağılımı gösterilmiştir:

¹¹⁵⁴ Kuzgun-Özel, *agm.*, s.535.

Grafik12¹¹⁵⁵

Görüldüğü üzere 1975'ten 1990'a gelene kadar Denizli deri ve dokuma sanayinde çalışan erkek sayısı kadın sayısında fazla olmasına karşın kadın istihdamında da özellikle 1990'lardan itibaren artış yaşanmıştır.

1990'larda nüfus yoğunluğu ve sanayileşme hızı devam eden kentte¹¹⁵⁶ dokuma sanayi alanında olgunlaşma dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde mevcut işletmelerin bölünmesi ya da bazı ortakların ayrılarak yeni iş kurmaları kentteki firma sayısını arttırmıştır. Ayrıca devletin teşvik tedbirleri için ölçeği küçültme politikası sanayi dışındaki alanlardan dahi kişilerin (öğretmenler, doktorlar, mühendisler, esnaflar vb.)

¹¹⁵⁵ Kuzgun-Özel, *agm.*, s.535.

¹¹⁵⁶ Muhammed Akaydın – Ercan Ay, “Denizli Tekstil ve Konfeksiyon Sanayinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998, s.126. 1190'dayapılan on üçüncü genel nüfus sayımına göre Denizli'nin kent merkezi 271.246 olmak üzere toplam 750.822 kişi olmuştur. Böylece Denizli seksen il içerisinde nüfusu dolayısıyla yirmi beşinci iken kent merkezi nüfusu ile de yirmi birinci sırada yer almıştır. Mutluer, *age.*, s.126.

yeni yatırımlar yaparak sektöre dahil olmasına neden olmuştur. Nitekim 1990-1995 arasında dokuma sanayi alanında büyük çoğunluğu küçük işletme olmak üzere 138 yeni firma kurulmuştur. Bu firmalardan 83 tanesi 1994 – 1995 gibi kısa bir süre aralığında hayat bulmuştur¹¹⁵⁷.

1992’de Denizli’de küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi sağlanmıştır. Öyle ki Denizli Ticaret Odası bölgesel nitelikte ve işbirliğine yönelik olan toplantılara önem vermiştir. Aralık 1992’de bölgede bulunan ticaret odalarının katıldığı ekonomi ağırlıklı “Ege Bölgesi Ticaret Odaları Güç Birliği Toplantıları”nın üçüncüsü Denizli’de gerçekleştirilmiştir. Toplantıda Denizli’nin var olan ekonomik durumu ele alınarak yapılmak istenen hususlar hükümet yetkililerine iletilmiştir. Aynı yıl Denizlili girişimciler Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik faaliyetlerini arttırmıştır. Nitekim çoğu sanayici Azerbaycanlı iş adamları ile anlaşmalar yapmıştır¹¹⁵⁸.

Denizli’nin dokuma sanayi alanında hızla açılan yeni firmaların piyasaya girmesi ve var olan firmaların kapasitelerini arttırması farklı çıkarları olan girişimcileri bir araya getirmiştir. Bu birlikteliğin en önemli sonucu 1993’te “Ege Hazır Giyim Sanayiciler Derneği”nin kuruluşu olmuştur¹¹⁵⁹. Bu dernek başta Esat Sivri, Abdülkadir Uslu, Yılmaz Kasapoğlu, Nevzat Özel, Derya Baltalı, Mustafa Kaynak, Besalet Küçüker, Ali İhsan Kasapoğlu, Hasan Kasapoğlu gibi Denizlili dokumacıların oluşturmuş olduğu toplam doksan dokuz üye ile kurulmuştur. Kısa bir süre sonra doksan dokuz üye sayısı dört yüze ulaşmıştır¹¹⁶⁰. Küçük ve orta ölçekte işletmeleri bir araya toplamasını amaç edinen bu dış ticaret şirketi, sadece Denizli’deki değil bütün bölgedeki ihracatı daha kolay ve etkin hale getirmeyi planlamıştır. Böylece ucuz kredi, hammadde sunumu, düşük maliyetli sigortacılık işlemleri, pazarlama hizmetleri, bürokratik işlemler ile merkezi ve yerel hükümet kuruluşlarının sunmuş olduğu hizmetlere daha kolay ulaşım amaçlanmıştır. Özellikle kuruluşundan üç yılsonra dış ticarete önemli canlanmalara neden olmuştur¹¹⁶¹. Bir süre için benzer firmaların ortak

¹¹⁵⁷ Varol – Eceral, *agm.*, s.188.

¹¹⁵⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1993*, s.71-72.

¹¹⁵⁹ Varol-Eceral, *agm.*, s.188.

¹¹⁶⁰ Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.143.

¹¹⁶¹ Varol-Eceral, *agm.*, s.189.

çıkarları ile yerel geleneksel işbirliği kültürünü en iyi şekilde temsil eden model zamanla yaşanan bazı olumsuzluklar ile karşılaşmıştır¹¹⁶².

Bu dönemde Denizli’de kurulan dokuma firmaları özellikle kent merkezinde sığınak ya da depo olarak tasarlanmış mekanlarda, küçük sanayi sitelerinde kalan boş alanlarda ve özellikle İzmir yönündeki uygun yerlerde faaliyet göstermiştir. Özellikle Doğu illeri ile çevre ilçelerden Denizli’ye gelen kişiler fabrikaların iş gücünü oluşturmuştur. Denizli merkezine yakın köyler ve ilçelerde yaşayarak tarımla uğraşanlarda dokuma fabrikalarında çalışmaya başlamıştır. Bazı firma sahipleri işçilerinin başka firmalara gitmesine engel olmak için farklı yollara başvurmuştur. Örneğin köy üzerinde etkisi olan kişiyle anlaşarak köyde çalışmak isteyenler topluca fabrikaya getirilmiştir. Bu durum aile ve tanışıklık ilişkileri çerçevesinde firma içerisindeki denetimi kolaylaştırmıştır. Firma servisleri kent içi ulaşımında da kullanılarak işçinin rahat etmesi sağlanmıştır. Ayrıca firma sahipleri yapılan ihracat yoğunluğundan dolayı dil bilen elemanları daha fazla tercih etmiştir¹¹⁶³.

Aşağıdaki tabloda 1993’de Denizli’de imalat sanayi alanında ücretle çalışanlara yapılan ödemeler ve katma değerleri yer almaktadır:

		Ücretle çalışanlara yapılan ödeme (Milyon TL)	Katma Değer (Milyon TL)	İşçi ücretlerinin katma değere oranı (%)	Ücretle çalışanlar başına düşen katma değer (Milyon TL)
Denizli Toplamı	Toplam	704675	3724165	19	259
	Devlet	137448	221841	62	166
	Özel	567227	3502324	16	269
Gıda, içki	Toplam	27194	149885	18	234

¹¹⁶² 1998’e gelindiğinde Ege Hazır Giyim Sanayiciler Derneğinin üye sayısı bin iki yüz kişiye ulaşmıştır. Bankacılık, dış ticaret, pazarlama, tedarik ve sigorta gibi alanlarda şirket kurulmuştur. Yıllık 830.000.000 \$ ihracat ile 200.000.000 \$ ithalat olmak üzere 1.000.000.000 \$ ticaret hacmine sahip olmuştur. Türkiye ticaret şampiyonu olmayı başaran kuruluş farklı alanlarda faaliyet gösteren toplam on sekiz firmaya kadar ulaşmıştır. Ancak 1997’ye kadar her yıl %20 oranında büyümeye sahip olan kuruluş, 1997’de Asya, 1998’de Rusya, 1999’da deprem ve yaşanan ekonomik krizler ile sarsılmıştır. Nitekim krizlere dayanamayan kuruluşa 10 Temmuz 2001’de Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu tarafından el konulmuştur. Uysal, *Onların Hikayesi Denizli’nin Tekstil Serüveni*, s.143-144.

¹¹⁶³ Erendil, *agm.*, s.100-106.23 852

ve tütün	Devlet	4071	5484	74	128
	Özel	23123	144401	16	242
Dokuma, giyim eşyası ve deri	Toplam	373941	1837399	20	190
	Devlet	80700	62186	130	107
	Özel	293241	1775213	17	196
Orman ürünleri ve mobilya	Toplam	11356	34310	33	250
	Devlet	-	-	-	-
	Özel	11356	34310	33	250
Kimya, petrol ve kömür ürünleri	Toplam	44 391	162540	27	332
	Devlet	8 936	23852	37	314
	Özel	35455	138688	26	335
Taş ve toprağa dayalı	Toplam	77932	490449	16	793
	Devlet	43741	130319	34	206
	Özel	34191	360130	9	998
Metal ana	Toplam	60745	272628	22	330
	Devlet	-	-	-	-
	Özel	60745	272628	22	330
Metal eşya ve makine teçhizat	Toplam	63746	16747	11	544
	Devlet	-	-	-	-
	Özel	63746	16747	11	544

Tablo58¹¹⁶⁴

Görüldüğü üzere Denizli’de imalat sanayi sektörü içerisinde dokuma sanayinde ücretle çalışanlara yapılan ödeme miktarı imalat sanayinin toplam ödeme miktarının yarısını geçmiştir. Ayrıca, dokuma sanayi içerisinde özel sektörün oranı devlet sektörünün neredeyse dört katına denk gelmiştir. Bu durum Denizli’de dokuma fabrikalarının fazla olması ile açıklanabilir.

1993’te Denizli’de 3.962 küçük ve orta ölçekli olan dokuma işletmelerinde çalışan 11.861 kişinin %34,2’si iş sahibi ve iş ortaklarından, %47,7’si ücretsiz aile üyelerinden ve %18,1’i ise ücretli çalışanlardan oluşmuştur. Ayrıca bu işletmelerin

¹¹⁶⁴Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Denizli*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1997, s.315

%4,5'inde ortalama bir kişi, %58'inde iki kişi, %22,3'ünde üç kişi, %8,9'unda dört kişi, %3,6'sında beş ve %2,7'sinde ise altı ve daha fazla kişi çalışmıştır. Ayrıca Denizli'de çalışan sayısı bir olan 177, iki olan 2.297, üç olan 883, dört olan 353, beş olan 143, altı ve daha fazla çalışan sayısı olan 109 küçük ve orta ölçekli işletme yer almaktadır. Bu işletmelerdeki çalışan sayısı ve iş yeri sayısı oranı sırasıyla şu şekildedir: çalışan sayısı bir kişi olan %4,5, iki olan %58, üç olan %22,3, dört olan %8,9, beş olan %3,6, altı ve daha fazla çalışan sayısı olan %2,7'dir. Buradan yola çıkarak, küçük ve orta ölçekli işletmelerde en yüksek oranla iki, en az oranla altı ve daha fazla kişi çalışmaktadır¹¹⁶⁵.

1993'de küçük ve orta ölçekli dokuma işletmelerinde fason üretim yapan iş yeri sayısı 3.541 iken yalnız ve bağımsız olarak iş yapan dokuma işletmesi sayısı 379 olmuştur. Hem bağımsız iş yapıp hem de fason üretim yaptıran iş yeri sayısı ise 42'dir¹¹⁶⁶. 1994'de Denizli'de elli ve üzeri işçi çalıştıran toplam yüz bir firma yer almıştır. Bu firmaların kırk altı adedi dokuma sanayi alanında bulunmuştur. Firmaların on bir tanesi ise üç yüz kişi üzerinde işçi çalıştırmayı başarmıştır. Öyle ki Küçüker Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. 962, Tümteks Tekstil ve Sanayi ve Ticaret A.Ş. 785, DEBA 694, Ozanteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. 651, Günak Konfeksiyon ve Tekstil Sanayi A.Ş. 508, Denteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. 451, Sümerbak Holding A.Ş. 444, Gökhan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. 428, Örsan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. 393, Göveçlik İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş. 373 ve Çiçek Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. 309 işçi çalıştırmıştır¹¹⁶⁷.

1994'de Denizli sanayisi istihdam yaratıcı, dış satıma dönük ve güçlü üretim yapısına sahip görüntü sergilemiştir. 1994'de ülke çapında yaşanan ekonomik sorunların¹¹⁶⁸ Denizli'ye yansması fazla olmamış ve ülke çapında yaşanan ekonomik

¹¹⁶⁵Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Denizli Küçük Ve Orta Ölçekli Dokuma İşletmeleri Envanteri 1993*, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Destekleme İdaresi Başkanlığı Denizli Merkez Müdürlüğü, Denizli 1993, s.18.

¹¹⁶⁶Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Denizli Küçük Ve Orta Ölçekli Dokuma İşletmeleri Envanteri 1993*, s.35.

¹¹⁶⁷Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, Ticaret Odası Yayınları:22, 1995, s.25-26.

¹¹⁶⁸1990'lı yılların başından itibaren kamu mali disiplindeki bozulmaların etkisi ile ekonomideki gerçek faiz oranları yükselerek kamu borç stokunun artmasına neden olmuştur. 1990'ların dış kaynakla beslenerek tüketime dayalı ekonomi modelleri sadece yabancı sermaye yatırımlarını değil aynı zamanda yerli sabit yatırımlarında azalmasına neden olarak ekonomiyi büyük ölçüde yıpratmıştır. Gidişat karşısında 1994'te hazırlanan "Ekonomik İstikrar Programı" başarılı olamamış, ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. 1994'te faizlerin düşürülmesi TL'den kaçarak dövize hücumu başlatmıştır. Bu durum Türk parasının yabancı para karşısında çok fazla değer kaybetmesine neden olmuştur. Düriye Toprak,

dalgalanma Denizli ekonomisini önemli ölçüde etkilememiştir. Bunun en önemli nedeni Denizli’de fazla devlet yatırımının bulunmaması olmuştur¹¹⁶⁹.

Ancak 1994’den sonra Denizli’de evde dokumacılık yapan çoğu aile dokumacılığı bırakmaya başlamıştır. Çünkü bu tarihten itibaren 1994 krizinin getirmiş olduğu ekonomik bunalım en çok ilçelerdeki dokumacılık faaliyetlerini etkilemiştir. En büyük örnek Kale’de yaşanmıştır. Öyle ki bu tarihten itibaren Kaleli dokumacıların büyük çoğunluğu bu işi bırakarak tütün ya da pamuk gibi tarımsal faaliyetlere girmişlerdir. Çünkü tüccarın vermiş olduğu dokuma işi düzenini kaybetmiş ve piyasada dolaşan kalitesiz iplikler işlerini iyice zorlaştırmıştır. Nitekim ücretlerin azalması ile ihtiyaçlarını karşılamakta da zorlanmışlardır. Kale’de 1994’ten itibaren azalan dokumacılık 2.000’lere geldiğinde neredeyse tamamen son bulmuştur¹¹⁷⁰. Benzer bir durum Buldan’da yaşanarak özellikle 1994 sonrasında dokumacıların alım gücü düşmüş ve farklı meslek gruplarına yönelmişlerdir¹¹⁷¹. Babadağlı dokumacılar fırsatları değerlendirme ve sabretme özelliklerinden dolayı krizden Buldan kadar etkilenmemiştir. Ancak yine de bazı dokumacılar üretime devam ederken bazıları düşen ücretler dolayısıyla özellikle demirciliğe yönelmişlerdir¹¹⁷².

Kızılcabölükte ise 1994’den sonra farklı gelişmeler yaşanmıştır. Öyle ki özellikle turistlerin ilgisini çeken el dokumacılığına yeniden dönüş olmuştur. Otomatik tezgâhların yanında yeniden el tezgâhları kurularak fitilli boncuklu desenlerin kullanıldığı otantik dokumalar dokunmaya başlanmıştır. Ayrıca ilçede sofras bezi, hambez, çarşaf gibi dokuma çeşitleri de yaygın olarak dokunmaya devam etmiştir. Özellikle Muğla da rağbet gören bu dokumalar için, Kızılcabölüklü dokumacılarından Milas gibi bölgelerde açılan atölyelerde çalışmaya gidenler olmuştur. Bu durum ilçede el tezgâhlarının yeniden canlanmasına neden olmuştur¹¹⁷³.

“Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Borçların Seyri: 1994 Ve 2001 Krizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Sayı:2, 2010, s.3.

¹¹⁶⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, s.59.

¹¹⁷⁰ Bu bilgiler 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem, 1987 Kale doğumlu Halil Pekgüzel, 1956 Tavas doğumlu Mehmet Salih Örnekçi ve 1945 Kale doğumlu Raziye Karataban’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

¹¹⁷¹ Bu bilgi 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu’ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

¹¹⁷² Bu bilgi 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).

¹¹⁷³ Öyle ki 1995’te “natürel işleme” adıyla el tezgâhları kurulmuştur. Bazı okullarda el tezgâhı kurularak öğrencilerin dokuma yapmayı öğrenmesi sağlanmıştır. Bu bilgi 1931 Tavas- Kızılcabölük doğumlu Halil İbrahim Görücü ve Denizli doğumlu Murat Ongun’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

Genel olarak 1994’de Denizli ekonomisi kurumsal nitelikte sanayileşme ile bir çok ürün çeşidinde en iyi seviyelere ulaşmıştır. Dünya pazarlarına uygun, uluslararası rekabette söz sahibi olabilen, kaliteli ve maliyeti en aza indirilebilen ürünler üretmeyi başarmıştır. 1994’de sanayinin kapasite kullanımı yaklaşık %70 seviyesine artarken yurt dışına mal satışı yapan firmaların üretim oranları da sürekli artış göstermiştir. Aynı yıl pek çok firma sermayelerini büyütürken makine ve teçhizat yenilenmesine gitmiştir.¹¹⁷⁴

Dokuma sanayi aynı yıl hammadde ve finansman maliyetlerinde yaşanan artışlar ile sorunlar yaşamış ve durgunluğa girmiştir. Yılın ilk yarısından itibaren üretilen ürünlerin iç piyasadaki fiyatları ile dünya pazarındaki fiyatları arasında iç pazarın aleyhine olan fiyat farkları meydana gelmiştir. Kredi maliyetlerinde yaşanan artış sektörü finansman zorluğuna sokmuştur. Ancak 1994’ün ilk altı ayında gözlenen bu olumsuz gelişmeler Denizli’deki dokuma sanayi sektörünün bünyesel gücü, dinamizmi ve yöneticilerin çabaları sayesinde aşılmıştır. Nitekim 1994’ün ikinci yarısında, ilk altı ayda düşen üretim ve ihracat performansını aşarak yılın sonunda bir önceki yılın ihracat ve üretim performansını geride bırakmayı başarmıştır. Öyle ki 1994’deki Denizli dokuma sanayinin üretim ve ihracat performansı 1993’den %13 oranında daha fazla olmuştur¹¹⁷⁵. Yaşanan bu olumlu gelişmede sektörün uluslararası alanda kazanmış olduğu deneyimi ve dış pazar payının büyüklüğü önemli etken olmuştur. Denizli dokuma sanayi 1994’ün buhranlı günlerini aşmayı başararak kalite ve kapasitesi ile ihracata dönük üretim yapmaya devam etmiştir. Öyle ki yurt dışından dünya fiyatları ile hammadde sağlama imkanına sahip olduğu için dış pazardaki rekabet şansını sürdürmüştür¹¹⁷⁶.

1994’de Denizli Ticaret Odasının katkılarıyla Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından “Tekstilde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Envanteri” sonuçları yayınlanmıştır. Yapılan çalışmaya göre tezgâh sayısı 3 ve 3’ten az olan işletmeler küçük ölçekli olarak değerlendirilmiştir. Tezgâh sayısı 4 ve 25 arasında olan işletmeler ise orta ölçekli olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre Denizli’de küçük ve orta ölçekli toplam 4.450 dokuma işletmesi tespit edilmiştir. Dokuma işletmelerinin

¹¹⁷⁴ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, s.59.

¹¹⁷⁵ Türk dokuma sanayisinin dünya pazarındaki payı %3 oranında olmuştur. Aynı zamanda en büyük ihracatçı ülkeler arasında sekizinci sırada yer almıştır. 1993’te dokuma ve konfeksiyon ihracatı 5.823 milyar dolar iken bu rakam 1994’te 6.568 milyar dolara ulaşmayı başarmıştır. İzah edilen bu değerler sektörün dünya pazarındaki önemini ortaya koymuştur. Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, s.60.

¹¹⁷⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, s.60.

%89'nun faal, geriye kalan %11'lik kısmının faal olmadığı görülmüştür. Bahsi geçen işletmelerin 10.099 tezgâha sahip oldukları ve bu tezgâhların faaliyet durumunun %93,2 olduğu hesaplanmıştır. Tezgâhların %28,7'si armürlü, %10,3'ü jakarlı, %24,3 ayaklı, %7,2'si yuvalı ve %28,5'u düz tezgâhtan meydana gelmiştir. Tezgâhların ise %86,6'sının yerli %13,4'nün ithal tezgâh oldukları görülmüştür.¹¹⁷⁷.

Elde bulunan tezgâhların ise %1,7'si dünya düzeyine uygunken %5,3 modern olmakla beraber en yeni teknolojiye sahip olmadığı, %16,4 en eskilerden fakat rekabet gücü devam edebilen iken %76,6'sı tamamen eski teknolojiye sahip oldukları hesaplanmıştır. Çalışan tezgâhların %45,2'sinde hambez, %11,9'unda havlu, %1,2'sinde bornoz, %1,9'unda sofraya bezi, %1,5'inde branda, %4,9'unda gömleklik, %4,8'inde mendil, %3,1'inde pike, %0,3'ünde şile bezi, %0,2'sinde kanaviçe, %0,4'ünde peçete, %7,8'inde çarşaf, %1,4'ünde çocuk bezi ve %1,3'ünde üstlük dokunmuştur¹¹⁷⁸.

Denizli'de İzmir İhracatçı Birliklerine bağlı olarak çalışmalar yapan irtibat bürosu bulunurken “Pamukkale Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği” 17 Temmuz 1994'den itibaren faaliyete başlamıştır. 153 üyeye sahip olan Birlik 1994'de (beş buçuk aylık sürede) 59.158.422 dolar tutarında tekstil ile 11.699.856 dolar konfeksiyon ürünü tescil etmiştir. Aynı yıl Denizli Ticaret Odası aracılığıyla toplam 262.284.429 dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl DEBA ile Küçükler Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. Türkiye'nin en büyük 500 firması arasına girmeyi başarmıştır. 1994'te Denteks Denizli Tekstil Sanayi, Abaloğlu Tekstil Sanayi, Gökhan Tekstil Sanayi, DEBA, Tümteks Tekstil Sanayi ve Küçükler Tekstil Sanayi en fazla kurumlar vergisi ödeyen on üye arasına girmiştir.¹¹⁷⁹.

1994'de Denizli'de tekstil alanında fabrika açılmaya devam etmiştir. Aşağıdaki tabloda 1994'de açılan fabrikalar ve sermayelerine yer verilmiştir:

Adı	Sermayesi (TL)	Alanı
İpekyolu Tekstil Sanayi A.Ş.	1.000.000.000	Tekstil Ürünleri
Nobet Tekstil Sanayi A.Ş.	1.000.000.000	Tekstil Ürünleri
Demet Tekstil Sanayi A.Ş.	1.000.000.000	Tekstil Dokuma
Kayalar Tekstil Sanayi A.Ş.	1.000.000.000	Tekstil Dokuma

¹¹⁷⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, s.60-61.

¹¹⁷⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, s.61.

¹¹⁷⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, s.61-68.

Denizli Okan Tekstil Sanayi A.Ş.	1.000.000.000	Tekstil Dokuma
Erikoğlu Tekstil Sanayi A.Ş.	100.000.000	Tekstil İmalatı
Başarı Tekstil Sanayi A.Ş.	500.000.000	Tekstil İmalatı
Koza Tekstil Sanayi A.Ş.	500.000.000	Tekstil İmalatı
Nesa Tekstil Sanayi A.Ş.	5.000.000.000	Tekstil İmalatı
Kösem Tekstil Sanayi A.Ş.	1.000.000.000	Tekstil İmalatı
Demirteks Tekstil Sanayi A.Ş.	1.000.000.000	Tekstil İmalatı
Günas Tekstil Sanayi A.Ş.	500.000.000	Tekstil İmalatı
Ekpen Tekstil Sanayi A.Ş.	10.000.000.000	Tekstil İmalatı
Megateks Tekstil Sanayi A.Ş.	1.000.000.000	Tekstil İmalatı
Urhan Tekstil Sanayi A.Ş.	20.000.000.000	Tekstil İmalatı

Tablo59¹¹⁸⁰

1994’de %6,1 oranında küçülen ülke ekonomisinde 1995’te %10 – 12 oranında büyüme yaşanmıştır. Ancak 1994 krizinin etkileri ekonomi üzerinde baskısını sürdürmeye devam etmiştir. Öyle ki iç borç ve faiz ödemeleri nedeniyle bütçe açığı 158 trilyona kadar ulaşmıştır¹¹⁸¹. Bu sayı 1995’in sonunda neredeyse iki katına ulaşarak ekonomiyi daha da dara sokmuştur. Ayrıca 1994’de %21 azalma gösteren ithalat 1995’de %50 oranında artmıştır. Ancak ihracattaki artış devam ederek %22’lik artış yaşanmıştır¹¹⁸².

1995’te Denizlili girişimciler AR-GE çalışmalarına öncelik vermişlerdir. Nitekim değişen dünya yapısında var olan rekabet gittikçe var olma mücadelesi şeklini almıştır. Bu durumun farkında olan özellikle dokuma sanayinde faaliyet gösteren girişimciler, marka, imaj ve tehzizat yenileme ve uyum sürecini başlatmışlardır. Aynı yıl içerisinde İtalya, Almanya ve diğer pek çok ülkede düzenlenen fuarlara katılarak yeni çıkan teknolojileri takip etmişlerdir. Geline son noktada kurulmuş olan serbet ticari bölgelerde girişimciler örgütlenerek tam kapasite çalışmaya başlamışlardır. Öyle

¹¹⁸⁰ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, s.108-109.

¹¹⁸¹ 1995’in son aylarında ülke çapında seçim havasına girilmiş olması ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır. Öyle ki zaten aşırı yüklenmiş olan iç borçlanma oranı dikkate alınınca kamunun finans dengesinde sapsular yaşanmıştır. Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, Ticaret Odası Yayınları:23,1996, s.55.

¹¹⁸² Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, Ticaret Odası Yayınları:23,1996, s.55.

ki 1995'te Denizli'de %64,1 oranı ile en fazla istihdam dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi sektöründe gerçekleşmiştir¹¹⁸³.

Türkiye'nin önemli istihdam, üretim ve ihracat alanlarının başında dokuma sanayi gelmiştir. Öyle ki 1995'te dokuma sanayi, sanayi alanında çalışanların yaklaşık %20'sine neredeyse 4 milyon kişiye istihdam sağlayarak Türkiye üretiminin %9'unu gerçekleştirmiştir. Ayrıca imalat sanayi üretiminin %12'si dokuma sanayiden karşılanmıştır. İhracatın neredeyse %40'undan fazlası bu alanın ürünlerinden yapılmıştır. Türk dokuma sanayinin yaşamış olduğu bu gelişmeler Denizli'nin dokuma sanayisine olumlu yönde etki yapmıştır. Avrupa ülkelerine yapılan ihracatta yaşanan kısıtlamaların da ortadan kalkması ile Denizli dokuma sanayisi pek çok Avrupa pazarına girmeyi başarmıştır. Ancak dokumada hızla artan dokuma sanayi yatırımları rekabet ortamının zorlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde Denizli'den iplik, dokuma ve konfeksiyon alanlarında ciddi yatırımlar yapılarak her alanda üretim kapasiteleri arttırılmıştır. Öyle ki özellikle 1995'te Denizli'de dokuma sanayine doğru yoğun bir eğilim yaşanmıştır. Diğer sektörlerde faaliyet gösteren fabrikalar dahi ilave yeni yatırım olarak kendi iş alanını bırakıp dokuma alanına sabit sermaye yatırımı gerçekleştirmiştir. Özellikle konfeksiyon alanı giderek önem kazanmıştır¹¹⁸⁴.

Son yıllarda devlet tarafından konfeksiyon ihracatına yapılan teşvikle Denizli dokuma sanayi özellikle konfeksiyon üretimine yönelmiştir. Bir yandan sadece konfeksiyon üretimi yapan fabrikalar açılırken yeni gelişmelere adapte olmaya çalışan iplik ve dokuma fabrikaları ek üniteler ya da ayrı tesisler kurarak konfeksiyona da yönelmişlerdir¹¹⁸⁵.

Dokuma sanayi alt sanayi kollarından oluşan karmaşık bir yapıya sahiptir. Öyle ki dokuma sanayinin %36'sı (28 tesis) dokuma ve konfeksiyon ve %28,8'ini (17 tesis) sadece dokuma fabrikaları oluşturmuştur. Dokuma sanayinin ara hizmetlerini gerçekleştiren boya, baskı, apre ve terbiye tesisleri %12,8'ini (10 tesis), sadece konfeksiyon üzerine kurulan tesisler %11,5'ini (9 tesis), %7,7'sini (6 tesis) çırçır fabrikaları ve %5,1'ini iplik fabrikaları oluşturmuştur¹¹⁸⁶.

¹¹⁸³ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, s.57-58.

¹¹⁸⁴ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, s.59.

¹¹⁸⁵ Mutluer, *age.*, s. 90-91.

¹¹⁸⁶ Mutluer, *age.*, s. 91; Denizli Valiliği İl Çevre Müdürlüğü, *Denizli İli Çevre Durum Raporu*, Süra Yayıncılık, Denizli 1997, s.137.

Denizli pamuklu dokuma konusunda Türkiye'nin en önde gelen kentlerinin başında yer almıştır. Ancak sentetik ağırlıklı dokuma konusunda özellikle Bursa'nın gerisinde kalmıştır. 1994'de başlayan ve 1995'te hızlanan sentetik ağırlıklı dokuma yatırım çalışmaları sonucunda Denizli bu alanda da diğer illere önemli bir rakip olmuştur. Dokuma – konfeksiyon alanında ise yakalanan kalite, imaj ve üretim seviyesi çok önemli gelişmeler göstermiştir. Özellikle nakış ve çeyiz ürünlerinde Denizli, iplikten başlayarak tasarım, marka ve pazarlama gibi bütünüyle entegre yapılanma içerisinde lider konuma yükselmiştir. 1995'in sonunda neredeyse yüz ellisi KOBİ türünden olmak üzere iki yüze yakın tekstil işletmesi bulunmuştur¹¹⁸⁷.

1995'te toplam 97 anonim şirketi kurulmuştur kurulan şirketlerin 43 adedi tekstil dokuma üzerine kurulmuştur. Aşağıdaki tabloda bu şirketler ve kuruluş sermayeleri yer almaktadır:

Fabrika Adı	Sermaye	Fabrika Adı	Sermaye
Atateks Ata Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	1.000.000.000	Doğrar Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	1.000.000.000
Nuteks Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	1.000.000.000	Yeniçeri Mensucat Dokuma Sanayi A.Ş.	2.000.000.000
Mertteks Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	1.000.000.000	Polen Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Altın Armür Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	10.000.000.000	Safir Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	1.000.000.000
Penta Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	500.000.000	Erhan Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	10.000.000.000
Nazar Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Ünsa Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Emer Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Kocaer Dış Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Sun Tekstil İthalat İhracat Sanayi A.Ş.	5.000.000.000	Şahin Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Denizli Jakar Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Densan Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000

¹¹⁸⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, s.59-60.

Has Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Burçe Tekstil Dokuma Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Sörf Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Yılmaztürk Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	20.000.000.000
Güngören Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Oğuzhan Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	10.000.000.000
Zafer Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	10.000.000.000	Selcan Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Esen Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	AFZ Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	20.000.000.000
Caretta Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Denizli Okan Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Turteks Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Çakıroğlu Hırdavat Tekstil Sanayi Ticaret	15.000.000.000
Kanarya Tekstil Ürünleri Sanayi Ticaret	5.000.000.000	Demireren Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Ferah Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Sultan Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Sorteks Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Etiler Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Boyacıoğlu Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000	Özkar Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	5.000.000.000
Akınlar Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	10.000.000.000	Başteks Başaranlar Tekstil Sanayi Ticaret	5.000.000.000

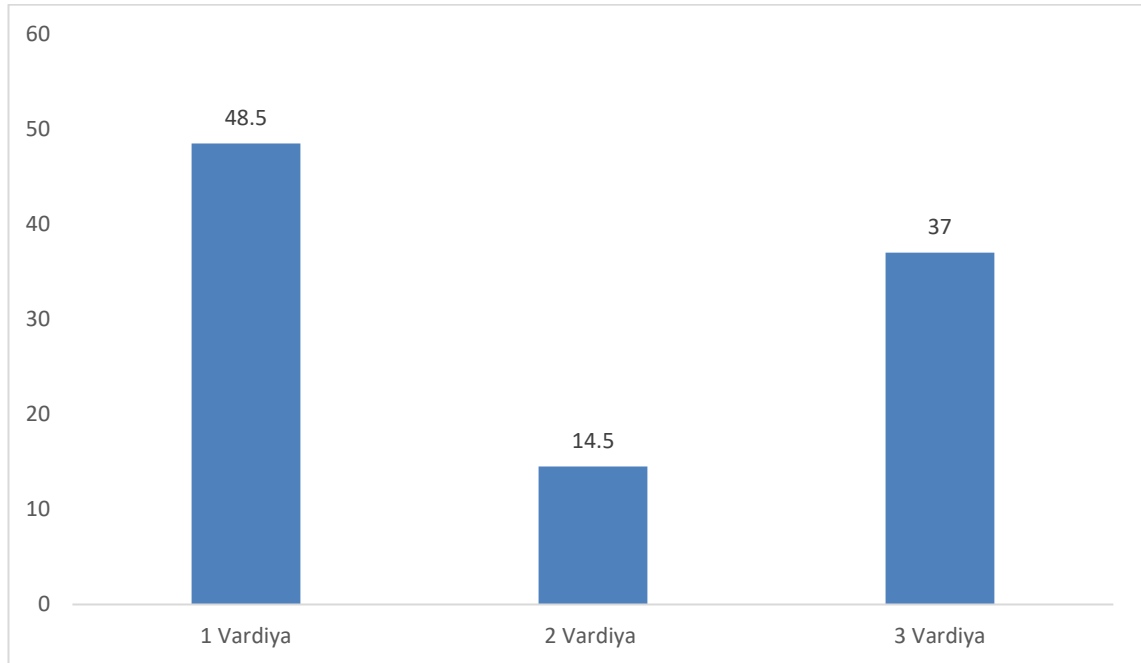
Tablo 60¹¹⁸⁸

1995'te Denizli'de sanayi kuruluşlarının %94,2'lik kısmı yıl boyunca üretim yapmaya devam etmiştir. Ancak bazı kuruluşlar çalışma alanlarına göre mevsimlik olmuşlardır. Mevsimlik olarak çalışan sanayi kuruluşlarının beş tanesi dokuma, üçü taş ve toprağa dayalı sanayi, biri gıda ve biri orman ürünleri olmak üzere toplam on kuruluştan meydana gelmiştir. Dokuma sektöründe mevsimlik çalışan grup pamuk

¹¹⁸⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, s.87-88.

toplama mevsiminin Ekim ile Mart arasında olmasından çırçır fabrikalarında bulunmuştur¹¹⁸⁹.

Denizli’de bulunan sanayi kuruluşlarının çalışma süreleri genel olarak iki ya da üç vardiya sistemi biçiminde olmuştur. Sanayi kuruluşlarının %48,5 ‘i tek vardiyalı çalışırken %14,5’i iki vardiyalı ve %37’si ise üç vardiyalı olarak çalışmıştır. Tek vardiyalı olarak çalışan sektörleri, gıda, metal ana sanayi ve metal eşya sektörü oluşturmuştur. Dokuma sanayi sektöründe %61,5’lik oran üç vardiya halinde çalışmıştır. Dokuma sanayinde %14,1 tek vardiya ile çalışırken geriye kalan %24,4 ‘lük kısım iki vardiyalı olarak çalışmıştır. Aşağıdaki grafikte sanayi kuruluşlarının vardiya sayılarına göre durumu gösterilmiştir¹¹⁹⁰:

Grafik 13¹¹⁹¹

Aşağıdaki tabloda ise 1995’te yapılan anket sonuçlarına göre sektörler arasında vardiya sayılarının durumunu ortaya koymaktadır:

¹¹⁸⁹ Mutluer, *age.*, s.179.

¹¹⁹⁰ Mutluer, *age.*, s.179-180.

¹¹⁹¹ Mutluer, *age.*, s.180.

Vardiyalar	1 Vardiya		2 Vardiya		3 Vardiya		Toplam	
	Tesis Sayısı	%	Tesis Sayısı	%	Tesis Sayısı	%	Tesis Sayısı	%
Gıda	8	72,7	3	27,3	-	-	11	100
Dokuma + Deri	19	24,4	11	14,1	48	61,5	78	100
Orman Ürünleri	3	100	-	-	-	-	3	100
Kağıt Ürünleri	1	50	-	-	1	50	2	100
Kimya – Plastik	5	45,5	3	27,3	3	27,3	11	100
Taş - Toprak	5	41,7	2	16,7	5	41,7	12	100
Metal Ana	17	89,5	1	5,3	1	5,3	19	100
Metal Eşya	26	70,3	5	13,5	6	16,2	37	100
TOPLAM	84	45,5	25	14,5	64	37	173	100

Tablo 61¹¹⁹²

Görüldüğü üzere dokuma ve sanayi sektöründeki toplam 78 işletmenin 48'i üç vardiya düzeninde çalışmaktadır.

1996 Türkiye ekonomisinde yaşanan yüksek enflasyon ve ödemeler dengesindeki aksaklıklar dolayısıyla kriz beklenen yıl olmuştur. Nitekim enflasyon oranı %80 olurken, cari işlemler dengesinde görülen açık 2,3 milyar doları bulmuştur. Ancak bu beklentilere rağmen 1996'da üretim artışı %5,9 olurken imalat sanayi kapasite kullanım oranı %78,5 oranında olmuştur. İhracat artışı sınırlı seviyede kalmıştır. Çünkü konfeksiyon ve hazır giyim ihracatının yönelmiş olduğu pazarlarda da durgunluk yaşanmıştır¹¹⁹³.

Devlet Planlama Teşkilatının yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre 1996'da Denizli'nin merkez ilçesi gelişmişlik düzeyi olarak Bursa, Adana ve Antalya'dan hemen sonra dördüncü sırada yer almıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan olumsuzluklar Denizli ekonomisini de etkilemeye başlamıştır. Özellikle dokuma sanayi alanında iyimser beklentiler sonucunda yapılan yatırımlar, ihracatın beklenen düzeye çıkamaması sonucunda küçük işletmelerin krize girmesine neden olmuştur¹¹⁹⁴. Ancak

¹¹⁹² Mutluer, *age.*, s.180.

¹¹⁹³ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1997*, Ticaret Odası Yayınları:23,1997, s.1.

¹¹⁹⁴ Türkiye 1 Ocak 1996'da Avrupa Birliği ülkeleri ile Gümrük Birliği anlaşması yapmıştır. Yapılan bu anlaşma Türkiye'deki dokuma sanayi iş kollarını büyük beklentilere sokarak bu sahada yatırımlar yapılmasına neden olmuştur. Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki sanayi uyumunun

yaşanan bu olumsuzluklara rağmen Türkiye'nin İlk 500 Sanayi Kuruluşu arasında Denizli'den on beş firma yer almayı başarmıştır. On beş firmanın dokuzu ise dokuma sanayi koluna ait firmalardan oluşmuştur¹¹⁹⁵. Aşağıdaki tabloda bu tekstil firmalarının dört yıllık ilk 500 sıralamaları görülmektedir:

Firma Adı	1992	1993	1994	1995
Denizli Basma ve Boya Sanayi A.Ş.	255	244	237	191
Tümteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	442	451	141	202
Küçüker Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	421	310	287
Menderes Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	-	278	326
Abaloğlu Yem Saya ve Tekstil Sanayi	288	288	280	349
Örsan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	434	314	389
Abaloğlu Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	-	411	428
Boyasan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	-	403	431
Denteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	-	443	-
Ozanteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	-	468	-

Tablo 62¹¹⁹⁶

Fazla dış kaynağa yönelmeye ihtiyaç duymadan kendi imkanları ile gelişmeyi başaran bir kent olarak Denizli Türkiye'de örnek olarak gösterilmiştir. Ekonomik çalışmalar açısından iller arasında on üçüncü sırada yer alan kent sanayi açısından ise dokuzuncu sırada yer almayı başarmıştır. 1997'de sanayisi küçük, orta ve orta üstü işletmelerden meydana gelmiştir. Denizli'de yaratılan katma değerın %31 oranı sanayi alanından elde edilmiştir. İthalatını başta makine gibi yatırım araçları ve teknoloji üzerine kurmaya çalışan kentte 1997'de halen dış satıma dönük üretim devam etmiştir. Denizli ekonomisinde özellikle dokuma sahasında KOBİ'lerin sayısal olarak fazlalığı vardır. Öyle ki kentteki yatırım oranlarının %67'sini Anonim Şirket, %29'unu Limited

sağlanabilmesi için devlet tarafından verilen teşviklerin önemli katkısı olmuştur. Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki dokuma ve konfeksiyon ürünlerine karşı konmuş olan kotaların kaldırılıyor olması pek çok farklı çevreyi ihracatın artacağı düşüncesi ile bu sahaya yönlendirmiştir. Nitekim 1995'te dokuma ve konfeksiyon sahasında alınan teşvik belgelerinin tutarı 18,5 milyar doları bulmuştur. İmalat sanayinin teşvik belgeleri arasındaki payı ise yaklaşık %81 oranında olmuştur. Akaydın – Ay, *agm.*, s.133.

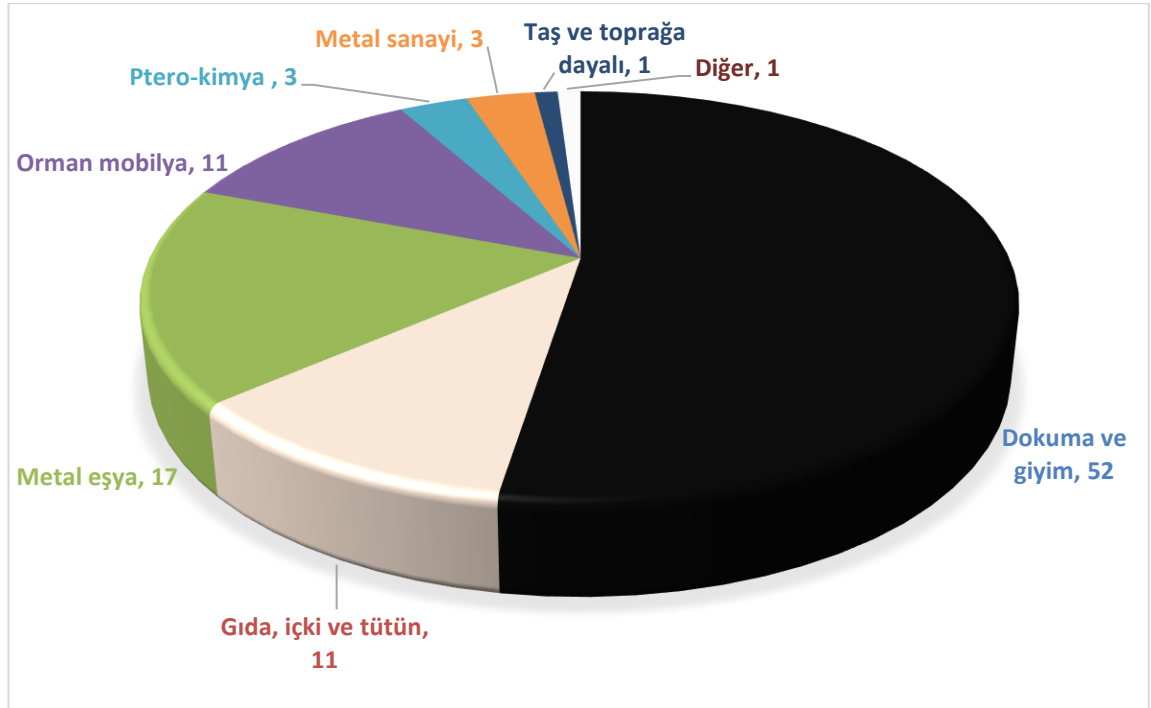
¹¹⁹⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1997*, s.2.

¹¹⁹⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1997*, s.2.

Şirket, %2'sini Kollektif Şirket ve geriye kalan %22'lik kısmını ise benzer statüdeki şirketler oluşturmaktadır¹¹⁹⁷.

Denizlideki sanayi kuruluşlarından imalat sanayi %52 ile en fazla dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi olmak üzere gıda, içki ve tütün sanayi %11, metal eşya makine teçhizat sanayi %17, orman ve mobilya sanayi %11, petro kimya ve metal sanayi %3, taşa ve toprağa dayalı sanayi %1 ve diğer imalat sanayi %1 oranından oluşmuştur. Bahsi geçen sanayi kollarından en fazla katma değere sahip olan %49,33'lük oran ile dokuma ve giyim eşyası olmuştur. Ayrıca sanayi kollarının kullanmış oldukları makinaların %61'i ithal iken %39'u yerli ürünlerden oluşmuştur. Ayrıca Denizli'deki firmaların üretmiş oldukları ürünlerin %38'i tüccarlardan, %22'si diğer sanayi kuruluşlarından %18'i bayilerden, %17'si doğrudan tüketicilerden ve %5'i diğer müşterilerden talep edilmiştir¹¹⁹⁸.

Aşağıdaki grafikte 1997'de Denizli imalat sanayi içerisinde sanayi kolları gösterilmiştir:

Grafik 13¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, s.10.

¹¹⁹⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, s.10.

¹¹⁹⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, s.10.

Sanayi alanına yapılan yatırımlar açısından Türkiye genelinde onuncu sırada yer alan Denizli bu alanda Türkiye'deki yatırımların %24'lük oranını gerçekleştirmiştir. Bu durumda başta tekstil olmak üzere turizm ve inşaat sektörü gibi alanlardaki ağırlığı ve dinamizmi önemli rol oynamıştır. Denizli'de sanayi alanında teknoloji ve maliyet konularında her ne kadar sorun yaşanmasa da 1998'de finansman sorunu baş göstermiştir. Denizli sanayisi uluslararası alanda ihracatını 1997'de neredeyse %30 seviyesinde arttırırken bu oran 1998'de %2'de kalmıştır. Ancak 1998'de dünya ihracatında da %2 oranında daralma yaşanmıştır. Bu daralma karşısında Denizli yine de ihracat oranını arttırmayı başarabilen bir kent olmuştur. Nitekim Denizli'nin çağdaş üretim tekniklerini kullanarak verimli bir maliyet yapısı ile hareket etmesi bu durumun en baştaki nedenini oluşturmuştur. Dışa bağımlılığı çok az olan kentin başta dokuma gibi kurulan sanayi tesislerinin büyük bölümü yüksek istihdam sağlamıştır. Ayrıca 1998'de Denizli'nin girişimcilik ruhu da kendisini korumuştur¹²⁰⁰.

1998'de dokuma sanayi alanında yeni tesisler açılmaya devam etmiştir. Öyle ki 1998'de açılan 53 tesisin 16 adedi dokuma sanayi alanına ait olmuştur. Nitekim açılan dokuma tesisleri ve sermayeleri aşağıda yer almaktadır:

Adı	Sermaye	Adı	Sermaye
Altınyaprak Tekstil Nakış Konf. San. Tic. A.Ş.	10.000.000.000	Ant Tekstil San. Tic. A.Ş.	150.000.000.00
Asa Tekstil San. Dış Tic. A.Ş.	25.000.000.000	Avcı Tekstil Mob. İmal. Pres. San. Tic.	5.000.000.000
Bir-Teks Birlik İplik Tekstil San. Tic. A.Ş.	100.000.000.000	Coşkunlar Hazır Giyim San. Tic. A.Ş.	50.000.000.000
Denta Teskil San.Tic	5.000.000.000	Ersa Örme Dok. San.	10.000.000.000
Gold Boya Teks. San. Tic.	5.250.000.000	Jakarsan Teks. San.	15.000.000.000
Nevka Teks. San. Tic.	5.000.000.000	Obs Tek. Kon. Boya	20.000.000.000
Sorlinen Teks. San.	5.000.000.000	Zorlu Hometeks T.	50.000.000.000
Bölünmez Teks. San.	500.000.000	Astaş Endüstri Mak.	500.000.000

¹²⁰⁰Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1999*, Ticaret Odası Yayınları:26,1999, s.1-3.

(Denizli Şubesi)		San. Ve Tic. (Şube)	
------------------	--	---------------------	--

Tablo 63¹²⁰¹

2000 yılına giriş hazırlıklarının yapıldığı ve 1900'lü yılların sonu olan 1999'da sosyal ve kültürel olaylar başta olmak üzere ekonomik olaylarında farklı algılanmaya başladığı yıl olmuştur. Nitekim bilgi, beceri, rekabet, öngörü yeteneği ve planlama gibi unsurlar hayatın her alanında öne çıkmıştır. Bu kavramlara uyum sağlayamayan kurum, kuruluş ya da tesislerin artık ayakta kalamayacağı bir yüzyılın geldiği ortaya konulmuştur. Özellikle enerji, iletişim ve internet gibi olguların yıldızı parlayarak gerçekleşecek yatırımların önemli tamamlayıcıları olmuşlardır. Nitekim bu yüzyılda tüketiciler ülke ayrımı olmadan gelişimlerin etkisiyle kontrol dışında globalleşerek tüketim alışkanlıklarını değiştirmişlerdir. İşletmelerin yaşanan gelişmeler ışığında eksik kaldıkları yönü bulup acilen geliştirmeleri ve iyi yanlarını pekiştirerek değişen dünya düzenine uygun olarak yeni uzun vadeli plan yapmaları gerekmiştir. Oluşturulan yeni imajlar ile değişim ve ürünlerin kendilerini yeniden var etmeleri gerekmiştir. Firmaların bölgesel ve yurt içi taleplerin ötesinde ülke sınırlarını aşıp yurt sınırlarının oldukça ötesine taşınmaları gerekmiştir¹²⁰².

Türkiye ise 1999'u yaşanan global krizin yaratmış olduğu durgunluk ve Marmara Bölgesi'nde meydana gelen deprem felaketinin getirmiş olduğu olumsuzluklar ile geçirmiştir¹²⁰³. 1998'de %3,9 olan büyüme hızı 1999'da %6,4 oranında küçülme göstermiştir. Ayrıca 1998'de %2,1 oranında artış gösteren sanayi üretim hızı 1999'da %5,5 oranında azalma göstermiştir. İmalat sanayinde ise %1 oranında gerileme yaşanırken kapasite kullanımı 1998'e göre azalarak %72 seviyesine düşmüştür. Firmaların tam kapasite çalışmamasının nedeni ise hem içeride hem de dışarda olmak üzere yaşanan durgunluğun etkisi ile talepteki azalmalar olmuştur¹²⁰⁴.

Dokuma ve konfeksiyon alanı Gayri Safi Milli Hasıla içerisinde %14,1 iken toplam sanayi üretiminde %17,5 oranında paya sahip olmuştur. İmalat sanayi üretimi

¹²⁰¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1999*, s.89-90.

¹²⁰² Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, Ticaret Odası Yayınları:27, 2.000, s.1.

¹²⁰³ Yaşanan deprem felaketinin üstesinden gelebilmek için gelir gider dengesi düzgün bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır. Öyle ki bu amaçla ek gelir vergileri konmuştur. Ayrıca aynı yıl Merkez Bankası tarafından üç yıllık döviz kuru para politikası programı hazırlanmıştır. Başta enflasyon ile mücadele kararlaştırılmıştır. Nitekim 1999 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi %53,1 olurken Tüketici Fiyatları İndeksi %64,9 oranında seyretmiştir. Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, s.2.

¹²⁰⁴ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, s.2.

içerisinde ise %19 oranında paya sahip olan dokuma sanayinin toplam istihdamam katkısı %21 ve toplam ihracata katkısı %38,8 olmuştur. Ayrıca aynı yıl konfeksiyon ihracatı %7,6 azalırken, tekstil ihracatıda %1,8 oranında gerilemiştir. Denizli’de ise dokuma sanayinin imalat sanayi içerisindeki payı %52 olmuştur. İmalat sanayinin diğer kollarının payı ise; gıda, içki ve tütün sanayi %11, metal eşya ve makine teçhizat sanayi %17, orman ürünleri mobilya sanayi %11, petro kimya sanayi %3, metal sanayi %1 ve kağıt ürünleri sanayi %1 oranında olmuştur¹²⁰⁵.

İmalat sanayi alanında katma değer açısından %49,33 oranı ile en fazla değer dokuma sanayi alanına ait olmuştur. Sıralamada daha sonra %16,3 ile metal eşya ve teçhizat sanayi ile %13,7 oranı ile taşa ve toprağa dayalı sanayi gelmiştir. Ayrıca imalat sanayi alanında 10 – 25 arasında işçi çalıştıran yaklaşık 800 işletme yer almıştır. Bu işletmelerin yaklaşık %65’lik oranı dokuma ve konfeksiyon sektörüne ait olmuştur. Ardından %7 ile gıda sanayi gelirken %6’lık oran ile de metal sanayi gelmiştir. Dokuma sektöründe havlu ve bornoz başta olmak üzere dokuma imalatı yapan yaklaşık 500 işletme bulunmuştur. Bu işletmelerin gerçekleştirmiş olduğu ihracatın başını ise havlu ve bornoz çekmiştir. Nitekim havlu ve bornoz üretiminde Denizli önemli bir yere sahip olmuştur. Öyle ki Denizli’nin ihracatının yaklaşık %86’sı dokuma ve konfeksiyon ürünlerinden oluşmuştur. Dokuma ve konfeksiyon ihracatı sahasında neredeyse Türkiye’nin yıllık ihracatının %35’ini karşılamıştır¹²⁰⁶.

1999 itibariyle Denizli’de gerçekleştirilmiş olan başarılar her ne kadar büyük olsa da yeterli düzeyde olmamıştır. Nitekim kentteki alt yapı yatırımları yetersiz kalırken elektrik enerjisi üretimi ve doğal gaz kullanımı konusunda ciddi sorunlar yaşanmıştır. Yüksek teknoloji, rekabet gücü yüksek, çevreye saygılı sanayileşme ve kalkınma sürecinin geliştirilmesi gerekmiştir¹²⁰⁷. Ancak sayılan bu olumsuzluklara rağmen Denizli’nin on sanayi kuruluşu Türkiye’nin En Büyük 500 Sanayi Kuruluşu arasında yine yer bulmuştur. Firma adları ve yıllar aşağıdaki tabloda yer almaktadır¹²⁰⁸:

Firma Adı	1996	1997	1998
Denizli Basma ve Boya Sanayi A.Ş.	216	274	290
Tümteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	242	167	215

¹²⁰⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, s.2-8.

¹²⁰⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, s.8-16.

¹²⁰⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, s.16.

¹²⁰⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, s.67.

Küçükler Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	306	256	296
Menderes Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	191	154	-
Abaloğlu Yem Soya ve Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	366	353	291
Örsan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	331	-	-
Abaloğlu Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	437	-	383
Boyasan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	403	-	-
Ozanteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	473	465	395
Gökhan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	459	403	423

Tablo 64¹²⁰⁹

4.2.1. 1990'larda Dokuma Sanayi İhracatı

1990'larda Denizli'de kurulan dokuma fabrikalarında çeşitli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönemde geleneksel yapı ile büyüyerek var olan firmalar, orta ölçekli ve yeni teknolojiyi kullanarak yeni kurulan firmalar ile direk büyük yatırımlar ile başlayan firmalar bir arada yer almıştır. Firma yapısında yaşanan dönüşümler firma içindeki ilişkide de farklılaşmalara neden olmuştur. Firmaların yönetim yapısında her ne kadar aile işletmeciliği yaklaşımı devam etse de özellikle işçi işveren ilişkileri ile üreticiler arasındaki ilişkiler de değişim yaşanmıştır. Öyle ki daha önceleri karşılıklı ilişki şeklinde gerçekleşen fason üretim bir zaman sonra zorunluluk halini almıştır. Yeni firmaların piyasada kendilerine yer aramaları, var olan firmaların her geçen gün kapasitelerini arttırmaları, uluslararası rekabette yaşanan zorluklar ve yapısal dönüşümün getirmiş olduğu değişimler farklı çıkarları olan girişimcileri bir araya getirmiştir. Böylece firmalar arasında koordinasyon sağlayan bazı hizmet birimleri oluşmuştur .

Aşağıdaki tabloda 1991'de Denizli'de ihracatta ilk ona girendokuma fabrikaları listelenmiştir:

Ticaret Ünvanı	İhracat Tutarları (Dolar)
Tümteks Sanayi ve Ticaret A.Ş.	17.530.349
Örsan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	14.592.004
Denizli Basma ve Boya Sanayi A.Ş.	12.085.852
Denteks Denizli Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	11.658.121

¹²⁰⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, s.67.

Gökhan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	7.165.843
Ozanteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	6.409.899
Göveçlik İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	4.956.525
Küçükler Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	11.090.025

Tablo 65¹²¹⁰

DPT tarafından 1992’de Türkiye’de örnek kent olarak gösterilen Denizli’nin ülke gayri safi milli hasılasından almış olduğu pay %1,40 oranındadır. Bu oran içinde Denizli’nin üretim ve ihracatta önde gelen sektörlerden biri olan dokuma sanayinde görülen gelişmeler önemli yer kaplamıştır. Uluslararası ticarete var olan açık rekabet şartları sektörü devamlı yenilenmeye, maliyet revizyonu, yeniliği artırma ve kaliteyi yükseltmeye zorlamıştır. Ayrıca bu tarihlerden itibaren moda yönüne yönelik üretim yapılmaya da başlanmıştır. Denizli dokuma sektörü istikrarlı gelişimini devam ettirerek modern teknolojiye uygun dokuma örme tezgahlarını kullanmaya başlamıştır. Aynı yıl özellikle havlu ve bornoz ihracatında önemli atılımlar sağlanmıştır. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme İdaresi Başkanlığı Denizli dokumacılığını pilot bölge seçerek 1993’de 100 milyar TL’lik fon ile destekleme kararı almıştır. Nitekim bu yatırım ile var olan dokuma tezgâhlarının daha verimli hale getirilmesi ve eski tezgâhların da yenileri ile değiştirilmesi amaçlanmıştır¹²¹¹.

1992’de Denizli’den yapılan ihracatta miktar, çeşit ve mal satılan ülke sayısında artış devam etmiştir. Nitekim 1992 itibariyle Denizli ihracatı toplam 154.994.020 dolar olmuştur. İhracat başta Almanya olmak üzere pek çok ülkeye gerçekleştirilmiştir. İhracat kalemlerinin çeşitleri ve türü açısından Denizli’de ihracatçılara hizmet veren İhracatçı Birlikleri Temsilciliği aracılığıyla 1992’de 47.541.789 dolar tekstil ürünü ve 79.260.030 dolar diğer birlikler kapsamında ürün ihraç edilmiştir¹²¹².

1992’de 280.696.036 TL tutarında ithalat yapılmıştır. Ancak neredeyse tamamı yatırım mallarından oluşmuştur. Öyle ki büyük bir kısmı başta dokuma makinaları ve onların yedek parçaları, paslanmaz çelik ve çeşitli iplik malzemelerinden oluşmuştur¹²¹³.

¹²¹⁰Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1993*, Ticaret Odası Yayınları:20, 1993, s.138.

¹²¹¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1993*, s.74-75.

¹²¹² Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1993*, s.107.

¹²¹³ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1993*, s.107.

Denizli’de ihracat mallarındaki zenginlik daha ziyade dokuma ürünlerinden kaynaklanmıştır. Aşağıdaki tabloda 1992’de Denizli’den yapılan dokuma ile ilgili ihracat maddeleri ve tutarları görülmektedir:

Madde Adı	Dolar Tutarı	TL Tutartı	Yüzde (%)
Bornoz	60.390.452	424.135.810.971	38.96
Havlu	29.819.268	211.506.661.374	19.24
Çarşaf, yorgan vb.	7.884.347	53.303.459.555	15.09
Bluz, pantolon, mont vb.	4.670.968	32.894.673.101	03.01
Temizlik Bezi	3.414.953	23.813.427.951	02.20
Pajama, gecelik vb.	3.392.206	23.756.141.014	02.19
Şort	3.276.039	21.541.285.778	02.11
Pamuk ipliği	2.568.880	16.536.617.233	01.66
Kese	2.458.864	17.084.376.924	01.59
Gömlek	2.276.025	16.326.897.814	01.47
Halı - kilim	2.072.928	15.316.985.877	01.34
Örtü	880.128	5.988.654.294	00.57
Bebek kundağı, eşofmanı vb.	786.228	5.574.388.961	00.51
Hambez	595.193	4.376.491.769	00.38
Sargı Bezi	506.346	3.462.664.679	00.33
Kumaş	473.706	3.400.412.855	00.31
Paspas	445.845	3.141.800.488	00.29
Seccade	202.034	1.308.453.836	00.13
Mensucat	156.054	1.205.648.915	00.10
İç çamaşırı vb.	127.912	1.048.046.151	00.08
Havlu bez, çanta vb.	72.367	380.109.764	00.05
Torba, tuvalet kağıdı kılıfı	38.033	291.037.726	00.02
Şişe kılıfı	28.440	22.303.779	00.02

Tablo 66¹²¹⁴

¹²¹⁴ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1993*, s.122-124.

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere dokuma sanayi Denizli'nin ihracatının neredeyse %75'ini gerçekleştirmiştir. Dokuma sanayi alanında ihracatta yaşanan gelişmeler dokuma fabrikalarının her yıl açılmasına neden olmuştur. Nitekim 1990'larda Denizli'nin tekstil alanında yakaladığı başarıyı gören pek çok girişimci bu alana yönelmiştir. Aşağıdaki tabloda 1992'de açılan dokuma fabrikalarının listesi yer almaktadır:

Adı	Sermaye (TL)	Alan
Gamasesen Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	2.000.000.000	Tekstil alım satımı
Asil Nakış Ticaret A.Ş.	1.000.000.000	Dokumacılık
Ege Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	500.000.000	Tekstil Ticareti
Selin Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	500.000.000	Dokumacılık
Sönmezler Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	400.000.000	Tekstil İmalatı
Buran Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	100.000.000	Dokuma İmalatı
Ege Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. (İstasyon Şubesi)	500.000.000	Tekstil Sanayi
Yeniçiçek Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	100.000.000	Tekstil İmalatı

Tablo 67¹²¹⁵

1995'te Denizli gümrüğünden 215.180.300 dolar tutarında ihracat gerçekleştirilirken 143.780.284 dolar tutarında da ithalat gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl Denizli'den ihracat gerçekleştiren 182 firmanın 62 adedi tekstil ürünleri üzerine kurulan firmalardan oluşmuştur¹²¹⁶. Aşağıdaki tabloda bu firmaların bazılarının isimleri yer almıştır:

Firma Adı	Firma Adı
Küçüker Tekstil Sanayi A.Ş.	Denteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Aydınlı Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.	Denizli Basma Boya Sanayi ve A.Ş.
İpek Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Gökhan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.

¹²¹⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1993*, s.140.

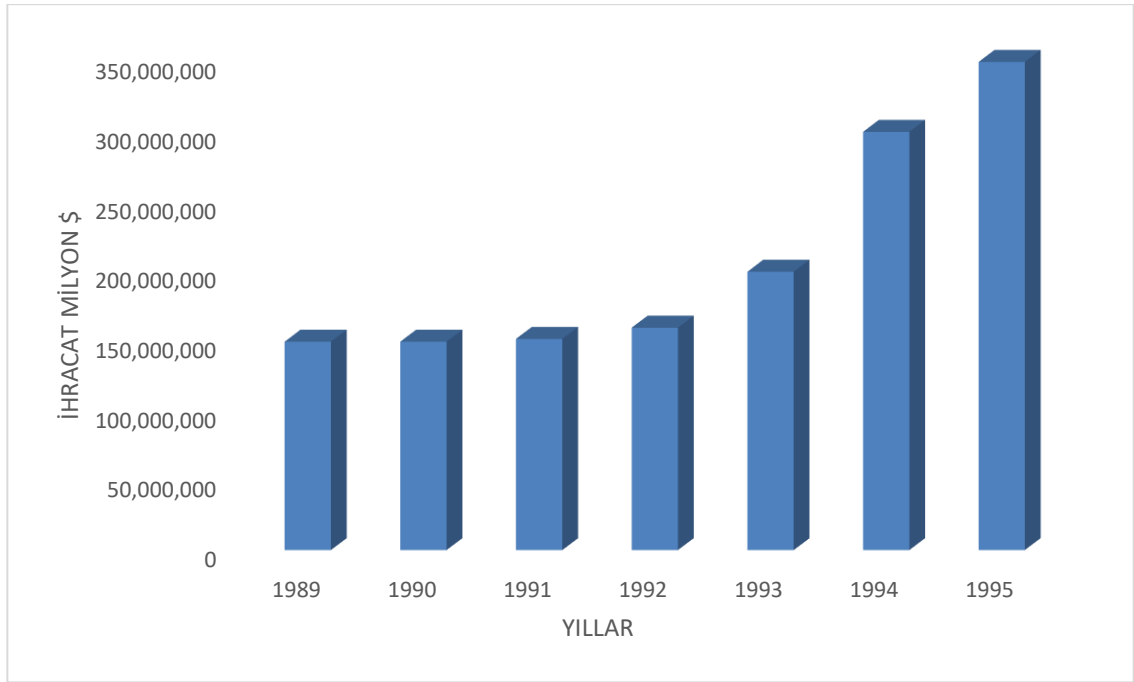
¹²¹⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, s.64-70.

Mebateks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Faysal Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Dereköylü Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Gürteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Can Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Gamateks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Örsan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Ozanteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Dempa Denizli Mensucat Sanayi	Dost Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Göveçlik İplik Sanayi Ticaret A.Ş.	Köseler Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Demsan Denizli Mensucat Sanayi	Egemen Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Boyasan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Cepateks Panayırıcı Tekstil Sanayi A.Ş.
Doğmuş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Abalıoğlu Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Bameks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Pitaş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Kunaç Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Eke Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Dok-San Denizli Dokuma Sanayi	Akkoç Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Zorlu Tekstil Ürün Pazarlama	Egeteks Tekstil Ürünleri Ltd. Şti.
Orkon Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Oğuzlar Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Kiraz Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.	Doğuş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Kerem Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Kutsalteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Şenteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Akürün Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Buran Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Macaş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Gülüm Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.	Sayıntürk Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Bilteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Nesa Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Deniz Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Uysal Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Mumo Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.	Kozobaytaş Tekstil Dokuma İmalat Ltd. Şti.
Nurteks Tekstil İhracat Ticaret A.Ş.	Turkuaz Tekstil Sanayi Ticaret Ltd.

Tablo 68¹²¹⁷

Aşağıdaki grafikte ise Denizli Ticaret Odasının tescilinden geçen ihracatın 1989 – 1995 arasındaki dağılımı yer almaktadır:

¹²¹⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, s.65-70.

Grafik 30¹²¹⁸

Denizli’de 1995’te başta bornoz ve havlu olmak üzere ihracatın en önemli kalemlerini halen dokuma sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Öyle ki bütün ihracat içerisinde tek başına bornoz üretimi %40’ın üzerinde iken, bornoz ve diğer tekstil ürünleri ihracatı toplandığında yaklaşık tüm ihracatın %85’ine denk gelmektedir. Bu durum Denizli ihracatındaki zenginliğin dokuma kaynaklı olması ile açıklanabilir.

Aşağıdaki tabloda 1995’te Denizli’den dokuma sanayi ile ilgili yapılan ihracat ürünleri listelenmiştir:

Adı	Dolar Tutarı	Lira Tutarı	Yüzde
Bornoz	138.362.528	6.388.227.377.921	41,73
Havlu	78.171.072	3i647.057.539.021	23,49
Çarşaf, yorgan vb.	15.351.137	730.112.379.521	04,61
Gömlek	12.930.733	601.693.928.688.	03,89
Bluz, pantolon, mont	10.987.967	484.558.300.248	03,30
Pijama, gecelik	8.839.259	408.886.012.132	02,66
Şort	5.658.180	266.464.912.953	01,70
Kumaş	4.840.114	225.121.456.493	01,70
Bebe kundağı, eşofman	2.412.674	112.481.223.067	00,72

¹²¹⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, s.71.

Örtü	1.857.828	84.436.531.121	00,56
Temizlik bezi	1.651.726	70.688.036.029	00,50
Havlu, bez çanta vb.	812.079	41.625.736.079	00,24
Hambez	443.162	19.155.111.316	00,13
Bebek önlüğü	211.456	9.171.025.240	00,06
İç çamaşırı	128.419	6.184.980.842	00,04
Sargı bezi	119.614	5.602.476.916	00,04
Mutfak bezi	53.798	2.671.258.998	00,02
Plaj giysisi	40.327	1.819.231.506	00,01

Tablo 69¹²¹⁹

Denizli'den 1995'de ihraç edilen ürünler %39,84 oranı ile en fazla Almanya'ya satılmıştır. %24,1 oranında Amerika Birleşik Devletleri, %12,48 İngiltere, %4,9 Fransa, %3,63 Hollanda, %2,04 İtalya'ya satış gerçekleştirilmiştir. Geriye kalan %13,12'lik oran ise Dünya'nın diğer ülkelere ihraç edilmiştir¹²²⁰.

1995'te Denizli'nin ihracat miktarı 332.800.426 dolar iken bu miktar 1996'da sadece biraz artarak 341.099.936 dolar olmuştur. Nitekim bu durum Denizli'de istenilen ihracat oranının yakalanamadığının ispatı sayılmıştır. Bunun nedeni Gümrük Birliği Anlaşmasının istenilen düzeyde ve şekilde düzenlenmemiş olması gösterilmiştir. Ayrıca Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerin Avrupa pazarında ucuz dokuma ürünleri satması da değerlendirme dışı bırakılmıştır. 1995'te Almanya'ya %39,84 oranında ihracat gerçekleştirilirken bu oran 1996'da %35,19'a düşmüştür. 1995'te Amerika'ya %24,01 oranında gerçekleştirilen ihracat ise %19,91'e düşmüştür. Ayrıca bornoz satışlarında da düşüş yaşanmıştır. % 41,73 olan bornoz ihracatı 1996'da % 40,8'e gerilemiştir. Ancak havlu ihracatında artış yaşanarak %23,49'dan %26,57'e yükselmiştir¹²²¹.

1996'da Denizli'den gerçekleştirilen ihracat tutarı 187.106.544 dolar iken ithalat 146.251.638 dolar olmuştur. Aşağıdaki tabloda 1996'da Denizli'de gerçekleştirilen dokuma sanayi ile ilgili ürünlere yer verilmiştir:

¹²¹⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, s.73-75.

¹²²⁰ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, s.73-75.

¹²²¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1997*, s.65.

Ürünün Adı	Tutar (Dolar)	Tutar (Türk Lirası)	Yüzde(%)
Bornoz	136.725.251	11.344.488.631.744	40,08
Havlu	90.622.585	7.519.076.325.607	26,57
Çarşaf, yorgan vb.	11.668.334	959.966.109.892	3,42
Bluz, pantolon, mont vb.	11.437.116	949.958.862.732	3,35
Gömlek	11.152.418	917.115.080.174	3,27
Kumaş	7.973.686	680.669.711.334	02,34
Pijama-gecelik	5.895.015	486.666.337.505	01,73
Şort	3.664.947	278.077.921.674	01,07
Örtü	1.455.524	101.759.565.404	00,42
Temizlik bezi	1.386.427	112.044.157.154	00,41
Kese	1.366.599	111.158.561.714	00,40
İç çamaşır	1.162.682	11.957.403.308	00,34
Havlu, bez, çanta vb.	1.006.299	69.840.746.187	00,30
Bebe önlüğü	611.543	53.418.720.224	00,18

Tablo 70¹²²²

1995'te Denizli'de başta bornoz ve havlu olmak üzere ihracatın en önemli kalemleri halen dokuma sanayi ürünlerinden meydana gelmektedir. Öyle ki bütün ihracat içerisinde tek başına bornoz üretimi %40 iken, ilk sıradaki bornoz ve diğer tekstil ürünleri ihracatı toplandığında tüm ihracatın %82'sine denk gelmiştir. Bu durum Denizli ihracatındaki dokuma zenginliğinin devam etmesi ile açıklanabilir.

1997'de Denizli'de 443.449.301 dolar tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir¹²²³. Aşağıdaki grafikte 1997'de Denizli'den yapılan dokuma ile ilgili ihracat ürünleri ve dolar ve TL bazında tutarları ve yüzdelere yer verilmiştir:

Ürün Adı	Tutar (Dolar)	Tutar (TL)	Yüzde (%)
Bornoz	153.692.191	23.893.377.141.020	34,66
Havlu	119.419.022	18.527.778.728.440	26,93
Bluz, pantolon, mont	21.080.318	3.267.780.696.070	04,75
Çarşaf, yorfgan vb.	16.284.463	2.662.701.364.180	03,67
Gömlek	10.153.635	1.552.533.431.780	02,29

¹²²² Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1997*, s.67-68.

¹²²³ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, s.7.

Pijama, gecelik	4.356.718	690.191.721.120	00,98
Bebe kundağı, eşofmanı	3.799.836	570.353.181.250	00,86
İç çamaşır vb.	3.717.907	551.735.821.780	00,84
Şort	2.705.013	339.058.254.630	00,61
Temizlik bezi	1.500.724	198.855.641.330	00,34
Havlü, bez çanta vb.	514.623	68.522.221.060	00,12
Bebe önlüğü	434.662	58.977.227.920	00,10
Örtü	245.872	39.655.978.150	00,06
Plaj giysisi	222.959	28.714.357.900	00,05
Hambez	121.586	23.397.026.720	00,03
Sargı bezi	104.749	15.040.169.770	00,02

Tablo 71¹²²⁴

1997'ye gelindiğinde Denizli'de ihraç edilen mallar arasında halen birinci sırada yer almaya devam eden bornoz ihracatının genel ihracat üzerindeki payı azalmıştır. Öyle ki daha önce %40 dolaylarında olan bornoz ihracatı 1997'de %34,66'ya düşmüştür. Bu durum Denizli'de ihraç edilen ürünlerin çeşitliliğın artması ile açıklanabilir

1997'nin sonlarına doğru başlayan reel kriz 1998'de Denizli'de kendisini göstermiştir. Nitekim yaşanan finansal krizin etkileri ilk olarak ihracata dayalı sanayileri vurmuştur. Ancak dokuma sanayi bu dönemde de her ne kadar zorluk yaşamış olsa da krizden çok büyük oranda etkilenmeden çıkmayı başarmıştır. Nitekim 1998'de ticaret çevreleri Denizli dokuma sanayinin yirmi beş yıl daha lokomotif sanayi olacağı fikrine sahip olmuşlardır. Öyle ki 1998'de Denizli Ticaret Odası aracılığıyla yapılan ihracat 451.769.610 dolar tutarında olmuştur. 388.976.622 dolar gibi büyük bir oranı ise dokuma ve konfeksiyon alanı tarafından yapılmıştır. Ayrıca 240.742.100 dolar tutarı da Avrupa Birliği ülkelerine yönelik olmuştur. Buna karşılık ithalat 48.657.991 dolar tutarında olmuştur¹²²⁵. Aşağıdaki tabloda 1998'de Denizli'den yapılan dokuma ile ilgili ihracat ürünleri ve dolar ve TL bazında tutarları ve yüzdelerine yer verilmiştir:

¹²²⁴ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, s.73-76.

¹²²⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1999*, s.65.

Ürün Adı	Tutar (Dolar)	Tutar (TL)	Yüzde (%)
Bornoz	141.063.017	36.985.002.103.951	31,22
Havlu	140.952.621	37.092.632.917.215	31,30
Bluz, pantolon, mont	32.933.575	38.461.399.987.480	07,29
Çarşaf, yorfgan vb.	15.258.923	3.901.113.605.404	03,38
Gömlek	10.153.635	1.552.533.431.780	02,29
Pijama, gecelik	8.411.022	2.165.929.240	02,35
Bebe kundağı, eşofmanı	3.925.767	1.030.724.137.540	00,87
İç çamaşır vb.	5.518.032	1.455.098.512.500	01,22
Şort	1.355.581	360.385.093.500	00,30
Temizlik bezi	633.055	170.880.991.340	00,14
Bebe önlüğü	191.528	50.256.367.030	00,04
Örtü	355.678	85.396.942.230	00,08
Plaj giysisi	139.676	38.370.503.780	00,03
Hambez	1.536.972	448.111.750.890	00,34
Sargı bezi	61.977	14.901.245.800	00,01
Mutfak bezi, önlüğü vb.	217.385	59.391.547.390	00,05

Tablo 72¹²²⁶

1998'de Denizli'de ihraç edilen ürünlerin yüzdeleri incelendiğinde bornoz üretiminin %31,32'ye düşerken havlu üretiminin havlu üretiminin %31,30'a yükseldiği görülmektedir. Bu durum havluya olan talebin gittikçe artması ile açıklanabilir.

1999'da Denizli gümrüğü aracılığıyla 272.648.281 dolar tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir. Denizli Ticaret Odası ve Denizli Sanayi Odası tescilinden ise 434.693.752 dolar ihracat gerçekleşmesine karşın Denizli'nin asıl potansiyeli 800.000.000 dolar tutarına sahip olmuştur. Gerçekleşen ihracatın Denizli potansiyelinin bu denli altında kalmasının asıl nedeni, ihracatın küçümsenmeyecek bölümünü taşıma ve teşvik gibi yönlendirici etkilerden dolayı İstanbul, İzmir, Gaziantep gibi merkezlerin yapılmasıyla Denizli Ticaret ve Sanayi Odasının kaydına girmemesi olmuştur. Ayrıca Denizli 92.657.966 dolar tutarı ve %24,92 oranı ile en fazla ihracatını Amerika Birleşik Devletlerine yapmıştır. Ardından %22,85 oranı ve 84.960.484 dolar tutarı ile Almanya gelmiştir. En fazla ihracatı yapılan ürün ise %30,9 oranı ve 115.233.294 dolar tutarı ile

¹²²⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1999*, s.68-70.

havlu olmuştur. Görüldüğü üzere 1999'da havlu, %29,49 oranı olan bornozu geride bırakmayı başarmıştır.

Aşağıdaki grafikte 1999'da Denizli'den yapılan dokuma ile ilgili ihracat ürünleri ve dolar ve TL bazında tutarları ve yüzdelerine yer verilmiştir¹²²⁷:

Ürünün Adı	Tutarı (Dolar)	Tutarı (TL)	Yüzde (%)
Havlu	115.233.294	47.013.759.441.274	30,99
Bornoz	109.636.199	45.584.788.361.868	29,49
Diğer Tekstil Ürünleri	33.533.940	14.004.367.639.278	09,02
Hazır Giyim Konfeksiyon	31.971.124	12.701.545.933.526	08,60
İç Çamaşırı	3.008.241	1.300.586.899.292	0,81
Bebek Giyim ve Kundağı	2.992.161	1.230.152.511.637	0,80
Sargı Bezi	449.127	191.013.875.415	0,12

Tablo 73¹²²⁸

4.3. 2000'lerde Denizli'de Dokumacılık

Yirminci yüzyılın geride bırakılarak yirmi birinci yüzyıla girişin yaşandığı ikibinli yıllar dünyada da büyük çaplı değişimin gözlendiği yıllar olmuştur¹²²⁹. Dünya üzerinde yaşanan küreselleşme süreci beraberinde yoğun bir değişim dalgasını getirmiştir¹²³⁰. Yaşanan değişim dalgası dünyayı her açıdan etkisi altına alırken özellikle çalışma hayatını ve çalışanları derinden etkilemiştir¹²³¹. Nitekim eski düşünce tarzları, eski formüller, öğretiler geçmişte ne kadar faydalı olsalarda yirmi birinci yüzyılda etkinliğini yitirmişlerdir. Yeni değerler ve teknolojiler, yeni oluşan jeopolitik ilişkilerin

¹²²⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, ss.10-81.

¹²²⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, s.81-82.

¹²²⁹ Faruk Kocacık – Sezer Ayan, “Türkiye’de Tekstil Alanında Çalışan Kadınlar ve Sorunları: (İstanbul - Adana – Denizli – Sivas ve Tekirdağ İli Örnekleri)”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, 2011, s.466.

¹²³⁰ Gülhan Çağdaş, *Örgütsel Değişim ve Denizli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Denizli 2005, s.101.

¹²³¹ Ayan, agt., s.466.

ve yeni haberleşme yöntemlerinin etkisiyle yeni sınıflandırmaları doğurmuştur. Öyle ki eski fabrika düzenini çağ dışı bırakan yeni yöntemler keşfedilmiştir¹²³².

2000’de Denizli dokuma sanayi işletmeleri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, işletme yöneticileri değişime taraftar olmuştur. Öyle ki yöneticiler tarafından ankette değişim ile ilgili verilen yargı cümlelerine yüksek katılım gösterilmiş ve değişim konusunda çalışanların daha fazla rol ve sorumluluk alması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca yöneticiler işletmelerde değişime karşı direnme olmadığını belirtmişlerdir¹²³³.

Değişimi temsil eden en önemli öge ise bilgi olmuştur. Bu dönemde bilginin getirdiği güç ve bilgi paylaşımında yaşanan gelişmeler dünyanın çehresini değiştirmiştir. Bilginin paylaşılmasının üretimi arttırarak yaratıcılığı özendireceğine dair genel bir kanı oluşmuştur. Bu düşüncenin gelişmesinde; bilgi teknolojilerindeki değişim ve ilerlemenin büyük katkısı olmuştur. Artık bilgiye sahip olmak daha iyi üretmenin ve daha iyi pazarlamanın anahtarı olarak görülmüştür. Dokuma sanayi ise yaşanan bu değişim ile kritik bir dönemece girmiştir. Dış pazarlarda yaşanan bu değişim sektörü yeniden yapılanmaya zorlamıştır. Ülkeler arasında yapılan anlaşmalar ve işbirlikleri uluslararası rekabette fark yaratmaya başlamıştır. Özellikle üretim maliyeti az olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirilen anlaşmalar Türk dokuma sanayisini zora sokmuştur¹²³⁴.

2000’li yılları büyük etkisi altına alan önemli olaylardan biri de ABD’de 11 Eylül 2001’de gerçekleşen terör saldırısı olmuştur. Nitekim bu saldırı ABD ve diğer ülkeler arasındaki ilişki açısından başlangıç olarak kabul edilmiştir. Saldırıdan sonra laik ve Müslüman bir ülke olan Türkiye’nin ABD ve Batı devletleri açısından taşımış olduğu önem ortaya çıkmıştır. Böylece ABD, Dünya Bankası ve IMF ile Türkiye arasındaki ilişkiler hızlanırken yeni olanaklar ortaya konulmuştur. Türkiye’ye duyulan

¹²³²Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2001*, Ticaret Odası Yayınları:28, 2001, s.1.

¹²³³ Yapılan çalışmada “Ortalama insan değişim ile ilgili konularda sorumluluk almaktan kaçmaz. Gerekli koşullar sağlandığında daha fazla sorumluluk almak ister.” biçimindeki ifadeye dokuma işletmelerinin yöneticilerinin %45’i tamamen katılırken geriye kalan %39’u ise kısmen katılım gerçekleştirmiştir. Ancak bu durum 2000’li yıllara gelindiğinde dokuma işletmelerinin de değişime uyum sağlamaya çalıştıklarının göstergesi olmuştur. Esin Barutçu, *Örgütsel Değişim Yönetimi ve Denizli Tekstil İşletmelerinde Bir Uygulama*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi), Konya 2000, s.153-155.

¹²³⁴ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2001*, s.3-10.

güven artarak bölgesel güç olabilmesi adına politikalar gündeme gelmeye başlamıştır¹²³⁵.

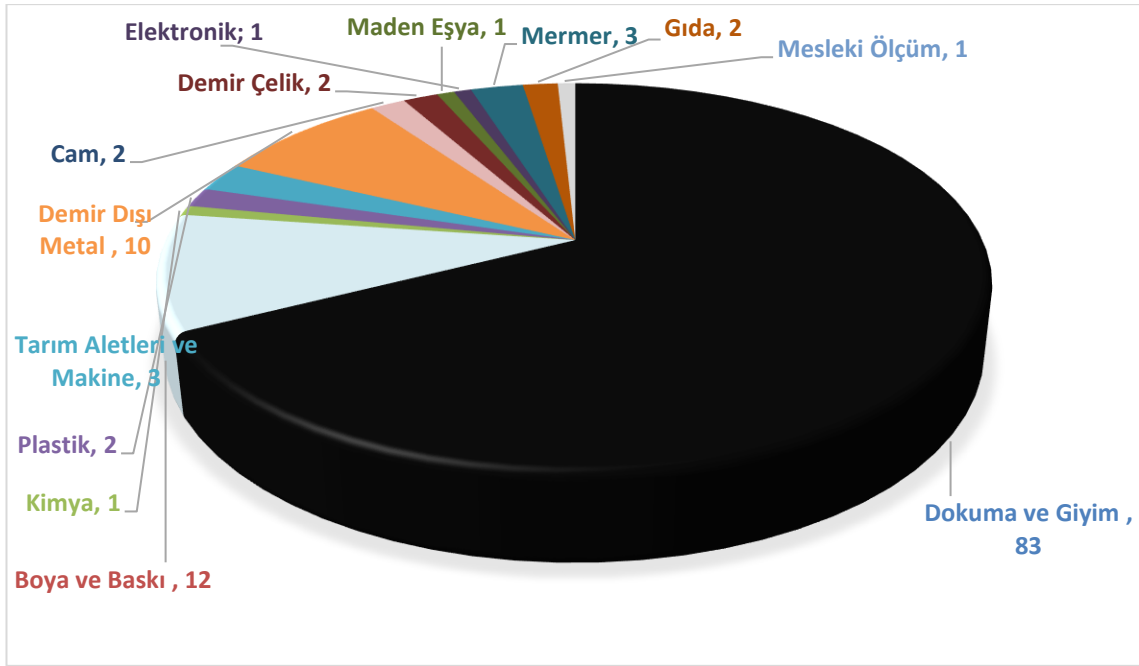
Ancak dünyada bu denli büyük gelişmelerin yaşandığı yıllarda Türkiye 2001 Şubat ayında kriz ile sarsılmıştır. Yaşanan kriz sonrasında ülkede yapısal reform çalışmaları başlamıştır. Öyle ki başta finans sektörü ve kamu maliyesi gelmek üzere çeşitli sahalarda siyasi baskılardan uzak piyasa düzeni kurulmaya çalışılmıştır. Merkez Bankası'nın özerk olması, borsanın güçlendirilmesi, ihracatın 30 milyar dolarlık kritik seviyenin üzerine çıkmayı başarması, kamu yönetimi ve siyasal yapılanmada yetersizliklerin fark edilerek kamu yapılanmasına gidilmesi ve yolsuzlukla mücadeleye girişilmesi gibi adımlar atılmıştır. Ancak ekonomik kriz beklenenden daha uzun süreli ve daha derin yaşanmıştır. Nitekim Gayri Safi Milli Hasıladaki (GSMH) küçülme %9,4 oranına yükselmiştir¹²³⁶.

Küreselleşmenin bu denli derin yaşandığı yıllarda Türkiye'nin yaşamış olduğu kriz ülkeyi zor duruma sokmuştur. Nitekim artık dünya tek pazar olma yoluna girmiştir. Yaşanan uluslararası rekabette firmaların kendilerini küçük hissetmeleri, onları dünya ölçeğinde büyümenin peşine sürükleyerek şirket birleşmelerine neden olmuştur. Denizli ekonomisi ise Türkiye'nin yaşamış olduğu olumsuz durumdan çok fazla etkilenmeyerek gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Denizli'de sanayi işletmelerindeki 845 işyerinde 20.000, küçük sanayi sitelerindeki 2.300 işletmede 5.000, organize sanayi bölgesindeki iş yerlerinde 18.000 olmak üzere neredeyse toplam 43.000 işçi istihdam edilmiştir. Kentte halen ağırlıklı olarak yapılan iş kolu dokuma sanayi olmuştur. Bölgede bu sahada çalışan sayısı neredeyse 18.000 – 20.000 arasında değişmiştir. İşletmelerin 83 tanesi dokuma ve giyim sanayi, 12 tanesi boya ve baskı sanayi, 1'i kimya sanayi, 2'si plastik sanayi, 3'ü tarım aletleri ve makine sanayi, 10'u demir dışı metal sanayi, 2'si cam sanayi, 8'i demir çelik sanayi, 1'i maden eşya sanayi, 1'i elektrik elektronik sanayi, 3'ü mermer sanayi, 2'si gıda sanayi ve 1'i mesleki ölçü birim ve kontrol tesisinden oluşmuştur¹²³⁷. Aşağıda 2002'de Denizli'de yer alan işletmeler ve sayıları daha iyi ortaya konulmak amacıyla grafik olarak verilmiştir:

¹²³⁵Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2002*, Ticaret Odası Yayınları:29, 2002, s.1.

¹²³⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2002*, s.1.

¹²³⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2002*, s.1-8.

Grafik 14¹²³⁸

2000’li yılların hemen başında dokuma ve giyim sanayi yukarıdaki grafikten de anlaşıldığı üzere Denizli’nin en çok yatırım yapılan iş sahası olmaya devam etmiştir. Nitekim 2001’de Türkiye’de dokuma sanayi adeta ihracatta patlama yaşamıştır. Tekstil ve hazır giyim sektörü Türkiye’deki ihracatın neredeyse %33’ünü karşılamayı başarmıştır. Yine 2002’ye gelindiğinde yaşanan krizin etkileri ülke çapında devam etmesine karşılık dokuma sanayi yükselen sektörler arasında ilk sırayı almıştır. Çünkü dokuma sanayi ekonomik krizin etkilerini en aza indirebilmek için ihracata ağırlık vermiştir. Nitekim çabaları olumlu karşılık bulan sanayiciler, 2002’nin ilk altı ayında 6 milyarlık ihracat gerçekleştirmeyi başarmışlardır. Bir önceki yıla göre %18 artış gösteren sektör yılın son çeyreğinde 7 milyar 800 milyonluk ihracat gerçekleştirmiştir¹²³⁹.

Türkiye’de dokuma sanayi alanında yaşanan gelişmeler Denizli ekonomisini de etkileyerek Türkiye ekonomisi ile Denizli ekonomisinin paralel gitmesine neden olmuştur. Nitekim 2002’de Denizli’de dokuma sanayi halen en çok istihdam sağlayan sektörlerin başında yer almaya devam etmiştir. DSO gelişimini sürdürerek 140’a yakın tesisi bünyesinde barındırmayı başarmıştır. Dokuma sektörü yine bu bölgede en çok bulunan işletmeler içerisinde yer almıştır. Özellikle havlu ve bornoz üretiminde önemli

¹²³⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2002*, s.8.

¹²³⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2003*, Ticaret Odası Yayınları:30, Denizli 2003, s.3.

yerlere gelen Denizli, ihracatının yaklaşık %86'sını dokuma sanayiye ait ürünler aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Öyle ki Denizli dokuma ve konfeksiyon ihracatı sahasında Türkiye'nin yıllık ihracatının neredeyse %35'ini karşılar duruma gelmiştir. Görüldüğü üzere Denizli Türkiye'de ekonomik alanda yaşanan sorunları aşmaya başaran illerdenbiri olmuştur¹²⁴⁰.

2001'de Denizli'nin on bir firması Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu içerisinde yer alamayı başarırken, bu firmaların yedi tanesi dokuma alanına ait olmuştur. Bu dokuma firmaları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.¹²⁴¹

Firma İsimleri	1998	1999	2000	2001
Menderes Tekstil Sanayi Ticaret A.Ş.	-	-	155	135
Abaloğlu Yem Soya Tekstil Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.	291	241	220	221
Güneş Tekstil Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.	-	306	271	276
Denizli Basma ve Boya Sanayi A.Ş.	290	253	307	223
Küçükler Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	296	275	315	222
Gökhan Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	423	378	393	301
Abaloğlu Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	383	317	414	306
Ozanteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	395	417	440	383
Tümteks Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	215	-	-	-
Deniz Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	-	-	480

Tablo74¹²⁴²

Türkiye'de 28 Ocak 2004'de 5084 sayılı "Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere illere yeni teşvik kapıları açan bu kanun içerisine Denizli dahil edilmemiştir. Ancak Denizli'nin çok yakınında bulunan Uşak ve Afyon gibi gelirleri Denizli'den daha düşük olan on iki il teşvik kapsamına alınmıştır¹²⁴³. Denizli bu kanunun yarattığı olumsuzlukları ekonomisinde doğrudan hissetmeye başlamıştır.

¹²⁴⁰ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2003*, s.3-12.

¹²⁴¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2003*, s.83.

¹²⁴² Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2003*, s.83.

¹²⁴³ *TBMM Kanunlar Dergisi*, Kanun Numarası:5084, 28 Ocak 2004, Cilt: 88, s.355; Resmi Gazete, Sayı:25.365, 6 Şubat 2004, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/02/20040206.htm#T.C.r>.

Nitekim yatırımcılar Denizli yerine teşvik alabildikleri Denizli'ye yakın olan Afyon ve Uşak'ı tercih etmeye başlamıştır. Bu durum Denizli'de alınan teşvik oranlarında da azalmaya neden olmuştur. Öyle ki 2002'de teşvik belgesine sahip olan işletme sayısı 102 iken 2006'da 78'e düşmüştür. 2002'de alınan teşvik miktarı 465 milyon YTL iken 2006'da 305 milyon YTL'ye düşmüştür¹²⁴⁴. Bu durum yıllara göre teşvik sayı ve tutarları ile aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir:

Teşvik Alınan Yıllar	Sayısı	Tutarı (Milyon YTL)
2002	102	465
2003	141	333
2004	116	229
2005	85	226
2006	78	305

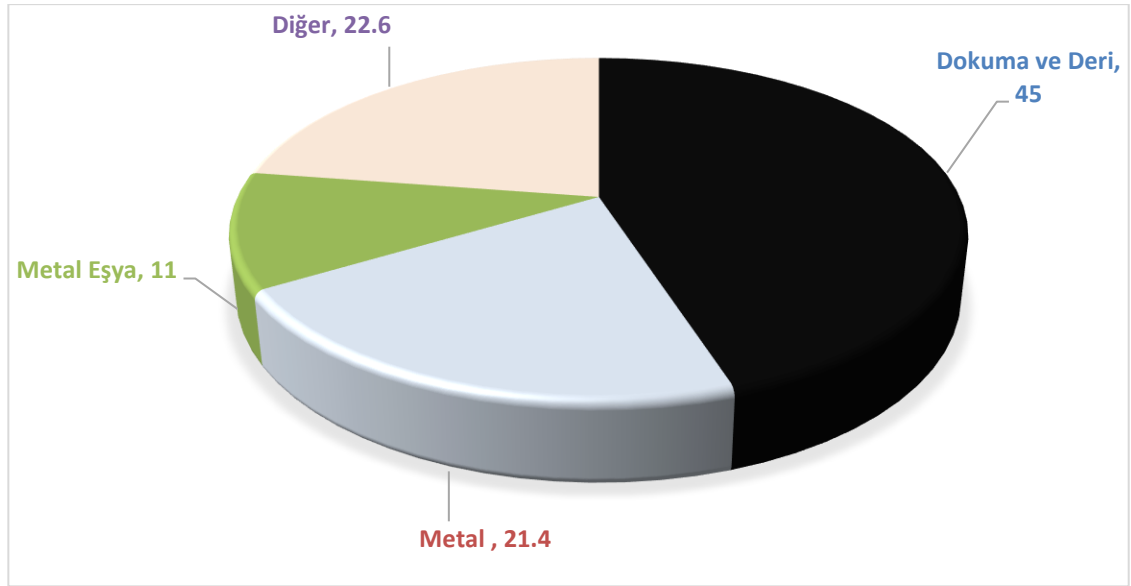
Tablo 75¹²⁴⁵

Dokumacılık 2002 yılı içerisinde halen kendi imkanları ile bu denli gelişme gösteren bir ekonomiye sahip olduğu için model olarak gösterilmeye devam etmiştir. Öyle ki ekonomik faaliyetler açısından ilk on üçte yer almayı başaran kent, sanayi açısından ise dokuz il içerisinde girmeyi başarmıştır. Denizli sanayisi bilindiği üzere küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerden oluşmuştur. Denizli'de oluşan katma değer %31'i sanayi alanından kaynaklanmıştır. Denizli sanayisinin %45'i dokuma ve deri sanayi gibi emek yoğun olan sektörlerden meydana gelirken, %21,4'ü metal sanayi, %11'i metal eşya sanayi ve geriye kalan %22,6'lık dilim ise diğer sanayi kollarından oluşmuştur. Bu durum aşağıdaki grafikte daha açık şekilde görülmektedir¹²⁴⁶:

¹²⁴⁴Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2007*, Ticaret Odası Yayınları:34, Denizli 2007, s.8-10.

¹²⁴⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2007*, s.10.

¹²⁴⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2007*, s.8-9.

Grafik 15¹²⁴⁷

4.3.1. Kriz Döneminde Dokumacılık

2005 ve 2006'ya dokuma sanayinde duraksamalar damgasını vurmuştur. Özellikle son 20-25 yıldır emek yoğun bir sektör olarak Türkiye'nin kalkınmasında ve gelişmesinde çok büyük paya sahip olan dokuma sanayi emek yoğun yapısını artık kaybetmiştir. Ayrıca, daha önceleri ham madde (özellikle pamuk) üretimi sanayi için yeterli iken zamanla yetmemeye başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin yılda yaklaşık 300 – 350 bin ton arasında pamuk ithal etmesine ve bir pamuk ithalatçısı olmasına yol açmıştır. Üretilen dokumalar genelde yabancı alıcıların isteklerine göre şekillendirilmiştir. Ancak zamanla Türkiye ile neredeyse aynı kalitede ürün üreten ve ürünleride daha ucuza mâl ederek satan ülkeler ortaya çıkmıştır. Başta Çin¹²⁴⁸, Hindistan olmak üzere onların hinterlandında kalan Uzakdoğu ülkeleri yabancı ülkelere dokuma satmaya başlamıştır¹²⁴⁹. Bu durum Türkiye dokumacılığı ve onun bir parçası olan Denizli dokumacılığı için son derece sıkıntılı olmuştur.

2005'de dünyada miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Böylece ortaya çıkan uluslararası rekabet ortamı dünyanın ihracat performansını etkilemiştir. Nitekim 2005'den itibaren kotaların kaldırılmasıyla AB ve ABD Çin'den yüksek miktarda ucuz

¹²⁴⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2007*, s.9.

¹²⁴⁸ Öyle ki 2012'de Denizli dokumalarının kalbi sayılan Babadağlılar çarşısında bile Çin malı ürünler satılmıştır. Kaliteleri daha düşük olan bu ürünler daha ucuz oldukları için yerli halk tarafından tercih edilmiştir. Horoz, "Tekstilin Kalbini Çinliler Bastı." <http://www.horozmedya.com/guncel-2/tekstilin-kalbini-cinliler-basti-350.html>, (Erişim Tarihi:09.03.2020).

¹²⁴⁹Zümrüt Bahadır Ünal ve Ziyet Öndoğan, "Denizli'deki Tekstil ve Hazır Giyim Üretim Sorunları ve Alınan Tedbirler", *Buldan Sempozyumu Bildirileri (23 – 24 Kasım 2006)*, Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Cilt:2, s.615-616.

ürün ithal ederken ithalat birim fiyatlarında azalma yaşanmıştır. Bu durum Türkiye'nin dokuma ve hazır giyim sanayisinin ihracat payının düşmesine yol açmıştır. Ayrıca Türkiye'de enerji¹²⁵⁰, taşımacılık, kira ve pazarlama gibi alanlarda yaşanan artışlar Türkiye'yi bu sahadaki rakipleri arasında geride bırakmıştır. Özellikle tekstil alanında işçiliğin maliyet üzerindeki etkisi %15 iken bu oran hazır giyim sektöründe %30 olmuştur. Hazır giyim sektörünün 2000'li yıllarda da emek yoğun bir sektör olması emek maliyetlerinden ve üretimde yaşanan küreselleşme sürecinden daha fazla etkilenmesine neden olmuştur. Nitekim 2005'de Türkiye'nin tekstil sektöründe saatlik iş gücü maliyeti 2,88 dolar, Çin'de 0,48 dolar, Hindistan'da 0,67 dolar ve Pakistan'da 0,37 dolar olmuştur¹²⁵¹. Aşağıdaki tabloda 2006'da bazı ülkelerin işçilik maliyetleri yer almaktadır:

Ülke Adı	İşçilik Saat Ücreti	Ülke Adı	İşçilik Saat Ücreti
İsviçre	24,08 dolar	Meksika	2,33 dolar
Danimarka	23,10 dolar	Slovakya	1,48 dolar
Belçika	21.70 dolar	Çin	0,62 dolar
Almanya	21.48 dolar	Pakistan	0,60 dolar
Norveç	20,25 dolar	Hindistan	0,50 dolar
Portekiz	4,51 dolar	Madagaskar	0,41 dolar
Türkiye	2,48 dolar	Bangladeş	0,40 dolar

Tablo76¹²⁵²

Yaşanan bu olumsuz gelişmeler Denizli dokuma sanayisi üzerine yansırken bir de dünyada 2008 finans krizi¹²⁵³ yaşanmıştır. Yaşanan krizin etkileri 2009 ve 2010

¹²⁵⁰Dokuma sanayinde enerji miktarının fazla kullanılıyor olması elektrik fiyatlarındaki artıştan daha fazla etkilenmesine neden olmuştur. Enerji maliyetleri açısından her ne kadar teşvik programları uygulansa dahi verilen teşvikler özellikle bu sahadaki kişiler tarafından yeterli görülmemiştir. Enerjideki yüksek maliyet Türkiye'deki işletmelerin rekabet gücünü kırmıştır. Nitekim Türkiye sanayinde kullanılan elektrik enerjisi ve doğal gaz OECD ülkeleri ve pek çok gelişmekte olan ülkeye göre yüksek kalmıştır. Kenan Karagül, *İhracat Performansını Etkileyen Faktörlerin Analizi*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2007, s.15

¹²⁵¹ Kenan Karagül, *İhracat Performansını Etkileyen Faktörlerin Analizi*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2007, s.11-15.

¹²⁵² Ünal – Öndoğan, *agm.*, s.618.

¹²⁵³ 2006'da ABD'de eski kentlerin daha düşük gelirli bölgelerinde meydana gelen konut hacizlerinin gelir düzeyi daha yüksek olan kent sakinlerini de etkilemesi sonucunda "standart altı konut kredisi krizi" adı verilen konut temelli finans krizi oluşmuştur. Yaşanan krizin etkileri tüm dünyada 2008'de görülmeye başlamıştır. Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere pek çok ülke yaşanan krizden derin olarak etkilenmiştir. Nitekim dünyaca ünlü firmalar ya da yatırım bankaları iflas etmiş ve milyonlarca işçi işsiz kalmıştır. Mustafa Gültekin, "Denizli Kentindeki Babadağlı ve Buldanlı Aile İşletmelerinde Hemkentlilik ve Akrabalık Bağlamında Sosyal Sermayenin İşleyiş Mekanizmaları", Pamukkale Üniversitesi, Sosyal

yıllarında Denizli ev tekstil ve hazır giyim alanında kendisini hissettirmiştir. Denizli'nin ekonomi yapısının ihracata dayalı olması krizin etkilerinin Denizli üzerinde daha fazla olmasına yol açmıştır. Değerli olan Türk Lirası ihracatı olumsuz etkilerken ithalata daha çok yönelim olmuşuz hambez ile iplik ithalatı gerçekleştirilmiştir. Yapılan ithalat Denizli'de bu alanda üretim yapan dokuma sahasını olumsuz etkilemiştir. Özellikle hambez üretiminin daha çok gerçekleştirildiği ilçelerde bu durum daha fazla hissedilmiş ve ilçelerde hambez üretimi durma noktasına gelmiştir. Ayrıca ilçelerdeki küçük işletmelerin dışında Denizli'de köklü dokuma fabrikaları da zora girerek ilerleyen süreçte iflasla sonuçlanmıştır¹²⁵⁴. İflas etmeyen dokuma fabrikaları ise 2008'den itibaren işçi çıkarmaya başlamıştır. Öyle ki çoğu işletmenin kâr oranının düşmesiyle işçilere verilen ikramiyeler kaldırılarak maaşlar aksatılmıştır. Tazminatların ödenmesi fabrikalarının ekonomisine yük getirdiği için fabrikalar da bölüm küçültmeye gidilmiştir¹²⁵⁵.

Bu durumda çoğu fabrika işçi sayısında azalmaya gitmiş ve kalan çalışanlarının da mesai saatlerini azaltmıştır¹²⁵⁶. Öyle ki 2005'te Denizli'de toplam çalışanlar içerisinde dokuma sanayide çalışanların oranı %40,33 iken 2009'da %27'e kadar düşmüştür. Nitekim 2008'den önce her üç çalışandan biri dokuma işçisi iken 2009'da artık dört çalışandan biri dokuma işçisi olmuştur¹²⁵⁷. Aşağıdaki tabloda 2007 – 2009'da üç yılın Kasım ve Aralık ayları Denizli'de çalışan sigortalı işçi sayıları verilmiştir:

Yıllar	Kasım	Aralık
2007	147.217	148.114
2008	144.849	140.849
2009	134.960	134.900

Tablo 77¹²⁵⁸

Bilimler Enstitüsü, Denizli 2014, s.74; Hasan Tüzen ve Mustafa Gültekin, Sosyal Sermaye Denizli Tekstil Sanayisi Babadağlı ve Buldanlı Aile Firmaları, Gökçe Yayınevi, 2015, s. 70.

¹²⁵⁴Gültekin, agt., s.74-75; Tüzen ve Gültekin, *age.*, s.70-71.

¹²⁵⁵Bu bilgi 1982 Trabzon Maçka doğumlu Dilek Karataş'tan alınmıştır. (Mülakat tarihi:04.03.2020).

¹²⁵⁶Bu bilgi 1972 Afyonkarahisar Dinar doğumlu Ramazan Aydın'dan alınmıştır. (Mülakat tarihi:01.03.2020).

¹²⁵⁷Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2010*, Ticaret Odası Yayınları:37, Denizli 2010, s.52.

¹²⁵⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2010*, s.22.

Görüldüğü üzere Denizli’de 2007-2009 arasında sigortalı işçi sayısında azalma yaşanmıştır. Bu durum krizin etkisi ile başta dokuma işçileri olmak üzere pek çok işçinin işten çıkarılması ile açıklanabilir.

2009’da Denizli’de alınan teşvikler ve miktarında da önemli azalma gözlenmiştir. Bu durum aşağıdaki tabloda görülmektedir¹²⁵⁹:

Yıllar	Alınan Teşvik Sayısı	Teşvik Tutarı (TL)
2006	79	306.651.842
2007	74	337.891.678
2008	47	131.257.971
2009	35	137.474.262

Tablo 78¹²⁶⁰

2009’da krizin etkilerinin hala derinden hissedildiği Denizli sanayisinde yatırımlar oldukça düşmüştür. Ancak yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen 2008’de Türkiye’nin en büyük 1.000 firması arasına 23 Denizli firması girmeyi başarmıştır. Bu firmaların arasına 5 tane dokuma sanayiye ait işletme de girmeyi başarmıştır¹²⁶¹. Aşağıdaki tabloda Türkiye’nin ilk beş yüz sanayi kuruluşu içerisinde yer alan Denizli dokumacılık firmaları yer almaktadır:

Firma Adı	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Menderes Tekstil San. Tic. A.Ş.	124	111	142	148	149	157	213
Abaloğlu Yem Soya ve Tekstil San. Tic. A.Ş.	150	165	189	220	219	148	110
Ozanteks Tekstil San. Tic. A.Ş.	395	439	403	323	428	428	-
Denizli Basma ve Boya San. Tic.	171	232	277	346	354	361	-
Küçükler Tekstil San. Tic. A.Ş.	281	335	353	474	461	-	500
Güneş Tekstil Pazarla. San. Tic.	340	-	-	-	-	-	-
Gökhan Tekstil San. Tic. A.Ş.	326	353	471	-	-	-	-
Abaloğlu Tekstil San. Tic. A.Ş.	430	-	-	-	-	-	-
Deniz Tekstil San. Tic. A.Ş.	491	-	-	-	-	-	-
Hirsan Havlu Ürt. San. Tic. A.Ş.	499	494	-	-	-	-	-

¹²⁵⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2010*, s.22.

¹²⁶⁰ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2010*, s.22.

¹²⁶¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2010*, s.23.

Değirmenci Havlu ve Örme San. Tic. Ltd. Şti.	-	224	268	-	-	-	-
--	---	-----	-----	---	---	---	---

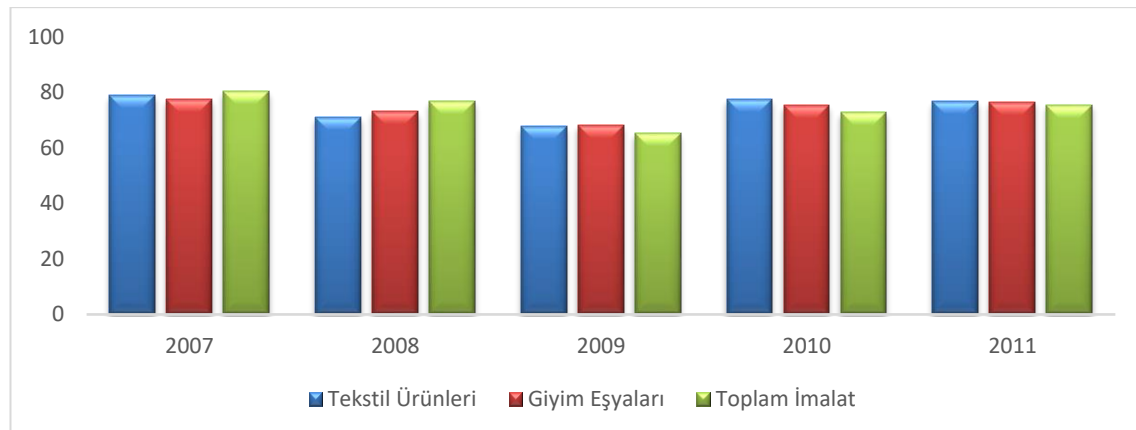
Tablo 79¹²⁶²

2010'dan itibaren Türkiye ekonomisinde yaşanan finansal krizin etkileri azalmaya başlamıştır. Öyle ki GSYH %9 oranında büyürken bu oran 2011'de hedef %5 olmasına karşın %8,5 oranında gerçekleşmiştir. 2011'deki büyüme oranı ise 2010'da %11,9 olan işsizlik rakamını tek haneliyi rakama düşürerek %9,1 oranına geriletmiştir. Yaşanan gelişmeler Türkiye'deki tekstil imalatının da artmasına neden olmuştur¹²⁶³. Aşağıdaki tabloda dokuma ürünlerinin imalat payı görülmektedir:

Yıllar	Toplam İmalat	Gıda Ürünleri İmalatı	İçecek İmalatı	Tütün Ürünleri İmalatı	Tekstil Ürünleri İmalatı	Giyim Eşyaları İmalatı
2007	80,2	76	68,4	54,6	78,7	77,3
2008	76,7	73,6	64,6	63,2	70,8	73
2009	65,2	68,4	64,5	74,3	67,6	68,1
2010	72,6	70,3	67,4	77,1	77,3	75,3
2011	75,4	70,2	65,8	67,6	76,6	76,4

Tablo 80¹²⁶⁴

Aşağıdaki grafikte Türkiye'de sırasıyla dokumacılık ürünleri, giyim ürünleri ve toplam imalatlarının kapasite kullanım oranları görülmektedir:

Grafik 16¹²⁶⁵

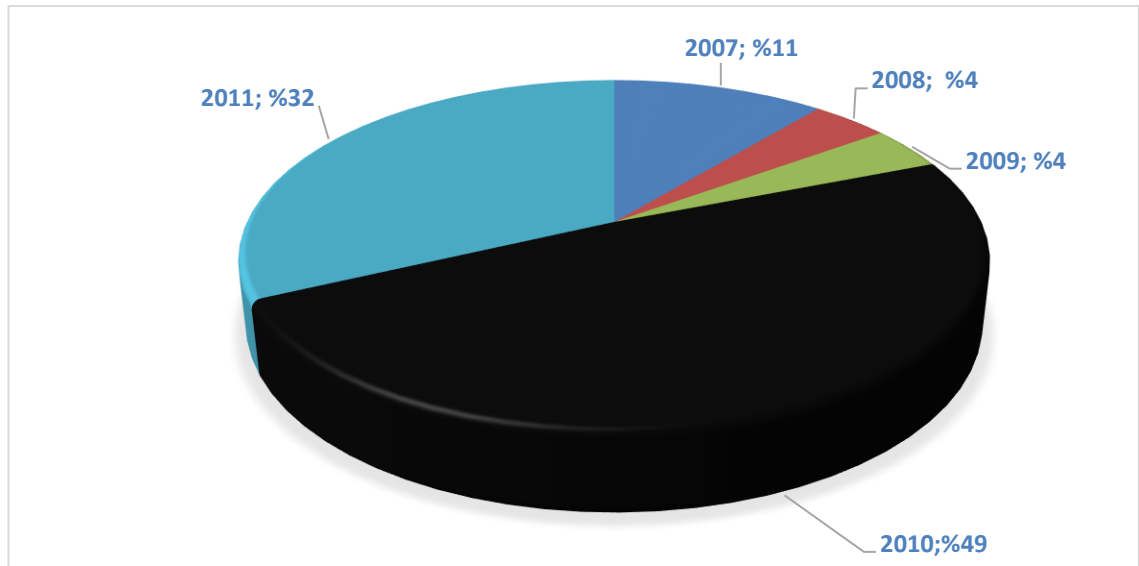
¹²⁶² Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2010*, s.23.

¹²⁶³ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2012*, Ticaret Odası Yayınları:39, Denizli 2012, s.22.

¹²⁶⁴ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2012*, s.24.

Yaşanan finansal krizin etkileri Türkiye’de azaldığı gibi zamanla Denizli ekonomisi üzerinde de azalmıştır. Öyle ki özellikle 2010 ortasından itibaren Denizli bu krizi atlatarak yeniden yükselişe geçen bir kent olmayı başarmıştır. Bu dönemden itibaren Denizli Sanayi Odası aracılığıyla dünyada yeni Pazar arayışlarına girilmiştir. Nitekim potansiyel pazar olarak görülen Ortadoğu ve Afrika ülkelerine ziyaretler gerçekleştirilerek fuarlar düzenlenmiştir. Düzenlenen fuarlarda Denizli firmaları yeni müşteriler edinmiş¹²⁶⁶ ve yeni ürün çeşitleri ortaya koymayı başarmıştır¹²⁶⁷.

Küresel krizin etkilerinin ortadan kalkması ile Denizli’de yapılan yatırımlar ve yatırım teşvik oranlarında artış yaşanmıştır. 2011’de yatırım teşvik belge sayısında artış yaşanırken yapılan teşvik tutarında ise azalma meydana gelmiştir. Aşağıdaki grafikte 2007-2011 arasında yıllara göre yatırım teşvik oranları gösterilmiştir:

Grafik17¹²⁶⁸

2008 krizinin ardından tekstil sektörü başta olmak üzere sigortalı çalışan sayısında düşüş yaşanan Denizli’de küresel krizin etkilerinin azalmasıyla beraber sigortalı çalışan sayısında yine artış yaşanmıştır. Denizli dokuma sanayi 2008 dünya finans krizini derinden yaşayan sektörlerin başında gelmiştir. Ancak 2011 itibariyle

¹²⁶⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2012*, s.24.

¹²⁶⁶ 2012’de Kaplan Tekstil Yönetim Kurulu Başkanı Yalçın Kaplan Arabistan’a yıl boyunca bir milyon adet iç çamaşırı ihracatı yapılacağını açıklamıştır. Öyle ki yılın başında 20.000 adet erkek iç çamaşırı Cidde’ye gönderilmiştir. Mekke, Medine ve Riyad’daki marketler zincirine de dağıtım gerçekleştirilmiştir. Horoz, “Araplara İç Çamaşırı Denizli’den Gidecek.”, <http://www.horozmedya.com/ekonomi-3/araplara-ic-camasiri-denizli-den-gidecek-442.html>, (Erişim Tarihi:09.03.2020).

¹²⁶⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2012*, s.27; Tüzen ve Gültekin, *age.*, s.71-72.

¹²⁶⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2012*, s.24.

dokuma sanayinin üretim ve ihracatında yeniden artışlar gözlenmiştir. Sektörde oluşan bu artışların nedeni üretim miktarı, pazar çeşitliliği ve üretimin hazırlanmasında meydana gelen değişimlerin sonucunda oluşmuştur. Öyle ki giyim, manifatura, tuhafiyeye, iplik, havlu, bornoz, tül, perde ve ev tekstili üzerine üretimini sürdüren firmalar 2010'da 1.124.138.000 dolar ihracat tutarlarını 2011'de 1.278.603.000 dolar tutarına çıkarmışlardır¹²⁶⁹.

DSOtarafından Denizli'nin dokuma sanayinin özellikle kriz sonrasında yaşamış olduğu derin yaralar Dış Ticaret Müsteşarlığına bildirilmiştir. Özellikle Çin, Güney Kore ve Hindistan gibi ülkelerden alınan dokuma ve hazır giyim ürünlerine ek gümrük vergisi getirilmesi talep edilmiştir. Böylece Denizli dokuma sanayinin yüksek işçilik ve enerji maliyetleri ve özellikle Çin, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerden artan ithalatın Denizli dokuma sanayisine vermiş olduğu zararları önlemek amacıyla 15 Eylül 2011'de "Havlu, Kumaş Dokuma ve Hazır Giyim Konularında İthalatta Korunma Önlemleri" kararı kabul edilmiştir. Böylece Denizli dokuma sanayi bu karardan olumlu etkilenirken özellikle havlu, çarşaf ve masa örtüsü gibi ev tekstil ürünlerinin ithalatından korunmuştur¹²⁷⁰.

2012'de Türkiye beklenen %3 büyüme oranının altında kalarak %2,2 oranında büyüme gerçekleştirebilmiştir. İşsizlik oranı %9,2 olurken bu oran 2013'ün hemen ilk aylarında %10,6'ya yükselmiştir. Ancak Türkiye'de yaşanan bu olumsuz havaya rağmen Denizli 2012'de önemli ihracat artışı elde etmeyi başarmıştır. Yeni yatırım teşvik planlarında Denizli ikinci bölgeye alınmıştır. Bu durum Denizli ekonomisinde beklentileri arttırarak canlanmaya neden olmuştur. Denizli en fazla ihracat gerçekleştiren iller sıralamasında Türkiye'de sekizinci sırada yer almıştır. Ancak Denizli ihracatında doğal kaynaklara dayalı ve düşük teknoloji ürünlerin oranı yüksek seyretmiştir¹²⁷¹.

2012'de Denizli dokuma sanayinin üretim ve ihracatında artış yaşanmıştır. Öyle ki 2012'de 1 milyar 217 milyon dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca üretim miktarında ve ürün çeşitliliğindeki artış devam etmiştir¹²⁷². Ancak Türkiye'nin en

¹²⁶⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2012*, s.24.

¹²⁷⁰ Tüzen ve Gültekin, *age.*, s.73.

¹²⁷¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2013*, Ticaret Odası Yayınları:40, Denizli 2013, s.16-27.

¹²⁷² Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2013*, s.29.

büyük ilk beş yüz sanayi kuruluşu içerisinde Denizli dokuma sanayinden 2008-2011 arasında yedi firma yer alırken bu sayı 2012’de altı firmaya düşmüştür¹²⁷³.

2012’de dokumacılık sektörünün geldiği durumu ve geleceğini konuşmak üzere yapılan “Tekstil Ve Deri Sektör Kurulu Türkiye İstişare Toplantısı” MÜSİAD Denizli Şubesinin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen toplantının başkanlığını MÜSİAD Tekstil ve Deri Sektör Kurulu Yönetim Kurulu Üyesi Dr. Ahmet Ziya Küçük yapmıştır. Ekonomi Danışmanı Hikmet Baydar’ın yer aldığı toplantıda Denizli dokumacılık sanayinin sorunlarının görüşüldüğü toplantıda çözüm önerileri ile yeni projelere yer verilmiştir¹²⁷⁴. Böylece dokumacılık sektörünün yol haritası 2023’e kadar çizilmiştir. Bu haritaya göre dokumacılık sektörünün “Markalaşma¹²⁷⁵, Pazarlama, Ar-Ge, Teknoloji” başlıkları üzerine yoğunlaşmasına karar verilmiştir¹²⁷⁶.

2012 Eylül ayında “Denizli Tekstil Giyim Sanayicileri Derneği” (DETGİS) Yönetim Kurulu Başkanı İsa Dal’ın başkan yardımcılığını yaptığı “Türkiye Moda ve Hazır Giyim Federasyonu” (TMHGF) Başkanı Hüseyin Öztürk ve yönetim kurulu üyeleri Maliye Bakanı Mehmet Şimşek’i ziyaret etmiştir. Bu toplantıda Denizli’nin dokumacılık sektöründe yaşanan özellikle KDV sorununa çözüm aramışlardır. Üretimi gerçekleştiren şirketlerin ürünlerini ortaya koyarken boya, dokuma gibi hizmetleri %18 KDV ile aldıklarını ancak üretilenin satışı gerçekleştirilirken %8 ile satıldığını belirtmişlerdir. Böylece aradaki farkın işletmelerin sermayesini azalttığını izah etmişlerdir. Yapılan görüşme sonucunda bu konu ile ilgilenilmiştir¹²⁷⁷.

2013’de Denizli dokuma sanayisi büyümeye devam etmiştir. Öyle ki Çin’de gerçekleştirilen tekstil fuarına Türkiyeden kırk dört firma katılırken Denizli’den Altınbaşak Tekstil, Egem Tekstil, Erteks Tekstil, Evtteks, Neşe Tekstil, Selin Tekstil, Tosunoğlu Tekstil, Zorel Tekstil, Batı Anadolu Tekstil, Kaynak Havlu ve Ozanteks

¹²⁷³ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2014*, Ticaret Odası Yayınları:41, Denizli 2014, s.35.

¹²⁷⁴ Horoz, “Tekstilin Geleceği Denizli’de Konuşulacak”, <http://www.horozmedya.com/ekonomi-3/tekstilin-gelecegi-denizli-de-konusulacak-220.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

¹²⁷⁵ Dokuma sanayi içerisinde faaliyet gösteren fabrikalar markalaşma konusunda gerekli isteğe sahip olmuştur. Ancak yeni ürün geliştirerek özgün koleksiyon hazırlama sürecinde bilgi, deneyim ve eğitim alanında eksiklikleri mevcut olmuştur. Gülşen Erenler vd., “Denizli Tekstil Hazır giyim Sektörü Bölgesel Yoğunlaşma (Kümelenme) Göstergeleri”, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, Cilt:23, Sayı:2, 2012, s.3.

¹²⁷⁶ Horoz, “Tekstilin Geleceği”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/tekstilin-gelecegi-251.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

¹²⁷⁷ Horoz, “Bakan Şimşek’i Ziyaret Etiler”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/bakan-simsek-i-ziyaret-ettiler-2959.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Tekstil’de katılmıştır. Fuarda Denizli ürünleri kalite¹²⁷⁸ ve tasarımları ile dikkat çekmeyi başarmıştır¹²⁷⁹. 2014’de ise Denizli ürünlerinde yaşanan kalite artışı iki yıl önce Çin ürünlerinin rağbet gördüğü Babadağ çarşısında kendisini hissettirmeye başlamıştır. Öyle ki zamanla Çin ürünleri her ne kadar ucuz olsa da vatandaşlar tarafından tercih edilememeye ve raflardan indirilmeye başlanmıştır. Denizli’nin yerli dokumaları yüksek kaliteleri sayesinde daha çok tercih edilen ürünler olmuştur¹²⁸⁰.

2015’e gelindiğinde dünya ekonomisi normalleşme eğilimini sürdürerek krizin yaratmış olduğu etkilerden önemli oranda kurtulmuştur. Piyasalarda herhangi bir kriz ya da ekonomik dalgalanma yaşanmazken enflasyon ve büyüme oranları aşılmaya çalışılan sorunlar olmaya devam etmiştir. Türkiye ise 2015’in son çeyreğinde %5,7 oranında büyümeyi başararak genel hedef olan %4 oranını aşmıştır¹²⁸¹. Denizli dokuma sanayisinde ise daha önce alınan kararlara paralel olarak markalaşma adına önemli başarılar elde edilmiştir. Öyle ki Denizli havlusu artık “Turkish Towels” adıyla üretilmiştir. Yaklaşık yüz altmış ülkeye ihracatı gerçekleştirilen havlu böylece Denizli markası ile neredeyse tüm dünyayı dolaşmıştır. Daha önce uluslararası spor müsabakalarına ve İngiltere Kraliyet törenlerine “Made By Denizli” etiketliyle havlu diken Denizlili tekstilciler artık ürünlerini Turkish Towels etiketiyle dikmeye başlamışlardır¹²⁸². Yine dünyaya Türk havlu ve bornozlarını tanıtmak için Denizli öncülüğünde 6 Mart 2011’den beri “Türk Havlu ve Bornoz Günü” kutlanmaya başlanmıştır. 2015’te de 6 Mart Denizli’de çeşitli etkinliklerle kutlanırken aynı zamanda yapılan kortej yürüyüşünde 15.000 havlu dağıtılmıştır. Böylece dünyaya havluya

¹²⁷⁸DSO’de bulunan firmalar müşteri memnuniyetini arttırabilmek adına ürettikleri ürünlerin kalitesine dikkat etmişlerdir. Öyle ki bunun için kalite belgesi olarak firmalar kendi aralarında da rekabet etmişlerdir. Çünkü Denizlili dokumacılar kalitenin pazar imajını belirleyen bir unsur olduğuna inanmışlardır. Ayrıca onlara göre artık ucuz üründen ziyade tekrar ürün kalitesi ön plana çıkmaya başlamıştır. Gonca Şimşek, *Denizli Organize Sanayi Bölgesindeki Tekstil İşletmelerinin Kalite ve Müşteri Memnuniyetine Bakış Açıları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Isparta 2009, s.64-72.

¹²⁷⁹Horoz, “Çin Fuarında Denizli Damgası”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/cin-fuarinda-denizli-damgasi-5471.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

¹²⁸⁰Horoz, “Babadaglılar Çarşısında Çin İşgali Sona Erdi.”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/babadaglılar-carsisi-nda-cin-isgali-sona-erdi-6611.html>, (10.03.2020).

¹²⁸¹ 2015’te iki genel seçim geçiren Türkiye bu yıl aynı zamanda jeopolitik konumundan dolayı bazı sorunların ortasında kalmıştır. Öyle ki Irak ve Suriye’nin yaşamış olduğu iç savaş sonucunda Türkiye’ye iki milyondan fazla mülteci sığınmacı yerleşmiştir. Sığınmacıların oluşturmuş olduğu ekonomik ve sosyal yük ile terör faaliyetlerinin Türkiye içerisine sızması olumsuzlukları içerisinde yine de Türkiye büyüme oranını gerçekleştirebilmiştir. Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2016*, Ticaret Odası Yayınları:43, Denizli 2016, s.17. <http://www.horozmedya.com/guncel-2/yeni-marka-turkish-towels-9744.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

¹²⁸²Horoz, “Yeni Marka “Turkish Towels”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/yeni-marka-turkish-towels-9744.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

alıştıran Türklerin ve bu konuda çok büyük paya sahip olan Denizlilerin adı dünyaya duyurulmuştur¹²⁸³. Aynı yıl havlu ve bornoz üretiminde iddialı olan Denizli kumaş üretimi ve ihracatında da başarı elde etmiştir. Öyle ki Tan Tekstil A.Ş.’nin üretmiş olduğu gömleklik kumaşları Marks&Spencer, Gap, Banana Republic, Next, Gant, River Island, H&M, Benetton, Hugo Boss gibi dünyaca ünlü firmalar alırken 2015’te üretilen ürünler Japonya’ya da satılmaya başlanmıştır¹²⁸⁴.

Denizli sanayi bakımından özgün yapıya sahip bir kent olmuştur. Günümüzde de Denizli’deki sanayi, tarım ve hizmet sektörüne ilişkin faaliyetler eş zamanlı olarak devam etmektedir. Ayrıca Denizli ekonomi ve iş dünyasına yönelik olarak yapısal değişimlerin yaşandığı bir dönemeçten geçmektedir. Kentte 46.949’u dokumacılıkta olmak üzere toplam 215.811 sigortalı çalışan yer almıştır. Dokuma sanayinde çalışan sayısı Denizli’nin tüm çalışan nüfusunun %15,37’sini oluşturmuştur. Ancak son zamanlarda dokuma sanayinde yaşanan daralma sonucunda 2018’de Türkiye’nin ilk 500 sanayi kuruluşu içerisinde Denizli’nin 12 firmasında dokuma alanından Abalıoğlu Yem ve Tekstil Sanayi, Menderes Tekstil Sanayi ve Gamateks Tekstil Sanayi yer alabilmiştir. Bu durum Denizli dokuma sanayinde yaşanan duraklamanın göstergesi olmuştur¹²⁸⁵.

4.3.2. 2000’lerde Dokuma Sanayi İhracatı

Türkiye’de dokuma ve konfeksiyon alanında yapılan ihracat miktarı özellikle 2004’e kadar sürekli artış göstermiştir. 2004-2007 arasında ise hızı azalmasına karşın artış devam etmiştir. 2007’de ise yeniden sıçrama yaparak son on yılın en büyük ihracat rakamına ulaşmayı başarmıştır. 2008’de bu konumunu korumaya devam ederken 2009’de dünyayı etkileyen finansal krizin etkileri hissedilmiş ve Türkiye’de tıpkı dünya gibi bu süreçten kötü etkilenmiştir. Bunun sonucu olarak dokuma ve konfeksiyon alanındaki ihracat 2009’da önemli ölçüde düşmüştür¹²⁸⁶.

¹²⁸³Horoz, “Vatandaşlara 15 Bin Havlu Dağıtılacak”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/vatandaslara-15-bin-havlu-dagitilacak-9863.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

¹²⁸⁴Horoz, “Samurayların Kumaşı Denizli’den”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/samuraylarin-kumasi-denizli-den-10228.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

¹²⁸⁵Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2019*, Ticaret Odası Yayınları:46, Denizli 2019, ss.33-83.

¹²⁸⁶Emel Sarıtaş, *Uluslararası Pazarlamada İhracat Pazarlama Stratejileri ve Denizli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 2012, s. 57.

Denizlide ise Türkiye tekstil ve konfeksiyon alanındaki ihracat oranında her yıl artış yaşanmıştır. Öyle ki 1999’da %4,38, 2000’de %4,48, 2001’de %5,6, 2003’te %6 ve 2004’de %8 olmuştur. Görüldüğü üzere 2000’lerin başında Denizli dokuma sanayi Denizli’nin üretim, istihdam ve ihracat alanında başı çeken sektör olmuştur. Ayrıca Denizli tekstil sektörü özellikle havlu ve bornoz üretimindeki uzmanlaşma ile Türkiye’nin ihracatında önemli bir paya sahip olmuştur¹²⁸⁷.

2001’de Denizli Gümrük Müdürlüğünden 32.430.339 dolar ithalat yapılırken 236.819.789 dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl Denizli’de en fazla ihracat yapılan ülke 13.520.995 dolar tutarı ile Amerika olmuştur. Ona en yakın 3.853.835 dolartutarı ile İtalya ikinci sırada yer almıştır¹²⁸⁸. Aşağıdaki tabloda 2001’de Denizli’de ihraç edilen dokumacılık ürünlerinin dolar ve TL tutarları ile oranları verilmiştir:

Ürün Adı	Tutar (Dolar)	Tutar (TL)	Oran (%)
Bornoz	7.409.391	9.114.342.948.411	15,44
Hazır Giyim Konfeksiyon	2.140.507	2.021.466.147.354	4,46
Havlu	1.533.035	1.814.477.103.757	3,19
Diğer Dokuma Ürünleri	1.283.101	1.517.641.651.982	2,67
Sargı Bezi	33.146	22.071.291.626	0,07
Bebek Giyimi - Kundak	19.539	13.003.145.883	0,04
İç Çamaşırı	11.547	10.435.272.078	0,02

Tablo 81¹²⁸⁹

2001’de Denizli’den ihraç edilen ürünler içerisinde bornoz ihracatı %15,44’lük dilim ile demir çelik ürünlerinin ihracatından (%25,36) sonra gelmiştir. Bu durum Denizli ihracatında demir çelik ürünleri etkisinin artması ile açıklanabilir. Ancak 2002’de Türkiye’de yükselen sektörlerin başını dokuma sanayi çekmiştir. Denizli’de ise 285.982.969 dolar ihracat ile 66.069 dolar ithalat gerçekleştirilmiştir¹²⁹⁰. Aşağıdaki tabloda 2002’de Denizli’de gerçekleştirilen ihracat kalemlerine örnek gösterilmiştir:

¹²⁸⁷ Sarıtaş, agt., s.59.

¹²⁸⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2002*, s.70.

¹²⁸⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2002*, s.72-73.

¹²⁹⁰ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2003*, s.7.

Ürün Adı	Tutar(Dolar)	Tutar(TL)	Oran (%)
Bornoz	13.833.047	21.672.215.284.816	22,47
Havlu	9.292.850	14.513.202.665.393	15,09
Hazır Giyim Konfeksiyon	3.159.148	4.868.919.590.919	5,13
Diğer Dokuma Ürünleri	1.063.532	1.604.120.244.527	1,73
İç Çamaşırı	24.593	40.250.731.270	0,04
Bebek Giyimi - Kundak	2.808	4.647.686.472	00,01

Tablo 82¹²⁹¹

Görüldüğü üzere 2002’de Türkiye genelinde yaşanan dokuma sanayideki iyileşmeler, ülke dokuma sanayinin büyük bir parçası olan Denizli dokuma sanayini de etilemiştir. Nitekim, bir yıl önce ihracat payı %15,44 olan bornoz ihracatı, %22,47’ye yükselmiştir. Özellikle havlu ihracatının payı neredeyse bir yıl önceye göre beş katı artarak %15,09’a çıkmıştır.

Denizli 2000’lerin başında Türkiye’nin havlu ve bornoz üretim merkezlerinden biri olmuştur. Aşağıdaki tabloda da Denizli’den 2000-2005 arasında yapılan havlu ve bornoz ihracat tutarları ile miktarları yer almaktadır:

Yıllar	BORNOZ			HAVLU	
	Kg	Adet	FOB (\$)	Kg	FOB (\$)
2000	15.615.117	14.342.584	139.276.426	21.618.006	140.806.249
2001	18.466.945	17.091.492	167.110.319	25.518.584	162.512.399
2002	21.966.085	21.063.704	195.518.835	34.937.700	218.994.100
2003	20.366.057	19.646.493	193.478.245	39.810.305	279.933.700
2004	19.772.522	18.993.331	208.793.660	45.703.457	347.256.556
2005	22.219.739	20.055.190	237.759.409	55.347.644	403.272.491
TOPLAM	118.406.465	111.192.794	1.141.936.894	222.935.696	1.552.775.495

Tablo 83¹²⁹²

Tablodan da anlaşılacağı üzere Denizli’nin havlu ve bornoz ihracatı sürekli artış göstermiştir. 2003’den 2005’e kadar döviz kurunda düşme yaşanmışsa da Denizli ihracat miktar ve tutarı artmaya devam etmiştir. Aşağıdaki tabloda da Denizli’nin bornoz ve havlu toplam ihracat tutarı, miktarı ve birim satış fiyatları yer almıştır:

¹²⁹¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2003*, s.75-76.

¹²⁹² İkinci, *agt.*, s.18.

	İhracat Miktarı	İhracat Tutarı	Bornoz	Havlu
Yıllar	Kg/Yıl	\$/Yıl	\$/Kg	\$/Kg
2000	37.233.123	280.082.675	8,92	6,51
2001	43.985.529	329.622.718	9,05	6,37
2002	56.903.785	414.512.935	8,90	6,27
2003	60.176.362	473.411.945	9,50	7,03
2004	65.475.979	556.050.216	10,56	7,60
2005	77.567.383	641.031.900	10,70	7,29
Ortalama	341.342.161	2.694.712.389	9,64	6,97

Tablo 84¹²⁹³

Denizli'nin bu dönemde %50 oranında Avrupa Birliği ülkelerine, %30 Amerika Birleşik Devletlerine ve %20 OECD ülkeleri başta olmak üzere kalan diğer ülkelere ihracat gerçekleştirilmiştir¹²⁹⁴. Öyle ki 2006'da 45.246.147 dolar tutarı ile en fazla ihracat Almanya'ya yapılmıştır¹²⁹⁵. Aşağıdaki tabloda 2006'da ihraç edilmek üzere ürünlerin listesi dolar ve TL bazında verilmiştir:

Ürün Adı	Tutar (Dolar)	Tutar (TL)
Havlu	40.281.034	57.159.584
Bornoz	13.446.835	19.177.921
Diğer Dokuma Ürünleri	5.709.701	8.083.760
Hazır Giyim Konfeksiyon	2.601.188	3.738.656
Bebek Giyim ve Kundak	1.262.216	1.757.161
Kumaş	876.193	1.290.279
Nevresim	757.495	1.054.477
İç Çamaşır	621.798	910.664
Çarşaf	513.025	745.366
Kese	439.559	649.052

Tablo 85¹²⁹⁶

¹²⁹³ Ekinci, *agt.*, s.18.

¹²⁹⁴ Ekinci, *agt.*, s.18.

¹²⁹⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2007*, s.66.

¹²⁹⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2007*, s.64-65.

Görüldüğü üzere 2006'da havlu ihracatı bornoz ihracatının da önüne geçerek neredeyse üç katına ulaşmıştır. Bu durum dünyadaki havluya olan talebin artması ile açıklanabilir

2008 dünya finans krizi tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye ekonomisini de etkisi altına almıştır. Denizli'de ise bu tarihten sonra ihracat oranında düşüş yaşanmıştır. Öyle ki 2008'de ortalama 2.196.710.000dolar ihracat ile bir önceki yıldan %9,29 oranında daha fazla ihracat gerçekleştirilmiştir. Ancak 2009'da ortalama 1.587.336.000dolar ihracat ile bir önceki %27,74 oranında daha az ihracat gerçekleştirilmiştir. 2009'da Denizli Ticaret Odası aracılığıyla yapılan ihracat değeri ise 137.249.507 dolar olmuştur. 2009'da Denizli ihracatında en fazla mermer ve traverten ürünü 20.738.476 dolar miktarı ile yer kaplarken havlu dördüncü sıraya gerileyerek 9.846.200dolar tutarında kalmıştır. Ancak bu yıllarda ham bezden dokumaya, havludan bornoza, bebek giyiminden masa örtüsüne kadar pek çok ürün çeşitlenmesi yaşanmıştır. Bu durum aşağıdaki tabloda da görülmektedir¹²⁹⁷:

Ürün Adı	Miktar (Kg)	Tutar(\$)	Tutar(TL)	Yüzde(%)
Havlu	3.632.644	27.122.209	2.092.114.680	3,247
Bornoz	1.014.726	9.973.582	288.866.196	0,904
Çarşaf	848.264	3.715.797	230.925.705	0,738
Diğer Dokuma Ürünleri	605.033	3.631.526	30.200.084	0,478
Kumaş	320.632	2.434.100	310.792.414	0,322
Nevresim	291.067	2.393.808	20.844.428	0,277
Masa Örtüsü	223.454	2.315.83	3.664.711	0,229
Bebek Giyimi	121.542	1.320.758	23.741.117	0,103

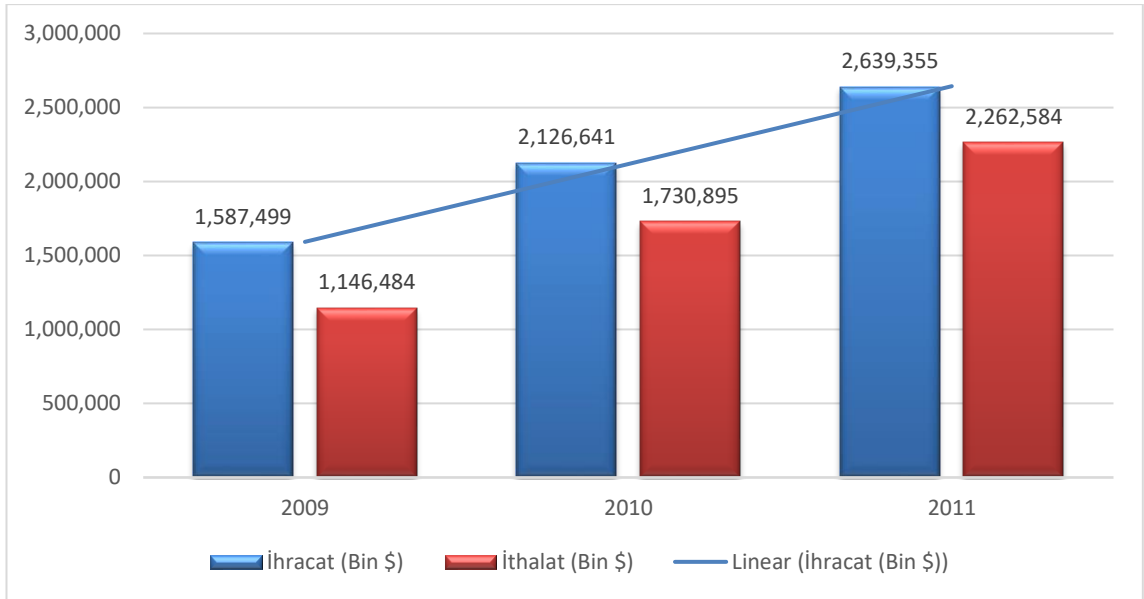
Tablo 86¹²⁹⁸

Denizli'de 2009'da ihracat alanında yaşanan düşüşe karşılık 2011'de ihracat oranı 2010 verilerine göre de %18,51 oranında artış göstermiştir. Aşağıdaki grafikte ilk sırada ihracat verileri ikinci sırada ithalat verileri olmak üzere Denizli'de ihracat ve ithalatın birbirini karşılama oranları ve değerleri gösterilmiştir:

¹²⁹⁷ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2010*, s.99.

¹²⁹⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2010*, s.99-100.

Grafik 18¹²⁹⁹

Görüldüğü üzere 2009'dan 2011'e kadar Denizli'de hem ihracat hem de ithalat verilerinde artış yaşanmıştır. Ancak ihracat verileri ithalat verilerinin üzerinde seyretmiştir.

2012'de Denizli'de Denizli Ticaret Odası aracılığıyla toplam 285.538.031 dolar tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl mermer ve traverten ürünleri ihracatta ilk sırada yer alırken havlu dördüncü sırada yer almıştır. Aşağıdaki tabloda ise 2012'de gerçekleştirilen bazı ihracat ürünleri miktar ve tutar olarak görülmektedir:

Ürün Adı	Miktar (KG)	Tutar (\$)	Değişim (%)
Havlu	6.121.137	49.529.434	4,2042
Kumaş	3.816.339	24.824.453	3,0546
Çarşaf	1.818.242	14.200.009	1,2734
Nevresim	1.360.314	12.903.271	0,9822
Diğer Dokuma Ürünleri	800.262	6.702.417	0,6435
Hazır Giyim Konfeksiyon	218.921	4.790.621	0,1565
Bebek Giyimi ve Kundak	116.923	2.291.199	0,0803
İç Çamaşır	91.221	1.718.944	0,0555

¹²⁹⁹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2012*, s.29.

Masa Örtüsü	66.626	204.444	0,524
Paspas	65.076	431.838	0,0455

Tablo 87¹³⁰⁰

Türkiye ekonomisinin 2013’de %4 oranında büyüme göstermesi Denizli ekonomisini de olumlu etkileyen bir etken olmuştur. Avrupa Birliği’nin (AB) krizden çıkmış olması ekonomisi büyük oranda ihracata dayalı olan Denizli ekonomisinin de gelişmesine neden olmuştur. Ancak bu yıl ithalatta yaşanan artışlar da dikkat çekmiştir. Çünkü ithalat alanında yaşanan artış yerli girdi kullanımını olumsuz etkileyen bir faktör olmuştur. Bu nedenle ithalatta yaşanan artış oranı Denizli ekonomisinin rekabet gücünü kırmıştır. Nitekim 2012’de -0,17 oranında düşüş gösteren ithalat 2013’de 2012’ye göre %4 oranında artış göstermiştir¹³⁰¹.

2013’de Denizli’de toplam 2.694.157.000 dolar ihracat gerçekleştirilmiştir¹³⁰². Denizli Ticaret Odası Dış Ticaret Biriminde ise 340.431.569 dolar ihracat tescili yapılmıştır. 2013’te Denizli ürünleri , ihracatının kg, dolar karşılı ile yüzdeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Ürün Adı	Miktar (KG)	Tutar (Dolar)	Oran (%)
Havlü	7.296.990	67.509.660	5
Kumaş	4.375.965	32.320.737	4
Çarşaf	1.695.205	15.930.895	1,2
Nevresim	1.128.530	13.464.413	1
Bornoz	1.460.976	1.900.688	1
Diğer Dokuma Ürünleri	690.534	5.551.339	0,5
Hazır Giyim	363.940	7.607.398	0,3
Bebek Giyimi ve Kundak	70.020	1.323.200	0.005
Masa Örtüsü	79.181	983.275	0,05
İç Çamaşırı	47.273	817.722	0,02

Tablo 88¹³⁰³

¹³⁰⁰ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2013*, s.132-133.

¹³⁰¹ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2014*, s.31.

¹³⁰² <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, (Erişim Tarihi:13.03.2020).

¹³⁰³ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2014*, s.144-145.

Görüldüğü üzere 2013'te havlu ihracatı bornoz ihracatının yaklaşık beş katına denk gelirken, bornoz ihracatındaki oran; kumaş, çarşaf ve nevresimin de altında kalmıştır. Bu durum; dünyada bornoza olan talebin azalması ile açıklanabilir.

Denizli'de 2014'de toplam 2.774.038.000 dolar ihracat gerçekleştirilirken 2015'te ise biraz azalma göstererek toplam 2.483.397.000 dolar ihracat gerçekleştirilmiştir¹³⁰⁴. Havlu ihracatı 2015'te atılım gerçekleştirerek ihraç edilen kalemler arasında ikinci sıraya yerleşmiştir. Havlu 9.463.217 dolar tutarındaki ihracat oranı ile Denizli ihracatının %16,49'luk alanını kapsamıştır. Aynı yıl Denizli'de en fazla ihracat ise 5.795.766 dolar tutarı ve %19,58 oranı ile Almanya'ya gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki tabloda da başta dokuma ürünleri olmak üzere 2015'te Denizli ürünleri , ihracatının kg, dolar karşılı ile yüzdeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir¹³⁰⁵:

Ürün Adı	Miktar (KG)	Tutar(Dolar)	Oran (%)
Havlu	9.463.217	63.308.509	16,49
Kumaş	4.839.101	23.841.362	3,13
Çarşaf	2.480.919	15.965.714	1,44
Nevresim	1.723.471	15.306.553	1,01
Bornoz	1.492.293	15.064.716	0,88
Diğer Dokuma Ürünleri	997.035	4.812.468	0,61
Hazır Giyim	217.177	4.073.094	0,16
Bebek Giyimi ve Aksesuar	160.590	3.003.854	0,08
Giyim Eşyası	97.457	55.526	0,06

Tablo 89¹³⁰⁶

Görüldüğü üzere 2015'te 2013'e göre havlu ihracatı kg bazında 2.266.227 kg artış göstererek toplam ihracat içerisindeki payı %16,49'a yükselmiştir.

2017'de Denizli'de toplam 2.742.274.000 dolar ihracat gerçekleştirilirken¹³⁰⁷ Denizli Ticaret Odası tarafından 467 adet firmaya ihracat tescili yapılmıştır. Havlu ihracatı 2017'de de gelişimini sürdürerek Denizli ihracat kalemleri içerisinde ikinci

¹³⁰⁴ <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, (Erişim Tarihi: 13.03.2020).

¹³⁰⁵ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2016*, s.161.162.

¹³⁰⁶ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2016*, s.161.163.

¹³⁰⁷ <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, (Erişim Tarihi: 13.03.2020).

sırada bulunmuştur. Aşağıdaki tabloda Denizli'den ihraç edilen bazı ürünlerin miktarı ile tutarları izah verilmiştir:

Ürün Adı	Miktar (KG)	Tutar (\$)
Havlu	7.632.402	56.801.965
Kumaş	4.177.840	23.221.230
Çarşaf	2.526.560	13.708.262
Nevresim	1.148.023	10.628.987
Bornoz	1.534.264	14.895.492
Diğer Dokuma Ürünleri	1.132.639	443.899
Hazır Giyim Konfeksiyon	281.824	5.796.723
Pamuk İpliği	266.413	1.596.559
Bebe Giyimi Ve Kundak	206.122	3.474.651

Tablo 90¹³⁰⁸

Görüldüğü üzere 2017'de Denizli'de kumaş, çarşaf, nevresim ve bornoz ihracatı kg bazında benzer kalırken havlu ihracatı 1.830.815 kg düşüş göstermiştir. Aşağıdaki tabloda da Denizli'nin 2002'den bu yana ihracat değerleri ve değişim oranları dolar karşılığı ve yüzde olarak verilmiştir:

Yıllar	İhracat (Bin Dolar)	Değişim (%)
2002	680.541	-
2003	866.083	27,26
2004	1.196.291	38,13
2005	1.415.355	18,31
2006	1.635.422	15,55
2007	2.010.063	22,91
2008	2.196.710	9,29
2009	1.587.500	-27,73
2010	2.127.923	34,04
2011	2.639.582	24,05
2012	2.622.545	-0,65

¹³⁰⁸ Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2018*, s.193-196.

2013	2.741.457	4,53
2014	2.815.481	2,70
2015	2.516.246	-10,63
2016	2.403.335	-4,49
2017	2.678.341	11,44
2018	3.109.239	11,88

Tablo 91¹³⁰⁹

Denizli'nin 2002'den 2018'e kadar geçen süredeki ihracat değerleri incelendiğinde, 2008'e kadar sürekli artış olduğu gözlenmiştir. 2009 yılına gelindiğinde 2008 krizinin etkilerinin kentte hissedilmesi ile ihracat sayısında azalma meydana gelmiştir. Ancak 2010'dan itibaren yeniden toparlanmaya başlayan kent ihracatı, 2018'e gelindiğinde 3.109.239 dolara ulaşmıştır.

4.3.3. 2000'lerde İlçelerde Dokumacılık

2000'li yılların hemen başında dokuma ve giyim sanayi yukarıdaki grafikten de anlaşıldığı üzere Denizli'nin en çok yatırım yapılan iş sahası olmaya devam etmiştir. Bu duruma geleneksel dokuma sektörünün içinden gelen ve ilçelerini bırakarak Denizli'ye taşınan Babadağlı sanayicilerin de önemli katkıları bulunmuştur. Nitekim bu dönemde pek çok Babadağlı sanayici modern küçük işletme olma özelliğini taşımıştır. Bu dönemde geleneksel sanayi iş yerlerinin toplam kazançlarında azalma yaşanırken, Babadağlı sanayicilerin modern küçük işletmelerinin kazançları artmaya devam etmiştir. Çünkü Babadağlı sanayiciler çalışmayı “başarı ve mutluluk veren” bir öge olarak görmüşlerdir. Öyle ki Babadağlı bir sanayicinin zihniyet ve kültürünün temelinde yatan olguların en önemlisi çalışmaya vermiş oldukları değer ile aralıksız çalışmaya her zaman devam etmiş olmalarıdır¹³¹⁰.

Babadağlı sanayicilerin şirketleri bu dönemde genel olarak tipik aile şirketi olma özelliğini devam ettirmiştir. Öyle ki 2000'de yapılan bir araştırmada araştırmaya katılanların %83'ü şirketlerini kendileri ya da eşleri, çocukları ve akrabaları ile yönettiklerini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanların sadece %16'sı yönetim için

¹³⁰⁹Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 2019*, s.202; <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, (Erişim Tarihi:13.03.2020).

¹³¹⁰Türkmen Taşer Akbaş, *Sosyo – Kültürel Değerlerin Denizli Sanayi Kalkınmasındaki Etkileri Açısından Babadağ Örneği*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze, s.84-86.

profesyonel yöneticilerle çalışmıştır. Ayrıca Babadağlı sanayiciler dürüstlük, doğruluk gibi değerleri temsil eden ‐ahlak‐ olgusuna çok önem vermişlerdir. Öyle ki araştırmaya katılanların %53,3’ü başarılarının kaynağını ahlaki değerlere duymuş oldukları bağlılık olarak açıklamışlardır. %21,7’si yine ahlak değerinin benzeri olan ‐işletmeye sadakat‐ düşüncesini başarının temel kaynağı olarak görmüştür. %15’lik kesim ise ‐güvenilir yönetici‐ ilkesini önemli bulmuştur¹³¹¹.

2000’lere gelindiğinde Denizli’de özellikle ilçelerde dokumacılık mesleği bitmiştir. Nitekim Kale’de 2000’lerde kazançları çok düşen dokumacılar eski dokuma tezgâhlarını hurdacılara satmıştır. Değerinin çok altında satılan bu tezgâhlardan alınan para 2000’de altın bir zincir almaya ancak yetmiştir¹³¹². Artık bu mesleği bırakan dokumacılar başta büyükbaş hayvancılık gibi farklı alanlara yönelmişlerdir¹³¹³. Aynı durum Buldan’da da kendisini göstermiştir. Özellikle Buldan’da 2001 ekonomik krizinin etkileri 2002’de ağır şekilde hissedilmeye başlanıp, dokumacının kazancı oldukça düşmeye başlayınca Buldan’lı dokumacılar dokuma tezgâhlarını hurdacıya satmıştır. Mesleğe olan yatkınlıkları ve dokuma fabrikasında yönetici ve işçi olarak pek çok Buldanlının çalışması sebebiyle genç dokumacılar fabrikaya yönelmişlerdir¹³¹⁴. Böylece ilçelerde dokumacılık mesleği terk edilmiştir.

2005’e gelindiğinde dokuma ustalarının yaş ortalamaları 60 ve üzerine yükselmiştir. Nitekim gençler bu işin azalan cazibesi ve az kazancı dolayısıyla dokumacılığa yönelmemişlerdir. Ancak Buldan’da dokumacılar yaşlı da olsa bu işi bırakmamış hobi olarak bile dokuma yapmaya devam etmişlerdir. Aile içerisinde sadece dokumacılık ile uğraşan kişiler bulunduğu gibi hem dokumacılık yapıp hem başka işte çalışan veyahut sadece başka işte çalışan bireyler bir arada yaşamıştır. Evlenmeden önce ailesine yardım ederek dokuma yapmayı öğrenen kız çocukları genelde başka işte çalışmamışlardır. Ailenin diğer fertleri de fason işlere devam etmiştir. Buldan’da dokumacı ustalarına bu dönemde de en çok eşleri ve çocukları yardımcı olmaya devam etmiştir. Nitekim dokuma işinin %67,3’ü ailedeki bireyler tarafından yapılmıştır. Ancak her ne kadar aile fertleri dokumacı ustaya yardım etse de gençler tarafından dokumacılık tercih edilen meslek kolu olmaktan çıkmıştır. Başta yapılan dokumanın veresiye

¹³¹¹ Akbaş, *agt.*, s.85-86.

¹³¹² Bu bilgi 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem’den alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

¹³¹³ Bu bilgi 1945 Kale doğumlu Raziye Karataban’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

¹³¹⁴ Bu bilgi 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu’ndan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

satılarak para dolaşımının azlığı ve maliyete karşılık kazancın az olması gibi ekonomik nedenler dokumacılığın Buldan’da çok azalmasına neden olmuştur¹³¹⁵.

2009’da yapılan envanter çalışmasında Buldan’da 45 el dokuma tezgahı, 127 yarı otomatik dokuma tezgahı ve 102 otomatik dokuma tezgah olduğu anlaşılmıştır. Sıklıkla dokunan Buldan bezi, uzun süreli kullanımlarda bile özelliklerini yitirmeyen ve kimyasal içermeyen doğal bir yapıya sahip olmuştur¹³¹⁶. Günümüzde ise dokumacılık ilçede hâlâ yaşamaya devam etmektedir. Öyle ki çeyizlerine Buldanlı kızlar sofrası bezi, gömlek gibi dokumaları kendileri dokumaktadır¹³¹⁷.

2.000’lerde Kızılcaabölük’te otomatik, yarı otomatik ya da çok eski zamanlardan günümüze kadar ulaşabilen el dokuma tezgâhları kullanılmıştır. 2000’lerden itibaren özellikle gençler her ne kadar başka mesleklere yönelmiş olsalar da ilçede genel olarak icra edilen meslekler bir şekilde dokumacılık ile kesişmiştir¹³¹⁸. Böylece geçmişte olduğu gibi günümüzde de dokumacılık Kızılcaaböklülerin önemli bir geçim kaynağı olmayı başarmıştır¹³¹⁹. Nitekim Kızılcaabölük dokumalarının önemini fark edilmesi ile belediye ve bölgedeki dokumacıların işbirliği ile dokumacılık canlandırılmaya çalışılmıştır¹³²⁰.

2003’te “Truva” filmi çekiminde kostüm yönetmenleri yün pelerin dokutabilmek için pek çok yeri dolaşmıştır. İstanbul’da Kapalı Çarşı’da Kızılcaaböklü dokuma ustası Ahmet Dobulga’nın müşterisi olan Süleyman Ertuş aracılığıyla bahsi geçen pelerinler Kızılcaabölükte dokunmuştur¹³²¹. Çizimlerin dokumaya hazırlanmasında dokuma ustası Ömer Kartoğlan’ın çok büyük emekleri olmuştur. Toplamda 750 tane yün pelerin dokunmuştur. Pelerinler 50 cm eninde, 3 parçalı, 5 parçalı ve 3 m uzunlukta dokunmuşlardır. Dokumalar büyük emeklerle istenilen desenlere tam uygun olarak evde

¹³¹⁵ Günay, *agm.*, s.650-653.

¹³¹⁶ Emine Utkun ve Melike Arpacı Gündoğan, “Buldan Dokumalarının Kullanım Alanının Arttırılmasına Yönelik Bir Uygulama Çalışması”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Aralık 2014, s.74.

¹³¹⁷ Buldan Belediyesi, *Dokumanın Başkenti Buldan*, Buldan’ı Güzelleştirme ve Turizm Derneği, Buldan 2019, s.27.

¹³¹⁸ Nurhan Özkan vd., “Kızılcaabölük Bez Dokumalarının Özellikleri ve Giysi Tasarımları İle Uygulamalarından Örnekler”, *Kızılcaabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcaabölük Belediyesi Yayınları, Denizli 2008, s.60.

¹³¹⁹ Halide Sarıoğlu vd., “Kızılcaabölük Kumaş Dokuma Geleneğinin Geçmişinden Örnekler”, *Kızılcaabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcaabölük Belediyesi Yayınları, Denizli 2008, s.35.

¹³²⁰ Nesrin Önlü, “Kızılcaabölük Dokumalarında Değişimin Nedenleri, Geliştirilip Yaşatılmasına Yönelik Çözüm Önerileri”, *Kızılcaabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcaabölük Belediyesi Yayınları, Denizli 2008, s.50.

¹³²¹ Bu bilgi 1956 Tavas – Kızılcaabölük doğumlu Ahmet Dobulga’dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

dokunmuştur. Böylece neredeyse Truva filminin tüm kostümleri Kızılcabölükte üretilmiştir¹³²².

Truva filminin kostümlerinden başka Kızılcabölüklü dokumacılar tarafından 2000'lerde "Vakko ve Beymen" gibi önemli firmalara da kumaş dokunmuştur¹³²³. Öyle ki 2006'da Kızılcabölük'te pek çok tahta tezgahın yanında yarı otomatik ve otomatik tezgahlar yer almıştır. Otomatik tezgahlarda ham bez, pike, çarşaf, gömleklik, mendil, sofraya bezi ve masa örtüsü dokunmuştur. El tezgahlarında ise daha çok kumaş, perde ve masa örtüsü dokunmuştur. Bu dönemde yeniden canlanan el dokumacılığı isteği¹³²⁴ Kızılcabölük Tekstil Meslek Lisesi'nde okuyan öğrencileri atölyelerinde bulunan el tezgahlarında ev tekstil ürünleri dokumaya yöneltmiştir. Öyle ki bu dönem Kızılcabölükte dokunan el dokuması kumaşlar Amerika'ya pazarlanmıştır¹³²⁵.

2008'de yaklaşık 500 tam otomatik, yaklaşık 1.500 yarı otomatik ve yaklaşık 250 el dokuma tezgahı bulunan Kızılcabölük¹³²⁶ her ne kadar sanayi kasabası görünümü çizse de bu tarihten itibaren dokumacılık zayıflamaya başlamıştır. Her ne kadar Kızılcabölüklü dokuma ustaları bilinçli olsalar da kaliteden ödün vererek fiyatı düşüren dokumacılar da var olmuştur. Öyle ki özellikle doğal boya ve ham maddede ile yapılan dokumalar artık ilçe de pek kalmamıştır.¹³²⁷ Nitekim günümüz de de Kızılcabölükte dokumacılık özellikle gençlerin tercih etmemesinden dolayı bitme noktasına gelmiştir¹³²⁸.

¹³²²Esra Kavcı Özdemir, "İki Ustanın Anlatımıyla Kızılcabölük Geleneksel Dokumalarının Dünü – Bugünü", *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcabölük Belediyesi Yayınları, Denizli 2008, s.70.

¹³²³Aykut Kuleli vd., "Kızılcabölük Geleneksel El Dokumalarının Kullanımına Yönelik Yeni Tasarım Önerileri", *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcabölük Belediyesi Yayınları, Denizli 2008, s.98.

¹³²⁴Geçmişe duyulan özlem ve insanların zamanla teknolojik üretilere doymasıyla Kızılcabölük'te bazı dokuma ustalarının da girişimi ile bu dönemde el dokumacılığı yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Yapılan el dokumalarında herhangi bir baskı tekniği kullanılmayarak sadece dokuma ile desen oluşturulmuştur. Nurten Çekal, "Kızılcabölük Dokumalarının Otel Dekorasyonunda Özellikle Mutfak ve Restoranlarında Kullanımı ve Türk Kültürünün Tanıtılması", *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcabölük Belediyesi Yayınları, Denizli 2008, s.102.

¹³²⁵Çekal, *agm.*, s.103.

¹³²⁶Çekal, *agm.*, s.101.

¹³²⁷Kuleli, *agm.*, s.98.

¹³²⁸Bu bilgi 1984 Denizli doğumlu Murat Ongun'dan alınmıştır. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

SONUÇ

Giyinme gereksinimi tarihin en eski zamanından günümüze kadarki süreçte insanoğlunun en önemli ihtiyaçlarının başında gelmiştir. Öyle ki bu ihtiyacın temini için insanoğlu, “dokuma” adını verdiği en az iki iplikle yapılan, birbirlerinin üzerinden ve altından geçerek oluşturdukları dokuma yüzeyleri keşfetmiştir. Türkler ise Denizli’ye geldiklerinde karşılaştıkları dokuma kültürüyle kendi kültürlerini birleştirerek bölgeyi dokuma merkezi haline getirmişlerdir. Dokumacılık, o denli gelişmiştir ki XIX. yy’ a kadar yerli ürünler, yabancı fabrika ürünleri karşısında oluşan rekabeti kazanmıştır.

Mustafa Kemal’in önderliğinde kazanılan Milli Mücadele’nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yaşanan ekonomik kalkınma hareketleri Denizli’de de etkisini göstermiştir. Ülkede yerli kumaş kullanımına dair çıkarılan kanunlar sonucunda Denizli dokumacılığında artış gözlenmiştir. 1929’da pamuklu dokuma dış alımının gümrük vergisi %154 ve pamuk ipliğinin vergisi ise %124 oranında arttırılmıştır. Bu durum; Denizli’deki dokuma ustalarını dışarıya karşı korurken, üretilen ürünlerin yenilenmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda Denizli’nin çok büyük bir kısmı, 1930’larda el dokumacılığı yapmaya başlamıştır. Öyle ki 1930’da yapılan Sanayi Kongresi’ne sunulan raporlardan birinde Denizli, el tezgâhı dokumacılığında Türkiye’deki en gelişmiş beş kentten biri olarak gösterilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Denizli’de sermaye birikimi gerçekleşmiştir.

II. Dünya Savaşı’nın getirdiği şartlar altında devlet iplik dağıtımını en iyi şekilde yapabilmek için dokuma kooperatiflerinin oluşturulmasını sağlamıştır. Böylece Denizli’de daha önce kurulan beş dokuma kooperatifine ek olarak, on üç dokuma kooperatifi daha kurulmuştur. Bunun sonucunda 16 Mayıs 1942’de kurulmuş olan “Garbi Anadolu Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi” ile dokumacılığın gelişmesi için Türkiye’ye öncülük edilmiştir.

1950 – 1960 arasında yaşanan liberallik dalgasının etkisi ile Denizli’de eskiden beri dokumacılık yapan kişiler daha iyi eğitim almak ve daha iyi şartlarda yaşamak için Denizli’ye göç etmiştir. Babadağlıların öncülük ettiği bu grup tezgâhları ve bilgi birikimleri ile merkeze ulaşmıştır. Sonuç olarak; 1950’lerde Denizli’de sanayileşmeyi başlatacak olan öncüler bir araya toplanmıştır. Böylece Denizli dokuma sanayisinin temelleri 1950’lerde atılmıştır. Her ne kadar 1953’te devlet desteği ile Sümerbank

Denizli İplik Fabrikası açılmış olsa da onu Küçükler Tekstil ve Sarayköy Pamuklu Sanayi takip etmiştir.

1960'lerden itibaren motorlu tezgahların kullanılmasıyla dokunan ürünlerin çeşitlerinde ve miktarlarında artış gözlenmiştir. İlçelerde sağlanan fazla üretim ile kazançları artan dokumacılar kendi sermaye birikimlerini sağlayarak Denizli'ye göç etmeye devam etmişlerdir. Bunun sonucunda 1972'de özel sektör tarafından atılan ilk adım "Göveçlik İplik Sanayi ve Anonim Şirketi" gibi çok ortaklı şirketler ile atılmıştır. Ayrıca 1973'te Denizli'nin "Kalkınmada Öncelikli İller" statüsüne alınmış olması ile sağlamış olduğu yardım ve teşvikler Denizli'nin sıçrama dönemini başlatmıştır. Bunun ardından "Denizli Basma ve Boya Sanayi Anonim Şirketi", "Pamukkale Tekstil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi" ile "Denizli Tekstil ve Anonim Şirketi" kurulmuştur.

1980 – 1983 arasında Denizlili dokuma sanayi patronları tarafından gruplar halinde yurt dışına çıkılmıştır. Başta Esat Sivri olmak üzere Kadir Uslu, Besalet Küçükler ve Ali İhsan Kasapoğlu gibi isimler ihracata öncülük etmeyi başarmışlardır. Böylece kendi kabuklarını kırmayı başaran Denizlili dokumacılar, ihracat sayesinde büyük kazançlar elde etmişlerdir. Dokuma ve konfeksiyon sektörüne verilen önemin arttığı bu yıllarda devletten alınan teşvikler ile işletmelerin teknolojilerinde yenilenmelere gidilerek otomatik, bilgisayarlı dokuma tezgahlarına geçiş yaşanmıştır. Bunun sonucunda ürün miktarı, kalitesi ve çeşidinde artış gözlenmiştir. Artan üretim kapasitesi ile 1985'ten sonra yaşanan ekonomik sıçrayış, Denizli'nin Türkiye'deki yeni ve yerel sanayi odaklarından biri olmasına neden olmuştur.

1990'larda dokuma sanayinde atılım gerçekleştiren Denizli, kendisine özgü gelişim süreci sayesinde "Anadolu Kaplanları" içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Bu dönemde dokuma sanayi kent gelişmesinin öncülüğünü yapmıştır. Ayrıca Denizli'deki istihdam oranı Türkiye'nin üstünde seyrederek işçilere iş imkânı sağlamıştır. Uluslararası rekabet dokuma sanayini bu dönemde sürekli yenilenmeye ve kaliteyi arttırmaya zorlamıştır. Bu durum kentte yenileşmenin yanında kente sanayi kenti görünümünü kazandırmıştır.

2001'de Denizli'de yerleşmiş olan dokuma sanayinin varlığı ekonomik krizin daha az hissedilmesine ve daha kolay atlatılmasına neden olmuştur. Ancak 2002'den itibaren Denizli yerine Denizli'ye yakın kentlere verilen teşvikler yatırımcıların gelmesine engel olmuştur. 2005 – 2006'dan itibaren Çin, Hindistan ve bazı Uzakdoğu

lkeleri dokuma pazarına dahil olmaları Denizli dokumasına darbe vurmuştur. 2008 finans krizinin etkilerinin 2009’da hissedilmesi ile Denizli’nin köklü dokuma fabrikaları kapanmaya başlamıştır.

Denizlili girişimciler ihracat için başta Afrika kıtasında olmak üzere başka ülkelere açılmaya başlamışlardır. Böylece 2010’dan itibaren dokuma sanayinde yaşanan gelişmeler ile Denizli yeniden yükselişe geçen bir kent olmuştur. Günümüzde de markalaşmanın değerini anlayan Denizlili tekstil girişimcileri, Denizli havlusunu artık “TurkishTowels” adıyla üretmeye başlamışlardır.

Sonuç olarak; tarihin en eski çağlarından itibaren bir dokuma merkezi olan Denizli, dokuma kültürünü geçmişten günümüze taşımayı başaran nadir kentlerden biridir. Dokumacılığı gelişen yeni teknolojilerle çağa ayak uydururken kent kültürünün ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Günümüzde Denizli ve dokuma birbirinden ayrı düşünülmez bir hal alarak birbirinin tamamlayıcısı olmuştur. Ayrıca Denizli’nin sanayi devrimi dokuma ile başlarken açılan pek çok fabrika günümüzde dahi Denizlililere iş imkânı sağlamaktadır. Nitekim Denizli dokumacılığı, kentin gelişmesine çok büyük katkı sağlarken Türkiye ve dünya ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Böylece uluslararası piyasada kendisine önemli yer edinmeyi başaran Denizli dokumaları, Türkiye dokumalarını da dünyaya tanıtarak başarılı şekilde temsil etmiştir.

KAYNAKÇA**Arşiv Kaynakları****T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

BCA, 30.10.0.0.24.136.9.

BCA, 080.18.01.02.70.96.16.

BCA, 080.18.01.02.65.42.17.

BCA, 030.18.01.02.18.17.7.

BCA, 030.18.01.02.31.69.3.

BCA, 030.18.01.02.16.85.13.

BCA, 030.18.01.02.17.5.17.

BCA, 030.18.01.02.19.21.2.

BCA, 030.18.01.02.24.75.1.

BCA, 030.18.01.02.20.32.3.

BCA, 030.18.01.02.20.32.3.

BCA, 030.18.01.02.20.32.4.

BCA, 030.18.01.02.70.96.16.

BCA, 030.18.01.02.69.81.7.

BCA, 030.18.01.02.47.53.5.

BCA, 030.18.01.02.47.184.108.

BCA, 30.13.1.2.49.79.9.

BCA, 030.018.01.02.179.91.

BCA, 030.018.01.02.52.6.

BCA, 030.18.01.02.95.69.6.

BCA, 030.18.1.2.70.94.425.

BCA, 030.18.1.2 70.94.13.

BCA, 030.18.1.2 70.179.111.

BCA, 030.18.01.02.70.93.19.

BCA, 030.18.01.02.106.71.1.

BCA, 030.18.01.02.71.3.7.

BCA 30.13.1.2.49.179.86.

BCA, 030.18.01.02.91.45.11.

BCA, 030.18.01.02.92.86.1.

BCA, 030.18.01.02.90.11.10.

BCA, 030.10.0.0.167.162.5.

BCA, 030.10.0.0.15.87.28.

BCA, 030.18.01.02.89.130.18.

BCA, 030.18.01.02.93.105.12.

BCA, 030.018.01.02.88.77.9.

BCA, 030.018.01.02.88.77.9/179.

BCA, 030.018.01.02.88.77.9/145.

BCA, 030.018.01.02.96.98.14.

BCA, 030.18.01.02.94.16.1.

BCA, 030.18.01.02.94.15.20/658.

BCA, 030.18.01.02.94.15.20.

BCA, 030.18.01.02.97.115.110.

BCA, 030.18.01.02.95.45.1.

BCA, 030.18.1.2.98.41.5.
BCA, 030.18.01.02.105.24.3.
BCA, 030.18.01.02.97.115.12.
BCA, 030.18.01.02.97.101.11.
BCA,030.18.01.02.95.69.6.
BCA,030.18.01.02.97.115.10.
BCA, 030.18.01.02.97.102.4.
BCA,030.18.01.02.96.88.8.
BCA, 030.18.01.02.97.118.3
BCA,030.18.01.02.97.121.5.
BCA,030.18.01.02.94.15.13;
BCA,030.18.01.02.97.102.3.
BCA, 030.18.01.02.97.118.19.
BCA, 030.18.01.02.97.113.6.
BCA, 030.18.01.02.96.98.14.
BCA, 030.18.01.02.96.89.6.
BCA, 030.18.01.02.97.102.2.
BCA,030.18.01.02.97.118.20.
BCA, 030.18.01.02.97.106.4.
BCA, 030.18.01.02.105.24.3.
BCA, 030.18.01.02.102.39.11.
BCA, 030.18.01.02.106.71.20.
BCA, 030.18.01.02.106.79.19.

BCA, 030.18.01.02.106.64.19.

BCA, 030.18.01.02.106.71.1.

BCA, 030.18.01.02.106.71.17.

BCA, 030.18.01.02.106.71.19.

BCA, 030.18.01.02.106.64.15.

BCA, 030.18.01.02.107.83.7.

BCA, 030.18.01.02.107.91.12.

BCA, 030.18.01.02.106.71.8.

BCA, 030.18.01.02.106.70.12.

BCA, 030.18.01.02.106.71.4.

BCA, 030.18.01.02.106.71.10.

BCA, 030.18.01.02.106.70.10.

BCA, 030.18.0.0.76.478.11.

BCA, 030.01.0.0.76.478.14.

BCA, 030.10.0.0.014.81.4.

BCA, 490.01.0.0.8.40.12.

BCA, 490.01.0.0.8.43.18.

BCA 030.18.01.02.102.52.11.

BCA 030.1.0.0.76.478.3.

BCA, 030.18.01.82.136.62.13.

BCA, 030.18.01.02.142.32.17.

BCA, 030.01.0.0.84.532.4.

BCA, 030.18.01.0.168.11.7.

BCA, 030.18.01.0.166.39.13.

BCA, 030.18.01.02.122.26.19.

BCA, 030.18.01.02.122.26.16.

BCA, 030.18.01.02.125.15.11.

BCA, 030.18.01.02.125.25.20.

BCA, 030.18.01.02.125.26.1.

BCA, 30.18.1.2.206.36.8.

BCA, 30.1.0.0.106.663.1.

BCA, 030.01.0.0.0.106.663.3.

BCA, 30.18.1.2.300.47.7.

BCA, 30.18.1.2.290.87.5.

BCA, 30.18.1.2.325.6.9.

BCA, 30.18.1.2.297.26.10.

BCA, 30.18.1.2.295.15.3.

BCA, 30.18.1.2.295.15.3.

Resmi Yayınlar

TBMMZabıt Ceridesi (8 Haziran 1936), Devre:5, Cilt:12.

TBMMZabıt Ceridesi (1 Kasım 1941), Devre:6, Cilt:21.

TBMM Zabıt Ceridesi (1 Kasım1942), Devre:6, Cilt:28.

TBMMZabıt Ceridesi(2 Haziran.1946), Devre:8, Cilt:3.

TBMMZabıt Ceridesi(30 Aralık 1947), Devre:8, Cilt:8.

TBMMZabıt Ceridesi(6 Şubat 1948), Devre:8, Cilt:10.

TBMMDanışma Meclisi(22 Aralık 1982),Birleşim:33, Cilt:13.

- TBMM Kanunlar Dergisi* (25 Mart 1934), Kanun numarası:2395, Cilt:13.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (8 Haziran 1936), Kanun numarası:3008, Cilt:16.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (18 Ocak 1940), Kanun Numarası:3780, Cilt:21.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (25 Aralık 1940), Kanun Numarası:3954, Cilt:22.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (9 Aralık 1941), Kanun Numarası:688, Cilt:4.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (29 Aralık 1941), Kanun Numarası:4040, Cilt:22.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (11 Kasım 1942), Kanun Numarası:4305, Cilt:24.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (26 Mayıs 1944), Kanun numarası:4565, Cilt:26.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (18 Ocak 1954), Cilt:36.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (30 Eylül 1960), Kanun Numarası:91, Cilt:43.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (11 Ağustos 1967), Cilt:50.
- TBMM Kanunlar Dergisi* (28 Ocak 2004), Kanun Numarası:5084, Cilt: 88.
- TBMM Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi* (31 Mayıs 1979), Birleşim:71, Cilt:43.
- Resmi Gazete*, 15 Şubat 1941, Sayı:4735.
- Resmi Gazete*, 17 Şubat 1941, Sayı:4736.
- Resmi Gazete*, 3 Kasım 1943, Sayı:5546.
- Resmi Gazete*, 11 Haziran 1956, Sayı: 9329.
- Resmi Gazete*, 11 Ağustos 1967, Sayı:12671.
- Resmi Gazete*, 20 Nisan 1983, Sayı:18024.
- Resmî Gazete*, 3 Haziran 1986, Sayı: 19126.

Gazeteler ve Dergiler

- “Atatürk Altın Anahtarla Fabrikayı Bizzat Açtılar”, *Ulus*, 10 Ekim 1937.
- “Yeşil Denizli’ miz”, *Ege*, 28 Haziran 1939, Sayı:18.

Akdeniz, 15 Mart 1943, Sayı:517.

Denizli, 28 Eylül 1954, Sayı:134.

Denizli, 2 Ocak 1970, Sayı: 5772.

Denizli, 7 Ocak 1970, Sayı: 5777.

Denizli, 14 Ocak 1970, Sayı: 5783.

Denizli, 15 Ocak 1970, Sayı: 5784.

Denizli, 17 Ocak 1970, Sayı: 5786.

Denizli, 20 Ocak 1970, Sayı: 5790.

Denizli, 3 Şubat 1970, Sayı: 5802.

Denizli, 11 Şubat 1970, Sayı: 5810.

Denizli, 23 Şubat 1970, Sayı: 5822.

Denizli, 2 Mart 1970, Sayı: 5819.

Denizli, 26 Mart 1970, Sayı: 5840.

Denizli, 26 Mart 1970, Sayı: 5840.

Denizli, 30 Mart 1970, Sayı: 5845.

Denizli, 4 Nisan 1970, Sayı: 5847.

Denizli, 11 Nisan 1970, Sayı: 5854.

Denizli, 14 Mayıs 1970, Sayı: 5882.

Denizli, 21 Mayıs 1970, Sayı: 5894.

Denizli, 29 Mayıs 1970, Sayı: 5895.

Denizli, 10 Haziran 1970, Sayı: 5904.

Denizli, 19 Haziran 1970, Sayı: 5912.

Denizli, 29 Haziran 1970, Sayı: 5920.

Denizli, 13 Temmuz 1970, Sayı: 5932.

Denizli, 1 Ağustos 1970, Sayı: 5949.

Denizli, 25 Ağustos 1970, Sayı: 5974.

Denizli, 1 Ocak 1973, Sayı: 6697.

Denizli, 3 Ocak 1973, Sayı: 6699.

Denizli, 5 Ocak 1973, Sayı: 6701.

Denizli, 8 Ocak 1973, Sayı: 6703.

Denizli, 19 Ocak 1973, Sayı: 6709.

Denizli, 22 Ocak 1973, Sayı: 6712.

Denizli, 23 Ocak 1973, Sayı: 6713.

Denizli, 31 Ocak 1973, Sayı: 6721.

Denizli, 6 Şubat 1973, Sayı: 6724.

Denizli, 15 Şubat 1973, Sayı: 6732.

Denizli, 16 Şubat 1973, Sayı: 6733.

Denizli, 19 Şubat 1973, Sayı: 6735.

Denizli, 22 Şubat 1973, Sayı: 6738.

Denizli, 28 Şubat 1973, Sayı: 6744.

Denizli, 2 Mart 1973, Sayı: 6745.

Denizli, 9 Mart 1973, Sayı: 6751.

Denizli, 3 Nisan 1973, Sayı: 6772.

Denizli, 6 Nisan 1973, Sayı: 6775.

Denizli, 11 Nisan 1973, Sayı: 6780.

Denizli, 14 Nisan 1973, Sayı: 6783.

- Denizli*, 16 Nisan 1973, Sayı: 6785.
- Denizli*, 19 Nisan 1973, Sayı: 6786.
- Denizli*, 24 Nisan 1973, Sayı: 6790.
- Denizli*, 27 Nisan 1973, Sayı: 6793.
- Denizli*, 30 Nisan 1973, Sayı: 6795.
- Denizli*, 1 Mayıs 1973, Sayı: 6796.
- Denizli*, 14 Mayıs 1973, Sayı: 6807.
- Denizli*, 25 Mayıs 1973, Sayı: 6817.
- Denizli*, 26 Mayıs 1973, Sayı: 6818
- Denizli*, 30 Mayıs 1973, Sayı: 6821.
- Denizli*, 10 Temmuz 1973, Sayı: 6856.
- Denizli*, 1 Ağustos 1973, Sayı: 6875.
- Denizli*, 24 Ağustos 1973, Sayı: 6895.
- Denizli*, 30 Ağustos 1973, Sayı: 6900.
- Denizli*, 1 Eylül 1973, Sayı: 6919.
- Denizli*, 26 Eylül 1973, Sayı: 6926.
- Denizli*, 13 Ekim 1973, Sayı: 6938.
- Denizli*, 29 Kasım 1973, Sayı: 6976.
- Denizli*, 1 Mart 1974, Sayı: 6751.
- Denizli*, 6 Mart 1974, Sayı: 7064.
- Denizli*, 22 Nisan 1974.Sayı: 7095
- Denizli*, 7 Mayıs 1974, Sayı: 7108.
- Denizli*, 21 Haziran 1974, Sayı:7147.

“Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı”, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1960.

“Türk Ordusu Vazife Başında”, *Hürriyet*. 27 Mayıs 1960.

“Ordu İdareyi Ele Aldı”, *Vatan*, 27 Mayıs 1960.

İnanç Dergisi, Eylül 1942, Sayı:67.

İnanç Dergisi, Ekim 1942, Sayı:68.

Karınca Kooperatif Postası, Kasım 1950, Sayı:167.

Ayın Tarihi, Kasım 1941, Sayı:96.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Alpay, Halil Rifat. (1985). *Dokuma Makinaları*, TMMOB.

Alkış, Esmâ vd. (2005). “Denizli’de Bir Tekstil Fabrikası Çalışanlarında Hipertansiyon ve Obezite Sıklığı”, *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi*, Cilt:6, Sayı:23.

Altıparmak, Süleyman. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Denizli’nin Sosyal Tarihi (1923-1950)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Alpagu, Hasan. (2016). “24 Ocak Kararları ve Turgut Özal Döneminin Yansımaları”, *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Akan, Rıza. (1942). “Denizli’de Dokumacılık” *İnanç Dergisi*, Sayı:67, Denizli.

Akbaş, Türkmen Taşer. (2000). *Sosyo – Kültürel Değerlerin Denizli Sanayi Kalkınmasındaki Etkiler Açısından Babadağ Örneği*, Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze.

Akçakoca Akça, Fahri. (1937). *Laodikeia (Yunanlılardan – Selçukluların inkırazına kadar)*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.

Akçakoca Akça, Fahri. (1945). *Küçük Denizli Tarihi (Yunanlılardan Osmanlılara- 1434 M. 832 H. – Kadar)*, Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, İstanbul.

Akaydın, Muhammed ve Ay Ercan. (1998). “Denizli Tekstil ve Konfeksiyon Sanayinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Anadolu’da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998.

Akbeyik, Hüdaferdi. (2010). “Hacı Ahmet Kundak”, *Basiad Dergisi*, Sayı:20, Gültürk Ofset, Denizli.

Akbulak, Sevinç ve Akbulak. (2005). *Yavuz, Türkiye’de Reel Ve Mali Sektör (Genel Durum, Sorunlar ve Öneriler)*, Beta Basımevi, İstanbul.

- Akgün, Birol. (2001) “Türkiye’de Siyasal Güven: Nedenleri ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:56, Sayı: 4.
- Akıncı, Abdulvahap. (2014). Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri, *Eskikent Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı:1.
- Akoğlu, Funda. (2018). “Denizli’de Dokumacılık ve Dokuma Kooperatifinde İlkler: Kale Dokumacılar Kooperatifi ve Denizli Birlik Kooperatifi” *Belgi Dergisi*, Sayı:16.
- Aktan, Fethi. (1945). “Denizli Dokumacılar Kooperatifleri Birliği”, *Karınca Kooperatif Postası Dergisi*, Sayı:99, Ankara.
- Aruoba, Çelik. (1998). “Tekstil Ticaretinde Korumacılık”, *Anadolu’da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998, s.146.
- Arslan, Sevim. (2007). “Kirkitli Dokuma Teknikleri”, *1. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*.
- Atalayer, Günay. (2007). “Anadolu’da Yaşayan Geleneksel Dokumacılık – Bir Kumaş Bir Teknik”, *1. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi (01-02 Kasım 2007)*, Konya.
- Atlı, Kemal. (1943). “Denizli Vilayeti Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifleri ve Birlik Kooperatifi Kooperatifçilik Hareketi”, *İnanç Dergisi*, Sayı:80, Ülkü Matbaası, Denizli.
- Ardel, Ayten. (2007). “Osmanlı Arşivindeki Türk El Dokumalarına Dair Belgeler”, *1. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi (1 – 2 Kasım 2007)*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 2007.
- Aslanapa, Oktay. (1997), “Türk Halı Sanatının Tarihi Gelişmesi”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara.
- Avcıoğlu, Gürcan Şevket. (2003). *Sanayileşme ve Küreselleşme (Denizli Tekstil Sanayii Örneği)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Aytaç, Çetin(1932). *El Dokumacılığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Aytaç, Ahmet. (1999) “Değişik Miktarlardaki GaliumVerum L. Bitkisi İle Farklı Mordan Maddeleri Oranlarının Yün Halı İpliği Boyanmasında Renk Oluşumuna Ve Hasırlık Derecesine Etkisi”, *2000’li Yıllarda Türkiye’de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aytaç, Ahmet. (1998). “RhamnusTinctotia W. Et. K. İle Halı İpliği Boyanmasında Konya İçme Suyu Ve De İyonize Cihazında Arıtılmış Konya İçme Suyunun Renk Oluşumuna Etkisi”, *1. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Konya.
- Aytaç, Ahmet (2006). *Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı*, 3. Baskı, Konya.

- Aytaç, Ahmet. (2008). “Türk Medeniyetinde Dokuma Kültürü ve Yabancı Resim Sanatı Üzerindeki Tarihsel Yeri”, 38. *Icnas Uluslararası Asyave Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Ankara.
- Aytaç, Ahmet. (2010). “Kırgızistanda Çarpana ve Kolon Dokumacılığından Örnekler”, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırma Dergisi*, Sayı:87.
- Aytaç, Ahmet. (2015), “Osmanlı Döneminde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri”, *Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, Sayı:13.
- Aytekin, Salih. (2017). *Dağılan Köyün Hikayesi Attouda Hisar*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, (Yayına Hazırlayan Ercan Haytoğlu), Denizli.
- Babaoğlu, Halil İbrahim. (1996). *XX. Yüzyıl başlarında Aydın Salmelerinde Denizli Sancağı*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Balpınar, Belkıs (1998). “Geleneksel Kilim Dokumacılığı Konusunda Üretilebilecek Projeler Ve Bu Konuda Yeni Üretim Yapan Halı Tüccarlarının Katılım Olanakları”, *1. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Konya.
- Barışta,H. Örcün. (2015). *Türk El Sanatları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Barotov, Korkut. (2006). *Türkiye’de Devletçilik*, Cilt 2, İmge Basımevi, Ankara.
- Barutçu, Esin. (2000). *Örgütsel Değişim Yönetimi ve Denizli Tekstil İşletmelerinde Bir Uygulama*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi), Konya.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, (1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1990*, Ankara.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, Ankara.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (1993). *Denizli Küçük Ve Orta Ölçekli Dokuma İşletmeleri Envanteri 1993*, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Destekleme İdaresi Başkanlığı Denizli Merkez Müdürlüğü, Denizli.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (1997). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Denizli*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1997.
- Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, (1935). *1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Vilayet, Kaza, Kentler ve Köyler İtibari İle Muvakkat Rakamlar*, Ankara.

- Batmaz, Nihat. (2008). *Gelişimi Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Ekonomisi*, Betaş Yayınları Denizli.
- Batmaz, Nihat. (2001). *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Ekonomisi*, Betaş Yayınevi, İstanbul.
- Baykara Zorlu, Emine. (2015). *Buldan'ın Geleneksel Ritüelleri*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Baykara, Tuncer. (1989). "Denizli Hakkında Tarihi ve Kültürel Bilgiler", *Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu Bildiriler*", Denizli Valiliği Yayınları, Denizli.
- Baykara, Tuncer. (2013). "Bir Zamanlar ŞezâdeKentiVe Sancağı Denizli", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:37, Denizli.
- Bayram, Fahriye. (2018). "Laodikeia'da Hristiyanlık ve Kiliseler", *Geç Antik Çağda Laodikeia, Laodikeia Çalışmaları (Ek Yayın Dizisi 1)* Ege Yayınları, İstanbul.
- Bayram, Ali. (2016). *Cumhuriyet Dönemi Sanayiinde Kim Kimdir Öyküleri İle İz Bırakan Girişimciler*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul.
- Bayraktar, Niyazi. (1937). "Sanayi Vaziyet: Dokumacılık", *İnanç Dergisi*, Sayı:7, Denizli.
- Bayraktar, Osman. (1939). "Denizli'de Hayat Pahalılığı ve Nedenleri: Denizli'de Mensucat", *Ege*, Sayı:12.
- Başbuğ Mehmet ve Başbuğ Fatih. (2007). "Flaman Resiminde Türk Halı Sanat Örnekleri", *I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, Konya.
- Başbuğ, Fırat ve Özdemir Metin, (2007). "Batı Edebiyatında Romantik Bir Doğu İmgesi: Türk Halıları", *I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, Konya.
- Başkaya, Mümtaz. (2008). *Denizli Adının Anlamı ve Çivril İlçesindeki Bazı Yer Adlarının Tarihsel Gerçekleri*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli.
- Bektaş, Cengiz. (1974). "Göveçlik İplik Fabrikası", *Mimarlık Dergisi*, Sayı:8.
- Berkay, Tahir. (1942). "Denizli Vilayeti Dokumları ve İplik Fabrikası", *Akdeniz*, Sayı:445, Yeni Basımevi, Denizli.
- Beyazıt, Mustafa. (2017). *Denizli'de Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Beykal, Feryal. (1996). *Denizli İlinde 19. Yüzyılda Yapılan Duvar Resimli Yapılar*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Buldan Belediyesi, (2015). *Buldan Tekstil Sanayinin Gelişimi ve Envanter Araştırması 2015*, Buldan.
- Buldan Belediyesi. (2014). *Buldan Turizm Tanıtım Stratejisi 2014*, Buldan.
- Buldan Belediyesi, (2019). *Dokumanın Başkenti Buldan*, Buldan'ı Güzelleştirme ve Turizm Derneği, Buldan.

- Cillov, Haluk. (1949). *Denizli El Dokumacılığı Sanayii*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Cillov, Haluk. (1956). “Türkiye’de Sanayi İstatistikleri”, *İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, İstanbul.
- Çağdaş, Gülhan. (2005). *Örgütsel Değişim ve Denizli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Denizli.
- Çakır, Hafize, (2003). *Denizli İmalat Sanayiinin Finansal Yapısı*, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Denizli.
- Çavdar, Tevfik. (2015). *Türkiye’nin Açlık Fukaralık ve Yoksulluk Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Çelebi, Hâfız Mehmet Zıllî Evliya. (1935). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)*, İstanbul Matbaası, Cilt:9, İstanbul.
- Çekal, Nurten. (2008). “Kızılcabölük Dokumalarının Otel Dekorasyonunda Özellikle Mutfak ve Restoranlarında Kullanımı ve Türk Kültürünün Tanıtılması”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcabölük Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Çetin, Osman. (1994). “Anadolu’nun İslamlaşmasında Kadınların Rolü”, *III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Çiçek, Zuhâl. (2010). *Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Yoksulluk: Denizli Örneği*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Çıtışlı, Tuba. (2016). “Tarih Gün Yüzüne Çıkmaya Devam Ediyor”, *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Çetişli, İsmail. (1988). “Seyhâtnamelerde Denizli Ve Çevresi”, *Merkez Efendi Sempozyumu (27- 28 – 29 Haziran 1988)*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Denizli.
- Çivitçi Şule ve Atmaca Zeynep. (2008). “Kızılcabölük Geleneksel Kadın Giysilerinin Teknik ve Desen Açısından İncelenmesi”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli.
- Dağdeviren, Sadık. (2003). *Tarihi ve Tabii Güzellikleri İle Denizli*, Denizli Şoförler ve Otomobilciler Odası, Denizli.
- Dağdeviren, Ali Fuat. (2004). “Denizli’deki Dokumacılıkta Birlik”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:1, Denizli.
- Deniz, Bekir (2005). “Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı:16.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (1986). *Ekonomik Yönü İle Denizli 1986*, Ticaret Odası Yayınları:13, Denizli.

- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (1988). *Ekonomik Yönü İle Denizli 1988*, Ticaret Odası Yayınları: 15, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (1993). *Ekonomik Yönü İle Denizli 1993*, Ticaret Odası Yayınları:20, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (1995). *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, Ticaret Odası Yayınları:22, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (1996). *Ekonomik Yönü İle Denizli 1996*, Ticaret Odası Yayınları:23,1996, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (1997). *Ekonomik Yönü İle Denizli 1997*, Ticaret Odası Yayınları:23, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (1998). *Ekonomik Yönü İle Denizli 1998*, Ticaret Odası Yayınları:25, 1998, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (1999). *Ekonomik Yönü İle Denizli 1999*, Ticaret Odası Yayınları:26, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2000). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2.000*, Ticaret Odası Yayınları:27, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2001). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2001*, Ticaret Odası Yayınları:28, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2002). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2002*, Ticaret Odası Yayınları:29, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2003). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2003*, Ticaret Odası Yayınları:30, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2007). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2007*, Ticaret Odası Yayınları:34, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2010). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2010*, Ticaret Odası Yayınları:37, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2012). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2012*, Ticaret Odası Yayınları:39, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2013). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2013*, Ticaret Odası Yayınları:40, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2014). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2014*, Ticaret Odası Yayınları:41, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2016). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2016*, Ticaret Odası Yayınları:43, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2018). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2018*, Ticaret Odası Yayınları:45, Denizli.

- Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, (2019). *Ekonomik Yönü İle Denizli 2019*, Ticaret Odası Yayınları:46, Denizli.
- Denizli Ticaret Odası Kayıtları, (2020). Bilgi İşlem Birimi, Sicil Dosyası.
- Denizli Valiliği, (1968). *1967 Denizli İl Yıllığı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Denizli Valiliği, (1974). *1973 Denizli İl Yıllığı*, Denizli Valiliği Yayınları, Denizli.
- Denizli Valiliği İl Çevre Müdürlüğü, (1997). *Denizli İli Çevre Durum Raporu*, İl Çevre Koruma Vakfı, Süra Yayıncılık, Denizli.
- Denizli Valiliği, (2013). *Denizli Turizm Değerleri*, Denizli 2013.
- Demir, Tanju. (2017). *Kadı Sicillerine Göre Denizli (1774 – 1812)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Demirayak, Saadetin. (2007). *Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu: Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe'nin Faaliyetleri*, Tuna Ofset Matbaacılık, Aydın.
- Demirezen, Nihat. (1973). "Bir Türk İşçisinin Avrupa Serüveni", *Denizli*, Sayı: 6704, Denizli.
- Dinç, Durdu Karaman (Editör), (2014). *Denizli'yi 2023'e Taşıyacak 20 Değer*, Küçüker Mucizeler Yayıncılık.
- Doğançay, Muharrem. (2016). "Neoliberal Kuram Bağlamında Turgut Özal ve 24 Ocak Kararları", *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Duman, Bahadır. (2013). "Menderes Tripolisindeki Arkeolojik keşifler", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:38, Denizli.
- Duman, Bahadır. (2017). "Preliminary Remarks on Archaeological Evidence on Ancient Trade in Lydian Tripolis", *Archaeology and History of Lydia From The Early Lydian Period To Late Antiquity (8th century B.C.-6th century A.D.)*. *An International Symposium*, İzmir.
- Duman, Bahadır ve Baysal H. Hüseyin. (2017). "Tripolis 2015 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları", 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Duman, Bahadır. (2017). "Tripolis 2016 Kazı, Koruma Ve Onarım Çalışmaları", 39. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, Star Matbaacılık, Bursa.
- Duman, Bahadır. (2017). "Büyük Menderes'in Kıyısındaki Yamaç Kent Tripolis", *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Duman, Bahadır. (2017). "Taberna İn Tripolis", *Landscape and History in the Lykos Valley: Laodikeia and Hierapolis in Phrygia*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle Upon Tyne.
- Duru, Bülent. (2008). "1941: Kıtık Yılında Milli Korunma Kanunu Uygulamaları", *Açıklamalı Yönetim Zamanizimi:1940-1949*, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi

- Araştırması (TİDATA) AÜ SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- Elçin, Şükrü. (1986). “Denizli Dokumacılığı Üzerine Notlar”, *Denizli Sempozyum Bildirileri*, Denizli Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Denizli.
- El Sanatları Teknolojisi, (2007). *Bez Ayağı Dokuma*,MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- El Sanatları Teknolojisi, (2012). *Geleneksel Türk Dokuma Sanatları*, MEB, Ankara.
- El sanatları Teknolojisi, (2014). Selçuklu Halı Desenleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Engincan, Pınar. (2016). “Küresel Kent Mekanları ve Gündelik Yaşam: “Sanayi Kenti” Olarak Küreselleşen Denizli”, *II. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi – Küresel ile Yerel Arasında Kentler*, İdeal Kent Yayınları.
- Erarı, Ferhat, (1999). “Göç ve Kentleşme Sürecinde Denizli”, *Denizli’de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu 15-16-17 Ekim 1999 Bildiriler Kitabı*, TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara.
- Erenler, Gülşen vd., (2012). “Denizli Tekstil Hazırgiyim Sektörü Bölgesel Yoğunlaşma (Kümelenme) Göstergeleri”, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, Cilt:23, Sayı:2.
- Ergün, Ahmet. (1971). “Köylerde Kooperatifçilik”, *Denizli*, Denizli.
- Eraslan, Cezmi. (2014). “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Erdoğan, Savaş. (2006). “Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:10, Yıl:9.
- Erendil, Asuman. (2000). Türkün “Mit ve Gerçeklik Olarak Denizli - Üretim Ve İşgücünün Değişen Yapısı: Eleştirel Kuram Açısından Bir Değerlendirme”, *Toplum Ve Bilim*.
- Eroğlu, Feyzullah. (1998). “Denizli Ekonomisinin Gelecek Yönetimi”, *Anadolu’da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Eroğlu, Mehmet Ali ve Barutçu İmren Ali. (2008). “Kızılcabölük Dokumalarına Çağdaş Yaklaşımlar ve Giysi Tasarımları”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli.
- Ertaş, M. Yaşar. (2008). “Kazadan Livâya Geçişte Denizli”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:11, Denizli.
- Ertuğrul, İrfan ve UtkunEmine. (2009). *Buldan Tekstil Sanayinin Gelişimi ve Envanter Araştırması, Ekim Basımevi*, Buldan.
- Ezer, Feyzullah. (2010). “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türkiye’ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:20, Sayı:1.

- Faroqhi, Suraiya. (2018). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı. İstanbul.
- Fazlıoğlu, İsmail. (1997). *Eskiçağda Dokuma*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Genç, Reşat (1997). “Kaşgarlı Mahmud’a Göre 11. Yüzyılda Türklerde Dokuma Ve Yaygı İşleri”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara.
- Güler, Şevki. (1971). “Türkiye’de Küçük Pamuklu Dokuma Sanayinde Çalışan Sosyo-Ekonomik Motifli Gruplarla İlgili Olarak Babadağlı Dokumacılar Üzerinde Yapılan Bir Araştırmanın Bazı Sonuçları”, *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt:9.
- Gültekin, Mustafa (2014). “Denizli Kentindeki Babadağlı ve Buldanlı Aile İşletmelerinde Hemkентilik ve Akrabalık Bağlamında Sosyal Sermayenin İşleyiş Mekanizmaları”, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Gümgüm, Güven. (2012). “Hierapolis of Phrygia: From Foundation to Feljuk Period”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 13, Sayı:22, Bursa.
- Gürcüm, Banu Hatice. (2005). *Tekstil Malzeme Bilgisi*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Güneş, Günver. (2006). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli’de İktisadi ve Ticari Yaşam”, *Uluslararası Denizli Ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu*, Denizli.
- Güneş, Günver. (2007). “Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası”, *Famaktüel*, Yıl:2, Sayı:18, Çağdaş Ofset Basımevi, İzmir.
- Güneş, Müslime. (2006). “II. Dünya Savaşı Yıllarında Denizli”, *Uluslararası Denizli Ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu*, Denizli.
- Güzeldal, Erdoğan. (2010). “Yeni Dünya Düzeni ve Uluslararası Ticaret”, *Basiad Dergisi*, Sayı:21, Gültürk Ofset, Denizli.
- Gökçen, Ahmet. (1987). “Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanan Gelişme Politikaları”, *İstanbul İktisat Dergisi*, Cilt:45, Sayı: 1 – 4, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Göçgün, Önder. (2006). “Denizli’de Yetişen Değerler; Cafer Sadık Abalıoğlu”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:10.
- Göde, Kemal. (1994). *Selçuklu Türkiye’si Kentlerinin Özellikleri*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Gölemezli, Kemal. (1971). “Emek Sermaye En Büyük Kuvvettir: Kooperatif Bakanlığı”, *Denizli*, Denizli.
- Günay, Zehra. (2006). “Buldan’da Dokumacılık ve Toplumsal Tabakalaşma Değişimi”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri (23 – 24 Kasım 2006)*, Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Cilt:2.
- Güran, Tevfik. (1998). *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınevi, İstanbul 1998.

- Gürel, Aynur v.dğr. (2000). “Türkiye Lif Bitkileri (Pamuk Tarımı, Teknolojisine Genel Bakış ve Diğer Lif Bitkileri)” *Türkiye Ziraat Mühendisliği Ve Teknik Kongresi*.
- Gürkan, Ömer ve Ayaş Necla, (2004). *Denizli Tekstil Kümesinde Bölgesel Rekabet Gücünün Belirleyenleri*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla.
- Harris, Jennifer. (2006). *5000 Years Of Textiles, The British Museum Press*, London.
- Haytoğlu, Ercan. (2005). “Varlık Vergisi Denizli Uygulaması”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:11, Cilt:4.
- Haytoğlu, Ercan. (2006). *Denizli’de Tabaklık (Dünden Bugüne)*, Fakülte Kitapevi, Denizli.
- Haytoğlu, Ercan ve Altınöz Henda, (2012). “Denizli’de Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: Göveçlik İplik Sanayi Ve Anonim Şirketi”, *Belgi Dergisi*, Sayı:4, Denizli.
- Haytoğlu, Ercan. (2018). “Denizli Kenti’nin Elektrik Tarihine Bir Bakış”, *Belgi Dergisi*, Sayı:16, Denizli.
- İlhan, Avni. (1988). “Milli Mücadele’de Denizli: Yaşayanlardan Dinlediklerim”, *Merkez Edendi Sempozyumu*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Şafak Basımevi, Manisa.
- İlhan, Okan. (2005). *Adım Adım Denizli*, Horoz Medya Kültür Yayınları, Ankara.
- İmer, Zahide. (1999). “Türklerin Dokuma Sanatında Boyacılık”, *Erdem Dergisi*, Cilt:10, Sayı:29, Dumat Ofset Yayıncılık, Ankara.
- İnalcık, Halil. (1951). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle”, *Belleten*, Cilt:15.
- İnalcık, Halil. (1953). “15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı:15.
- İnalcık, Halil. (1980). “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan Ve İngiltere”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı.
- İnalcık, Halil. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum Ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İnalcık, Halil. (2009). *Devlet-i Aliyye Osmnalı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klasik Dönem(1302-1606): Siyasal, Kurumsal Ve Ekonomik Gelişim)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, Halil(2004). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, Cilt:2.
- İnalcık, Halil(2009). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, 2009, Cilt:1.
- İnalcık, Halil (2018). *Türkiye Tekstil Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- İnan, Süleyman. (2011). “1960 Sonrası Türkiye”, *İnkılâp Dersleri*, Gökçe Yayınevi, Denizli.
- İnan, Süleyman. (2007). “Denizli’nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank – Bir Sözlü Tarih Çalışması-” *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara.
- Kabadayı, Talip v.dğr. (2012). *Başbakan Adnan Menderes’in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, Başkar Ofset, Aydın.
- Kabadayı, Talip (Editör), (2012). *Türk Tarihinde Adnan Menderes*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, Aydın Tuna Matbaacılık, Aydın.
- Kalender, Erol. (1997). “Türk Halı Sanat Tarihinde SavonnerieVeAubusson Halılarının Yeri”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara.
- Kahvecioğlu, Habibe. (2006). “Buldan Dokumalarının Bazı Mekaniksel Özellikleri Üzerine Bir Araştırma”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri (23 – 24 Kasım 2006)*, Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Cilt:2.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1972). *Selçuklu Tarihi*, Milli Basımevi, İstanbul 1972.
- Kallımcı, Hasan. (2010). *Denizli’de Ahilik*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Kaptan, Şükrü Tekin. “Babadağ Deyince”, *Basiad Dergisi*, Yıl:5, Sayı:14, Gültürk Ofset, Denizli.
- Kararalp, Ali İhsan ve Batmaz Nihat. (1998). “Denizli Ekonomisinin Sanayileşme Süreci ve Dış Ticaretteki Payı”, *Anadolu’da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara 1998.
- Karaçam, Nilgün Taşkın. (2006). *Denizli Ekonomisi (1920 – 1980)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Karataş, Aslı. (2006). *Türkiye’de Kadın İşgücünün Durumu: Denizli Tekstil Sektöründe Kadın İşgücü Örneği*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla.
- Karagül, Kenan. (2007). *İhracat Performansını Etkileyen Faktörlerin Analizi*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Karamağaralı, Beyhan. (1997). “Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara.
- Kasalak, Kadir. (2012). “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, *SDÜ Fen edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27.

- Kavak, Şeref. (1999). “Çalışma Sermayesi Tüccarda Duran Varlıklar Ve İşçilik Dokumacıdan Ortaklık Olmayan Ortaklık Tekstilde Babadağ Modeli Kalkınma”, *I. Babadağ Sempozyumu Tarihte Ve Günümüzde Babadağ 1-2-3 Aralık 1999 Bildirileri Metinleri*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli.
- Kaya, Mustafa Kemal. (2019). “Eğer Çalıp Çırpmadıysan Batman’ın Bile Şerefi Vardır”, *Denizli*, Denizli.
- Kaya, Yusuf. (2017). “Denizli’de Girişimcilik”, *Denizli Kent Ekonomisi*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli Basımevi, Denizli.
- Kazdağlı, Hasan. (1998). “Yeni Bölgesel Gelişme Yaklaşımları Doğrultusunda Denizli Ekonomisi”, *Anadolu’da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Kili, Suna. (1981). *Atatürk Devrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Kuleli, Aykut vd. (2008). “Kızılcabölük Geleneksel El Dokumalarının Kullanımına Yönelik Yeni Tasarım Önerileri”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcabölük Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Kuran, Ercüment. (1988). “Milli Mücadele’de Aydın ve Nazilli Cephesi”, *Merkez Edendi Sempozyumu*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Şafak Basımevi, Manisa.
- Kocacık, Faruk ve Ayan Sezer. (2011). “Türkiye’de Tekstil Alanında Çalışan Kadınlar ve Sorunları: (İstanbul -Adana – Denizli – Sivas ve Tekirdağ İli Örnekleri)”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1.
- Köstüklü, Nuri. (1999). *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Semih Ofset Basımevi, Ankara.
- Kocabatmaz, Hasan. (1999). *Organize Sanayi Bölgeleri*, *Denizli’de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu 15-16-17 Ekim 1999 Bildiriler Kitabı*, TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara.
- Kodal, Tahir. (1998). “Atatürk Döneminde (1923-1938) Denizli Sanayisi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Denizli.
- Kodal, Tahir. (2007). “Demokrasi Sürecinde Denizli (1946-1950)”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara.
- Kodal, Tahir. (2012). “Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa ve Denizli İlişkileri”, *Belgi Dergisi*, Sayı:3.
- Kodal, Tahir. (2014). *Denizli Nüfus Tarihi 1983-2013*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Kodal, Tahir. (2015). *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Kodal, Tahir. (2017). *Atatürk ve Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.

- Koyuncu, Akil. (1950). “Dokumacılar ve Kooperatifleri”, *Karınca Kooperatif Postası*, Sayı:167.
- Köluksüz, Celal Apti. (1943). “Makine Tekniği ve Gelişimi”, *İnanç Dergisi*, Sayı:80.
- Köymen, Mehmet Altay. (1987). “Türkiye Selçukluları Devleti (1075 – 1308)”, *Tarihte Türk Devletleri*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
- Kutludağ, Şerif. (2002). *Tavas Yöresi I. Kültür ve Üretim Festivali Bildirileri 8 – 12 Ağustos 2001*, Tavas Köy ve Belediyelere Hizmet Götürme Yayını, Denizli.
- Kuzgun, İnci Kayhan ve Özel Yusuf. (2007). “Denizli’de Kadının Ücret Karşılığı İşgücüne Katılımı”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara.
- Küçüka, Necip Ali. (1937). “Leodicia”, *İnanç Dergisi*, Sayı:6, Denizli.
- Küçüker, Besalet. (2002). “Çıraklıktan Tekstil Patronluğuna”, *Basiad Dergisi*, Gültürk Ofset, Sayı:2, Denizli.
- Küçüker, Celal. (1998). “Giriş”, *Anadolu’da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Küçükerman, Önder. (1997). “Türk Halıcılığında Kimlik Korunması”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara.
- Lewis, Bernard. (2013). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Arkadaş Kitapevi, 6. Baskı, Ankara.
- Malay, Hasan. (1985). “Antik Devirde Denizli Yöresinde Ekonomik Durum”, *Denizli Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu (27-30 Eylül 1988)*, Denizli Valiliği Yayınları, Bilal Ofsat Matbaası, Denizli.
- Marangoz, Mehmet ve Akyıldız Murat. (2006). “Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Açısından Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Buldan Bezi Örneği”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, Buldan Kaymakamlığı, 2006.
- Marım, Yüksel. (2008). “Kızılcabölük’teki Dokuma Kooperatiflerinin El Dokumacılığına Etkileri”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli.
- McNeil, William H. (2015). *Dünya Tarihi*, (Çeviri: Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, 16. Baskı, Ankara.
- Metintaş, Mustafa Yahya ve Mehmet Kayıran, “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri Ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:23, 2016, s.59.
- Mortan, Kenan ve Atalay İbrahim. (2019). *Türkiye’nin Kültür Atlası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Mutluer, Mustafa. (1995). *Gelişimi, Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayii*, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

- Müftüler, Haluk. (1995). *Milli Mücadelede Dedem Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi (1861 – 1931)*, Ankara.
- Neşri, Mehmet. (1949). *Kitab-ı Cihannuma*, (Yayına Hazırlayan: Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:1, Ankara.
- Organ, İbrahim. (1998). *Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikaları ve Denizli Örneği*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Ormerod, Allan ve SondhelmWalter. (1998). S., *WeavingTechnologyand Operations*, TheTextileInstitute, Manchester.
- Ödel, Halis. (1999). *Denizli’de Tekstil Sanayii ve Geleneksel Tekstil Üretim Merkezleri (Kamu Yönetimi- Ekonomi-Tarih-Kültür)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Önge, Ergül. (1998). “Üretimi Duran Bir Grup Konya Halısı’’, *1. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Konya.
- Önlü, Nesrin. (2008). “Kızılcabölük Dokumalarında Değişimin Nedenleri, Geliştirilip Yaşatılmasına Yönelik Çözüm Önerileri”,*Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*,Kızılcabölük Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Önlü, Nesrin. (2010). “Ege Bölgesi El Dokuma Kaynakları’’, *Sanat Dergisi*, Sayı:17.
- Özarlan, Metin. (2006). “Denizli’nin Kalkınma Sürecinin Tarihsel Aşamaları: Birikimsel Bir Süreç Olarak Yerel Kalkınma”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara.
- Özbek, Semra ve Aral Songül. (2006). “Buldan Bezi Üretilebilir Tasarımları Ve Uygulamalarından Örnekler,” *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, Buldan Kaymakamlığı, Buldan.
- Özcan, Koray ve Yenen Zekiye. “Anadolu Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (12. Yüzyılın Başından 13. Yüzyılın Sonuna Dek)”, *Megaron*, Cilt:5, Sayı:2.
- Özçelik, Ayfer. (2007). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli’nin Sosyo – Ekonomik Yapısı”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara.
- Özdemir, Atilla. (2002). “Babadağlılar Ve Tekstil”, *Basiad Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2, Gültürk Ofset, Denizli.
- Özdemir, Atilla. (2007). “Tekstilin İçine Doğduk”, *Basiad Dergisi*, Sayı:15, Gültürk Ofset, Denizli.
- Özdemir, Ercan Kavcı. (2008). “İki Ustanın Anlatımıyla Kızılcabölük Dokumalarının Dünü – Bugünü”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli.

- Özdemir, Esra Kavcı. (2008). “İki Ustanın Anlatımıyla Kızılcabölük Geleneksel Dokumalarının Dünü – Bugünü”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcabölük Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Özkan, Ahmet Fuat, (1999). *Bölgemiz ve ilimiz Denizli*, Özlem Kitabevi, Denizli.
- Özkan, Ayşe. (1998). “Konya’da İpekçilik ve El Sanatlarına Yansımaları”, *I. Ulusal Türk El Dokumalarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Konya.
- Özkan, Nurhan ve Başaran Burca. (2011). “Denizli Dokumalarında Giysi Tasarımları” *III. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) ve Gelenekli Sanatlar Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Konya.
- Özkan, Nurhan vd. (2008). “Kızılcabölük Bez Dokumalarının Özellikleri ve Giysi Tasarımları İle Uygulamalarından Örnekler”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcabölük Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Öztepe, Nagihan Durusoy. (2017). “Denizli İş Gücü Piyasasının Genel Görünümü ve Sosyal Güvenlik”, *Denizli Kent Ekonomisi*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli Basımevi, Denizli.
- Öztürk, Bahadır. (2016). “Tezgâhtan Saraya: Osmanlı Saray Halıları”, *Yedi: Sanat Tasarım Ve Bilim Dergisi*, Sayı:16.
- Öztürk, İsmail. (2007). *Dokumaya Giriş (Halı, Düz Dokumalar ve Dokuma Kumaşların Üretim Teknikleri)*, Mor Fil Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Yücel. (2002). “Kefe”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XXV, Ankara.
- Öztürk, Yücel. (2013). “XVI. Yüzyılda Kefe’nin Yakın ve Uzak Hinterlandı İle Ticareti”, *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti Canik Samsun II*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun.
- Özyılmaz, Ahmet. (2004). “Denizli’de Güreşin Kısa Tarihçesi”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi Sayı: 4 (Ekim- Kasım – Aralık 2004)*, Denizli.
- Sanayi Teknoloji Bakanlığı, (1973). *50. Yılda Türk Sanayii*, Mars Matbaası, Ankara.
- Sarı, Habibe Kahvecioğlu. (2013). “Kaledavaz’da El Dokumacılığı Ve İki Dokuma Örneği İşbilen Bürgüsü Ve Su Bürgüsü”, *Kaledavaz Sempozyum Bildirileri (2-3 Nisan 2012)*, Türmatsan Matbaacılık, Denizli.
- Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Sarıdemir, Seda Sarıkaya. (2006). “Buldan Dokumacılarının Örgütlenmesi; Kooperatifleşme”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, Buldan Kaymakamlığı, Buldan.
- Sarıkoyuncu, Ali. (1992). “Milli Mücadelede Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi”, *Milli Mücadelede Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu Bildirileri*, Türk Ocağı Yayınları, Denizli.

- Sarioğlu, Halide vd., (2008). “Kızılcabölük Kumaş Dokuma Geleneğinin Geçmişinden Örnekler”, *Kızılcabölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28-30 Mayıs 2008)*, Kızılcabölük Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Sarıtaş, Emel. (2012). *Uluslararası Pazarlamada İhracat Pazarlama Stratejileri ve Denizli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal
- Sayhan, Münir. (2018). *Milli Mücadele’de Çivril (1919-1922)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Sebzeci, Mehmet Çağrı (Yayın Yönetmeni). (2010). “Antik Kent Laodikeia Her Yeni Güne Yeni Işıklarla Uyanıyor”, *Hayat dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Sebzeci, Mehmet Çağrı (Yayın Yönetmeni). (2010). “Kralların Kenti Laodikeia”, *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Sebzeci, Mehmet Çağrı (Yayın Yönetmeni). (2014). “Laodikeia Antik Kentinin Kutsal Yolu Kuzey Agora Doğu Potriği”, *Hayat Dergisi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Sebzeci, Mehmet Çağrı (Yayın Yönetmeni). (2014). “Orta Asya’dan Günümüze Halıcılık”, *Hayat Dergisi*, Denizli Büyük Kent Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Selek, Sabahattin. (1987). *Anadolu İhtilali*, Kastaş A.Ş. Yayınları, Cilt:1, İstanbul.
- Sezener, Atilla ve Boz, Süleyman. (2018). *Anılarla Geçtik Çaldan Denizli’den*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Soysaldı, Aysen. (2009). *Düz Dokuma Teknikleri Ve Teknik Desen Çizimleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- Sönmez, Şinasi. (2011). “II. Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara.
- Sözkesen, Nuri. (1998). “İhracata Dayalı Kalkınma Modeli ve Denizli”, *Anadolu’da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Sutherland, John. (1945). “Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketi”, *Karınca Kooperatif Postası Dergisi*, Sayı:99, Ankara.
- Şahin, Hande. (2012). *Küreselleşme Sürecinde İşçilerin Dayanma ve Hayatta Kalma Stratejileri: Denizli Tekstil İşçileri Örneği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Şahin, Hüseyin. (2000). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.
- Şakir, Kemal. (2012). *Tarihi, Coğrafi, İctimai, Sıhhi, İktisadi, Nokta-i Nazardan Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, (Yayına Hazırlayan: İbrahim Balık), Denizli.

- Şakir, Kemal. (2014). *Tarihî, Coğrafi, İctima'î, Sıhî, İktisâdî, Nokta'-î Nazardan Denizli*, (Yayına Hazırlayan: Tahir Kodal), Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Şeker, Mehmet. (1988). "İbn-i Batuta'ya Göre Denizli'nin Sosyal ve İktisadi Hayatı", *Merkez Efendi Sempozyumu*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Denizli.
- Şemsioğlu, Cevdet (2016). *20. Yüzyıl Başlarında Denizli*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Şengün, İsmail. (1998). "Denizli Ekonomisine Tarihsel Bir Bakış", *Anadolu'da Hızla Sanayileşen Kentler: Denizli Örneği (Beşinci Ulusal İktisat Sempozyumu)*, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Şensöz, Pelin (Editör). (2008). Söyleşi, "Necati Şensöz", *Basiad Dergisi*, Sayı:17, Gültürk Ofset, Denizli.
- Şensöz, Pelin (Editör). (2010). "Osman Nuri Yılmaz Hayatı", *Basiad Dergisi*, Sayı:21, Gültürk Ofset, 2010 Denizli.
- Şensöz, Pelin (Editör). "Denizli'de Tekstil ve Bölgesel Kalkınma", *Basiad Dergisi*, Yıl:5, Sayı:14, Gültürk Ofset, Denizli.
- Şimşek, Celal. (2013). "Lykos'u Aydınlatan Işık", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:35, Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli.
- Şimşek, Celal. (2018). "Geç Antik Çağda Lykos Vadisi Ve Çevresi", *Geç Antik Çağda Laodikeia, Laodikeia Çalışmaları (Ek Yayın Dizisi 1)*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, Celal. (2015). "Laodikeia'da Tekstil Ve Üretim Atölyeleri", *Home Tekstil 86*, Denizli.
- Şimşek, Gonca. (2009). *Denizli Organize Sanayi Bölgesindeki Tekstil İşletmelerinin Kalite ve Müşteri Memnuniyetine Bakış Açuları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Isparta.
- Tabakoğlu, Ahmet. (1986). *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, I. Baskı.
- Tagıyeva, Nermine. (2011). "Azerbeycan, Orta Asya ve Türkiye Halılarının Kıyaslı İncelemesi", *III. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) ve Gelenekli Sanatlar Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Selçuklu Üniversitesi, Selçuklu Araştırma Merkezi, Konya.
- Tanci, Ebu Abdullah Muhammed bin Battuta. (2000) *İbnBatuta Seyahatnamesi*, (Çeviri: A.Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları.
- Tanyeli, Uğur. (1989). "Denizli Kentinin Yapısal Evrimi (11-15. YY)", *Denizli Sempozyumu Bildirileri (27- 30 Eylül 1988)*, Denizli Valiliği Yayınları, Denizli.

- Taşkın, Ünal. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü Ve Tartı Birimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Tekeli, İlhan. (2010). *Sanayi Toplumu İçin Sanayi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yeni güven Matbaacılık, İstanbul.
- Tekeli, İlhan ve İlkin Selim. (1974). *Savaş sonrası Ortamda 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Kalite Yayınevi, Ankara.
- Tekeli, İlhan ve İlkin Selim. (2016). *İktisadi Politikaları ve Uygulamaları İle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, İletişim Yayınları, Cilt 2, İstanbul.
- Terzioğlu, Mustafa. (2008). Mehmet Avcı ve Ümmühan Gökovalı, "İşletmelerde Yenilik Yeteneği: Denizli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Örneği", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cil:17, Sayı:3.
- Tezel, Zeynep. (2011). "Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatına Genel Bir Bakış", *III. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) ve Gelenekli Sanatları Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Konya.
- Tok, Hakkı Hakan. (2017). "*Sohbetlerde Sarayköy*", Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Tokat, Feyza. (2014). "Denizli Ağzındaki El Dokumacılığı İle İlgili Terimler", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyatve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4.
- Toker, Tarhan. (1944). "Tarihte Denizli Dokumacılığı", *İnanç Sanat- Kültür Dergisi*, Sayı: 82-89, Denizli.
- Toker, Tarhan. (1967). *Denizli Tarihi*, Yenigün Matbaası, Denizli.
- Toker, Tarhan. (1974). "İlimizde Kooperatifçilik", *Denizli*, Sayı:7064, Denizli.
- Toker, Tarhan. (1974). "Bozkurt İmal ve Kalkınma Kooperatifi", *Denizli*, Sayı:7073, Denizli.
- Toker, Tarhan. (1977). *Denizli Ekonomisi*, Denizli Holding AŞ., Denizli.
- Toker, Tarhan. (1984). *Her Yönü İle Denizli İli ve Turizm Klavuzu*, Turizm Derneği Yayınları, Denizli.
- Tokgöz, Erdinç. (2004). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914 – 2004)*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Toprak, Düriye. (2010). "Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Borçların Seyri: 1994 Ve 2001 Krizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Sayı:2.
- Tuna, Serkan. (2007). "Cumhuriyet Ekonomisinin ilk Develüasyonu: 7 Eylül 1946", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*.

- Tüfekçi, Ömer Kürsad. (2004). *Pazar Tabanlı Stratejik İşbirlikleri ve Denizli Tekstil İşletmelerinde Bir Uygulama*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- Türkoğlu, Faruk. (2016). *Cumhuriyet Dönemi Sanayiinde Kim Kimdir? Öyküleri İle İz Bırakan Girişimciler*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul.
- Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, (1989). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model*, TOBB Yayınları, Ankara.
- Türkmen, Nalan. (1997). “Orta Asya Türkmen Halılarına Genel Bir Bakış”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara.
- Tüzen, Hasan ve Gültekin Mustafa. (2015). *Sosyal Sermaye Denizli Tekstil Sanayisi Babadağlı ve Buldanlı Aile Firmaları*, Gökçe Yayınevi, Denizli.
- Uçarol, Rıfat. (2015). *Siyasi Tarih*, DER Yayınları, İstanbul.
- Uğurlu, Aydın ve Uğurlu Servet Yılm. (2006). “Yörenin Kültürel Kimliği Olarak Buldan Bezi”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, Buldan Kaymakamlığı.
- Umum Müdürlüğü, (1941). *Küçük Sanat Kooperatifi Statüsü*, Alâeddin Kral Basımevi, Ankara.
- Usta, Lütfi. (2005). *Altın Makas Gümüş İğne*, Okullar Yayınevi, Denizli.
- Utkun, Emine ve Gündoğan Melike Arpacı. (2014). “Buldan Dokumalarının Kullanım Alanının Arttırılmasına Yönelik Bir Uygulama Çalışması”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*.
- Utkun, Emine ve Gündoğan Melek Arpacı. (2014). “Buldan Dokumalarının Kullanım Alanının Arttırılmasına Yönelik Bir Uygulama Çalışması”, *Ejovac (Electronic Journal of Vocational Colleges) Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 4.
- Uysal, Mehmet Ali. (2016). *Her Yönüyle Denizli Kazası*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Uysal, Seval. (2013). *Onların Hikayesi Denizli'nin Tekstil Serüveni*, Laodikya Yayınevi, İstanbul.
- Uysal, Seval. (2017). *Kentin İzleri Denizli'nin Kentleşme Süreci*, Mavi Nefes Kitapevi, Denizli.
- Ülker, Necmi. (1988). “XX. Yüzyıl Başlarında Denizli Sancağı”, *Merkez Efendi Sempozyumu (27- 28 – 29 Haziran 1988)*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Denizli.
- Ünal, Serap Leleoğlu. (1997). “Aşkabat Müzelerindeki Halılar”, *Arış (3 Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi)*, Sayı:3, Grafiker Ofset, Ankara.
- Ünal, Mehmet Ali. (1988). “Tahrir Defterlerine Göre Denizli Kenti”, *Merkez Efendi Sempozyumu (27- 28 – 29 Haziran 1988)*, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, Denizli.

- Ünal, Zümrüt Bahadır. (2008). “Geleneksel Kumaşların Turizme Yönelik Olarak Değerlendirilmesi”, *Kızılcaölük Geleneksel Dokumalar Sempozyumu (28 – 30 Mayıs 2008)*, Bilal Ofset Matbaacılık, Denizli.
- Ünal, Zümrüt Bahadır ve Öndoğan Ziyet. (2006). “Denizli’deki Tekstil ve Hazır Giyim Üretiminin Sorunları ve Alınan Tedbirler”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri (23 – 24 Kasım 2006)*, Aydoğdu Ofset Matbaacılık, Cilt:2.
- Üner, O. Can. (2003). “Almanya’ya Türk İşçi Göçü- Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkanlar Ve Fırsatlar”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:45.
- Üstün, Ayşe. (2007). “Türk El Dokumalarından Halı ve Kitap Sanatları Arasında Tasarım Benzerlikleri”, *1. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi*, Konya.
- Üstüner, Semra Gür. (2007). “Tekstil Tasarım Tarihine Bir Bakış”, *Sanat Tasarım Dergisi*.
- Üstüner, Semra Gür. (2017). “Tekstil Tasarım Tarihine Genel Bir Bakış”, *Sanat Tasarım Dergisi*, Sayı:8.
- Varol, Çiğdem ve Eceral Tanyel. (2013). “Denizli Tekstil Sanayi: Yerel Kalkınmada Bir Başarı Hikayesi Mi?”, *İdeal Kent Dergisi*, Sayı:8.
- Yalçın, Osman. (1960). *Denizli*, Özyürek Yayınevi, İstanbul.
- Yalçınkaya, Bahriye ve Kaçar Nesrin. (2007). “Cumhuriyet Döneminden Günümüze Geleneksel Erkek Giysileri”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu/ Bildiriler 6-7-8 Eylül Denizli Cilt:1*, Pamukkale Basımevi, Ankara.
- Yardımcı, Kevser Gürcan. (2016). “Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatından Örnekler”, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCS)*, 5. ISCS Konferansındaki Özel Sayı, Kazakistan.
- Yaşar, Neslihan. (2016). “Dokuma Kumaşlarında İplik Özelliklerinin Giysi Form Ve Görünümlerine Etkileri”, *Yedi: Sanat Tasarım Ve Bilim Dergisi*, Sayı:16.
- Yavi, Ersal ve Yazıcıoğlu Yavi. (1998). *Necla Türkiye'nin Parlayan Yıldızı*, Denizli Valiliği, İzmir.
- Yavuzçehre, Pınar Savaş. (2011). *Kentsel Mekânda Değişim Denizli*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Yayla, Nihal. (2017). “Bölgesel Kalkınma Sürecinde Denizli”, *Denizli Kent Ekonomisi*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli Basımevi, Denizli.
- Yeşilay, Rüstem Barış. (2005). “Devletçiliğin Türkiye Ekonomisindeki İzdüşümleri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1.
- Yılmaz, Bülent. (2017). “Pazırık’dan Günümüze Türk Halı Sanatı”, *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*.
- Yılmaz, Mustafa. (2010). *Ortaçağda Denizli (Selçuklu ve İnançoğulları Dönemi)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.

- Yurtoğlu, Nadir. (2017). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de İpek Böcekçiliği (1923-1950)”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*.
- Yurtoğlu, Nadir. (2018). “Cumhuriyet Türkiye’inde Elektrik Enerjisi Üretimi Enerji Politikaları (1923 – 1960)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:98, Cilt:34.
- Yurt Ansiklopedisi*, (1972). Anadolu Yayıncılık AŞ., Cilt:3, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- <https://www.makinaegitimi.com/imalat-islemleri/dokumacilik-tarihi.html> (18.02.2019).
- “Dokuma Makinaları Neydi Ne Oldu?”, *Moment Expo (Makine İhracat Birliği Aylık Dergisi)*, sayı:101, 2016, <http://www.moment-expo.com/dokuma-makineleri-neydi-ne-oldu>, (Erişim Tarihi: 18.02.2019).
- Başak Özkendirici, “Pamuk Elyaftan İplik Üretimi”, <http://dokumatasarim.blogspot.com/2008/12/pamuk-elyaftan-iplik-uretimi.html>, (Erişim Tarihi: 21.02.2019).
- Bekir Deniz, “Orta Asya Türk Halı ve Düz Bekir Deniz, Dokuma Yaygıları”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz->, (Erişim Tarihi: 22.02.2019).
- Bekir Deniz, “Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366305&/Orta-Asya-T%C3%BCrk-Hal%C4%B1-ve-D%C3%BCz-Dokuma-Yayg%C4%B1lar%C4%B1-Prof.-Dr.-Bekir-Deniz->, (22.02.2019).
- Hülya Tezcan, “Osmanlı Dokumacılığı”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384551>, (21.09.2019).
- Tuncer Baykara, “Denizli”, *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/denizli>, (Erişim Tarihi: 19.02.2019).
- Denizli, “Tripolis Antik Kentinde Hoşgör’ü Dokuma Şenliği”, *Haber Denizli*, <https://www.haberdemizli.com/buldan/tripolis-antik-kentinde-hosgoru-dokuma-senligi-h40528.html>, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).
- “Tripolis Antik Kentinde Üçüncü Pazar Yeri Bulundu”, <http://arkeofili.com/tripolis-antik-kentinde-ucuncu-pazar-yeri-bulundu>, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).
- “Zamana Direnen Kent Tripolis-2”, *Denizli Haber*, <https://www.denizlihaber.com/ozgun/tarihin-pesinde/zamana-direnen-kent-tripolis-2>, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).
- “Tripoliste Boya Atolyesi ve Kuru Meyve Depoları Bulundu”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/tripoliste-boya-atolyesi-ve-kuru-meyve-depolar-40396731>, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

“Tripolis Antik Kentinde Dokuma Boya Atölyesi Ve Kuru Meyve Depoları Bulundu”, <http://aktuelarkeoloji.com.tr/tripolis-antik-kentinde-boya-atolyesi-ve-kuru-meyve-depolari-bulundu>, (20.02.2019).

“Zamana Direnen Kent Tripolis-2”, Denizli Haber, <https://www.denizlihaber.com/ozgun/tarihin-pesinde/zamana-direnen-kent-tripolis-2>, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

“Tripolis Antik Kentinde Üçüncü Pazar Yeri Bulundu”, <http://arkeofili.com/tripolis-antik-kentinde-ucuncu-pazar-yeri-bulundu>, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/downloadSuppFile/582/44 (Erişim Tarihi: 27.04.2019).

<http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 23.09.2019).

<https://docplayer.biz.tr/11436538-Sekil-1-ipek-kozasi-ve-ipek-bocegi.html> (Erişim Tarihi: 15.05.2019).

<https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 12.06.2019).

<http://www.cameli.gov.tr/tarihce>, (Erişim Tarihi:24.01.2020).

Hüsamettin Ataman, “Denizli’de Elektrik Kullanımına Başlanması”, EMO Denizli Şubesi, Haziran 2011, s.16, www.emo.org.tr/ekler/8809be084b12556_ek.pdf?dergi=655, (Erişim Tarihi: 5.07.2019).

Metin Polat, “Akort ücret nedir?”, <https://metinpolat.av.tr/akort-ucret-nedir.html>, (Erişim Tarihi: 2.10.2019).

Hakkı Hakan Tok, “Cevat Vural, Akseller ve Bir Fabrika Hikayesi”, <https://saraykoyozlemi.weebly.com/cevat-vural-akseller-ve-b304r-fabr304ka-h304kayes304---hakk305-hakan-tok.html>, (Erişim Tarihi: 5.10.2019).

Denizli, “Denizli’nin Tekstil Duayeni Esat Sivri Hayatını Kaybetti”, <https://www.denizligazetesi.com/guncel/denizlinin-tekstil-duayeni-esat-sivri-hayatini-kaybetti-h81678.html>, (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Denizli Haber, “Esat Sivri Kimdir”, <https://www.denizlihaber.com/yasam/insan/esat-sivri-kimdir/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2019),

Hürriyet, “Duayen İş İnsanı Esat Sivri 86 Yaşında Hayatını Kaybetti”, <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/denizli/duayen-is-insani-esat-sivri-86-yasinda-hayatini-41256319>, (Erişim Tarihi: 05.10.2019).

“Sanayi Odasının Kurucusu Vefat Etti”, <http://www.sanayigazetesi.com.tr/sanayi/sanayi-odasinin-kurucusu-vefat-etti-h20304.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2020); <https://www.gozlemgazetesi.com/HaberDetay/252/1115340/esat-sivri-hayatini-kaybetti-esat-sivri-kimdir-kac-yasindaydi.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2020).

<http://www.dosb.org.tr/2/18/kurumsal/tarihce/> (Erişim Tarihi:14.01.2020).

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=> (Erişim Tarihi:14.01.2020).

<http://www.iso500.org.tr/iso-500-hakkinda/gecmis-yil-verileri/> (Erişim Tarihi: 17.01.2020).

“Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Esat Sivri’nin Vefatının Büyük Üzüntüsü Yaşanıyor”, <https://www.finansgundem.com/haber/tekstil-dunyasinda-esat-sivri-uzuntusu/1417525> (Erişim Tarihi:17.01.2020).

Osman Nuri Boyacı, “Denizli’nin Devi DEBA Krize Dayanamadı”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/denizlinin-devi-deba-krize-dayanamadi-12571245> (Erişim Tarihi: 18.01.2020)

“DEBA İşçilerine Gözaltı”, <https://www.denizlihaber.com/yasam/polis-adliye/deba-iscilerine-gozalti/> (Erişim Tarihi: 18.01.2020); “DEBA işçisi Patronun Kapısına Dayandı”, <http://www.ulusal.com.tr/emek/deba-iscisi-patronun-kapisina-dayandi-h31797.html> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

“DEBA’nın Mirası Bereket Enerjiye Kaldı.”, <https://www.denizlihaber.com/ozgun/isin-asli/debanin-mirasi-bereket-enerjiye-kaldi/> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

“Denizli Tekstilinin Duayeni Esat Sivri Hayata Veda Etti”, *Denizli*,28 Haziran 2019, s.3; “Duayen İş İnsanı Esat Sivri 86 Yaşında Hayatını Kaybetti”, <https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/duayen-is-insani-esat-sivri-86-yasinda-hayatini-kaybetti-5200380/> (Erişim Tarihi: 18.01.2020);

“Denizli’nin Tekstil Duayeni Esat Sivri Hayatını Kaybetti”, <https://www.denizligazetesi.com/guncel/denizlinin-tekstil-duayeni-esat-sivri-hayatini-kaybetti-h81678.html> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

<https://piyasarehberi.org/sozluk/trost> (Erişim Tarihi:20.01.2020).

“Denizli Sanayisi Patinaj Yapıyor.” <https://www.denizlihaber.com/ozgun/kahve-sohbetleri/denizli-sanayisi-patinaj-yapiyor/> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

Güngör Uras, “Denizli’de Çok Firma Marka Oldu Ama Markayı Koruyamadı”, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/denizli-de-cok-firma-marka-oldu-ama-markayi-koruyamadi-1176661>, 22 Aralık 2009, (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

“Denteks’e Alıcı Çıkmadı.”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dentekse-alici-cikmadi-14121607>, 16 Mart 2010, (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

“Denizli’de Bir Dev Daha Battı.”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/denizlide-bir-dev-daha-batti-13196611>, 14 Aralık 2009, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

“Bir Yıldır Üretim Yapamayan Denteks İcra İle Satılacak”, <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/bir-yildir-uretim-yapmayan-denteks-icra-ile-satilacak-1173889>, 15.12.2009, (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

“Batık Tekstil Devi İçin Alıcı Çıkmadı” <https://www.yenisafak.com/politika/batik-tekstil-devi-icin-alici-cikmadi-247140> , 17 Mart 2010, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

“Denizli’de Bir Dev Daha Battı, Denteks İcradan Satılıyor.”, <https://www.haberler.com/denizli-de-bir-dev-daha-batti-denteks-icradan-haberi/>, 15 Aralık 2009, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

“Denteks Yok Pahasına Satıldı”, <https://www.denizlihaber.com/ekonomi/ekonomi-genel/denteks-yok-pahasina-satildi/>, 13 Temmuz 2010, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

“Denizli’nin Batık Devini Satın Aldı”. <https://www.borsagundem.com/haber/denizlinin-batik-devini-satin-aldi/125140>, 14 Temmuz 2010, (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

Resmi Gazete, Sayı:25.365, 6 Şubat 2004, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/02/20040206.htm#T.C.r>.

Horoz, “Tekstilin Kalbini Çinliler Bastı.” <http://www.horozmedya.com/guncel-2/tekstilin-kalbini-cinliler-basti-350.html>, (Erişim Tarihi:09.03.2020).

Horoz, “Araplara İç Çamaşırı Denizli’den Gidecek.”, <http://www.horozmedya.com/ekonomi-3/araplara-ic-camasiri-denizli-den-gidecek-442.html>, (Erişim Tarihi:09.03.2020).

Horoz, “Tekstilin Geleceği Denizli’de Konuşulacak”, <http://www.horozmedya.com/ekonomi-3/tekstilin-gelecegi-denizli-de-konusulacak-220.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Horoz, “Tekstilin Geleceği”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/tekstilin-gelecegi-251.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Horoz, “Bakan Şimşegi Ziyaret Ettiler”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/bakan-simsek-i-ziyaret-ettiler-2959.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Horoz, “Çin Fuarında Denizli Damgası”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/cin-fuarinda-denizli-damgasi-5471.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Horoz, “Babadağlılar Çarşısında Çin İşgali Sona Erdi.”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/babadaglilar-carsisi-nda-cin-iscali-sona-erdi-6611.html>, (10.03.2020).

<http://www.horozmedya.com/guncel-2/yeni-marka-turkish-towels-9744.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Horoz, “Yeni Marka “TurkishTowels”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/yeni-marka-turkish-towels-9744.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Horoz, “Vatandaşlara 15 Bin Havlu Dağıtılacak”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/vatandaslara-15-bin-havlu-dagitilacak-9863.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Horoz, “Samurayların Kumaşı Denizli’den”, <http://www.horozmedya.com/guncel-2/samuraylarin-kumasi-denizli-den-10228.html>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).

<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, (Erişim Tarihi:13.03.2020).

<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, (Erişim Tarihi:13.03.2020).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/arsin> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/buldanli-tekstilcinin-sile-bezi-tepkisi-23634354> (Erişim Tarihi:22.05.2020).

Sözlü Kaynaklar

- 1944 Tavas doğumlu Esat Onat. (Mülakat Tarihi: 18.05.2018).
- 1944 Tavas doğumlu Kemalettin Onat. (Mülakat tarihi: 19.05.2018).
- 1931 Babadağ doğumlu Mustafa Nuri Doğatepe. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).
- 1941 Babadağ doğumlu Zilşan Doğatepe. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).
- 1943 Babadağ doğumlu Mehmet Cengiz Yılmaz. (Mülakat Tarihi: 31.07.2019).
- 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).
- 1941 Buldan doğumlu İsmet Boyacı. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).
- 1949 Buldan doğumlu Atilla Arabacı. (Mülakat Tarihi: 26.07.2019).
- 1931 Tavas- Kızılcabölük doğumlu Halil İbrahim Görücü. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).
- 1935 Kale doğumlu Gülsüm Uzundemir. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).
- 1932 Tavas doğumlu Hasan Hüseyin Uçum. (Mülakat tarihi: 18.05.2018).
- 1955 Kale doğumlu Mediha Erdem. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).
- 1984 Denizli doğumlu Murat Ongun. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).
- 1956 Tavas – Kızılcabölük doğumlu Ahmet Dobulga. (Mülakat Tarihi: 20.08.2019).
- 1941 Kale doğumlu Mustafa Kemal Gül. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).
- 1956 Kale doğumlu Mehmet Salih Örnekçi. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).
- 1945 Kale doğumlu Raziye Karataban. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).
- 1987 Kale doğumlu Halil Pekgüzel. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).
- 1982 Trabzon - Maçka doğumlu Dilek Karataş. (Mülakat tarihi: 04.03.2020).
- 1972 Afyonkarahisar Dinar doğumlu Ramazan Aydın. (Mülakat tarihi: 01.03.2020).
- 1987 Tavas doğumlu Hasan Akoğlu. (Mülakat Tarihi: 20.05.2019).

EKLER

**1950 – 1960 Arasında Ege Bölgesi Sanayi Odası Denizli Şubesine Kayıtlı
Dokumayla İlgili Meslek Grupları**

Unvan ve Adresi	Yeri	İlgilendiği Alan
57. Nolu Pamuk Tarım Satış Koop. Çırçır Fabrikası İstasyon Civarı	Sarayköy	Pamuk Çıçırılama
İbrahim ve Yusuf Akçay Kollektif Şirketi Madenler Kırısı Sevindik Mah. yakını	Denizli	Pamuk Çırçır ve Buz İmalatı
Mehmet Öztürk İstasyon Civarı	Sarayköy	Pamuk Çıçırılama
Nuri Özsoy 2. Ticari Yol	Denizli	Pamuk Çırçır ve Buz İmalatı
134 Nolu Pamuk Tarım Satış Kooperatifi Çırçır Fabrikası İstasyon Altı	Denizli	Pamuk Çıçırılama
Huriye Şibir- İstikamet Çırçır Fabrikası Sarayköy Caddesi NO:26	Denizli	Pamuk Çıçırılama
Abalıoğlu Ticaret ve Sanayi Kolektif Şirketi Enverpaşa Cad. No:17	Denizli	Pamuk Çıçırılama
Sümerbank Denizli İplik ve Bez Fabrikası İstasyon altı	Denizli	Pamuk İpliği ve Bez İmalatı
Akseller Pamuklu Mensucat Sanayi ve Ticaret A.Ş Buldan Cad. No:99	Sarayköy	Pamuk Çıçırılama ve Pamuk İpliği İmalatı
Mehmet Küçük ve Ort. Kollektif Şirketi Çaybaşı Mah. Aban Sok. No:42	Denizli	Pamuklu ve İpekli Dokuma
Babadağ Dokuma Sanayi Kollektif Şirketi İstasyon Cad. Cumhuriyet Pasajı No:13/D	Denizli	Dokumacılık
Osman ve Fikret Kiraz Kollektif Şirketi	Denizli	Dokumacılık

Kuyupınar Mah. 161 Sok. No:8		
Cevdet Panayırıcı Bayramyeri	Denizli	Dokumacılık
Edip Gedizoğlu Kaleiçi Şadırvan Caddesi No:1	Denizli	Dokumacılık
Ahmet Atmacaoğlu İstiklal Mah. No: 134/6	Denizli	Dokumacılık
Şeref Arpacı Kaleiçi Tuhafiye Cad. No:30	Denizli	Dokumacılık
Cemal Uysal Saraylar Mahallesi	Denizli	Dokumacılık
Mustafa Deyman Sarayköy Caddesi	Denizli	Dokumacılık
Tuncay Özdemir – Mustafa ÇonKolllektif Şirketi Çarşı Meydanı No.33	Babadağ	Dokumacılık
Hasan Öküncü Sarayköy Cad. No:32	Denizli	Dokumacılık
Arif Üşümez -Dokur Dokuma Atölyesi 4 Çeşme Sok. No:32	Denizli	Dokumacılık
Yılmaz Ünal Çarşılı Cami Pasajı	Denizli	Dokumacılık
Kazım Sivri ve Oğulları Kollektif Şirketi Kaleiçi Kestane Pazarı No:23	Denizli	Dokumacılık
Hasan Hüseyin Yormaz Hacıkoç Değirmeni yanı	Denizli	Dokumacılık
Fahri Araç Sırapapı Mah. Gerzile Cad. No:63	Denizli	Dokumacılık
İsmail Gürel Mehmet Gürel ve Hüseyin	Kızılcabölük	Dokumacılık

Ulubaş Demirci Mah. No:115		
Hulûsi Köseoğlu Sanayi Caddesi	Denizli	İplik Büküm ve Dokuma
Akmensucat Sanayi ve Ticaret Kollektif Şirketi Atatürk Caddesi	Sarayköy	Dokumacılık
Ahmet Kundak – İnan Dokumaları Sanayi Çarşısı 668. Sok. No:35	Denizli	Dokumacılık
Mehmet Ali Tan Sarayköy Cad. Bedestenici No:38	Denizli	Boya Apre ve Kasarlama
Cevdet Yaymanoğlu – Atlas Boyahanesi Keçeciler Cad. No: 106 / A	Denizli	Boya Apre ve Kasarlama
Kenan, Saadettin, Fıfat Gürsün Boyahanesi 4 Çeşme Sok. Borsa Hanı	Denizli	Boya Apre ve Kasarlama
Ali Aktaş Kavak Mah. Kanarya Cad. No:25	Kızılcabölük	Boya Apre ve Kasarlama
Buldan 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi Sebze Pazarı No:5	Buldan	Dokumacılık
Buldan 1 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Buldan	Dokumacılık
Babadağ 1 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi Çarşı Meydanı No:63	Babadağ	Dokumacılık
Denizli 1 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi Şirinköy - Denizli	Denizli	Dokumacılık
Kızılcabölük 1 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Kızılcabölük-Tavas	Dokumacılık
Tavas Dokuma K.S. Kooperatifi	Tavas	Dokumacılık
Kale Dokuma K.S. Kooperatifi	Kale	Dokumacılık
Başkarcı 1 Nolu K.S. Dokuma Kooperatifi	Denizli	Dokumacılık

Buldan İpek İşletmecileri K.S. Kooperatifi	Buldan	Dokuma ve İpek İşleme
Hisar 1 Nolu K.S. Dokuma Kooperatifi	Babadağ	Dokumacılık
Kadılar 1 Nolu K.S. Dokuma Kooperatifi	Denizli	Dokumacılık
Çakmak 1 Nolu K.S. Dokuma Kooperatifi	Denizli	Dokumacılık
Karahisar 1 Nolu K.S. Dokuma Kooperatifi	Tavas	Dokumacılık
Merkez Dokuma K.S. Dokuma Kooperatifi	Denizli	Dokumacılık
Bekilli 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Bekilli – Çal	Dokumacılık
Babadağ Köylü Dokuma K.S. Kooperatifi	Babadağ	Dokumacılık
Vakıfköy Dokuma K.S. Kooperatifi	Vakıfköy – Tavas	Dokumacılık
İncirpınar Dokuma K.S. Kooperatifi	Babadağ	Dokumacılık
Makinelik 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Denizli	Dokumacılık
Karahisar 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Tavas	Dokumacılık
Barutçular Dokuma K.S. Kooperatifi	Barutçular Köyü- Denizli	Dokumacılık
Bekilli Motorlu Dokuma K.S. Kooperatifi	Çal	Dokumacılık
Motorlu ve EL Tezgâhı Dokuma K.S. Kooperatifi	Kızılcabölük - Tavas	Dokumacılık
Yakacık Dokuma K.S. Kooperatifi	Şirinköy – Denizli	Dokumacılık
Babadağ 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Babadağ	Dokumacılık
Kale Milli Dokuma Sanayi K.S. Kooperatifi	Kale	Dokumacılık
Hisar 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Babadağ	Dokumacılık
Kızılhisar Dokuma K.S. Kooperatifi	Acıpayam	Dokumacılık
Çakmak 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Çakmakköyü – Denizli	Dokumacılık
Yeniköy Dokuma K.S. Kooperatifi	Yeniköy – Babadağ	Dokumacılık
Göveçlik 1 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Göveçlik –	Dokumacılık

	Denizli	
Göveçlik 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Göveçlik – Denizli	Dokumacılık
Göveçlik 3 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Göveçlik – Denizli	Dokumacılık
Göveçlik 4 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Göveçlik – Denizli	Dokumacılık
Armüllü ve Jakarlı Havlu Dokuma K.S. Kooperatifi	Buldan	Dokumacılık
Saruhan 1 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Saruhan – Denizli	Dokumacılık
Saruhan 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Saruhan – Denizli	Dokumacılık
Başkarcı 2 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Başkarcı – Denizli	Dokumacılık
Merkez Gazi Dokuma K.S. Kooperatifi	Denizli	Dokumacılık
Yalçın Dokuma K.S. Kooperatifi	Denizli	Dokumacılık
Şirinbirlik Dokuma K.S. Kooperatifi	Şirinköy- Denizli	Dokumacılık
Babadağ 4 Nolu Dokuma K.S. Kooperatifi	Babadağ	Dokumacılık
Birlik Dokuma K.S. Kooperatifi	Göveçlik Köyü- Denizli	Dokumacılık
Güven Dokuma K.S. Kooperatifi	Göveçlik Köyü – Denizli	Dokumacılık
Muhtelif Tip Dokuma K.S. Kooperatifi	Nikfer – Tavas	Dokumacılık
Denizli İpekli Motorlu Dokuma K.S. Kooperatifi	Denizli	Dokumacılık
Demircilik, Tarakçılık, Halıcılık ve Dokuma K.S. Kooperatifi	Yatağan- Acıpayam	Bıçak, Tarak ve Dokuma

Tablo 92¹³²⁹¹³²⁹1967 Denizli İl Yıllığı, s.274-277.

Denizli’de 1980’lerde Açılan Günümüzde de Devam Eden Dokuma Şirketleri

Kuruluş Yılı	Adı	Türü
6.01.1982	Muteks Mutlubaşlar Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Örgü ve tığ işi kumaşların imalatı (penye ve havlu kumaşlar ile raschel veya benzeri makineler ile örülen tül kumaş, perdelik kumaş vb. örgü veya tığ ile örülmüş kumaşlar dahil)
26.01.1983	Soylu Tekstil Ticaret Kollektif Şirketi Bekir Sıtkı Soylu Ve Ortağı	Evde kullanılan tekstil takımları ve çeşitli tekstil malzemesinden ev eşyaları perakende ticareti (çarşaf, yatak takımı, yastık kılıfı, masa örtüsü, havlu, battaniye, yorgan, diğer mefruşatlar vb.)
9.02.1983	Arteks Arpacı Tekstil Tarım Hayvancılık Gıda Petrol Kimya Plastik Makina Enerji Üretimi Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş (pamuklu dokuma tül kumaş dahil) imalatı
11.05.1983	Karamil Hizmet İşletmeleri Ve Tekstil Ürünleri Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda iç giyim ve çorap perakende ticareti
11.01.1984	Çiçek Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Kumaş ve tekstil ürünlerini ağartma ve boyama hizmetleri
25.07.1984	Baştaş Başışıklar Tekstil Ticaret Ve Sanayi Anonim Şirketi	Evde kullanılan tekstil takımları, perdeler ve çeşitli tekstil malzemesinden ev eşyaları toptan ticareti
10.10.1984	Ak-Ova Tekstil Ve Tarım Ürünleri Ticaret Ve Sanayi Limited Şirketi	Yatak örtü takımları, yatak çarşafı, yastık kılıfları, masa örtüsü ile tuvalet ve mutfakta kullanılan örtülerin imalatı
9.01.1985	Akgündüz Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Evde kullanılan tekstil takımları, perdeler ve çeşitli tekstil malzemesinden ev eşyaları toptan ticareti
9.01.1985	Yağcı Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
9.01.1985	Gökhan Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Pamuk elyafının bükülmesi ve iplik haline getirilmesi

23.01.1985	Şaşmaz Tekstil İnşaat Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
30.04.1985	Faysal Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
12.06.1985	Bateks Batı Anadolu Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Havlu, pelüş, tırtıl ve benzeri ilmeği kesilmemiş dokuma kumaşlar
25.10.1985	Gözlükaya Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
08.01.1986	Nakosan Nakış Konfeksiyon Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
22.01.1986	Uspar Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Pamuk elyafının bükülmesi ve iplik haline getirilmesi
26.02.1986	Tosunoğlu Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
2.04.1986	Kaynak Tekstil Pazarlama Ve Dış Ticaret Anonim Şirketi	Dış giyim eşyası imalatı, dokuma
14.05.1986	Acar Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Kumaş toptan ticareti
18.06.1986	Dost Tekstil Konfeksiyon Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Yatak örtü takımları, yatak çarşafı, yastık kılıfları, masa örtüsü ile tuvalet ve mutfakta kullanılan örtülerin imalatı
13.08.1986	Yedeks Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Havlu, pelüş, tırtıl ve benzeri ilmeği kesilmemiş dokuma kumaşlar imalatı
17.03.1987	Zümrüt Tekstil Haşıl Çözümlü Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
13.05.1987	Dekor Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirket	Bebek giysileri, sporcu giysileri ve diğer giyim eşyalarının toptan ticareti
15.07.1987	Dereköylü Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Tekstil ürünlerinin bir ücret veya sözleşmeye dayalı olarak toptan satışını yapan araçlar
26.08.1987	Doğuş Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş

31.12.1987	Neşe Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Havlu, pelüş, tırtıl ve benzeri ilmeği kesilmemiş dokuma kumaşlar
13.01.1988	Vezoteks Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
17.08.1988	Durtaş Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
28.09.1988	Starteks Tekstil İnşaat Makine Gıda Tarım Ürünleri Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
5.10.1988	Koltuksuz Tekstil İthalat İhracat Ticaret Ve Sanayi Limited Şirketi	Kumaş ve tekstil ürünlerini ağartma ve boyama hizmetleri
19.10.1988	Azim Tekstil Makina Ve Seracılık Sanayi Ticaret Anonim Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
02.11.1988	Egemen Tekstil Sanayi Ticaret Ve Pazarlama Anonim Şirketi	Dış giyim eşyası imalatı, dokuma
16.11.1988	Ada Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Çorap imalatı
11.01.1989	Hisar Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
11.01.1989	Gökbel Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda perde, iç stor, perde veya yatak saçağı ve farbelası perakende ticareti
11.01.1989	Fatih Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuk elyafının bükülmesi ve iplik haline getirilmesi
25.01.1989	Erdal Yılmaz (Asena Tekstil)	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda diğer dış giyim perakende satışı
25.01.1989	Yateks Yapraklar Tekstil İthalat İhracat Ticaret Ve Sanayi Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
5.04.1989	Zorel Tekstil İmalat Pazarlama Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
18.10.1989	Öz Akın Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Evde kullanılan tekstil takımları, perdeler ve çeşitli tekstil malzemesinden ev eşyaları toptan

		ticareti
25.10.1989	Enli Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	İplik toptan ticareti

Tablo93¹³³⁰

---

¹³³⁰Denizli Ticaret Odası Kayıtları, Bilgi İşlem Birimi, Sicil Dosyası.

Denizli’de 1990 – 1994 Arasında Açılan Günümüzde de Devam Eden Dokuma Şirketleri

Kuruluş Yılı	Adı	Türü
03.01.1990	Özer Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Havlü dokuma kumaş imalatı
07.02.1990	Zorlu Tekstil Ürünleri Pazarlama Anonim Şirketi	Evde kullanılan tekstil takımları ve çeşitli tekstil malzemesinden ev eşyaları perakende ticareti
07.02.1990	Cemeteks Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Evde kullanılan tekstil takımları ve çeşitli tekstil malzemesinden ev eşyaları perakende ticareti
07.03.1990	Sedem Tekstil Sanayi Ticaret Ve Pazarlama Anonim Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
28.03.1990	Gamateks Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Dış giyim eşyalarının toptan ticareti
02.05.1990	Nur Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Yatak örtü takımları, yatak çarşafı, yastık kılıfları, masa örtüsü imalatı
16.05.1990	Emin Atman (Atman Tekstil)	Pamuklu dokuma kumaş
04.01.1991	Oğuzlar Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
04.01.1991	Taşcıoğlu Mefruşat Pazarlama İnşaat Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Evde kullanılan tekstil takımları,
13.02.1991	Gürlesin Kardeşler Tekstil Petrol Ürünleri Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda iç giyim ve çorap perakende ticareti
27.02.1991	Yasemin Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda diğer dış giyim perakende satışı
06.03.1991	Selçuklar Tekstil Sanayi Ticaret Anonim Şirketi	İplik toptan ticareti
08.05.1991	Bahar Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
10.07.1991	Özçiğdem Tekstil Sanayi Ve Ticaret	Pamuklu dokuma kumaş

	Limited Şirketi	
08.01.1992	Çağ Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Kumaş ve tekstil ürünlerine baskı yapılması hizmetleri
04.03.1992	Sabri Paralı Mesut Tekstil	Pamuklu dokuma kumaş
31.03.1992	Asil Nakış Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Yatak örtü takımları, yatak çarşafları, yastık kılıfları, masa örtüsü ile tuvalet ve mutfakta kullanılan örtülerin imalatı
31.03.1992	Tasfiye Halinde Serhan Tekstil Dokuma İmalat Mermercilik Ve Nakliyat Sanayi Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
08.07.1992	Gölteks Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
30.09.1992	Mutçalı Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
23.09.1992	Sönmez Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Gecelik, sabahlık, pijama, bornoz ve ropdöşambır imalatı
14.10.1992	Bez Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
05.01.1993	Menekşe Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Havlu peluş vb. dokuma kumaşlar
13.01.1993	Öz İnci Tekstil Ticaret Ve Sanayi Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
13.01.1993	Koç Tekstil Ürünleri Ticaret Ve Sanayi Limited Şirketi	Dış giyim eşyalarının toptan ticareti
03.02.1993	Çeyizsan Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Evde kullanılan tekstil takımları, perdeler ve çeşitli tekstil malzemesinden ev eşyaları toptan ticareti
11.02.1993	Ece Konfeksiyon Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
24.02.1993	Aran Tekstil Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Yatak örtü takımları, yatak çarşafları, yastık kılıfları, masa örtüsü imalatı

24.02.1993	Alptekin Tekstil Ve Kuruyemiş Ürünleri Ticaret Ve Sanayi Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
31.03.1993	Ayaz Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
26.05.1993	Doruk Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
05.05.1993	Aslan Tekstil Ve Konfeksiyon Sanayi Ve Ticaret Anonim Şirketi	Dış giyim eşyası imalatı
08.09.1993	Arkadaş Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Belirli bir mala tahsis edilmiş mağazalarda kumaş perakende ticareti
24.11.1993	Çağrı Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Dış giyim eşyası imalatı, dokuma
06.01.1994	Makroteks Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
09.03.1994	Vateks Vatan Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
31.05.1994	İnci Tekstil Ticaret Ve Sanayi Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
29.06.1994	Yeşim Tekstil Pazarlama Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş
28.09.1994	Bozbaylar Tekstil Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi	Pamuklu dokuma kumaş

Tablo 94¹³³¹

¹³³¹ Denizli Ticaret Odası Kayıtları, Bilgi İşlem Birimi, Sicil Dosyası.

1994'de Denizli'de Dokuma Sanayi Alanında Elli ve Üzeri İşçi Çalıştıran Firmalar ve İşçi Sayılar

Firma adı	İşçi Sayısı	Firma Adı	İşçi Sayısı
Abalioğlu Tekstil San. A.Ş. (Çırçır)	132	Abalioğlu Tekstil San. A.Ş.	240
Boyasan Tekstil San. Tic. A.Ş.	298	Çiçek Tekstil San. Tic. A.Ş.	309
Demsan Denizli Men. San. Tic. A.Ş.	66	Denizli Basma ve Boya San. A.Ş.	694
Dereköylü Tekstil San. Tic. A.Ş.	104	Doğmuş Tekstil San. Tic. A.Ş.	129
Dok-San Denizli Dokuma Sanayi	129	Egemen Tekstil San. Tic. A.Ş.	124
Göveçlik İplik Sanayi Tic. A.Ş.	373	Gürcan Tekstil San. Tic. A.Ş.	184
Hürsan Havlu Üretim Tekstil San. Tic. A.Ş.	299	Kaynak Tekstil San. Tic. A.Ş.	103
Köseler Tekstil San. Tic. A.Ş.	128	Küçüker Tekstil San. Tic. A.Ş.	962
Ozanteks Tekstil San. Tic. A.Ş.	651	Örsan Tekstil San. Tic. A.Ş.	393
SayteksSayıntürk Tekstil San. Tic. A.Ş.	128	Sümerbank Holding A.Ş.	444
Tan Tekstil San. Tic. A.Ş.	115	Tosunoğlu Tekstil San. Tic. A.Ş.	138
Uslu Tekstil San. Tic. A.Ş.	158	Altınbaşak Tekstil San. Tic. A.Ş.	94
Aydınlı Tekstil San. Tic. A.Ş.	98	Dempa Tekstil San. Tic. A.Ş.	160
Denteks Tekstil San. Tic. A.Ş.	451	Dost Tekstil San. Tic. A.Ş.	183
Gamateks Tekstil San. Tic. A.Ş.	138	Gökhan Tekstil San. Tic. A.Ş.	428
Mebateks Tekstil San. Tic. A.Ş.	137	Tümteks Tekstil San. Tic. A.Ş.	785
Yenici Tekstil San. Tic. A.Ş.	98	Kutsaltek Tekstil San. Tic. A.Ş.	77
Menderes Tekstil San. Tic. A.Ş.	51	Atak Tekstil San. Tic. A.Ş.	53
Azım Tekstil San. Tic. A.Ş.	57	Eke Tekstil San. Tic. A.Ş.	101
Gökbil Tekstil San. Tic. A.Ş.	81	İrem Tekstil San. Tic. A.Ş.	103

Selin Tekstil San. Tic. A.Ş.	71	Enli Tekstil San. Tic. A.Ş.	74
İpekyolu Tekstil San. Tic. A.Ş.	84	Günak Konf. Ve Tekstil San. Tic. A.Ş.	508

Tablo 95¹³³²

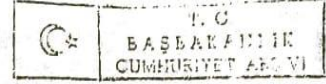
¹³³²Denizli Ticaret Odası Başkanlığı, *Ekonomik Yönü İle Denizli 1995*, Ticaret Odası Yayınları:22, 1995, s.25-26.

Tezde Kullanılan Bazı Arşiv Belgeleri

T. C. BAŞVEKALET ARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ		Kararname		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	
Karar sayı 2 4652					
<p>Tevhiki sanayi kanunundan istifade etmekte olan Pamuklu dokuma - fabrikalarının iptidai madde olarak dışardan getirmekte oldukları pamuk iplikleri için 935 malf senesinde de 67,000 kilo pamuk ipliği muafiyeti verilmesi zaruri görülmesine ve bu suretle verilecek muafiyet yekûmunun 1935 malf senesinde efrada aît sınıf müesseseler için kabul edilen -- 768,000 liralık gümrük muafiyetini geçmeyeceği anlaşılmasına binaen 2/153 sayılı kararnamenin 2 inci fıkrası hükmünde ,67,000 kilo kaydile aynı şartlar dairesinde 935 malf senesi için de tatbiki ve aynı kararnamenin 17 inci fıkrasında yazılı 15 Mayıs tarihinin 30 mayıs 936 tarihine kadar uzatılması, İktisat vekilliğinin 14/5/936 tarih ve 4869/18756 sayılı tezkeresi ve Maliye vekilliğinin 23/5/936 tarih ve 23279/15039 sayılı mütaleenamesi üzerine İora Vekilleri Heyetince 25/5/936 da onanmıştır.</p>					
25/5/936					
REİSİCUMHUR K. Atatürk					
Bş. V. J. İ. İ. İ.	Ad. V. S. S.	M. M. V. K. K.	Da. V. S. Kaya		
Ha. V. V. S. S.	Ma. V. S. S.	Mf. V. S. S.	Na. V. A. C.		
İk. V. C. S.	S. İ. M. V. S. S.	G. İ. V. R. S.	Zr. V. M. S.		
080 18 01 02 65 42 17					

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Tetkik Müdürlüğü

Kararname

Karar sayısı

3

1617

5/12/1936 tarihli ve 2/5682 sayılı kararname ile teşkiline izin verilmiş olan "Denizli Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi"-nin 25/2/1942 tarihli ve 2/17398 sayılı kararname ile değiştirilen esas mukavelesinin ilâşik şekildeki gibi yeniden değiştirilmesi; ticaret vekilliğinin 12/2/1944 tarihli ve 6/4553 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 9/ 10/1944 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

I. İsmail

Bş. V.

3. Şengül

Ad. V.

R. Tünel

M. M. V.

Da. V.

H. İsmail

Ha. V.

H. Şakir

Ma. V.

M. Şen

Mf. V.

Ş. İsmail

Na. V.

Ş. İsmail

İk. V.

Ş. İsmail

S. İ. M. V.

Ş. İsmail

G. İ. V.

Ş. İsmail

Zr. V.

Ş. R. Hatipoğlu

Mü. V.

A. F. Aksoy

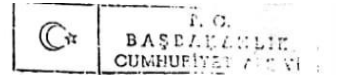
Ti. V.

Ş. İsmail

030 18 01 02 100 71 1

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayıs
3

Kararname

I795

12/1/1937 tarihli ve 2/5840 sayılı kararname ile teşkiline ' izin verilmiş bulunan " Buldan Dokumacılar Kooperatifi"nin 18/12/1941 tarihli ve 2/17020 sayılı kararname ile değiştirilen esas mukavelename sinin ilişik şekildaki gibi yeniden değiştirilmesi; Ticaret Vekilliği nin 3/11/1944 tarihli ve 6/5364 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 15/II/1944 tarihinde kabul olun muştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Mü. V.

Tı. V.

080	18	01	02	106	18	18
-----	----	----	----	-----	----	----

FOTOĞRAFLAR

(Buldan'da tahta dokuma makinası. 1964 Buldan doğumlu Hasan Hüseyin Kömürcüoğlu. Mülakat Tarihi: 26.07.2019).

(Buldan'da 1960'larda Lonca Mal Pazarı)

(Buldan'da Dokumacılar Yıkama Yaparken)

(Bulda'a özgü dokuma "Hoşgör").

(Buldan'a özgü kadınların giydiği "Üstlük").

(Buldan'da otomatik dokuma makinesi).

(Kızılcabölük'te dokumacıların iplik yıkamak için kullandıkları taş).

(1931 Tavas- Kızılcaölük doğumlu dokumacı Halil İbrahim Görücü. Mülakat Tarihi: 20.08.2019).

1935 Kale doğumlu dokumacı Gülsüm Uzundemir ve 1987 Kale doğumlu Halil Pekgüzel. (Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

(1941 Kale doğumlu dokumacı Mustafa Kemal Gül. Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

(1945 Kale doğumlu dokumacı Raziye Karataban Mülakat Tarihi: 07.08.2019).

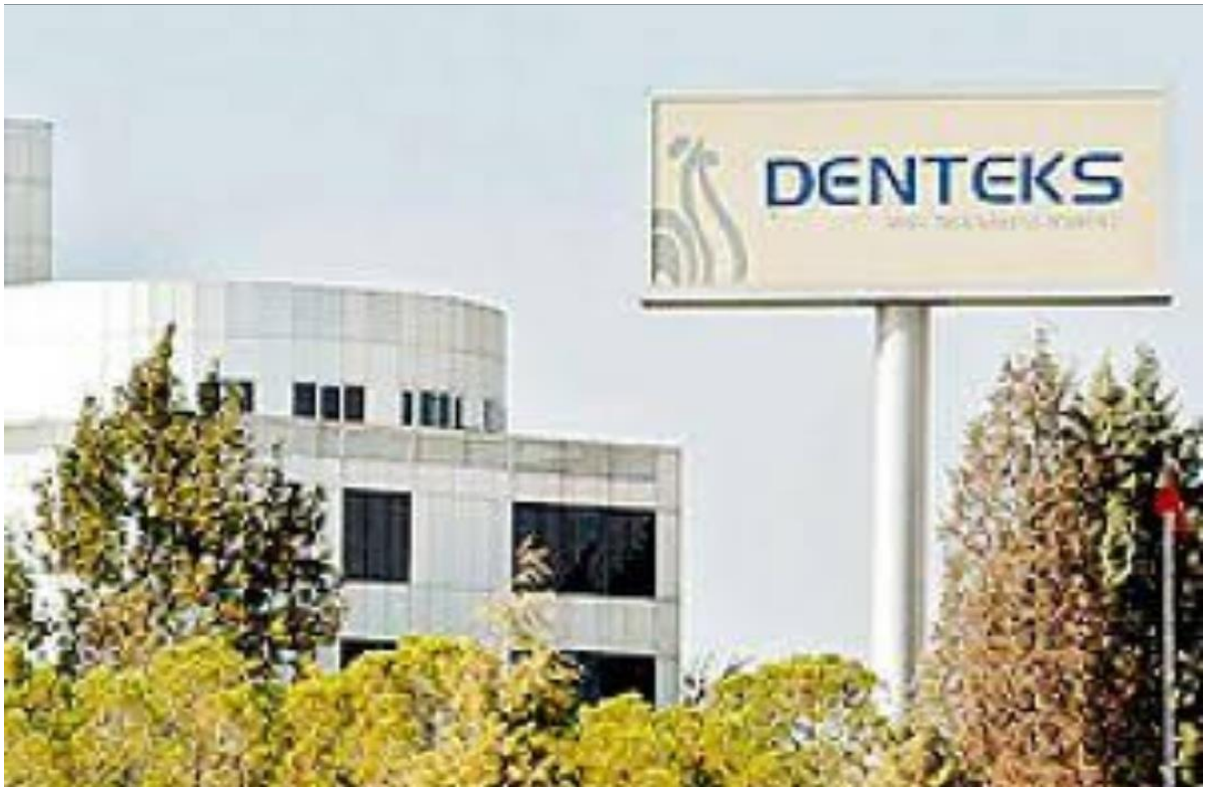
(1960'larda dokumacı olan Mehmet Pekgüzel tarafından dokunan Kale'ye özgü "İşbilen bürgüsü").

(Kızılcabölük'te 1960'lardan kalma çıkırık).

(Küçüker Tekstil).

(Denizli Tekstil Sanayi - Kapandı).

(Gökhan Tekstil).

ÖZGEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı :Funda Akoğlu

Doğum Yeri :Adana

Doğum Tarihi :18/09/1992

E-posta :fakoglu12@posta.pau.edu.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise :Laboratuvar Sağlık Meslek Lisesi

Lisans : Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Yabancı Dil ve Düzeyi : İngilizce – 73,750 (22 Eylül 2018 YÖKDİL Sonucu)

İŞ DENEYİMİ :BSK Metropark Hastanesi (07.07.2010 – 07.02.2011)

Denizli Tavas Devlet Hastanesi (15.02.2011 -)

ARAŞTIRMA ALANLARI: Kent Tarihçiliği (Denizli)